

नमो नमः श्रीप्रभुधर्मसुरये ।

धर्मदीपिका

(व्याकरणम्)

रचयिता—

न्यायविशारद—न्यायतीर्थापपदत्रिभूषित
उपाध्यायश्रीमङ्गलविजयः ।

भायनगरस्थश्रीयशोपिन्नयज्ञेनग्रन्थमालायाः
कार्ययाह्वेन फूलचन्द्र वैद इत्येतेन वटप्रद्वस्य—
'लुहाणामित्र स्टीम' मुद्रणालये मुद्रयित्वा प्रकाशिता ।

वीरस १४५१]
प्रथमावृत्ति]

धर्मस. ४

[वि स १९८१
[प्रति. ५००

मूल्यम् ४-०-०

शास्त्रविशारद-जैनाचार्य श्रीविजयधर्मसूरि,
ए. एम. ए. एस. बी.

गुरुदेव-पुष्पाञ्जलिः ।

(१)

काश्यां पुण्यां श्रममतितरां सर्वविद्याप्रदेशे
कृत्वा विद्यालयमनुपमं स्थापयामासिषान् यः ।
ब्रूयाद्दिसामपकरणतां काशिराजस्य योगं
लब्ध्वा शालां पशुद्वितकरीमप्युदप्रतापः ॥

(२)

समुत्पाद्य प्राज्ञान् विशदमुपनीय प्रकटतां
पुराणां सद्ग्रन्थावलिमकृत विद्याप्रसरणम् ।
निराकृत्याऽऽरेका विविधविषयाः प्राच्यविदुषां
तथा पाश्चात्यानां जिनपथविकास व्यधित यः ॥

(३)

गत्वाऽङ्ग-वङ्ग-मगधादिषु दूरदूरं
देशेषु संविद्वितथानभिभाषणानि ।
दिसानिवेधविषयं च सद्ग्रन्थसंख्यान्
मांसाशिनोऽनयत यः पदवीं कृपायाः ॥

प्रामुख्ये काशिराजः प्रवरकृतधियां मण्डलैः सहकुलायां
 धर्माचार्यैर्महद्भिर्मुनिभिरपि परैर्भूपितायां सभायाम् ।
 नैकट्ये जैनधर्मानुषर-बहुमत-श्रेष्ठिचूडामणीना-
 माचार्याख्यप्रतिष्ठा-पदवितरणतः सत्कृतो यो बभूवान् ॥

(५)

“भास्”-तीर्थजिनालयेषु बहुशोऽगच्छन्नुपानद्युताः
 पाश्चात्या निरचीकरत् तदिदकं दुःखाकृदाशातनम् ।
 श्रीमज्जोधपुरे पुरे व्यररचत् “साहित्य-सम्मेलनं”
 प्रज्ञालैरधिकारिभिश्च बहुभिः सम्पूजितो योऽभवत् ॥

(६)

अनेके भूपालाः प्रथितयशसो भारतभुवो
 न्यपुर्यद्व्याख्यानामृतरसमनल्पोदरतया ।
 तथा “बोम्बे”-नेता तिज्जनिकटमाहूय महता
 प्रमोदेनार्चद् यच्चरण-कमले उत्सुकमनाः ॥

(७)

ईष्टुर्धर्मधुरन्धराय भुवनप्रख्यातनाम्ने पुनः
 श्रीजैनेश्वर-शासनामरपथाभोगप्रभामालिने ।
 सूरिन्द्राय युगप्रधान-यशसे भट्टारक-स्वामिने
 श्रीश्रीश्रीश्रुतधर्मसुरि-गुरवे भूयान्नमः कोटिशः ॥

[९]

(८)

तव प्रसादात् गुरु-द्वेषते ! मया
काश्यां त्यदद्भि-हुतले प्रभाषिनि ।
स्थित्वा सुग्न ज्ञानलघः समर्जितः
शाब्दादिशास्त्रेष्वपि मूढबुद्धिना ॥

(९)

तयोपकारोऽयमनल्परूप
क्षणे क्षणे मे स्मरण समेति ।
स्मृति-क्षणेऽश्रणि पतन्ति द्रुग्भ्यां
त्वद्धिमयोगार्तिनिपीडितस्य ॥

(१०)

शल्य पुनर्यं हृदयस्थमेतद्
विशेषतो मां भगवन् ! दुर्नोति ।
यथोचितं कर्तुमपारयं न
सेधां त्वदीय-प्रमयामलस्य ॥

(११)

इदं अधु व्याकरणाख्यपुष्प—
निर्घोषधार्थ्यं हि पुरस्तय स्नात् ।
आश्वास्तकं मे मनसोऽधमर्ण—
शिरोमणेर्दीन-विहीनशक्तेः ॥

धर्मदीपिकामां आर्थिक सहायक सद्गृहस्थोनी शुभ नामावली.

नकलो

- १२५ आदरिनिवासी शेट लीलाधर लक्ष्मीचन्द-मुंबई.
 ८९ पोग्गन्दरनिवासी मास्तर हाग्वचन्द्र कपूरचन्द-मुंबई.
 ९० मांगरोळनिवासी शेट प्रेमचन्द्र नागरदासनां मातुश्री
 बाई रळीआत-मुंबई.
 ५० आगरानिवासी सद्गव शेट चान्दमलजी नाहटानां
 धर्मपत्नी श्रीमनी वसन्तकुंवरी-आगरा.
 २५ नागपुरनिवासी श्रीमान् शेट केशरीमठजी मानमलजी
 जोहरी.
 २५ अमलनेरनिवासी शेट मवरीचालजी हीराचालजी.
 २५ अमलनेरनिवासी शेट वस्तूरचंदजी तेजवाळजी.
 १३ आगरानिवासी शेट अमरचन्दजी वैठना सौभाग्यवन्नी
 धर्मपत्नी बाई उदयकुमारी-आगरा.
 १३ धीणोननिवासी शेट रवचंद कडुगचंद.

प्रस्तावना ।

उपयोगि खलु भाषासौष्ठवाय सद्गुणव्यवहारसिद्धये च
 व्याकरणम् । संस्कृत-पाठस्थाः पृथग्भूतया, मनोरञ्जनया,
 चित्तार्थकतया, सन्तोषानन्दावहृतया च गीर्वाणवाणीतयैव
 प्रसिद्धाया अनुभवसिद्धायाश्च सन्धिगमो निःश्रेयसायापि तत्प्रति-
 पादकशास्त्रानुप्रवेशकारितया कल्पते ।

संस्कृतव्याकरणानि जैन-जैनैतराभिरूपप्रणीतानि सन्ति
 सम्प्रत्यपि बहूनि । तत्र च जैनव्याकरणानामप्रसिद्धाश्रयायां
 पतितत्वेन पाणिनीयादिव्याकरणानि पठन-पाठनगोचरतया
 सुव्यापक-प्रचारमशासवन्ति । सुप्रसिद्धनामधेय-मगवतराद-
 श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचित "सिद्धहेम" नामशब्दानुशासनस्य
 विंशतितो वर्षतो यदाध्ययनं चाध्यापनं च समारब्धं समभवत्
 जगत्पूज्य-गुरुदेव-शास्त्रविशाद-जैनाचार्यश्री १००८ श्री
 विजयधर्मसूरिस्यापिन-संस्कृतविद्यालये काश्यां, तदा काशीम्य
 वेयाकरणचूडामणिविबुधानामन्तःकरणानि तस्य सरदेशी-
 सुचितपद्धतिं सुगमामथ च साहोपाङ्गां प्रतिपादनमरणीं च प्रति
 नम्रीभूतानि, लब्धवच्च तेषां चैतस्सु तत् सुयोग्यप्रतिष्ठानम्,
 समारब्धवांश्च तस्य महिमयशःमन्भारेण प्रसरता सह पठन-
 पाठनप्रवृत्तरेषु प्रचारः ।

तस्य चातिविस्तृतया सगधिक-प्रज्ञा-समयव्यवसाध्यत्वेन,
कठ्या वृत्तेरपि बृहद्भूतिवद् अष्टाध्यायीक्रममहिततया चन्द्रप्रभा-
हैमलघुप्रक्रियाभ्यामपि च सरलरीतिप्रकारेण संस्कृत-व्युत्पादन
संमभिलाषुकेण निर्मिन्नं मयेदमल्पं व्याकरणम् ।

अत्र च पूर्वार्धे पञ्च सन्धयः, षड्लिङ्गानि, युष्मदस्मत्प्र-
क्रिया, अव्ययप्रकरणम्, स्त्रीप्रत्ययः, कारकाणि, समास-तद्धित-
प्रकरणे च समावेशितानि ।

उत्तरार्धे पुनः —दश गणाः, यत्र च १७०० धातवः प्रायो
निर्दिष्टा वर्तन्ते, दश प्रक्रियाः, कृत्यप्रक्रिया, पूर्वकृदन्तानि,
उणादयः, उत्तरकृदन्तानि, अन्येऽपि चोपयोगिनो विषया निवेशिताः
सन्ति । धातुपाठ-न्याय-द्रव्य-गुण-जात्यादिलक्षणाद्योऽपि
विषयाः समुपन्यस्ताः सन्ति ।

प्रायः २४० पृष्ठेषु पूर्वार्धम्, १०० पृष्ठेषु चोत्तरार्धं
समाप्तिमाप्नुतः । भाषायाः सरलतायामप्यादितोऽवमानपर्यन्तं
यावदुपयोगोदय विहित प्रयत्नः । प्रकाशमधिगच्छति चाद्येतिहास-
तत्त्वमहोदधिनेनाचार्यश्रीविजयेन्द्रसूरि-सुसान्निध्यतः ।

कार्ये चास्मिन् न्यायविशारद-न्यायतीर्थपदालङ्कृतेनास्मत्स-
तीर्थ्येन निर्ग्रन्थेनापि विहितानेकमद्यप्यह्यग्रन्थेन श्रीमन्न्याय-
विजयेन विदुषा शान्तमूर्तिमुनिराजश्रीजयन्तविजयादिना च
प्रसङ्गोचितां सहायतां प्रदागाहं प्रोत्साहितस्तथा च मुक्तसंशोधनादौ

विशेषतः परिश्रमवता भगवान्दासश्रेष्ठितनुनेन पण्डितलालचन्द्रेण
विशदीकृत्यैतद् व्याकरणं विभूषां प्रापितम्; अतोऽत्रैतान् प्रति
कृतज्ञताऽऽविष्कृत्यतेऽन्तःकरणतो धन्यवादपूरस्सरम् ।

सर्वाङ्गशुद्धं कार्यं विरलं सुदुर्लभं चेति तु सर्वमनीतम् ।
अत एव सम्भवन्त्यमुद्योऽयं संशोधयिष्यन्ते विद्वद्भिः, उद्दिश्य
न ता मयि श्रेयस्तिष्ठमपि कृपा करिष्यन्ते, इत्यम्यर्थां कुर्वाणो
विरमति—

—मङ्गलविजयः ।

विषय-सूची

पूर्वार्ध—

विषयनाम				पृष्ठमङ्कया
मङ्गलचरणम्	१
संज्ञाप्रकरणम्	१-६
स्वरसन्धिः	६-१२
प्रकृतिभावः	१२-१३
व्यञ्जनसन्धिः	१४-१९
विसर्गसन्धिः	२०-२४
पङ्क्तिप्रकरणम्	२४-८७
मुष्पदस्मत्प्रक्रिया	८८-९६
अव्ययप्रकरणम्	९७-९९
स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्	१००-११०
कारकप्रकरणम्	१११-१२८
समासप्रकरणम्	१२९-१६१
तद्धितप्रकरणम्	१६२-२४०
पूर्वार्ध-सूत्रानुक्रमणिका	१-४३

उत्तरार्धे—

भ्रूयादिगणः	१-८४
अदादिगणः	८४-१०७
ह्रादिगणः	१०७-११४
दिवादिगणः	११४-१३०
स्वादिगणः	१३०-१३७
तुदादिगणः	१३७-१४९
रुधादिगणः	१५०-१५५
तनादिगणः	१५६-१५८
क्रत्यादिगणः	१५९-१६९
चुगादिगणः	१६९-१८३
दशप्रक्रियाः	१८४-२६८
कृत्यप्रक्रिया	२६९-२७४
फृत्प्रत्ययप्रक्रिया	२७५-३१५
उणादिगणः	३१५-३६६
उत्तरकृन्प्रत्ययप्रकरणम्	३६७-४०३
ग्रन्थकृन्प्रशस्तिः	४०४-४११

परिशिष्टे—

परिभाषाप्रकरणम्	४१३-४१५
सङ्ग्रहश्लोकाः	४१६-४१८

अनुबन्धकलनिरूपणम्	४१८-४१९
चृत्-गणकलनिरूपणम्....	४२०
घातुगठमूची	४२१-४६७
उत्तार्षमूत्रानुक्रमणिका	४९९-९१२
शुद्धिपत्रकम्	९१३-९१६

श्रीविश्वनाथः शरणम् ।

इह खलु नानाविधमारनीप्रभाभास्वरे भारतेऽशावधि परम-
 करुणाग्रान्तस्वान्तैः परोक्षापरोक्षज्ञानगौरवावरीकृतान्यप्रान्त-
 जातविपश्चिज्जातैर्महामहिमशालिभिर्वाचस्वतिप्रतियोगिकमादृश्यानु-
 योगिभिर्विद्वद्वरिष्ठैः प्रणीता भूयासो ज्यायांसो लघीयांश्च
 शब्दशास्त्रारण्यविहरणमानममनीपिकेमरिजनानन्दसन्दोहमम्नादकाः
 शब्दानुशासनग्रन्था अग्र्ययनाध्यापनविषयनाम्बलभमानाः सर्वत्रैव
 प्रत्यक्षीक्रियन्ते । तेषु निखिलशास्त्रीयविषयान् करकमलामलकवद्
 वीक्षमाणैः सुप्रतीतनामधेयैरार्हतपतावतंसमूनेः श्रीमद्वेमचन्द्राचार्य्य-
 भूरिवर्य्यैः सम्पादितः स्वोपज्ञवृहद्वृत्तिसमेतः सिद्धहेमनामको
 ग्रन्थः प्रायः सर्वान् नूतनानतिशेते । तस्य च तीक्ष्णबुद्धिवैमवैरपि
 दूरवगाहतया तत्प्रणीतलघुवृत्तेश्च सूत्रकर्मण निर्मिततया संस्कृते
 प्रविविक्षूणां बालानां सुगमतया अशक्यबोधविषयत्वात् परमका-
 रुणिकैः सकलशास्त्रनिष्णातस्वान्तैः श्रीमन्मुनिप्रवामङ्गलविजयैः
 सकुतूहलं सम्पादितः सद्यः शब्दसाधुत्वसम्पादकोऽल्पीयसा प्रयत्नेन
 हृदयप्राद्यः सिद्धहेमपयोनिविद्गुणसारमूतोऽयं धर्मदीपिकापिबो
 ग्रन्थोऽवश्यं संस्कृतमाहित्यमुमेरुशिखराहंरक्षून् बालान् स्वास्वा-
 देनातितरां सन्तोषयेदित्याशास्ते—

सं. १९७९ } काशीस्यबिरलाविद्यालय-व्याकरण-
 साहित्य-न्यायप्रधानाध्यापकः,
 व्याकरणोपाध्यायः सभापतिशर्मोपाध्यायः

उपाध्याय श्रीमंगलविजयजी कृत अन्यान्य ग्रन्थो.

१ जैन साहित्यमां पदार्थनी व्यवस्था.

हिन्दी भाषामा

२ जैन तत्त्वप्रदीप

संस्कृत भाषामा

जैन दर्शनमा प्रतिपादित पदार्थोनि जाणवा माटे न्याय शैलीमां मुख्य साधनरूप छे. आ प्रथमा दरेक पदार्थनुं लक्षण प्रदर्शित करवा पूर्वक स्वरूप समजावयामा आवेल छे, तेमा सात अधिकार राखयामा आव्या छे.

मूल्य रु. १

३ सप्तभंगीप्रदीप

गुजराती भाषामा

स्याद्वाद-सप्तभंगीना स्वरूपना बोध सिधाय जैनदर्शनमा प्रवेश थया अशक्यप्राय होषथी तेनो दरेक लोको लाभ छे, ते खातर नवीन शैलीयो गुजराती भाषामा आ ग्रन्थ रचयामा आव्या छे. ग्रन्थना प्रमाणमा किमत घणो थोडो राखयामा आयी छे. पृष्ठ १५०.

मूल्य रु. ०।२

४ तत्त्वाख्यान (पूर्वार्ध)

गुजरातीमा

दौद्ध, नैयायिक, साख्य अने वैशेषिक आ चार दर्शनोनी साचार, पदार्थोनी व्यवस्था विंगरे जाणवा माटे आ पक

અર્થ સાધન છે. દરેક દર્શનનો સમાલોચના પણ ઘણી સન્ન યુક્તિપૂર્વક કરામા આવેલી હોવાથી દરેક વિદ્વાનનું મન તે જોવા ઉત્કટિત થાય છે તેની ઉપર ઘણા વિદ્વાનોના ઉચ્ચ અભિપ્રાયો પણ આગી ગયા છે. નકલો થોડી છે અને માગણી ઘણી છે. વહેલો તે પહેલો. પૃષ્ઠ ૨૧૫ પ્રય જોતા વિમત ઘણી જ યાદી છે.

મૂલ્ય રૂ. ૧૭

૫. દ્રવ્યપ્રદીપ

ગુજરાતીમા

પદ્ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ ન્યાયશૈલીથી યુક્તિપૂર્વક જાણવા માટે જૈનોમા આ પદ અર્થ સાધનરૂપ છે પ્રય નાનો હોવા છતા પણ વિષયો ગંભીર હોવાથી ઘણી સરલ ભાષામા નિરૂપણ કરામા આવ્યું છે પૃ ૬૪ મૂલ્ય રૂ. ૦૧

૬. ધર્મપ્રદીપ

ગુજરાતીમા

ખિન્ન વિષયો પર દ્રવ્યાનુયોગને લક્ષ્યમા રાહી પદમા સૌથીશ તીર્થકરોના સ્તવનો આપવામા આવ્યા છે. તેમા શાસ પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીકૃત સ્તવનોનો પણ સમાવેશ છે સાથ સાથ તેઓશ્રોની અટવકારી પૂજા પણ આપવામા આગી છે. પૃષ્ઠ ૨૬ મૂલ્ય રૂ. ૦૨

૭. તત્ત્વાભ્યાસ (ઉત્તરાર્થ)

ગુજરાતીમા

આમા વેદાંત, મીમાસા અને જૈનદર્શન આ ઘણા વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન છે. સાઢાહસો પૃષ્ઠ મૂ. રૂ. ૪

૮. ધર્મદીપિકા (વ્યાકરણ)

સંસ્કૃતમા

નયીન પદ્ધતિથી લખાયેલ વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો આ પદ

अपूर्वं ग्रंथ छे. श्लोकप्रमाण लगभग सात हजार जेटलुं छे.
 मुख्य रू. ४-०-०

छपाववाना ग्रंथो.

९ सम्यक्त्व प्रदीप

१० धर्मजीवनप्रदीप (विजयधर्मसूरिरास)

११ प्रदीपप्रकाश. गुजराती

आ " जैनतथ्य प्रदीप "नुं गुजराती भाषामां तैयार
 थयेलुं विवेचन छे. लगभग एक हजार पृष्ठ जेटलो आ ग्रंथ,
 थशे.

१२ व्युत्पत्तिवादव्याख्या संस्कृतमां

ए नामनी न्यायना ग्रंथनी टीका नव्यन्यायमां लगभग
 छे हजार श्लोक जेटली थशे.

१३ शक्तिवादटिप्पन संस्कृतमां

नव्य न्याय शैलीमां लगभग पांचसो श्लोक जेटलुं.

प्राप्तिस्थान—

श्री यशोविजय जैनग्रंथमाला.

हेरीसरोड, भावनगर.

(काठियावाड)

ॐ अर्हम् ॥

जैमिनी नमः श्रीप्रभुधर्मसूरये ।

❀ धर्मदीपिका । ❀

नत्वा वीरं जगद्वन्द्यं धर्मसूरिं गुरुं तथा ।

सिद्धहेमप्रवेशाय क्रियते धर्मदीपिका ॥ १ ॥

अर्हं । १ । १ । १ ।

‘अर्हं’ इत्येतदक्षरं परमेश्वरस्य परमेशिनो वाचकं शास्त्रस्थादौ
प्रणिधेयम् ।

सिद्धिः स्याद्वादात् । १ । १ । २ ।

कथंचित् सर्वदर्शनसंमतसद्गतित्यागिन्यादिवस्त्वंशानां मियः
सापेक्षतया वदने स्याद्वादः । अथवा नित्यानित्याद्यनेकवर्धशब्दै-
कवस्त्वभ्युपगमः स्याद्वादः । तस्मात् प्रकृतानां शब्दानां सिद्धि-
निष्पत्तिर्ज्ञातव्या ।

औदन्ताः स्वराः । १ । १ । ४ ।

अकाराद्या औकारान्ता वर्णाः स्वरसंज्ञकाः स्युः । ते च
अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ ।

लृदन्ताः समानाः । १ । १ । ७ ।

लृकारान्ता वर्णा अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ लृ इत्येते
समानसंज्ञका स्यु ।

अनवर्णा नामी । १ । १ । ६ ।

अवर्णरहिता स्वरा नामिसंज्ञका स्यु । इ ई उ ऊ ऋ ॠ
लृ लृ ए ऐ ओ औ ।

ए ऐ ओ औ सन्ध्यक्षरम् । १ । १ । ८ ।

ए ऐ ओ औ इत्येते वर्णा सन्ध्यक्षरसंज्ञका स्यु ।

अ अः अनुस्वारविसर्गौ । १ । १ । ९ ।

अकारावुच्चारणार्थौ । अ इति नासिक्य, अ इति च
कण्ठ्य तौ क्रमेणानुस्वारविसर्गसंज्ञकौ स्याताम् ।

एकद्वित्रिमात्रा ह्रस्वदीर्घप्लुताः । १ । १ । ५ ।

मात्रा कालविशेषः । एक-द्वि-युच्चारणमात्रा औदन्ता
वर्णा. क्रमेण ह्रस्वदीर्घप्लुतसंज्ञका स्यु. । अ इ उ ऋ लृ ह्रस्वा,
आ ई ऊ ऋ लृ ए ऐ ओ औ दीर्घाः, आ_२ई_२ऊ_२इत्यादयः प्लुताः ।
अर्धमात्रिक च व्यञ्जनम् प्रतिपादितमन्यत्रापि—

“एकमात्रो भवेद् ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ।

त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्धमात्रकम् ” ॥१॥

“चापस्त्वेकां वदेन्मात्रां द्विमात्रां त्रयासो वदेत् ।

त्रिमात्रां तु शिखी द्रुयाद् नकुलश्चार्धमात्रकम् ” ॥२॥

तथा उच्चस्वरेणोपठ्यमानो वर्ण उदात्तः, नीचैः स्वरेणोपठ्यमानो वर्णोऽनुदात्तः, समवृत्त्या चोपठ्यमानो वर्णः स्वरितः । तदुक्तम्—उच्चैस्त्वात्तः, नीचैरनुदात्तः, समाहारः स्वरितः इति ।

कादिव्यञ्जनम् । ? । ? । ?० ।

कादयो हपर्यन्ता वर्णा व्यञ्जनमंजका भवन्ति । क ख ग घ ङ, च छ ज झ ञ, ट ठ ड ढ ण, त थ द ध न, प फ ब भ म, य र ल व, श ष म ह इति ।

पञ्चको वर्गः । ? । ? । ?२ ।

कादिवर्णेषु यो यः पञ्चमंग्यापरिमाणः प्रसिद्धः, स वर्गमंजः स्यात् । क ख ग घ ङ, च छ ज झ ञ, ट ठ ड ढ ण, त थ द ध न, प फ ब भ म ।

अपञ्चमान्तस्या धुट । ? । ? । ?१ ।

वर्गपञ्चमान्तम्यावर्गः कादिवर्णो धुटमंजः स्यात् । क ख ग घ, च छ ज झ, ट ठ ड ढ, त थ द ध, प फ ब भ, श ष म ह ।

आद्यद्वितीयशपसा अघोषाः । ? । ? । ?३ ।

वर्गाणामाद्यद्वितीयवर्णान्तया शपसाश्चाघोषसंज्ञाः स्युः ।

क ख च छ ट ठ त थ प फ श ष स ।

अन्यो घोषवान् । ? । ? । ?४ ।

अश्रोपादन्ये वर्णा श्रोषवत्सज्ञका स्युः । ग घ ङ ज झ ञ
ड ढ ण द ध न ब भ म य र ल व ह इति ।

अं अःऋऌ(पशपसाः शिट् । १ । १ । १६ ।

अकषा उच्चारणार्था, अनुस्वारविसर्गौ वज्रगजकुम्भाकृती
शपसाश्च वर्णा शित्सज्ञका स्युः ।

य-र-ल-वा अन्तस्थाः । १ । १ । १५ ।

निरनुनासिक-सानुनासिकभेदभिन्ना य-र-ल-वा अन्तस्था
सज्ञका स्युः ।

तुल्यस्थानास्यप्रयत्नः स्वः । १ । १ । १७ ।

भाषावर्गणापृष्ठलस्कन्धस्य यत्र वर्णभावापत्तिस्तत् स्थानम् ।
आस्ये मुखे प्रयत्न आस्यप्रयत्न, आन्तरिकव्यापारविशेष ।
तुल्यौ वर्णान्तरेण सदृशौ स्थानास्यप्रयत्नौ यस्य स वर्णस्त प्रति
स्वसज्ञक स्यात् । तत्र वर्णाना स्थानानि—

“अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा ।

जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च” ॥१॥

अवर्णं कवर्णं ह-विसर्गा कण्ठस्थाना, इवर्णं चवर्णं-य शास्ता-
लव्या, उवर्णं पवर्गापध्मानीया ओष्ठस्थाना, ऋवर्णं टवर्णं र पा
मूर्धन्या, लृवर्णं तवर्णं-ल सा दन्त्या, ए ऐ तालव्यौ, ओ औ
ओष्ठ्यौ, वकारो दन्त्यौष्ठ्य, जिह्वामूलीयो जिह्व्य, नासिक्योऽ
नुस्वार, डञ्जणनमा स्वस्वस्थाना नासिकास्थानाश्च । वर्गणा
पञ्चमेर्युक्तोऽन्तस्थैश्च युक्तो हकार उर स्थानीय, तदुक्तम्—

“हकारं पञ्चमैर्युक्तमन्तस्यैश्च संयुतम् ।

उरःसंस्थं विजानीयात् कण्ठ्यमाहुरसंयुतम्” ॥१॥

अथास्यप्रयत्नः—स्पृष्टकरणं स्पर्शानाम्, ईपन्स्पृष्टकरणमन्त-
स्थानाम्, ईपद्विवृतकरणमूर्ध्मणाम्, विवृतकरणं म्वराणाम् । तत्र
क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ
बं भ म एते स्पर्शाः । य र ल वा ईपन्स्पृष्टाः । श ष स हा एत
ऊष्माणः । स्वरा विवृताः, तत्राकारस्तावन् त्रिविधः, उदात्तानुदात्त-
स्वरितभेदान् ; प्रत्येकं सातुनासिकनिरनुनामिकभेदान् पोटा, एते
ह्रस्वस्य भेदाः । एवं दीर्घप्लुनयोरपि तथा चाष्टादश भेदा अवर्गस्य
जातव्या । एतमिवर्णादीनामपि तावन्तो भेदा विज्ञेयाः । मन्ध्यक्षराणां
ह्रस्वा न सन्तीति तेषां द्वादश भेदाः सन्ति । वर्ग्याः पञ्च पञ्च परस्परं
स्वमंज्ञकाः । यवयानां सातुनासिक-निरनुनामिकभेदौ मियः स्वौ ।

अमयोगीत् । १ । १ । ३७ ।

इह शास्त्रे उपदिश्यमानो वर्णस्तन्मनुदायो वा कार्यार्व गृहीतः
सन् लौकिकप्रयोगे न दृश्यते स एनि—अपगच्छतीति इत्संज्ञकः स्यात् ।

गुणोऽरेदोत् । ३ । ३ । २ ।

अर एन् ओत् इत्येते प्रत्येकं गुणमंज्ञकाः स्युः ।

वृद्धिरारदोत् । ३ । ३ । १ ।

आ आर ऐ औ इत्येते प्रत्येकं वृद्धिमंज्ञकाः स्युः ।

एवं म्यादयस्त्यादयश्च विभक्तिमंज्ञकाः, विभक्त्यन्ताः पदमंज्ञकाः,

पुत्रो वर्णानुच्चारणमवमानं विरामः । स्यमौजसः प्रुंस्त्रियोः, नपुंसके
 जसूशासादेशः शिश्च वृट्संज्ञकाः, संबोधनार्थं सिं विना वृटः शेषवृट्-
 संज्ञकाः । अन्त्याद् वर्णात् पूर्वो वर्ण उपधा । अननुस्वारादिपरो ह्रस्वो
 लघुसंज्ञकः । दीर्घो गुरुसंज्ञकः, अनुस्वार-विसर्ग-संयोगपरो ह्रस्वोऽपि
 गुरुः । स्वरानन्तरितव्यञ्जनसमुदायः संयोगः । शत्रुवद् आदेशः ।
 मित्रवद् आगमः । लुक् लुप् लोपश्च अदर्शनम् । अन्त्यस्वरात् परस्य
 अन्त्यस्वरस्य च विसंज्ञा, इत्यादयोऽनुक्ता उक्ताश्च संज्ञा
 वेदितव्याः ।

इति संज्ञाप्रकरणम् ।

अथ स्वरसन्धिः ।

दधि+अत्र इति स्थिते

इवर्णादिरस्वे स्वरे यवरलम् । १ । २ । २१ ।

इवर्णोर्वर्णान्दवर्णलवर्णानामस्वे स्वरे ययासंख्यं यवरला इत्येते,
 आदेशाः स्युः, संहिताया विषये । यदुक्तम्—

“संहितैकपदे नित्या नित्या धातूपसर्गयोः ।

नित्या समासे वाक्ये तु सा विवक्षामपेक्षते ॥ १ ॥”

दध्+अत्र इति जाते

अदीर्घाद् विरामैकव्यञ्जने । १ । ३ । ३२ ।

दीर्घनितात् स्वरात् परम्य रकार-हकार-स्वरवर्जितस्य
वर्णम्य द्वे रूपे वा स्याता विरामे अस्युक्तव्यञ्जनं च परे । इति
वकारम्य वा द्वित्वं ढव्यू+अत्र इति जाते

तृतीयस्वृतीयचतुर्थे । १ । ३ । ४२ ।

धुट स्याने तृतीये चतुर्थे च परे तृतीय म्यात् । इति प्रथम-
वकारस्य दत्वं ढव्यू+अत्र इति जाते स्वरहीन परेण सयोन्य
द्वयत्र इति सिद्धम् । नहि+अत्र इति स्थित ' इवर्णादीनामस्वे
स्वे ' इत्यादिना यत्वे नह्यू+अत्र इति जाते ' अदीर्घाद् ' इत्यादौ
रकार-हकार-स्वरवर्जनाद् नह् इत्यस्य न द्वित्वं किन्तु तत्र—

र्हादर्हस्वरस्यानु नवा । १ । ३ । ३१ ।

स्वरात् पराम्या रेफ हकाराम्या परम्य रेफ-हकार-स्वर-
वर्जितम्य वर्णम्य ङ रूपे वा स्याताम् । इति यकारस्य द्वित्वे
नह्यूत्र इति सिद्धम् । एव गौरी+अत्र-गौर्यत्र जलालाबुन्यायेन
रेफम्योर्ध्वगमनम्, उक्तं च शास्त्रान्तरेऽपि

“तुम्बिका-तृण-ऋष्टं च तैलं जलममागमे ।

ऊर्ध्वस्यान समायान्ति रेफाणामीदृशी गतिः” ॥१॥

पक्षे दत्र्यत्र नह्यत्र गौर्यत्र । एव मधु+अत्र-मद्व्यत्र, मत्र्यत्र ।

पितृ+अर्थ-पित्रय । लृ+अनुबन्ध-लनुबन्ध । लृ+आकृति-
लाकृति इत्यादीनामपि ययासूनप्राप्ति सिद्धिर्जातव्या ।

एद्वैतोऽयाय् । १ । २ । २३ ।

एरुर्कारयो स्थाने स्वरे परे यथामख्यमयाय् इत्येतौ स्याताम् ।

ने+अनम्-नयनम्, ए+अनम्-अयनम्, नै+अक-नायकः,
रै+अकः-रायकः ।

ओद्वैतोऽवाव । १ । २ । २४ ।

ओकारौकारयो स्थाने यथासंख्यमवावौ स्याता स्वरे परे ।

लो+अनम्-लवनम्, पो+अनम्-पवनम्, लो+अक-लावकः,
पौ+अक-पावकः । गोशब्दस्य यूतिशब्दे परेऽञ्चपरिमाणे चौका-
रस्यावादेशः, गञ्यूति त्रौशद्वयम् ।

स्वरे वा । १ । ३ । २४ ।

अवर्णान् परयो पदान्तम्ययोर्धकारवकारयो स्वरे परे वालुक

स्याद् न च सन्धिः । ते आगता इति स्थिते 'एद्वैतोऽयाय्' इति
अवादेशे तय आगता, अनेन वा लुकि त आगता, तथागता ।
पटो इह इति स्थिते 'ओद्वैतो' इत्यादिना अवादेशे पट्+इह
इति ज्ञाने वा लुकि पट इह पटिह । एन तस्मै इदम्-तस्मा
इत्तं तस्मादिदम्, तौ इह-ता इह-ताविह ।

गोर्नाम्न्योऽक्षे । १ । २ । २८ ।

पदान्तम्यस्य गौरोऽक्षस्याक्षशब्दे परे संज्ञायामव इत्य-
कारान्त आदेशः स्यात् । गो+अक्ष अनेनावादेशे कृते 'समाना-
नाम्' इत्यादिना षीर्णे कृते गगत्त वातायन ।

स्वरे वाऽनक्षे । १ । २ । २९ ।

अक्षशब्दवर्जिते स्वरे परे गोरोकारस्यावादेशो वा स्यात् ।
गो+अग्निम्-गवाग्निम्, गो+अग्रम्-गवाग्रम्, 'वाऽप्यसन्धिः'
इत्यनेन वा प्रकृतिभावे च गोअग्रम्, पक्षे 'एदोत पदान्तेऽप्य
लुक्' इति लुकि गोऽग्रम् । गो+ङ्गितम्-गवेङ्गितम् ।

इन्द्रे च । १ । २ । ३० ।

इन्द्रशब्दे परे पदान्तम्यम्य गोरोकारस्य नित्यमवादेशः
स्यात् । गवेन्द्रः ।

अवर्णस्फेवर्णादिर्नैदोदरल् । १ । २ । ३१ ।

अवर्णस्य इवर्ण-उवर्ण-ऋवर्ण-लृवर्णः सह ययासंख्यमेद्
ओत् अर् अल् इत्येते आदेशाः स्युः । तव+इदम्-तक्वेदम्, मम
+उदकम्-ममोदकम्, गङ्गा+उदयः-गंगोदयः, तव+ऋद्धिः-तवर्द्धिः,
मम+ऋद्धिः-ममर्द्धिः, तव+लृकारः-तवलृकारः, मम+लृकारः-
ममलृकारः ।

समानानां तेन दीर्घः । १ । २ । ३२ ।

समानानां तेन परेण समानेन सह दीर्घः स्यात् । दण्ड+
अग्रम्-दण्डाग्रम्, दधि+इदम्-दधीदम्, मधु+उदकम्-मधुकम्,
पितृ+ऋकारः-पितृकारः ।

ऐदौतौ सन्ध्यक्षरैः । १ । २ । ३३ ।

अवर्णस्य एकारैकाराभ्या तयौकारौकाराभ्यां सह यथासंख्यं
 ऐ औ इत्येतौ स्याताम् । तव+एपा-तवैपा, तव+ऐश्वर्यम्-तवैश्वर्यम्,
 तव+ओदन-तवौदन, रमा+ओदन-रमौदन, तव+औन्नत्यम्-
 तवौन्नत्यम्, खट्वा+औन्नत्यम्-खट्वौन्नत्यम् ।

स्वरैस्वैर्यक्षौहिण्याम् । १ । २ । १९ ।

स्वैर स्वैरिन् अक्षौहिणी इत्येतेषु अवर्णस्य परेण स्वरेण सह
 ऐ औ इत्येतौ स्याताम् । स्व+ईर-स्वैर, स्व+ईरिणी-स्वैरिणी
 अक्ष+ऊहिणी-अक्षौहिणी सेना ।

एदोतः पदान्तेऽस्य लुरू । १ । २ । २७ ।

पदान्ते णिधताभ्यामेकारौकाराभ्या परस्याकारस्य लुकस्यात् ।
 ते+अत्र-तेऽत्र, पट्रो+अत्र-पट्रोऽत्र । 'शकन्ध्वादिषु टेलोपो वाच्ये ?
 शक+अन्धु शकन्धु, कर्क+अन्धु-कर्कन्धु, कुल+अट्टा-कुलट्टा,
 हल+ईषा-हलीषा, मनस्+ईषा-मनीषा, सीमन्+अन्त-सीमन्त,
 आकृतिगणोऽयमिति एतादृशा प्रयोगा अन्येऽपि मार्तण्ड इत्या-
 दय शकन्ध्वादिगणे ज्ञातव्या ।

ओमादि । १ । २ । १८ ।

अवर्णस्य लोप. म्यादौमि आडादेशो च परे । अद्य+ओम्-
 अद्योम्, आ+उदा-ओदा-अद्योदा ।

प्रत्यारूपसर्गस्य । १ । २ । ९ ।

ऋकारादौ धातौ परे ऋता सहोपसर्गस्यभ्यावर्णभ्याम् स्यात् ।
 प्र+ऋच्छति-प्रार्च्छति, उप+ऋच्छति-उपार्च्छति । नामावयवे
 ऋकारादौ धातौ परे वाऽऽर् ज्ञेयः । प्र+ऋपभीयति-प्रार्पभीयति,
 प्रर्पभीयति ।

ऋते तृतीयासमासे । १ । २ । ८ ।

अवर्णस्य ऋते परे तृतीयासमासे ऋकारेण सहार स्यात् ।
 शितेन+ऋतः-शीतार्तः । तृतीयासमासे इति किम् ? परमश्चासौ
 ऋतश्च परमर्तः ।

लृतः रृलृ ऋलृभ्यां वा । १ । २ । ३ ।

लृतः ऋलृभ्यां सह ययामंख्यं रृलृ इत्येतावादेशौ वा
 स्याताम् । लृ+ऋकारः-रृकारः, लृ+लृकारः-लृकारः ।

ऋतो वा तौ च । १ । २ । ४ ।

ऋतः ऋलृभ्यां सह ययामंख्यं रृलृ इत्येतौ विलक्षणावादेशौ
 वा स्याताम् । पितृ+ऋपमः-पितृपमः । होतृ+लृकारः-होत्लृकारः ।
 तौ च ऋतः ऋलृभ्यां मह ऋकारलृकारावपि होतृ+ऋकारः-
 होतृकारः, होतृ+लृकारः-होत्लृकारः, पक्षे पूर्वक्त् पितृऋपम
 इत्यादयः ।

ऋस्तयोः । १ । २ । ५ ।

तयोः लृकारऋकारयोः ऋकार-लृकाराभ्यां सह ऋ इति
 दीर्घादेशः स्यात् । लृ+ऋपमः-ऋपमः । होतृ+लृकारः-होतृकारः ।
 ऋकारे लृकारे च परे समानस्य ह्रस्वोऽपि वा भवति ।

चौष्टौत्वोः समाप्ते । १ । २ । १७ ।

ओष्टौत्वोः परयोः समाप्तेऽवर्णस्य छुम् वा स्यात् । बिम्ब+
ओष्ट - बिम्बोष्ट, पक्षे बिम्बौष्ट । स्थूल+ओत्तु - स्थूलोत्तु., पक्षे
स्थूलौत्तुः ।

इति सन्धिसंस्कारम् ।

अथ प्रकृतिभावः ।

अदोमुगी । १ । २ । ३५ ।

अदसशब्दभन्वन्विनौ मुमी इत्येतावन्धी स्य ता स्वरे परे ।
अमुमुईचा, अमी अश्वा । अदस इति क्रिम् ? अमी+अत्र-अम्पत्र,
अत्र अमिशब्दो रोगिप्रतिपदक ।

ईदूदेदद्विवचनम् । १ । २ । ३४ ।

ईत् ऊत् एत् इत्येवमन्त द्विवचनान्त स्वरे परेऽसन्धिय स्यात् ।
मुनी अत्र, भानू एतौ, पचेते इमौ । मणी वेत्यादौ तु द्वार्यक-
स्य वच्य प्रयोग, न इवशब्दम् ।

चादिः स्वरोऽनाड् । १ । २ । ३६ ।

आइवर्जश्नादिरव्यय स्वर. स्वरे परेऽसन्धि स्यात् । अ

अपेहि, इ इन्द्रं पश्य, उ उत्तिष्ठ, आ एव किल मन्यसे, आ एवं
 तु ततु । अनाडिति किम् ? आ ईपद् उष्णम्-ओष्णम्, आ
 आगच्छ-आगच्छ, आ उदकान्ताद्-ओदकान्तात् । ईपदर्थे
 क्रियायोगे मर्यादायामभिविधौ आ इत्यव्ययं डित कथ्यते, अन्यत्र
 तु अडित् बोध्यम् ।

ओदन्तः । १ । २ । ३७ ।

ओकारान्तश्चाडि' स्वरे परेऽपन्वि स्यात् । अहो अत्र,
 उताहो अत्र ।

प्लुतोऽनितौ । १ । २ । ३० ।

यत्र स्वाभाविकोच्चारणापेक्षयाऽधिकोच्चारण तद् दूरं
 आमन्त्रणमभिसुखीकरणम् दूरादामन्त्रणार्थे वर्तमानस्य वाक्यस्य
 हेः प्लुतपंज्ञा ज्ञेया । इतिवर्जे स्वरे परे प्लुतोऽपन्वि स्यात् ।
 मो देवदत्त ३ एहि, देवदत्त ३ अत्र न्वसि । अनिताविति किम् ।
 सुश्लोक ३ इति-सुश्लोकेति ।

इति प्रकृतिभावः समाप्तः ।

मभ्य शपो । १ । ३ । ६१ ।

सकारम्य म्याने शकारेण चवर्गेण च योगे शकारः स्यात् ।
तथा पकारेण टवर्गेण च योगे शकारः स्यात् । कम्+शेते-कदशेते,
कम्+चरनि-कश्चरति, सर्पिषु+मु-सर्पिषु, कम्+डीकने-कडीकने ।

न शान् । ? । ३ । ६२ ।

शकारान् परस्य तवर्गम्य चवर्गो न स्यात् । प्रश्नः, अश्नाति,
विभनः ।

पि तवर्गस्य । ? । ३ । ६४ ।

पदान्ते वर्तमानस्य तवर्गम्य म्याने टवर्गो न स्यात् पकारे
परे । भवान् पठ ।

लि लौ । १ । ३ । ६५ ।

पदान्ते वर्तमानस्य तवर्गम्य स्याने आसन्नो लकारः स्यात् ।
तद्+लुनाति-तल्लुनाति, भवान्+लिखति-भवालिखति ।

पदान्ताट्टवर्गादिनाम्नगरीनवतेः । ? । ३ । ६३ ।

पदान्ते वर्तमानात् टवर्गान् परस्य नाम्नगरीनवतिवर्जिनस्य
तवर्गस्य सकारस्य च स्याने टवर्ग-पकारौ न म्याताम् । पहनयनम्,
पट् सन्ति । पदान्तादिति किम् ? इष्टे । अनाम्नगरीनवतेरिति किम् ?
पण्णाम्, पण्णगरी, पण्णवतिः ।

न शि ङ्च् । १ । २ । १९ ।

अथ व्यञ्जनसन्धिः ।

धुटस्तृतीयः । २ । १ । ७६ ।

पदान्ते वर्तमानस्य धुट स्थाने तृतीय स्यात् । वाक्+ईश
वागीश , पट्+भन्न-पडन्न ।

तृतीयस्य पञ्चमे । १ । ३ । १ ।

पदान्ते वर्तमानस्य तृतीयस्य स्थाने पञ्चमे परे आसन्नो वाऽनु-
नासिकः स्यात् । षड्+मम षण्मम । प्रत्यये पञ्चमे नित्य षण्णाम्,
वाङ्मयम् ।

प्रथमाद्घुटि शच्छः । १ । ३ । ४ ।

पदान्ते वर्तमानात् प्रथमात् परस्य शकारस्याधुटि परे छो वा
स्यात् । वाक्+शूर-वाक्शूर , तत्+श्लोकेन-तच्छ्लोकेन ।

ततो द्व्यर्थुर्ध्वं । १ । ३ । ३ ।

पदान्ते वर्तमानात् तृतीयात् परस्य हकारस्य स्थाने पूर्ववर्णसवग-
श्चतुर्थो वा स्यात् । वाग्धीन , वाग्हीन । तद् हित, तदधितम् ।
तवर्गस्य चर्गवर्गाभ्यां योगे चटवर्गो । १ । ३ । ६० ।

तवर्गस्य स्थाने शकारेण चवर्गेण च योगे चर्ग स्यात्,
तथा पकारेण टवर्गेण च योगे टवर्गः स्यात् । तत्+शेते-तच्छेते,
भवान्+शेते-भवान्शेते, तत्+चित्रम्-तच्चित्रम्, पेप्+ता-पेटा,
तत्+शीक्रे-तद्दीक्रे ।

सस्य शर्पो । १ । ३ । ६१ ।

सकारस्य म्याने शकारेण चवर्गेण च योगे शकारः म्यात् ।
तथा पकारेण टवर्गेण च योगे शकारः स्यात् । कमु+शेवे-कदशेते,
कमु+चरति-कश्चरति, सर्पिण्+मु-मर्षिषु, कमु+टीकन्-कष्टीकते ।

न शात् । ? । ३ । ६२ ।

शकारान् परस्य तवर्गस्य चवर्गे न म्यात् । प्रश्नः, अश्नाः,
विश्वः ।

पि तवर्गस्य । ? । ३ । ६४ ।

पदान्ते वर्तमानस्य तवर्गस्य स्थाने टवर्गे न स्यात् पकारे
परे । भवान् पठ ।

लि लो । १ । ३ । ६५ ।

पदान्ते वर्तमानस्य तवर्गस्य स्थाने आसन्नो लकारः स्यात् ।
तद्+लुनाति-तल्लुनाति, भवान्+ल्लिखति-भवाल्लिखति ।

पदान्ताट्टवर्गाट्टनाम्नगरीनवतेः । ? । ३ । ६३ ।

पदान्ते वर्तमानात् टवर्गान् परस्य नाम्नगरीनवतिवर्जितस्य
तवर्गस्य सकारस्य च स्थाने टवर्गे-पकारौ न म्याभ्याम् । पठनयनम्,
पट् सन्ति । पदान्तादिति किम् ? इट्टे । अनाम्नगरीनवतेरिति किम् ?
पण्णाम्, पण्णगरी, पण्णवतिः ।

न शि ड्व् । ? । २ । १९ ।

पदान्ते वतमानस्य नकारस्य , शकारे परे ञ्च् इत्यादेशो वा स्यात् । भवान्+शूर - भवाञ्च्शूर इति जाते ' प्रथमादधुटि' इत्यादिना छत्वे भवाञ्चूर इति सिद्धम् ।

इनः सः त्सोऽश्च । १ । ३ । १८ ।

पदान्ते वतमानाद् डकाराद् नकाराच्च परस्य सकारस्य स्थाने त्स इत्यादेश स्यात् । श्वाक्यवश्चेत् सकारो न स्यात् । पङ्+सीदन्ति-पङ्त्सीदन्ति, भवान्+साधु - भवान्त्साधु । अश्चेति किम् ? प् श्र्योतन्ति ।

नोऽपशानोऽनुस्वारानुनामिकौ च
पूर्वस्याधुटपरे । १ । ३ । ८ ।

पदान्तस्थस्य प्रशान्वर्णशब्दसम्बन्धिनो नस्य चत्तपु सद्धि तीयेषु अधुटपरेषु शपमा यथासंख्य स्यु , अनुस्वारानुनामिकौ च पूर्वस्य । भवान्+चारु - भवाश्चारु , भवाश्चारु । भवान्+छेक - भवाश्छेक , भवाश्छेक । भवान्+त्क - भवात्क , भवात्क । भवान्+ठकार - भवात्ठकार , भवाँत्ठकार । भवान्+त्तनु - भवास्तनु , भवाँ स्तनुः । भवान्+थुडति - भवास्थुडति , भवाँस्थुडति । प्रशान्वर्णन किम् । प्रशान्+चर - प्रशाच्चरः । अधुटिति किम् ' भवान्त्सरुकः ।

पुमाऽशित्यघोपेऽख्यागि रः । १ । ३ । ९ ।

पुंशब्दस्य संयोगलुक्क्यनुकरणं पुम् इति । पुमो मस्य अधुद् परौ यस्मात् तादृशो यः शिद्द्वयामवर्जितोऽवोपः तस्मिन् परे रादेशः स्याद् । पूर्वस्य चानुस्वारानुनासिकौ क्रमेण ।

पुंसः । २ । ३ । ३

पुमो रकारस्य कस्वे पफं च परे सू स्याद् । पुम्+कोकिलः—
कोकिलः पुंकोकिलः ।

नूनः पेषु वा । १ । ३ । १० ।

नूनो नकारस्य पे परे रकारः स्याद् । पूर्वस्य चानुस्वारानु-
नासिकौ क्रमेण । नून+पाहि—नूं)(पाहि नूं)(पाहि नूंः पाहि नूंः
पाहि नृन्पाहि ।

ह्रस्वाद् गणनां द्वे । १ । ३ । २७ ।

ह्रस्वात् परेषां पदान्ते वर्तमानानां गणनां स्वरे परे द्वे रूपे
स्याताम् । कुइ+आस्ते—कुइडास्ते, सुगण्+इह—सुगणिह,
पचन्+आस्ते—पचन्नास्ते ।

स्वरेभ्यः । १ । ३ । २५ ।

स्वरात् परस्य पदान्तेऽपदान्ते च वर्तमानस्य छकारस्य द्वे
रूपे स्याताम् । तड+छप्रम्—तवच्छंछ्रमिति जाते ।

अधोपे मथमोऽशिटः । १ । ३ । ५० ।

अवोपे परे शिङ्बर्जस्य धुटः प्रथमः स्याद् । अनेन प्रथम-
छकारस्य चत्वे कृते तवच्छत्रमिति सिद्धम्, एवं इच्छति गच्छती
स्यादयो ज्ञेयाः ।

अनाङ्माङो दीर्घाद् वा च्छः । १ । ३ । २८ ।

आङ्माङ्बर्जदीर्घात् परस्य छकारस्य द्वे रूपे वा स्याताम् ।
कन्या+छत्रम्—कन्याच्छत्रम्, पक्षे एवम् । अनाङ्माङिति किम् ।
आच्छाया, माच्छिदत् इत्यादौ नित्यमेव ।

तौ मुमो व्यञ्जने स्वौ । १ । ३ । १४ ।

मोर्मु इत्यागमस्य मकारस्य पदान्तस्थस्य च मकारस्य व्य-
ञ्जने परे परव्यञ्जनस्यैव स्वसंज्ञावनुस्वारानुनासिकौ क्रमेण स्या-
ताम् । चक्रम्यते, चङ्क्रम्यते; त्वं करोपि, त्वद् करोपि, त्वं
पचसि, त्वम्पचसि; संयन्ता, मर्थ्यन्ता; संवत्सरः, सव्वत्सरः; त्वं
छासि, त्वछासि ।

म्नां धुट्बर्गेऽन्त्योऽपदान्ते । १ । ३ । ३९ ।

अपदान्ते वर्तमानानां मकारनकाराणां धुट्बर्गके वर्गे परे
तस्यैव स्वोऽन्त्यः स्याद् । गम्+ता—गन्ता; शन्+किता—शंकिता ।

शिङ्हेऽनुस्वारः । १ । ३ । ४ ।

अपदान्तस्यानां मकारनकाराणां शिङि हे च परेऽनुस्वारः
स्याद् कम्+मः—कंसः; यशान्+सि—यशांसि ।

(१९)

मनयवळपरे हे । १ । ३ । १५ ।

मनयवळपरे हकारे पदान्तस्यस्य मकारस्यानुस्वारानुनासिकौ
स्वौ क्रमेण स्याताम् । किंक्षल्यति, किंक्षल्यति; किंक्षुते,
किंक्षुते; किंक्षल्यति, किंक्षल्यति; किंक्षुते, किंक्षुते;
दयति ।

स्सटि समः । १ । ३ । १२ ।

समित्येतस्य स्सटि परे सकारोऽन्तादेशः स्याद्, अनुस्वारा-
नुनासिकौ च पूर्वस्य । सम्+स्कर्ता-संस्कर्ता, संस्कर्ता ।

लृक् । १ । ३ । १३ ।

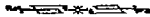
समित्येतस्य मकारस्य लृक् स्याद्, पृथग्योगाद् नानुस्वारानु-
नासिकौ स्तः । सत्कर्ता ।

ङ्णोः कटावन्तौ शिटि नवा । १ । ३ । १७ ।

ङ्कारणकारयोः शिटि परे कटावन्तौ वा स्याताम् । प्राङ्-
शेते-प्राङ्क्षेते, प्राङ्क्षेते; सुगण् पष्ठः, सुगण्पष्ठः ।

इति व्यञ्जनसन्धिः

अथ विसर्गसन्धिः

चटते सद्वितीये । १ । ३ । ७ ।

पदान्ते वर्तमानस्य रकारस्य सद्वितीयेषु चटनेषु परेषु यथा-
संख्यं शपसा इत्येते आदेशा स्युः । कर्+चरति—कश्चरति,
कर्+टीकते—कष्टीकते, कर् तरति—कस्तरति ।

शिव्यघोपात् । १ । ३ । ५५ ।

अघोपात् परे शिटि परे पदान्ते वर्तमानस्य रेफस्य विसर्ग
एव भवति । कर्+त्सरुक—कत्सरुक, वासर+शौमम्—वासः
शौमम्, सर्पिर्+प्साति—मर्षि प्साति ।

व्यत्पये लुग् वा । १ । ३ । ५६ ।

शिट परोऽघोप इति व्यस्ययस्तस्मिन् परे पदान्ते वर्तमा-
नस्य रेफस्य लुग् वा स्यात् । कर्+ष्ठीवति—कण्ठीवति, पक्षे
कण्ठ्ठीवति, क. ष्ठीवति ।

शपसे शपसं वा । १ । ३ । ६ ।

पदान्ते वर्तमानस्य रेफस्य शपसेषु परेषु यथासंख्यं शपसा
वा स्युः । कर्+शेते—कश्शेते, क शेते; कर्+ण्ण्ट—कण्ण्टः, कः
ण्ण्टः; कर्+साधुः—कस्साधुः, कः साधुः पक्षे ' रः पदान्ते विसर्ग-
स्तायोः ' इत्यनेन विसर्गः ।

रः क्खपफयोः) (क०) पौ । १ । ३ । ५ ।

पदान्ते रेफस्य) (क०) पौ यथासंख्यं वा स्याता क्ख-पफयोः
 षरयो । कर्+करोति-क०) (करोति, पक्षे विसर्ग क करोति;
 एव कर्+खनति-क०) (खनति, क खनति, कर्+पचति-क०)
 पचति, क पचति, कर्+फलति-क०) (फलति, क फलति ।
 कस्+साधु अत्र ' सोरु ' इत्येनेन रूढे कर्+साधुरिति जाने

रः पदान्ते विसर्गस्तयोः । १ । ३ । ५३ ।

पदान्ते वर्तमानस्य रेफस्य विसर्गं स्याद्, विरामेऽगोषे च
 परे । क साधु । वाचस्पत्यादयः सज्ञाशब्दा निपातनात् सिद्धा
 भवन्ति वाचस्पति, बृहस्पति द्विवस्कर, तत् शब्दस्य करे परे
 चौराये वाच्ये तस्कर इत्यादयः ।

अह्नः । २ । १ । ७४ ।

अह्नशब्दस्य पदान्ते रुरित्ययमादेश म्याद् । स च परे
 सर्वत्रासन्-पूर्वत्र च म्यादिविधौ । दीर्घाणि अहानि यस्मिन् स
 दीर्घाहो निदान ।

रो लुप्यरि । २ । १ । ७५ ।

अह्न शब्दस्य लुपि मन्यामरके परे पदान्ते र् इत्यन्तादेशः
 स्याद् । अहर्गण, अहरधीते । जरीति विम । अहोन्पम्, अहो-
 रात्रम्, अहोऽधन्तरमि-यादौ र्फादेशाभावात् रने लत्वे च कृते
 ' अर्वास्त्र ' इत्यादिनौत्वे कृते रूपाणि मित्यन्ति ।

अतोऽति रो रुः । १ । ३ । २० ।

पदान्ते वर्तमानादकारात् परस्य रोरकारे परे उ इत्ययमादेशः स्याद् । कर्+अर्थः इति स्थिते कउ अर्थ इति जाते ' अवर्णस्येत्यादिनौत्वे कृने को अर्थ. इति जाते ' एदोतः पदान्तेऽस्य लुक् ' इत्यनेनाकारस्य लुकि कोऽर्थः इति सिद्धमेवं देवोऽर्च्यः इत्यादयः ।

रो रे लुक् दीर्घश्चादिदुतः । १ । ३ । ४१ ।

रेफस्य रेफे परेऽनु लुक् स्याद् । पूर्वस्य चाकारस्येकारस्योकारस्य च दीर्घः स्याद् । पुनर्+रमते—रुना रमते; अशिर्+रथेन—अग्नीरथेन; पटुर्+राजा पटूराजा ।

ढस्तद्धे । १ । ३ । २४ ।

ढकारस्य तन्निमित्ते ढकारे परेऽनु लुक् स्याद्, पूर्वस्य च दीर्घः । लिर्+ढम्—लीढम् ।

घोषवति । १ । ३ । २१ ।

पदान्ते वर्तमानस्याकारात् परस्य रो घोषवति परे उ इत्यादेशः स्याद् । कर्+गन—को गनः, देवर्+याति—देवो यान्ति ।

अवर्णभोभगोऽघो लुगसन्धिः । १ । ३ । २२ ।

अवर्णाट् भोभगोऽघोभ्यश्च परस्य रोर्लुक् म्याद् घोषवति परे । देवार्+यान्ति—देवा यान्ति, भोर्+याहि—भोय हि, भगोर्+याहि—भगोयाहि । अघोर्+हमसि—अघोहससि ।

रोर्यः । १ । ३ । २६ ।

अवर्णाद् भोभगोऽगोम्यश्च परम्य पदान्ते वर्तमानस्य रो स्वरे परे य इत्यादेश स्याद् । तस्य च ' स्वरे वा ' इत्यनेन वा लुक् । देवार्+अत्र-देवायत्र, देवा अत्र । कर्+इह-कयिह, क इह । मोर्+अत्र-मोयत्र, मो अत्र । औत्रोर्+अत्र-अत्रोयत्र, अधोअत्र । भगोर्+अत्र-भगोयत्र, भगोअत्र । अत्र लुकि सत्या सन्धिर्न भवतीति ।

वाहर्पत्यादयः । १ । ३ । ५८ ।

अहर्पत्यादय शब्दा निपातनात् साधवो भवन्ति वा । अह-र्पति, अह पति, अहःपति, गीर्पति, गी पति, गीःपति, घूर्पति, घूर् पति, घूर्ःपति इत्यादय ।

एतदश्च व्यञ्जनेऽनञ्जसमासे । १ । ३ । ४६ ।

एतदस्तदश्च परस्य मेहुक स्याद व्यञ्जने परे । अकि प्रत्यये नञ्जसमासे च न न्याद् । स+चरति-स चरति, एष+गच्छति-एष गच्छति । अनगिति किम् । एषको याति । अनञ्जसमासे किम् । अनघो याति ।

तदः सेः स्वरे पाठार्था । १ । ३ । ४५ ।

तद परम्य सेर्लुक् स्यात् स्वरे पर । सा चेत् पाठार्था-पाठपूरणी स्यात् । सैष दागरथी राम सैष राजा युविष्टिर ।

सैष कर्णो महात्यागी सैष भीमो महाबलः । १ । बाहुलकादपि
किञ्चिन्ज्ञातव्यम्, तदुक्तम्—

कचित् प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः क्वचिद् विभाषा क्वचिदन्यदेवं
विधेर्विधानं बहुधा समीक्ष्य चतुर्विधं बाहुलकं वदन्ति ॥१॥

अनुक्तं सिद्धहेमव्याकरणादवसंयम् ।

इति विसर्गसन्धिः

अथ विभक्तिर्निगद्यते

स्त्यादिविभक्तिः । १ । १ । १९ ।

अत्र स् इति त्यक्तानुबन्धस्य सेर्गहणम्, तीति त्यक्तानुब-
न्धस्य तिव् इत्यस्य प्रहणम्, स्यादयः सुपर्यन्तास्त्रिवादयः स्या-
महिपर्यन्ताश्च विभक्तिसंज्ञाः स्युः ।

तदन्तं पदम् । १ । १ । २० ।

स्याद्यन्तं त्याद्यन्तं च नाम पदमंज्ञं स्याद् ।

अधातुविभक्तिवाक्यमर्थवन्नाम ।

नाम्नोऽर्थो द्विविधः—राच्यो चोत्थश्च । तत्र वाच्योऽर्थः
स्वार्थद्रव्यलिङ्गसंख्याशक्तिभेदात् पञ्चमकारः यमाभिनय शब्दोऽर्थः

कयने प्रवर्तते स स्वार्थस्त्वतलाद्यभिव्यङ्ग्यः जात्यादिरूपः । द्रव्यं-
 तदाश्रयीमूतं घटादिरूपम् । लिङ्गं पुंस्त्वादि । संख्या एक-
 त्वादिका । शक्तिः कर्तृत्वादिरूपा । द्योत्योऽर्थः समुच्चयादिरूपः ।
 तद्वच्छब्दरूपं घातुविमक्तिवाक्यवर्णितं नामसंज्ञं स्याद् । नाम्नः
 पराः स्यादयः सप्त विभक्तयो भवन्ति—

एकवचनम्,	द्विवचनम्,	बहुवचनम्,	
सि	औ	जम्	प्रथमा
अम्	औ	शम्	द्वितीया
टा	भ्याम्	मिस	तृतीया
हे	भ्याम्	भ्यस्	चतुर्थी ।
हसि	"	"	पञ्चमी
हस्	ओम्	आम्	षष्ठी
दि	ओस्	सुप्	सप्तमी
सि	औ	जम्	संज्ञोपनम

तत्राकारान्तपुंलिङ्गो जिनशब्द । जिन सि । इति स्थिते इ
 इत्यस्य इत्संज्ञायां सत्याम् ।

सो रुः । २ । १ । ७२ ।

पदान्ते वर्तमानस्य सकारस्य रुनिव्यादेशः स्याद् । उकारः
 'रोर्यः' इत्यत्र विशेषणार्थः । तत्र 'रः' पदं ने विसर्गस्तथोः ।

इत्यनेन विसर्गे सति जिनः इति सिद्धम् । द्वित्वविवक्षायां जिन औ
—जिनौ । बहुत्वविवक्षायां जिन जम् इति स्थिते, जकारो जसीति
विशेषणार्थः । जिन अम्

लुगस्यादेत्यपटे । २ । १ । ११३ ।

अपदाटावकारे एकारे च परेऽकारस्य लुक् स्याद् । इति अ-
कारस्य लुचः प्राप्तौ ।

अत आः स्यादौ जस्भ्याम्ये । १ । ४ । १ ।

स्यादौ जसि भ्यामि थकारे च परेऽकारस्याकार स्यात् । इत्यनेन
बाधनाटकारस्य आकारे कृते दीवविमर्गो जिना । द्वितीयैकवचने
जिन अम् इति स्थिते—

समानादमोऽतः । १ । ४ । ४६ ।

समानात् परस्यामोऽकारस्य लुक् स्याद् । जिअम्, जिनौ ।
बहुत्वविवक्षायां जिन इम् इति स्थिते—

शसोऽता सश्च नः पुंसि । १ । ४ । ४९ ।

शस्-न्वन्निनोऽकारेण सह पूर्वसमानस्यासन्नो दीर्घदेशः स्याद्,
तत्संनियोगे च पुंलिङ्गविषये शसः मकारस्य नकारादेशः स्याद् ।
जिन न् । तृतीयैकवचने जिन टा इति स्थिते—

टाटसोरिनस्यौ । १ । ४ । ५ ।

अकारात् परयोः ग्याद्योः टाटसोर्यथामरूपमिनस्यौ स्याताम् ।

‘ अवर्णस्येवर्णादिनेतिसुत्रेण एत्वे कृतं जिनेन । जिन भ्याम् इति स्थिते ’ अन आः स्यादौ ’ इत्यादिना दीर्घकृते जिनाभ्याम् । बहुत्वविवक्षायां जिन भिम् इति स्थिते ।

भिस ऐस् । १ । ४ । २ ।

अकारात् परस्य भिस ऐसादेशः स्याद् । ‘ ऐदौत् सन्ध्य-
सैः ’ इति जिनैः । चतुर्थ्येकवचने जिन डे इति स्थिते—

डेडस्योर्यातौ । १ । ४ । ६ ।

अकारात् परयोः स्यादिमं वन्विनोडेडस्योः स्थाने ययासंख्यं
य आत् इत्यादेशौ स्तः । ‘ अन आ ’ इत्यादिसुत्रेण दीर्घे जि-
नाय । जिनाभ्याम् । बहुत्वविवक्षायां जिन भ्यस इति स्थिते—

एद् बहुस्भोसि । १ । ४ । ४ ।

बह्वर्षविषये सकारादौ मकारादौ ओसि च परेऽकारस्यैकारः
स्यात् । जिनेभ्यः । पञ्चम्येकवचने जिन डसि इति स्थिते
‘ डेडस्योर्यातौ ’ इत्यनेन आति कृते दीर्घे च जिनात् । जिनाभ्याम् ।
जिनेभ्यः । षष्ठ्येकवचने जिन डम इति स्थिते ‘ टाडस्योरिनस्यौ ’
इत्यनेन म्यादेशे जिनस्य । जिन ओस् इति स्थिते ‘ एद् बहुस्भोसि ’
इत्यनेन एकारे ‘ ऐदौतोऽयाय् ’ इत्यादेशे जिनयोः । षष्ठीबहुव-
चने जिन आम् इति स्थिते ।

इस्वापश्च । १ । ४ । ३२ । {

ह्रस्वान्तादाबन्तात् स्त्रीद्वन्ताच्च परस्यामः स्थाने नामादेशः
स्याद् । जिन नाम् इति जाते—

दीर्घो नाम्यतिसृचतसृपूः । १ । ४ । ४७ ।

तिसृचतसृपकारान्तरेफान्तवर्जितस्य शब्दसंबन्धिनः समा-
नस्य दीर्घादेशः स्याद् नामि परे । जिनानाम् । सप्तम्येकवचने
जिन ङि इति स्थिते ' अवर्णस्येवर्णादिनेति ' सूत्रेण एत्वे जिने ।
जिनयोः । बहुत्वविवक्षायां जिन सु इति स्थिते ' एद् बहुस्भोसि '
इत्यनेनैत्वे कृते ।

नाम्यन्तस्थाकवर्गात् पदान्तः कृतस्य-
सः शिङ्नान्तरेऽपि । २ । ३ । १५ ।

नाम्यन्तादन्तस्थात् कवर्गाच्च परस्य पदमध्ये स्थितस्य विहि-
तस्य कृतसंबन्धिनो वा सकारस्य पकारादेशः स्याद्, शिटा नकार-
रेण च व्यवधानेऽपि । जिनेषु । संबोधनविवक्षायामेकवचने जिन
सि इति स्थिते ।

अदेतः स्यमोर्लुक् । १ । ४ । ४४ ।

आमंत्रणार्थे वर्तमानादकारान्तादेकारान्ताच्च परयोः स्यमोः
लुक् स्याद् । हे जिन । हे जिनौ । हे जिनाः । एवम् अजिना
संभवादीनामपि रूपाणि वेदितव्यानि । अकारान्तसर्गादीनां तु
विशेषः—पर्वः । पर्वो । सर्वं जन्म इति स्थिते

जस इ । १ । ४ । ९ ।

सर्वादेरकारान्तसम्बन्धिनो जस इः स्याद् । ' प्रत्ययस्य ' इति सर्वादेशो सर्वे । सर्व सर्वो सर्वान् । सर्व टा इति स्थिते टाप्रत्ययस्ये-
नादेशे कृते अवर्णस्येत्यादिना एत्वे कृते ।

रपृवर्णाद् नो णः एकपदेऽनन्त्यस्या-
लचटतवर्गशसान्तरे । २ । ३ । ६३ ।

रेफकारत्रवर्णेभ्यः परस्य रूपवर्णेः सहैकपदे स्थितस्यानन्त्यस्य
नकारस्य णकारादेशः स्याद् । न चेद् निमित्तनिमित्तिनोरन्तरे
लकारचटतवर्गाः शसौ च सन्ति । सर्वेण । सर्वाभ्याम् । सर्वैः ।
सर्व डे इति स्थिते—

सर्वादेः स्मैस्मातौ । १ । ४ । ७ ।

अकारान्तसर्वादेः सम्बन्धिनोडेंडस्योः स्थाने यथासंख्यं
स्मैस्मातौ । स्तः सर्वभै सर्वाभ्यां सर्वेभ्यः । सर्वस्मात् सर्वाभ्यां
सर्वेभ्यः । सर्वस्य सर्वयोः । सर्व आम् इति स्थिते ।

अवर्णस्यामः साम् । १ । ४ । १५ ।

अवर्णान्तस्य सर्वादेरामः स्थाने सामादेशः स्याद् । शेषं
पूर्ववत् सर्वेषाम् । सर्व डि इति स्थिते ।

डेः स्मिन् । १ । ४ । ८ ।

सर्वादेरकारान्तसम्बन्धिनो डेः स्थाने स्मिन् इत्यादेशः । स्यात् ।

सर्वस्मिन् सर्वयो सर्वेषु । हे सर्व हे सर्वो हे सर्वे । सर्व विश्व उभ
 उभयद् अन्य अन्यतर इतर डतर डतमत्वद् नेम, समस्मिन् सर्वायौ,
 पूर्वपरापरदक्षिणोत्तरावराधरा एते सप्त व्यवस्थार्था, स्वशब्द
 आत्मात्मीयार्थ, अन्तर अपूर्वहियोगार्थ उपसंन्यानार्थश्च,
 न्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् एक द्वि शुष्मद् अस्मद् भवतु
 किम् एते सर्वादयोऽसब्दाया सर्वादिकार्यभाजो भवन्ति । उभ-
 शब्दो नित्य द्विवचनार्थ उभौ उभौ उभाभ्या उभाभ्या उभा
 म्या उभयो उभयो । नास्य सर्वादिनिमित्तक विभक्तिकार्य
 गणपाठस्तु हेत्वर्थप्रयोगे सर्वविभक्त्यर्थ, उभौ हेतू, उभाभ्या
 हेतुभ्याम्, उभयो हेत्वो । उभयद् इत्यन टकारो ङीप्रत्यार्थ
 उभयीदृष्टि । उभयत्शब्दस्य द्विवचन नास्ति, केषाचिद्मते द्विवचन
 मपि तन्मते सर्वशब्दवद् रूपाणि । उभय उभये । उभयम् उभ-
 यान् । उभयेन उभयै । उभयस्मै उभयेभ्य, उभयस्माद् उभयभ्य ।
 उभयेषाम् । उभयस्मिन् उभयेषु । अन्य अन्यौ अन्ये । अन्यम्
 अन्यौ अन्यान् इत्यादय । तरोत्तरपदोऽन्यतरशब्दोऽव्युत्पन्न,
 अन्यतर अन्यतरौ अन्यतरे इत्यादय । डतरडतमौ प्रत्ययौ ततस्तद्
 न्ता कतरकतमादय शब्दा ग्राह्या एतौ च स्वार्थिभौ प्रत्ययाविति
 प्रकृतिग्रहणेनैव तद्ग्रहणसिद्धे तयोरस्मिन् प्रकरणे ग्रहणमन्येषा
 स्वार्थिनप्रत्ययान्तानाम् निषेधार्थं पृथक्त्वेन कृतम् । कतर कतरौ
 कतरे । कतरम् कतरौ कतरानु कतरेण, कतरस्मै कतरस्माद् कत
 रेपाम् कतरस्मिन् । एव कतम । पूर्वं पूर्वौ ।

नवभ्यः पूर्वभ्य इस्मान्स्मिन् वा । १ । ४ । १६ ।

पूर्वादिभ्यो नवभ्यः परे ये इ स्मात् स्मिन् आदेशा उक्ता-
स्ते वा स्युः । पूर्वे पूर्वाः । पूर्वस्मात् पूर्वात् । पूर्वस्मिन् पूर्वे ।
एवं परादीनाम् । शेषं सर्ववत्

तीयं द्वित्कार्ये वा । १ । ४ । १४ ।

तीयप्रत्ययान्तं द्वित्कार्ये सर्वादिर्वा स्याद् । द्वितीयस्मै
द्वितीयाय । द्वितीयस्माद् द्वितीयाद् । द्वितीयस्मिन् द्वितीये ।
शेषं रामवत् ।

नेमार्थप्रथमचरमतयायाल्पकतिपयस्य वा । १ । ४ । १० ।

नेमादीनि नामानि तयायौ प्रत्ययौ तेषां जस इर्वा स्याद् ।
नेमे नेमाः शेषं सर्ववत् । अर्थे अर्थाः । प्रथमे प्रथमाः । चरमे चरमाः ।
द्वितये द्वितयाः । द्वये द्वयाः । अल्पे अल्पाः । कतिपये कति-
पयाः । शेषं जिनवत् । अकारान्तपुंलिङ्गो मासशब्दः । मासः
मासौ मासाः । मासं मासौ ।

- मासनिशासनस्य शसादौ लृग् वा । २ । १ । १०० ।

एषां शसादौ म्यादौ परे लृगन्तादेशो वा स्याद् । मासः
यासान् । मासा मासेन । माभ्यां मासाभ्याम् । माभिः मासैः । मासे
'मासाय' । माभ्यां मासाभ्याम् । माभ्यः मासेभ्यः । मासः मासात् ।
माभ्यां मासाभ्याम् । माभ्यः मासेभ्यः । मासः मासस्य । मासोः

मासयोः । मासां प्रासानाम् । मासि मासे । मासोः मासयोः ।
मासु मासेषु । आसूना आसूनेन । आकारान्तपुंलिङ्गः सोमपा-
शब्दः—सोमपा सोमपौ सोमपाः । सोमवाम् सोमपौ ।

लुगातोऽनापः । २ । १ । १०७ । -

आवर्जिनस्याकारस्य ङीस्याद्यदुस्त्वरे परे लुङ्स्याद् । सोमपः ।
सोमपा सोमपाभवाम् सोमपाभिः । सोमपे सोमपाभ्यां सोमपाभ्यः ।
सोमपः सोमपाभ्यां सोमपाभ्यः सोमपः सोमपोः सोमवाम् सोमपि
सोमपोः सोमपासु हे सोमपाः हे सोमपौ हे सोमपा । एवं विश्वपा
शंखमा हाहा इत्यादयः । इकारान्तपुंलिङ्गो मुनिशब्दः—मुनिः
मुनि औ इति स्थिते

इदुतोऽस्त्रेरीदूत् । १ । ४ । २१ ।

स्त्रीवर्जिनस्येदन्तस्योदन्तस्य च औता सह यथासंख्यमीदृता-
वादेशौ स्याताम् । मुनी । मुनि जम् इति स्थिते ।

जस्येदोत् । १ । ४ । २२ ।

इदन्तस्योदन्तस्य च जसि परे यथासंख्यमेदोतौ स्याताम् ।
अयादेशे मुनयः । मुनिम् । मुनी । मुनीन् । मुनि टा इति स्थिते—

टः पुंसि ना १ । ४ । २४ ।

इदन्तादुदन्ताच्च परस्य अपत्यस्य स्थाने ना इत्यादेशः
स्याद् मुनिना । मुनिभ्याम् मुनिभिः । मुनि हे इति स्थिते ।

दित्यदिति । १ । ४ । २३ ।

अदिति ङिति स्यादौ परे इदन्तस्योदन्तस्य च यथासंख्यमेदोतौ
स्याताम् । मुनये । मुनिभ्याम् । मुनिभ्यः ।

एदोद्भवां ङसिङ्सो रः । १ । ४ । ३५ ।

एदोद्भवां परयोर्ङसिङ्सोः स्थाने र इत्यादेशः स्यात् ।
मुनेः । मुनिभ्याम् । मुनिभ्यः । मुनेः । मुन्योः । मुनीनाम् ।
मुनिङ्ङि इति स्थिते ।

ङिङौ । १ । ४ । २५ ।

इदुदन्तात् परस्य ङिप्रत्ययस्य ङौ इत्यादेशः स्यात् ।

ङित्पन्त्यस्वरादेः । २ । १ । ११४ ।

ङिति परेऽन्त्यस्वरादेर्लुक् स्यात् । मुनौ । मुन्योः । मुनिषु ।
सम्बोधने मुनिङ्ङि इति स्थिते ।

ह्रस्वस्य गुणः । १ । ४ । ४१ ।

हे कुन्यो । हे कुन्पू । हे कुन्धव । सखिशब्दस्य विशेषः—
सखि+सि इति स्थिते ।

ऋदुशनस्पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डा । १ । ४ । ८४ ।

ऋकारान्तादुशनस पुरुदंशस इकारान्तसखिशब्दाच्च पर-
स्य शेषस्य सेर्डादेशः स्यात् । डित्वादनन्त्यस्वरादेशेऽपि सखा । शै-
पस्येति विशेषणाद् हे सन्वे । सन्वि+औ इति स्थिते ।

सरयुरितोऽगावैत् । १ । ४ । ८३ ।

इदन्तस्य सखिशब्दस्य तत्सम्बन्धिनि वाऽन्यसम्बन्धिनि शि-
वर्जिते शेषे णुटि परे एकारान्तादेशः स्यात् । आयादेशे सग्वार्यौ ।
सग्न्याय । सखायम् । सग्वार्यौ । सग्वीन् । सखि+टा इति स्थिते ।

न नाडिदेत् । १ । ४ । २७ ।

केवलसखिपतिभ्या परस्य टाप्रत्ययस्य नादेशः, डिति परे
एकारश्चोक्तं स न स्यात् । सग्न्या । सखिभ्याम् । सखिभिः ।
सरये । सखिभ्याम् । सखिभ्यः । सखि+डसि इति स्थिते ङका-
रस्येतसञ्जाया मत्याम् ' इवर्णादे ' इत्यादिना यत्वे सस्य्+अस्
इति जाते ।

खितिखीतीय डर । १ । ४ । ३६ ।

खितिखीतीसम्बन्धिन इवर्णस्य स्थाने यो यकारान्तस्मात्
परयो ङसिङसो स्थाने उरादेशः स्यात् । सरयु । मन्विभ्याम् ।

सखिम्यः । मरुयुः । सख्योः । सखीनाम् । सखि+ङि इति स्थिते ।

केवलसग्विपतेरौ । १ । ४ । २६ ।

इदुदन्ताभ्यां केवलमग्विपतिभ्यां परस्य डेरौ इत्यादेशः स्यात् । सख्यौ । सख्यो । मखिपु । हे सखे । हे सखायौ । हे सखायः । एवं पतिः पती पतयः । पतिम् पती पतीन् । पत्या पतिभ्याम् पतिभिः । पत्ये पतिभ्याम् पतिभ्यः । पत्युः पतिभ्याम् पतिभ्यः । पत्युः पत्योः पतीनाम् । पत्यौ पत्योः पतिपु । केवडेति विशेषणात् समासे तु मुनिवद्-भूपतिः भूपती भूपतयः । भूपतिम् भूपती भूपतीन् । भूपतिना भूपतिभ्याम् भूपतिभिः । भूपतये भूपतिभ्याम् भूपतिभ्यः । भूपतेः भूपतिभ्याम् भूपतिभ्यः । भूपतेः भूपत्योः भूपतीनाम् । भूपतौ भूपत्योः भूपतिपु । एवं सुसखा सुसखायौ सुसखायः । सुसखायम् सुसखायौ सुसखीन् । सुसखिना सुसखिभ्याम् सुसखिभिः इत्यादयः । निव्यद्विवचनान्नो द्विशब्द-द्वि+औ इति स्थिते ।

आ द्वेः । २ । १ । ४१ ।

द्विशब्दमभिव्याप्य त्यदादीनामन्त्यस्य तत्सम्बन्धिनि स्यादौ परे तसादौ च तद्धिने परेऽकारादेशः स्यात् । द्व+औ द्वौ । द्वौ । द्वाभ्याम् । द्वाभ्याम् । द्वाभ्याम् । द्वयोः । द्वयो । विशब्दो नित्यं बहुवचनस्तः । त्रयः । त्रीन् । त्रिभिः । त्रिभ्यः । त्रिभ्यः । त्रि+आम् इति स्थिते ।

त्रेस्त्रयः । १ । ४ । ३४ ।

आम्सम्बन्धिनः त्रिशब्दस्य त्रयादेशः स्यात् । त्रयाणाम् । त्रिषु । कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः त्रिषु लिङ्गेषु सदृशश्च । कति+जस् इति स्थिते ।

इत्यतु संख्यावत् । १ । १ । ३९ ।

इतिप्रत्ययान्तमत्वन्तं च नाम संख्यावत् स्यात् ।

इतिष्णः संख्याया लुप् । १ । ४ । ५४ ।

इतिप्रत्ययान्तात् पकारान्ताद् नकारान्ताच्च संख्यावाचिनः परस्य जस्शसोर्लुप् स्यात् । कति । कति । कतिभि । कतिभ्यः । कतिभ्यः । कतीनाम् । कतिषु । लुक् इत्यनेन सिद्धे लुङ्विधानं स्यानिवद्भाववाचनार्थम् । ईकारान्तपुंलिङ्गं सुश्रीशब्दः । सुश्रीः सुश्री+औ इति स्थिते ।

घातोरिवणोवर्णस्येयुब् स्वरे प्रत्यये । २ । १ । ५० ।

घातोरिवर्णोवर्णयो. स्वरादौ प्रत्यये परे यथासंख्यमित्युवौ स्याताम् । सुश्रियौ । सुश्रियः । सुश्रिदम् । सुश्रियौ । सुश्रियः । सुश्रिया । सुश्रीम्याम् । सुश्रीभि ' वेयुवोऽस्त्रिया ' इत्यनेन सुश्रियै सुश्रिये । सुश्रीम्याम् । सुश्रीभ्यः । सुश्रिया. सुश्रियः । सुश्रीभ्याम् । सुश्रीभ्यः । सुश्रियाः सुश्रियः । सुश्रियो. । सुश्रियाम् सुश्रीणान् । सुश्रियां सुश्रियि । सुश्रियोः । सुश्रीषु । हे सुश्रीः

सुश्रियो सुश्रियः । क्रीभित्वादीनां नित्यस्त्रीत्वाभावाद् दे दास्
दास् दाम् इत्पादय आदेशा द्विताम्प्रत्ययस्थाने न भवन्तीति
यवक्रिये । यवक्रियः । यवक्रियः । यवक्रियाम् । यवक्रियि । शेषं
सुश्रीवत् । एवं स्वयम्भूः स्वयंमुवौ स्वयंमुवः । स्वयंमुवम् स्वयं-
मुवौ स्वयंमुवः । स्वयंमुवा स्वयंभूम्यां स्वयंभूमिः । स्वयंमुवे स्वयं-
भूम्यां स्वयंभूम्यः । स्वयंमुवः स्वयंभूम्यां स्वयंभूम्यः । स्वयंमुवः
स्वयंमुवोः स्वयंमुवाम् । स्वयंभुवि स्वयंमुवोः स्वयंमुवु ।

आमो नाम् वा । १ । ४ । ३१ ।

इयुःसम्बन्धिनौ यौ नित्यस्त्रीदृताौ ताभ्यां परस्य तत्सम्बन्धिनो
त्राङ्ग्यसम्बन्धिन आमो नाम् वा स्यात् । सुश्रीणां सुश्रियाम् ।
सेनानीशब्दस्य विशेषः—सेनानीः ।

विवञ्चतेरसुधियस्तौ । २ । १ । ५८ ।

क्विप्प्रत्ययान्तेनैव या समासवृत्तिस्तस्याः सुधीशब्दादन्यस्याः

सम्बन्धिनोः घातोःखिर्णोःखिर्णयोः स्वरादौ स्यादौ परे यथासंख्यं य्
क् इत्येतौ आदेशौ स्याताम् । सेनान्यौ सेनान्यः । सेनान्यम्
सेनान्यौ सेनान्यः । सेनान्या सेनानीभ्याम् सेनानीभिः । सेनान्ये
सेनानीभ्याम् सेनानीभ्यः । सेनान्यः सेनानीभ्यां सेनानीभ्यः ।
सेनान्यः सेनान्योः सेनान्याम् । सेनानीभ्य इति स्थिते ।

निय आम् । १ । ४ । ५१ ।

नियः सम्बन्धिनो डेराम् स्यात् । सेनान्याम् सेनान्योः सेना-

नीषु । हे सेनानी सेनान्यौ सेनान्य । एव ग्रामणी । यवल्
 यवल्वौ यवल्व । यवल्बम् यवल्वौ यवल्व । यवल्वा यवल्भ्यां
 यवल्भिः । यवल्वे यवल्भ्या यवल्भ्य । यवल्व यवल्भ्याम्
 यवल्भ्य । यवल्व यवल्वो यवल्वाम् । यवल्वि यवल्वो यव-
 ल्षु । हे यवल् यवल्वौ यवल्व ।

दन्पुनर्वर्षाकारैर्भुव । २ । १ । ५९ ।

दनादिभि सह या क्विञ्चृत्ति तत्सम्बन्धिन एव सुवो धातोरु-
 वर्णस्य स्वरादौ स्यादौ परे ष् आदेश स्यात् । दन्भू दन्भवौ
 दन्भव । दन्भवम् दन्भवौ दन्भव । दन्भवा दन्भूभ्याम् दन्भूमि ।
 दन्भवे दन्भूम्यम् दन्भूम्य । दन्भव दन्भूभ्याम् दन्भूम्य । दन्भव-
 दन्भवोः दन्भवाम् । दन्भ्वि दन्भवो दन्भूपु । हे दन्भू दन्भवौ
 दन्भवः । 'क्विञ्चृत्ते —' इत्यादिना सिद्धे पृथग्योगारम्भ सुव एभि-
 रेवेति नियमार्थस्तेन सत्यमुक्तावित्यादावुवादेश एव । ईकारान्तो
 वान् मीशब्द — वातप्रमीः वातप्रम्यौ वातप्रम्य । वातप्रमीम्
 वातप्रम्यौ वातप्रमीन् । वातप्रम्या वातप्रमीभ्यम् वातप्रमीभि ।
 वातप्रम्ये वातप्रमीभ्या वातप्रमीभ्यम् । वातप्रम्य वातप्रमीभ्या
 वातप्रमीभ्य । वातप्रम्य वातप्रम्यो वातप्रम्याम् । वातप्रमी
 वातप्रम्यो वातप्रमीषु । हे वात्प्रमी वात्प्रम्यौ वातप्रम्य ।
 ऊकारान्तो ह्रस्वशब्द । ह्रू ह्रूवौ ह्रूव । ह्रूम् ह्रूवौ
 ह्रून् । ह्रूवा ह्रूभ्या ह्रूभि । ह्रूवे ह्रूभ्या ह्रूभ्य । ह्रूव

दूह्यां दूह्यः । दूह्वः दूह्वोः दूह्वाम् । दूह्वि दूह्वोः दूह्वु ।
हे दूह्वः दूह्वो दूह्वः । ऋकारान्तः पितृशब्दः । पितृ+सि इति
स्थिते 'ऋदुनशास्परुदंशो—' इत्यादिना सेर्वा, द्वित्वादन्यस्वरादिलोपे
पिता । पितृ+औ इति स्थिते ।

अर्द्धौ च । १ । ४ । ३९ ।

ऋकारान्तस्य ङौ घुटि च परे अर् आदेशः स्यात् । पितरौ
पितरः । पितरम् पितरौ पितृन् । पित्रा पितृभ्यां पितृभिः । पित्रे
पितृभ्यां पितृभ्यः । पितृ+ङसि इति स्थिते ।

ऋतो डुर् । १ । ४ । ३७ ।

ऋकारात् परयोर्ङसिङसोः स्थाने डुरित्यादेशः स्यात् । पितुः
पितृभ्यां पितृभ्यः । पितुः पित्रोः पितृणाम् । पितरि पित्रोः
पितृषु । आमन्त्रणे ' ह्रस्वस्य गुण ' इति गुणे हे पितः पितरौ
पितरः । एवं जामातृ-भ्रातृ-प्रभृतयः । ना नरौ नरः । नरम् नरौ
नृन् । त्रा नृभ्यां नृभिः । त्रे नृभ्यां नृभ्यः । सुः नृभ्यां नृभ्यः ।
सुः त्र्योः । नृ+आम् इति स्थिते नामादेशे ।

नृर्वा । १ । ४ । ४८ ।

नृशब्दस्य नामि परे दीर्घो वा स्यात् । नृणां नृणाम् । नरि
त्र्योः नृषु । हे नः नरौ नरः । कर्तृ+सि कर्ता । कर्तृ+औ इति
स्थिते ।

तृ-स्वसृ-नप्तृ-नेष्टृ-क्षत्तृ-होतृ-पोतृ-प्रशास्तृ
घुह्याः । १ । ४ । ३८ ।

तृ इति तृच्-तृनोर्ग्रहणम्, तदन्तस्य स्वलादेश्च ऋतः स्याने
घुटि परे आर् आदेशः स्यात् । कर्तारौ कर्तारः । कर्तारम् कर्तारौ
कर्तृन् । कर्त्रा कर्तृभ्यां कर्तभिः । कर्त्रे कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः । कर्तुः
कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः । कर्तुः कर्त्रोः कर्तृणाम् । कर्तरि कर्त्रोः कर्तृषु । हे
कर्तः कर्तारौ कर्तारः । एवं नप्ता नप्तारौ नप्तारः । नेष्टा नेष्टारौ नेष्टारः ।
क्षत्ता क्षत्तारौ क्षत्तारः । होता होतारौ होतारः । पोता पोतारौ
पोतारः । प्रशास्ता प्रशास्तारौ प्रशास्तारः । इत्यादयः । क्रोष्टु+सि
इति स्थिते ।

क्रुशस्तुनस्तृच् पुंसि । १ । ४ । ९१ ।

क्रुशः सम्बन्धिनस्तुनः शेषे घुटि परे तृचादेशः स्यात् । क्रोष्टा
क्रोष्टारौ क्रोष्टारः । क्रोष्टारं क्रोष्टारौ क्रोष्टून् । क्रोष्टु+टा इति
स्थिते ।

टादौ स्वरे वा । १ । ४ । ९२ ।

टादौ स्वरादौ परे क्रुशस्तुनस्तृच् वा स्यात् । क्रोष्टा क्रोष्टुना ।
क्रोष्टुभ्यां क्रोष्टुभिः । क्रोष्ट्रे क्रोष्टवे । क्रोष्टुभ्यां क्रोष्टुभ्यः । क्रोष्टुः
क्रोष्टोः । क्रोष्टुभ्यां क्रोष्टुभ्यः । क्रोष्टुः क्रोष्टोः । क्रोष्ट्वोः । क्रोष्टु+
आम् इति स्थिते नित्यानित्ययोर्नित्यविधेर्वलीयस्त्वात् प्रथममेवामो
नामि घृते क्रोष्टूनाम् । क्रोष्टरि क्रोष्टौ क्रोष्ट्वोः क्रोष्टुषु । सम्बोध-

नेसौ शेषवृत्तोऽपावान् तत्रोऽपावाद् हे क्रोष्टो क्रोष्टरौ क्रोष्टारः ।
 एकारान्तः अतिहेशब्दः—अतिहेः अतिहयौ अतिहयः । अतिहयम्
 अतिहयौ अतिहय । अतिहया अतिहेम्याम् अतिहेभिः । अति-
 हये अतिहेम्याम् अतिहेम्यः । अतिहेः अतिहेम्याम् अतिहेम्यः ।
 अतिहेः अतिहयोः अतिहयाम् । अतिहयि अतिहयोः अतिहेषु ।
 सम्बोधने अतिहे+सि इति स्थिते । 'अदेतः' इत्यादिनां संसृष्टि-
 हे अतिहे अतिहयौ अतिहयः । एकारान्तः सुरैशब्दः । सुरै+सि
 इति स्थिते ।

आ रायो व्यञ्जने । २ । १ । ५ ।

रैशब्दस्य तत्सम्बन्धिनि व्यञ्जनादौ स्यादौ परे आकारः
 स्यात् । सुरा- सुरायौ सुरायः । सुरायम् सुरायौ सुरायः । सुराया-
 सुराम्याम् सुराभिः । सुराये सुराम्याम् सुराम्यः । सुरायः सुरा-
 म्याम् सुराम्यः । सुरायः सुरायोः सुरायाम् । सुरायि सुरायोः
 सुरासु । हे सुराः सुरायौ सुरायः । एवम् अतिरै-प्रभृतयः । ओ-
 कारान्तप्रुष्टिद्वो गोशब्दः । गो+सि इति स्थिते ।

ओत औः । १ । ४ । ७४ ।

ओकारस्य वृष्टि परे औकारदेशः स्यात् । गौः गावौ गावः ।
 गो+अम् इति स्थिते ।

आ अम्शसोऽता । १ । ४ । ७५ ।

ओकारस्य अमः शमश्चाकारेण सह आः स्यात् । गाम् गावौ

गाः । गवा गोभ्यां गोभिः । गवे गोभ्यां गोभ्यः । गोः गोभ्यां
 गोभ्यः । गोः गवोः गवाम् । गवि गवोः गोषु । हे गौः गावौ
 गावः । एवं सुद्यो—प्रभृतयः। औकारान्तो ग्लौशब्दः । ग्लौः ग्लावौ
 ग्लावः । ग्लावं ग्लावौ ग्लावः । ग्लावा ग्लौभ्यां ग्लौभिः । ग्लावे
 ग्लौभ्यां ग्लौभ्यः । ग्लावः ग्लौभ्यां ग्लौभ्यः । ग्लावः ग्लावोः
 ग्लावाम् । ग्लावि ग्लावोः ग्लौषु । हे ग्लौः हे ग्लावौ हे ग्लावः।

इति स्वरान्तपुंलिङ्गप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः

आवन्तः सुमद्राशब्दः—सुमद्रा+सि इति स्थिते ।

दीर्घइयाव्यञ्जनात् सेः । १ । ४ । ४५ ।

दीर्घाभ्यां इयावनाभ्यां व्यञ्जनाच्च परस्य सेर्हुक् स्यात् ।
 सुमद्रा । सुमद्रा+औ इति स्थिते ।

औता । १ । ४ । २० ।

आवन्तस्य सन्धिघना औकारेण सह आपः स्थाने एकारादेशः
 स्यात् । सुमद्रे । सुमद्राः । सुमद्राम् सुमद्रे सुमद्राः । सुमद्रा+
 टा इति स्थिते ।

टौस्येत् । १ । ४ । १९ ।

आवन्तस्य एकारः स्यात्, टा ओस् इत्येतयोः परयोः । सुम-
द्रया सुमद्राम्यां सुमद्रामि । सुमद्रा+हे इति स्थिते ।

आपो द्वितां यं यास् यास् याम् । १ । ४ । १७ ।

आवन्तस्य द्वितां डेडसिडसूदीनां स्थाने यथासंख्यं यै यास्
याम् याम् इत्येते आदेशा भवन्ति । सुमद्रायै सुमद्राम्यां सुमद्राम्यः ।
सुमद्रायाः सुमद्राम्यां सुमद्राम्यः । सुमद्रायाः सुमद्रयोः सुमद्रा-
णाम् । सुमद्रायां सुमद्रयोः सुमद्रासु । सम्बोधने सुमद्रा+सि
इति स्थिते ।

एदापः । १ । ४ । ४२ ।

आमन्त्रणार्थे वर्तमानस्यावन्तस्य सिता सहैकारादेशः स्यात् ।
हे सुमद्रे हे सुमद्रे हे सुमद्राः । एवं चन्द्रना-एमा-मुञ्जमा-यज्ञा-
शाला-माळा-हेळा-दोळाऽऽदीनां रूपाणि ज्ञेयानि ।

नित्यदिद्विस्वराभ्यर्थस्य ह्रस्वः । १ । ४ । ४३ ।

येभ्यः गञ्जेभ्यः परेषां द्वितां स्थाने दै-दासादय आदेशा
नित्यं स्फुप्ते नित्यदिन, तेषां द्विस्वराणामभ्यर्थानामावन्तानां
चामन्त्रणार्थे सिता सह ह्रस्वः स्यात् । हे अम्ब । हे उक् । हे
अह् । शेषं सुमद्रावत् । अम्बाळा-अम्बाला-अम्बिकादीनां द्विस्व-
राभावाद् ह्रस्वामवनेन सुमद्रावत् सर्वाणि रूपाणि । आवन्तानां
सर्वादीनां द्विप्रत्यये विशेषः । सर्वा+हे इति स्थिते । यै इयादेशो
कृते ।

सर्वादिर्डस्पृर्वाः । १ । ४ । १८ ।

सर्वादिराचन्तस्य परेषां ङितां स्थाने ये यै-यास्-यास्-याम्
आदेशाः कथितास्ते डस्पृर्वाः स्युः । ङित्त्वादन्यस्वरादिलोपे सर्वस्यै ।
सर्वस्याः । सर्वस्याः । सर्वासाम् । सर्वस्याम् । शेषं सुमद्रावत् । एवं
विधादीनामपि स्त्रियां रूपाणि बोध्यानि । उभयशब्दस्य ङित्त्वाद्
ङीप्रत्यये एकवचने बहुवचने च नदीवद् रूपाणि । तीयप्रत्ययान्तानां
द्वितीयादीनां ङित्कार्थे सर्वादिवद् विकल्पेन भवनाद् द्वितीयस्यै
द्वितीयायै । द्वितीयस्याः द्वितीयायाः । द्वितीयस्याः द्वितीयायाः ।
द्वितीयस्याम् द्वितीयायाम् । शेषं सुमद्रावद् ।

आकारान्तो जराशब्दः । जरा । जरा+औ इति स्थिते ।

जराया जरस् वा । २ । १ । ३ ।

स्वरादौ स्यादौ परे जराया जरसादेशो वा स्यात् । जरसौ
जर । जरसः जराः । जरसे जराम् जरसौ जरे जरसः जराः । जरसा
जरया जराभ्यां जराभिः । जरसे जराथै जराभ्यां जराभ्यः । जरसः
जरायाः जराभ्यां जराभ्यः । जरसः जरायाः जरसोः जरयोः
जरसां जराणाम् । जरसि जरायां जरसोः जरयोः जरासु । हे जरे
हे जरसौ जरे हे जरसः जराः । जरामतिक्रान्तः अतिजरः ।
अत्रापि 'एकदेशविहृतमनन्यवद्' इति न्यायाद् जर इत्यस्य जरसा-
देशो भवति । अतिजरः अतिजरसौ अतिजरौ अतिजरसः अति-
जराः । अतिजरसम् अतिजरम् अतिजरसौ अतिजरौ अतिजरसः

अतिजरान् । अतिजरसा अतिजरेण अतिजराभ्याम् अतिजरसैः
 अतिजरीः । अतिजरसे अनिजराय अतिजराभ्याम् अतिजरेभ्यः ।
 अतिजरसः अतिजराद् अतिजराभ्याम् अतिजरेभ्यः । अति-
 जरसः अतिजरस्य अतिजरसोः अतिजरयोः अतिजरसाम्
 अतिजराणाम् । अतिजरसि अतिजरे अतिजरसोः अतिजरयोः
 अतिजरेषु । हे अतिजर हे अतिजरसौ अतिजरौ हे अतिजरसः
 अतिजराः । केचित्तु टाप्रत्ययस्य इनादेशे ङसेश्वादादेशे सति
 पश्चाद् जरादेशमिच्छन्ति; तन्मते अतिजरसिना । अतिजरसाद् ।
 इति विशेषः । अतिजरशब्दस्य स्त्रियापि अतिजरा । तस्य न
 जरादेश इति सुभद्रावद् रूपाणि । इकारान्तस्त्रीलिङ्गो बुद्धिशब्दः ।
 वृटि परे मुनिवद्-बुद्धिः बुद्धी बुद्धयः । बुद्धि बुद्धी बुद्धीः ।
 बुद्ध्या बुद्धिभ्यां बुद्धिभिः । बुद्धि+ङे इति स्थिते ।

स्त्रिया ङितां वा दै दास् दास् दाम् । १ । ४ । २८ ।

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानादिदुदन्तात् परेषां ङितां स्थाने दै दास् दास्
 दाम् इत्येते आदेशा वा स्युः । दकारो नित्यदिदिति विशेषणार्थः ।
 बुद्ध्यै बुद्धये बुद्धिभ्यां बुद्धिभ्यः । बुद्ध्याः बुद्धेः बुद्धिभ्यां बुद्धिभ्यः ।
 बुद्ध्याः बुद्धेः बुद्धयोः बुद्धीनाम् । बुद्ध्यां बुद्धौ बुद्धयोः बुद्धिषु ।
 हे बुद्धे हे बुद्धी हे बुद्धयः । एवं घति-मति-कीर्ति-मान्ति-प्रभृती-
 नामपि रूपाणि । धेनु-तनु-रज्जु-प्रभृतीनामपि तैस्तैरेवं सूत्रैः
 बुद्धिवद्रूपाणि सिद्धयन्ति । धेनुः धेनू धेनवः । धेनुं धेनू धेनूः । धेनू-

धेनुभ्यां धेनुभिः । धेनवै धेनवे धेनुभ्यां धेनुभ्यः । धेन्वाः धेनोः
 धेनुभ्यां धेनुभ्यः । धेन्वाः धेनोः धेन्वोः धेनूनाम् । धेन्वां धेनौ धेन्वोः
 धेनुषु । हे धेनो धेनू धेनवः । डीप्रत्ययान्त ईकारान्तो नदीशब्दः ।
 नदी+सि इति स्थिते ' दीर्घञ्चाव्-' इत्यादिना सेर्लुञि नदी नद्यौ
 नद्यः । नदीं नद्यौ नदीः । नद्या नदीभ्यां नदीभिः । नदी+डे
 इति स्थिते ।

स्त्रीदूतः । १ । ४ । २९ ।

नित्यस्त्रीलिङ्गे वर्तमानादीकारान्तादृकारान्ताच्च परेषां ङितां
 स्थाने यथासंख्यं दै दास् दास् दाम् इत्येत आदेशा नित्यं स्युः ।
 नद्यै नदीभ्यां नदीभ्यः । नद्याः नदीभ्यां नदीभ्यः । नद्याः नद्योः
 नदीनाम् । नद्यां नद्योः नदीषु । हे नदि हे नद्यौ हे नद्यः । एवं
 ब्राह्मी-कुमारी-मुन्दरी-उभयी-गौर्यादीनामपि ।

स्त्रियाम् । १ । ४ । ९३ ।

कुशः परस्य तुनः स्त्रियां तृजादेशः स्यात् । निर्निमित्त
 'एव । तत ऋकारान्तत्वाद् डीप्रत्यये क्रोष्टी । तस्य नदीवद्रूपाणि ।
 ईकारान्तो लक्ष्मीशब्दः । तस्य डीप्रत्ययान्तत्वाभावात्त सेर्लुक् ।
 लक्ष्मीः लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः । हे लक्ष्मीः हे लक्ष्म्यौ हे लक्ष्म्यः ।
 एवम् अवी-तरी-तन्त्री-ह्री-धी-श्रीणां सेर्लुग् न भवति । अवीः ।
 तरीः । तन्त्रीः । ह्रीः । धीः । श्रीः । शेषं नदीवत् । ह्री-धी-

श्रीणांतु विशेषोऽप्ये वक्ष्यते । ईकारान्तो डीप्रत्ययान्तः स्त्रीशब्दः
स्त्री । स्त्री+औ इति स्थिते ।

स्त्रियाः । २ । १ । ५४ ।

स्त्रीशब्दस्य स्वरादौ स्यादौ परे इयादेशः स्यात् । स्त्रियौ ।
स्त्रियः ।

वाऽम्गसि । २ । १ । ५५ ।

स्त्रीशब्दस्यामि शसि च परे इयादेशो वा स्यात् । स्त्रियं
स्त्रीम् । स्त्रियौ । स्त्रियः स्त्रीः । स्त्रिया स्त्रीभ्यां स्त्रीभिः । द्वितां
दै-दासाद्यदेशे सति इयादेशे च स्त्रियै स्त्रीभ्यां स्त्रीभ्यः । स्त्रियाः
स्त्रीभ्यां स्त्रीभ्यः । स्त्रियाः स्त्रियोः स्त्रीणाम् । स्त्रियां स्त्रियोः स्त्रीषु ।
हे स्त्रि हे स्त्रियौ हे स्त्रियः । ईकारान्तश्रीशब्दः । जनो यां श्रयने
सा श्रीः । स्वरादौ परे 'वातोर्विर्णो-' इत्यादिना इयादेशे श्रियौ
श्रियः । श्रियं श्रियौ श्रियः । श्रिया श्रीभ्यां श्रीभिः । श्री+ञ्
इति स्थिते ।

वेयुवोऽस्त्रियाः । १ । ४ । ३० ।

इयुभ्यानिनौ यौ नित्यस्त्रीलिङ्गे वर्तमानावीकारोकारौ
तदन्तात् परेषां द्वितां स्थाने दै दास् दाम् दाम् इत्यादेशा वा
स्युः । स्त्रीशब्दं वनयित्वा । श्रिय श्रिये श्रीभ्यां श्रीभ्यः । श्रियाः
श्रियः श्रीभ्यां श्रीभ्यः । श्रियाः श्रियः श्रियोः श्रीणां श्रियाम् ।

श्रियां श्रियि श्रियोः श्रीषु । हे श्रीः हे श्रियौ हे श्रियः । एवं
 ह्री-धीप्रभृतय । ऊकारान्तो भ्रूशब्दः । भ्रः । भ्रू+औ इति स्थिते
 भ्रू-भोः । २ । १ । ५३ ।

भ्रू-शोरुवर्णम्य स्वरान्तौ स्यादौ परे उवादेशः स्यात् । भ्रुवौ
 भ्रवः । भ्रुवं भ्रुवौ भ्रुवः । भ्रुवा भ्रूम्या भ्रभिः । भ्रुवै भ्रुवे भ्रूम्यां
 भ्रम्यः । भ्रुवाः भ्रुवः भ्रूम्यां भ्रूम्यः । भ्रुवाः भ्रुवः भ्रुवोः भ्रुवां भ्रुगाम्
 भ्रुवां भ्रुवि भ्रुवोः भ्रूपु । हे भ्रूः भ्रुवौ भ्रुवः । एवं सुभ्रूः । हे सुभ्रु
 इति तूङन्तस्य । ऊङन्तो वधूशब्दः । वधूः वध्वौ वध्वः । वधू
 वध्वौ वधूः । वध्वा वधूम्यां वधूमिः । वध्वै वधूम्यां वधूम्यः ।
 वध्वाः वधूम्यां वधूम्यः । वध्वाः वध्वोः वधूनाम् । वध्वां वध्वोः वधूपु ।
 हे वधु हे वध्वौ हे वध्वः । एवं करभोरू-जम्बूप्रभृतीनां रूपाणि
 ज्ञेयानि । ऋकारान्तः स्वसृशब्दः । स्वसा स्वसारौ स्वसारः ।
 स्वसारं स्वसारौ स्वसृः स्त्रीत्वाद् नत्वाभावः । स्वसा स्वसृभ्यां स्वसृभिः ।
 स्वस्रे स्वसृभ्यां स्वसृम्यः । स्वसुः स्वसृभ्यां स्वसृम्यः । स्वसुः स्वस्रोः
 स्वसृणाम् । स्वसरि स्वस्रोः स्वसृषु । हे स्वसः हे स्वसारौ हे स्वसारः ।
 मातृशब्दः—माता-मातरौ मातरः । मातरं मातरौ मातृः । शेषं
 पितृवत् । एवं ननान्त् । रैशब्दम्य सुरैशब्दवद्रूपाणि । नौशब्द-
 स्य ग्लौशब्दवद्—नौः नावौ नावः । नावं नावौ नावः । नावा
 नौभ्यां नौभिः । इत्यादयः ।

इति स्वरान्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम् ।

अथ स्वरान्तनपुंसकलिङ्गाः ।

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गः कुञ्जशब्दः—कुञ्ज+सि इति स्थिते ।

अतः स्यमोष्म् । १ । ४ । ५७ ।

अकारान्तनपुंसकमन्त्रन्विनोः स्यमोऽसादेनः स्यात् । कुञ्जम् ।
कुञ्ज+भौ इति स्थिते ।

औराः । १ । ४ । ५६ ।

नपुंसकमन्त्रन्वित औप्रत्ययस्य स्थाने इंकारः स्यात् । कुले ।
कुल+नम् इति स्थिते ।

नपुंसकस्य शिः । १ । ४ । ५५ ।

नपुंसकमन्त्रन्विनोर्नम्—शप्तोः शिः स्यात् । शकारः 'शिवुश्' इत्यत्र विशेषणार्थः । कुल+इ इति स्थिते ।

स्वराच्छौ । १ । ४ । ६५ ।

नम्—शप्तादेशे शौ परे स्वरान्ताद् नपुंसकात् परो नोऽन्तादेशः स्यात् ।

नि दीर्घः । १ । ४ । ८५ ।

शेषे घृष्टि परे यो नकारस्तस्मिन् परे पूर्वस्य स्वास्य दीर्घः स्यात् । कुञ्जानि । कुलं कुले कुठानि । शेषं देववत् । एवं घन-वन-मूल-फल-सर्व-विधादयः ॥ अन्य+सि इति स्थिते

पञ्चतोऽन्यादेरनेकतरस्य हः । १ । ४ । ५८ ।

नपुंसकानामन्यान्यतरेतर-इतर-इतमानां पञ्चानां सम्बन्धिनोः
 स्यमोः स्थाने ट् स्याद्, एकतरं वर्जयित्वा । अन्यद् अन्ये अन्यानि ।
 अन्यद् अन्ये अन्यानि । अन्यतरद् अन्यतरे अन्यतराणि । अन्य-
 तरद् अन्यतरे अन्यतराणि । इतरद् इतरे इतराणि । इतरद् इतरे
 इतराणि । कतरद् कतरे कतराणि । कतरद् कतरे कतराणि ।
 कतमद् कतमे कतमानि । कतमद् कतमे कतमानि । सम्बोधनेऽपि
 हे कतमद् इत्यादयः । अत्र सिस्थानीयस्यामो लुग्बिधानात् 'अदेतः
 स्यमोर्लुक्' इति द्रुग् न भवति । शेषं सर्ववत् ॥ प्रथमं प्रथमे
 प्रथमानि । द्वितीयं द्वितीये द्वितीयानि । द्वयं द्वये द्वयानि । चरमं
 चरमे चरमाणि । एकतरम् एकतरे एकतराणि इत्यादयः ॥

इकारान्तो नपुंसकलिङ्गोऽस्थिशब्दः—अस्थि+सि इति स्थिते

अनतो लुप् । १ । ४ । ५९ ।

अकारान्तमिन्नस्य नपुंसकस्य सम्बन्धिनोः स्यमोर्लुप् स्यात् ।
 अस्थि । अस्थि+औ अत्र औ इत्यस्य 'औरीः' इत्यनेन ईकारादेशे ।

अनाम्बरे नोऽन्तः । १ । ४ । ६४ ।

नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य आम्बर्जस्वरादौ स्यादौ परे नोऽन्तः
 स्यात् । अस्थिनी । अस्थि+जस् इति स्थिते 'जश्शसोः शि.'
 'स्वराञ्छौ' 'नि दीर्घः' इत्येतैः अस्थीनि । पुनरपि अस्थि
 अस्थिनी अस्थीनि । अस्थि+टा इति स्थिते

द्व्यस्थि-सकथ्यङ्णोऽन्तस्यान् । १ । ४ । ६३ ।

एषां नपुंसकनाम्यन्तानां तदन्तसम्बन्धिनि टादौ स्वरादौ परेऽ
न्तस्य अन् स्यात् । इत्यन्तस्यानादेशे

अनोऽस्य । २ । १ । १०८ ।

अनोऽकारस्य ङीप्रत्यये स्याद्यनुस्वरादौ च परे लुक् स्यात् ।

अस्या अस्थिभ्याम् अस्थिमिः । अस्थे अस्थिम्याम् अस्थिम्यः ।

अस्थः अस्थिम्याम् अस्थिम्यः । अस्थः अस्थोः अस्थाम् ।

अस्थन्+ङि इति स्थिते

ईदौ वा । २ । १ । १०९ ।

अनोऽकारस्य औप्रत्ययादेशे ईकारे ङौ च परे लृग् वा स्यात् ।

अस्थिन् अस्थानि अस्थनोः अस्थिषु । सम्बोधने

नामिनो लृग् वा । १ । ४ । ६१ ।

नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य स्यमोर्लृग् वा स्यात् । लृक् स्यादि-

वद्भावेन ' ह्रस्वस्य गुणः ' हे अस्थे । लृगभावश्चेद्दृक्त्वनात्

तस्य च स्थानिवद्भावाभावनाद् हे अस्थि अस्थिनी अस्थिनि ॥

एवं दधि दधिनी दधीनि । दधि दधिनी दधीनि । दध्ना दधिम्यां

दधिमिः । दध्ने दधिम्यां दधिम्यः । दध्ने दधिम्यां दधिम्यः ।

दध्ने दध्नेः दध्नाम् । दधि दधनि दध्नेः दधितु । हे दधे हे

दधि हे दधिनी हे दधीनि । एवं अस्थिनां अस्थिनि ॥

ईकारान्तो नपुंसकस्य ईकारान्तो नपुंसकस्य

क्लीवे वा । २ । ४ । ९७ ।

स्वरांतस्य नपुंसकस्य ह्रस्वः स्यात् । ग्रामणि+सि । सेर्लुपि-
ग्रामणि ग्रामणिनी ग्रामणीनि । ग्रामणि ग्रामणिनी ग्रामणीनि ।
ग्रामणी+टा इति स्थिते

वाऽन्यतः पुमांशदौ स्वरे । १ । ४ । ६२ ।

यो नाम्यन्तशब्दोऽन्यतो विशेषवशाद् नपुंसको जातः स
टादौ स्वरे परे पुंवद् वा स्यात् । अन्यतो नपुंसकस्य 'उक्तपुंस्क'
इति पारिभाषिकं नाम तत्स्वरूपम्—एक एव हि यः शब्दः, त्रिषु
लिङ्गेषु वर्तते । एकमेवार्थमाख्याति, उक्तपुंस्कं तदुच्यते ॥ १ ॥
ग्रामणीशब्दो यथा पुलिङ्गे वर्तमानो ग्रामकर्मकनीधात्वर्थं क्रियारूपं
स्वार्थमभिधत्ते तमेव स्वार्थरूपमर्थं नपुंसके वर्तमानोऽपीति स
उक्तपुंस्कः । न च पीलुशब्दः, पुंस्त्वे घृक्षत्वजातिरूपस्वार्याभि-
धानात् क्लीवे फलत्वजातिरूपस्वार्याभिधानाच्च । पुंवद्भावपक्षे
यत्वपन्थत्र नोऽन्तत्वम् । ग्रामण्या ग्रामणिना ग्रामणिभ्यां ग्राम-
णिभिः । ग्रामण्ये ग्रामणिने ग्रामणिभ्यां ग्रामणिभ्यः । ग्रामण्यः
ग्रामणिनः ग्रामणिभ्यां ग्रामणिभ्यः । ग्रामण्यःग्रामणिनः ग्रामण्योः
ग्रामणिनोः ग्रामण्यां ग्रामणीनाम् । 'निय आम्' ग्रामण्यां ग्रामणिनि
ग्रामण्योःग्रामणिनोःग्रामणिषु । हे ग्रामणि हे ग्रामणे हे ग्रामणिनी हे
ग्रामणीनि ॥ यवक्रीशब्दः—यवकि यवकिणी यवक्रीणि । पुनरपि तदेव ।
यवक्रिया यवक्रिणा पुंवत्पक्षे 'संयोगाद्' इतीयादेशः । यवक्रिभ्यां

यवक्रिभिः । यवक्रिये यवक्रिणे यवक्रिभ्यां यवक्रिम्यः । यवक्रित्यः
 यवक्रिणः यवक्रिभ्यां यवक्रिम्यः । यवक्रियः यवक्रिणः यवक्रियोः
 यवक्रिणोः यवक्रियां यवक्रोणाम् । यवक्रियि यवक्रिणि यवक्रियोः
 यवक्रिणोः यवक्रियु । हे यवक्रे यवक्रि यवक्रिणी यवक्रोणि ॥ प्रधि-
 शब्दः—प्रधि प्रधिनी प्रधीनि । पुनरपि तदेव । प्रध्या प्रधिना पुंव-
 द्भावे ' क्विठ्वृत्तेः—' इत्यादिना घत्वं ङ्यादिपरे च द्वै—दासादयः ।
 प्रधिभ्यां प्रधिभिः । प्रध्वै प्रधिने प्रधिभ्यां प्रधिम्यः । प्रध्याः प्रधिनः
 प्रधिभ्यां प्रधिम्यः । प्रध्याः प्रधिनः प्रध्वोः प्रधिनोः प्रधीनामि-
 त्येकमेव । प्रध्यां प्रधिनि प्रध्वोः प्रधिनोः प्रधिषु ॥ सुधीशब्दस्य
 तु ' क्विठ्वृत्तेः—' इत्यादौ वर्जनाद् यत्वाभावेन इयादेशे ' वेयुवोऽ-
 स्त्रियाः' इत्यनेन विकल्पेन द्वै—दासादिभवेनेन प्रधीशब्दाद् विशेषः ।
 सुधियै सुधिये सुधिने । सुधियाः सुधियः सुधिनः । सुधियाः
 सुधियः सुधिनः । ' आमो नाम् वा ' सुधियां सुधीनाम् । सु-
 धियां सुधियि सुधिनि । शेषं प्रधिशब्दवत् ॥ आकारान्तः सोमपा-
 शब्दः, तस्यापि ' कठीवे ' इति ह्रस्वे सोमपं सोमपे सोमपानि ।
 सोमपं सोमपे सोमपानि । शेषं कुलवत् । वारिशब्दः—वारि वारिणी
 वारीणि । वारि वारिणी वारीणि । वारिणा वारिभ्यां वारिभिः ।
 वारिणे वारिभ्यां वारिभ्यः । वारिणः वारिभ्यां वारिभ्यः । वारिणः
 वारिणोः वारीणाम् । वारिणि वारिणोः वारिषु । हे वारे वारि वा-
 रिणी वारीणि ॥ उकारान्तः पीलुशब्दः—पीलु पीलुनी पीलुनि । पुन-
 रपि तदेव । पीलुना पीलुभ्यां पीलुभिः । पीलुने पीलुभ्यां पीलुभ्यः

पीलुनः पीलुभ्यां पीलुभ्यः। पीलुनः पीलुनोः पीलुनाम् । पीलुनि पीलुनोः
 पीलुषु । हे पीलो पीलु पीलुनी पीलूनि ॥ उकारान्तः सुलुशब्दः—
 सुलु सुलुनी सुलुनि । सुलु सुलुनी सुलूनि । विकल्पेन पुंवद्भावाद्—
 सुल्वा सुलुना सुलुभ्यां सुलुभिः । सुल्वे सुलुने सुलुभ्यां सुलुभ्यः ।
 सुल्वः सुलुनः सुलुभ्यां सुलुभ्यः । सुल्वः सुलुनः सुल्वोः सुलुनोः
 सुल्वं सुलुनाम् । सुल्वि सुलुनि सुल्वोः सुलुनोः सुलुषु । सम्बोधने
 पीलुवत् । एवं यवपु—वृक्षधु—प्रभृतीनाम् । मधुशब्दस्य तु पीलुवत् ॥
 शोमना रा यस्य तत् सुरि । सुरैशब्दस्य ह्रस्वत्वे सुरि सुरिणी
 सुरीणि । पुनरपि तदेव । विकल्पेन पुंवद्भावे सुराया सुरिणा । सुराये
 सुरिणे । सुरायः सुरिणः । सुरायः सुरिणः । सुरायां सुरीणाम् ।
 सुरायि सुरिणि । सुरायोः सुरिणोः । शेषं वारिवत् ॥ ऋकारान्तो
 नपुंसकलिङ्गः कर्तृशब्दः—कर्तृ कर्तृणी कर्तृणि । कर्तृ कर्तृणी
 कर्तृणि । कर्त्रा कर्तृणा कर्तृभ्यां कर्तृभिः । कर्त्रे कर्तृणे कर्तृभ्यां
 कर्तृभ्यः । कर्तुः कर्तृणः कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः । कर्तुः कर्तृणः कर्त्रोः
 कर्तृणोः कर्तृणाम् । कर्नरि कर्तृणि कर्त्रोः कर्तृणोः कर्तृषु । हे कर्तः
 हे कर्तृ हे कर्तृणी हे कर्तृणि ॥ शोभना द्यौर्यस्मिन् तदिति वलीये
 ह्रस्वत्वे सुद्यु सुद्युनी सुद्युनि । पुनरप्येवम् । पुंवद्भावे सुद्यवा सुद्युना ।
 सुद्यवे सुद्युने । सुद्योः सुद्युनः । सुद्योः सुद्युनः सुद्यवोः सुद्युनोः सुद्यवां
 सुद्युनाम् । सुद्यवि सुद्युनि सुद्यवोः सुद्युनोः । शेषं पीलुवत् ।

इति नपुंसकलिङ्गप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ व्यञ्जनान्ताः पुंलिङ्गाः ।

हकारान्तोऽनडुहशब्दः—अनडुह+सि इति स्थिते

वाः शेषे । १ । ४ । ८२ ।

आमन्व्यविहितात् सेरन्यः शेषः । शेषे वृष्टि परेऽनडुह उकारस्य चतुर उकारस्य च वाः आदेशः स्यात् । अनड्वाह्+सि इति स्थिते

अनडुहः सौ । १ । ४ । ७२ ।

धुदन्तस्यानडुहो धुटः प्राक् सौ परे नोऽन्तः स्यात् । अनड्वाह्+सि इति जाते

पदस्य । २ । १ । ८९ ।

पदान्ते वर्तमानस्य संयोगस्य लुगन्तादेशः स्यात् । 'दीर्घञ्चान्-' इत्यादिना सेलुकि च अनड्वान् । अनड्वाहौ अनड्वाहः । अनड्वाहम् अनड्वाहौ अनडुहः । अनडुहा । अनडुह्+भ्याम् इति स्थिते

संस-ध्वंस-क्वस्सनडुहो दः । २ । १ । ६८ ।

संस-ध्वंसोः सन्तस्य क्वस्प्रत्ययान्तस्यानडुहश्च पदान्ते वर्तमानस्य दः स्यात् । अनडुद्भ्याम् अनडुद्भिः । अनडुहे अनडुद्भ्याम्

अनडुद्भयः । अनडुहः अनडुद्भयाम् अनडुद्भयः । अनडुहः अन-
डुहोः अनडुहाम् । अनडुहि अनडुहोः अनडुत्सु । सम्बोधने

उतोऽनडुच्चतुरो वः । १ । ४ । ८१ ।

आमन्त्र्यार्थे वर्तमानयोस्तनडुच्चतुरोरुतो वः स्यात् । हे
अनडुवन् । हे अनडुवाहौ हे अनडुवाहः ॥ हकारान्तो गोदुहशब्दः—
गोदुह+सि इति स्थिते । सेलुकि पदान्तत्वाद्

भ्वादेर्दादिर्यः । २ । १ । ८३ ।

भ्वादेर्धातोर्यो दादिरवयवस्तस्य हकारस्य वृटि प्रत्यये परे
पदान्ते च घादेशः स्यात् । गोदुश्+इति जाते

गडदवादेश्चतुर्थान्तस्यैकस्वरस्यादे—

चतुर्थः स्वोश्च प्रत्यये । २ । १ । ७७ ।

गडदवादेश्चतुर्थान्तस्यैकस्वरस्य घातुरूपशब्दावयवस्यादिः स्थाने
चतुर्थः स्यात् सादौ ध्वादौ प्रत्यये पदान्ते च । गोधुश् इति जाते

घुटस्तृतीयः । २ । १ । ७६ ।

पदान्त घुस्तृतीयः स्यात् । गोधुम् । अत्र

विरामे वा । १ । ३ । ५१ ।

वि०। म्पत्याशितो घुटः प्रथमो वा स्यात् । गोधुर् गोधुम्
गोदुहौ । हः । गोदुहं गोदुहौ गोदुह । गोदुहा गोधुग्भ्यां गोधु-
ग्भिः । हं गोधुग्भ्यां गोधुग्भ्यः । गोदुहः गोधुग्भ्यां गोधु-

गम्यः । गोदुहः गोदुहोः गोदुहाम् । गोदुहि गोदुहोः गोदु २ छु, खृषु ।
हे गोधुक् गोधुग् गोधुहौ गोदुहः ॥ हकारान्तो मधुलिहंशब्दः—

हो, धुद-पदान्ते । २ । १ । ८२ ।

धुटि प्रत्यये पदान्ते च हकारस्य दादेशः स्यात् । मधुलिद्
मधुलिद् मधुलिहौ मधुलिहः । मधुलिहं मधुलिहौ मधुलिहः ।
मधुलिहा मधुलिह्म्यां मधुलिह्मिः । मधुलिहे मधुलिह्म्यां मधुलि-
ह्म्यः । मधुलिहः मधुलिह्म्यां मधुलिह्म्यः । मधुलिहः मधुलिहोः
मधुलिहाम् । मधुलिहि मधुलिहोः मधुलिह्मि मधुलिह्मि । हे
मधुलिद् मधुलिद् हे मधुलिहौ हे मधुलिहः ॥ तत्त्वमुद्शब्दः—
तत्त्वमुद्+सि इति स्थिते

मुद्-दुद्-प्पुद्-प्णिहो वा । २ । १ । ८४ ।

एषां हकारस्य धुटि प्रत्यये पदान्ते च दादेशो वा स्यात् । पक्षे
दत्वम् । तत्त्वमुक्, तत्त्वमुग्, तत्त्वमुद्, तत्त्वमुद् तत्त्वमुहौ तत्त्वमुहः ।
तत्त्वमुहं तत्त्वमुहौ तत्त्वमुहः । तत्त्वमुहा तत्त्वमुग्म्यां, तत्त्वमुद्म्यां
तत्त्वमुग्मिः, तत्त्वमुद्मिः । तत्त्वमुहे तत्त्वमुग्म्यां तत्त्वमुद्म्यां तत्त्व-
मुग्म्यः तत्त्वमुद्म्यः । तत्त्वमुहः तत्त्वमुग्म्यां, तत्त्वमुद्म्यां तत्त्वमुग्म्यः
तत्त्वमुद्म्यः । तत्त्वमुहः तत्त्वमुहोः तत्त्वमुहाम् । तत्त्वमुहि तत्त्वमुहोः
तत्त्वमुद्, मुद्, मुद्, मुद् । हे तत्त्वमुक्, मुग्, मुद्, मुद् तत्त्वमुद्
तत्त्वमुहः ॥ मित्रदुद्शब्दस्य तु मित्रधुक् मित्रधुग् मित्रधुद् मित्रधुद्

मित्रद्रुहौ मित्रद्रुह । मित्रद्रुह मित्रद्रुहौ मित्रद्रुह । मित्रद्रुहा
 मित्रधुग्म्या, मित्रधुद्भ्या मित्रधुग्भि, मित्रधुद्भिः । मित्रद्रुहे
 मित्रधुग्भ्या, मित्रधुद्भ्या मित्रधुग्भ्य, मित्रधुद्भ्य । मित्रद्रुह
 मित्रधुग्म्या, मित्रधुद्भ्या मित्रधुग्भ्य, मित्रधुद्भ्य । मित्रद्रुह
 मित्रद्रुहो मित्रद्रुहाम् । मित्रद्रुहि मित्रद्रुहो मित्रधुषु, धुख्षु
 धुद्सु, धुत्सु । हे मित्रधुक, धुग, धुद्, धुद् मित्रद्रुहौ मित्रद्रुह । एव
 तत्त्वस्तुह—चेलस्निहादीना यथायोगरूपाणि वक्तव्यानि ॥ रेफान्तश्च-
 त्त्तुरशब्दो नित्य बहुवचनान्त—चतुर्+जस् इति स्थिते ' वा
 शेषे ' इति वाऽऽदेशे रुत्वे विसर्गे च चत्वार । चतुर । चतुर्भिः ।
 चतुर्भ्य । चतुर्भ्य । चतुर्णाम् । चतुर्षु । अत्र रो विसर्गे प्राप्ते

अरो सुपि रः । १ । ३ । ५७ ।

रोरन्यस्य रकारस्य सुपि परे र् एव स्याद् । इति न विसर्ग ॥
 प्रियाश्चत्वारो यस्येति विग्रहे प्रियचतुरशब्दस्य सौ परे
 वादेशे सेर्लुकि विसर्गे च प्रियचत्वा प्रियचत्वारौ प्रियचत्वार ।
 प्रियचत्वार प्रियचत्वारौ प्रियचतुर । अत्र शेषबुटोऽभावाद्
 न वाऽऽदेश । प्रियचतुरा प्रियचतुर्भ्या प्रियचतुर्भि । प्रियचतुरे
 प्रियचतुर्भ्या प्रियचतुर्भ्य । प्रियचतुर प्रियचतुर्भ्या प्रिय-
 चतुर्भ्य । प्रियचतुर प्रियचतुरो. प्रियचतुराम् । अत्र चतुरो गौण-
 त्वात् तत्सम्बन्धिन आमोऽभावाद् न नामादेश । प्रियाणा च तेषा
 चतुर्णां चेति कर्मधारये तत्पुरुषे वा चतुर प्राधान्यात् प्रियचतुर्णा-

मिति भवत्येव । प्रियचतुरि प्रियचतुरोः प्रियचतुर्षु । सम्बोधने
सौ परे ' उतोऽनटुच्चतुरो वः ' इति वादेशे हे प्रियचत्वः प्रियच-
त्वारौ हे प्रियचत्वारः ॥ नकारान्तो राजन्शब्दः—राजन्+सि इति
म्यिते । ' नि दीर्घः ' इति दीर्घे संलुकि

नाम्नो नोऽनङ्गः । २ । १ । ९१ ।

पदान्ते वर्तमानस्य नाम्नो नकारस्य लृक् स्यात्, स चेदहनः
शब्दस्य न स्यात् । राजा राजानौ राजानः । राजानं राजानौ । राजन्
+शस् इति म्यिते अनोऽकारस्य लुकि ' तवर्गस्य—'इत्यादिना नो
वन्वे ज्ञोः संयोगे कृते राज्ञ । राज्ञा राजभ्यां राजभिः । राज्ञे
राजभ्यां राजभ्यः । राज्ञः राजभ्यां राजभ्यः । राज्ञोः राज्ञोः
राज्ञाम् । ' ईदौ वा ' राज्ञि राजनि राज्ञोः राजसु ।

नामन्ध्ये । २ । १ । ९२ ।

आमन्ध्यायै वर्तमानस्य नाम्नो नस्य लृग् न स्यात् । हे
राजन् हे राजानौ हे राजानः ॥ नकारान्तो यज्वन्शब्दः—यज्वा
यज्वानौ यज्वानः । यज्वानं यज्वानौ ।

न वमन्तसंयोगात् । २ । १ । १११ ।

वकारान्ताद् मकारान्ताच्च संयोगात् परस्यानोऽय लृग् न
स्यात् । यज्वनः । यज्वना यज्वभ्यां यज्वभिः । यज्वने यज्वभ्यां

यज्वभ्यः । यज्वनः यज्वभ्यां यज्वभ्यः । यज्वनः यज्वनोः यज्वनाम् ।
 यज्वनि यज्वनोः यज्वसु । हे यज्वन् हे यज्वानौ हे यज्वानः ॥
 एवम् आत्मा आत्मानौ आत्मानः । आत्मानम् आत्मानौ आत्मनः ।
 आत्मना आत्मभ्याम् आत्मभिः । आत्मने आत्मभ्याम् आत्मभ्यः ।
 आत्मनः आत्मभ्याम् आत्मभ्यः । आत्मनः आत्मनोः आत्मनाम् ।
 आत्मनि आत्मनोः आत्मसु । हे आत्मन् हे आत्मानौ हे आत्मानः ॥
 एवं सुधर्मा सुधर्माणौ सुधर्माणः । सुधर्माणं सुधर्माणौ सुधर्मणः ।
 इत्यादयः ॥ श्वन्-युवन्-मघवन्-शब्दानां घृष्टि राजन्वत् । श्वा श्वानौ
 श्वानः । श्वानं श्वानौ । एवं युवा युवानौ इत्यादयः । श्वन्+शस्

श्वन्-युवन्-मघोनो ङीप्त्याद्यघृष्टस्वरे व उः । २।१।१०६ ।

एषां सस्वरस्य वकारस्य ङीप्रत्ययेऽघृष्टस्वरादौ च स्यादौ परे
 उः स्यात् । शुनः । शुना श्वभ्यां श्वभिः । शुने श्वभ्यां श्वभ्यः ।
 शुनः श्वभ्यां श्वभ्यः । शुनः शुनोः शुनाम् । शुनि शुनोः श्वसु ।
 हे श्वन् श्वानौ हे श्वानः । एवं यूनः । यूना युवभ्यां युवभिः ।
 मघोनः । मघोना मघभ्यां मघवभिरित्यादयः । मघवच्छब्दस्य तु
 मघवच्छब्दद्रूपाणि मघवान् मघवन्तौ मघवन्तः । मघवन्तं मघवन्तौ
 मघवन्तः । मघवता मघवद्भ्यां मघवद्भिः । मघवते मघवद्भ्यां मघ-
 वद्भ्यः । मघवतः मघवद्भ्यां मघवद्भ्यः । मघवतः मघवतोः मघव-
 त्सु । मघवति मघवतोः मघवत्सु । हे मघवन् हे मघवन्तौ हे
 मघवन्तः । वैदिकस्य अर्बन्शब्दस्य तु नन्तहितस्य तु इत्यन्तादेशः

स्यात्, सिमितविभक्तौ परायाम् । अर्वा अर्वन्तौ अर्वन्त । अर्व
 न्तम् अर्वन्तौ अर्वन् । अर्वता अर्वद्भ्याम् अर्वद्भि । अर्वते अर्व-
 द्भ्याम् अर्वद्भ्य । अर्वन् अर्वद्भ्याम् अर्वद्भ्य । अर्वन् अर्वतो
 अर्वनाम् । अर्वति अर्वनो अर्वत्सु । अनत्रिति किम् । अनर्वा
 अनर्वाणौ अनर्वाण. इत्यादय ॥ नकारान्त पथिन्गण्ड —पथिन्
 +सि इति स्थिते

पथिन्पथिन्चृश्रुतः सौ । १ । ४ । ७६ ।

पयादीना नान्ताना सौ परेऽन्स्य आहार स्यात् । पथि
 +आ+सि ।

एः । १ । ४ । ७७ ।

पयादीना नान्तानामिकारस्य सौ परे आकार स्यात् । पया
 +आ+सिअत्र ' समानानाम् ' इत्यादिना दीर्घे ।

यो न्य् । १ । ४ । ७८ ।

पथिन्—पथिन धकारस्य उटि परे न्य् इत्यादेश स्यात् । सेर्वि
 सौ पया । पन्यानौ पन्यान । पन्यान पन्यानौ । पथिन्+शम्
 इति स्थिते

इन् दी-स्वरे लुक् । १ । ४ । ७९ ।

नान्ताना पयादीनामिनो दीप्रत्ययेऽपुस्वरादौ स्यादौ च
 परे लुक् स्यात् । पथ । पया पथिम्या पथिमि । पथे पथिम्या

पथिभ्यः । पथः पथिभ्यां पथिभ्यः । पथः पथोः पथाम् । पथि
 पथोः पथिषु । हे पन्थाः हे पन्थानौ हे पन्थानः ॥ एवं मन्था मन्थानौ
 मन्थानः । मन्थानं मन्थानौ मथः । ऋमुक्षाः ऋमुक्षाणौ ऋमु-
 क्षाणः । ऋमुक्षाणम् ऋमुक्षाणौ ऋमुक्षः । ऋमुक्षा ऋमुक्षिभ्याम्
 ऋमुक्षिभिः । ऋमुक्षे ऋमुक्षिभ्याम् ऋमुक्षिभ्यः इत्यादयः ॥
 इन्नन्तो दण्डिन्शब्दः— दण्डिन्+सि

इन्हन्पूपार्यम्णः शि-स्योः । १ । ४ । ८७ ।

इन्नन्तस्य हनादीनां च स्वरस्य शौ शेषे सौ च परे दीर्घः
 स्यात् । ' नि दीर्घः ' इति सिद्धे नियमार्थोऽयं योगः, तेनैषामन्य-
 स्मिन् स्यादौ परे दीर्घो न भवति । दण्डी दण्डिनौ दण्डिनः ।
 दण्डिनं दण्डिनौ दण्डिनः । दण्डिना दण्डिभ्यां दण्डिभिः । दण्डिने
 दण्डिभ्यां दण्डिभ्यः । दण्डिनः दण्डिभ्यां दण्डिभ्यः । दण्डिनः
 दण्डिनोः दण्डिनाम् । दण्डिनि दण्डिनोः दण्डि । हे दण्डिन् हे
 दण्डिनौ हे दण्डिनः । एवं ब्रह्महा ब्रह्महणौ ब्रह्महणः । ब्रह्महणं
 ब्रह्महणौ ।

हनो ह्यो घ्नः । २ । १ । ११२ ।

हन्तेर्हन इति रूपस्य घ्रादेशः स्यात् । ब्रह्मघ्नः । ब्रह्मघ्ना
 ब्रह्महभ्यां ब्रह्महभिः । ब्रह्मघ्ने ब्रह्महभ्यां ब्रह्महभ्यः । ब्रह्मघ्नः ब्रह्म-
 हभ्यां ब्रह्महभ्यः । ब्रह्मघ्नः ब्रह्मघ्नोः ब्रह्मघ्नाम् । सप्तम्येकवचने

‘ईदौ वा’ इति अकारस्य वा लोपमवनाद् ब्रह्मन्नि ब्रह्महणि ब्रह्मशोः
 ब्रह्महम् । हे ब्रह्महन् हे ब्रह्महणौ हे ब्रह्महणः । एवं वृत्रहन्-
 कर्महनादीनामपि ॥ पृषा पृषणौ पृषणः । पृषणं पृषणौ
 ‘अनोऽम्य’ इत्यङ्कारलोपे पृष्णः । पृष्णा पृष्म्यां पृष्मिः । पृष्णे
 पृष्म्यां पृष्म्यः । पृष्णः पृष्म्यां पृष्म्यः । पृष्णः पृष्णोः पृष्णाम् ।
 पृष्णि पृष्णि पृष्णोः पृष्णम् । हे पृष्न् हे पृष्णौ हे पृष्णः ॥ एवम्
 अर्यमा अर्यमणौ अर्यमणः । अर्यमणम् अर्यमणौ अर्यमणः इत्यादयः ॥
 संख्यावाची नकारान्तः पञ्चशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः—‘डतिष्णः’
 इत्यादिना जस्शसोर्लुकि पञ्च । पञ्च । पञ्चमिः । पञ्चम्यः ।
 पञ्चम्यः । पञ्चन्+आम् ।

संख्यानां णाम् । १ । ४ । ३३ ।

रकार—पकार—नकारान्तानां संख्यावाचिनां सम्बन्धिन आमः
 स्थाने नामादेशः स्यात् । ‘दीर्घो नाम्य—’ इत्यादिना दीर्घे ‘नाम्नो’
 इत्यादिना नो लुकि पञ्चानाम् । पञ्चम् । एवं सप्तन्-नवन्-दशन्
 इत्यादयः । अष्टन्शब्दस्य भेदः— अष्टन्+जम्

वाऽष्टन आः स्यादौ । १ । ४ । ५२ ।

अष्टन्शब्दस्य तदतत्सम्बन्धिनि स्यादौ परे आकारोऽन्तादेशो
 वा स्यात् ।

अष्ट और्जस्-शसोः । १ । ४ । ५३ ।

अष्ट इत्यष्टनशब्दस्य कृतात्त्वस्य रूपम् । अष्टाशब्दस्य जस्-शसो स्थाने औकारादेशः स्यात् । अष्टौ । आत्त्वाभावपक्षे जस्शसोर्लुकि अष्ट । अष्टौ, अष्ट । अष्टाभि, अष्टभि । अष्टाभ्य, अष्टम्यः । अष्टाभ्य, अष्टम्य । अष्टानाम् । अष्टासु, अष्टसु । प्रिया अष्ट यस्येति विग्रहे तु प्रियाष्टा, प्रियाष्टा प्रियाष्टौ, प्रियाष्टानौ प्रियाष्टः, प्रियाष्टणः । अष्टन आत्त्वेऽपि अष्टाशब्दसम्बन्धिनो-र्जस्शसोरभावेन न औकारादेशः, इति जसि दीर्घविभक्तौ । शसि 'लुगातोऽनापः' इत्याकारलोपः । आत्त्वाभावपक्षे राजनवत्कार्यम् । प्रियाष्टा प्रियाष्टणा, प्रियाष्टाभ्यां प्रियाष्टम्याम्, प्रियाष्टाभि प्रियाष्ट-भिः । प्रियाष्टे प्रियाष्टणे, प्रियाष्टाम्या प्रियाष्टम्याम्, प्रियाष्टाभ्यः प्रियाष्टभ्य । प्रियाष्ट प्रियाष्टण, प्रियाष्टाम्या प्रियाष्टम्याम्, प्रियाष्टाभ्यः प्रियाष्टभ्य । प्रियाष्ट प्रियाष्टणः, प्रियाष्टौः प्रिया-ष्टणोः प्रियाष्टा प्रियाष्टणाम्, अत्राष्टनो गौणत्वात् संख्यावाचिनः सम्बन्धिन आमोऽभावाद् न नामादेशः । प्रियाष्टि प्रियाष्टणि, प्रियाष्टोः प्रियाष्टणोः प्रियाष्टासु प्रियाष्टसु । हे प्रियाष्टन् हे प्रियाष्टा, हे प्रियाष्टौ हे प्रियाष्टानौ, हे प्रियाष्टा हे प्रियाष्टानः ॥ मकारान्त सर्वादि इदमशब्द -इदम्+सि इति स्थिते

अयमियं पुंस्त्रियोः सौ । २ । १ । ३८ ।

त्यदादिसम्बन्धिनिसौ परे इदमः स्थाने पुंसि स्त्रियां च क्रमेणायमियमौ स्याताम् । अयं पुमान् । इदम्+औ इति स्थिते

‘ आ द्वेरेः ’ इत्यन्तपत्यात्त्वे ‘ लुगस्या— इत्यादिना पूर्वस्याकारस्य वृद्धिः

दो मः स्यादौ । २ । १ । ३९ ।

त्यदादिमम्बन्धिनि स्यादौ परे इद्रमो षकारस्य मकार. म्यात् ।
‘ ऐदौत् मन्व्यक्षरैः ’ इमौ । ‘ जस इः ’ इमे । तमं इमौ इमान् ।
इद्रम+ञ इति स्थिते

दौस्यनः । २ । १ । ३७ ।

त्यदादिमम्बन्धिनि टायामोसि च परेऽक्वर्जितस्येदमः स्थानं
अनादेशः स्यात् । अनेन ।

अनक् । २ । १ । ३६ ।

त्यदादिमम्बन्धिनि व्यञ्जनादौ स्यादौ परेऽक्वर्जितस्येदमो
अः म्यात् । अभेदनिर्देशः सर्वादेशार्थः । ‘ आद्यन्तवदेकस्मिन् ’
इति न्यायेन ‘ अत आ— इत्यादिना आकारे आप्याम् । एभिः
इत्यत्र

इद्रमद्रसोऽक्येव । १ । ४ । ३ ।

एतयोरक्येव सति भिम ऐः स्याद् नान्यथा इति नियमाद्
नसादेशः । इद्रम+च्चे इति स्थिते अन्त्यस्यात्त्वे सर्वादित्वात् स्म
आदेशे इद्रमोऽकारादेशे च अग्ने आप्याम् एभ्यः । अम्माद्
आभ्याम् एभ्यः । अस्य अनयोः एयाम् । अस्मिन् अनयोः

एषु । त्यदादीना सम्बोधनं नेच्छन्ति । अन्वादेशे तु द्वितीयायां
 टायामोसि चेदम एनादेशो वक्तव्यः । एनम् एनौ एनान् ।
 एनेन । एनयो । मकारान्त किम्शब्दः—

किम् कस्तसादौ च । २ । १ । ४० ।

त्यदादिसम्बन्धिनि स्यादौ तसादौ च परे किम् स्थाने क
 इत्यादेशः स्यात् । कः कौ के । कः कौ कान् । केन काम्या कैः ।
 कस्मै काम्या केभ्य । कस्मात् काम्या केभ्यः । कस्य कयोः
 केषाम् । कस्मिन् कयो केषु । मकारान्तः प्रशाम्शब्दः—

मो नो म्वोश्च । २ । १ । ६७ ।

धातोर्मकारस्य नकारादेशः स्यात् पदान्ते म्वोश्च परयोः ।
 प्रशान् प्रशामौ प्रशाम । प्रशामं प्रशामौ प्रशाम । प्रशामा
 प्रशान्म्याम् प्रशान्मि असत्त्वात् नलोपः । प्रशामे प्रशान्म्यां
 प्रशान्म्यः । प्रशाम प्रेशान्म्या प्रशान्म्यः । प्रशाम प्रशामोः
 प्रशामाम् । प्रशामि प्रशामोः प्रशान्तु । मकारान्तः तत्त्वबुधशब्दः—
 'गड्दवादेश्चतुर्थान्तस्यैकस्वरस्यादेश्चतुर्थः म्वोश्च प्रत्यये' 'धुट्-
 स्तृतीय' 'विरामे वा' तत्त्वमुट् तत्त्वमुत् तत्त्वबुधौ तत्त्वबुधः ।
 तत्त्वबुधः तत्त्वबुधौ तत्त्वबुधः । तत्त्वबुधा तत्त्वबुध्या तत्त्वबुद्भिः ।
 तत्त्वबुधे तत्त्वबुध्या तत्त्वबुधभ्यः । तत्त्वबुधः तत्त्वबुध्या तत्त्व-
 बुधभ्यः । तत्त्वबुधः तत्त्वबुधोः तत्त्वबुधाम् । तत्त्वबुधि तत्त्वबुधोः
 तत्त्वबुधः । हे तत्त्वमुट् हे तत्त्वमुत् हे तत्त्वबुधौ हे तत्त्वबुधः ।

नकारान्तः सत्रान्शब्दः—क्विवन्ते रागतौ परे समो मकारस्य
मकार एव नानुस्वारो भवति । सत्रान्+सि इति स्थिते सैर्लुकि

यजसृजमृजराजभ्राजभ्रस्जत्रथपरित्राजः शः षः । २ । १ । ८७ ।

यजादीनां घातूनां चणोः नकारस्य च घृष्टि प्रत्यये परे
पदान्ते च षः स्यात् । ' घुटस्तृतीयः ' ' विरामे वा ' सत्राद्
सत्राद् सत्रानौ सत्राजः । सत्रानं सत्रानौ सत्राजः । सत्राना
सत्राद्भ्यां सत्राद्भिः । सत्राजे सत्राद्भ्यां सत्राद्भ्यः । सत्रानः
सत्राद्भ्यां सत्राद्भ्यः । सत्रानः सत्रानोः सत्रानाम् । सत्रानः
सत्रानोः सत्राद्भ्यु सत्राद्भ्यु । एवं मूळवृश्शब्दस्य मूळवृट् मूळ-
वृट् मूळवृश्चौ मूळवृश्चः । मूळवृट्भ्यामित्यादयः । नकारान्तो
युज्शब्दः— युज्+सि इति स्थिते

युज्जोऽसमासे । १ । ४ । ७१ ।

' युज्जम्पी योगे ' इत्यस्यासमासे घुटन्तस्य घुटः प्राग् घृष्टि
परे नोन्तः स्यात् । युज्+सि इति स्थिते सैर्लुकि नश्च लुकि

युजञ्च-क्रुञ्चौ नो ङः । २ । १ । ७१ ।

युजञ्च-क्रुञ्चां नकारस्य पदान्ते ङकारः स्यात् । युट् युज्जौ
युज्जः । युज्जं युज्जौ युजः । युजा ।

चजः कजम् । २ । १ । ८६ ।

चकारनकारयोर्घृष्टि प्रत्यये पदान्ते च कर्गौ स्याताम् ।
युग्भ्यां युग्भिः । युजे युग्भ्यां युग्भ्यः । युतः युग्भ्यां युग्भ्यः ।

युजः युजोः युजाम् । युजि युजोः युजु । समासे तु युज्शब्दस्य
धर्मयुक् धर्मयुजौ धर्मयुजः इत्यादयः । दकारान्तो द्विपाद्शब्दः—
द्विपाद् द्विपात् द्विपादौ द्विपादः । द्विपादं द्विपादौ ।

यस्यरे पादः पदणिक्यघुटि । २ । १ । १०२ ।

णि-क्य-घुट्-वर्जे यकारादौ स्वरादौ च परे पादः पदादेशः
स्यात् । द्विपदः । द्विपदा द्विपाद्भ्यां द्विपाद्भिः । द्विपदे द्विपाद्भ्यां
द्विपाद्भ्यः । द्विपदः द्विपाद्भ्यां द्विपाद्भ्यः । द्विपदः द्विपदोः द्विप-
दाम् । द्विपदि द्विपदोः द्विपात्सु । एवं सुपाद्-त्रिपाद् । दका-
रान्तः सर्वादिस्तद्शब्दः । सौ परेऽन्त्यस्य ' आ द्वेः ' इत्यकारे

तः सौ सः । २ । १ । ४२ ।

आ द्वेस्त्यदादीनां शब्दानां तत्सम्बन्धिनि सौ परे तकारस्य
सकारः स्यात् । सः तौ ते । तं तौ तान् । तेन ताभ्यां तैः ।
तस्मै ताभ्यां तेभ्यः । तस्मात् ताभ्यां तेभ्यः । तस्य तयोः
तेषाम् । तस्मिन् तयोः तेषु । एवं त्यद्शब्दस्य स्यः त्यौ त्ये ।
त्यम् त्यौ त्यान् । त्येन त्याभ्यां त्यैः । त्यस्म त्याभ्यां त्येभ्यः ।
त्यस्माद् त्याभ्यां त्येभ्यः । त्यस्य त्ययोः त्येषाम् । त्यस्मिन्-
त्ययोः त्येषु । षद्शब्दस्य- यः यौ ये । यं यौ यान् । येन
याभ्यां यैः । यस्मै याभ्यां येभ्यः । यस्माद् याभ्यां येभ्यः ।
यस्य ययोः येषाम् । यस्मिन् ययोः येषु । दकारान्तस्य एतद्शब्द-
स्याप्येवम् एपः एतौ एते । एतम् एतौ एतान् । एतेन एताभ्यां

एतैः । एतस्मै एताम्याम् एतेभ्यः । एतस्माद् एताम्याम् एतेभ्यः ।
एतस्य एतयोः एतेषाम् । एतस्मिन् एतयोः एतेषु । अन्नादेशो तु

त्यदामेनदेतदो द्वितीया-दौस्यवृच्यन्ते । २ । १ । ३३ ।

किञ्चित् कार्यं कर्तुमुपात्तस्य कार्यान्तरं कर्तुं पृथरुपादान-
मन्वादेशः । त्यदादिमन्त्रन्विन एतदोऽन्वादेशो वाच्ये द्वितीयायां
रायामोसि च परे एनदित्यादेशः स्यात् । एनम् एनौ एनान् ।
एनेन । एनयोः । एनयोः । उर्दिष्टमेतदध्ययनमयो एनदनुना-
नीत । मुशीछावेतौ एनौ गुरवो मानयन्ति । छकारान्तस्तत्त्वप्रा-
च्छशब्दः—'अनुनासिके च्छ्नोः शृट्' इति च्छः शकारे 'यनचृन-
इत्यादिना शस्य पत्वे 'बुट्स्तृतीयः' इति तृतीये 'विरामे वा'
इति वा प्रथमे तत्त्वप्राट् तत्त्वप्राड् तत्त्वप्राच्छौ तत्त्वप्राच्छः ।
तत्त्वप्राच्छं तत्त्वप्राच्छौ तत्त्वप्राच्छः । तत्त्वप्राच्छा तत्त्वप्राच्छ्यां
तत्त्वप्राच्छिभिः । तत्त्वप्राच्छे तत्त्वप्राच्छ्यां तत्त्वप्राच्छ्य । तत्त्वप्राच्छः
तत्त्वप्राच्छ्यां तत्त्वप्राच्छ्यः । तत्त्वप्राच्छः तत्त्वप्राच्छो. तत्त्वप्राच्छाम् ।
तत्त्वप्राच्छि तत्त्वप्राच्छोः तत्त्वप्राच्छसु तत्त्वप्राच्छसु । हे तत्त्वप्राच्छ्
तत्त्वप्राच्छौ हे तत्त्वप्राच्छः । यकारान्तोऽग्निमथ्शब्दः—'बुट्स्तृतीयः'
'विरामे वा' अग्निमद् अग्निमत् अग्निमथौ अग्निमथः । अग्नि-
मथम् अग्निमथौ अग्निमथ । अग्निमथा अग्निमथ्याम् अग्नि-
मथभिः । अग्निमथे अग्निमथ्याम् अग्निमथ्यः । अग्निमथः
अग्निमथ्याम् अग्निमथ्यः । अग्निमथः अग्निमथोः

अग्निमथि अग्निमथोः अग्निमत्सु । हे अग्निमद् अग्निमथौ
अग्निमथ । एव वारिमथादय । चकारान्त प्रत्यञ्चशब्द—

अञ्चोऽनर्चायाम् । ४ । २ । ४६ ।

अनर्चायामञ्चतेर्नो लुक् स्यात् । प्रत्यच्+सि इति स्थिते

अचः । १ । ४ । ६९ ।

अञ्चतेर्धातोर्बुद्धन्तस्य तदतत्सम्बन्धिनि घुटि परे धुट प्राग्
नोऽन्त स्यात् । शेष कुञ्चत् । प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्च ।
प्रत्यञ्च प्रत्यञ्चौ ।

अच्च् प्राग् दीर्घश्च । ७ । १ । १०४ ।

लुप्तनकारस्याञ्चते णिक्यधुट्बर्जिते यकारादौ स्वरान्तौ प्रत्यये
परेऽच च् स्यात् । पूर्वस्य च स्वरस्य दीर्घ । प्रतीच । प्रतीचा
प्रत्यग्न्या प्रत्यग्भि । प्रतीचे प्रत्यग्न्या प्रत्यग्भ्य । प्रतीच प्रत्य-
ग्भ्या प्रत्यग्न्य । प्रतीच प्रतीचो प्रतीचाम् । प्रतीचि प्रतीचो
प्रत्यङ् । हे प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्च । पूजार्थे तु प्रत्यङ् प्रत्य-
ञ्चौ प्रत्यञ्च । प्रत्यञ्च प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्च । प्रत्यञ्चा प्रत्यङ्भ्या
प्रत्यङ्भि । प्रत्यञ्चे प्रत्यङ्भ्या प्रत्यङ्भ्य । प्रत्यञ्च प्रत्यङ्भ्या
प्रत्यङ्भ्य । प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चो प्रत्यञ्चाम् । प्रत्यञ्चि प्रत्यञ्चो-
प्रत्यङ्पु प्रत्यङ्क्षु 'ङ्णो कटावन्तौ शिटि नवा' इति विकृ-
त्वेन कन्ते वृत्ते रूपद्वयम् । हे प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्च । तिरम्पूर्व-
पदस्याञ्चतेस्तु—

तिरसस्तिर्यति । ३ । २ । १२४ ।

अकारादौ क्लीबन्तेऽञ्चनौ परे तिरसशब्दस्य तिरि इत्यादेशः
 स्यात् । तिर्यङ् तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः । तिर्यञ्चं तिर्यञ्चौ । शसादौ
 स्वरे तु अचश्चत्वे अकारादेरञ्चत्वेरभावेन तिर्यादेशामावाद् तिरश्चः ।
 तिरश्चा तिर्यग्म्यां तिर्यग्मिः । तिरश्चे तिर्यग्म्यां तिर्यग्म्यः ।
 तिरश्चः तिर्यग्म्यां तिर्यग्म्यः । तिरश्चः तिरश्चोः तिरश्चाम् ।
 तिरश्चि तिरश्चोः तिर्यक्षु । सम्बोधनं प्रथमावन् । अस्यापि अर्चायां
 तु सर्वत्र तिर्यादेशेन प्रत्यञ्चवद्ग्राणि । अमुम् अञ्चतीति विग्रहे
 अदसु+अच् इति स्थिते

सर्वादिविष्वग्देवाद् ङद्विः बन्धञ्चौ । ३ । २ । १२२ ।

सर्वादिविष्वग्देशञ्चम्यः परो ङद्विः स्यात् विवक्तंऽञ्चनावु-
 च्छरपदे परे । ङित्त्वादन्यस्वरादेर्लोपे अदद्वि+अच् इति स्थिते यत्त्वे
 अदद्वयच्+सि इति स्थिते

वाञ्चौ । २ । १ । ४६ ।

अदसोऽद्रावन्ते सति दकारस्य मकारो वा स्यात् । अत्र द्वौ
 दकाराविति रूपचतुष्टयम् ।

मादुवर्णोऽनु । २ । १ । ४७ ।

अदसः सम्बन्धिनो मकारात् परस्य वर्णमात्रस्यासन्न उवर्णः
 स्यात् । अनु कार्यान्तरात् पश्चाद् । शेषं प्रत्यञ्चत्त्वात् साधनीयम् ।

अमुमुयङ् अदमुयङ् अमुद्यङ् अदद्यङ् । अत्र—‘ परतः केचिदि-
च्छन्ति केचिदिच्छन्ति पूर्वतः । उभयोः केचिदिच्छन्ति केचिदि-
च्छन्ति नोभयोः ’ ॥ १ ॥ अमुमुयञ्चौ अमुमुयञ्चः । अमुमु-
यञ्चम् अमुमुयञ्चौ ‘अच् प्राग् दीर्घश्च’ इति अमुमुईचा अमुमु-
यग्याम् अमुमुयग्भिः । अमुमुईचे अमुमुयग्याम् अमुमुयग्यः ।
अमुमुईचः अमुमुयग्याम् अमुमुयग्यः । अमुमुईचः अमुमुईचोः
अमुमुईचाम् । अमुमुईचि अमुमुईचोः अमुमुयक्षु । अदमुयञ्चौ
अदमुयञ्चः । अदमुयञ्चम् अदमुयञ्चौ अदमुईचः । अदमुईचा
अदमुयग्याम् अदमुयग्भिः । अमुद्यञ्चौ अमुद्यञ्चः । अमुद्यञ्चम्
अमुद्यञ्चौ अमुद्रीचः । अमुद्रीचा अमुद्यग्याम् अमुद्यग्भिः ।
अदद्यञ्चौ अदद्यञ्चः । अदद्यञ्चम् अदद्यञ्चौ अदद्रीचः ।
अदद्रीचा अदद्यग्याम् अदद्यग्भिः । अदद्यक्षु इत्यादीनि ।
उदच्शब्दस्य तु उदङ् उदञ्चौ उदञ्चः । उदञ्चम् उदञ्चौ ।

उदचः उदीच् । २ । १ । १०३ ।

उत्पूर्वादिञ्चतेः णिक्यवृद्धिर्जिते यकारादौ स्वरादौ च
प्रत्यये परे उदीच् इत्यादेशः स्यात् । उदीचः उदीचा उदग्याम्
उदग्भिः । उदक्षु इत्यादीनि ।

सह-समः सधि-समि । ३ । २ । १२३ ।

क्विप्तेऽञ्चतौ परे सहस्य सधि समः समि इत्यादेशौ
स्याताम् । सध्यङ् सध्यञ्चौ सध्यञ्चः । सध्यञ्चं सध्यञ्चौ सधीचः ।

सध्रीचा सध्र्यग्भ्यां सध्र्यग्भिः । सध्रीचै सध्र्यग्भ्यां सध्र्यग्न्यः ।
 सध्रीचः सध्रीचोः सध्रीचाम् । सध्रीचि सध्रीचोः सध्र्यक्षु । एवं
 सम्यद् सम्यन्वौ सम्यञ्चः । सम्यञ्चं सम्यन्वौ समीचः । समीचा
 सम्यग्भ्यां सम्यग्भिरित्यादयः । तकारान्तो मरुच्छब्दः— मरुत् मरुद्
 मरुतौ मरुतः । मरुतं मरुतौ मरुतः । मरुता मरुद्भ्यां मरुद्भिः ।
 मरुते मरुद्भ्यां मरुद्भ्यः । मरुतः मरुद्भ्यां मरुद्भ्यः । मरुतः
 मरुतोः मरुताम् । मरुति मरुतोः मरुत्सु । हे मरुत् मरुतौ मरुतः ।
 एवं काष्ठचिन् । तकारान्तो महच्छब्दः—

ऋदुदितः । १ । ४ । ७० ।

ऋदित उदितश्च धुटन्तस्य धुटः प्राग् घुटि परे नोऽन्तः
 स्यात् ।

न्स्पहतोः । १ । ४ । ८६ ।

न् इत्यन्तस्य महच्छब्दस्य च सम्बन्धिनः स्वरस्य शेषे घुटि
 शौ च परे दीर्घः स्यात् । पदस्येति लुकि महान् महान्तौ महान्तः ।
 महान्तं महान्तौ महतः । हे महन् महान्तौ महान्तः । शेषं मरुद्भ्याम् ।
 सकारान्तः कंसशब्दः— कन् कंसौ कंसः । कंसं कंसौ कंसः । कंसा
 कन्भ्यां कन्भिः । कंसे कन्भ्यां कन्भ्यः । कंसः कन्भ्यां कन्भ्यः ।
 कंसः कंसोः कंसाम् । कंसि कंसोः कन्त्सु कन्त्सु । हे कन् कंसौ
 कंसः । उदित् भवच्छब्दः—

अभ्वादेरत्सः सौ । १ । ४ । ९० ।

अत्वन्तस्यासन्तस्य च भ्वादिवर्जितस्य स्वरस्य शेषे सौ परे
 दीर्घः स्यात् । भवान् भवन्तौ भवन्तः । भवन्तं भवन्तौ भवतः ।
 भवता भवद्भ्यां भवद्भिः । भवते भवद्भ्यां भवद्भ्यः । भवतः भवद्भ्यां
 भवद्भ्यः । भवतः भवतोः भवताम् । भवति भवतोः भवत्सु । हे
 भवन् भवन्तौ भवन्तः । अम्वादेरिति किम् । पिण्डं ग्रमतीति
 पिण्डग्रः इत्यत्र न दीर्घः । पिण्डग्रसं पिण्डग्रसौ पिण्डग्रसः । पिण्ड-
 ग्रसा पिण्डग्रोभ्यां पिण्डग्रोभिरित्यादीनि । शत्रुप्रत्ययान्तस्य भवच्छ-
 ब्दस्य तु अत्वन्तत्वाभावाद् न दीर्घः । ' ऋदुदितः ' इति नोऽन्ते
 ' पदस्य ' इति संयोगान्तलोपे भवन् भवन्तौ भवन्तः । भवन्तं
 भवन्तौ भवतः इत्यादीनि रूपाणि । एवं पठन् पठन्तौ पठन्तः ।
 पठन्तं पठन्तौ पठतः । पठता पठद्भ्यां पठद्भिः । पठते पठद्भ्यां
 पठद्भ्यः । पठतः पठद्भ्यां पठद्भ्यः । पठतः पठनोः पठताम् ।
 पठति पठतोः पठत्सु । हे पठन् पठन्तौ पठन्तः । एवं कुर्वत्-रचत्-
 गदत्-हरदादयः । दददित्यादौ तु द्विस्रतानां जक्षादीनां पञ्चानां च
 नित्यं नोऽन्तस्य प्रतिषेधाद् पुंलिङ्गे नोऽन्तो न भवति । ददत्
 ददतौ ददतः । जक्षद् जक्षतौ जक्षतः । जाग्रत् जाग्रतौ जाग्रतः ।
 दरिद्रत् दरिद्रतौ दरिद्रतः । नपुंसके तु शौ वा भवतीति ददति, ददन्ति
 इत्यादीनि भवन्ति । शकारान्तो विश्वशब्दः—' यजसृज—' इत्या-
 दिना पत्वे ' धुस्त्वृतीयः ' इति तृतीये विद् विट् विशौ विशः ।
 विद्भ्यां विद्भ्यु विट्सु । पकारान्तो नित्यमद्भ्यन्तान्तः संख्या-
 चाची पप्शब्दः—पद् । पद् । पद्भिः । पद्भ्यः । पद्भ्यः ।

षण्णाम् । पदसु । पदसु । पकारान्तो दोषशब्दः—

१ णपमसत् परे स्यादिविधौ च । २ । १ । ६० ।

इतः परकार्ये कर्तव्ये पूर्वस्मिन् च स्यादिविधौ च विधातव्ये णकारपकारावसदिव स्याताम् । अत्र पत्वस्य स्वरूपे परकार्येऽसत्त्वात् ' सो रुः ' इति स्त्वे विसर्गे च दोः दोषौ दोषः । दोषं दोषौ दोषः । दोष्+टा इति स्थिते

दन्तपादनासिकाहृदयासृग्धूपोदकदोषकृच्छकृतो—

दत्पन्नसहृदसन्धूपन्नुदन्दोपन्यकनशकन् वा । २ । १ । १०१ ।

दन्तादीनां शसादौ स्यादौ परे दत् इत्यादय आदेशा वा स्युः । दोष्+टा अनोऽकारस्य लुकि णत्वे च दोष्णा पक्षे दोषा, दोषम्यां दोर्म्याम्, दोषभिः दोर्भिः । दोष्णे दोषे, दोषम्यां दोर्म्याम्, दोषम्यः दोर्म्यः । दोष्णः दोषः, दोषम्यां दोर्म्याम्, दोषम्यः दोर्म्यः । दोष्णः दोषः, दोष्णोः दोषोः, दोष्णां दोषाम् । दोष्णि दोषणि दोषि, दोष्णोः दोषोः, दोषसु दोःषु दोषु । अत्र नाम्यन्तस्येन्यादिना सुपः पत्वम्, ' शपसे शपसे वा ' इति रो विकल्पेन पत्वे पक्षे विसर्गे रूपद्वयम् । आदेशाभावे एकमिति रूपत्रयम् । सजुपशब्दः—

सजुपः । २ । १ । ७३ ।

सजुपः पदान्ते रुः स्यात् । पत्वस्य वृत्त्वाभावेन ' रो रुः ' इत्यप्राप्तौ योगारम्भः ।

पदान्ते । २ । १ । ६४ ।

पदान्ते वर्तमानयोर्भादि रकारवकारयोः परयोस्तस्यैव
भादेर्नामिनो दीर्घः स्यात् । सजूः सजुषौ सजुषः । सजुषं सजुषौ
सजुषः । सजुषा सजूष्या सजूषिः । सजुषे सजूष्या सजूष्यः ।
सजुषः सजुषोः सजुषाम् । सजुषि सजुषोः सजुःषु सजुष्यु ।
सकारान्तः प्रुंशब्दः—

पुंसोः पुमन्स् । १ । ४ । ७३ ।

प्रुंस् इत्थुदितस्तदत्सम्बन्धिनि छुटि परे पुमन्स् इत्यादेशः
स्यात् । 'न्स्महतोः' इति दीर्घे पुमान् पुमांसौ पुमांसः । पुमांसं
पुमांसौ पुंसः । पुंसा पुम्यां पुम्मिः । पुंसे पुम्यां पुम्यः । पुंसः पुम्यां
पुम्यः । पुंसः पुंसोः पुंसाम् । पुंसि पुंसोः पुंसु । हे पुमन् पुमांसौ
पुमांसः । सकारान्तो विद्वस्शब्दः—उदित्वाद् नोन्ते विद्वान् विद्वांसौ
विद्वांसः । विद्वांसं विद्वांसौ । विद्वस्+शस् इति स्थिते

क्वसुप् मतौ च । २ । १ । १०५ ।

णिक्यञ्चूर्णिते यकारादौ स्वरादौ मतौ च प्रत्यये परे
क्वसोः उप् स्यात् । विदुषः । विदुषा 'खंस्-ध्वंस्-' इत्यादिना दत्त्वे
विद्वद्म्यां विद्वद्मिः । विदुषे विद्वद्म्यां विद्वद्म्यः । विदुषः
विद्वद्म्यां विद्वद्म्यः । विदुषः विदुषोः विदुषाम् । विदुषि विदुषोः
विद्वत्सु । हे विद्वन् विद्वांसौ विद्वांसः । एवं तस्थिवान् तस्थि-
वांसौ तस्थिवांसः । तस्थिवांसं तस्थिवांसौ तस्थुषः अत्र निमि-

त्तामात्रे नैमित्तिकस्याप्यभावः ' इति न्यायाद् क्वस्निवृत्तौ तन्निमित्त-
 त्तस्येतोऽपि निवृत्तिः । तस्थुषा तस्थिवद्भ्यां तस्थिवद्भिरित्या-
 दीनि । शुश्रुवस्शब्दस्य शसादौ स्तरे उपादेशे सति 'घातोःरिवर्णो—'
 इत्यादिना उवादेश इति विशेषः । शुश्रुवान् शुश्रुवांसौ शुश्रुवांसः ।
 शुश्रुवांसं शुश्रुवांसौ शुश्रुवुषः । शुश्रुवुषा शुश्रुवद्भ्यां शुश्रुवद्भिः
 शुश्रुवुषे शुश्रुवद्भ्यां शुश्रुवद्भ्यः । शुश्रुवुषः शुश्रुवद्भ्यां शुश्रु-
 वद्भ्यः । शुश्रुवुषः शुश्रुवुषोः शुश्रुवुषाम् । शुश्रुवुषि शुश्रुवुषोः
 शुश्रुवत्सु । एवं पेचिवान् पेचिवांसौ पेचिवांसः । पेचिवांसं पेचि-
 वांसौ पेचुषः । पेचुषा पेचिवद्भ्यां पेचिवद्भिः । पेचुषे पेचिवद्भ्यां
 पेचिवद्भ्यः । पेचुषः पेचिवद्भ्यां पेचिवद्भ्यः । पेचुषः पेचुषोः
 पेचुषाम् । पेचुषि पेचुषोः पेचिवत्सु । जग्मिवान् जग्मिवांसौ
 जग्मिवांसः । जग्मिवांसं जग्मिवांसौ जग्मुषः । जग्मुषा जग्मि-
 वद्भ्यां जग्मिवद्भिः । जग्मुषे जग्मिवद्भ्यां जग्मिवद्भ्यः ।
 जग्मुषः जग्मिवद्भ्यां जग्मिवद्भ्यः । जग्मुषः जग्मुषोः जग्मु-
 षाम् । जग्मुषि जग्मुषोः जग्मिवत्सु । हे जग्मिवान् जग्मिवांसौ
 जग्मिवांसः । सकारान्तश्चन्द्रमस्शब्दः—अभ्वादेरिति दीर्घं
 चन्द्रमाः चन्द्रमसौ चन्द्रमसः । चन्द्रमसं चन्द्रमसौ चन्द्रमसः ।
 चन्द्रमसा चन्द्रमोभ्यां चन्द्रमोभिः । चन्द्रमसे चन्द्रमोभ्यां चन्द्र-
 मोभ्यः । चन्द्रमसः चन्द्रमोभ्यां चन्द्रमोभ्यः । चन्द्रमसः चन्द्रमसोः
 चन्द्रमसाम् । चन्द्रमसि चन्द्रमसोः चन्द्रमत्सु चन्द्रमःसु । हे
 चन्द्रमः चन्द्रमसौ चन्द्रमसः । एवं सुवचस्-दुर्वचस्-सुवयतादयः ।

उशनस सौ विशेष 'ऋदुशन —' इत्यादिना सेर्डा ङित्वाटन्त्यस्व-
रादेर्लोपे उशना उशनसौ उशनसः । सम्बोधने

वोशनसो नश्चामन्थे सौ । १ । ४ । ८० ।

आमन्थ्यार्थे वर्तमानस्योशनस सौ परे नशरो वा स्यात्,
लुक् च वा स्यात् । हे उशनन् लुकि हे उशन उभयाभावे हे
उशन उशनसौ उशनस । शेष चन्द्रमसुवद् । पृष्ठदशस्-अने-
हस्रशब्दयो उशनसुशब्दवत् । सम्बोधनैकवचने चन्द्रमसुशब्दवत् ।
पृष्ठदशा पृष्ठदशसौ पृष्ठदशस । हे पृष्ठदश हे पृष्ठदशसौ हे पृष्ठ-
दशस । अनेहा अनेहसौ अनेहस । हे अनेहः हे अनेहसौ हे
अनेहस इत्यादीनि । सन्तोऽदस्रशब्द —अदस्र+सि इति स्थिते

अदसो दः सेस्तु डौ । २ । १ । ४३ ।

त्यदादिसम्बन्धिनि सौ परेऽदसो टकारस्य सकार स्यात्,
सेस्तु डौ स्यात् । असौ । सर्वत्र स्यादावत्त्वे कृते अद+औ
इति स्थिते

मोऽवर्णस्य । २ । १ । ४५ ।

अवर्णान्तस्य त्यदादेरदसो टकारस्य मकार स्यात् ।
'मादुवर्णोऽनु' इति एफ्मात्रिकस्य स्याने आसन्न एकमात्रिको
द्विमात्रिकस्य स्याने च द्विमात्रिक उकार । अमू । अट+जसु
इति स्थिते जस इत्वे एकारादेशे च

बहुष्वेरीः । ० । १ । ४९ ।

बहुष्वर्थेषु वर्तमानाद्दत्तो मकारात् परस्यैकारस्य ईकारः स्यात् ।
 अमी । अनुम् अम् अमून् । अङ्ना इति स्थिते इनादेशे प्राप्ते
 प्रागिनात् । २ । १ । ४८ ।

अदत्तो मकारात् परस्य वर्णमात्रस्य स्थाने इनादेशात् प्राग्
 उ इत्यादेशः स्यात् । पश्चाद् ' टः पुंसि ना ' इति नादेशे अमुना
 अमूभ्याम् अमीभिः । अमुभ्यै अमूभ्याम् अमीभ्यः । अमुन्मात्
 अमूभ्याम् अमीभ्यः । अमुष्य अमुयोः अमीषाम् । अमुष्मिन्
 अमुयोः अमीषु । अकृप्रत्ययान्तस्य तु सौ

अमुको वाजकि । २ । १ । ४४ ।

त्यदादीनामदत्तः सौ परे अमुक इति वा निपात्यते ॥
 अमुकः अमुकौ अमुके । अमुकम् अमुकौ अमुकान् ॥
 अमुकेन अमुकाभ्याम् अमुकैरित्यादीनि सर्ववद्रूपाणि ।

इति व्यञ्जनान्तपुंलिङ्गप्रकरणं समाप्तम् ।

अथ व्यञ्जनान्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम् ।

हकारान्तः स्त्रीलिङ्ग उपानच्छब्दः—

नहाहोर्धतौ । २ । १ । ८५ ।

नहेर्ब्रूम्यानीयस्याहर्वादेशस्य च धातोः सम्बन्धिनो हकारस्य
 घृष्टि प्रत्यये पदान्ते च यथासंख्यं घकार-तकारादेशौ स्याताम् ।
 उपानद् उपानत् उपानहौ उपानहः । उपानद्म् उपानहौ उपानहः ।
 उपानहा उपानद्भ्याम् उपानद्भिः । उपानहे उपानद्भ्याम् उपा-
 नद्भ्यः । उपानहः उपानद्भ्याम् उपानद्भ्यः । उपानहः उपानहोः
 उपानहाम् । उपानहि उपानहोः उपानत्सु । सम्बोधनं प्रथमावत् ।
 वकारान्तो दिव्शब्दः—

दिव औः सौ । २ । १ । ११७ ।

दिवोऽन्तस्य स्थाने सौ परे औरित्यादेशः स्यात् । यत्वे
 द्योः दिवौ दिवः । दिवं दिवौ दिवः । दिवा ।

उः पदान्तेऽनूत् । २ । १ । ११८ ।

पदान्ते वर्तमानस्य दिवोऽन्त्यस्य उ इत्यादेशः स्यात्, स
 चोकारो दीर्घो न स्यात् । द्युम्यां द्युभिः । दिवे द्युम्यां द्युभ्यः ।
 दिवः द्युम्यां द्युभ्यः । दिवः दिवोः दिवाम् । दिवि दिवोः द्युत् ।
 हे द्यौः दिवौ दिवः । एवं मुदिव्-प्रियदिव्-प्रभृतयः । रेफान्तो
 नित्यं बहुवचनान्तः स्त्रीलिङ्गश्चतुरशब्दः—

त्रि-चतुरस्तिष्ठ-चतष्ट स्यादौ । २ । १ । १ ।

स्त्रियां वर्तमानयोः त्रि-चतुरोः स्वान्ने तिस्र चतस्र इत्यादेशौ
 म्याताम् । तत्रत्यः ऋकारः ऋद्बद् भवतीति न अरादेशः । चनस्रः ।
 चनस्रः । चतस्रभिः । चतस्रम्यः । चनस्रम्यः । चतस्रगाम् । चत-
 स्रु । एवं त्रिशब्दस्यापि तिस्रः । तिस्रः । तिस्रभिः । तिस्रम्यः ।
 तिस्रणाम् । तिस्रु । स्त्रियाभिति त्रिचतुरोः विशेषणत्वेन प्रिया-
 स्त्रयोः यस्या इत्यत्र समुदायस्य स्त्रीत्वेऽपि त्रिशब्दस्य पुंस्त्वाद्-
 नादेशः, तत्र प्रियत्रिः प्रियत्री प्रियत्रयः । प्रियत्रि प्रियत्री
 प्रियत्रीः । प्रियत्र्या प्रियत्रिभ्यां प्रियत्रिभिः । प्रियत्र्यै
 प्रियत्रये प्रियत्रिभ्यां प्रियत्रिम्यः । प्रियत्र्याः प्रियत्रेः
 प्रियत्रिभ्यां प्रियत्रिम्यः । प्रियत्र्याः प्रियत्रेः प्रियत्र्योः प्रियत्री-
 णाम् । प्रियत्र्यां प्रियत्री प्रियत्र्योः प्रियत्रिषु इति भतिवद्भूषाणि ।
 यदा च प्रियास्तिष्ठो यस्येति विग्रहावस्यायां समुदायस्य पुंस्त्वेऽपि
 त्रिशब्दस्य स्त्रीत्वाद्भवत्येवादेशः । प्रियतिसा प्रियतिस्रौ प्रियतिस्रः ।
 प्रियतिस्रं प्रियतिस्रौ प्रियतिस्रः । प्रियतिस्र्या प्रियतिस्रम्यां प्रिय-
 तिस्रभिः । प्रियतिस्रे प्रियतिस्रम्यां प्रियतिस्रम्यः । प्रियतिस्रः
 प्रियतिस्रम्यां प्रियतिस्रम्यः । प्रियतिस्रः प्रियतिस्रोः प्रियतिस्रणाम् ।
 प्रियतिस्रि प्रियतिस्रोः प्रियतिस्रु । प्रियास्तिष्ठो यस्य त.दिति
 क्लीबे तु-प्रियतिस्र प्रियत्रि, प्रियतिस्रणी प्रियतिस्रणि । द्वितीया-
 यामप्येवम् । सम्बोधने प्रियतिस्रः प्रियत्रि, प्रियतिस्रणी प्रियतिस्रणि ।

टादौ स्वरे विकल्पेन पुंवद्भावमवनाद् प्रियतिसृणा उभयत्रापि सदृशम् ।
 प्रियतिसृभ्यां प्रियतिसृभिः । प्रियतिस्रे प्रियतिसृणे प्रियतिसृभ्यां
 प्रियतिसृभ्यः । प्रियतिस्रः प्रियतिसृणः प्रियतिसृभ्यां प्रियतिसृभ्यः ।
 प्रियतिस्रः प्रियतिसृणः प्रियतिस्रोः प्रियतिसृणोः प्रियतिसृणाम् ।
 प्रियतिस्रि प्रियतिसृणि प्रियतिस्रोः प्रियतिसृणोः प्रियतिसृषु ।
 एवं प्रियचतुरशब्दस्यापि । शृ कृ ष्टृ इत्यादीनां धातूनां क्विपि
 इर् उरादेशे गिर् क्तिर् पृर् इत्यादिशब्दानां भ्वादिधातुत्वात्
 ' पदान्ते ' इति दीर्घे गीः गिरौ गिरः । गिरं गिरौ गिरः । गिरा
 गीर्भ्यो गीर्भिः । गिरे गीर्भ्यो गीर्भ्यः । गिरः गीर्भ्यो गीर्भ्यः ।
 गिरः गिरोः गिराम् । गिरि गिरोः गीर्षु । एवं कीः किरौ क्तिः ।
 पूः पुरौ पुरः । धूः धुरौ धुरः इत्यादीनि । धकारान्तः समिध
 शब्दः— तृतीये वा प्रथमे च समित् समिद्, समिधौ समिधः ।
 समिधं समिधौ समिधः । समिधा समिद्ध्यां समिद्धिः । समिधे
 समिद्ध्यां समिद्ध्यः । समिधः समिद्ध्यां समिद्ध्यः । समिधः
 समिधोः समिधाम् । समिधि समिधोः समित्सु । हे समित् समिधौ
 समिधः । भकारान्तः ककुम्शब्दः— ककुप् ककुब् ककुमौ ककुमः ।
 ककुमं ककुमौ ककुमः । ककुमा ककुम्भ्यां ककुम्भिः । ककुमे
 ककुम्भ्यां ककुम्भ्यः । ककुमः ककुम्भ्यां ककुम्भ्यः । ककुमः
 ककुमोः ककुमाम् । ककुमि ककुमोः ककुप्सु । हे ककुप् ककुब्
 ककुमौ ककुमः । दकारान्ताः त्यद्-न्तद्-यद्-एतद्शब्दाः, तेषाम्
 ' आ द्वेः ' इत्यत्त्वे ' लुगस्येत्यादिना अकारलोपे । ' आत् ' इति
 द्वियामापि

'दीर्घव्यावृत्ति' इति सेर्लुकि स्या त्ये स्याः । त्वां त्ये त्याः ।
 त्यया त्याभ्यां त्याभिः । त्यस्यै त्याभ्यां त्याभ्यः । त्यस्याः
 त्याभ्यां त्याभ्यः । त्यस्याः त्ययोः त्यासाम् । त्यस्यां त्ययोः
 त्यासु । एवं सा ते ताः । या ये याः । एषा एते एताः ।
 एताम् एते एताः । अन्वादेशे एनाम् एने एनाः । एनया । एन-
 योः । एतया एताभ्यां एताभिः । शेषं त्यद्वत् । किम्शब्द-
 स्य तु कादेशे का के काः । कां के काः । शेषं सर्वावत् । मका-
 रान्त इदम्शब्दः— 'अयमिद्यं पुंस्त्रियोः सौ' इति इयमादेशे इयं
 इमे इमाः । इमाम् इमे इमाः । अन्वादेशे एनाम् एने एनाः ।
 अनया एनया आभ्याम् आभिः । अस्यै आभ्याम् आभ्यः ।
 अस्याः आभ्याम् आभ्यः । अस्याः अनयोः एनयोः आसाम् ।
 अस्याम् अनयोः एनयोः आसु । चकारान्तस्त्वच्शब्दः— 'चजः
 क्ताम्' इति क्त्वे त्वक् त्वग् त्वच् त्वचौ त्वचः । त्वचं त्वचौ त्वचः ।
 त्वचा त्वग्भ्यां त्वग्भिः । त्वचे त्वग्भ्यां त्वग्भ्यः । इत्यादीनि ।
 एवं ऋच् । सृज्शब्दस्य सृज् सृज् सृजौ सृजः । सृजं सृजौ सृजः ।
 सृजा सृज्भ्यां सृज्भिरित्यादीनि । पकारान्तो नित्यं बहुवचनान्तः
 अप्शब्दः—

अपः । १ । ४ । ८८ ।

अप्शब्दस्यस्य स्वरस्य दीर्घः स्यात् शेषे वृत्ति परे । आपः ।
 अपः । अद्भिः । अद्भ्यः । अपाम् । अप्सु । शोभना

आपो यस्यासौ स्वाप् स्वापौ स्वापः । स्वापं स्वापौ स्वपः ।
स्वपा स्वद्भ्याम् । अत्र

अपोऽद् भे । २ । १ । ४ ।

अप्शब्दस्य तदतत्सम्बन्धिनि भादौ स्यादौ परे अद् इत्या-
देशः स्यात् । स्वद्भिः । स्वपे स्वद्भ्यां स्वद्भ्यः । स्वपः स्वद्भ्यां
स्वद्भ्यः । स्वपः स्वपोः स्वपाम् । स्वपि स्वपोः स्वप्सु । हे
स्वप् स्वापौ स्वापः । शकारान्तो दिशशब्दः— दिश्+सि इति
स्थिते

ऋत्विज्दिशद्दशस्पृशस्त्रजदधृपुण्हो गः । ३ । १ । ६९ ।

एषामन्तस्य पदान्ते गः स्यात् । सेर्लुकि दिक् दिग् दिशौ
दिशः । दिशं दिशौ दिशः । दिशा दिग्भ्यां दिग्भिः । दिशे
दिग्भ्यां दिग्भ्यः । दिशः दिग्भ्यां दिग्भ्यः । दिशः दिशोः
दिशाम् । दिशि दिशोः दिक्षु । हे दिक् दिग् दिशौ दिशः । एवं
दृक् दृग् दृशौ दृशः । ऋत्विक्, ग् ऋत्विगौ ऋत्विजः । स्पृक् स्पृग्
स्पृशौ स्पृशः । स्रक् स्रग् स्रजौ स्रजः । दधृक् दधृग् दधृपौ दधृपः ।
उष्णिक्, ग् उष्णिगौ उष्णिहः इत्यादीनि । पकारान्तः त्विपशब्दः—
तृतीये वा प्रथमे च त्विद् त्विद् त्विपौ त्विपः । त्विपं त्विपौ
त्विपः । त्विपा त्विद्भ्यां त्विद्भिः । त्विपे त्विद्भ्यां त्विद्भ्यः ।
त्विपः त्विद्भ्यां त्विद्भ्यः । त्विपः त्विपोः त्विपाम् । त्विपि
त्विपोः त्विप्सु त्विप्सु । हे त्विद् त्विद् त्विपौ त्विपः । पका-

रान्त आशिपुशब्दः— पत्वस्यासिद्धत्वात् सूत्रे, 'पदान्ते' इति दीर्घे च आशीः आशिपौ आशिपः । आशिपम् आशिपौ आशिपः । आशिपा आशीर्म्याम् आशीर्भिः । आशिपे आशीर्म्याम् आशीर्म्यः । आशिपः आशीर्म्याम् आशीर्म्यः । आशिपः आशिपोः आशिपाम् । आशिपि आशिपोः आशी.पु आशिप्पु । सकारान्तः स्त्रीलिङ्गः अदसर्गशब्दः— सौ तु पुंलिङ्गवद् असौ द्विवचनादौ 'आ द्वेः' 'लुगस्यादेत्यपदे', 'आत्', 'समानानां तेन दीर्घः' पश्चाद् विभक्तिकार्यम् अमू अमूः । अमुम् अमू अमूः । अमुया अमूम्याम् अमूमिः । अमुष्यै अमूम्याम् अमूम्यः । अमुष्याः अमूम्याम् अमूम्यः । अमुष्याः अमुयोः अमूपाम् । अमुष्याम् अमुयोः अमूपु ।

इति व्यञ्जनान्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणं समाप्तम् ।

अथ व्यञ्जनान्ता नपुंसकलिङ्गाः ।

रकारान्तो वारुशब्दः— वाः वारी वारि 'जस्-शसोः शिः' । पुनरप्येवम् । वारा वाभ्यां वारिभिः । वारे वाभ्यां वारिभ्यः । वारः वाभ्यां वारिभ्यः । वारः वारोः वाराम् । वारि वारोः वारुं अत्र स्तम्बन्धिनो रेफस्याभावाद् विसर्गभावः । हे वाः वारी वारि । नित्यबहुवचनान्तः चतुरशब्दः— चत्वारि । चत्वारि । चतुर्भिः । चतुर्भ्यः । चतुर्भ्यः । चतुर्णाम् । चतुर्षु नकारान्तोऽहनूशब्दः— स्यमोर्लुपि 'रो लुप्यरि' इति अन्तस्य रकारादेशे तस्य च विसर्गे अहः । 'ईडौ वा' अहनी अहनी, अहानि । पुनरप्येवम् । 'अनोऽस्य' इत्यकारलोपे अहना अहोभ्याम् अहोभिः । अहने अहोभ्याम् अहोभ्यः । अहनः अहोभ्याम् अहोभ्यः । अहनः अहनोःअहनाम् । अहनि अहिन अहनोः अहःसु अहसु । हे अहः हे अहनी अहनी हे अहानि । नकारान्तो नामन्शब्दः— नाम नामनी, नाम्नी नामानि । नाम नाम्नी, नामनी नामानि । नाम्ना नामभ्यां नामभिः । नाम्ने नामभ्यां नामभ्यः । नाम्नः नामभ्यां नामभ्यः । नाम्नः नाम्नोः नाम्नाम् । नाम्नि, नामनि नाम्नोः नामसु । नाम्नो नकारस्य क्लीबे सम्बोधने वा लुग् इति हे नामन् हे नाम, हे नाम्नी हे नामनी, हे नामानि । ब्रह्मन्-चर्मन्-कर्मन्-प्रभृतीनां 'न वमन्त-संयोगात्' इति निषेधाद् नानोऽकारस्य लुगिति ब्रह्म ब्रह्मणी ब्रह्माणि ।

ब्रह्म ब्रह्मणी ब्रह्माणि । कर्म कर्मणी कर्माणि । इत्यादीनि ।
 व्योमन्शब्दस्य तु नामन्वत् । स्यदादीनां तु स्यमोर्लुपि सेरमा-
 वाद् ' आ द्वेः ' इत्यत्वं न ' विरामे वा ' त्यद् त्यत्, द्विवच-
 नादौ अत्वे स्ये स्यानि पुनरप्येवम् । एवं तत् ते तानि । यद् ये
 यानि । एतद् एते एतानि । किं के कानि । इदम् इमे इमानि ।
 इदम् इमे इमानि । शेषं पुंलिङ्गवत् । चकारान्तः प्रत्यच्शब्दः—
 प्रत्यक प्रत्यग्, ' अच् प्राग ' इत्यादिनाऽचश्चत्वे पूर्वस्य च दीर्घे
 प्रतीची । शौ तु ' धुदां प्राग् ' इति नोऽन्तादेशे ' तवर्गस्य ' इत्यादिना
 नकारस्य अकारे प्रत्यञ्चि । प्रत्यग् प्रतीची प्रत्यञ्चि ।
 पूजायां तु प्रत्यङ् प्रत्यञ्ची प्रत्यञ्चि । शेषं पुंवत् । जगद् जगत्
 जगती जगन्ति । पुनरप्येवम् । महत् महद् महती महान्ति । पयः
 पयसी पयांसि ' शिङ्हे ' इत्यादिनाऽनुस्वारः । वचः वचसी
 वचांसि । यशः यशसी यशांसि । तेजः तेजसी तेजांसि । तेजो-
 म्यां तेजोभिरित्यादीनि । सकारान्तोऽदसशब्दः— अदः । द्विवचनादौ
 ' आ द्वेः ' इत्यत्वे ' मोऽवर्णस्य ' इति दो मत्वे ' मादुवर्णोऽनु'
 इत्युवर्णे अम् । ' जस्—शसोः शिः ' इति शौ कृते ' स्वराच्छौ '
 इति नान्तादेशे ' नि दीर्घः ' इति दीर्घे ' मादुवर्णोऽनु ' इत्युवर्णे
 अमूनि । पुनरप्येवम् । शेषं पुंलिङ्गवत् ।

इति व्यञ्जनान्तनपुंसकलिङ्गप्रकरणं समाप्तम् ।

अथ युष्मदस्मदोः प्रक्रिया ।

युष्मदस्मदोस्त्रिषु लिङ्गेषु समानानि रूपाणि, अलिङ्गत्वात् ।
युष्मद्+सि इति स्थिते

त्वमहं सिना प्राक् चाकः । २ । १ । १२ ।

युष्मदस्मदोस्तदतत्सम्बन्धिना सिना सह क्रमेण त्वम् अहम्
'इत्यादेशौ स्याताम् । तौ चाकः अस्तद्देशकः प्रागेव स्याताम् ।
त्वम् अहम् । औप्रत्यये

मन्तस्य युवावौ द्वयोः । २ । १ । १० ।

द्वित्वविशिष्टेष्वेव वर्तमानयोर्युष्मदस्मदोर्मकारावसानस्यावयवस्य
तदतत्सम्बन्धिनि स्वरादौ स्यादौ परे युव् आव् इत्येतावादेशौ
क्रमेण स्याताम् । युव्+अद्+औ, आव्+अद्+औ 'लुगस्य'
इत्यादिना पूर्वस्याकारस्य लुकि युवद्+औ, आवद्+औ इति स्थिते

अमौ मः । २ । १ । १६ ।

युष्मदस्मद्भ्यां परयोः तदतत्सम्बन्धिनोः षम् औ इत्येतयोः
स्थाने म् इति व्यञ्जनमात्रादेशः स्यात् ।

युष्मदस्मदोः । २ । १ । ६ ।

युष्मदस्मदोस्तदतत्सम्बन्धिनि व्यञ्जनादौ परे आकारोऽन्तादेशः
स्यात् । दीर्घे युवाम् । आवाम् ।

यूयं वयं जसा । २ । १ । १३ ।

युष्मदस्मदोस्तदतत्सम्बन्धिना जसा सह यूयं वयम् इत्यादेशौ
क्रमेण स्याताम् । यूयम् । वयम् ॥ अग्रप्रत्यये परे

त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन् । २ । १ । ११ ।

एकत्वविशिष्टार्थे वर्तमानयोर्युष्मदस्मदोर्मान्तावयवस्य तदत-
त्सम्बन्धिनि स्यादौ परे प्रत्ययोत्तरपदयोश्च परयोः क्रमात् त्व म
इत्येतौ सस्वरावादेशौ स्याताम् । त्व+अङ्+अम् । म+अङ्+अम्
इति स्थितेऽकारस्य लुकि अयो मादेशोऽन्तस्य चाऽऽत्वे त्वाम्
माम् । युवाम् । आवाम् ।

शसो नः । २ । १ । १७ ।

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य तदतत्सम्बन्धिनः शसः स्थाने न् इत्या-
देशः स्यात् । ' युष्मदस्मदोः ' इत्यात्वे युष्मान् । अस्मान् ।

दाहयोसि यः । २ । १ । ७ ।

युष्मदस्मदोस्तदतत्सम्बन्धिषु टा ङि औस् इत्येतेषु परेषु यका-
रोऽन्तादेशः स्यात् । दकारस्य यकारे शेषं पूर्ववत् त्वया मया ।
म्यामि युवावादेशोऽन्तस्य आत्वे युवाभ्याम् । आवाम्भ्याम् । यु-
ष्माभिः । अस्माभिः ।

तुभ्यं ममं ह्या । २ । १ । १४ । ।

युष्मदस्मदोः स्वान्यसम्बन्धिना चतुर्थ्येकत्वनेन द्वेप्रत्ययेन

सह तुभ्यं मह्यम् इत्यादेशौ क्रमेण स्याताम् । तुभ्यम् । मह्यम् ।
युवाम्याम् । आवाम्याम् ।

अभ्यम् भ्यसः । २ । १ । १८ ।

युष्मदस्मदोः परस्य स्वान्यसम्बन्धिनः चतुर्थाबहुवचनस्य म्य-
सोऽभ्यम् आदेशः स्यात् ।

शेषे लुक् । २ । १ । १८ ।

यस्मिन् प्रत्यये परे युष्मदस्मदोरात्त्वयत्त्वादिकार्यमुक्तं ततोऽ-
न्यः शेषः । तस्मिन् शेषे परे तयोरन्तस्य लुक् स्यात् । युष्म-
भ्यम् । अस्मभ्यम् ।

ङसेश्चात् । २ । १ । १९ ।

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य स्वान्यसम्बन्धिनो ङसेस्तत्सहचरितप-
ञ्चमीबहुवचनस्य भ्यसश्च स्थाने अट् इत्यादेशः स्यात् । अकारो
व्यञ्जनादित्वनिवृत्त्यर्थः । त्व—मादेशे अकारलुकि शेषे च लुकि
पुनः अकारलुकि स्वत् । मत् । युवाम्याम् । आवाम्याम् । युष्मत् ।
अस्मत ।

तव मम ङसा । २ । १ । १९ ।

युष्मदस्मदोस्तदतत्सम्बन्धिना ङसा सह क्रमेण तव ममादेशौ
स्याताम् । अकः प्राग् । तव । मम । ओसि युवावादेशोऽन्त्यस्य
च यत्वे युवयोः । आवयोः ।

आम आकम् । २ । १ । २० ।

शुष्मदस्मद्गद्यां परस्य स्वान्यसम्बन्धिन आमः स्याने आकम्
 आदेशः स्यात् । 'शेषे लुक्' इति दलोपे शुष्माकम् । अत्माकम् ।
 त्वयि । मयि । युवयोः । आवयोः । युष्मासु । अत्मासु ।
 अथानयोगौणत्वे रूपाणि निरूप्यन्ते— त्वां मां वाऽतिक्रान्तः इति
 विग्रहे शुष्मदस्मदोरेकदोः, वर्तमानत्वेन सर्वत्र स्यादौ त्व-मादेश-
 भवनात् समासे अतिस्वद् अतिमद् इत्येवंरूपौ शब्दौ ज्ञातव्यौ,
 ततोऽप्ये स्यादयः । अतित्वच्छब्दस्य रूपाणि— अतित्वम् अतित्वाम्
 अतियुयम् । अतित्वाम् २ अतित्वान् । अतित्वया अतिस्वाभ्याम्
 अतित्वामिः । अतितुभ्यम् अतित्वाभ्याम् अतित्वभ्यम् । अति-
 स्वद् अतित्वाभ्याम् अतित्वत् । अतितव अतित्वयोः अतित्वाकम्
 अतित्वयि अतित्वयोः अतिस्वासु । अतिमच्छब्दस्य—अत्यहम्
 अतिमाम् अतिवयम् । अतिमाम् अतिमाम् अतिमान् । अतिमया
 अतिमाभ्याम् अतिमामिः । अतिमहम् अतिमाभ्याम् अतिमभ्यम् ।
 अतिमद् अतिमाभ्याम् अतिमत् । अतिमम अतिमयोः अतिमा-
 कम् । अतिमयि अतिमयोः अतिमासु । युवामावां वाऽतिक्रान्त
 इति विग्रहे सर्वत्र युवावादेशभवनाद् अतियुवद्—अत्यावद्—शब्दौ
 नोधव्यौ । अतियुवद्शब्दस्य रूपाणि— अतित्वम् अतियुवाम्
 अतियुयम् । अतियुवाम् अतियुवाम् अतियुवान् । अतियुवया
 अतियुवाभ्याम् अतियुवामिः । अतितुभ्यम् अतियुवाभ्याम् अति-
 युवभ्यम् । अतियुवद् अतियुवाभ्याम् अतियुवद् । अतितव अतियुवयोः

अतियुवाकम् । अतियुवयि अतियुवयोः अतियुवासु । अत्यावच्छ-
 द्दरूपाणि— अत्यहम् अत्यावाम् अतिवयम् । अत्यावाम् अत्यावाम्
 अत्यावान् । अत्यावया अत्यावाम्याम् अत्यावाभिः । अतिमह्यम्
 अत्यावाम्याम् अत्यावभ्यम् । अत्यावद् अत्यावाम्याम् अत्यावत् ।
 अतिमम अत्यावयोः अत्यावाकम् । अत्यावयि अत्यावयोः अत्या-
 वासु । युष्मान्स्मान् वाऽतिक्रान्त इति विग्रहे युष्मदस्मदोर्बहुत्वे
 वर्तमानत्वात् समासे त्व-म-युवावादेशा न भवन्तीति अति-
 युष्मद्-अत्यस्मद्-शब्दौ, ततोऽग्रे विभक्तयः । अतियुष्मच्छब्द-
 रूपाणि— अतित्वम् अतियुष्माम् अतियूयम् । अतियुष्मीम्
 अतियुष्माम् अतियुष्मान् । अतियुष्मया अतियुष्माम्याम् अति-
 युष्माभिः । अतितुभ्यम् अतियुष्माम्याम् अतियुष्मभ्यम् । अति-
 युष्मद् अतियुष्माम्याम् अतियुष्मत् । अतितव अतियुष्मयोः
 अतियुष्माकम् । अतियुष्मयि अतियुष्मयोः अतियुष्मासु । अत्यस्म-
 च्छब्दस्य—अत्यहम् अत्यस्माम् अतिवयम् । अत्यस्माम् अत्यस्माम्
 अत्यस्मान् । अत्यस्मया अत्यस्माम्याम् अत्यस्माभिः । अतिमह्यम्
 अत्यस्माम्याम् अत्यस्मभ्यम् । अत्यस्मद् अत्यस्माम्याम् अत्यस्मत् ।
 अतिमम अत्यस्मयोः अत्यस्माकम् । अत्यस्मयि अत्यस्मयोः अत्य-
 स्मासु । तथा चोक्तं पाणिनीये—

समस्यमाने द्वयेकत्व-वाचिनी युष्मदस्मदी ।

: समासार्थोऽन्यसङ्ख्यश्चेद् युवावौ त्वन्मेदावपि ॥१॥

मुञ्जम्-हे-हस्सु परत आदेशात् स्युः सदैवैवं ।
 त्वाहौ वृथ-वयौ तुभ्यं मद्यं तव-ममावपि ॥ २' ॥
 एतं पात्वाद् वाचन्ते युवावौ विषये स्वरं ।
 त्वन्मदावपि वाचन्ते पूर्वविप्रतिषेधनः ॥ ३ ॥ ।
 द्व्येकर्मस्यः समासार्थो बहुषे गुप्सदस्मदी ।
 तयोरद्व्येकतार्थत्वाद् न युवावौ त्वमावपि ॥ ४ ॥

अथ तयोरदेशा निरूप्यन्ते—

पदाद्युग्विभक्त्यैकवाक्ये वस्-नसौ बहुत्वे । २ । १ । २१ ।

द्वितीया चतुर्थी षष्ठी च युग्विभक्तिः, तथा साकं पदात्
 परयोर्गुप्सदस्मदोः स्थाने कमाद् वस्-नसावादेशौ भ्याताम् ।
 तच्चेन् पदं युष्मदस्मदौ, चैस्मिन् वाक्ये स्याताम् । घर्षो वः
 पापाद् रक्षतु; घर्षो युष्मान् पापाद् रक्षतु । घर्षो नः सदा सुगतिं
 नयतु । घर्षोऽस्मान् सदा सुगतिं नयतु । घर्षो वो धनं ददातु ।
 घर्षो युष्मभ्यं धनं ददातु । एवं घर्षो नो ज्ञानं ददातु, अस्मभ्यं
 वा । स्वामी वो बलवान् घर्षः, युष्माकं वा । स्वामी नो वीतरागो
 देवः, अस्माकं वा । पदादिति किम् । युष्मान् रक्षतु । एकवाक्ये
 इति किम् । ओदनं पच युष्माकं यविष्यति ।

द्वित्वे वाम्-नौ । २ । १ । २२ ।

युग्विभक्तिद्विवचने. इह पदात् परयोर्गुप्सदस्मदोः स्थाने वाम्

नौ इत्येतावादेशौ वा स्याताम् । जिनोऽयं वां नौ पातु, युवाम्
 आवां वा । अक्षयसौख्यं वां नौ दद्याद्, युवाम्याम् आवाम्याम्
 वा । जिनोदिते धर्मे प्रसन्नं मनो वां नौ सदा मूयाद्, युवयोरा-
 वयोर्वा ।

हे—हस्ता ते—मे । २ । १ । २३ ।

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्हे—हस्ता सह ते मे इत्यादेशौ वा स्या-
 ताम् । धर्मस्ते कल्याणं ददातु, तुभ्यं वा । धर्मो मे चारित्र्यं ददातु,
 मह्यं वा । जिनसेवा ते धनमस्ति, तव वा । शीलं मे धनमस्ति,
 मम वा ।

अमा त्वा—मा । २ । १ । २४ ।

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्द्वितीयैकवचनेनामा सह त्वा—मा इत्या-
 देशौ स्याताम् । जिनस्त्वा नरकाद् रक्षतात्, त्वां वा, मा पाळेयद्,
 मां वा ।

नित्यमन्वादेशे । २ । १ । ३१ ।

उक्तस्यानुवचनमन्वादेशः, तद्विषये पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्यत्
 काय कथितं तन्नित्यं स्यात् । शूयं सुशीलास्तस्माद्गुरवो वो मान-
 यन्ति । वयं विनीता अत उपाध्याया नो मानयन्ति ।

असदिवामन्त्र्यं पूर्वम् । २ । १ । २५ ।

युष्मदस्मद्भ्यां पूर्वमामन्त्र्यं पदमसदिव स्याद्, अतो वस्न-
 सादयो न स्युः । मो आचार्या युष्मान् रक्षतु धर्मः ।

जस् विशेष्यं वाऽऽमन्त्र्ये । २ । १ । २६ ।

गुप्मदस्मद्ग्रथां पूर्वं विशेष्यं जस्प्रत्ययान्तं सम्बोधनवाचि पदं तद्विशेषणभूते सम्बोधनवाचिनि पदे परेऽसदिव वा स्यात् । विकल्प्यायो योगारम्भः । निनाः शरण्या गुप्मान् शरणं प्रतिपद्यामहे । पक्षे निनाः शरण्या वः शरणं प्रतिपद्यामहे ।

नाऽन्यत् । २ । १ । २७ ।

गुप्मदस्मद्ग्रथां पूर्वं जस्प्रत्ययान्तादन्यद् विशेष्यं सम्बोधनवाचि पदं तद्विशेषणभूते सम्बोधनवाचिनि पदे परेऽसदिव न स्यात् । आचार्य मगदन् त्वा शरणं प्रतिपद्ये । आचार्य मगदन् वां शरणं स्वीकृष्वे ।

दृश्यर्थश्चिन्तायाम् । २ । १ । ३० ।

चिन्तायां वर्तमानैर्दृश्यर्थकधातुभिर्योगे वस्तुसादि न स्यात् । मनसा त्वां समीक्षते ध्यायति स्मरति वा । परम्परासम्बन्धेऽपि न स्यात् । मच्छस्तव रूपं ध्यायति, अत्र ध्यानेन सह सम्बद्धं रूपं तेन सह सम्बद्धस्य तबेत्यस्य परम्परासम्बद्धत्वाद् न भवति ।

सपूर्वात् प्रथमान्ताद् वा । २ । १ । ३२ ।

पूर्वपदमहितात् प्रथमान्तात् पदात् परयोर्गुप्मदस्मदोर्न्वादेशो वस्तुमाद्य आदेशा वा स्युः । यूर्यं विवेकिनस्तद् गुरवो वः सम्मानयन्ति, तद् गुरवो गुप्मान् सम्मानयन्ति वा ।

चाह-ह-वैव-योगे । २ । १ । २९ ।

च अह ह वा एव इत्येतैर्योगे सम्बन्धे सति पदात् परयोर्धु-
ष्मदस्मदोर्यदुक्तं तत्र स्यात् । आचार्यस्त्वां मां च रक्षतु । अत्र
योगग्रहणेन साक्षात् सम्बन्धे सति निषेधः सूचितः, परम्परासम्बन्धे
तु स्यादेव ।

इति प्रद्वलिङ्गप्रकरणं समाप्तम् ।

अथ अव्ययप्रकरणम् ।

अव्ययान्यलिङ्गकानि, यदुक्तम्—
सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।
वचनेषु च सर्वेषु यत्र ज्येति तदव्ययम् ॥१॥

चादयोऽसत्त्वे । १ । १ । ३१ ।

सत्त्वं लिङ्गमङ्ख्यावद्, लिङ्ग-सङ्ख्ये न विद्येते यस्मिन्
तदसद् अद्रव्यम् । तस्मिन्नद्रव्ये वर्तमानाश्चादयोऽव्ययसंज्ञकाः स्युः ।
च वा ह अह एव एवं नूनं पृषण् विना नाना स्रस्ति अस्ति दोषा
मृषा मिथ्या मियम् अथ अपो हाम् श्वस् उचैम् नीचैम् इति
चादिः, आकृतिगणोऽयम् ।

स्वरादयोऽव्ययम् । १ । १ । ३० ।

स्वरादयः शब्दा अव्ययसंज्ञकाः स्युः । स्वर अन्तर् प्रानर्
प्रनर् मूयम् आहोस्वित् सह नमम् ऋते अन्तरेण अन्तरा अलम्
आराद् दूराद् भृशमित्यादिः । आकृतिगणोऽयम् । स्वरादीनां
वाच्यरूपोऽर्थश्चादीनां च द्योत्परूपोऽर्थः ।

अघण्-तस्वाद्याशसः । १ । १ । ३२ ।

घण्वनिनास्तमुप्रमृतयः शस्पर्यन्ता ये प्रत्ययास्तदन्तं नामा-
व्ययं स्यात् । देवा रुद्रुनतोऽमवन्, रुद्रुनपशोऽमवन्नित्यर्थः । तनः

तत्र इह क्व कदा एतर्हि अधुना इदानीम् सद्यः परेद्यवि पूर्वद्युः
 उमयेद्युः परत् पररि ऐयमः कर्हि यथा कथम् पञ्चधा एकधा
 ऐक्यम् द्वेषम् द्विः पञ्चकृत्वः सकृत् बहुधा प्राक् दक्षिणतः पश्चात्
 प्रः प्रस्तात् उपरि उपरिष्ठात् बहुशः । अधणिति किम् । पथि-
 द्वेषानि संशयत्रैधानि । आ शस इति किम् । पत्रतिरूपम् । ये
 चाद्यन्तर्गणभूताः प्रादयस्ते धातोः प्रागुपसर्गसङ्गाका भवन्ति । प्र परा
 अप् सम् अनु अव निम् निरु दुस् दुर् त्रि आङ् नि अधि अपि
 अति सु उतु अभि प्रति परि उप श्रद् अन्तर् आविस् एते प्रादयो
 धातोः प्राक् प्रयोक्तव्याः ।

वत्तस्याम् । १ । १ । ३४ ।

वत्-तसि-आमित्येतत्प्रत्ययान्तं नामाव्ययं स्यात् । मुनिना
 तुल्यं मुनिवद् वृत्तम् । उरसैका दिग् उरस्तः । आमं तद्धितस्यैव
 ग्राह्यः उच्चैस्तराम् ।

क्त्वा-तुमम् । १ । १ । ३५ ।

क्त्वा-तुम्-अम्-प्रत्ययान्तं नामाव्ययं स्यात् । कृत्वा,
 कर्तुम्, यावज्जीवम् ।

गतिः । १ । १ । ३६ ।

गतिसङ्गाकं नामाव्ययं स्यात् । अद्ः कृत्वा, अत्राव्ययत्वाद्
 'अतः कृकमि-'इत्यादिना सकारो न जातोऽतो विसर्ग एव ।

अव्ययस्य । ३ । २ । ७ ।

अव्ययसम्बन्धिनः स्यादेष्टुं स्यात् । तथा अवोपसर्गस्य
 तनिक्रीणात्थोः परयोर्विकल्पेन वादेशः, अप्युपसर्गस्य च
 घाग्नहोः परयोर्विकल्पेन पि इत्यादेशश्च अवतंसः वतंसः, अक्-
 क्यः वक्त्यः; अपिधानं पिधानम्, अपिनद्धः पिनद्धः । केचित्तु
 सर्वत्रैवेच्छन्ति, तथा चोक्तम्—

षष्टि मागुरिरह्योपमवाप्योरुपसर्गयोः ।

आपं चैव हसन्तानां यथा वाचा निशा दिशा ॥१॥

इति अव्ययप्रकरणं समाप्तम् ।

अथ स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ।

आत् । २ । ४ । १८ ।

स्त्रियां वर्तमानादकारान्ताद् नाम्नः पर आप् प्रत्ययः स्यात् ।
मुभद्रा । सीता । चन्दना । यक्षा । शाला । माला । माया ।
दोला ।

अजादेः । २ । ४ । १६ ।

अजादिसम्बन्धिण्यां स्त्रियां वर्तमानेभ्योऽजादिभ्यः पर आप्
प्रत्ययः स्यात् । जातिलक्षण-वयोलक्षणादिङ्घ्यादिबाधनार्थं व्यञ्ज-
नान्तानां चाप्राप्तौ विधानार्थं वचनम् । अजा खट्वा एडका अश्वा
चटका मुपिका कोकिला इत्यादौ जातिलक्षणो ङीर्न भवति ।
बाला वत्सा होडा मन्दा विलाता एषु वयोलक्षणो ङीर्न भवति ।
क्रुद्धा उधिगहा देवविशा एषु व्यञ्जनान्तानामपि आब् भवति ।
ज्येष्ठा कनिष्ठा मध्यमा एषु पुंयोगेऽप्याप् । नन्पूर्वाद् मूलादपि
आप् अमूला ।

अस्यायत्तक्षिपकादीनाम् । २ । ४ । १११ ।

यत्-तत्-क्षिपकादिवर्जितस्य नाम्नोऽकारस्य स्याने निङ्घि-
न्नप्रत्ययावयवे आप्परे ककारे परे इः स्यात् । आप्पर इति आवेद
परो यस्माद् न विभक्तिः स आप्परः, तस्मिन्नाप्परे इत्यर्थः ।

सर्विका षाठिका कारिका हारिका मदिका । अस्येति किम् ।
गोका । निद्रिन्नक्कारे परे इत्येव जीवको नन्दका, अत्राशिषि
कन् प्रत्ययः । आप्पर इत्येव । कारकः ।

इच्चापुंसोऽनित्क्याप्परे । २ । ४ । १०७ ।

अपुंलिङ्गाच्छब्दाद् विहितस्थापः स्थाने इकारो ह्रस्वश्च वा
स्यात्, नकारानुबन्धवर्जितप्रत्ययावयवभूते आप्परे ककारे परतः ।
अल्पा खट्वा खट्विका खट्वका खट्वाका । गड्गिका गड्गका
गड्गाका । कप्रत्यये तरादौ च परे पूर्वस्य ह्रस्वो वा भवति ।
तर-तम-रूप-कल्पादयः तरादयः । तरादौ च पुंवद् वा वेण्येव वेणिका
वेणीका । नदी एव नदिका नदीका । अतिशयेन प्रशस्या श्रेयसी
अतिशयेन श्रेयसी श्रेयसितरा श्रेयसीतरा पुंवद्भावे च श्रेयस्तरा ।
बहुमीहौ चाबन्तानाबन्तानां वा ह्रस्वः बहुमालकः बहुमालकः ।

स्त्रियां नृतोऽस्वसादेर्दीः । २ । ४ । १ ।

स्त्रियां वर्तमानाद् नकारान्तादृकारान्ताच्च स्वश्चादिवर्जिताद्
नाम्नः परो ङीप्रत्ययः स्यात् । राज्ञी । दण्डिनी । करिणी ।
मालिनी । शूनी । कर्त्री । हर्त्री । अस्वश्चादेरिति किम्

स्वसा तिव्रश्चनश्च ननान्दा दुहिना तथा ।

याता मानेति सप्तैव स्वसादय उदाहृताः ॥ १ ॥

अद्यानवृत्तितः । २ । ५ । ७ ।

धातुवर्जो य उदित् ऋदिच्च प्रत्ययोऽप्रत्ययो वा तदन्ताद्
नाम्नः स्त्रियां डीप्रत्ययो भवति । भवन्ती । पचन्ती । पठन्ती ।

वा पादः । २ । ४ । ६ ।

पादिति कृतसमासान्तः, तदन्तात् स्त्रियां डीर्वा स्यात् ।
द्विपदी द्विपाद् । सुपदी सुपाद् । ऋचि पादः पात्पदेति निपातौ
त्रिपाद् ऋक्, त्रिपदा गायत्री । द्विपदा । एकपदा ।

णस्वराधोपाद् वनो रश्च । २ । ४ । ४ ।

णकारान्तात् स्वरान्तादधोपान्ताच्च विहितो यो वन्प्रत्यय-
स्तदन्ताद् नाम्नः स्त्रियां डीः स्यात् । तत्संनियोगे च वनोऽन्तस्य
रः स्यात् । वनिति वन्-क्वन्-क्वनिपां सामान्येन ग्रहणम् । उणवन् इति
स्तियते ' वन्याद् पञ्चमस्य ' इति णकारस्यात्त्वे उकारस्य च
गुणेऽवादेशे अवावा नरः, स्त्री चेद् अवावरी ब्राह्मणी । एवं धाधातोः
वीवरी । पाधातोः पीवरी । दृशूवातोः मेरुदृश्वरी इत्यादिः ।

वा बहुव्रीहेः । २ । ४ । ५ ।

बहुव्रीहौ तु वा स्यात् । प्रियावावरी प्रियावावा ।

ताभ्यां वाप् ङित् । २ । ४ । १५ ।

मनन्तादनन्ताच्च बहुव्रीहेः स्त्रियामाव् वा स्यात्, स च
ङित् । सीमा सीमे सीमाः, पक्षे सीमा सीमानौ सीमानः ।
बहुराजा बहुराजे बहुराजाः, पक्षे बहुराजा बहुराजानौ बहुराजानः ।

वा पादः । २ । ४ । ६ ।

पादिति बहुव्रीहिनिमित्तकः कृतसमासान्तः पाच्छब्दः, तद-
न्तात् स्त्रियां ङीर्वा स्यात् । द्विपदी द्विपाद् । त्रिपदी त्रिपाद् ।

मनः । २ । ४ । १४ ।

मनन्तात् स्त्रियां ङीर्न स्यात् । सीमा सीमानौ सीमानः ।

अनो वा । २ । ४ । ११ ।

अनन्ताद् बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीर्वा स्यात् । बहुराज्ञी बहुराज्ञ्यौ
बहुराज्ञ्यः । पक्षे ङाप् बहुराज्ञा बहुराज्ञे बहुराज्ञाः, तस्याप्यभावे
बहुराज्ञानौ बहुराज्ञानः ।

नोपान्त्यवतः । २ । ४ । १३ ।

यस्योपान्त्यलोपो नास्ति स उपान्त्यवान्, तस्मादनन्ताद्
बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीर्न स्यात् । सुपर्वा सुपर्वाणौ सुपर्वाणि ।

दाम्नः । २ । ४ । १० ।

संख्यादेर्दामन्शब्दान्ताद् बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः स्यात् । द्विदा-
म्नी । त्रिदाम्नी । पूर्वं सद्ख्यावाचिनोऽभावे तु लृट्दामानं पश्य ।

अणभेयेकण्णन्श्नश्चिन्ताम् । २ । ४ । २० ।

अण् अण् एय इक्ण् नञ् स्तञ् चित् एषां प्रत्ययान्तानां योऽ-
कारस्तदन्ताद् नाम्नस्तेषामेवाणादिसम्बन्धिभ्यां स्त्रियां वाच्यायां ङीः
स्यात् । औषग्वी । वैदी । सौषग्वी । आशिकी । श्रेणी । पौष्नी
नानुद्धी । पन्नपयी । उमयी ।

गौरादिभ्यो मुख्याद् ङीः । २ । ४ । १९ ।

गौरादिगणपठिताद् मुख्याद् नाम्नः स्त्रियां ङीप्रत्ययः स्यात् ।
गौरी । शबली । नदी । कलमापी । सारङ्गी । नर्तकी । अनङ्गी ।
अनङ्गी । पीप्पली । आकृतिगणोऽयम् ।

संख्यादेर्हायनाद् वयसि । २ । ४ । १९ ।

संख्यादेर्हायनान्ताद् नाम्नः स्त्रियां ङीप्रत्ययः स्याद्,
वयसि गम्यमाने । द्विहायनी । 'चतुस्त्रेर्हायनाद् वयसि' इति
नस्य णत्वे चतुर्हायणी । त्रिहायणी ।

पुरुषाद् वा । २ । ४ । २५ ।

प्रमाणवाचिपुरुषान्ताद् द्विगोः स्त्रियां ङीर्वा स्यात् तद्धित-
शुकि । द्विपुरुषी । द्विपुरुषा परिखा ।

वरुणेन्द्ररुद्रभवशर्वमृडादान् चान्तः । २ । ४ । ६२ ।

एभ्यो घववाचिनामम्यस्तद्योगे स्त्रियां ङीः स्यात्, तत्संनि-
योगे आन् चान्तः । वरुणानी । इन्द्राणी । रुद्राणी । भवानी ।
शर्वाणी । मृडानी । मातुलाचार्योपाध्यायेभ्योऽङीस्तद्योगेवाऽऽन्
चान्तः । मातुलानी मातुली । आचार्यानी आचार्या । उपाध्यायानी
उपाध्यायी ।

आर्यसत्रियाद् वा । २ । ४ । ६६ ।

आर्यां ङीर्वा स्यात्, तत्संनियोगे आन् चान्तः स्वार्थे ।

आर्याणी आर्या । क्षत्रियाणी क्षत्रिया । प्रयोगे तु आर्यस्य स्त्री
 आर्या, क्षत्रिया । हिमवारण्ययोर्भहस्वेऽर्थे वाच्ये । ङीःतत्संनियोगे
 चान् । महद् हिमं । हिमानी, महदरण्यमरण्यानी । यवनाच्च स्त्रियां
 यवनस्य लिपिः यवनानी । यवाद् दौषे दृष्टा यवा यवनी ।

द्विगोः समाहारत् । २ । ४ । २२ ।

अकारान्तसमाहारद्विगोः स्त्रियां ङीः स्यात् । त्रयाणां लो-
 कानां समाहारः त्रिलोकी । पञ्चरानी । पात्राद्यन्तानां ङीर्न पञ्च-
 पात्रं त्रिभुवनं चतुष्पथम् । अकारान्तादिति पञ्चाग्रथः समाहृताः
 पञ्चाग्नि, समाहारस्य नपुंसकत्वं द्रुत्वत्वं च । त्रिफला इति
 स्वजादिपाठात् ।

यवाद् योगादपालकान्तात् । २ । ४ । ५९ ।

घवो मर्ता, तद्वाचिनोऽकारान्ताद् योगात् सम्बन्धात् स्त्रियां
 वर्तमानाद् नाम्न. परो ङीः स्यात् । गणकस्य स्त्री गणकी । प्रष्ठस्य
 स्त्री प्रष्ठी । शूद्रस्य स्त्री शूद्री । अपालकान्तादिति किम् । गो-
 पालकस्य स्त्री गोपालिका । एवम् अथपालिका ।

सूर्याद् देवतायां वा । २ । ४ । ६४ ।

घववाचिनः सूर्यशब्दाद् योगात् स्त्रियां वर्तमानाद् स्त्रीर्न
 स्यात्, तद्योगे आन् घान्तः । सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्याणी सूर्या
 या । अन्यत्र मानुष्यां सूरी ।

जातेरयान्तनित्यस्त्रीशूद्रात् । २ । ४ । ५४ ।

जातिवाचिनोऽकारान्ताद् नाम्नः स्त्रियां ङीः स्याद्, न चेत्तद्
यान्तं नित्यस्त्रीजातिवाचि शूद्रशब्दश्च स्यात् । तत्र जातिरजुगत-
संस्थानव्यङ्ग्या एका यथा गोत्वादिः, सकृदुपदेशव्यङ्ग्यत्वे सत्य-
त्रिलिङ्गान्या यथा ब्राह्मणी, गोत्रचरणलक्षणाऽपरा यथा कटी;
तथाचोक्तम्—

आकृतिग्रहणा जातिर्लिङ्गानां न च सर्वमाक् ।

सकृदुपदेशनिर्ग्राह्या गोत्रं च चरणैः सह ॥ १ ॥

कुक्कुटी । तटी । पात्री । वृपली । नाडायनी । बह्वृची ।
जातेरिति किम् मुण्डा, शुवळा । अयान्तेति किम् इम्या ।
गवय-हय-मुकय-मनुष्य-मत्स्यानां तु गौरादिपाठाद् गवयी हयी
मुकयी मनुषी मत्सी । नित्यस्त्रीति किम् थुका खट्वा । शूद्रेति
किम् शूद्रा । महाशूद्री इति त्वाभीरजातिविशेषः, पुंयोगे तु
महाशूद्रस्य स्त्री महाशूद्री ।

वयस्यनन्त्ये । २ । ४ । २१ ।

अन्त्यवयोवर्जिताद् वयोवाचिनोऽदन्ताद् नाम्नः स्त्रियां ङीः
स्यात् । कुमारी । वधूटी । चरटी । तरुणी । अनन्त्य इति किम्
स्थविरा ।

असह-नञ्-विद्यमान-पूर्वपदात्

स्वाङ्गादक्रोडादिभ्यः । २ । ४ । ३८ ।

सह-नञ्-विद्यमान-वर्जितपूर्वपदं यत् क्रोडादिवर्जं स्वाङ्गं तदन्ताद्-

कारान्तात् खियां ढीर्वा स्यात् । मुमुक्षी अतिकेशी पक्षे मुमुक्षा
अतिकेशा । असहनजित्यादि किम् सहकेशा, अकेशा, विद्यमान-
केशा, कल्याणीक्रोडा इत्यादौ न भवति । अत्र स्वाङ्गं पारिमा-
पिकं ग्राह्यं यदुक्तम्—

अविकारोऽद्रवं मूर्तं प्राणित्प्यं स्वाङ्गमुच्यते ।

च्युतं च प्राणिनस्तत् तन्निर्मं च प्रतिमादिषु ॥ १ ॥

तेन मुशोफा इति विकारत्वात्, मुस्वेदा इति द्रवत्वान्,
मुज्ञाना इत्यमूर्तत्वाद् ढीमानो न भवन्ति । मुकेशी रथ्या, मुमुक्षी
प्रतिमा इत्यादौ स्वस्याङ्गत्वामावेऽपि पारिमापिकस्वाङ्गत्वाद् ढीः।

नासिकोद्गरोष्ठनङ्गादन्तकर्णशृङ्गाङ्गात्रकण्ठात् । २।४।३९।

अमहादिपूर्वपदेभ्य एभ्यो ढीर्वा स्यात् । मुनासिकी मुनासिका ।
कृशोदरी कृशोदरा । लम्बोष्ठी लम्बोष्ठा । श्लक्ष्णजड्या श्लक्ष्णजड्या ।
श्वेनदन्ती श्वेनदन्ता । सुन्दरकर्णा सुन्दरकर्णा । वक्रशृङ्गी वक्र-
शृङ्गा । बलवद्गात्री बलवद्गात्रा । शङ्खकण्ठी शङ्खकण्ठा । पूर्वैणैव
सिद्धे बहुस्वरस्य संयोगोपान्त्यस्य च स्वाङ्गस्य यदि ढीस्तदा
एषामेव तेनान्त्येषां न भवतीति नियमार्थं सूत्रम् ।

नखमुखादनाम्नि । २ । ४ । ४० ।

आभ्यां स्वाङ्गाभ्यामसन्दायामेव ढीर्वा स्यात् । सूर्नखी
सूर्नखा । चन्द्रमुखी चन्द्रमुखा । अयमपि नियमार्थस्तेनैतदन्तयो-
सन्दायामेवेति । सूर्गन्वा सन्दायाम् ।

इतोऽक्त्यर्थात् । २ । ४ । ३२ ।

क्त्यर्थप्रत्ययान्तवर्जितादिकारान्ताद् नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा
स्यात् । रात्री रात्रिः । घृली घृलिः । शकटी शकटिः । भूमी
भूमिरित्यादिः । अक्त्यर्थादिति किम् कृतिः, अन्ननिः ।

मनोरौ च वा । २ । ४ । ६१ ।

मनुशब्दाद् धवयोगात् स्त्रियां वर्तमानाद् ङीर्वा स्यात्,
तत्संनियोगे च औकार एकारश्चान्तादेशः स्यात् । मनोः स्त्री
मनावी मनायी मनुः ।

पूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसितकुसिदादौ च । २ । ४ । ६० ।

धवयोगात् स्त्रियां वर्तमानेभ्यं एभ्यो ङीर्वा स्यात्, तत्संनि-
योगे चैकारोऽन्तादेशः स्यात् । पूतक्रतोः स्त्री पूतक्रतायी । वृषा-
कपायी । अग्नायी । कुसितायी । कुसिदायी ।

सपत्न्यादौ । २ । ४ । ५० ।

पत्यन्ताद् स्त्रियां नित्यं ङीर्नकारश्चान्तादेशः । समानः
पतिर्यस्याः सपत्नी । एकपत्नी । वीरपत्नी इत्यादिः ।

पतिवत्त्यन्तर्वत्न्यौ भार्या-गर्भिण्योः । २ । ४ । ५३ ।

भार्या जीवद्भर्तृका, तस्यां वाच्यायां पतिशब्दाद् ङीः,
प्रकृतेश्च पतिवत्नादेशः पतिवत्नी । गर्भिण्यां वाच्यायामन्तर्वच्छब्दाद्
ङीः, अन्तर्वत्नादेशश्च अन्तर्वत्नी । वीवद्भिदायां स्त्रियां केवलपति-

शब्दादपि हीर्नान्तादेशश्च वक्तव्यः । पत्नी । प्राणिगृहीदि
इत्यादिशब्दा निपातनात् सावबो ज्ञेयाः । अशिशुशब्दाद् बहुव्रीहौ
अशिश्वी । नारी-सखी-पद्गु-धश्रूणामपि निपातनान् सिद्धिर्वेदितव्या ।

अञ्चः । २ । ४ । ३ ।

अञ्चन्तात् क्रियां ङीः स्यात् । सक्तिा प्राग् गच्छति
यस्यां सा प्राची दिग् । पश्चाद् गच्छति सा प्रतीची । एवम्
उदीची । समीची । प्रान्ची इत्यादयः ।

स्वरादुतो गुणादखरोः । २ । ४ । ३५ ।

स्वरात् परोऽप्यदिकवर्णमात्रव्यवहितो य उकारस्तदन्तात्
सखुर्निताद् गुणवचनाद् नाम्नः क्रियां ङीर्वा स्यात् । पृथ्वी
पटुः । मृद्वी मृदुः । तन्वी तनुः । साञ्ची साधुः । स्वरादिति
किम् पाण्डुर्भूमिः । उदिति किम् शुचिः । गुणादिति किम् आखुः ।
अखरोरिति किम् खरु ।

उतोऽप्राणिनश्चायु-रज्ज्वादिभ्य ऊर् । २ । ४ । ७३ ।

उकारान्तादप्राणिवाचिनो मनुष्यमातिवाचिनश्च नाम्नः क्रि-
यामूर् प्रत्ययः स्याद्, युशब्दान्तं रज्ज्वादिशब्दं च वर्तयित्वा ।
कुरः । इस्वाक् । अत्रावुः । कर्तव्युः । उदिति किम् विद् ।
युरज्ज्वादिवर्ननाद् अर्ध्वर्णं रज्ज्वादिभ्यो उर् न । युवन्शब्दात्

तिर्वाच्यः युवतिः । ड्यां सर्वत्राकारलोपो वक्तव्यः । भाजादीनां
 पक्वादौ भाजी पक्वा, कवरी केशपाशः । उपमानसहितादि-
 पूर्वादूरोख्ङ् करमोरुः । सहितोरुः । वामोरुः । छी-आदृदीतां
 के परे ह्रस्वः कचि परे ह्रस्वामावश्च । अनुक्तं सर्वं सिद्धहेमशब्दा-
 नुशासनाद् वेदितव्यम् ।

इति स्त्रीप्रत्ययप्रकरणं समाप्तम् ।

अथ कारकप्रकरणम् ।

क्रियाहेतुः कारकम् । २ । २ । १ ।

क्रियाया हेतुः कारणं कर्तृ-कर्म-करणादि तत् कारकसन्तं
स्यात् । तच्च शक्तिविशेषरूपम्, शक्ति-शक्तिमतोरमेदाद् मैत्रादीनां
कारकत्वम् । करोतीति कारकमित्यन्वर्षसन्धासमाश्रयणेनानाविष्ट-
व्यापाराणां हेत्वाद्दीनां निमित्तपाद्यत्वात् कारकसन्धा न भवति ।

स्वतन्त्रः कर्ता । २ । २ । २ ।

क्रियायां हेतुभूतः क्रियासिद्धावपराधीनतया प्रवानीमतकृ-
तवात्त्वर्थव्यापाराश्रयत्वेन विवक्षितः कारकविशेषः कर्तृसन्धाक-
स्यात् । जिनेन्द्रेणोपदिष्टं प्रवचनम् । श्राद्धेन क्रियते जिनमन्दिरम् ।

नाम्नः प्रथमैक-द्वि-वहो । २ । २ । ३१ ।

एकत्रद्वित्वबहुत्वविशिष्टेषु वर्तमानाद् नाम्नः परात् क्रमेण
सि-औ-नमूला प्रथमा विभक्तिः स्यात् । कर्मादिकारकेषु अनुक्तेषु
द्वितीयादीनां विधास्यमानत्वेन प्रकृते च विशेषानभिधानेनाविशि-
ष्टार्थमात्रे प्रथमा विज्ञेया । तत्र अर्थो द्विविधः अभिधेयरूपो
घोत्यरूपश्च । तत्राद्यः स्वार्थद्रव्यलिङ्गसङ्ख्याशक्तिष्ठतगः
पञ्चकः समग्रोऽयमग्रो वा नामार्थः । शब्दस्यार्थे प्रकृतौ निमित्त-
मतः स्वरूप-नाति-गुण-क्रिया-सम्बन्धादिरूपः स्वार्थः । यत्तदादि-

शब्दामिधेयं सत्त्वभूतं विशेष्यं द्रव्यम् । स्त्रीस्व-पुंस्त्व-नपुंसकत्वरूपः
 ङी-आप्-ऊडादिप्रत्ययहेतुभूतं लिङ्गम्, तच्च शब्दधर्मोऽर्थधर्मो वा ।
 संख्या एकत्वद्वित्वादिरूपा । शक्तिः क्रियोत्पत्तौ हेतुभूता कारक-
 त्वरूपा । पञ्चको नामार्थः दित्यः, हवित्यः, गौः, शुकः, कारकः,
 दण्डी इत्यादौ । ङम्, अहम्, पञ्च, कति इत्यादौ चतुष्कः; अलिङ्ग-
 त्वात् । धवश्च स्रदिरश्चेत्यादौ चाव्ययस्य द्योत्यरूपोऽर्थः ।

आमन्त्रये । २ । २ । ३२ ।

प्रसिद्धतत्सम्बन्धस्य किमप्यारब्धातुं संश्रुवीकरणमामन्त्रणम्,
 तद्विषय आमन्त्रयः । तस्मिन्नर्थे वतमानाद् नाम्न एकद्विवहुत्व-
 विशिष्टार्थे सि-औ-जसूक्ष्णता प्रथमा स्यात् । हे देव ।। हे देवौ ! ।
 हे देवाः । ।

कर्तुर्व्याप्यं कर्म । २ । २ । ३ ।

कर्त्रा स्वक्रियया यद् व्याप्तुमिष्यते तद् व्याप्यं सत् कारकं
 कर्मसम्बन्धं स्यात् । तच्च निर्वर्त्य-विकार्य-प्राप्यभेदात् त्रिधा भिद्यते ।
 तद्रूपव्यक्त्याऽसत् यत् सञ्जायते सद्वा जन्मना प्रकाशयते तद्
 निर्वर्त्यम् कटं करोति, पुत्रं प्रसूते । प्रकृत्युच्छेदेन गुणान्तराधानेन
 वा यद् विकृतिमापद्यते तद् विकार्यम् काष्ठं मसम करोति, सुवर्णं
 कुण्डलं करोति । यत्र तु दर्शनादनुमानाद् वा क्रियाकृतो विशेषो
 नाप्यते तत् प्राप्यम् आदिश्यं पश्यति, ग्रामं गच्छति । कर्तुः
 विम् मापेप्वश्चं वध्नाति, अत्र कर्मणोऽध्वरूपस्य व्याप्या मापा

नकर्तुः । वीति किम् पयसा ओदनं मुह्यते, अत्र करणस्य मा भूत् ।
 पुनस्तत् कर्म त्रिविधम् इष्टमनिष्टमनुभयं च । यदिच्छाविपयीभूतं
 सदाप्तं क्रियाभारभनं तदिष्टं घटादि । यद् द्विष्टं रत् प्राप्यने
 तदनिष्टं विपादि विषं मक्षयति, अहिं लह्ययति । यत्र नेच्छा न
 च द्वेषस्तदनुभयं यथा ग्रामं गच्छन् तृणं स्पृशति । पुनस्तद् द्विविधं
 प्रधानेतरभेदात्, तच्च द्विकर्मकृषातूनां ज्ञेयम् । दुहि-भिसि-रधि-
 प्रच्छि-चिग्-वृग्-शास्त्रेषु याचि-जयति-प्रभृतिषु च सत्सु यया गां
 दोग्धि पयः, पुरोहितं गां भिक्षयते, व्रजं ग्रामवरुणद्धि, छात्रं
 पन्थानं पृच्छति, वृक्षं फलान्यवचिनोति, शिष्यं धर्मं वृते शास्ति
 च, कुट्टं शान्तिं याचते, याचिरिहानुनयार्थस्तेन भिश्यार्थाद् भेदः;
 गर्गान् शतं जयति, अमृतमम्भोधि मथ्नाति, देवदत्तं शतं मुष्णाति ।
 तथा नी-ह-वहि-कृपीणां च ग्राममजां नयति हरति वहति कर्पति वा,
 तन्दुलान् ओदनं पचति । 'स्मृत्यर्थदयेशां व्याप्यं वा कर्म' मातरं
 स्मरति, मातुः स्मरति पक्षे पठी ।

कालाध्वभावदेशं वाऽकर्म चाकर्मणाम् । २ । २ । २३ ।

कालः मुहूर्तादिरूपः, अध्वा गन्तव्यं क्षेत्रं क्रोशादिः, भावः
 क्रिया, देशो जनपदः, अकर्मकृषातूनां योगे यः कालादिरावारः स
 कर्मसन्दो वा स्याद्, अकर्म च कर्माकर्मसन्दो युगपद् भवतीत्यर्थः ।
 मासमास्ते, मास आस्यते । क्रोशं स्वपिति, क्रोशः मुष्यते । गोदो-
 हमास्ते, गोदोह आस्यते । कुरुन् आस्ते, कुरुव आस्यन्ते । युगपद्-

विधानाद् मासमास्यते । पक्षेऽधिकरणत्वाद् मासे आस्ते इत्यादि ।
 'अविवक्षितरमणं सक्र्मका अप्यक्र्मका स्यु' मास पचति, मास
 पच्यते, मासे पचतीत्यादि ।

गतिरोधाहारार्थ-शब्दकर्म-नित्याकर्मणामनीखाद्यदि-
 ह्या-शब्दाय-क्रन्दाम् । २ । २ । ५ ।

गत्याद्यर्णानां, शब्दः क्रिया येषां ते अथवा शब्दरूपं कर्म
 येषां ते शब्दकर्माणस्तेषामकर्मकाणां चाणिगवस्थायां य कर्ता स
 णौ सति कर्मसब्दः स्याद्, न्यादि धातु वर्जयित्वा । गच्छति
 मैत्रो ग्रामं, गमयति मैत्रं ग्रामं चैत्र । जानाति शिष्यो धर्मं, ज्ञा-
 पयति शिष्यं धर्मं गुरु । भुङ्क्ते पुत्र ओदनं, भोजयति पुत्र-
 मोदनं माता । जल्पति जिनदासो द्रव्यं, जल्पयति जिनदासं द्रव्यं
 जिनदत्त । शृणोति जिनपालः शब्दं, श्रावयति जिनपालः शब्दं
 धर्मपालः । नित्याकर्मकः- आस्ते कुमारपालः, आसयति कुमारपालः
 हेमचन्द्रः । कालाध्वभावेदेशैः सर्वेऽपि धातवः सकर्मका एवेत्यन्या-
 पेशया नित्याकर्मकत्वज्ञेयम् । न्यादिधातूनां वर्जनाद् नयति ग्राम-
 मजा मैत्रं, नाययति ग्राममजा मैत्रेण चैत्र इत्यादौ कर्तृत्वात्
 तृतीयैव । प्रयोजकन्यापारेण प्रयोज्यकर्तृव्याप्यमानत्वात् कर्ममन्दा
 सिद्धेवेति प्रयोजकन्यापारेण व्याप्यमानत्वेन कर्तुर्यदि कर्मसन्दा
 तदेषामेवेति नियमार्थं आग्म्यस्तेन पचत्योदनं शिवदत्तः,
 पाचयत्योदनं शिवदत्तेन यज्ञदत्त इत्यादौ पूर्वेषां कर्ममन्दाभावात्

कर्नरि तृतीयेव । ह्यकोरणिक्कर्तृर्णो वा कर्मत्वम् । वहेरपि क्वचिद्
वहति भारं तुरङ्गमः, बाह्यति भारं तुरङ्गमेण ब्राह्मणः ।

कर्मणि । २ । २ । ४० ।

गौणाद् नाम्नः कर्मणि कारकं द्वितीया स्यात् । आख्यातपदे-
नासामानाधिकार्यं गौणत्वम् । घटं करोति । जिनेन्द्रं पश्यति ।
गुरुं प्रणमति । त्यादि-कृत्-तद्धित-समासादिभिरुक्ते तु कर्मणि प्रथमैव
'उक्तार्थानां नानुप्रयोगः' इति न्यायात् । घटः क्रियते । जिनेन्द्रो
दृष्टः । स्नानीयं चूर्णम् । दानीयो गुनिः । गोमान् चैत्रः । शतेन
क्रीतः शत्यः । मता देवेन्द्रा यं स नतदेवेन्द्र इत्यादि । नो-हरत्या-
दीनामुभयकर्मणां घातूनां कर्मणोः प्रधानेतरता, यस्मै क्रियाऽऽ-
भ्यते तद् दुग्धादि प्रधानं कर्म, यत्तु तत्सिद्धये क्रियया व्याप्यते
गवादि तद् गौणम्, गोपालो गां पयो दोग्धि । यदा पयःप्रभृत्यर्था
कर्त्रादिः प्रवृत्तिरविवक्षिता तदा गवादेरेव मुख्यता । तत्र दुग्धादीनां
गौणे कर्मणि कर्मजप्रत्ययो भवति । गोपालकन गौः पयो दृह्यते ।
गुरुणा शिष्योऽर्थमुच्यते । 'न्यादीनां घातूनां तु मुख्ये कर्मणि' नीयते
गौर्द्विजैर्ग्रामम् । उह्यते मारो ग्रामं चैत्रेणेत्यादयः ।

सर्वाभयाभिपरिणा तसा । २ । २ । ३५ ।

तस्प्रत्ययान्तैस्तर्वादिभिर्भुक्ताद् गौणाद् नाम्नो द्वितीया
स्यात् । सर्वतो ग्रामं नदी वहति । अभिनो ग्रामं नदी वहति ।
उपयतो ग्रामं पर्वताः । परितो जिनेन्द्रमिन्द्राः ।

द्वित्वेऽधोऽध्युपरिभिः । २ । २ । ३४ ।

एषा द्वित्वे सति एभिर्युक्ताद् गौणाद् नाम्नो द्वितीया स्यात् ।
अधोऽधो ग्राम वनानि सन्ति । अव्यधि ग्राम क्षेत्राणि । उपर्युपरि
श्राद्धं याचना पतन्ति ।

गौणात् समया-निकषा-हा-धिगन्तराऽन्तरेणाति-येन-
तेनैद्वितीया । २ । २ । ३३ ।

एभिर्युक्ताद् गौणाद् नाम्नो द्वितीया स्यात् । समया ग्राम
क्षेत्राणि वर्तन्ते । निकषा ग्राम जिनेन्द्रसमवसरणम् । हा जिना-
भक्त तस्य शोचत इत्यर्थ । धिग् मिथ्यादृष्टिम् । अन्तरा निषधं
नील च मेह । जिनदर्शनमन्तरेण न सम्यगवाप्ति । अति कुरून्
महद् बल कुर्वतिक्रमेण वृद्धमित्यर्थ । येन पश्चिमा गत । तेन
पश्चिमा नीत ।

लक्षण-वीप्स्येत्यम्भूतेष्वभिना । २ । २ । ३६ ।

लक्षण चिह्नम्, समुदायस्यावयवश क्रियाभि कृत्स्नेन
प्राप्तमिच्छा वीप्सा तत्कर्म वीप्स्यम्, केनचिद् विवक्षितविशेषेण
भाव इत्यम्भूतम्, एषु वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नोऽभिना युक्ताद्
द्वितीया स्यात् । वृक्षमभि विद्योतते विद्युत् । वृक्ष वृक्षमभि सि-
ञ्चति । साधु जिनदत्तो मातरमभि । लक्षणेत्यादि किम् यदत्र
ममाभिभ्यात् तद् दीयनाम् ।

भागिनि च प्रतिपर्यनुभिः । २ । २ । ३७ ।

स्वीकारविषयीभूतोऽशो मागस्तत्पतिर्मागी, तस्मिन् लक्षणा-
दिव्येषु च वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नः प्रतिपर्यनुभिर्द्युक्ताद् द्वितीया
स्यात् । यदत्र मां प्रति परि अनु स्यात् योऽत्र मम मागस्तद्
दीयतामित्यर्थः । वृक्षं प्रति परि अनु विद्योतते विद्युत् । वृक्षं वृक्षं
प्रति परि अनु वा सेचनम् । साधु जिनरक्षो मातरमनु प्रति परि वा ।

कालाध्वनोर्व्याप्तौ । २ । २ । ४२ ।

स्वकीयसम्बन्धिना द्रव्य-गुण-क्रियारूपेण सह सम्बन्धो व्याप्ति-
रत्यन्तसंयोग इत्यर्थः । तस्यां धोत्यायां कालेऽध्वनि च वर्तमानाद्
गौणाद् नाम्नो द्वितीया स्यात् । मासं गुडघानाः । मासं कल्याणी ।
मासमधीते । कोशं पर्वतः । कोशं कुटिला नदी । कोशमधीते ।

हेतु-कर्तृ-करणेत्यम्भूतलक्षणे । २ । २ । ४४ ।

फलसाधनयोग्यः पदार्थो हेतुः, द्रव्यादिमाधारणत्वे सति
निर्वापारसव्यापारसाधारणत्वं हेतुत्वम्, क्रियासिद्धौ प्रकृत्योपका-
रकं नियतव्यापारोपचर्द्धं करणं क्रियामात्रविषयं व्यापारनियतं
चेत्यर्थः, कञ्चित् प्रकारमात्र इत्यम्भूतः स लक्ष्यते येनेति
इत्यम्भूतलक्षणम्, हेत्वादिषु वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नस्तृतीया
स्यात् । घनेन कुरम्, व्रजेन वा । दण्डेन घटः । पृथ्वेन दृष्टो
जिनः । वस्तुपालेन दानं जिनमन्दिरम् । कुमारपालेन कृत्वा अहिमा-
मयी मेदिनी । दात्रेण दृवाति घाम्यम् । रजोहरणेन जैनगुनिः रजो-
हरणज्ञाप्यनैतमुनिवविशिष्ट इत्यर्थः ।

यद्भेदैस्तद्वदाख्या । २ । २ । ४६ ।

यस्य भेदिनः प्रकारवतोऽर्थस्य भेदैः प्रकारैर्विशेषैस्तद्वतः
पदार्थस्य निर्देशः स्यात् तद्वाचिनो गौणाद् नाम्नस्तृतीया स्यात् ।
अक्षणा काणः । पादेन खञ्जः । शिरसा खल्वाटः । प्रकृत्या
चारुः । गोत्रेण गार्ग्यः । प्रायेणालसः । प्रायेण नैयायिकः ।

कर्माभिप्रेयः सम्प्रदानम् । २ । २ । २५ ।

कर्मकारकेन क्रियया वा करणभूतेन यमभिप्रेयते श्रद्धानु-
ग्रहादिकाम्यया यमभिसम्बध्नाति स कर्माभिप्रेयः कारकं सम्प्रदान-
सब्द्धं स्यात् । तच्च त्रिविधम् त्यज्यमानरूपेण कर्मणा प्राप्तं सत्
प्रेरकम्— देहीति यत् प्रेरयति याचकाय गां ददाति । अनुमन्तृ-
दायकेन अहमिदं ददामीत्युक्ते 'ओम्' इत्यनुमन्यते तत् श्राद्धो
गुरवे भिक्षां ददाति । यच्च नानुमन्यते न च निराकरोति तदनिरा-
कर्तृ— जिनायार्घ्यं ददाति । गुरवे कार्यं निवेदयति । पत्ये शेते ।
सुध्वाय संनह्यते । यत्र श्रद्धादिना नानुसम्बन्धतत्र पृथगेव । राज्ञो
दण्डं, रजकस्य वस्त्रं ददाति ।

चतुर्थी । २ । २ । ५३ ।

सम्प्रदानसञ्ज्ञकाद् गौणाद् नाम्नश्चतुर्थी स्यात् । धर्माय
यतते । धनाय गञ्छति । जिनमुवनाय सहस्रं ददाति ।

अपायेऽवधिरपादानम् । २ । २ । २९ ।

। अपायो विश्लेषो विभागो वा तत्र योज्यधिश्चलत्वेनाचलत्वेन वा विवक्षितः स अपादानसङ्घकः स्याद्, अथवा सावधिकं गमनं तत्र यद्वधिभूतम् अत्रायेनानधिष्ठितं तत्कारकमपादानं स्यात् । ग्रामादायाति । घावन्नोऽश्वात् पतति इति कायिकोऽपायः । बुद्धिमन्मापायः—अधर्माद् जुगुप्सते विरमति वा, धर्मात् प्रमार्द्यत, चौरैर्म्यो विभेति, यवैर्म्यो गां रक्षति निवारयति वा, उपाध्यायादन्तर्घते ।

पञ्चम्यपादाने । २ । २ । ६९ ।

अपादाने वर्तमानात् कारकात् पञ्चमी स्यात् । अरण्यादा-
गच्छति । चौरैर्म्यो रक्षति । कुण्डाद् निष्काशयति ।

शेषे । २ । २ । ८१ ।

कर्मादिर्म्योऽन्यः स्वन्वामिमावादिस्मन्वः शेषः, तस्मिन् वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नः षष्ठी स्यात् । राज्ञः पुरयः । पित्रोरेतत् पूजनम् । गुरूणां वचनं पथ्यम् । कर्मादिकारकाणामपि स्मन्व-
मात्रविवक्षया षष्ठी भवत्येव मापाणामक्षीयात्, सुभापितस्य शिक्षते, सर्वां गतमित्यादौ भनामपि कर्मादीनामविवक्षा ।

क्रियाश्रयस्याधारोऽधिकरणम् । २ । २ । ३० ।

क्रियाश्रयस्य कर्तुः कर्मणो वा य आधारः स अधिकरण-
सङ्घकः स्यात् ।

सप्तम्यधिकरणे । २ । २ । ९६ ।

अधिकरणकारकेऽर्थे वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नः सप्तमी स्यात् ।
 तच्च पद्धिवधम्— औपश्लेषिकं वैषयिकमभिव्यापकं सामीप्यकं नैमित्तिक-
 कर्मौपचारिकं च । तत्रैकदेशमात्रसंयोग उपश्लेषस्तत्र भवमौपश्ले-
 पिकम्— खट्वायां शेते, कटे आस्ते । अनन्यत्रभावो विषयस्तस्मै
 प्रभवति। वैषयिकम्— भुवि मनुष्याः, दिवि वैमानिकाः सन्ति । य-
 योसाधारणधेययोः सर्वावयवसंयोगस्तदभिव्यापकम्— तिलेषु तैलम्,
 दधि घृतम् । आधेयसन्निधिमात्रं सामीप्यकम्— गङ्गायां घोषः,
 वटे गावः । निमित्तमेव नैमित्तिकम्— शरदि पुष्प्यन्ति वनानि ।
 उपचारः प्रयोजनं यस्य तदौपचारिकम्— मम मुष्टिमध्ये राजाऽस्ति,
 अङ्गुल्या अग्रे करिणां शतम् ।

यद्भावो भावलक्षणम् । २ । २ । १०६ ।

यस्य क्रिययाऽन्या क्रिया लक्ष्येने ज्ञायते वा ततः सप्तमी
 स्यात् । गोषु दुह्यमानासु जिनदत्तो गतः । देवे वर्षति श्राद्धः
 समागतः ।

सप्तमी चाविभागे निर्धारणे । २ । २ । १०९ ।

जाति-गुण-क्रियादिभिः समुदायादेकदेशस्य बुद्ध्या पृथक्करणं
 निर्धारणम्, तस्मिन् वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नः सप्तमी वा स्याद्,
 अविभागे अवयवावयविनोः कथञ्चिदैक्ये शब्दाद् गम्यमाने सति ।
 नृणां नृषु वा क्षत्रियाः शूरा । गवां गोषु वा कृष्णा बहुक्षीराः ।
 गच्छतां गच्छासु वा धावनक्रियाकर्ता शीघ्रतरः ।

स्वापीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूपसूतैः । २ । २ । ९८ ।

एभिर्योगे गौणाद् नाम्नः पष्ठी सप्तमी च स्यात् । गर्वा
गोपु वा स्वामी, ईश्वरः, अधिपतिः, दायादः, साक्षी, प्रतिभूः,
प्रसूतः ।

पृथग्-नाना पञ्चमी च । २ । २ । ११३ ।

आम्षां योगे गौणाद् नाम्नः पञ्चमी तृतीया च स्यात् ।
पृथग् जिनदत्ताद् जिनदत्तेन वा । नाना जिनपालाद् जिनपालेन वा ।

विना ते तृतीया च । २ । २ । ११६ ।

विनायोगे ते द्वितीया-पञ्चम्यौ तृतीया च स्यात् । विना
घर्म घर्माद् घर्मेण वा कुनः मुत्तम् ।

ऋते द्वितीया च । २ । २ । ११४ ।

ऋते वर्जनार्थकमन्ययम्, तद्योगे गौणाद् नाम्नो द्वितीया
पञ्चमी च स्याताम् । ऋते पुण्यं निर्धनन्वम् । ऋते सम्यग्दर्शन-
ज्ञान-चारित्र्येभ्यो न मुक्तिः ।

उपान्वध्याद्-वसः । २ । २ । २१ ।

उप अनु अवि आद् एभिर्युक्तस्य वसनेराधारः कर्मसन्नाः
स्यात् । उपवसति घर्षपालो ग्रामम् । एवमनुवसति, अविवसति,
आवसति ।

व्यधेः शीद्-स्याऽऽस आधारः । २ । २ । २० ।

अधिपूर्वाणां शीङ्-स्याऽऽसूघातूनामाधारः कर्म वा स्यात् ।
अधिशेते अधितिष्ठति अध्यास्ते वा स्वर्गं स्वर्गे वा देवः ।

वाऽभिनिविशः । २ । २ । २२ ।

अभिनीत्येतत्समुदायपूर्वस्य विश्वातोराधारः कर्म वा स्यात् ।
ग्राममभिनिविशते । 'व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् क्वचिन्न' निःश्रे-
यसि अभिनिविशते ।

सहार्थे । २ । २ । ४५ ।

सहार्थः— तुल्ययोगो विद्यमानता च, तत्र गम्यमाने गौणाद्
नाम्नस्तृतीया स्यात् । पुरेण सहागतः पिता । शिष्येण सार्धमागतो
गुरुः । नयनाभ्यां साकं श्लक्ष्णा दन्ताः । शिष्यैः सहावश्यकं
करोति गुरुः ।

दामः सम्प्रदानेऽधम्य आत्मने च । २ । २ । ५२ ।

सम्पूर्वाद् दाम्घातोर्धर्म्यरूपे सम्प्रदाने वर्तमानाद् गौणाद्
नाम्नस्तृतीया स्यात्, तत्तन्नियोगे च दाम आत्मनेपदं स्यात् ।
दास्या सम्प्रयच्छते कामुकः । धर्म्ये तु भार्यायै सम्प्रयच्छति ।

कृताद्यैः । २ । २ । ४७ ।

निषेधार्थककृतादिभियोगे गौणाद् नाम्नस्तृतीया स्यात् ।
कृतं तेन । अलं प्रसङ्गेन । किं गतेन ।

ऋत्कार्थवपद्मनमः स्वस्तिस्वाहास्वधाभिः । २ । २ । ६८ ।

एभिर्योगे गौणाद् नाम्नश्चतुर्थी स्यात् । शक्तो जिनदत्तः
 शिवदत्ताय । वपद् इन्द्राय । नमो जिनेन्द्राय । स्वस्तिशब्दः
 क्षेमार्थः स्वस्ति श्रीविजयधर्ममूरये, आशिष्यपि स्वस्ति सद्भाय
 मूयाद् । अग्नये स्वाहा । पितृभ्यः स्वधा ।

रुचिकलृप्यर्थधारिभिः प्रेयविकारोत्तमर्णेषु । २ । २ । ५५ ।

रुच्यर्थकैः कलृप्यर्थकैर्धारिणा च योगे यथासद्बुध्यं प्रेये विकारे
 उत्तमर्णे चापे वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नश्चतुर्थी स्यात् । देवदत्ताय
 रोचते जैनवर्मः तस्यामिच्छापशुत्पादयतीत्यर्थः । मूत्राय कल्पते
 यवागूः । सहस्रं धारयति चैत्रो मैत्राय, उत्तमर्णो घनस्वामी पूर्वं
 परस्य ऋणदाता, ऋणग्राहकस्त्वचमर्णः ।

प्रमृत्यन्यार्थदिक्शब्दवहिसारादितरैः । २ । २ । ७५ ।

प्रमृत्यर्थरन्यार्थदिक्शब्दैर्बहिर् आराद् इतर इत्येतैर्मुक्ताद्
 गौणाद् नाम्नः पञ्चमी स्यात् । कार्तिक्याः प्रभृति । वमन्तादारम्य ।
 अन्यो विष्णुदत्ताद् जिनदत्तः । मित्रः शिवदत्ताद् विश्वदत्तः ।
 ग्रामात् पश्चिमायां दिशि वमति । पूर्वोऽवन्त्या गोनर्दः । बहिर्ग्रामाद्
 वटः । आराद् ग्रामात् क्षेत्रम् । इतरध्वेवात् ।

गुणादस्त्रियां नवा । २ । २ । ७७ ।

हेतुमृताद् गुणवाचिनः स्त्रीलिङ्गे वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नः
 पञ्चमी वा स्यात् । जाट्याद् जाटयेन वा बद्धः । प्रज्ञायाः प्रज्ञया
 वा मुक्तः ।

कृत्यस्य वा । २ । २ । ८८ ।

कृत्यप्रत्ययान्तस्य कर्तरि षष्ठी वा स्यात् । मया मम वा
भूज्या विजयधर्मसूरयः ।

कर्तरि । २ । २ । ८९ ।

कृत्यप्रत्ययान्तस्य कर्तरि षष्ठी नित्यं स्यात् । भवतः शायिका ।

चैत्रस्य स्वापः । देवदत्तस्य भोजनम् । जिनदत्तस्य पठनम् ।

कर्मणि कृतः । २ । २ । ९० ।

कृदन्तस्य सम्बन्धिनि कर्मणि गौणाद् नाम्नः षष्ठी स्यात् ।
तीर्थस्य कर्ता । ग्रामस्य गमनम् । ओदनस्य पाकः ।

तृश्रुदन्ताव्यय-क्वस्वानातृश्-शतृ-डि-णकच्-खल्वर्थस्य
। २ । २ । ९० ।

तृनन्तस्योदन्तस्याऽव्ययस्य क्वसोरानस्यातृशः शतुर्डेणकचः
खल्वर्थस्य च प्रत्ययस्य कर्मकर्त्रोः षष्ठी न स्यात् । वदिता
जनापवादान् । शत्रून् जिष्णुः । देवार्चनं कृत्वा । ओदनं भोक्तुम् ।
पायं पायं पयो गच्छति । तपः तेषिवान् । प्रवचनं विद्वान् ।
आनेति कानशानाऽऽनशां ग्रहणम्, पटं चक्राणः । ग्रामं पवमानः ।
ओदनं पवमानः । सूत्रमधीयन् । पटं कुर्वन् । परीपहं सासहि-
र्शुनिः । घटस्य पूरकः । सुकरो घटस्त्वया ।

द्विपो वाऽतृशः । २ । २ । ९४ ।

अतृशन्तस्य द्विपः कर्मणि षष्ठी वा स्यात् । चौरस्य चौरं वा द्विपन् ।

वैकत्र द्वयोः । २ । २ । ८५ ।

द्विकर्मकवातोर्द्वयोः कर्मणोरकस्मिन् षष्ठी वा स्यात् । अजाया ग्रामं नेता । अजां ग्रामं नेता । ग्रामस्याजां नेता । ग्राममजां नेता ।

वतयोरसदाधारे । २ । २ । ९१ ।

सतो वर्तमानादाधाराच्चान्यत्रायै विहितौ यौ क्त-क्तवन् तयोः कर्मकर्त्रोः षष्ठी न स्यात् । कुडालेन घटः कृतः । कुडालो घटं कृतवान् । अमद्राधार इति क्रिम् राज्ञां ज्ञानः, इदमेषां शयित-मित्यादौ षष्ठ्येव । 'तृप्तार्थव्रातूनां करणे वा षष्ठी' फलानां फलैर्वा तृप्तः ।

हेत्वर्थेस्तृतीयाद्याः । २ । २ । ११८ ।

हेतुनिमित्तं तदर्थं. शब्दैर्युक्तात् तैरेव समानाधिकरणाद् गौणाद् नाम्नस्तृतीयाद्या विभक्तयः स्युः । विद्यया हेतुना, विद्यायै हेतवे, विद्याया हेतोः, विद्याया हेतोः, विद्यायां हेतौ वा वसति । एवं निमित्त-कारण-प्रयोजनादयः प्रयोक्तव्याः ।

सर्वादेः सर्वाः । २ । २ । ११९ ।

हेत्वर्थयुक्तात् तैरेव समानाधिकरणाद् गौणात् सर्वादिनाम्नः सर्वा विभक्तयः स्युः । को हेतुः, कं हेतुम्, केन हेतुना, कस्मै

हेतवे, कस्माद् हेतोः, कस्य हेतोः, कस्मिन् हेतौ वा वसति ।
एवं निमित्तादीनां योगेऽपि ।

आडाऽवधौ । २ । २ । ७० ।

आडा मुक्तादवधिवाचिनो गौणाद् नाम्नः पञ्चमी स्यात् ।
आ पाटलिपुत्राद् वृष्टो मेघः पाटलिपुत्रं मर्यादीकृत्य तदभिव्याप्य
वा मेघो वृष्ट इत्यर्थः । आ बालेभ्यो जिनभक्तिः । आ आङ्ग्ल-
भूमेर्विजयधर्मसूरीणां कीर्तिः ।

पर्यपाभ्यां वज्र्ये । २ । २ । ७१ ।

आभ्यां मुक्ताद् वर्जनीयेऽर्थे गौणाद् नाम्नः पञ्चमी स्यात् ।
परि त्रिगतेभ्यो वृष्टो मेघः, अप त्रिगतेभ्यो वृष्टो मेघः त्रिगते
मुक्त्वा वृष्ट इत्यर्थः ।

आख्यातर्धुपयोगे । २ । २ । ७३ ।

आख्याता वक्ता, नियमपूर्वकविद्याध्ययनमुपयोगः, आख्या-
तृवाचिनो गौणाद् नाम्नो नियमपूर्वकविद्याग्रहणविषये पञ्चमी स्यात् ।
उपाध्यायादिन्द्रविजयादधीते निधानविजयः । उपयोग इति किम्
नटस्य गाथां शृणोति ।

तादर्थ्ये । २ । २ । ९४ ।

कञ्चित् पदार्थं निष्पादयितुं यत् प्रवृत्तं तत् तदर्थम्, तस्य
भावस्तादर्थ्यं सम्बन्धविशेष इत्यर्थः, तस्मिन् द्योत्ये गौणाद् नाम्न-

श्रुतीं स्यात् । संयमाय धृतं घते । घर्माय संयमम् । घर्म मो-
साय । घनं दानाय मुक्तये वा ।

क्रुद्ध-दुहेष्याऽसूयार्थैर्यं प्रति कोपः । २ । २ । २७ ।

क्रुधाद्यर्थानां घातूनां योगे यं प्रति कोपः स सम्प्रदानसन्दाः
स्यात् । चैत्राय क्रुध्यति । जिनदत्ताय द्रुह्यति । धर्मपालायेर्ष्यति ।
पार्श्वदत्तायासूययति । अत्र सिंहावलोकनन्यायो द्रष्टव्यः ।

नोपसर्गात् क्रुद्ध-दुहा । २ । २ । २८ ।

उपसर्गात् पराम्यां क्रुद्ध-दुहिम्यां योगे यं प्रति कोपस्तत्
सम्प्रदानसन्दां न स्यात् । चैत्रमधिक्रुध्यति । ऋषमदत्तममिदृशति ।

गम्ययपः कर्माधारे । २ । २ । ७४ ।

प्रयोगेऽपठितस्य यवन्तस्य कर्मवाचिन आधारवाचिनश्च गौ-
णाद् नाम्नः पञ्चमी स्यात् । प्रासादात् प्रेक्षते प्रासादमारुह्य
प्रेक्षत इत्यर्थः । श्वशुराद् जिह्रेति श्वशुरं वीक्ष्य जिह्रेतीत्यर्थः ।
आसनात् प्रेक्षते आसने उपविश्य प्रेक्षत इत्यर्थः ।

तद्भद्रायुष्यक्षेमार्यायेनाशिपि । २ । २ । ६६ ।

हितार्थैश्च सुखार्थैर्मद्राद्यर्थैर्युक्ताद् गौणाद् नाम्न आशिपि
चतुर्थी वा स्यात् । हितं जीवानां जीवेभ्यो वा भूयात् । सुखं प्रजानां
प्रजाभ्यो वा भूयात् । भद्रं शासनस्य शासनाय वा । आशुदेवदत्तस्य
देवदत्ताय वा भूयात् । क्षेमं कल्याणं श्राद्धानां श्राद्धेभ्यो वा भूयात् ।
अर्थश्चैत्रस्य चैत्राय वा भूयात् ।

तद्युक्ते हेतौ । २ । २ । १०० ।

तेन व्याप्येन युक्ते तद्युक्ते हेतौ वर्तमानाद् गौणाद् नाम्नः
सप्तमी स्यात् ।

चर्मणि द्वीपिनं हन्ति, दन्तयोर्हन्ति कुञ्जरम् ।

केशेषु चमरीं हन्ति, सीम्नि पुष्कलको हतः ॥ १ ॥

पष्ठी वाऽनादरे । २ । २ । १०८ ।

अनादरे गम्यमाने यद्भावो यस्य भावस्य लक्षणं तद्वाचिनो
गौणाद् नाम्नः पष्ठी वा स्यात् । राजा बहुष्वसाधुषु वदत्सु प्रात्रा-
जीत् । बहुषु साधुषु वदत्सु स्वयमार्यो भगवान् साधुमार्गेण
गतवान् । एवं बहुषु साधुषु वदत्सु अनार्योऽनार्यमार्गेण गतवान् ।
पक्षे बहूनां साधूनां वदतामिति पष्ठी ।

कर्ता कर्म च करणं सम्प्रदानं तथैव च ।

अपादानाधिकरणमित्याहुः कारकाणि पद ॥१॥

द्वितीया कर्मणि ज्ञेया कर्तरि प्रथमा यदा ।

उक्तकर्तृप्रयोगे तु प्रथमैव प्रयुज्यते ॥२॥

यदा कर्तरि तृतीया कर्मणि प्रथमा तदा ।

उक्तकर्मप्रयोगे तु क्यो न स्याच्च परस्मैपदम् ॥३॥

इति कारकप्रकरणं समाप्तम् ।

१ गुद—मेढ्रान्तरालाङ्गं सीमेति प्रोच्यते बुधैः ।

पुष्कलको मृगभेदः स्याद् वन्योऽसौ गन्धहेतुकः ॥

अथ समासप्रकरणम् ।

समर्थः पदविधिः । ७ । ४ । १२२ ।

यः कश्चिदिह शास्त्रे पदविधिः श्रूयते स समर्थो ज्ञातव्यः, विधीयत इति विधिः पदानां पदयोः पदस्य वा विधिः पदविधिः; स घुनः समासादिः समर्थः शक्तः । विग्रहवाक्यार्थामिवाने यः शक्तः स समर्थो नाम शक्तो बोद्धव्यः । तच्च सामर्थ्यमैकार्थीभावलक्षणम्, एकार्थीभावश्च परस्परान्वयित्वेन मिलितानां पदानामेकक्रियाञ्च-यित्वरूपम् । अथवा समर्थानां सम्बद्धार्थानां परस्परं संसृष्टार्थानां पदानां विधिः समर्थपदविधिर्बोद्धव्यः ।

नाम नाम्नैकार्थ्ये समासो बहुलम् । ३ । १ । १८ ।

नाम नाम्ना सह परस्परान्वयरूपे ऐकार्थ्यरूपसामर्थ्ये सति समाससंज्ञं बहुलं स्यात् । लक्षणमधिकारश्चेदं सूत्रं तेन यत्र विशेष-सन्नाऽभावः तत्रानेनैव समासविधिः । विस्पष्टं पटुः विस्पष्टपटुः इत्यादिः । नामेति किम्, चरन्ति गावो धनमस्य । नाम्नेति किम्, चैत्रः पचति । क्वचिदनामापि, माति अर्को यत्र तद् भात्यर्कं नमः । क्वचिदनाम्नाऽपि अनुष्यचलत् ।

ऐकार्थ्ये । ३ । २ । ८ ।

ऐकार्थ्यमैकपद्यमेकविभक्तिकत्वं च तन्निमित्तस्य स्यादेविमक्ते-

लुक् स्यात् । पूर्वं भूत - भूतपूर्वः । राज्ञ पुरुषः- राजपुरुषः । बहुलाधिकारात् क्वचिदिवेन समासो विभक्तेरलोपश्च जीभूतस्येव इत्यादि । समासश्चतुर्धा-अव्ययीभाव-तत्पुरुष-द्वन्द्व-बहुव्रीहिभेदात् । अयं च प्रायोवादः-भूतपूर्वः, इन्भू, कारभूः, आयतस्तु, विस्पष्टपट्ट-रित्यादीना समस्यमानत्वेऽप्यसंग्रहात् । तथाऽपरोऽपि प्रायोवादः-पूर्वपदप्रधानोऽव्ययीभावः, उत्तरपदप्रधानस्तत्पुरुषः, उभयपदप्रधानो द्वन्द्व, अन्यपदप्रधानो बहुव्रीहिश्चेति; उन्मत्तगङ्गमित्यादावव्ययीभावेऽपि पूर्वपदप्राधान्याभावादव्ययीभावलक्षणम्याव्याप्तेरन्यपदप्रधानरूपबहुव्रीहिलक्षणस्यातिव्याप्तेश्च, एवं सूप्रप्रति इत्यत्रोत्तरपदार्थप्राधान्यात् तत्पुरुषलक्षणास्यातिव्याप्तिरव्ययीभावलक्षणस्याव्याप्तिश्च, अर्धपिप्पलीत्यत्र तत्पुरुषे पूर्वपदप्राधान्यादव्ययीभावलक्षणातिव्याप्तिस्तत्पुरुषलक्षणाव्याप्तिश्च, द्वित्रा इत्यादौ बहुव्रीहौ द्वयपदायप्राधान्याद् द्वन्द्वलक्षणस्यातिव्याप्तिर्बहुव्रीहिलक्षणम्याव्याप्तिश्च, शशकुशपलाशम् इत्यत्र समाहारद्वन्द्वे समाहाररूपान्यपदार्थप्राधान्याद् बहुव्रीहिलक्षणातिव्याप्तिर्द्वन्द्वलक्षणस्याव्याप्तिश्च । तस्मान्नैतानि अव्ययीभावादीना लक्षणानि, किन्तु-अव्ययीभावाधिकारपठितत्वमव्ययीभावत्वं, तत्पुरुषाधिकारपठितत्वं तत्पुरुषत्वं, द्वन्द्वाधिकारपठितत्वं द्वन्द्वत्वं, बहुव्रीह्याधिकारपठितत्वं बहुव्रीहित्वम् ।

विभक्ति-समीप-समृद्धि-व्युद्गथार्थाभावात्प्रयासम्पत्ति-पश्चात्-
क्रम-ख्याति-युगपत्-सहस्-सम्पत्-साकल्यान्तेऽव्य-
यम् । ३ । १ । ३९ ।

निर्लुम्पकम् । अत्ययो नामातीतत्वं विद्यमानस्यातिक्रमः—अतीतानि शीतानि निःशीतं वर्तते । असम्प्रति—वर्तमानकाले उपभोगाभावः—कम्बलस्य सम्प्रति उपभोगाभाव इति अतिकम्बलम्—कम्बलमूर्णावच्छं तस्यायमुपभोगकालो न भवतीत्यर्थः । पश्चात्—रथस्य पश्चादनुरयं षदातिर्याति । क्रमः—आनुपूर्वी ज्येष्ठस्य क्रमेणेति अनुज्येष्ठं गच्छन्तु भवन्तः—ज्येष्ठानुपूर्व्या गच्छन्तु इत्यर्थः । ख्यातिः—प्रथा—इति हेमचन्द्रम् इति धर्मसूरि हेमचन्द्रस्य धर्मसूत्रेण ख्यातिरित्यर्थः । रौगपद्यमेककालता चक्रेण सहैककालं गदां धेहीति सच्चक्रम्, अत्र 'अकालेऽव्ययीभावे' इति सहशब्दस्य सादेशः । सहस्र-व्रतेन सहशमिति सव्रतम् । सम्पत्—अनुरूप आत्मभावः—साधूनां ब्रह्मणः सम्पदिति सव्रह्म—साधूनां सम्पन्नं ब्रह्मेत्यर्थः । साकल्य-मशेषता—सतृणमभ्यवहरति न किञ्चित् त्यजतीत्यर्थः । अन्तः—समाप्तिः सपिण्डैषणमधीते पिण्डैषणापर्यन्तमधीत इत्यर्थः ।

योग्यता—वीप्सा—ऽर्थानतिवृत्ति—सादृश्ये । ३ । १ । ४० ।

एष्वर्षेषु वर्तमानमव्ययं नाम नाम्ना सह समस्यते, स च समासोऽव्ययीभावसङ्गकः स्यात् । योग्यता—रूपस्य योग्यमनुरूपं चेष्टते । वीप्सा अर्थमर्थं प्रति प्रत्यर्थम् । शक्तिमनतिक्रम्य षठतीति यथाशक्ति । शीलस्य सादृश्यम्—सशीलग्नयोः समान-शीलतेत्यर्थः ।

यथाऽथा

निर्लुम्पकम् । अत्ययो नामातीतत्वं विद्यमानस्यातिक्रमः— अतीतानि शीतानि निःशीतं वर्तते । असम्प्रति— वर्तमानकाले उपभोगाभावः— कम्बलस्य सम्प्रति उपभोगाभाव इति अतिकम्बलम्—कम्बलमूर्णावस्त्रं तस्यायमुपभोगकालो न भवतीत्यर्थः । पश्चात्— रथस्य पश्चादनुरथं पदातिर्याति । क्रमः—आनुपूर्वीं ज्येष्ठस्य क्रमेणेति अनुज्येष्ठं गच्छन्तु भवन्तः—ज्येष्ठानुपूर्व्यां गच्छन्तु इत्यर्थः । ख्यातिः—प्रया— इतिहेमचन्द्रम् इतिधर्मसूरि हेमचन्द्रस्य धर्मसूरेश्च ख्यातिरित्यर्थः । योगपद्यमेककालता चक्रेण सहैककालं गदां धेहीति सचक्रम्, अत्र 'अकालेऽव्ययीभावे' इति सहशब्दस्य सादेशः । सद्वृत्तेन सदृशमिति सत्रतम् । सम्पत्—अनुरूप आत्मभावः— साधूनां ब्रह्मणः सम्पदिति सत्रह्य—साधूनां सम्पन्नं ब्रह्मेत्यर्थः । साकल्यमशेषता—सत्तृणमम्यवहरति न किञ्चित् त्यजतीत्यर्थः । अन्तः—समाप्तिः सपिण्डैषणमधीते पिण्डैषणापर्यन्तमधीत इत्यर्थः ।

योग्यता—वीप्सा—ऽर्थानतिवृत्ति—सादृश्ये । ३ । १ । ४० ।

एष्वर्थेषु वर्तमानमव्ययं नाम नाम्ना सह समस्यते, स च समासोऽव्ययीभावसन्ज्ञकः स्यात् । योग्यता— रूपस्य योग्यमनुरूपं चेष्टते । वीप्सा अर्थमर्थं प्रति प्रत्ययम् । शक्तिमनतिक्रम्य पठतीति यथाशक्ति । शीलस्य सादृश्यम्—सशीलमनयोः समानशीलतेत्यर्थः ।

यथाऽथा । ३ । १ । ४१ ।

निर्लम्पकम् । अत्यथो नामातीतत्वं विद्यमानस्यातिक्रमः— अतीतानि
 शीतानि निःशीतं वर्तते । असम्प्रति— वर्तमानकाले उपभोगाभावः—
 कम्बलस्य सम्प्रति उपभोगाभाव इति अतिकम्बलम्—कम्बलमूर्णावच्छं-
 तस्यायमुपभोगकालो न भवतीत्यर्थः । पश्चात्— रथस्य पश्चादनुरथं
 पदातिर्याति । क्रमः—आनुपूर्वी ज्येष्ठस्य क्रमेणेति अनुज्येष्ठं गच्छ-
 न्तु भवन्तः—ज्येष्ठानुपूर्व्या गच्छन्तु इत्यर्थः । ख्यातिः—प्रथा—
 इतिहेमचन्द्रम् इतिधर्मसूरि हेमचन्द्रस्य धर्मसुरेश्च ख्यातिरित्यर्थः ।
 यौगपद्यमेककालता चक्रेण सहैककालं गदां धेहीति सचक्रम्,
 अत्र 'अकालेऽन्यथीभावे' इति सहशब्दस्य सादेशः । सहृ-
 त्त्रतेन सहशमिति सत्रतम् । सम्पत्—अनुरूप आत्मभावः— साधूनां
 ब्रह्मणः सम्पदिति सत्रह्य—साधूनां सम्पन्नं ब्रह्मेत्यर्थः । साकल्य-
 मशेषता—सतृणमभ्यवहरति न किञ्चित् त्यजतीत्यर्थः । अन्तः—
 समाप्तिः सपिण्डैषणमधीते पिण्डैषणापर्यन्तमधीत इत्यर्थः ।

योग्यता—वीप्सा—ऽर्थानतिवृत्ति—सादृश्ये । ३ । १ । ४० ।

एष्वर्थेषु वर्तमानमव्ययं नाम नाम्ना सह समस्यते, स च
 समासोऽन्यथीभावसङ्गकः स्यात् । योग्यता— रूपस्य योग्यमनु-
 रूपं चेष्टते । वीप्सा अर्थमर्थं प्रति प्रत्यर्थम् । शक्तिमनतिक्रम्य
 पठतीति यथाराक्ति । शीलस्य सादृश्यम्—सशीलमनयोः समान-
 शीलतेत्यर्थः ।

यथाऽथा । ३ । १ । ४१ ।

निर्लम्पकम् । अत्ययो नामातीतत्वं विद्यमानस्यातिक्रमः— अतीतानि शीतानि निःशीतं वर्तते । असम्प्रति— वर्तमानकाले उपभोगाभावः— कम्बलस्य सम्प्रति उपभोगाभाव इति अतिकम्बलम्—कम्बलमूर्णावस्त्रं तस्यायमुपभोगकालो न भवतीत्यर्थः । पश्चात्— रथस्य पश्चादनुरथं पदातिर्याति । क्रमः—आनुपूर्वी ज्येष्ठस्य क्रमेणेति अनुज्येष्ठं गच्छन्तु भवन्तः—ज्येष्ठानुपूर्व्या गच्छन्तु इत्यर्थः । ख्यातिः—प्रया— इति हेमचन्द्रम् इति धर्मसूरि हेमचन्द्रस्य धर्मसुरेश्च ख्यातिरित्यर्थः । यौगपद्यमेककालता चक्रेण सहैककालं गदां धेहीति सचक्रम्, अत्र 'अकालेऽव्ययीभावे' इति सहशब्दस्य सादेशः । सदृग्— व्रतेन सदृशमिति सन्नतम् । सम्पत्—अनुरूप आत्मभावः— साधूनां ब्रह्मणः सम्पदिति सन्नतम्—साधूनां सम्पन्नं ब्रह्मेत्यर्थः । साकल्य-मशेषता—सतृणमभ्यवहरति न किञ्चित् त्यजतीत्यर्थः । अन्तः— समाप्तः सपिण्डैवणमधीते पिण्डैवणापर्यन्तमधीत इत्यर्थः ।

योग्यता—वीप्सा—ऽर्थानतिवृत्ति—सादृश्ये । ३ । १ । ४० ।

एष्वर्थेषु वर्तमानमव्ययं नाम नाम्ना सह समस्यते, स च समासोऽव्ययीभावसञ्ज्ञकः स्यात् । योग्यता— रूपस्य योग्यमनुरूपं चेष्टते । वीप्सा अर्थमर्थं प्रति प्रत्यर्थम् । शक्तिमनतिक्रम्य पठतीति यथाशक्ति । शीलस्य सादृश्यम्—सशीलमनयोः समान-शीलतेत्यर्थः ।

यथाऽथा । ३ । १ । ४१ ।

याप्रत्ययरहितं ययेत्यव्युत्पन्नं नाम नाम्ना सह समस्यते पूर्व-
पदार्थाभिधेये । यपावृद्धं श्राद्धान् आमन्त्रयस्व—ये चे वृद्धास्तान्
इत्यर्थः । अयेति किम्, यथा क्षेत्रस्तथा मैत्रः । पूर्वैणैव सिद्धे
सादृश्यप्रतिषेधार्थं सूत्रम् ।

यावदियत्चे । ३ । १ । ३१ ।

यावदित्यव्ययमवधारणे वर्तमानं नाम्ना सह समस्यते, स च
समासोऽव्ययीभावसङ्गकः स्यात् । यावदमत्रं श्राद्धान् भोजय—
यावन्त्यमत्राणि सम्भवन्ति तावतो भोजयेत्यर्थः ।

नित्यं प्रतिनाऽल्पे । ३ । १ । ३७ ।

अल्पार्थे वर्तमानेन प्रतिना सह नाम समस्यते, स चाव्ययी-
भावः । शाकस्याल्पत्वं शाकप्रति । सूत्रप्रति ।

इत्यव्ययीभावसमासप्रकरणम् ।

अथ तत्पुरुषः ।

श्रितादिभिः । ३ । १ । ६२ ।

द्वितीयान्तं नाम श्रितादिभिर्नामभिः सह समस्यते, स च
समासस्तत्पुरुषसंज्ञः स्यात् । जिनं श्रिनः जिनश्रिनः । संसारमतीतः
संसारमतीतः । नरकं पतितः नरकपतितः । पाटलिप्तं गमी पाट-
लिप्तगमी । लुहिनमत्यस्तः लुहिनात्यस्तः ।

प्राप्तापन्नौ तथाऽच्च । ३ । १ । ६३ ।

तथा द्वितीयान्तेन नाम्ना प्राप्ताऽऽपन्नौ समस्येते, स च समासस्तत्पुरुषसञ्ज्ञ स्यात् । तत्सन्नियोगे चानयोरन्तस्याऽकारादेश स्यात् । जीविका प्राप्त प्राप्नजीविक । जीविकामापन्न — आपन्नजीविक । अद्वचन स्त्रीलिङ्गार्थम् । प्राप्ताजीविका । आपन्नाजीविका । श्रितादित्वाच्च जीविका प्राप्त जीविकाप्राप्त, जीविकामापन्न जीविकापन्न ।

द्वितीया खट्वा क्षेपे । ३ । १ । ५९ ।

खट्वेति द्वितीयान्त नाम नाम्ना सह समस्यते क्षेपे गम्ये । क्षेपो निन्दा स च समासार्थ, तेन विभाषाधिकारेऽपि नित्यसमास एवायम् । खट्वारोहण च विमार्गप्रस्थानस्योपलक्षण तेन सर्वाविनीतशिरोमणि खट्वारूढशब्देनोच्यते । खट्वामारूढ खट्वारूढो जालम् — अपथप्रस्थित इत्यर्थ ।

कारक कृता । ३ । १ । ६८ ।

कर्तृकरणरूप कारक तृतीयान्त कृदन्तेन नाम्ना सह समस्यते, स च समासस्तत्पुरुष स्यात् । आत्मता कृतमात्मकृन्म । वृद्धग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणमिति न्यायेन नखैर्निर्भिन्न — नखनिर्भिन्न । परशुना च्छिन्न — परशुच्छिन्न ।

तृतीया तत्कृतैः । ३ । १ । ६५ ।

तृतीयान्त नाम तत्कृतैर्गुणवचनैर्नामभि सह समस्यते । तत्कृतैरिति तदर्थकृतैस्तेन तृतीयान्तार्थकृतैर्गुणवचनैरिति ग्राह्यम् ।

शङ्कुलया खण्डः— शङ्कुलाखण्डः— शङ्कुलया कृतः खण्ड
इत्यर्थः । किरिणा काणः—किरिकाण । धान्येनार्थ—धान्यार्थः ।
तत्कृतैरिति किम्, अक्षणा काणः ।

चतुर्थी प्रकृत्या । ३ । १ । ७० ।

चतुर्थ्यन्तं विवृतिवाचि नाम प्रकृतिवाचिना नाम्ना सह
समस्यते, स च समासस्तत्पुरुष स्यात् । घटाय मृत्तिका—वटमृ-
त्तिका । कुण्डलाय हिरण्यम्—कुण्डलहिरण्यम् । मूषाय दारु-
यूपदारु ।

हितादिभिः । ३ । १ । ७१ ।

चतुर्थ्यन्तं नाम हितादिभिर्नामि सह समस्यते । साधुष्यो
हितम्—साधुहितम् । श्राद्धाय सुखम्—श्राद्धसुखम् । श्राविकायै
रक्षितम्—श्राविकारक्षितम् । भूताय बलि—भूतबलिरित्यादि ।

तदर्थेन । ३ । १ । ७२ ।

चतुर्थ्यन्तं नाम तदर्थेन चतुर्थ्यर्थेनार्थशब्देन सह नित्यं
समस्यते, स च समासस्तत्पुरुषः । वाच्यलिङ्गता । कुमारपा-
लायेदम्—कुमारपालार्थमिदं राज्यम् । श्राद्धायेयं यवागू—श्राद्धार्था
यवागू । उदकायायम्—उदकार्थो घटः ।

पञ्चमी भयाद्यैः । ३ । १ । ७३ ।

पञ्चम्यन्तं नाम भयाद्यैर्नामि सह समस्यते स च समासः
तत्पुरुष, स्यात् । नरकेभ्यो भयम्—नरकभयम् । धर्मादिपेत—

धमपितः । सुखापेतः । कल्पनाप्रौढः । अधर्माद् जुगुप्सुः—अध-
र्मजुगुप्सुः । सुखपतित इत्यादिः ।

वक्तेनासत्त्वे । ३ । १ । ७४ ।

असत्त्वे वर्तमाना या पञ्चमी तदन्तं नाम क्तप्रत्ययान्तेन
नाम्ना सह समस्यते, स च तत्पुरुषः । स्तोकान्मुक्तः । अन्तिका-
दागतः । अभ्याशादागतः । दूरादागतः । विप्रकृष्टादागतः ।
कृच्छ्रान्मुक्तः । ' असत्त्वे डसेः ' इत्यलुक्समासः । ' परःशताद्या
निपातनाद् ज्ञेयाः ' शतात् परे, सहस्रात् परे, लक्षात् परे; परः
शताः, परस्सहस्राः, परोलक्षा इत्यादयः ।

षष्ठ्ययत्नाच्छेषे । ३ । १ । ७६ ।

शेषे या षष्ठी तदन्तं नाम नाम्ना सह समस्यते, न चेत्
स शेषो यत्नाद् विहितः स्यात् । कर्मसञ्ज्ञायां सिद्धायां पक्षे
च कर्माविवक्षायां सम्बन्धमात्रविवक्षया षष्ठ्यां सिद्धायां सत्यां
या सूत्रैर्व्याप्यस्य कर्मसञ्ज्ञा विकल्पिता पक्षे च षष्ठी कृता
सा सर्वा षष्ठी यत्नषष्ठी, यत्नात् शेषे षष्ठी जातेति यत्नशेषषष्ठी
कथ्यते । ' नाथः ' ' स्मृत्यर्थदयेशः ' इत्यादिना यत्नाद् विहितः
शेषः—यत्नशेष इत्यर्थः, तं यत्नशेषं वर्जयित्वा या षष्ठी तदन्तं
नाम समस्यत इत्यर्थः । राज्ञः पुरुषः—राजपुरुषः । गृहस्थानां
गृहम्—गृहस्थगृहम् । गवां क्षीरम्—गोक्षीरम् । अयत्नादिति किम्,
मातुः स्मारकः, सर्पिणो नाथकः अत्र सम्बन्धषष्ठी, न कृदन्तकर्म-
निमित्ता ।

कृति । ३ । १ । ७७ ।

‘ कर्मणि कृतः ’ ‘ कर्तरि ’ एतत्सूत्रद्वयेन कृत्प्रत्ययनि-
मिक्ता या पठ्यो उक्ता तदन्तं नाम नाम्ना सह समस्यते । सिद्ध-
सेनस्य कृतिः—सिद्धसेनकृतिः । गणघराणामुक्तिः—गणघरोक्तिः ।
इध्मवृश्चनः । पटाशशातनः ।

सप्तमी शौण्डार्थैः । ३ । १ । ८८ ।

सप्तम्यन्तं नाम शौण्डादिभिर्नामभिः सह समस्यते, स च
तत्पुरमसन्दाः स्यात् । अक्षेषु शौण्डः—अक्षशौण्डः, इह शौण्ड-
शब्दो व्यसने वर्तते । अक्षधूर्तः । अक्षकितवः । वृत्तौ प्रसक्ति-
क्रियाया अन्तर्भावाद् अक्षादिष्वधिकरणे सप्तमी । बहुवचनमा-
कृतिगणार्थम् । ‘काकाद्यानां क्षेपे गम्यमाने समासो वाच्यः’ तीर्थे
काक इव—तीर्थकाकः इत्यादि । ‘पात्रेसमितादयो निपातनात्
साधवः’ पात्रे एव समिता न तु कार्ये इति पात्रेसमिताः, पात्रे-
चट्टलाः, गेहेशूर इत्यादयः । अग्नावाहितः—आहिताग्निरित्यादौ
पूर्वप्रयोगः क्वचिद् द्रष्टव्यः ।

नञ् । ३ । १ । ९१ ।

नञिति नाम नाम्ना सह समस्यते, स च समासस्तत्पुरुषः
स्यात् । नञ् द्विविधः, यदुक्तम्—

उभौ नञौ समाख्यातौ पर्युदासप्रसज्यकौ ।

पर्युदासः सद्यग्राही प्रसज्यस्तु निषेधकृत् ॥ १ ॥

प्राधान्यं तु विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता ।

पर्युदासः स विज्ञेय उत्तरपदगतो नञ् ॥ २ ॥

अप्राधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधे प्रधानता ।

प्रसज्यप्रतिषेधोऽयं क्रियया सह यत्र नञ् ॥ ३ ॥

न मनुष्यः— अमनुष्यः, न सूर्यं पश्यन्तीति—असूर्यम्पश्या
राजदाराः । पुनरपि तत्सदृश-तद्विरुद्ध-तदन्य-तदभावभेदात् स नञ्
चतुर्था । न ब्राह्मणः अब्राह्मणः ब्राह्मणसदृश इत्यर्थः । न धर्मोऽधर्मः
तद्विरुद्ध इत्यर्थः । न वायुः अवायुः वायुभिन्नः पदार्थ इत्यर्थः ।
न वचनमवचनं वचनाभाव इत्यर्थः । प्रथमत्रयाणां पर्युदासे चतुर्थस्य
प्रसज्ये चान्तर्भावः ।

• नञत् । ३ । २ । १२५ ।

नञ्शब्दस्य स्थाने अकारादेशः स्यादुत्तरपदे परे । अब्रा-
ह्मणः । अहिंसा । असत्यम् । अस्तेयम् ।

नखादयः । ३ । २ । १२६ ।

नखादयः शब्दा अकृतनञ्कारादेशा निपात्यन्ते । नास्य खं
विद्यते इति नखः । न भ्राजत इति नभ्राद् । न पातीति नपात् ।
न विदन्तीति नवेदाः । सत्सु साधुः सत्यः, न सत्यः असत्यः,
न असत्यः नासत्यः । न मुञ्चतीति नमुचिः । नास्य कुलमस्तीति
नकुलः । न पुमान् न स्त्रीति नपुंसकः । न क्षरति क्षीयते वेति
नक्षत्रम् । न कामतीति नकः । नास्मिन् अकं दुःखमस्तीति

नाकः । न विद्यन्ते शाः श्रियः छन्दांसि वा यस्येति नगः । न गच्छतीति नगः । न अगः नागः । एवं नमेरुः, ननान्दा, न-
भागः, नान्तरीयः । नवाद इत्यादयः ।

. अनु स्वरे । ३ । २ । १२९ ।

. स्वरादावुत्तरपदे परे नञित्यस्य अनित्यादेशः स्यात् । न विद्यते अन्तो यस्येति अनन्तः । न अश्वः—अनधः । न अजः—
अनजः ।

इति नञ्समासप्रकरणम् ।

विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च । ३ । १ । ९६ ।

मेदकं विशेषणं, मेदं विशेष्यम् । भिन्नप्रवृत्तिनिमित्तयोः श-
ब्दयोरेकस्मिन्नर्थे वृत्तिरैकार्थ्यं सामानाधिकरण्यम् । विशेषण-
वाचि नाम विशेष्यवाचिना समानाधिकरणेन नाम्ना सह समस्यते,
स च समासस्तत्प्ररूपसङ्घः सन् कर्मधारयसङ्घः स्यात् । नीलं
च तदुत्पलं चेति नीलोत्पलम् । रक्तं च तत् कमलं च रक्तकप-
लम् । कृष्णा चासौ शाटी च कृष्णशाटी । पुमांश्चासौ गौश्च
पुङ्गवः । विशेषणमिति किम्, तक्षकः सर्पः । विशेष्येणेति किम्,
लोहितः तक्षकः । विशेषण—विशेष्ययोः सम्बन्धिशब्दत्वेनैकतरो-
पादानेनैव सिद्धे उभयोरुपादानं परस्परव्यवच्छेद्यव्यवच्छेदकत्वे
समासो यथा स्यात् ।

उपमानं सामान्यैः । ३ । १ । १०१

उपमीयतेऽनेनेत्युपमानम् ।

वाचिभिरेव नामभि समस्यते, स च तत्पुरुषः
स्यात् । उपमानोपमेयोभयगतसाधारणधर्मः
शस्त्री, शस्त्री चासौ श्यामा च शस्त्रीश्यामा ।
मानमिति किम्, देवदत्तः श्यामा ।
इव बलाहका ।

उपमेयं व्याघ्राद्यैः साम्यानुक्तौ । ३ । १

उपमेयवाचि नाम

सह समस्यते, स च तत्पुरुषकर्मधारयसब्दः
नोपमेययोः साधारणधर्मवाची शब्दः प्रयुज्यते ।
पुरुषश्चासौ व्याघ्रश्च पुरुषव्याघ्रः । पुरुषसिंहः ।
किम्, पुरुषो व्याघ्र इव शूरः ।

पुंवत् कर्मधारये । ३ । २ । ५७ ।

उडन्तवर्जा परतः स्त्री कर्मधारये समासे । ह्येकाय
परे पुंवद् भवति । प्रतिषेधनिवृत्त्यर्थमिदम् ।
च कल्याणप्रिया । मद्रिका चासौ भार्या च मद्रकभार्या ।
चन्द्रारिका । चन्द्रमुखभार्या ।

इत्युक्तं कृता । ३ । १ । ५९ ।

कृतप्रत्ययविधायके सूत्रे ङसिना पञ्चम्यन्तेन नाम्ना यदुक्तं
 तद् ङस्युक्तम् । ङस्युक्तं नाम कृतप्रत्ययान्तेन नाम्ना सह नित्यं
 समास्यते, स च समासस्तत्पुरुषसञ्ज्ञो भवति । कुम्भं करोति—
 कुम्भकारः । शरलावः । 'तृतीयोक्तं तु वा समास्यते' मूलकोपदशं
 मुङ्क्ते, मूलकेनोपदशं मुङ्क्ते वा । प्रादयो गत्याद्यर्थे प्रथमान्तेन,
 अत्यादयः क्रान्ताद्यर्था द्वितीयान्तेन, अवादयः कृष्णाद्यर्थे तृतीया-
 न्तेन, पर्यादयो ग्लानाद्यर्थे चतुर्थ्यन्तेन, निरादयः क्रान्ताद्यर्थे पञ्च-
 म्यन्तेन समास्यन्ते, स च समासस्तत्पुरुषः । प्रगत आचार्यः—प्राचार्यः ।
 खट्वामतिक्रान्तः—अतिखट्वः । कोकिल्या अवक्रुष्टः—अवकोकिलः ।
 अध्ययनाय परिग्लानः—पर्यध्ययनः । कौशाम्ब्या निष्क्रान्तः—
 निष्कौशाम्बिः ।

सङ्ख्या समाहारे च द्विगुश्चानाम्न्ययम् । ३ । १ । ९९ ।

अनेकस्य कथञ्चिदेकत्वं समाहारः । सङ्ख्यावाचि नाम परेण
 नाम्ना सह समास्यते, सञ्ज्ञाविषये तद्धितविषये उत्तरपदे च परे
 समाहारेऽभिधेये च, स च तत्पुरुषः कर्मधारयश्च स्याद्; अयमेव
 समासोऽसञ्ज्ञायां द्विगुश्च स्यात् । सञ्ज्ञाविषये—पञ्च च ।
 ते ग्रामाश्च—पञ्चग्रामाः, सप्तर्षयः । तद्धितविषये—द्वयोर्मात्रोरपत्यं
 प्रमान् द्वैमातरः, पञ्चनापितिः । उत्तरपदे—पञ्च गावो घनमस्य
 पञ्चगवधनः, दशग्रामधनः । समाहारे—पञ्चानां पूलानां समाहारः—
 पञ्चपूली, पञ्चफली । समाहारे चेति किम्, अष्टौ प्रवचनमातरः ।

कोः कित् तत्पुरुषे । ३ । २ । १३० ।

स्वरादावुत्तरपदे परे तत्पुरुषसमासे कुशब्दस्य कदादेशः
स्यात् । कुत्सितमन्नम्—कदन्नम् । कदधः ।

रथ—वदे । ३ । २ । १३१ ।

कुशब्दस्य स्थे वदे चोत्तरपदे कदादेशः स्यात् । कदधः ।
कद्वदः ।

काऽक्ष—पथोः । ३ । २ । १३४ ।

कुशब्दस्य कादेशः स्यादनयोः परयोः । काक्ष । कापथः ।
'पुरुषे वा' कापुरुषः, कुपुरुषः । 'अल्पार्थस्यापि कोः काऽऽदेशः'
कामधुरम् अल्पमधुरमित्यर्थः ।

का—कवौ वोष्णे । ३ । २ । १३७ ।

उष्णे उत्तरपदे का—कवौ वाऽऽदेशौ स्याताम् । ईषदुष्णम्—
कोष्णम्, कवोष्णम् । पक्षे यथाप्राप्तमिति तत्पुरुषे कदुष्णम् ।
बहुव्रीहौ कूष्णः ।

परतः स्त्री पुंवत् स्येकार्येऽनूद् । ३ । २ । ४९ ।

अन्यतो विशेष्यवशात् स्त्रीलिङ्गः स्त्रियां वर्तमाने तुल्याधि-
करणे उत्तरपदे परे पुंवत् स्यात् । न तूढन्तः । दर्शनीया भार्या
यस्य स दर्शनीयभार्यः । पट्वी भार्या यस्य स पटुभार्यः ।
परतः स्त्रीत्यादि किम्, गङ्गाभार्यः, गृहिणीनेत्रः । अनूदिति किम्,
ब्रह्मबन्धुभार्यः ।

क्यद्-मानि-पित्तद्धिते । ३ । २ । ५० ।

क्यद्प्रत्यये मानिनि चोत्तरपदे परे पित्तद्धिते च परतः स्त्री
 पुंवत् स्याद्, अनूद् । श्येनी इवाचरति-श्येतायते, एनीवाचरति-
 एतायते । दर्शनीयां मन्यते-दर्शनीयमानी अयमस्याः । दर्शनी-
 यकल्या । अजथ्यं यूयम् ।

नाप्पियादौ । ३ । २ । ५३ ।

पूरण्यप्रत्ययान्ते छयेकार्ये उत्तरपदे प्रियादौ च पुंवद्भावो न
 भवति । कल्याणी पञ्चमी यासु ताः कल्याणीपञ्चमा रात्रयः ।
 कल्याणीप्रिया यस्य स कल्याणीप्रियः । एवं प्रियासुभगः, भन्या-
 प्रियः । प्रिया, भक्ति, मनोज्ञा, सुभगा, दुर्भगा, क्षान्ता, कल्याणी,
 चपला, सचिवा, समा, वामा, कान्ता, बाला, तनया, दुहितृ,
 स्वसृ इत्यादिप्रियादयः ।

तद्धिताककोपान्त्यपूरण्याख्याः । ३ । २ । ५४ ।

तद्धितप्रत्ययस्याकप्रत्ययस्य च यः कः स उपान्त्यो यासां
 ताः पूरणप्रत्ययान्ताः सन्ताश्च परतः स्त्री पुंवद् न भवति ।
 मद्रिका भार्या यस्य स मद्रिकाभार्यः । लासिकाभार्यः । अक-
 कारिका भार्या यस्य स कारिकाभार्यः, हारिकामार्यः । पूरणी-
 द्वितीया भार्या यस्य स द्वितीयभार्यः, पञ्चमीभार्यः । आख्या-
 दत्ता भार्या यस्य स दत्ताभार्यः । तद्धिताकविशेषणं किम्, पाक
 भार्या यस्य स पाकभार्यः ।

स्वाद्वाद् ङीर्जातिश्चामानिनि । ३ । २ । ५६ ।

स्वाङ्गाद् विहितो यो ङोस्तदन्तो जातिवाची च परतः स्त्री
 पुंवद् न भवति, मानिनि परे न । दीर्घकेशी भार्या यस्य स दीर्घ-
 केशीभार्यः । एवं चन्द्रमुखीभार्यः । जातिः— ब्राह्मणी भार्या यस्य
 स ब्राह्मणीभार्यः । अमानिनीति किम्, दीर्घकेशमानिनी । कठ-
 मानिनी इत्यादि ।

तद्धितः स्वरद्विहेतुररक्तविकारे । ३ । २ । ५५ ।

स्वरस्थानाया वृद्धेर्हेतुभूतो रक्तविकाराच्चान्यत्रार्थे विहितो
 यस्तद्धितस्तदन्तः परतः स्त्री पुंवद् न भवति । मैथिली भार्या
 यस्य स मैथिलीभार्यः । एवं माथुरीभार्यः । वैदर्भीभार्यः । तद्धित
 इति किम्, कुम्भकारी भार्या यस्य स कुम्भकारभार्यः । वृद्धिहेतु-
 रिति किम्, शोभनतरा भार्या यस्य स शोभनतरभार्यः । अन्ये तु
 वृद्धिहेत्वोस्तद्धितप्रत्यययोः ङितोरेव प्रतिषेधमिच्छन्ति, तन्मते
 वैयाकरणीभार्यः इत्यादिर्भवति । अरक्तेति किम्, कषायेण रक्ता
 कापायी, काषायी बृहतिका यस्य स काषायबृहतिकः, लोहस्य
 विकारो लौही, सा ईषा यस्य स लौहेपः ।

इति तत्पुरुषसमासप्रकरणम् ।

बहुव्रीहिसमासप्रकरणम्

एकार्थं चानेकं च । ३ । १ । २२ ।

एकः समानोऽर्थोऽधिकरणं यस्य तदेकार्थसमानाधिकरणमिति यावद् । एकमनेकं चैकार्थं नामाव्ययं च नाम्नां सह समस्तं भवति द्वितीयाद्यन्तस्यान्यपदस्यार्थे वाच्ये सति; स च समासो बहुव्रीहिसन्तको भवति । प्राप्तमुदकं यमसौ प्राप्तोदको ग्रामः, उग्रो रथो येन स उग्ररथोऽनद्वान्, उपहतो बलिर्यस्मै स उपहतबलिर्यश्च, उद्धृत ओदनो यस्याः सा उद्धृतौदना स्यालिः, वीराः पुर्या यस्मिन् स वीरपुरो रणः, चित्रा गावो यस्य स चित्रगुदेवदत्तः । अनेके— शोमना सूदमा जटा केशा यस्यासौ सुसूक्ष्मजटुकेशः, सुलभमनितं वासो यस्मिन् तत् सुलभमनितवासः क्षेत्रम् । अव्ययम्— उच्चैर्मुखं यस्य स उच्चैर्मुखः, एवं नीचैर्मुखः, कर्तुकामः, अन्तरङ्गम् । व्यधिकरणत्वेनाव्ययस्य प्राप्त्यभावाद् चपदेन तदनुकर्षणम् । बहुव्रीहिर्द्विविधः—तद् गुणसंविज्ञानोऽद्गुणसंविज्ञानश्च । प्रधानस्यैकदेशो विशेषणतया यत्र ज्ञायते, स तद्गुणसंविज्ञानो यथा लम्बकर्णश्चैत्रः; यत्र न ज्ञायते सोऽद्गुणसंविज्ञानो यथा पीतसमुद्रः । 'उष्ट्रमुखादयो बहुव्रीहिसमासान्ता निपातनाद् वेदितव्याः' उष्ट्रस्य मुखमिदं मुखं यस्य स उष्ट्रमुखः, अत्र व्यधिकरणसमासो मुखशब्दस्यैवशब्दस्य च लोपश्च निपातनात् विधेयः । एवं

हरिणाक्षी, हंसगमनाऽऽदयोऽस्मिन् गेणे द्रष्टव्याः -। प्रादिपूर्वं
घातुजं पदं समस्यते, विकल्पेन उत्तरपदलोपश्च । प्रपतितानि पर्णानि
यस्य स प्रपर्णः, न विद्यमानः पुत्रो यस्य स अपुत्रः, पक्षे
प्रपतितपर्णः, अविद्यमानपुत्र इति ।

सहस्तेन । ३ । १ । २४ ।

तुल्ययोगे (विद्यमानार्थे च वर्तमाने सहेति नाम तृतीयान्तैर्न
न्मान्ना समस्यते, अन्यपदार्थे स च बहुव्रीहिः ॥ तुल्ययोगो द्रव्य-
गुणैकियंया । पुत्रेण सह गोमान् सपुत्रो गोमान्, पुत्रेण सह स्थूलः
सपुत्रः स्थूलः, पुत्रेण सहागतः सपुत्र आगतः । विद्यमानता— सह
कर्मणा वर्तत इति सकर्मा जीवः, सलोमकः पुरुषः । सहेति किम्—
साकं पुत्रेण ।

सहस्य सोऽन्यार्थे । ३ । २ । १४३ ।

उत्तरपदे परे बहुव्रीहौ सहस्य स आदेशो वा स्यात् । सपुत्रः,
सच्छात्रः ।

विशेषण—सर्वादि—संख्ये बहुव्रीहौ । ३ । १ । १५० ।

विशेषणं सर्वादि—संख्यावाचि च बहुव्रीहौ प्राग् निरतति ।
चित्रगुः, कालकण्ठः, मोक्षबुद्धिः, सर्वशुक्रः, त्रिकृष्णः । प्रियशब्दो
त्वा प्राग् निरतति—गुडप्रियः, प्रियगुडः ।

गहवादिभ्यः । ३ । १ । १५६ ।

एभ्यः सप्तम्यन्तं बहुव्रीहौ वा प्राक् निपतति । विशेषणत्वात्
 सप्तम्यन्तस्य पूर्वेण पूर्वं निपाते नित्यं प्राप्ते योगो विकल्पार्थः ।
 कण्ठेगडुः गडुकण्ठः । प्रहरणार्थादिन्द्वादिगणाच्च सप्तम्यन्तं प्राक्
 न निपतति असिपाणिः, इन्दुमौलिः ।

क्ताः । ३ । १ । १५१ ।

क्वान्तं बहुव्रीहौ सर्वत्र प्राक् प्रयोक्तव्यम् । क्वनकटः ।
 आहितान्यादिषु तु क्वान्तं वा प्राक् प्रयोजनीयम् आहिताग्निः,
 अग्न्याहित । एवं प्रहरणार्थादिषु क्वान्तं विकल्पेन पूर्वं पातनी-
 यम् उद्यत्नासिः, अंस्यद्यतः । उद्यतमुरालः, मुरालोद्यन इत्यादि ।
 जातिवाचि-कालवाचि-सुखादिभ्योऽपि क्वान्तं वा पूर्वं पातनी-
 यम् खर्जूरजम्बी, मांसनाता, सुखनाता । पक्षे जग्धखर्जुरा, जात-
 मांसा, जातसुखा ।

द्विपदाद् धर्मादन् । ७ । ३ । १४१ ।

धर्मशब्दान्ताद् द्विपदाद् बहुव्रीहेरन् भवति । शोभनो धर्मो
 यस्य स सुधर्मो जैनः । द्विपदादिति किम्- परम स्वो धर्मो यस्य स
 परमत्वधर्मः । जापशब्दभ्य बहुव्रीहौ जानिरादेशो वक्तव्यः ।
 सुवतिजानिः ।

सुपूत्युत्सुरभेर्गन्धादिद् गुणे । ७ । ३ । १४४ ।

एभ्यः पराद् गुणार्थे वर्तमानाद् गन्धशब्दाद् बहुव्रीहौ इद्
 भवति । सुगन्धि, पुतिगन्धि, उद्गन्धि, सुरभिगन्धि वस्तु । गुण

इति किम्— द्रव्येऽप्ये वर्तमानाद् न भवति शोभना गन्धा द्रव्याणि यस्य स सुगन्ध आपणिकः । 'आहार्ये गुणे वा इद् वक्तव्यः' शोभनो गन्धो यस्य तत् सुगन्धि सुगन्धं शरीरम् । 'अल्पार्थाद् गन्धशब्दाद् विकल्पेनेद् वाच्यः' सूपगन्धि, घृतगन्धि भोजनम् । 'उपमानार्थात् पराद् गन्धशब्दादपि' उत्पलगन्धि मुखम् । 'सम्पूर्वात् प्रपूर्वाच्च जानुशब्दस्य बहुव्रीहौ, लुञ्जावादेशौ वाच्यौ' संजुः, संज्ञः, प्रजुः, प्रज्ञः । 'मन्दाल्पाभ्यां पराद् मेघाशब्दस्यापि बहुव्रीहौ अस् समासान्तो वाच्यः' मन्दा मेघा यस्यासौ मन्दमेघा एवमल्पमेघाः ।

स्त्रियामूधसो न् । ७ । ३ । १६९ ।

स्त्रियां वर्तमानस्योधसो बहुव्रीहौ न् स्यात् । कुण्डमिवोधो यस्याः सा कुण्डोष्नी गौः । स्त्रियामिति किम्— कुण्डोष्णा गोगणः । 'खर-खुरशब्दात् परस्य नासिकाशब्दस्य सञ्ज्ञायां नसादेशः स्यात्' खरणा, खुरणाः । 'उपसर्गात् परस्य नासिकाया नसादेशो वाच्यो बहुव्रीहौ' प्रणसं मुखम् । 'विर्यसर्गात् नासिकाया खु-ख-आ आदेशा बोध्याः' विगता नासिका यस्यासौ विखुः, विखः, विप्रः । 'धनुः-शब्दस्य बहुव्रीहौ धन्वन् वक्तव्यः' पुष्पधन्वा ।

सकथ्यक्ष्णः स्वाङ्गे । ७ । ३ । १२६ ।-

स्वाङ्गार्थो यौ सकथ्यक्षी तदन्ताद् बहुव्रीहेष्टो भवति । दीर्घ-सकथी, विशालाक्षी । स्वाङ्ग इति किम्— दीर्घसकथि शकटम् ।

प्रमाणीसंख्याद् डः । ७ । ३ । १२८

(१४९)

प्रमाण्यन्तात् संख्यार्पाच्च बहुव्रीहेर्दो भवति । स्त्रीप्रमाणा
गृहस्थाः, द्विजाः ।

जातेरीयः सामान्यवति । ७ । ३ । १३९ ।

जात्यन्ताद् बहुव्रीहेरीयो भवति सामान्याश्रयेऽन्यपदार्थे ।
वैश्यजातीयः, क्षत्रियजातीयः । सामान्यवतीति किम्- बहुजाति-
ग्रामः । 'हस्तादिवर्जादुपमानात् परस्य सोः संख्यायाश्च परस्य
बहुव्रीहौ पादस्य पाद् वक्तव्यः' ज्याघपाद् । सुपाद् । द्विपाद् ।

इति बहुव्रीहिसमासमकरणम् ।

अथ द्वन्द्वसमासप्रकरणम् ।

चार्ये द्वन्द्वः सहोक्तौ । ३ । १ । ११७ ।

चार्ये वर्तमानं नाम नाम्ना सह सहोक्तिविषये समस्यते, स च समासो द्वन्द्वसङ्गो भवति । समुच्चयान्वाचयेतरेतरसमाहारभेदात् चतुर्विधश्चार्यः । अनेकस्य क्रियाकारकादेरेकस्मिन्नये तुल्यबलतया ढोकनं समुच्चय । यथा विप्रः पठति पचति च, चैत्रो मैत्रश्च पठति । गुणप्रधानभावमात्रविशेषः समुच्चय एवान्वाचयो यथा हे बटो भिक्षामट, गां चानय । समुच्चयान्वाचयरूपे चार्येऽन्योन्यापेक्षाभावाद् न भवति समासः । द्वयोस्तु इतरेतरसमाहारयोर्भवति । अन्योन्यसापेक्षणामेव द्रव्याणामुद्भूतावयवभेदसमूह इतरेतरयोगः । अजयपालश्च विजयपालश्च जीवादिपदार्थं जानीत इति अजयपालविजयपालौ जीवादिपदार्थं जानीत । धवश्च सुक्षश्च घब्रह्मसौ, घनश्च खदिरश्च पलाशश्च धवखदिरपलाशा ; अत्रावयवानामुद्भूतत्वात् तन्निवन्वनं द्वित्वं बहुत्वं च भवति । न्यग्भूतावयवभेदः समूहः समाहारः । धवश्च खदिरश्चानयोः समाहारः धवखदिरम्, धवश्च पलाशश्च न्यग्रोधश्चैषां समाहारः धवखदिरन्यग्रोधम् । अत्रावयवानां न्यग्भूतत्वात् समुदायस्य च प्राधान्यात् तस्यैकत्वाच्चैकवचनम् । पदैः प्रत्येकं पदार्थानां शुगपदभिधानं सहोक्तिः । चैत्रमैत्रौ

घटं कुर्वतिऽत्र चैत्रशब्दो द्वयर्थो मैत्रशब्दोऽपि द्वयर्थः, चकारेण तु लक्ष्यतेऽयमर्थः ।

समानानामर्थेनैकः शेषः । ३ । १ । ११८ ।

समनार्थानां शब्दानां सहोक्तौ गम्यमानायामेकः शिष्यतेऽर्थान्ये लुप्यन्ते । वक्रश्च कुटिलश्च वक्रौ कुटिलौ वा । अर्थेन समानानामिति किम्—प्लक्षन्प्रौघौ । सहोक्ताविति किम्—वक्रश्च कुटिलश्च दृश्यः ।

स्यादावसंख्येयः । ३ । १ । ११९ ।

सर्वस्यां स्यादौ विभक्तौ तुल्यरूपाणां सहोक्तौ गम्यमानायामेकः शिष्यते, संख्येयवाचि शब्दरूपं वर्जयित्वा । असश्च शकट, असश्च देवनः, असश्च विभीतक इति अज्ञाः । एवं घटाः पटा देवा इत्यादयः । 'त्यदादिभिरन्येन सहोक्तौ त्यदादिरेवैक शिष्यते' स च चैत्रश्च तौ । 'भ्रात्रर्थस्य स्वन्नर्थेन सहोक्तौ भ्रात्रर्थ एकः शिष्यते' 'पुत्रापस्य दुहित्वेन सहोक्तौ पुत्रार्थश्चैकः शिष्यते' भ्राता च स्वप्ता च भ्रातरौ, पुत्रश्च दुहिता च पुत्रौ । 'मातृशब्देन सहोक्तौ पितृशब्दः एको वा शिष्यते' माता च पिता च पितरौ मातापितरौ वा ।

वृद्धो यूना तन्मानभेदे । ३ । १ । १२४ ।

वृद्धप्रत्ययान्तस्य युवप्रत्ययान्तेन सहोक्तौ वृद्धप्रत्ययान्त एकः शिष्यते, तन्मानभेदे एव न तु प्रकृतिभेदेऽर्थभेदे वाऽन्यस्मिन् भेदे

सति । गार्ग्यश्च गार्ग्याघणश्च गार्ग्यौ । तन्मात्रभेद इति किम्—
गार्ग्यवात्स्यायनौ ।

पुरुषः तस्त्रिया । ३ । १ । १२६ ।

पुरुषशब्दः प्राणिनि प्रुंसि वर्तते । रूढस्त्रीवाचिना सहोक्तौ
पुरुष एकः शिष्यते, तन्मात्रभेदे । ब्राह्मणश्च ब्राह्मणी च ब्राह्मणौ ।
'स्त्रीबं नामाह्नीवेव सहोक्तावेकं शिष्यते तन्मात्रभेदे, तच्च शिष्यमे-
कार्थं वा भवति' शुकं च शुकश्च शुकं वा ।

विरोधिनामद्रव्याणां नवो द्वन्द्वः स्वैः । ३ । १ । १३० ।

द्रव्यं गुणक्रियावत् । विरोधिवाचिनामद्रव्याणां स्वजातीयैरे-
वारब्धो द्वन्द्व एकार्थो वा भवति । सुखं च दुःखं च सुखदुःखे
सुखदुःखं वा ।

प्राणितूर्याङ्गाणाम् । ३ । १ । १३७ ।

प्राणितूर्ययोरङ्गार्थानां स्वजातीयारब्धो द्वन्द्व एकार्थो नित्यं
भवति । कर्णनासिकम् । मार्दङ्गिकपाणविकम् । सेनाङ्गवाचिनां
क्षुद्रजन्तुवाचिनां च स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यं भवति । रथाश्वाश्वाश्च
रथाश्चम्, यूकालिशम् । 'येषामध्येतृणां निकट. पाठस्तेषां स्वैर्द्वन्द्व
एकार्थः स्यात्, पदक्रमरम् । 'जातिवैराणामपि' अहिनकुलम् ।
यतिब्राह्मणम् ।

पात्र्यशूद्रस्य । ३ । १ । १४३ ।

यैर्मुक्ते पात्रं संस्कारेण शुष्यति ते शूद्राः, पात्रमर्हन्तीति

पाठ्याः । पात्रार्हशुद्रवाचिनां स्वैर्द्वन्द्व एकार्यो भवति । तत्साय-
स्कारम् । रमकृतन्तुवायम् । एकवद्भावे नपुंसकत्वं यदुक्तम्—
“ द्वन्द्वैकत्वाऽन्यपीभावौ क्रियाव्ययविशेषणे । . . .

कृत्याः चानाः खल्वग्निः भावे आ त्वात् समूहनः ” ॥ १ ॥

द्वन्द्वैकत्वम्—सुखदुःखम् । अन्यपीभावः—दण्डादण्डि । क्रियाया
व्ययस्य च यद् विशेषणं तद्वाचि नाम-साधु पचति, प्राग रमणीयम् ।
भावे विहिताः कृयाः, कप्रत्ययः, आनेति कान—आनशौ, अनडपि
इत्येते प्रत्ययाः तदन्तं च—चैत्रेण कार्यं कर्तव्यं कृतं पेचानं पच्य-
मानं खनं स्थानं इत्यादयः । खल्वप्रत्ययान्तम्—दुराख्यं सर्वं मैत्रेण ।
ग्निं सांराविणम् । ‘ भावे त्वत्त् ’ इत्यारभ्य ‘ ब्राह्मणस्त्वः ’
इति त्वमभिध्याप्य ये प्रत्ययास्तदन्तं च नाम नपुंसकं भवतीत्यर्थः ।
खञ्जशरासखीदुत्स्वराद्यल्पस्वराच्यमेकम् । ३ । १ । १६०

खञ्जशरं सखिवर्जितमिकारोकारान्तं स्वराद्यकारान्तमल्पस्वरं
पुज्यवाचि चैकं द्वन्द्वे प्राक् प्रयोक्तव्यम् । खञ्जशरम्—शरशीर्षम् ।
असखीदुत्—अग्नीपोमौ, पट्टगुप्तौ । स्वराद्यत्—अख्रशखम्, उष्ट्र-
खरम्, उष्ट्रशशकम् । अधरयेन्द्राः, इन्द्रयाथाः अत्रैकस्यैव नियमः
‘स्पर्धे परम् ’ इति न्वायात् । अल्पस्वरम्—श्रुतन्यग्रौघौ, घवखदिरप-
खंशाः । अर्च्यम्—श्रद्धामेधे । एकमिति किम्—शङ्खदुन्दुभि-
वीणाः, वीणादुन्दुभिशङ्खा नाऽत्र वीणाशङ्खयोर्युगपत् पूर्वनिपातः ।

आ द्वन्द्वे । ३ । २ । ३९ ।

विद्यायोनिष्वन्धनिमित्तानामृकारान्तानां यो द्वन्द्वस्तस्मिन्
सत्युत्तरपदे परे; पूर्वपदस्याऽऽद् भवति। होता च पोता च
होतापोतारौ । माता च पिता च मातपितरौ । याताननान्दरौ ।
पुत्रशब्दे परेऽपि द्वन्द्वे ऋकारस्याकारो भवति पितापुत्रौ ।

वेदसहश्रुतावायुदेवतानाम् । ३ । २ । ४१ ।

एषां द्वन्द्वे पूर्वपदस्य आ भवति उत्तरपदे परे । येषां साह-
चर्यं लोके प्रसिद्धं वेदे च सहभावेन निर्देशः कृतस्ते वेदसहश्रुताः ।
इन्द्रासोमौ । इन्द्रावृहस्पती । वायुवर्जनाद् वायवर्गौ ।

ईः पौमवरुणेऽग्नेः । ३ । २ । ४२ ।

अग्निशब्दस्येकारादेशो भवति पौमे वरुणे च परे, वेदसहश्रु-
तावायुदेवतानां द्वन्द्वे । अग्नीपौमौ । अग्नीवरुणौ ।

दिवो द्यावा । ३ । २ । ४४ ।

देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे परे दिवो द्यावादेशो भवति । द्यौश्च
भूमश्च द्यावाभूमी । 'पृथिवीशब्दे उत्तरपदे दिवस्-दिवः इत्येतावादेशौ
वा भवतः' दिवस्पृथिव्यौ, दिवःपृथिव्यौ, द्यावापृथिव्यौ । 'मातृ-
पित्रोर्द्वन्द्वे ऋकारस्यार बोभयोः पदयोर्निपात्य' मातरपितरयोः,
मातापित्रोः ।

परस्परान्योन्येतरैतरस्याम् स्यादेर्वाऽपुंसि । ३ । २ । १ ।

अपुंसि प्रयुज्यमानानां परस्परादीनां सम्बन्धिनः स्यादेः स्याने

वाऽऽमादेशो भवति । एते च परस्परादय स्वभावादेकत्वपुंस्त्व-
 वृत्तयः कर्मव्यतिहारविषयाः । अन्योऽन्यमेकक्रियानरणं कर्मव्यति-
 हारः । इमे सख्यौ कुले वा परस्परां परस्परं वा भोजयत । इमे
 सख्यौ कुले वाऽन्योऽन्यमन्योऽन्या वा भोजयत । आभिः सखीभिः
 इतरेतरा वा इतरेतरेण भोज्यते इत्यादि ।

अयालुपसमासः—

असत्त्वे ङसेः । ३ । २ । १० ।

असत्त्वे विहितो यो ङसिस्तस्योत्तरपदे परे लुञ्च न भवति ।
 स्तोत्रान्मुक्तः । कृच्छ्रान्मुक्तः ।

ओजोऽङ्गःसहोऽम्भस्तमस्तपसष्टः । ३ । २ । १२ ।

एभ्य परस्य तृतीयैकवचनस्य टाप्रत्ययस्य लुञ्च न भवति ।
 ओजसाकृतम् । अङ्गसाकृतम् । सहसाकृतम् । अम्भसाकृतम् ।
 तमसाकृतम् । तपसाकृतम् । 'पुंसोऽनुजे, अनुषोऽधे, आत्मनश्च
 पूरणप्रत्ययान्ते उत्तरपदे टाप्रत्ययस्य लुञ्च न वाच्यः' । पुंसाऽनुज-
 अनुषाऽन्व । आत्मनाद्वितीय ।

परात्मभ्या ङेः । ३ । २ । १७ ।

आभ्या परस्य चतुर्थ्यैकवचनस्योत्तरपदे परे सञ्ज्ञाया लुञ्च न
 भवति । परस्मैपदम् । आत्मनेपदम् ।

तत्पुरुषे कृति । ३ । २ । २० ।

अकारान्ताद् व्यञ्जनान्ताच्च परस्य सप्तम्याः कृदन्त उत्तर-
पदे परे तत्पुरुषे समासे लुब् न भवति । स्तम्बेरमः । कर्णेजपः ।
अस्मनिहुतम् ।

अपो य-योनि-मति-चरे । ३ । २ । २८ ।

अस्मात् परस्य सप्तम्या यप्रत्यये योनि-मति-चरेषु चोत्तर-
पदेषु लुब् न भवति । अप्सु भवः अप्सव्यः । अप्सुयोनिः । अप्सु-
मतिः । अप्सुचरः । 'मध्यादन्ताच्च सप्तम्या गुरौ परे लुब् न
वाच्यः' मध्येगुरुः । अन्तेगुरुः ।

अमूर्धमस्तकात् स्वाङ्गादकामे । ३ । २ । २२ ।

मूर्ध-मस्तकवर्जितात् स्वाङ्गवाचिनोऽव्यञ्जनात् परस्याः
सप्तम्याः कामवर्जित उत्तरपदे परे लुब् न स्यात् । उरसिलोम ।
शिरसिशिखः । उदरेमणिः । कण्ठेकालः ।

पश्यद्-वाग्-दिशो हर-युक्ति-दण्डे । ३ । २ । ३२ ।

हर-युक्ति-दण्डे उत्तरपदे एभ्यः परस्या पष्ठ्या लुब् न
भवति । पश्यतोहरः । वाचोयुक्तिः । दिशोदण्डः । 'देवानांप्रिय
इत्यलुब् निपात्यः' ।

ऋदुदित्तरतमरूपकल्पघुवचेलङ्गोत्रमतहते वा

ह्रस्वश्च । ३ । २ । ६३ ।

परतः खीलिङ्ग ऋदुदित् शब्दस्तरादिप्रत्यये घुवादावुत्तरपदे
च परे ह्रस्वान्तः पुंवच वा भवति । पचन्तितरा, पचत्तरा, पचन्ती-

तरा । श्रेयसिनमा, श्रेयस्तमा, श्रेयसीतमा । विदुषिरूपा, विद्वद्रूपा,
विदुषीरूपा । पचन्तिकल्पा, पचत्कल्पा, पचन्तीकल्पा । पचन्ति-
द्युवा, पचद्द्युवा, पचन्तीद्युवा । पचन्तिचेली, पचच्चेली, पचन्तीचेली ।
पचन्तिगोत्रा, पचद्गोत्रा, पचन्तीगोत्रा । पचन्तिमता, पचन्स्तां,
पचन्तीमता । पचन्तिहता, पचद्घना, पचन्तीहता । 'गौणस्याविगो-
शोऽदृश्यं द्याद्यन्नस्य चान्ते वर्णमानस्यापि ह्रस्वो वेदितव्यः'-
पञ्च गावो यस्य स पञ्चगुः, अतिकुमारिः, अतिछट्वा । 'इयन्त-
स्यैकस्वराणां विकल्पेनान्येषां नित्यं ह्रस्वसरादिषु परेषु
वेदितव्यः, ध्वितरा, खीतरा । गौरितमा । 'महच्छब्दस्योत्तरपदे
क्वचिद् वा वाच्यः' महावीरः, महाकरः ।

गोस्तत्पुरुषात् । ७ । ३ । १०९ ।

गोशब्दान्तात् तत्पुरुषादद् भवति । राज्ञो गौः राजगवी ।

राजन्सखेः । ७ । ३ । १०६ ।

एतदन्तात् तत्पुरुषादद् भवति । पञ्चानां राज्ञां समाहारः
पञ्चराजो । राज्ञः सखा राजसखः ।

ऋक्षूःपथपोऽत् । ७ । ३ । ७६ ।

ऋगाद्यन्तात् समासादद् भवति । अर्धर्वः । त्रिपुरम् । नङ्-
पथः । द्वीपम् । 'धुरन्तादद् वाच्यश्चेद् घूर्नाक्षत्या' राजधुरा ।
'उपसर्गात् परस्याच्चनः समवान्पेभ्यश्च तममोऽट वक्तव्यः'-
प्राघ्वः, सन्तमसम्, अवतमसम्, अन्वतमसम् ।

प्रति-परोऽनोरव्ययीभावात् । ७ । ३ । ८७ ।

प्रत्यादिपूर्वादिक्ष्यन्तादव्ययीभावादद् भवति । प्रत्यक्षम् ।
परोक्षम् । अन्वक्षम् । 'अन्तन्तादव्ययीभावादद् वाच्यः' उपतक्षम् ।

गिरि-नदी-पौर्णमास्याग्रहायण्यपञ्चमवर्गयोर्द्वि
र्वा । ७ । ३ । ९० ।

एतदन्तात् पञ्चमवर्गवर्गान्ताच्चान्वययीभावादद् वा भवति ।
अन्तर्गिरम्, अन्तर्गिरि । उपनदम्, उपनदि । उपपौर्णमासम्,
उपपौर्णमासि । उपाग्रहायणम्, उपाग्रहायणि । उपपञ्चमम्,
उपपञ्चम् । 'संख्यायात् पराभ्यां नदी-गोदावरीभ्यां तु नित्यं
वक्तव्यः' । पञ्चनदिम्, द्विगोदावरम् ।

जात-महद्-वृद्धादुक्ष्णः कर्मधारयात् । ७ । ३ । ९६ ।

एभ्यः परो य उक्षशब्दस्त्वन्तात् कर्मधारयाद् भवति ।
मातोक्षः । महोक्षः । वृद्धोक्षः ।

स्त्रियाः पुंसो द्वन्द्वौच । ७ । ३ । ९६ ।

स्त्रीशब्दात् परो यः पुंमान् तदन्ताद् द्वन्द्वौत् कर्मधारयाच्चाद्
भवति । स्त्रीपुंसौ । स्त्रीपुंसः । 'कृक्सामे, कर्गयजुपम्, धेन्व-
कुहौ, वाङ्मनसे, अहोरात्रः, रात्रिदिवम्, मक्तदिवम्, अहदिवम्,
उमैष्ठीवम्, पदष्ठीवम्, अक्षिभुवम्, दारगवम्' एते अदन्ता
द्वन्द्वे निपात्याः ।

((७१९२))

चवर्गदपहः 'समाहारे ॥ ७ ॥ ३५ ९८ ।

समाहारार्थाद्वेतदन्ताद् द्वन्द्वादद् भवति । वाक्त्वचम् । संप-
द्विपदम् । वाक्त्वचम् । छत्रोपानहम् ।

द्विगोरनहोऽद् ॥ ७ ॥ ३ ॥ ९२ ॥

अत्रन्तादहन्ताच्च द्विगुसमाहारादद् भवति । यञ्चानां
न्तह्णा समाहार पञ्चतक्षी । द्वयह । 'स्वार्थन्ताद् वा वाच्यः
द्विखारम्, द्विखारि ।

नावः ॥ ७ ॥ ३ ॥ १०४ ।

अर्थात् परो यो नौशब्दस्तदन्तात् समासद् द्विगोश्चाह
भवति । अर्धेनावी । पञ्चनावम् ।

प्राग्नि उपमानात् ॥ ७ ॥ ३ ॥ १११ ॥

प्राग्निर्वाहुपमानात् परो यश्चा तदन्तात् तत्पुरुषादद् भवति ।
व्याघ्रश्च व्याघ्र इवश्चा इत्यर्थः । 'अहन्तात् तत्पुरुषादद्
वाच्य' परमाह ।

सर्वाशसंख्याऽव्ययात् ॥ ७ ॥ ३ ॥ ११८ ॥

सर्वशब्दादशार्थात् संख्यार्थादव्ययाच्च परो योऽहनशब्दस्तद-
न्तात् तत्पुरुषादद् भवति, अहोऽहनदेशश्च । सर्वाह । पूर्वाहः ।
द्व्यहनः । अत्यही ।

अतोऽहस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ ७३ ॥

रेफादिमतोऽकारान्तात् पूर्वपदात् परस्योहनस्य नो ण्
भवति । पराहः ।

अक्षणोऽप्राण्यङ्गे । ७ । ३ । ८५ ।

अप्राण्यङ्गार्थादक्षयन्तादन्तो भवति । छवणोक्षम् । शकटाक्षम् ।

संख्यातैकपुण्यवर्षादीर्घाच्च रात्रेस्तु । ७ । ३ । ११९ ।

एभ्यः सर्वांशादेश्च परो यो रात्रिशब्दस्तदन्तात् तत्पुरुषाद्दे
भवति । संख्यातरात्रः । एकरात्रः । पुण्यरात्रः । वर्षारात्रः । दीर्घ-
रात्रः । सर्वरात्रः । पूर्वरात्रः । द्विरात्रः । अतिरात्रः ।

नबन्वयात् संख्याया ङः । ७ । ३ । १२३ ।

आभ्यां परो यः संख्यावाची शब्दस्तदन्तात् तत्पुरुषाद्
ङो भवति । अदशाः । निखिंशः । 'संख्याऽव्ययाभ्यां परो
योऽङ्गुलिस्तदन्तात् तत्पुरुषाद् ङो वाच्यः' । द्वयङ्गुलम्,
निरङ्गुलम् ।

नब्-सु-व्युप-त्रेश्चतुरः । ७ । ३ । १३१ ।

एभ्यः परो यश्चतुःशब्दस्तदन्ताद् बहुव्रीहेरब् भवति ।
अचतुरः । सुचतुरः । विचतुरः । उपचतुराः । त्रिचतुराः ।

वयसि दन्तस्य दतुः । ७ । ३ । १५१ ।

सुसंख्यापूर्वस्य दन्तस्य बहुव्रीहौ दतु आदेशो भवति,
वयसि गम्ये । शोमना दन्ता यस्य स सुदनु कुमारः । द्विदनु

वालः । 'सुपूर्वस्य हृदयस्य बहुव्रीहौ मित्रेऽप्ये दुःपूर्वस्य' चाभिन्ने
हृद् निपात्यः' । सुहृद् मित्रम् । दुर्हृदमित्रः ।

इनः कच् । ७ । ३ । १७० ।

इन्नाद् बहुव्रीहेः रुयर्पात् कच् भवति । बहवो दण्डिनो
यस्यां सा बहुदण्डिका सेना । 'ऋकारान्ताद् नित्यदिदन्ताच्च बहु-
व्रीहेः कच् वक्तव्यः' । बहुकर्तृकः । बहुनदीकः ।

शेपाद् वा । ७ । ३ । १७५ ।

उक्तातिरिक्ताद् बहुव्रीहेः कच् वा भवति । बहुखट्वकः,
बहुखट्वः ।

ईयसोः । ७ । ३ । १७७ ।

ईयस्वन्ताद् बहुव्रीहेः कच् न भवति । बहुश्रेयसी साध्वी ।
'पोडश, पोडा, पड्दा, पोडत् इत्यादयस्तु निपातनाद्' । यत्र नित्य-
समासस्तत्रास्वप्नविग्रहो विधेयो यया स्त्रियामिति अधिस्त्रि ।

इति समासंपकरणं समाप्तम् ।

अथ तद्धितार्थो निरूप्यते ।

तद्धितोऽणादिः । ६ । १ । १ ।

इतो वक्ष्यमाणा अणादिप्रत्ययास्तद्धितसञ्ज्ञका भवन्ति ।

पौत्रादि वृद्धम् । ६ । १ । २ ।

पौत्रप्रभृति अपत्यं वृद्धम् । अपत्यवतः परमप्रकृतेर्यत् पौत्रा-
द्यपत्यं तद् वृद्धसञ्ज्ञकं भवति । गर्गस्यापत्यं पौत्रादिः गार्ग्यः ।
नडस्यापत्यं पौत्रादिः नाडायनः । पौत्रादीति किम्—गर्गस्यानन्त-
रापत्यं गार्गिः ।

वंश्यज्यायोभ्रात्रोर्जीवति प्रपौत्राद्यस्त्री युवा । ६ । १ । ३ ।

वंश्यः पित्रादिः, ज्यायान् भ्राता वयोधिक इत्यर्थः, स धेरु-
पितृकः एरुमातृको वा, प्रपौत्रो मूलप्रकृतेश्चतुर्थः । वंश्ये ज्येष्ठ-
भ्रातरि च जीवति सति स्त्रीवर्जितं प्रपौत्राद्यस्य युवसंज्ञकं भवति ।
गार्ग्यस्य युवाऽपत्यं गार्ग्यायण । वंश्यन्यायोभ्रात्रोरितिकिम्—
गार्ग्यः । जीवतीति किम्—मृते गार्ग्यः । अग्रीतिकिम्—ग्री गार्गी ।

सपिण्डे वयःस्थानाधिके जीवद् वां । ६ । १ । ४ ।

वयोः सप्तम एरुः पृथपस्तौ मियः सपिण्डौ स्तः । वयो
यौवनादि । स्थानं पिता पुत्रादि च । द्वाभ्यां वयःस्थानाम्या-
मधिके सपिण्डे जीवति सति मूढप्रकृतेः स्त्रीवर्ण्यं प्रपौत्राद्यस्य

जीवदेव सुवसञ्जं वा भवति । गार्ग्यस्यापत्यं जीवद् गार्ग्यः गार्ग्यो-
यणो वा । वात्स्यः वात्स्यायनः ।

सञ्ज्ञा दुर्वा । ६ । १ । ६ ।

दृष्टाद् या सञ्ज्ञा सा दुसञ्ज्ञा वा भवति । चैत्रीयाः चैत्राः ।

त्यदादिः । ६ । १ । ७ ।

असौ दुमञ्जो भवति । ' दोरीयः ' इति ईये त्वदीयः ।
तदीयः ।

प्राग् जितादण् । ६ । १ । १३ ।

' तेन जितजयद्दीव्यत्वानत्सु ' इत्येनस्मान् सूनात् प्राग्
येऽपत्यादयोऽर्थास्तेष्वण् वा भक्त्यपवादविषयं मुक्त्वा । उपगोर-
पत्यम्—औपगव । मद्धिष्टेन रत्तम्—माद्धिष्टम् ।

दसोऽपत्ये । ६ । १ । २८ ।

पष्ठयन्ताद् नाम्नोऽपत्येऽप्ये यथाविहितमणादयो भवन्ति ।
उपगु+अण् इति स्थिते ण इत्सञ्ज्ञायां सत्यां

वृद्धिः स्वरेष्वादेर्जिति तद्धिते । ७ । ४ । १ ।

जिति णिति तद्धिते परे प्रकृतैः प्रथमस्वरस्य वृद्धिर्भवति ।
' इत्यादित्स्वरस्य वृद्धौ औपगु+अ इति स्थिते

अस्वयंभुवोऽण् । ७ । ४ । ७० ।

स्वयंभूवर्जस्थोवर्णान्तस्यापदस्य तद्धिते परेऽण् भवति । अवा-
देशे औपगवः ।

धनादेः पत्युः । ६ । १ । १४ ।

धनादिगणपठिताच्छब्दात् परो यः पतिशब्दस्तदन्तात्
प्राग्जितीयेऽर्थेऽण् भवति । धनपतेरपत्यं तत्र भवो वा धानपतः ।
अश्वपतेः आश्वपतः ।

अनिदम्यणपवादे च दित्यदित्यादित्ययम-
पत्युत्तरपदान् ज्यः । ६ । १ । १५ ।

दित्यादिशब्दात् पत्युत्तरपदाच्चेदमर्थवर्जिने प्राग्जितीयेऽर्थेऽप-
ह्यद्यर्थरूपे षोऽणोऽपवादस्नद्विपये च ज्यः भवति । द्वितेरपत्यं
दित्यः । अदितेरपत्यमादित्यः । आदित्यो देवता यस्य तद् आदि-
त्यम् । यमस्यापत्यं याम्यः । बृहस्पतिर्देवताऽस्य बार्हस्पत्यम् ।
इदमर्थवर्जनाद् आदित्यस्येदम्—आदितीयं मण्डलम् ।

कलयग्रेरेयण् । ६ । १ । १७ ।

आम्यां प्राग्जितीये एयण् भवति । कलिर्देवताऽस्य तत्
कालेयम् । आग्नेयम् ।

उत्सादेरब् । ६ । १ । १९ ।

अस्मात् प्राग्जितीयेऽनिदम्यणपवादे चान् भवति । उत्स-
स्यापत्यम्—औत्सः । तरुण्या अपत्यम्—तारुणः ।

अः स्याम्नः । ६ । १ । २२ ।

स्याम्नः प्राग्जितीये अः भवति । अश्वत्यामः ।

लोम्नोऽपत्येषु । ६ । १ । २३ ।

अस्मात् प्राग्जितीये बहुवचनार्थे अः भवति । एकत्वे द्वित्वे च बाह्वादित्वादिन् । उडुलोम्नोऽपत्यानि—उडुलोमाः । एकत्वे द्वित्वे च औडुलोमिः औडुलोमी ।

द्विगोरनपत्ये यस्वरादेर्लुवद्धिः । ६ । १ । २४ ।

अपत्यार्थादन्यत्र प्राग्जितीयेऽप्ये विहितस्य द्विगोः परस्य यकारादेः स्वरादेश्च प्रत्ययस्य लुच् भवति, न तु द्विः । द्वयो रपयो-
र्वोदा द्विरपः ' रथाद् सांदेश्च वोङ्क्ते ' इति यः । पञ्चमु कपालेषु संस्कृतः पञ्चकपालः । द्विगोरितिकिम् — पूर्वस्यां शालायां भवः—
पौर्वशालः । यस्वरादेरिति किम् — पञ्चम्यो गोम्य आगतं पञ्चगुमयम् ।

न प्राग्जितीये स्वरे । ६ । १ । २५ ।

गोत्रे उत्पन्नस्य प्रत्ययस्य बहुवचनेषु या लुच् वक्ष्यते सा प्राग्जितीयेऽप्ये यः स्वरादिनद्धितो विधीयते तस्मिन् विषये न भवति । गर्गाणां छात्रा गार्गीयाः । वात्सीयाः ।

तद्धितयस्वरेऽनाति । २ । ४ । २२ ।

व्यन्गनात् परस्यापत्यप्रत्ययमन्चन्विनो यकारस्य तद्धिते यकार-
रादावाकारवर्नम्बरादौ च प्रत्यये परे लुच् भवति । गार्ग्ये साधु-
गार्ग्यः । गर्गाणां समूहो गार्गकम् । यस्वर इति किम् — गार्ग्य-
दागर्न गार्ग्यमयम् । अनातीति किम् — गार्ग्यायणः ।

अत इञ् । ६ । १ । ३१ ।
पष्ठचन्ताददन्तादपत्येऽर्थे इञ् भवति । दाक्षिः ।

- गर्गादिर्वञ् । ६ । १ । ४२ ।

एभ्योऽपत्ये वृद्धे यञ् भवति । गर्गस्य वृद्धापत्यं गार्ग्यः ।
वात्स्यः । जाम्दग्न्यः । धौम्यः । धानंजयः । 'विदांदीनामञ्
वाच्यो वृद्धेऽपत्ये' विदस्य वृद्धापत्यं वैदः ।

- नडादिभ्य आयनण् । ६ । १ । ५३ ।

नड इत्यादिभ्यो वृद्धापत्ये आयनण् भवति । नाडायनः ।
चारायणः । वृद्धग्रहणादनन्तरापत्ये तु नाडिः, चारिः इत्यादिः ।

- यजिञ् । ६ । १ । ५४ ।

वृद्धेऽर्थे यौ यजिञौ तदन्ताद् युवापत्ये आयनण् भवति ।

- वृद्धाद् यृनि । ६ । १ । ३० ।

युवापत्ये यः प्रत्ययः स वृद्धप्रत्ययान्ताद् भवति । गर्गस्य
युवापत्यं गार्ग्यायणः । वत्सस्य वात्स्यायनः । दक्षस्य दाक्षायणः ।

- शिवादेरण् । ६ । १ । ६० ।

शिवादिगणपठिनाऽपत्येऽण् भवति । शैवः, प्रौष्ठः, चाण्ड
इत्यादिः ।

- ऋपिष्टृष्ण्यन्धककुरुभ्यः । ६ । १ । ६१ ।

ऋपया प्रसिद्धा, वृष्ण्यः अन्वक्कुरवः इति च वंशाख्याः ।

ऋष्यादिवाचिभ्यो नामभ्योऽपत्येऽण् भवति.। वैशिष्टस्यापत्यं
वाशिष्ठः । वैश्वामित्रः । वसुदेवस्यापत्यं वामुदेवः । आनिरुद्धः ।
श्वफळकस्यापत्यं श्वाफळकः । सहदेवस्यापत्यं साहदेवः । नाकुलः ।

सङ्ख्यासंभद्राद् मातृर्मातुर्च । ६ । १ । ६६ ।

संख्यावाचिनः शब्दात् संभद्राभ्यां च षरो यो मातृशब्द-
स्तदन्तादपत्येऽर्थेऽण् भवति । मातृश्च मातुरादेशः । द्वयोर्मात्रोरपत्यं
द्वैमातुरः । पाणमातुरः । सांमातुरः । माद्रमातुरः ।

कन्यात्रिवेण्याः कनीनत्रिवणं च । ६ । १ । ६३ ।

आभ्यामपत्येऽण् ययासंपत्यं च कनीनत्रिवणावादेशौ भवतः ।
कन्याया अपत्यं कानीनः । त्रिवेण्या अपत्यं त्रैवणः ।

दितेश्चैयण् वा । ६ । १ । ६९ ।

दितिशब्दाद् मण्डूकशब्दाच्चापत्ये एयण् वा भवति । दिते-
रपत्यं दैतेयः, दैत्यो वा । मण्डूकस्यापत्यं माण्डूकेयः, माण्डूकिर्वा ।
मण्डूकस्याणपि माण्डूकः ।

दन्वाप्त्यूढः । ६ । १ । ७० ।

दन्वादादन्वात् त्यन्तादूढन्वाच्चापत्ये एयण् भवति ।
मुपण्या अपत्यं सौपण्यः । विनताया अपत्यं वैनतेयः । युवत्या
अपत्यं यौवनेयः । कमण्डलवा अपत्यं कामण्डलेयः । 'पीलासास्त्रा-
म्यामणवि' वैलेयः, वैठः । साल्वेयः, साल्वः ।

भृग्वह्निरस्कुत्सवशिष्ठगोतमात्रेः । ६ । १ । १२८ ।

एभ्यो बहुसोत्रार्थस्य प्रत्ययस्य लुक् भवति, न तु स्त्रियाम् ।
भृगूणामपत्यानि भगवः । अङ्गिरसः । कुत्साः । वशिष्ठाः ।
गोतमाः । अत्रयः ।

यूनि लुप् । ६ । १ । १३७ ।

यून्युत्पन्नप्रत्ययस्य प्राम् जितीयेऽर्थे स्वरादौ प्रत्यये विषय-
भूते लुक् भवति, लुपि सत्यां यः प्राप्नोति स भवेद् । पाण्डाहन-
स्यापत्यं पाण्डाहतिः, तस्य युवापत्यं पाण्डाहतः, तस्य च्छात्रा इति
प्राम् जितीयेऽर्थे स्वरादौ प्रत्यये चिरीर्षिते णप्रत्ययस्य लुक् जात-
स्ततः ' वृद्धेऽञ् ' इत्यनेनाञ् पाण्डाहनाः । पाण्डाहति-मिमता-
भ्यामपत्यमात्रे ण आयनिञ् च वक्तव्यः ।

राष्ट्रक्षत्रियाद् सरूपाद्राजापत्ये द्विरञ् । ६ । १ । ११४ ।

सरूपाम्यां राष्ट्रक्षत्रियाभ्यां यथासंख्यं राजापत्येऽञ् भवति
स च द्विः । विदेहानां राजा अपत्यं वा वैदेहो बहुत्वे तु विदेहा
रानानोऽपत्य नि वा ।

पुरुमगधकलिङ्गसूरमसाद्विस्वरादण् । ६ । १ । ११६ ।

रागादौ रक्ते । ६ । २ । १ ।

रज्यतेऽनेनेति रागं कुष्ठुम्मादि, तस्माद् रागविशेषवाचिन-
स्तृतीयान्ताट्ठमित्यर्थे यथाविहित प्रत्यया भवन्ति । कपायेण
रक्तं वस्त्रं कापायम् । मञ्जिष्ठेन रक्तं मञ्जिष्ठम् । कुष्ठुम्मेन रक्तं
कौष्ठुम्भम् ।

लास्यारोचनादिरुण । ६ । २ । २ ।

तृतीयान्ताभ्यामभ्या रक्तमित्यर्थे इण् भवति । लास्यया
रक्तं लासिकं वस्त्रम् । रोचनेन रक्तं रौचनिकम् ।

नीलपीतादकम् । ६ । २ । ४ ।

तृतीयान्ताभ्यामभ्या रक्तमित्यर्थे यथासंख्यमकौ भवतः ।
नीलेन रक्तं नीलम् । पीतेन रक्तं पीतम् ।

उदितगुरोर्भाद्र युक्तेऽन्द्रे । ६ । २ । ५ ।

उदितो गुरुर्हृत्पतिर्षस्मिन् नक्षत्रे तदर्थाद् दान्ताद् युक्तेऽ-
ब्दरूपेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । उदितगुरुणा पृष्येण युक्त-
वर्षं पौष वर्षम् ।

चन्द्रयुक्तात् काले लृप् स्वययुक्ते । ६ । २ । ६ ।

चन्द्रयुक्तं यत्नक्षत्रं तदर्थाद् द्यप्रत्ययान्ताद् युक्ते कालेऽर्थे
यथाविहितं प्रत्ययो भवति । चन्द्रयुक्तेन पृष्येण नक्षत्रेण युक्त-
वर्षं पौषमह । पौषी रात्री । माघ दितम् । मारी रात्रि ।

‘कालवाचिनः शब्दस्याप्रयोगे तु लुब् भवति’ अद्य पुष्यः । अद्य
कृतिका ।

श्रवणाश्वत्यान्नाम्न्यः । ६ । २ । ८१ ।

चन्द्रयुक्तात् श्रवणादश्वत्यात् टाप्रत्ययान्ताद् युक्ते कालेऽर्थे
संज्ञायामः भवति । श्रवणेन चन्द्रयुक्तेन युक्ता रात्रिः श्रवणा
रात्रिः । अश्वत्येन चन्द्रयुक्तेन युक्तमहः आश्वत्यमहः ।

दृष्टे साम्नि नाम्नि । ६ । २ । १३३ ।

टाप्रत्ययान्ताद् दृष्टं सामेत्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति ।
मञ्चेन दृष्टं साम क्रौञ्चं साम, अत्राण् । कलिना दृष्टं साम काले-
यम्, अत्रैदण् ।

तेन च्छन्ने रथे । ६ । २ । १३१ ।

तृतीयान्ताच्छन्ने रथेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । वक्षेण-
च्छन्नः — वाचो रथः । ‘पाण्डुकम्बलात् तु इन् वाच्यः’ पाण्डु-
कम्बलेन च्छन्नो रथः पाण्डुकम्बली ।

साऽस्य पौर्णमासी । ६ । २ । ९८ ।

सेति प्रथमान्तादस्येति षष्ठ्यर्थे यथाविहितं नाम्नि प्रत्ययो
भवति, प्रथमान्तं चेत् पौर्णमासी । पौषी पौर्णमासी अस्य सपौषी
मासोऽर्धमासो वा । आप्रहायण्यश्वत्यात् त्वनार्थे नित्यं, वैत्री-
कार्तिकी—फाल्गुनी—श्रवणाम्यस्तु विकल्पेनेकण षडतन्व्यः । आप्र-
हायणी पौर्णमास्यस्य स आप्रहायणिको मासः । अश्वत्या पौर्ण-

मास्यस्य स आश्वत्थिकः । वैत्री पौर्णमास्यस्य स वैत्रः, वैत्रिको
मासोऽर्धमासो वा । एवं कार्तिकः, कार्तिकिकः । फाल्गुनः,
फाल्गुनिकः, श्रावणः, श्रावणिकः ।

देवता । ६ । २ । १०१ ।

देवतार्थात् प्रथमान्तात् पष्ठघर्षे यथाविहितं प्रत्ययो भवति ।
जिनो देवताऽस्यासौ जैनः । शिवो देवताऽस्यासौ शैवः । एवं
बौद्धः । श्रीदेवताऽस्य श्रायम् । 'शुक्रात् तु इयो वाच्यः' शुक्रो
देवताऽस्य शुक्रियं हविः । 'शतरुद्रात्तु इय इयश्च नित्यं, महेन्द्रा-
त्तु वा वाच्यौ' शतरुद्रो देवताऽस्य शतरुद्रियं, शतरुद्रीयं हविः,
महेन्द्रो देवताऽस्य महेन्द्रीयं माहेन्द्रम् ।

पष्ठघाः समूहे । ६ । २ । ९ ।

पष्ठघन्तात् समूहेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । चपानां
समूहः चापम् । वकानां समूहो वाकम् । स्त्रीणां समूहः स्त्रैणम् ।
गर्वां समूहो गन्धम् । मित्राणां समूहो मैत्रम् । गर्भिणीनां समूहो
गर्भिणम् ।

गोत्रोत्सवत्सोष्टृद्धाजोरभ्रमनुप्यराजराजन्यराजपुत्रादकब्
। ६ । २ । १२ ।

गोत्रप्रत्ययान्ताद्गुप्तादेश्च पष्ठघन्तात् समूहेऽकब् भवति ।
गर्गाणां, समूहो गर्गकम् । औपगवानां समूह औपगवकम् । औत्स-
कम् । वात्सकम् । औष्ट्रकम् । वार्द्धकम् । आजकम् । औरभ्रकम् ।

मानुष्यकम् । राजकम् । राजन्यकम् । राजपुत्रकम् । 'केदारात्
 ष्योऽकञ्जिकणौ च वाच्यौ' कैदार्य, कैदारकम्, कैदारिकम् । 'कवचि-
 हस्तिभ्यामचित्तवाचिनश्चेकण् वाच्यः । कावचिकम् । हास्ति-
 कम् । अपूपानां समूह आपूपिकम् । शाण्डुलिकम् । 'अनङ्पूर्वाद्
 धेनो रिकण् वक्तव्यः' धेनूनां समूहः— धेनु+इकण् इति स्थिते ।

ऋवर्णोवर्णदोसिसुसशश्वदकस्मात्त इकस्येतो लृक् । ७ । ४ । ७ । १

ऋवर्णोवर्णान्ताभ्यां दोस इसुसन्ताभ्यां शश्वदकरमाद्वर्जात्
 तान्ताभ्यां च परस्येरुस्थस्येतो लृग् भवति । धैनुकम् ।

ब्राह्मणमाणववाडवाद् यः । ६ । २ । १६ ।

एभ्यः समूहे यो भवति । ब्राह्मणानां समूहो ब्राह्मण्यम् ।
 एवं माणव्यं, वाडव्यम् । 'गणिकाया ष्यो वाच्यः' गणिकानां समूहो
 गाणिस्यम् । 'पाशादिशब्दाद् गवादेश्च ल्यो वक्तव्यः' पाशानां
 समूहः पाश्या, तृणानां समूहस्तण्या, गवानां समूहो गव्या रथानां
 समूहो रथ्या, लकारः स्त्रीलिङ्गार्थः ।

ग्रामजनचन्धुगजसहायात् तल् । ६ । २ । २८ ।

एभ्यः समूहे तल् भवति । ग्रामता । जनता । चन्धुता ।
 गजता । सहायता । 'गोरथवाताद् यथासंख्यं त्रलकटचल्लं वाच्यम्'
 गवां समूहः गोत्रा, रथकट्या, वातूलः । 'श्वादीनामञ् वाच्यः'
 शूनां समूहः शौवम्, अह्नां समूहः आह्वम् । 'पर्शुशब्दात् त
 द्वण् वक्तव्यः' पर्शूनां समूहः पार्श्वम् ।

योद्धृष्ययोजनाद् युद्धे । ६ । २ । ११३ ।

योद्धृष्यात् प्रयोजनायाञ्च प्रयमान्ताद् पष्ठयथे युद्धे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । विद्यावरा योद्धारो यस्य युद्धस्य तद् युद्धं वैद्यावसम्, एवं सौभद्रम् ।

भावघञोऽस्यां णः । ६ । २ । ११४ ।

भावे घञन्तात् प्रयमान्ताद्भ्यामित्यर्थे णो भवति । प्रकृतः पातो यस्यां सा प्रयाता तिथिः । 'श्येनंपातातेलंपातेतितु निमात्यौ' श्येनानां पातो यस्यां तिथौ क्रियायां भूमौ क्रीडायां वा सा श्येनंपाता तिथिः । मृमिः क्रिया क्रीडा वा, एवं तैम्पाना ।

प्रहरणात् क्रीडायां णः । ६ । २ । ११६ ।

प्रयमान्तात् प्रहरणार्थाद्भ्यामिति क्रीडायां णो भवति । दण्डः प्रहरणं यस्यां क्रीडायां सा दण्डा क्रिया ।

विकारे । ६ । २ । ३० ।

पष्ठयन्ताद् विकारे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । सुवर्णस्य विकारः सौवर्णमद्गुलीयम् । अश्मना विकार आश्मनः, आश्मः ।

प्राण्यौपधिवृत्तेभ्योऽवयवे च । ६ । २ । ३१ ।

पष्ठयन्तेभ्यः प्राणिवाचिभ्य औपधिवृत्तिभ्यो वृत्तवाचिभ्यश्च विकारेऽवयवे चाथे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । कपोतस्य विकारोऽवयवो वा कापोतं सक्थि मांसं वा । दूर्वाया विकारोऽवयवो वा दौर्वं मस्म काण्डं वा । एवं बैल्वम् ।

त्रपुजतोः पोन्तश्च । ६ । २ । ३३ ।

आम्यां विकारेऽण् भवति, पश्चान्तः । चाणुपम् । जातुपम् ।

उष्ट्रादकञ् । ६ । २ । ३६ ।

अस्माद् विकारेऽवयवे चाकञ् भवति । उष्ट्रस्य विकारोऽवयवो वा औष्ट्रम् । 'शमीशब्दाद् लो वाच्यः' शमीलं मस्म काण्डं वा । 'पयोद्रोर्यः' पयस्यम्, द्रव्यम् । 'एण्या एयञ्' एण्या विकारोऽवयवो वा ऐणेयं मांसमङ्गम् ।

शुरुपात् कृतहितवधविकारे चैयञ् । ६ । २ । २९ ।

पुरुषशब्दादेश्वयंषु समूहे चैयञ् भवति । पुरुषाणां कृतो हितं वधो विकारः समूहो वा पौरुषेयो ग्रन्थः, पौरुषेयं पथ्यम्, पौरुषेयो वधो विकारो वा, पौरुषेयः समूहः ।

अवेर्दुग्धे सोढदूसमरीसम् । ६ । २ । ६४ ।

अविशब्दाद् दुग्धेऽयं एते प्रत्यया भवन्ति । अवेर्दुग्धम्—अविसोढं, अविदूसम्, अविमरीसम् ।

पितृमातृर्व्यङ्गुलं भ्रातरि । ६ । २ । ६२ ।

पितृमातृभ्यां भ्रातर्यं व्यङ्गुलौ भवनः । पितृभ्राता पितृव्यः । मातृभ्राता मातृलः । 'पितृमातृभ्यां पितृमात्रोस्तु ङामहद् वाच्यः' पितुः पिता माता वा पितामहः पितामही, मातुः पिता माता वा मातामहः मातामही ।

राष्ट्रेऽनद्वादिभ्यः । ६ । २ । ६९ ।

अद्वादिवर्जात् पठ्यन्ताद्वाष्ट्रेऽर्थेऽण् भवति । शिवस्य राष्ट्रं शैवम् । वीरस्य राष्ट्रं वैरम् । कुमारपालस्य राष्ट्रं कौमारपालम् । भारतम् । 'राजन्यादीनामत्रञ् वाच्यः' राजन्यानां राष्ट्रं राजन्यकम् ।

निवासादूरभवे इति देशे - नाम्नि । ६ । २ । ६९ ।

पठ्यन्ताद् नाम्नो निवासादूरभवयोर्यथाविहितं प्रत्ययो भवति तदन्तं नाम चेद्रूढं देशनाम स्यात् । शिबीनां निवासः शैवं पुरम् । विदिशाया अदूरभवं वैदिशं नगरम् ।

तदत्रास्ति । ६ । २ । ७० ।

तदिति प्रथमान्तादत्रेति सप्तम्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । प्रथमान्तं चेद्गस्तीति प्रत्ययान्तं चेद् देशनाम । उदुम्बराः स्मिन् यस्मिन्-औदुम्बरो देशः ।

तेन निर्वृत्ते च । ६ । २ । ७१ ।

तृतीयान्ताद् निर्वृत्तेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति, देश-
नाम्नि । कुशाम्बेन निर्वृत्ता नगरी कौशाम्बी ।

मध्वादेः । ६ । २ । ७३ ।

एभ्यो निवासाद्यवधतुक्ते यथाशोगं मतुः भवति, देशनाम्नि ।

मधुमान् ।

शिखायाः । ६ । २ । ७६ ।

अतश्चातुरर्थिको बलः भवति, देशनाम्नि । शिखावलं पुरम् ।

रोऽश्मादेः । ६ । २ । ७९ ।

अस्माच्चातुरर्थिको रो भवति, देशनाम्नि । अश्मनां निवासः—
अश्मरः ।

प्रेक्षादेरिन् । ६ । २ । ८० ।

अतश्चातुरर्थिक इन् भवति, देशे नाम्नि । प्रेक्षी । फलकी ।

तृणादेः सल् । ६ । २ । ८१ ।

अस्माच्चातुरर्थिकः सल् भवति, देशनाम्नि । तृणमा । नदसा ।

काशादेरिलः । ६ । २ । ८२ ।

अस्माच्चातुरर्थिक इलप्रत्ययो भवति, देशे नाम्नि । काशि-
लम् । वाशिलम् ।

अरीहणादेरकण् । ६ । २ । ८३ ।

चातुरर्थिकोऽस्मादकण् भवति, देशे नाम्नि । आरीहणकम् ।
स्वाण्डवकम् ।

सुपन्थ्यादेर्ज्यः । ६ । २ । ८४ ।

अतश्चातुरर्थिको देशनाम्नि ज्यो भवति । सौपन्थ्यम् ।
सौवन्थ्यम् ।

सुतद्दमादेरिय् । ६ । २ । ८५ ।

अस्माच्चातुरर्थिको देशे नाम्नि इन् भवति । सौतद्दमिः ।
सौनचित्तिः ।

चलादेर्यः । ६ । २ । ८६ ।

अतश्चातुरर्थिको देशनाम्नि यो भवति । बलस्य-निशामोऽदूर-
रमंत्रं वा नगरं बल्यम् ।

अहरादिभ्योऽञ् । ६ । २ । ८७ ।

अतो देशनाम्नि चातुरर्थिकोऽञ् भवति । आहनम् । लौम् ।

सख्यादेरेयण् । ६ । २ । ८८ ।

देशे नाम्नि चातुरर्थिक एषण् भवति । सात्सेय । साखि-
दत्तेयः ।

पन्थ्यादेरायनण् । ६ । २ । ८९ ।

अतश्चातुरर्थिको देशनाम्नि आयनण भवति । पान्नायनः ।
पाशायणः ।

कर्णादेरायनिञ् । ६ । २ । ९० ।

चातुरर्थिको देशे नाम्नि आयनिञ् भवति । कार्णायनिः ।
वासिष्ठायनिः ।

उत्करादेरीयः । ६ । २ । ९१ ।

चातुरर्थिको देशनाम्नि ईयो भवति । उत्करस्य निवासोऽदूर-
मंत्रं उत्करीयम् । उत्कराः सन्त्यस्मिन् उत्करीयो देशः । उत्करेण
निर्वृत्तमुत्करीयं नगरम् । 'नद्यादीनां क्रीयो वाच्यः' नडक्रीयः,
हस्तक्रीयः ।

कृशाश्वादेरीयण् । ६ । २ । ९३ ।

अतश्चातुरर्थिको देशे नाम्नि इयण् भवति । कार्शाश्वीयः ।
आरिष्ठीयः ।

ऋश्यादेः कः । ६ । २ । ९४ ।

चातुरर्थिको देशे नाम्नि को भवति । ऋश्यकः । न्यग्रोधकः ।

वराहादेः कण् । ६ । २ । ९५ ।

चातुरर्थिको देशे नाम्नि कण् भवति । वाराहकम् ।
पालाशकम् ।

कुमुदादेरिकः । ६ । २ । ९६ ।

अतश्चातुरर्थिको देशे नाम्नि इको भवति । कुमुदिकम् ।
इकटिक्म् ।

अश्वत्थादेरिकण् । ६ । २ । ९७ ।

अस्माद् देशे नाम्नि चातुरर्थिक इकण् भवति । आश्वत्थि-
कम् । कौमुदिकम् ।

तत्रोद्भृते पात्रेभ्यः । ६ । २ । १३८ ।

पात्रार्थात् सप्तम्यन्तादुद्भृतेऽर्थे यथाविहितं प्रत्यया भवन्ति ।
शरावे उद्भृतः शाराव भोदनः । सप्तम्यन्तात् स्पण्डिलशब्दात् शोते
त्रतीत्यर्थे यथायोगं प्रत्ययो वाच्यः स्पण्डिले शोते स्पण्डिलो
भिष्टुः । निर्मावस्थानं स्पण्डिलमुच्यते ।

तद् येरपधीते । ६ । २ । १३७ ।

तदिति द्वितीयांताद् घञि अधीते नेत्यर्थगौर्यावाविहितं

प्रत्ययो भवति । व्याकरणं वेत्ति वाऽधीने ' ऐकाद्यै ' इति
विभक्त्येऽपि व्याकरणं+अण् इति स्थिते—

रः पदान्तात् भागैर्दौत् । ७ । ४ । ५ ।

जिति णिति तद्धिते परे इवर्णोवर्णयोर्द्विधातो सत्यां तयोरेव
स्याने यौ यकारवकारौ पदान्तौ जातौ ताभ्यां यकारवकाराभ्यां
प्राग्यं यथासंख्यभेदौ भवनः । वैयाकरणः । एवं न्यायमधीते वेत्ति
वा नैयायिकः ।

न्यायादेरिक्कण् । ६ । २ । ११८ ।

अतो वेत्त्यधीते वेत्त्यर्थे इक्कण् भवति । नैयायिकः । नैया-
सिकः । सैद्धान्तिकः ।

पदक्रमशिक्षाधीमांसासाम्नोऽकः । ६ । २ । १२६ ।

एभ्यो वेत्त्यधीने वेत्त्यर्थेऽकः भवति । पदं वेत्त्यधीते वेत्ति
पदकः, एवं क्रमकः, शिक्षकः, मीमांसकः, सामकः ।

संख्याकात् सूत्रे । ६ । २ । १२८ ।

संख्यावाचकात् परो यैः कः तदन्तात् सूत्रार्थाद् वेत्त्यधीते
वेत्त्यर्थे प्रत्ययस्य लुब् भवति । अष्टकाः पाणिनीयाः ।

प्रोक्तात् । ६ । २ । १२९ ।

प्रोक्तार्थप्रत्ययान्ताद् वेत्त्यधीने वेत्त्यर्थे प्रत्ययस्य लुब् भवति ।
गौतमेन प्रोक्तं गौतमम्, गौतमं वेत्त्यधीने वेत्ति गौतमः ।

संस्कृते भक्ष्ये । ६ । २ । १४० ।

सप्तम्यन्तात् संस्कृते भक्ष्येऽप्ये यथाविहितं प्रत्ययो भवति ।
 आप्ते संस्कृता अपूषा भ्राष्ट्रा । 'क्षीरशब्दादेयण्, दधिशब्दाच्चैकण्
 चकल्यः' क्षीरं संस्कृता क्षैरेयी यवागूः, दधि संस्कृतं दाधिकम् ।
 'अन्यत्राप्येऽपि क्वचित् यथाविहितं प्रत्यया भवन्ति' चक्षुषा गृह्यते
 चाक्षुषं रूपम्, अश्वेनोह्यते आश्वो रयः, हृषदि पिष्टा दार्पदाः,
 उदुखले क्षुण्णः औदुखलः, चतुर्भिस्स्यते चातुरं शकटम्, चतुः
 दृश्यां दृश्यते चातुर्दशम् इत्यादयः ।

अथ शेषाधिकारः ।

शेषे । ६ । ३ । १ ।

‘ वसोऽपत्ये ’ इत्यतोऽपत्यार्थमारम्य ‘ संस्कृते मस्ये ’
इति संस्कृतमस्यार्थं यावद् येऽर्थान्मिभ्योऽयोऽर्थः शेषः । प्राग्-
नितीये शेषेऽर्थे इतोऽनुक्रम्यमाणं ज्ञातव्यम् ।

नद्यादेरेयण् । ६ । ३ । २ ।

अस्मात् प्राग्नितीये शेषेऽर्थे एयण् भवति । नद्यां भवो
नातो वा नादेयः । वने भवो वानेयः । शेष इति किम्-समूहे वृ
नदीनां समूहो नादिकम् । ‘ दूरादेत्यः ’ दूरे भवः दूरेत्यः । ‘ पारा-
वारादीनः ’ पारावारे भवः पारावारीणः ।

द्युप्रागपागुदकप्रतीचो यः । ६ । ३ । ८ ।

दिव्शब्दात् प्राच् अपाच् उदच् प्रत्यच् इत्येतेभ्यश्चान्ययान-
व्ययेभ्यः शेषेऽर्थे यो भवति । दिवि भवं दिव्यं सुत्वम्, पाच्यम्,
अपाच्यम्, उदीच्यम्, प्रतीच्यम् । ‘ प्रागशब्दात् एयवञ्, ईनञ्,
यश्च ’ प्रागे भवो प्रामेपकः, प्रामीणः, ग्राम्यः ।

कुलकुसिग्रीवाच्छ्वाऽस्यलद्वारे । ६ । ३ । १२ ।

एभ्यो यथासंख्यं शेषेऽर्थे एयवञ् भवति । कुले जातः

कौलेयकः श्वा । कुशौ भवः कौक्षेयकोऽसिः । ग्रीवायां भवो
त्रैवेयकोऽलङ्कारः ।

दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यण् । ६ । ३ । १३ ।

एभ्यः शेषेऽर्थे त्यण् भवति । दक्षिणास्यां दिशि भवो
दाक्षिणात्यः । पश्चाद् भवः पाश्चात्यः । पुरो भवः पौरस्त्यः ।
' निशब्दाद् ध्रुवेऽर्थे, निस्शब्दाच्च गतेऽर्थे त्यच् वाच्यः ' नित्य
ध्रुवमित्यर्थः । वर्णेशो निर्गतो निष्प्रश्चण्डालः ।

ववेहांमात्रतसस्त्यच् । ६ । ३ । १६ ।

एभ्यस्त्रतसप्रत्ययान्तेभ्यश्च त्यच् भवति । क भवो जातो
वा कृत्यः । इह भवो जातो वा इहत्यः । अमा भशेऽनात्यः ।
तत्र भवस्तत्रत्यः । कुत आगतः कुनस्त्यः ।

ऐपमो-ह्यः-श्वसो वा । ६ । ३ । १९ ।

एभ्यः प्राग्जितीये शेषे त्यच् वा भवति । ऐपमस्त्यम्,
ऐपमस्तनम् । ह्यस्त्यम्, ह्यस्तनम् । श्वस्त्यम्, श्वस्तनम् ।

शकलादेर्यञः । ६ । ३ । २७ ।

अस्माद् यञन्तात् शेषेऽञ् भवति । शाकल्ये जातः शाकलः ।

वृद्धेऽञः । ६ । ३ । २८ ।

वृद्धेऽञन्तात् शेषेऽञ् भवति । दाक्षौ भवः दाक्षः ।

भवतोऽरिकणीयसो । ६ । ३ । ३० ।

अतः शेषेऽर्थे . इरुणीयसौ भवतः । भवतोऽयं भावतः
 ' ऋवर्णोवर्ण ' इत्यादिनेकण इकारस्य लुक् । भवत इत् भवदीयम् ।
 ' परजनराजम्पस्तु अकीयो वाच्यः ' परस्पायं परकीयः, जनस्येदं
 जनकीयम्, राज्ञोऽयं राजकीयः ।

दोरीयः । ६ । ३ । ३२ ।

दुसन्झकात् शेषेऽर्थे ईयो भवति । देवदत्तस्यायं देवदत्तीयः
 तस्यायं तदीयः ।

राष्ट्रेभ्यः । ६ । ३ । ४४ ।

राष्ट्रेभ्यो दुसन्झकेभ्यः शेषेऽनन् भवति । अभिसाराणामयमा-
 भिसारकः ।

पृथिवीमध्याद् मध्यमश्चास्य । ६ । ३ । ६४ ।

अतो देशार्थात् शेषे ईयो भवति प्रकृतेर्मध्यमादेशश्च । मध्य-
 मीयः ।

वा युष्मदस्मदोऽञ्जीनञौ युष्माकास्माकं चास्मैरुक्त्वे तु

तवकममकम् । ६ । ३ । ६७ ।

युष्मदस्मद्व्यां शेषेऽर्थे वाऽञ्जीनञौ तत्सन्नियोगे च यथासंख्यं
 युष्मदस्मदोयुष्माकास्माकावादेशौ, एरुक्त्वे तु तवकममकावादेशौ भवतः ।
 युवयोयुष्माकं वेदं यौष्माकं, यौष्माकीणं पक्षे युष्मदीयम् । तवेदं
 तावकं, तावकीनं पक्षे त्वदीयम् । आवयोरस्माकं वेदमास्माकम्,
 आंस्माकीनं पक्षे दुसन्झत्वादीयः अस्मदीयम्, ममार्यं मामकम्, माम-
 कीनः, पक्षे मदीयः ।

अमोऽन्तावोऽधसः । ६ । ३ । ७४ ।

एभ्यः शेषेऽमो भवति । अन्तमः, अवमः, अधमः ।

पश्चादाद्यन्ताग्रादिमः । ६ । ३ । ७५ ।

पश्चाद् आदि अन्त अग्र इत्येतेभ्यः शेषेऽर्थे इमो भवति ।
पश्चाद् भवः पश्चिमः, आदौ भव आदिमः, अन्ते मवोऽन्तिमः,
अग्रे मवोऽग्रिमः ।

मध्याद् मः । ६ । ३ । ७६ ।

मध्यशब्दाच्छेषेऽर्थे मो भवति । मध्यमः ।

अध्यात्मादिभ्य इकण् । ६ । ३ । ७८ ।

एभ्यः शेषेऽर्थे इरण् भवति । आत्मनीत्यध्यात्मं तत्र भव-
माध्यात्मिकम्, एवमाविद्वैदिकम्, आधिभौतिकम्, और्ध्वदेहिकम्
इत्यादि ।

वर्षाकालेभ्यः । ६ । ३ । ८० ।

वर्षाशब्दात् कालविशेषवाचिनश्च शेषेऽर्थे इवण् भवति ।
वर्षायां भवं वार्षिकम्; मासे भवं मासिकम्, संवत्सरे भवं सांव-
त्सरिकं प्रतिक्रमणम् । 'निशाप्रदोषात्' आभ्यां तु वा; निशायां
भवं नैशं नैशिकं वा, एवं प्रादोषं प्रादोषिकम् ।

श्वसस्तादिः । ६ । ३ । ८४ ।

अस्मात् कालार्थाच्छेषे इकण् वा स्यात्, स च तादिः ।
श्वो भवः शौवस्तिकः ।

चिरपरुत्परारेः तनः । ६ । ३ । ८९ ।

एभ्यः कालार्थाच्छेषेऽर्थे तनो वा भवति । चिरत्नम्, पर-
त्नम्, परारित्नम् ।

पूर्वाहणापराहणात् तनद् । ६ । ३ । ८७ ।

आभ्यां वा तनद् भवति । पूर्वाहणे भवः पूर्वाह्वितनः अत्र
'कालात्तनतर—' इत्यादिना सप्तम्या वा लुक् पूर्वाहणेननः । एवं
अपराहणेननः, अपराह्वितनः ।

सायंचिरंप्राहणेमगेऽव्ययात् । ६ । ३ । ८८ ।

एभ्योऽव्ययाच्च कालार्थाच्छेषे तनद् नित्यं स्यात् । सायं-
तनम्, चिरंतनम्, प्राहणेतनम्; प्रगेतनम्, दोषाननम्, दिवातनम्,
ह्यस्तनम्, श्वस्तनम्, सनातनम्, पुरातनम्, 'पुराशब्दाद् नोऽपि'
पुराणम् ।

भर्तृसन्ध्यादेरण् । ६ । ३ । ८९ ।

नक्षत्रार्थाद्वर्थात् सन्ध्यादेश्च कालार्थाच्छेषेऽर्थेऽण् भवति ।
पृथ्ये भवः पौषः, ग्रीष्मे भवः प्रष्मः, सन्ध्यायां भवः सान्ध्यः,
अमावास्यायां भवोऽमावास्यः । 'हेमन्तस्य तु वाऽण्, तद्योगे च
तल्लुक्' हेमन्ते भवो हैमनो, हैमन्तः पक्षे हैमन्तिकः । 'प्रावृष
एण्यः' प्रावृषेण्यः ।

तत्र कृतलब्धंकीतसंभूते । ६ । ३ । ९४ ।

सप्तम्यन्तादेश्वेषु यथायोगमणाद्यै एयणादयश्च भवन्ति ।
उत्से कृतो लब्धः क्रीनः संभूतो वा औत्सः । बहिः कृतः लब्धः
क्रीतः संभूतो वा बाह्यः । नद्या कृतो लब्धः क्रीनः संभूतो वा
नाद्वेयः । एवं राष्ट्रीयः, पारीणः, दाक्षिणात्यः, ग्रैष्मः, प्रावृष्यः,
नैसः, नैशिकः ।

कुशले । ६ । ३ । ९५ ।

सप्तम्यन्तात् कुशलेऽर्थे यथाविहितमणेयणादयश्च भवन्ति ।
माथुरः, नादेयः ।

जाते । ६ । ३ । ९६ ।

सप्तम्यन्ताज्जातेऽर्थे यथाविहितमणेयणादयश्च भवन्ति ।
माथुरः, औत्सः । 'प्रावृष्यन्तु जातेऽर्थे इको वाच्यः' प्रावृषि जातो
प्रावृषिकः ।

कालाद् देये ऋणे । ६ । ३ । ११३ ।

सप्तम्यन्तात् कालार्थाद् देये ऋणे यथाविहितमणादयो
भवन्ति । मासे देयं ऋणं मासिकम्, एवं वार्षिकम् ।

साधुपुण्यत्पच्यमाने । ६ । ३ । ११७ ।

कालविशेषवाचिनः सप्तम्यन्तात् साधौ पुण्यति पच्यमाने
धार्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । हेमन्त्रे साधु हेमन्तिकम् ।
वसन्त्रे पुण्यति वामन्ती कुन्दत्राः शरदि पच्यन्ते शारदाः शालयः ।

उत्से । ६ । ३ । ११८ ।

कालार्थात् सप्तम्यन्ताद्भूतेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति ।
 शरदि उताः शारदाः शालयः । हेमन्ते उता हैमनाः, हैमन्ताः,
 हैमन्तिका यवाः 'श्री'मत्सन्नाम्भ्यां तूत्तेऽर्थे अकञ् वा वाच्यः 'श्री'म्पे
 उत्तं प्रैम्भं, प्रैम्भं वा । वभन्ते उत्तं वासन्तकं वामन्नं वा धान्यम् ।

व्याहरति मृगे । ६ । ३ । १२१ ।

सप्तम्यन्तात् कालार्थात् व्याहरति मृगेऽर्थे यथाविहितं
 प्रत्ययो भवति । निशायां व्याहरति नैशो, नैशिको वा शृगालः ।
 एवं प्रादोपिकः, प्रादोपः ।

जविनि च । ६ । ३ । १२२ ।

जयः प्रमहनमभ्यासः स विद्यते यस्यासौ जयी । सप्तम्य-
 न्तात् कालवाचिनो जयिन्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । निशा-
 सहचरितमभ्ययनमपि निशा, तस्यां जयी नैशो नैशिको वा ।

भवे । ६ । ३ । १२३ ।

सप्तम्यन्ताद् भवेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । ऋषे भवः
 स्त्रौषः, नद्यां भवो नादेयः, हेमन्ते भवो हैमनो हैमन्तो
 हैमन्तिको वा ।

दिगादिदेहांशाद् यः । ६ । ३ । १२४ ।

दिगादिभ्यो देहावयववाचिभ्यश्च सप्तम्यन्तेभ्यो भवे यो
 भवति । दिशि भवो दिश्यः । मूर्ध्नि भवो मूर्धन्यः । 'वर्गान्तात्तु
 इथो वाच्यः' कर्त्तव्यं भवः कर्त्तव्यः । 'निहामूलाद्गुलिभ्यां मभ्य

-शब्दाच्चापि' जिह्वामूले भवः जिह्वामूलीयः, अङ्गुलौ भवः अङ्गुलीयः, मध्ये भवो मधीयः । ' गम्भीरपञ्चननबहिर्देवात् व्यो-
-बोधयः ' गम्भीरे भवो गाम्भीयः, एवं पाञ्चनन्यः, बाह्यः, दैव्यः ।

तत आगते । ६ । ३ । १४९ ।

पञ्चम्यन्तादागनेऽर्थे यथापूर्वोक्तं प्रत्ययो भवति । कुमारपाला-
दागतः कौमारपालः सचिवः, जिनादागतं जैनं शासनम्, नद्या
आगतो नादेयः, ग्रामादागतो ग्राम्यः ।

नृहेतुभ्यो रूप्यमयटौ वा । ६ । ३ । १५६ ।

नृवाचिभ्यो हेत्वर्थाच्च तत आगनेऽर्थे रूप्यमयटौ वा भवतः ।
जिनदत्तादागतं जिनदत्तरूप्यम्, जिनदत्तमयम्, जिनदत्तीयं वा ।
एवं समरूप्यं, सममयं, समीयम् ।

प्रभवति । ६ । ३ । १५७ ।

पञ्चम्यन्तात् प्रभवत्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययो भवति । हिमवनः
प्रभवति हैमवती गङ्गा, एवं काश्मीरी विनस्ता । 'त्यदादिभ्यस्तु
प्रभवत्यर्थे मयद् वाच्यः' तस्माद् प्रभवति तन्मयम् । भवन्मयी ।

तस्येदम् । ६ । ३ । १६० ।

पष्ठघन्तादिद्रमित्थर्थे यथोक्तं प्रत्ययो भवति । तवेदं त्वदी-
यम्, पूर्णचन्द्रस्येदम् पूर्णचन्द्रीय सारस्वतम्, उपगोरिदमौपगवम्,
-नद्या इदं नादेयम् ।

- तेन प्रोक्ते । ६ । ३ । १८१ ।

तृतीयान्तात् प्रोक्ते इत्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । मद्र-
बाहुनां प्रोक्तानि वस्तूनि भाद्रबाहवानि वस्तूनि । तीर्षङ्क्रेण प्रोक्ता
तीर्षङ्करी त्रिपदी । गणधरेण प्रोक्तं गणधरं द्वादशाक्षम् । पाणि-
निना प्रोक्तं पाणिनीयम्, हेमचन्द्रेण प्रोक्तं हेमचन्द्रीयम्, बृहस्प-
तिना प्रोक्तं बार्हस्पत्यं शास्त्रम् ।

उपज्ञाते । ६ । ३ । १९१ ।

प्रथमतः प्रागुपदेशेन विना ज्ञातमुपज्ञातम् । उपज्ञाते टान्ताद्
यथाविहितं प्रत्ययो भवति । पाणिनिना उपज्ञातं पाणिनीयम् ।
श्रेयांसेनोपज्ञातं श्रेयांसीयं दानम्, मिनेन्द्रेणोपज्ञातं मिनेन्द्र-
व्याकरणम् ।

कृते । ६ । ३ । १९२ ।

तृतीयान्तात् कृतेऽर्थे ययोक्तं प्रत्ययो भवति । सिद्धसेनेन
कृतः सिद्धसेनीयः स्तवः । इष्टस्वामिः कृत ऐष्टकः प्रासादः । एवं
मासिकम् ।

अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे । ६ । ३ । १९८ ।

द्वितीयान्तादधिकृत्य कृते ग्रन्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति ।
सुमद्रामधिकृत्य कृतो ग्रन्थः सुमद्रीयः ।

गच्छति पयिदूते । ६ । ३ । २०३ ।

अमन्ताद् ययोक्तं प्रत्ययो भवति । गमनकर्ता चेत् पन्था
दूतो वा । मथुरां गच्छति यः पन्था दूतो वा माथुरः, एवं सौमनः ।

भजति । ६ । ३ । २०४ ।

द्वितीयान्ताद् भजत्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति । सुभं
भजति, जिभं भजति, बुद्धं भजति, विष्णुं भजति, शिवं भजति,
कपिलं भजति वा स्यौघ, जैनः, बौद्धः, वैष्णवः, शैवः, कापिलो वा ।
इति श्लेषाधिकारः । प्राग्जित्तीयार्थोऽपि समाप्तः ।

इकण् । ६ । ४ । १ ।

इतः 'तमर्हति' चावद् इकणविकृतो वेदितव्यः । अधिका-
रार्थमिदम् ।

तेन जितजयद्दीवपत्स्वनत्सु । ६ । ४ । २ ।

तृतीयान्तादेप्यर्थेषु इकण भवति । अक्षैर्जितं, जयति, दीव्यति
वाऽऽक्षिकम्, कुदालेन खनति कौदालिकः ।

संस्कृते । ६ । ४ । ३ ।

तृतीयान्तात् संस्कृते इकण् भवति । दध्ना संस्कृतं दाधिकम्,
द्वियया संस्कृतो वैदिकः । उपाध्यायेन संस्कृत औपाध्यायिको
विशालविजयः । जयन्विजयेन् संस्कृतो नान्तपिनधिकश्चपरन्द्र-
विजयः ।

संसृष्टे । ६ । ४ । ५ ।

तृतीयान्तात् संसृष्टेऽर्थे इकण् भवति । मिश्रणमात्रं संसृष्टार्थः ।
दध्ना संसृष्टं दाविकम् । 'लवणशब्दात्तु अः घाच्यः' लवणेन संसृष्टो
लावणः सूः । 'चूर्णमुद्गाभ्यामिनणौ' चूर्णेन संसृष्टाः चूर्णिनः ।
शुद्धेन संसृष्टा गौद्री ।

व्यञ्जनेभ्य उपसिक्ते । ६ । ४ । ८ ।

तृतीयान्ताद् व्यञ्जनवाचिन उपसिक्तेऽर्थे इण् भवति ।
व्यञ्जनं सूत्रादि । सूपेनोपसिक्तः सौमिकः, तिठेनोपसिक्तं तैलिकं
शाकम् ।

तरति । ६ । ४ । ९ ।

तृतीयान्तात् तरत्यर्थे इण् भवति । उडुपेन तरति औडु-
पिकः । तुम्बेन तरति तौम्बिकः, एवं घाटिकः, दार्तिकः । ' नौदि-
स्वरादिकः ' नावा तरति नाविकः । बाहुभ्यां तरति बाहुकः ।

चरति । ६ । ४ । ११ ।

टान्ताच्चरत्यर्थे इण् भवति । हस्तिना चरति हास्तिकः ।
दध्ना चरति भक्षयति दाधिकः । ' पदिको निपात्यः ' पादाभ्यां
चरति पदिकः ।

वैतनादेर्जीवति । ६ । ४ । १५ ।

वैतनादिभ्यस्तृतीयान्तेभ्यो जीवत्यर्थे इण् भवति । वैतनेन
जीवति वैतनिकः पण्डितः, वादेन जीवति वादिकः, कलहेन
जीवति कालहिकः । ' क्रयविक्रयादिको वाच्यः ' क्रयविक्रयेण जीवति
क्रयविक्रयिक आङ्ग्लदेशः, क्रयेण जीवति क्रयिका इदानीं तनी
भारतपूः, विक्रयेण जीवति विक्रयिकः जर्मनदेशः । ' आयुवादी-
यश्च ' आयुषेण जीवति आयुधीयः, आयुषिकः ।

निर्वृत्तेऽज्ञघृतादेः । ६ । ४ । २० ।

अक्षयूत इत्यादिभ्यस्तृतीयान्तेभ्यो निर्वृत्तेऽर्थे इक्णु भवति ।
अक्षयूतेन निर्वृत्तमाक्षयूतिकं वैरम्, जङ्घाप्रहतेन निर्वृत्तं जाङ्घाप्रह-
तिकम् । ' भावार्थादिभ्यो वाच्यः ' पाकेन निर्वृत्तं पाकिमम् ।

हरत्युत्सङ्गादेः । ६ । ४ । २३ ।

उत्सङ्गादिभ्यस्तृतीयान्तेभ्यो हरत्यर्थे भावे इक्णु भवति ।
उत्सङ्गेन हरति औत्सङ्गिकम्, एवमौडुपिकम् ।

ओजःसहोऽम्भसो वर्तते । ६ । ४ । २७ ।

तृतीयान्तेभ्य ओज इत्यादिभ्यो वर्ततेऽर्थे इक्णु भवति ।
ओजसा बलेन वर्तते औजसिकः, साहसिकः, आम्भसिकः ।

रक्षदुञ्छतोः । ६ । ४ । ३० ।

द्वितीयान्ताद् रक्षदुञ्छतोरिकणु भवति । नगरं रक्षति नाग-
रिकः । बदरमुञ्छति बादरिकः ।

पक्षिमत्स्यमृगार्थाद् घ्नति । ६ । ४ । ३१ ।

पक्ष्यर्थमत्स्यार्थमृगार्थवाचिभ्यो द्वितीयान्तेभ्यो घ्नत्यर्थे इक्णु
भवति । पक्षिणो हन्ति पाक्षिकः । मत्स्यान् घ्नन्ति मात्स्यिकाः ।
मृगान् हन्ति मार्गिकः । हरिणं हन्ति हारिणिकः ।

परिपन्यात् तिष्ठति च । ६ । ४ । ३२ ।

द्वितीयान्तात् परिपन्नात् तिष्ठति घति चार्थे इक्णु भवति ।
परिपन्नान् हन्ति पारिपान्धिकः, परिपन्त्यं तिष्ठति पारिपान्धिक-
शौरः ।

अवृद्धेर्गृह्णति गर्धे । ६ । ४ । ३४ ।

द्वितीयान्ताद् वृद्धिवर्नाद् गृह्यर्थे इकण् भवति । योऽसौ
गृह्णाति स चेद् निचो भवेत् । द्विगुणं गृह्णाति द्वैगुणिकः, त्रैगु-
णिकः । अवृद्धेरिति किम्—वृद्धिं गृह्णातीति वाक्यमेव ।

परदारदिभ्यो गच्छति । ६ । ४ । ३८ ।

परदारदिभ्यो द्वितीयान्तेभ्योः गच्छत्यर्थे इकण् भवति । पर-
दारान् गच्छति पारदारिकः, गुस्तस्यं गच्छति गौरुतरिपकः,
भ्रातृनायां गच्छति भ्रातृनायिकः । 'पश्चात्पनुपदात्' अनुपदं
चावति आनुपदिकः ।

सुस्नातादिभ्यः पृच्छति । ६ । ४ । ४२ ।

सुस्नातादिभ्यो द्वितीयान्तेभ्यः पृच्छत्यर्थे इकण् भवति ।
सुस्नातं पृच्छति सौस्नातिकः, सुखरात्रिं पृच्छति सौखरात्रिकः ।

प्रभृतादिभ्यो भ्रुवति । ६ । ४ । ४३ ।

प्रभृतादिभ्यो द्वितीयान्तेभ्यो भ्रुवत्यर्थे इकण् भवति । प्रभूर्त्वं
भ्रुवे प्राभृतिकः, पर्याप्तं ब्रवीति पार्याप्तिकः । वैपृच्छिकः ।

समूहार्थात् समवेते । ६ । ४ । ४६ ।

समूहवाचिभ्यो द्वितीयान्तेभ्यः समवेतेऽर्थे इकण् भवति ।
समूहं समवेति सामूहिकः । समानं समवेति सामाजिकः । 'पर्य-
दो ण्यः' पर्यदि समवेति पार्यदः ।

धर्माधर्माचरति । ६ । ४ । ४९ ।

आभ्यां द्वितीयान्ताभ्यां चरत्यर्थे इकण् भवति । धर्मं चरति धार्मिकः, अधर्मं चरति आधर्मिकः ।

पष्ठ्या धर्म्ये । ६ । ४ । ५० ।

पष्ठ्यन्ताद् धर्म्येऽर्थे इकण् भवति । 'न्यायानुवृत्त आचारो धर्मः, तस्मादनपेतं धर्म्यम्' शुल्कशालाया धर्म्यं शौल्कशालिकम् ।

अवक्रये । ६ । ४ । ५३ ।

पष्ठ्यन्तादवक्रयेऽर्थे इकण् भवति । अवक्रयो भाटकम्, आपणस्यावक्रय आपणिकः । शकटस्यावक्रयः शाकटिकः ।

तदस्य पण्यम् । ६ । ४ । ५४ ।

तदिति प्रथमान्तादस्येति पष्ठ्यर्थे इकण् भवति । तच्चेत् प्रथमान्तं पण्यं भवेत् । अप्रुपाः पण्यं विक्रेयमस्य आपूपिकः ।

शिल्पम् । ६ । ४ । ५७ ।

प्रथमान्तात् पष्ठ्यर्थे इकण् भवति । तच्चेत् प्रथमान्तं शिल्पं भवेत् । नृत्तं शिल्पमस्य स नार्तिकः । अध्यापनं शिल्पमस्य स वाध्यापनिकः ।

शीलम् । ६ । ४ । ५९ ।

प्रथमान्ताच्छीलार्थात् पष्ठ्यर्थे इकण् भवति । पठनं शीलमस्य पाठनिकः । ईर्ष्या शीलमस्य स ऐर्षिको ब्राह्मणः । समा शीलमस्य स क्षामिको जैनमुनिः ।

प्रहरणम् । ६ । ४ । ६२ ।

प्रथमान्तात् पंचम्यर्थे इकण भवति । तच्चेत् प्रहरणं प्रथमान्तं भवेत् । असिः प्रहरणमस्यासौ आसिः, चाक्रिः, मौष्टिकः, घा-
नुष्कः । 'शक्तियष्टिभ्यां तु टीकण वाच्यः' शक्तिः प्रहरणमस्यासौ
शाक्तीकी एवं याष्टीकी । 'नास्तिकास्तिकद्वैष्टिकानि तदस्यैत्यर्थे
निपात्यानि' नास्ति स्वर्गपृष्ठादि इत्येवं मतिर्यस्यासौ नास्तिको
जगन्मिथ्यावादी । आस्तिको जैनमुनिः, दैष्टिकः ।

भक्ष्यं हितमस्मै । ६ । ४ । ६९ ।

प्रथमान्तादस्मै इति चतुर्थ्यर्थे इकण् भवति । तच्चेत् प्रथमान्तं
भक्ष्यं हितं भवेत् । अपूपा भक्ष्यं हितमस्मै आपूपिकः, शाकुलिकः,
ताक्रिकः ।

नियुक्तं दीयते । ६ । ४ । ७० ।

प्रथमान्तादस्मै इति चतुर्थ्यर्थे इकण् भवति । तच्चेत् प्रथमान्तं
नियुक्तं दीयते । अग्रयोजनं नित्यं दीयतेऽस्मै स आग्रयोजनिकः ।

तत्र नियुक्ते । ६ । ४ । ७४ ।

सप्तम्यन्ताद् नियुक्ते इकण् भवति । शुल्कशालायां नियुक्तः
शौल्कशालिकः । साधारणद्रव्यरक्षायां नियुक्तः साधारणद्रव्यरक्षिकः
देवद्रव्यरक्षायां नियुक्तो देवद्रव्यरक्षिकः, रक्षा नाम योग्यस्यान्ते
व्ययः ।

निकटादिषु वसति । ६ । ४ । ७७ ।

सप्तम्यन्तेभ्य एभ्यो वसत्यर्थे इकण् भवति । अरण्ये 'वसन्ते

आरण्यिकः । उपाश्रये वसति औपाश्रयिकः । वृक्षमूले वसति वार्क्षमूलिकः । 'सतीर्थ' इति तु निपातनात् ' समाने तीर्थे-गुरौ वसति सतीर्थ्यः ।

चन्द्रायणं च चरति । ६ । ४ । ८२ ।

अतो गोदानादिभ्यश्च द्वितीयान्तेभ्यश्चरत्यर्थे इक्ण् भवति । चन्द्रायणं चरति चान्द्रायणिकः । गोदानं चरति गौदानिकः । आन्दित्यव्रतिकः ।

क्रोशयोजनपूर्वाच्छताद् योजनाद्या-
भिगमार्हे । ६ । ४ । ८६ ।

क्रोशशत-योजनशताभ्यां योजनाच्च पञ्चम्यन्तादभिगमार्हेऽर्थे इक्ण् भवति । क्रोशशतादभिगमनमर्हति क्रौशशतिकः, योजनशतादभिगमनमर्हति यौजनशतिको जैनमिश्रुः, योजनादभिगमनमर्हति यौजनिकः ।

संशयं प्राप्तं ज्ञेये । ६ । ४ । ९३ ।

संशयमिति द्वितीयान्तात् प्राप्तेऽर्थे इक्ण् भवति, प्राप्तं चेद् ज्ञेयं भवेत् । संशयं प्राप्तः सांशयिको दिग्म्बरशिवभूतेरर्थः ।

तस्मै योगादेः शक्ते । ६ । ४ । ९४ ।

योगादिभ्यश्चतुर्थ्यन्तेभ्यः शक्तेऽर्थे इक्ण् भवति । योगाय शक्तो यौगिको जयन्तविजयो मुनिः, सन्तापाय शक्तः सान्तापिको जारः ।

यज्ञानां दक्षिणायाम् । ६ । ४ । ९६ ।

यज्ञवाचिभ्यः पृथ्यन्तेभ्यो दक्षिणायामर्षे इक्णू भवति
अग्निष्टोमस्य दक्षिणा आग्निष्टोमिङ्गी । वाजपेयिङ्गी ।

काले कार्ये च भववत् । ६ । ४ । ९८ ।

कालवाचिनः सप्तम्यन्ताद् देये कार्ये चार्थे भववत् प्रत्यया
भवन्ति । वर्षासु भवमित्यत्र यथा ' वर्षाकालेभ्य ' इतीक्णू, एवं
वर्षासु देयं वा कार्यं तत्रार्थेऽपि वार्षिकं देय कार्यं वा ।

तेन हस्ताद् यः । ६ । ४ । १०१ ।

तृतीयान्ताद् हस्तशब्दाद् देये कार्ये चार्थे यो भवति
हस्तेन देयं कार्यं वा हास्त्यम् ।

शोभमाने । ६ । ४ । १०२ ।

तृतीयान्ताच्छोभमाने इक्णू भवति । शीलेन शोभने शैलिङ्गी
राजीमती । कर्णोष्ठभ्या शोभने कार्णोष्ठकिङ्कम् । वाङ्मयुगिकं
शरीरम् ।

कालात् परिजट्यलभ्यकार्यसुकरे । ६ । ४ । १०४ ।

तृतीयान्तात् कालविशेषवाचिनः परिजट्ये लभ्ये कार्ये सुकरे
चार्थे इक्णू भवति । मासेन परिजट्यो रोगो मासिः । मासेन लभ्यं
वेतनं मासिकं वेतनम् । मासेन कार्यः प्रासादो मासिक । मासेन
सुकरं मासिकं ऋतम् । संवत्सरेण कार्यो ग्रन्थः सावत्सरिको ग्रन्थः ।

निर्वृत्ते । ६ । ४ । १०५ ।

तृतीयान्ताद् निर्वृत्तेऽयं इकण भवति । अह्ना निर्वृत्तमाह्निकम् ।
मासिकम् ।

तं भाविभूते । ६ । ४ । १०६ । -

द्वितीयान्तात् कालार्थाद् भाविनि भूते चार्थे इण् भवति ।
मासं भावी मासिक उत्सवः, मासं भूतो मासिको व्याधिः ।

तस्मै भृताधीष्टे च । ६ । ४ । १०७ ।

चतुर्थ्यन्तात् कालवाचिनो भतेऽधीष्टे चार्थे इकण भवति ।
मासाय भूतो मासिकः, मासायाधीष्टो मासिकोऽव्यापकः ।
चेतनेन क्रीतो भूत उच्यते, सत्कारपूर्वं व्यापारितस्त्वधीष्टः कथ्यते ।

सोऽस्य ब्रह्मचर्यतद्वतोः । ६ । ४ । ११६ ।

प्रथमान्तात् कालविशेषवाचिनोऽभ्येति षष्ठ्यर्थे इण् भवति
ब्रह्मचर्ये ब्रह्मचारिणि चार्थे । मासोऽप्य ब्रह्मचर्यस्य तद् मासिकं
ब्रह्मचर्यम्, एवं वार्षिकम्, मासोऽस्य ब्रह्मचारिणो मासिको ब्रह्म-
चारी । वार्षिको ब्रह्मचारी ।

प्रयोजनम् । ६ । ४ । ११७ ।

प्रथमान्तादस्येति षष्ठ्यर्थे इकण् भवति । प्रथमान्तं प्रयो-
जनं चेत् । जिनमहः प्रयोजनमस्य तद् जैनमहिकं देवागमनम्,
जिनशासनोद्धारः प्रयोजनमस्याः सा जैनशासनोद्धारिकी इदानी-
न्तनी देवद्रव्यचर्चा विनयधर्मसूरीणाम् ।

समपात् मासः । ६ । ४ । १२४ ।

प्रथमान्तान् समयादस्येति षष्ठ्यर्थे इवण् भवति । प्रथमान्ते
चेत् प्राप्तं भवति । समयः प्राप्तोऽस्यासौ सामयिको विवादः ।

त्रिशद्विशतेऽर्धकोऽर्धशायामार्हदर्थे । ६ । ४ । १२९ ।

त्रिशद्विशतिशब्दाभ्यामाभर्हदर्थाद् योऽर्धो वक्ष्यते तत्र
दृक्प्रत्ययो भवति, असन्नाविषये । त्रिशना क्रीतं त्रिशकम् ।
विशत्या क्रीतं विशति+दृक इति स्थिते—

विशतेस्तोदिति । ७ । ४ । ६७ ।

अपदस्यास्य वेदिति परे तद्धिते लृष् भवति । विशकम् ।

सद्ख्यादतेश्चाशक्तिष्टेः कः । ६ । ४ । १३० ।

शदन्त-न्यन्त-ष्टयन्तवर्जितायाः सद्ख्याया इत्यन्तात् त्रिश-
द्विशतिभ्यां चार्हदर्थे को भवति । द्वाभ्यां क्रीतं द्विशम्, बहुभ्यां
क्रीते बहुकम्, एवं यावत्कम्, कतिकम्, त्रिशकम्, विशति-
कम् । अशक्तिष्टेरिति विम-चत्वारिंशत्कम्, साप्ततिकम्, पाष्टि-
कम् । 'वातोरिकः' यावतिकमपि । 'शतशब्दाद् येनै वाच्यौ'
शतेन क्रीतः शन्यः, शतिकः । 'सूरात् तु वाऽन् वक्तव्यः' सूरेण
कृते सौर्य सौरिकम् ।

अनामन्यद्विः प्लुः । ६ । ४ । १४१ ।

द्विगोरार्हदर्थे नातस्य प्रत्ययस्य लृष् भवति स च पिन्, अनादि
न तु द्विः । द्वाभ्यां वंमाभ्यां क्रीतं द्विकनम् । अनां-
म्नीति विम्-पद्यभिः लोहितैः क्रीतं पाषडोहितिकम् । अद्वि-

रिति किम्—द्वाभ्यां सूर्याभ्यां क्रीतं द्विसूर्पमत्राज इकणो वा लुब्.
जातः, पुनश्च द्विसूर्पेण क्रीतं द्विसौर्यिकमत्र न लुब् ।

मूल्यैः क्रीते । ६ । ४ । १५० ।

मूल्यार्थात् तृतीयान्तात् क्रीतेऽर्थे यथाविहितमिक्रणादयो
भवन्ति । प्रस्थेन क्रीतं प्रास्थिकम्, त्रिंशता क्रीतं त्रिंशकम् ।

तस्य वापे । ६ । ४ । १५१ ।

पष्ठ्यन्ताद् वापेऽर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति, वापः क्षेत्रम् ।
प्रस्थस्य वापः प्रास्थिकं क्षेत्रम्, द्रोणस्य वापः द्रोणिकम् ।

हेतौ संयोगोत्पाते । ६ । ४ । १५३ ।

पष्ठ्यन्ताद् हेत्वर्थे यथोक्तमिक्रणादयो भवन्ति । यो हेतुः
स चेत् संयोग उत्पातो वा । संयोग.—सम्बन्धः, उत्पातः शुभाशुभ-
सूचको भूविकारः । शतस्य हेतुः शतस्य शतिको वा राजसंयोगः ।
सोमग्रहणस्य हेतुरुत्पातः सौमग्रहणिको भूमिकम्पः । 'पुत्राट
येयौ' पुत्रस्य हेतुः संयोग उत्पातो वा पुत्र्यः, पुत्रीयः ।

वातपित्तश्लेष्मसन्निपाताच्छमनकोपने । ६ । ४ । १५२ ।

एभ्यः पष्ठ्यन्तेभ्यः शमने कोपने चार्थे यथोक्तमिक्रणं भवति ।
वातस्य शमनं कोपनं वा वातिकम्, एवं पैतिकम्, श्लेष्मिकम्,
सन्निपातिकम् ।

लोकसर्वलोकात् ज्ञाते । ६ । ४ । १५७ ।

(२०३)

आभ्यां षष्ठ्यन्ताभ्यां ज्ञातेऽर्थे यथोक्तं प्रत्ययो भवति ।
लोकस्य ज्ञातो लौकिकः, सर्वलोकस्य ज्ञातः सार्वलौकिकः ।

तं पचति द्रोणाद् वाऽब् । ६ । ४ । १६१ ।

द्वितीयान्ताद् द्रोणशब्दात् पचत्यर्थेऽञ् वा भवति । द्रोणं
पचति द्रौणी, द्रौणिकी ।

सम्भवदवहरतोश्च । ६ । ४ । १६२ ।

द्वितीयान्ताद् नाम्नः सम्भवति अवहरति पचत्यर्थे चक्रणादयो
भवन्ति । आधेयस्य प्रमाणानतिरेकेण धारणं सम्मरः, अतिरेकेण
धारणमवहरः । प्रस्थं सम्भवति अवहरति पचति वा प्रास्थिकः
क्यारः । खारीकः । कौडविकः ।

वंशादेभाराद् हरद्वहटावहत्सु । ६ । ४ । १६६ ।

वंशादिपराद् भारशब्दाद् हरति वहति आवहति चार्थे यथा-
विहितं प्रत्यया भवन्ति । वंशभारं हरति वहति आवहति वांश-
मारिकः, एवं कौटमारिकः ।

मानम् । ६ । ४ । १६९ ।

प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे यथाविहितं प्रत्यया भवन्ति । प्रथमान्तं
चेद् मानं भवेत् । प्रत्यः मानमस्य प्रास्थिको राशिः, एवं द्रौणिकः,
खारीकः ।

तमर्हति । ६ । ४ । १७७ ।

द्वितीयान्तादर्हत्यर्थे पूर्वोक्ताः प्रत्यया भवन्ति । श्वेतपटमर्हति
श्वेतपटिकः । सहस्रमर्हति साहस्रः । शिक्षामर्हति शैक्षिकः ।

इकणाधिकारः समाप्तः ।

यः । ७ । १ । १ ।

इत ऊर्ध्वं यदनुक्रमिष्यामस्तत्र ईयप्रत्ययादर्वाग् योऽधिकृतो
वेदितव्यः ।

वहति रथयुगप्रासङ्गात् । ७ । १ । २ ।

एभ्यो द्वितीयान्तेभ्यो वहत्यर्थे यो भवति । रथं वहति रथ्यः ।
युगं वहति युग्यः । प्रासङ्गं वहति प्रासङ्ग्यः । 'धुरो येयण्'
धुरं वहति धुर्यः, धौर्यः ।

हलसीरादिकण् । ७ । १ । ६ ।

आभ्यां वहत्यर्थे इकण् भवति । हलं वहति हालिकः, एवं
सैरिकः । 'शकटशब्दादण् वाच्यः' शकटं वहति शाकटो गौः ।

विध्यत्यनन्येन । ७ । १ । ८ ।

द्वितीयान्ताद् विध्यत्यर्थे यो भवति, न चेदात्मनोऽन्येन
करणेन विध्येत् । पादौ विध्यति पद्यः कण्टकः । अनन्येनेति
विम्-चौरं विध्यति वैप्रः ।

घनगणाल्लन्धरि । ७ । १ । ९ ।

द्वितीयान्ताभ्यामाम्भ्यां वृद्धवर्धये यो भवति । घनं लब्धा
घन्यः, एवं गण्यः ।

न्यायार्यादनपेते । ७ । १ । १३ ।

पञ्चम्यन्ताभ्यामाम्भ्यामनपेतेऽर्थे यो भवति । न्यायादनपेते
न्याय्यम्, एवदर्थ्यम् । 'मतमदाभ्यां पष्ठपन्ताभ्यां करणे यो वाच्यः'
मतस्य मदस्य वा कर्णं मयं मद्यम् ।

तत्र सार्धौ । ७ । १ । १५ ।

सप्तम्यन्तात् साधावर्थे यो भवति । समायां साधुः सम्यः ।

ईयः । ७ । १ । २८ ।

आ तदो वक्ष्यमाणेष्वर्थेषु ईयोऽधिकृतो वेदितव्यः ।

उवर्णयुगादेर्यः । ७ । १ । ३० ।

उवर्णान्ताद् युगादेश्चात्तदोऽर्थेषु यो भवति । शङ्कते हितं
शङ्क्यम् । युगाय हितं युग्यम्, हविषे हितं हविष्यम् ।

तस्मै हिते । ७ । १ । ३५ ।

षतुर्थ्यन्ताद् हितेऽर्थे यथाधिकृतं प्रत्ययो भवति । यत्साय
हितं वृत्तीदम्, युगाय हितं युग्यम् । 'पाद्यार्थौ तु तदर्थे यान्तौ
निपात्यौ' । पाद्यार्थं पाद्यमुद्वम्, आर्षिर्मर्थ्यं रत्नम् ।

अव्यजान् ष्य्, ७ । १ । ३८ ।

आम्भ्यां तस्मै हितेऽर्थे ष्यद् भवति । अवये हितमविय्यम् ।
अनाये हितमनय्यम् ।

पञ्चसर्वविश्वाज्जनात् कर्मधारये । ७ । १ । ४१ ।

पञ्चादिपराज्जनात् कर्मधारयवृत्तेस्त्वस्मै हितेऽर्थे ईनो भवति । सर्वे च ते जनाश्च सर्वजनाः, तेभ्यो हितं सर्वजनीनम् । एवं पञ्चजनीनम् । विश्वजनीनम् । 'महत्सर्वादिकण्' महाश्यासौ जनश्च महाजनः, तस्मै हितं माहाजनिकम्, एवं सार्वजनिकम् । 'सर्व-शब्दात् तस्मै हितेऽर्थे णो वा वाच्यः' सर्वस्मै हितः सर्वः, सर्वोपो वा ।

परिणामिनि तदर्थे । ७ । १ । ४४ ।

चतुर्थ्यन्ताच्चतुर्थ्यर्थे परिणामिनि यथाधिकृतं प्रत्ययो भवति । अङ्गाराय परिणमति आङ्गारीयं काष्ठम् । शङ्कव्यं दारु ।

परिखाऽस्य स्यात् । ७ । १ । ४८ ।

स्यन्तादतः षष्ठ्यर्थे परिणामिनि एयण् भवति । परिखा आसां स्यात् पारिखेय्य इष्टकाः ।

अत्र च । ७ । १ । ४९ ।

परिखायाः स्यादिति सम्मान्यायाः प्रथमान्ताया अत्रेति सप्तम्यर्थे एयण् भवति । परिखा अस्यां स्यात् पारिखेयी मूः ।

तद् । ७ । १ । ५० ।

स्यादिति सम्मान्यात् प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे परिणामिनि सप्त-
-म्यर्थे च यथाधिकृतं प्रत्यया भवन्ति । प्राकार आसां स्यात्

प्राकारीया इष्टकाः, परशुरस्य स्यात् परुशान्यमयः, प्रासादोऽ-
स्मिन् स्यात् प्रासादीयो देशः ।

ईयाधिकारः समाप्तः ।

तस्याहं क्रियायां वत् । ७ । १ । ५१ ।

तस्येति पष्ठयन्तादहंश्चै वत् भवति, अहं चेत् क्रिया
भवेत् । राज्ञोऽहं राजवद् वृत्तम्, साधोरहं साधुवत् ।

स्यादेरिवे । ७ । १ । ५२ ।

स्याद्यन्तादिद्वार्षे सादृश्ये वत् भवति । तच्चेत् सादृश्यं
क्रियाविषयं भवति । श्वान इव युध्यन्ते श्ववद् युध्यन्ते, देवमिव
देववत् पश्यति मुनिम् ।

तत्र । ७ । १ । ५३ ।

सप्तम्यन्तादिद्वार्षे वद् भवति । वाराणस्यामिव वाराणसीवत्
प्रयागे प्रासादः ।

तस्य । ७ । १ । ५४ ।

तस्येति पष्ठयन्तादिद्वार्षे वद् भवति । रत्नशालस्येव रत्नशालवत्
मृगुलालस्य स्वभावः ।

भावे त्वतल् । ७ । १ । ५५ ।

पष्ठयन्ताद् भावेऽर्थे त्वतलौ भवतः । शब्दस्यार्थे प्रवृत्तिहेतु-
गुणो भावः । स च जातिगुणत्रियान्यस्वरूपादिरूपः । गोत्वम्,
शुक्लत्वम्, कारकत्वम्, दण्डित्वम्, सत्वम् । गौता, शुहता,
कारकता, दण्डिता, सता ।

पृथ्वादेरिमन् वा । ७ । १ । ५८ ।

पृथु इत्येवमादिभ्यः पष्ठचन्तेभ्यो भावेऽर्थे इमन् वा भवति ।
पृथोर्भावः पृथु+इमन् इति स्थिते—

पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढस्य ऋतो रः । ७ । ४ । ३९ ।

एषामृकारस्येभि ण्यादौ च परे रो भवति । प्रथु+इमन्
इति स्थिते—

उपन्तस्वरादेः । ७ । ४ । ४३ ।

तृप्रत्ययस्यान्त्यस्वरादेश्चांशस्येभि णौ इष्टे ईयसौ च परे छ्र्
भवति । उकारलोपे प्रथिमा, पृथुत्वम्, पृथुता, पार्थवम् । एवं
अदिमा, मृदुत्वम्, मृदुता, मार्दवम् । बहुलस्य भावः बहुल+इमन्
इति स्थिते—

प्रियस्थिरस्फिरोरुगुरुबहुलतृप्रदीर्घवृद्धवृन्दारकस्येमनि
च प्रास्यास्फावस्गरर्वहत्रपद्रायवर्षवृन्दम् । ७ । ४ । ३८ ।

प्रियादीनां यथासम्भवमिनि ण्यादौ च यथासंख्यं प्राइत्या-
द्यादेशा भवन्ति । बंहिमा । एवं प्रियस्य भावः प्रेमा, स्थिरस्य भावः
स्थेमा, वरिमा, गरिमा, त्रिमा, द्राधिमा, वर्षिमा, वृन्दिमा ।
बहोर्भावः बहु+इमन् इति स्थिते—

भृर्लुक्चेवर्णस्य । ७ । ४ । ४१ ।

होरीयसौ इमनि च परे भूादेशो भवति । अनयोरिवर्णस्य

लुक च । मूमा । पक्षे सर्वत्र त्वत्तौ । ' वर्गद्वयादिभ्यश्चण वा ' शुद्धस्य भावः शौक्यम्, शुद्धिमा, शुद्धत्वम्, शुद्धता । शितेर्भावः शैत्यम्, शितिमा, शितिस्त्वम्, शितिता, शैतम् । दृढस्य भावः दृढत्वम्, द्रढिमा, दृढत्वम्, दृढता ।

पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च । ७ । १ । ६० ।

पत्यन्ताद् राजान्ताद् गुणोऽङ्गं प्रवृत्तौ हेतुर्देवा तेभ्यो राजा-
देश्च भावे क्रियायां च ट्यण् भवति । अधिपनेर्भावः नर्म वा आ-
धिपत्यम्, अधिपनित्वम्, अधिपनिता । एवमाधिराज्यम्, अधि-
राज्यम्, अधिराजता । मौढ्यम्, मूढत्वम्, मूढता । राज्यम्,
राज्यम्, राजना । काव्यम्, कवित्वम्, कविता ।

अर्हन्तो न् च । ७ । १ । ६१ ।

अनस्तस्य भावे कर्मणि च ट्यण् भवति । तद्योगे तस्य
न्तादेशः । अर्हती भाव आर्हन्त्यम्, अर्हन्तम्, अर्हता । ' महाय-
शब्दात् वा ट्यण् नोच्यः ' साहाय्यम्, महायज्ञम्, सहाय्यम्,
सहायता ।

युवादेरण् । ७ । १ । ६७ ।

एभ्यो भावे कर्मणि चाण् भवति । युनो भाव यौवनम्,
युवन्त्वम्, युवता ।

ष्टवर्गाङ्गन्वादेः । ७ । १ । ६९ ।

समीने देवाम् इत्यङ्गवर्गानां तदन्तेभ्यस्तस्य भावे कर्मणि

घ्राण भवति । शुचेर्भावः कर्म वा शौचम्, शुचित्वम्, शुचिता ।
पटोर्भावः कर्म वा पाटवम्, पटुत्वम्, पटुता । बन्धोर्भावो वा कर्म
बान्धुः, बन्धुत्वम्, बन्धुता । पितृर्भावः कर्म वा पैत्रम्, पितृ-
त्वम्, पितृता ।

योषान्त्याद् गुरुपोत्तमादसुप्रख्यादकञ् । ७ । १ । ७२ ।

ज्यादीनामन्त्यमुत्तमम्, तत्समीपमुपोत्तमम्, तद् गुरु यस्य
तस्माद् योषान्त्यात् सुप्रख्यवर्जात् तस्य भावे कर्मणि षाकञ्
भवति । रमणीयस्य भावः कर्म वा रामणीयम्, रमणीयत्वम्,
रमणीयता । एवम् आचार्यकम्, आचार्यत्वम्, आचार्यता ।

शाकटशाकिनौ क्षेत्रे । ७ । १ । ७८ ।

पष्ठयन्तात् क्षेत्रेऽर्थे एतौ भवतः । इक्षूणां क्षेत्रम् इक्षुशाक-
टम्, इक्षुशाकिनम्, शाकस्य क्षेत्रं शाकशाकटम्, शाकशाकि-
नम् । 'धान्यवाचिभ्यः पष्ठयन्तेभ्यस्तु क्षेत्रे ईनञ् वाच्यः' मुद्रानां
क्षेत्रं मौद्गीनम्, एवं कौलत्पीनम्, कौद्रवीणम् । 'घ्रीहिरादिभ्या-
मेयण्' व्रीहीणां क्षेत्रं वैहेयम्, शालीनां क्षेत्रं शालेयम् ।

यवयवकपष्टिकाद् यः । ७ । १ । ८१ ।

एभ्यस्तस्य क्षेत्रेऽर्थे यो भवति । यवानां क्षेत्रं यव्यम्, एवं
यवक्यम्, पष्टिक्यम् । 'वाऽणुमापात्' अणूनां क्षेत्रमाणवीनम्,
अणव्यम्, मापाणां क्षेत्रं माप्यम्, मापीणम्, यो वा भवनात्
पक्षे ईनञ् ।

अलाव्वाश्च कटो रजसि । ७ । १ । ८४ ।

अलावृशब्दात् चकारादुमाभङ्गातिलैर्म्यश्च तस्य रजस्यर्थे कटो भवति । अलावृना रजः अलावृकटम्, एवमुमाकटम्, भङ्गाकटम्, तिलकटम् ।

पील्वादेः कुणः पाके । ७ । १ । ८७ ।

पृष्ठघन्तेभ्य पील्वादिभ्य पाकेऽर्थे कुणो भवति । पीलूनां पाक पीलुकुणः, एवं शमीकुणः, कर्कन्धूकुणः ।

कर्णादिर्मूले जाहः । ७ । १ । ८८ ।

पृष्ठघन्तेभ्य कर्णादिभ्यस्तस्य मूलेऽर्थे जाहः प्रत्ययो भवति । कर्णयोर्मूलं कर्णजाहम्, एवमक्षिजाहम् । 'कुलशब्दाजल्पेऽर्थे ईनञ् वाच्यः' कुलस्य जल्पः कौलीनः । 'पक्षशब्दात् मूलेऽर्थे तिर्वाच्यः' पक्षस्य मूलं पक्षति ।

हिमादेलुः सहे । ७ । १ । ९० ।

अतस्तस्य सहेऽर्थे एलुर्भवति । हिमं सहमानो हिमेलु ।

शीतोष्णवृषादाहुरसहे । ७ । १ । ९२ ।

एभ्यस्तस्यासहमानेऽर्थे आहुरभवति । शीतस्यासहः शीताहुरः, एवमुष्णाहुरः, वृषाहुरः ।

वेर्विस्तृते शालशङ्कटौ । ७ । १ । १२३ ।

अतो विस्तृतेऽर्थे शालशङ्कटौ भवतः । विस्तृत विशालः, विशङ्कटः । कटोऽपि विकटः ।

संप्रोत्नेः संकीर्णप्रकाशाधिकसमीपे । ७ । १ । १२५ ।

समः संकीर्णोऽर्थे, प्रात् प्रकाशोऽर्थे, उतोऽधिके, नेः समीपे च कटो भवति । संकटः संकीर्णः, प्रकटः प्रकाश, उत्कटोऽधिकः, निकटः समीप इत्यर्थः ।

अवात् कुटारश्चावनते । ७ । १ । १२६ ।

अवशब्दादवनतेऽर्थे कुटारकटौ भवतः। अवनत इति अवकुटारः, अवरुटः ।

नासानतितद्वतोष्टीटनाटभ्रटम् । ७ । १ । १२७ ।

अवाद् नासानतौ तद्वति चार्थे टीटनाटभ्रटा भवन्ति । नासाया नमनम्—अवटीटम्, अवनाटम्, अवभ्रटम्; तद्द्योगात् नासिका, पुरुषोऽपि तथोच्यते—अवटीटा, अवनाटा, अवभ्रटा नासिका । अव-टीटः, अवनाटः, अवभ्रटः पुरुषः ।

नेरिनपिटकाश्चिक्चिकश्चास्य । ७ । १ । १२८ ।

निशब्दाद् नासानतौ तद्वति चार्थे इन पिट क इत्येने प्रत्यया भवन्ति । तद्द्योगे च नेर्यथासंख्यं चिक चि चिक इत्येते आदेशा भवन्ति । चिकिनम्, चिपिटम्, चिकं नासानमनम् । चिकिना चिपिटा, चिक्का नासिका । चिकिनः, चिपिटः, चिकः पुरुषः । 'निशब्दाद् नीरन्ध्रेऽर्थे' नासानतितद्वतोश्चार्थे विडविरीसौ प्रत्ययौ वाच्यौ । निविडाः, निविरीसाः केशाः । निविटम्, निविरीसम् नष्टिकानमनम्, निविडा निविरीसा नासिका, निविडः निविरीसो नरः अवनननासिकावानित्यर्थः ।

लिङ्नाल्लुक्शुपि चिल्पिल्चुल् चास्य । ७ । १ । १३० ।

लिङ्गशब्दाच्चक्षुष्यर्थे लो भवति । तत्सन्नियोगे च विलङ्गशब्दस्य चिल् पिल् चुल् इत्येते आदेशा भवन्ति । चिङ्गम्, पिङ्गम्, चुङ्गं चक्षुः ।

अवेः संघातविस्तारे कटपटम् । ७ । १ । १३२ ।

अतः पष्ठ्यन्तात् संघाते विस्तारे चाथे यथासंख्यं कटपटौ भवतः । अवीनां संघातोऽविकटः । अवीनां विस्तारोऽविपटः । 'उपत्यकाधिन्यके निपात्यौ' उपत्यका पर्वतासन्ना भूः, अधिन्यका पर्वताधिरूढा यूः ।

पशुभ्यः स्याने गोष्ठः । ७ । १ । १३३ ।

पशुवाचिभ्यः पष्ठ्यन्तेभ्यः स्यानेऽर्थे गोष्ठो भवति । अधानां स्यानमश्वगोष्ठम् । महिषीगोष्ठम् ।

तिल्लादिभ्यः स्नेहे तैलः । ७ । १ । १३६ ।

पष्ठ्यन्तेभ्यस्तिल्लादिभ्यः स्नेहेऽर्थे तैलो भवति । तिल्लानां स्नेहः तिल्लतैलम्, सर्पपतैलम्, एरण्डतैलम् । 'कर्षणि घट्टेने इत्यर्थे कर्मठः' ।

तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतः । ७ । १ । १३८ ।

प्रथमान्तेभ्यस्तारकादिभ्यः पष्ठ्यर्थे इतः प्रत्ययो भवति । तारका संजाता अरपेति तारकिर्त्तं नमः । पुष्पाणि संजातान्यस्य पृथ्वितस्तलः ।

प्रमाणान् मात्रद् । ७ । १ । १४० ।

प्रथमान्तात् प्रमाणवाचिनः पष्ठयर्थे मात्रद् भवति । जानुनी प्रमाणमात्रोऽस्य जानुमात्रमुदकम् । एवं रज्जुमात्री, तन्मात्री भूमिः । 'हस्तिपुरुषाभ्यामणपि वाच्यः' हस्ती प्रमाणमस्य हस्ति-मात्रम्, हारितनम्, हस्तिदधम्, हस्तिद्वयम् । पुरुषमात्रम्, पौरुषम्, पुर्यदधम्, पुरुषद्वयसम् ।

वोर्ध्वं दध्दद्वयसट । ७ । १ । १४२ ।

ऊर्ध्वं दत् प्रमाणं तदर्थात् प्रथमान्ताद् पष्ठयर्थे दध्दद्वयसटौ वा भवतः, पक्षे मात्रद् । ऊरुः प्रमाणमस्य ऊरुदधम्, ऊरुद्वय-सम्, ऊरुमात्रं जलम् । ऊर्ध्वमिति किम्—रज्जुः प्रमाणमस्या रज्जुमात्री भूमिः ।

मानादसंशये लुप् । ७ । १ । १४३ ।

यः प्रमित्तो मानवाची शब्दो ह्यनविनम्यादिर्न तु रज्ज्वादिः, स लक्षणया प्रमाणे वर्धते; तस्मात् पास्य मात्रहादेः प्रत्ययस्या-संशये गम्ये लुप् भवति । हस्तः प्रमाणमस्य हस्तः, एवं विनस्तिः । मानादिनि विम्—ऊरुमात्रम् । असंशय इति किम्—हानमात्रं स्यात् । 'मानार्थान्ताट' संशयसंशयं १३ गणना ।

प्रथमान्ताद् मानवाचिनः पष्ठचर्थे मात्र भवति संशयेऽर्थे ।
प्रथमात्रं स्यात् ।

इदं किमोऽतुरियकिय् चास्य । ७ । १ । १४८ ।

मानार्थे वर्तमानाम्यामाभ्यां पष्ठचर्थे मेयेऽतुर्मवति । तद्योगे
चानयोर्यथासंख्यमियकियौ । इदं मानमस्य इयान्, किं मान-
मस्य कियान् पठः ।

यत्तदेतद्दो डावादिः । ७ । १ । १४९ ।

मानवृत्तिभ्यः प्रथमान्तेभ्य एभ्यः पष्ठचर्थेऽनुप्रत्ययो भवति,
स च डावादिः । यत् तद् एतत् प्रमाणमस्य सं यावान्, तावान्,
एतावान् ।

यत्तत्किमः संख्याया ढतिर्वा । ७ । १ । १५० ।

संख्यारूपमानार्थवृत्तिभ्यः प्रथमान्तेभ्यो यत् तत् किम्
इत्येतेभ्यः पष्ठचर्थे ढतिर्वा भवति । या सा का संख्या मानमेपां
यत्ति-तति कनि, पक्षे यावन्तः तावन्तः कियन्तः ।

अवयवात् तयद् । ७ । १ । १५१ ।

अवयवाचिनः संख्यायार्थात् स्यन्तात् पष्ठचर्थे तयद् भवति ।
चत्वारोऽवयवा अस्याः सा चतुष्टयी, एवं पञ्चतयी । द्वित्रि-
भ्यामयद् . वा ' द्वावयवावस्य तद् द्वयं, द्वितयम् । त्रयोऽवयवा
अस्य त्रयं, त्रितयम् ।

संख्यापूरणे ढद् । ७ । १ । १५५ ।

संख्यावाचिनः संख्या पुर्यते येनेत्यर्थे ङट् प्रत्ययो भवति ।
एकादशानां पूरणः एकादशः, एवं द्वादशः । द्वादशी, त्रयोदशी,
चतुर्दशी ।

विंशत्यादिर्वा तमद् । ७ । १ । १५६ ।

संख्यावाचिनो विंशत्यादेः संख्यापूरणे तमद् भवति वा ।
विंशतेः पूरणः विंशः, विंशतितमः । त्रिंशत्तमः, त्रिंशः । एकविंश-
तितमः, एकविंशः ।

षष्ट्यादेरसङ्ख्यादेः । ७ । १ । १५८ ।

नास्ति संख्यावाची आदिरवयवो यस्य तस्मात् षष्ट्यादेः
संख्यापूरणे तमद् भवति । षष्टेः पूरणः षष्टितमः । सप्ततेः पूरणः
सप्ततितमः । असंख्यादेरिति किम्—एकषष्टः ।

नो मद् । ७ । १ । १५९ ।

असंख्यादेर्नान्तसंख्यायाः संख्यापूरणे मद् भवति । पञ्चानां
पूरकः पञ्चमः । एवं सप्तमः, अष्टमः, नवमः, दशमः । असंख्या-
देरित्येव—द्वादशः ।

पित् तिपद् बहुगणपृगसङ्हात् । ७ । १ । १६० ।

बहुगणपृगसंघेभ्यः पूरणेऽर्थे तिपद् प्रत्ययो भवति स च
पित् । बहूनां पूरकः बहुतिपः, एवं गणतिपः, पृगतिपः, सङ्घतिपः ।

अतोरियद् । ७ । १ । १६१ ।

अत्नन्तात् संख्यापूरणे इयद् प्रत्ययो भवति, स च पित् ।
इयतां पूरणः इयतियः, तावतिथी, यावतियः ।

पट्कतिक्रतिपयात् थद् । ७ । १ । १६२ ।

एभ्यः संख्यापूरणे थड भवति । पण्णां ष्रणी पष्ठी, एवं
कतिथः, कतिपययः ।

चतुरः । ७ । १ । १६३ ।

अतः संख्यापूरणे थड् भवति । चतुर्णां पूरकः चतुर्थः ।
चतुर्थी तिथिः ।

येयौ चलुक् च । ७ । १ । १६४ ।

चतुरः संख्यापूरणे येयो भवतः, तद्योगे चत्स्य लुक् । चतुर्णां
पूरणः तुर्यः, तुरीयः ।

द्वेस्तीयः । ७ । १ । १६५ ।

द्विशब्दात् संख्यापूरणे तीयो भवति । द्वयोः पूरकः द्वितीयः ।

त्रेस्तु च । ७ । १ । १६६ ।

त्रिशब्दात् पूरणेऽर्थे तीयो भवति, तद्योगे च त्रेस्तुरादेशः ।
त्रयाणां पूरकः तृतीयः ।

पूर्वमनेन सादेशेन । ७ । १ । १६७ ।

पूर्वमित्यमन्तात् केवलात् सपूर्वाच्चानेनेति टायं कर्त्तरीन्
भवति । कृत्तः पूर्वमनेनेति कृत्तपूर्वी कटम्, मुक्तं ' पूर्वमनेनेति
मुक्तपूर्वी घनम् । पीतपूर्वी पयः ।

इन्द्रियम् । ७ । १ । १७४ ।

इन्द्रशब्दादिषो निपात्यते । इन्द्रस्य लिङ्गमिन्द्रियम् ।

तेन वित्ते चञ्चुचणौ । ७ । १ । १७५ ।

तृतीयान्ताद् वित्तेऽर्थे चञ्चुचणौ भवतः । विद्यया वित्तः
विद्याचञ्चु, विद्याचणः ।

पूरणाद् ग्रन्थस्य ग्राहके को लृक् चास्य । ७ । १ । १७६ ।

पूरणप्रत्ययान्तात् तृतीयान्ताद् ग्रन्थस्य ग्राहकेऽर्थे को भवति ।
तद्योगे च पूरणप्रत्ययस्य लृक् द्वितीयेन रूपेण ग्रन्थस्य ग्राहकः
द्विकः शिष्यः ।

सोऽस्य मुख्यः । ७ । १ । १९० ।

प्रथमान्तात् पष्ठचये को भवति । प्रथमान्तं वेद, मुख्यं
भवेत् । रत्नलालो मुख्योऽस्य स रत्नलालकः तीर्थप्रवाप्तः । उन्म-
नस्यर्थे उत्कः, उत्सुकः । साक्षाद् द्रष्टा साक्षी ।

तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुः । ७ । २ । १ ।

तदिति प्रथमान्तादस्येति पष्ठचयऽस्मिन्निति सप्तम्यर्थे वा
मतुः प्रत्ययो भवति । यत् प्रथमान्तं तच्चेदस्तीति । गावोऽस्य
सन्तीति गोमान् निन्दतः, वृक्षा अस्मिन् सन्तीति वृक्षान्
पर्वतः, एवं घनवान्, प्लक्षवान् । अस्तीति दत्तमानकालोपादानेन

भूतमविष्यतोर्न भवति । गावोऽस्याऽऽरून् भविष्यन्ति वेति वाक्य-
मेव । इतिक्रणाद् विषयनियमः—

भूमनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायिनि ।

संसर्गेऽस्तिविवक्षायां भवन्ति मत्वृत्तादयः ॥ १ ॥

भूमि गोमान्, निन्दायां कुष्ठी, प्रशंसायां रूपवती कन्या,
नित्ययोगे क्षीरिणो वृक्षाः, अतिशायिनि दृढरिणी स्त्री, संसर्गे
दण्डी । भूमादिविषयनियमोऽपि प्रायिकः तेन व्याघ्रवान् पर्वत
इत्यादौ सत्तामात्रेऽपि । मत्वर्थान्ताद् मत्वर्थीयप्रत्ययो न भवति
तथा चाहुः—

शैपिकाच्छपिको नेष्टः स्वरूपः प्रत्ययः क्वचित् ।

समानवृत्तौ मत्वर्थेदि मत्वर्थीयोऽपि नेष्यते ॥ १ ॥

विरूपप्रत्ययस्तु भवत्येव दण्डिमती शाला । विरूपप्रत्ययोऽपि
समानवृत्तौ न भवति—दण्डोऽस्त्यस्य दण्डिः स सोऽस्ति अस्येति
इन्मत्व न स्याताम् । 'असद्भामृतात् कर्मधारयात् मत्वर्थीयो न
भवति' वीराश्च ते पुरुषाश्च वीरपुरुषास्ते सन्ति यस्मिन् ग्रामे ।
'गुणे गुणिनि चार्थे ये शब्दा वर्तन्ते तेष्योऽपि मत्वर्थीयो न
भवति' शुक्लो वर्णोऽस्यास्तीति प्रत्ययमन्तरेण देवामिदने
सामर्थ्यदर्शनाद्, गुणमात्रवृत्तिर्ष्यस्तु मत्वर्थेव क्वचिदपि सीता ।

मावर्णान्तोपान्तापञ्चमवर्गान् मत्वर्थो वः ॥ १ ॥ १०४ ॥

मश्चावर्णश्चेति मावर्णो तौ मत्वर्थेऽपि मत्वर्थीयो न भवति ।
पञ्चमवर्जवर्गान्ताच्च नाम्नः परस्मैनेतेर्नो भवति ।

स्तीति किवान् । मकारोपान्त्याद्—शमीवान् । अवर्णान्तात्—वृष-
वान् । अवर्णोपान्त्यात्—अहर्वान् । अपञ्चमवर्गात्—मरुत्वान् ।

न स्तं मत्वर्थे । १ । १ । २३ ।

सान्तं तान्तं च मत्वर्थे परेपदं न भवति । मरुत्वान्, यशस्वी ।

नाम्नि । २ । १ । २५ ।

सञ्ज्ञायां मतोर्मकारस्य वो भवति । अहीवती, ऋषीवती
नाम नद्यौ । 'चर्मण्वत्यादयः सञ्ज्ञायां निपात्यन्ते' चर्मण्वती,
अष्टीवान्, चंकीवान्, कक्षीवान्, रुमण्वान् । 'उदकशब्दस्य मत्व-
न्तस्यावधौ वाच्ये सञ्ज्ञायां च उदन्वान् निपात्यः' उदन्वान् घटः,
समुद्रः, मेवश्च । उदन्वान् ऋषिः, आश्रमश्च । 'राजन्वान्
सुरासि' राजन्वत्यः प्रजाः ।

नावादेरिकः । ७ । २ । ३ ।

नौरित्यादिभ्यो मत्वर्थे इको भवति । नाविकः पक्षे आ
यविधेः मतोरप्यधिकाराद् नौमान् ।

शिखादिभ्य इन् । ७ । २ । ४ ।

शिखादिभ्यो मत्वर्थे इन् भवति । शिखी, शिखावान् ।
माळी, माळाषान् ।

ग्रीह्यादिभ्यस्तौ । ७ । २ । ५ ।

ग्रीह्यादिभ्यो मत्वर्थे इन् इकौ भवतः । ग्रीहिकः, ग्रीही,
ग्रीहिमान् ।

अनोऽनेकस्वराद् । ७ । २ । ६ ।

अकारान्तादनेकस्वराद् मत्वर्थे इतिकौ भवतः । दण्डिकः,
दण्डी, दण्डवान् । एवं छत्री, छत्रिकः, छत्रवान् ।

ब्रीधर्थेतुन्दादेरिलश्च । ७ । २ । ९ ।

ब्रीहिवाचिष्यस्तुन्दादिष्यश्च मत्वर्थे इत् इकेनौ च भवतः ।
शाळिलः, शाळिकः, शाळी, शाळिमान् । तुन्दिलः, तुन्दिकः,
तुन्दी, तुन्दवान् । 'विशुद्धोपाधिकात् स्वाङ्गात् मत्वर्थे पूर्वोक्ताः
प्रत्यया वाच्याः' महान्तौ वणा भ्तोऽस्य कर्णिकः, कर्णिकः,
कर्णी, कर्णवान् । एवमोष्टिकः, ओष्टिकः, ओष्टी, ओष्टवान् ।
'वृन्दशाब्दादास्को वाच्य' वृन्दारकः, वृन्दवान् ।

फलवर्हाच्चेनः । ७ । २ । १३ ।

आम्भ्यां शृङ्गाच्च मत्वर्थे इनो भवति । फलानि सन्त्यस्य
फलिनः, फलवान् । बर्हिणः, बर्हवान् । शृङ्गिणः, शृङ्गवान्, शृङ्गात्तु
आस्कोऽपि शृङ्गारकः ।

मरुत्पर्वणस्तः । ७ । २ । १५ ।

मरुत्पर्वम्भ्यां मत्वर्थे तः प्रत्ययो भवति । मरुतः, मरुत्वान् ।
पर्वतः, पर्ववान् ।

वलिबटितुण्डेर्भः । ७ । २ । १६ ।

मत्वर्थे एभ्यो भो भवति । वलिभः, बटिभः, तुण्डिभः ।
वलिमान्, बटिमान्, तुण्डिमान् ।

ऊर्णाऽहंशुभमो युस् १.७ । २ । १७ ।

एभ्यो मत्वर्थे युस् भवति । ऊर्णाऽस्यास्तीति ऊर्णायुः,
एवमहंयुः, शुभंयुः ।

कंशंभ्यां युस्तियस्तुतवभम् । ७ । २ । १८ ।

आभ्यां मत्वर्थे युस् ति यस् तु त व भ इत्येते प्रत्यया
भवन्ति । कंयुः, कंतिः, कंयः, कंतुः, कंवः, कंभः । शंयुः, शंतिः,
शंयः, शन्तुः, शन्तः, शंवः, शंभः ।

प्राण्यङ्गादातो लः । ७ । २ । २० ।

आकारान्तात्प्राण्यङ्गवाचिनो मत्वर्थे लो भवति । चूडाऽस्त्य-
स्येति चूडालः, चूडावान् । शिखाळः, शिखावान् ।

बलवातदन्तललाटादलः । ७ । २ । १९ ।

एभ्यो मत्वर्थे ऊलो भवति । बलमस्यास्तीति बलूलः, बल
वान्, वातूलः, वातवान् । दन्तूलः, दन्तवान् । ललाटूलः, ललाट-
वान् ।

सिध्मादिष्टुद्रजन्तुर्गभ्यः । ७ । २ । २१ ।

सिध्मादिगणात् ष्टुद्रनन्तुवाचिभ्यो स्पर्शाच्च मत्वर्थे लो
भवति । सिध्मानि सन्नयस्य सिध्मलः, सिध्मवान् । ष्टुद्रनन्तु-
शुक्लः, शुक्लवान् । रक्त-मूर्च्छालः, मूर्च्छवान् ।

महापर्णोदकफेनाल लेलौ । ७ । २ । २२ ।

प्रम्यो मत्वर्थे लङ्लौ भवतः । प्रमालः, प्रमिलः, प्रमावान् ।
पर्णलः, पर्णिलः, पर्णवान् । उदकलः, उदकिलः, उदकवान् ।
फेनलः, फेनिलः, फेनवान् ।

वाच आलाटौ । ७ । २ । २४ ।

क्षेपे गम्ये मत्वर्थे याकृशब्दादेस्तौ भवतः । वाचालः,
वाचाटः ।

गिमन् । ७ । २ । २५ ।

वाक्छब्दाद् मत्वर्थे गिमन् भवति । वाग्मी, वाग्वान् ।

मध्वादिभ्यो रः । ७ । २ । २६ ।

एभ्यो मत्वर्थे रः प्रत्ययो भवति । मधुरः स्वरः । महत् खं
कण्ठीऽस्त्यस्य स्वरः । गुत्तरः ।

कृत्वादिभ्यो बलच् । ७ । २ । २७ ।

एभ्यो मत्वर्थे बलच् भवति । कृषीनञः कृडुम्बी । आसृती-
ञञः । कल्पपालः ।

लोमपिच्छादेः शलम् । ७ । २ । २८ ।

लोमादिभ्यः पिच्छादिभ्यश्च घपासंस्व्यं मत्वर्थे श इत्यश्च
भवति । लोमानि सन्तपस्येति लोमशः, लोमवान् । एवं गिरिशः,
गिरिवान् । पिच्छिष्ठः, पिच्छवान् । उासिष्ठः, उास्वान् ।

भोऽङ्गादेः । ७ । २ । २९ ।

अङ्ग इत्यादिभ्यो मत्वर्थे णो भवति । अङ्गना । पम्ननः ।
वामनः ।

प्रज्ञाश्रद्धार्चावर्त्तेर्णः । ७ । २ । ३३ ।

एभ्यो मत्वर्थे णो भवति । प्रज्ञाऽस्त्यस्य प्राज्ञः, प्रज्ञावान् ।
श्रद्धः, श्रद्धावान् । आर्चः, अर्चावान् । वार्तः, वृत्तिमान् । 'उन्न-
तोपाधिकाद् दन्ताद् डुरो वाच्य ' उन्नता दन्ताः सन्त्यस्य दन्तुरः ।

मेधारथाद् नवेरः । ७ । २ । ४१ ।

आभ्यां मत्वर्थे इरो वा भवति । मेधिरः, मेधावान्, मेधावी ।
रथिरः, रथिकः, रथी, रथवान् । 'कृपाहृदयाम्यामालुर्वाच्यः' कृपालुः,
कृपावान् । हृदयालुः, हृदयवान्, हृदयिकः, हृदयी । 'केशाद्
मत्वय वी वा वाच्यः' केशाः सन्त्यस्य केशवः, केशी,
केशवान्, केशिकः ।

अस्तपोमायामेधास्रजो विन् । ७ । २ । ४७ ।

अस्रन्तेभ्यः तपसादेश्च मत्वर्थे विन् भवति । तेजस्वी,
यशस्वी, तपस्वी, मायावी, मेधावी, स्रग्वी, तेजस्वान् इत्यादिः ।

आमयाद् दीर्घश्च । ७ । २ । ४८ ।

अतो मत्वर्थे विन् भवति, तद्योगे दीर्घश्च । आमयावी,
आमयवान् ।

स्वाद् मित्रीशे । ७ । २ । ४९ ।

ईशेऽर्थे मत्वर्थेऽतो मिन् भवति; प्रवृत्तेश्च दीर्घः । स्वमस्त्वस्येति स्वामी, अन्यस्तु स्ववान् । 'गोः' गोमी, गोमान् ।

गुणादिभ्यो यः । ७ । २ । ५३ ।

गुणादिशब्देभ्यो मत्वर्थे यो भवति । गुणाः सद्गुणस्य गुण्यः, गुणवान् । हिम्यः, हिमवान् पर्वतः । इन् पक्षे मत्तुर्न भवति । 'पूर्णमासोऽण्' पूर्णमासोऽस्यास्तीति पूर्णपामी । नात्र पक्षे मत्तुः । 'माडाशब्दान् क्षेपे इन् वाच्यः' माली, क्षेपामावे माटावान् ।

वर्णाद् ब्रह्मचारिणि । ७ । २ । ६९ ।

वर्गशब्दद् मत्वर्थे इन् भवति, ब्रह्मचारिणि अभिधेये । वर्णो ब्रह्मचर्यमस्यास्तीति वर्णो ब्रह्मचारी ।

इति मत्वर्थाधिकारः ।

प्रकारे जातीयर् । ७ । २ । ७२ ।

प्रथमान्तात् पञ्चमर्थे जातीयर् भवति, यत् प्रथमान्तं तच्चेत् प्रकरो भवेत् । षट्ः प्रकारोऽस्य षट्जातीयः । एवं मृदुजातीयः । नानाजातीयः ।

कोशवादेः । ७ । २ । ७६ ।

एयः प्रथमान्तेभ्यः षष्ठ्यर्थे को भवति, प्रथमान्तं चेत् प्रकारः । अणुः प्रकारोऽस्य अणुकः, स्पृष्टकः ।

भूतपूर्वे चरद् । ७ । २ । ७८ ।

भूतपूर्वार्थे वर्तमानात् स्वार्थे चट् भवति, स च पित् । पूर्वं

भूतो भूतपूर्वः, भूतपूर्व आढ्य आढ्यचरः । पकारः पृवद्भावापः
भूतपूर्वा आढ्या आढ्यचरी ।

पष्ठ्या रूप्यच्चरद् । ७ । २ । ८० ।

पष्ठ्यन्ताद् भूतपूर्वेऽर्थे एतौ भवतः । जिनदत्तस्य भूतपूर्वः
जिनदत्तरूप्यः, जिनदत्तचरः ।

व्याश्रये तसुः । ७ । २ । ८१ ।

पष्ठ्यन्ताद् व्याश्रये गम्ये तसुर्भवति । नानापक्षाश्रयो
व्याश्रयः । विद्वांसो धर्मसूरितोऽभवन् देवद्रव्यचर्चायां—धर्मसूरिपक्षा-
वलम्बिनो विद्वांस इत्यर्थः ।

रोगात् प्रतीकारे । ७ । २ । ८२ ।

पष्ठ्यन्ताद्रोगार्थात् प्रतीकारेऽर्थे तसुः प्रत्ययो भवति ।
प्रवाहिकाया अपनयनं प्रवाहिकान् कुरु । एवं प्रच्छर्दिकातः
कुरु- रोगस्य चिकित्सां कुर्वित्यर्थः ।

पयमेः सर्वोभये । ७ । २ । ८३ ।

सर्वोभयापे यथासंख्यमाप्त्वां तसुर्भवति । परितः सर्वे
इत्यर्थः । अमितः उभयत इत्यर्थः ।

आद्यादिभ्यः । ७ । २ । ८४ ।

संभवद्विभक्त्यन्तेभ्य आद्यादिभ्यस्तसुर्भवति । आदौ आदेः
आदये आदिना वेति आदिनः । एवं मध्यनः, अन्तनः, अग्रतः,
पार्श्वतः, पृष्ठतः, मुष्कतः ।

किमद्वादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः पितृ तस् । ७ । २ । ८९ ।

किशब्दाद् द्वयादिवर्जितेभ्यः सर्वादिभ्योऽवैपुल्यायाद् बहोश्च
पञ्चम्यन्तात् तस्, स च पिद् भवति । कस्मादिति कुतः । सर्व-
स्मात् मर्कतः । विश्वतः । ऋम्यो बहुतः ।

इतोऽनःकुतः । ७ । २ । ९० ।

एते तस्प्रत्ययान्ता निपातनीयाः । अस्मादिति इदंशब्दस्य
'इ' आदेशे इतः । एतस्मादिति एतच्छब्दस्य अकारादेशे अनः ।
कस्मादिति किशब्दस्य 'कु' आदेशे कुतः ।

भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियकार्याद् । ७ । २ । ९१ ।

भवतु आयुष्मद् दीर्घायुसु, देवानांप्रिय इत्येतैः सह
समानाधिकरणेभ्यः किमद्वादिसर्वाद्यवैपुल्यबहुभ्यः सर्वस्याद्य-
न्तेभ्यः 'पितृ तस् वा भवति' । स भवान्, ततो भवान् ।
ते भवन्तः, ततो भवन्तः । स आयुष्मान्, तत्र आयुष्मान् ।
तमायुष्मन्तम्, तत्र आयुष्मन्तम् । तनायुष्मता, तत्र आयुष्मता ।
तस्मै आयुष्मते, तत्र आयुष्मते । तस्मादायुष्मतः, तत्र आयुष्मतः ।
तस्यायुष्मनः, तत्र आयुष्मनः । तस्मिन्नायुष्मति, तत्र आयुष्मति ।
स दीर्घायुः, ततो दीर्घायुः । स देवानांप्रियः, ततो देवानां प्रिय
इत्यादिः । 'एवमेभ्यस्त्रयस्योऽपि वा बोध्यः' स भवान्, तत्र
भवान् । तं भवन्तम्, तत्र भवन्तम् । स आयुष्मान्, तत्र आयुष्मान् ।
स दीर्घायुः, तत्र दीर्घायुः । स देवानांप्रियः, तत्र देवानांप्रिय
इत्यादिः ।

ववकुत्रात्रेह । ७ । २ । ९३ ।

क कुत्र अत्र इह इत्येते शब्दा व्रबन्ता निपात्यन्ते । कस्मि-
न्निति क, कुत्र । एतस्मिन्निति अत्र । अस्मिन्निति इह ।

सप्तम्याः । ७ । २ । ९४ ।

सप्तम्यन्तेभ्य किम्ब्रयादिसर्वाद्यवैपुल्यबहुभ्य व्रव भवति ।
कस्मिन्निति कुत्र । सर्वस्मिन्निति सर्वत्र । तस्मिन्निति तत्र । बहुषु
इति बहुत्र ।

रिप्यत्तत्सकान्यात् काले दा । ७ । २ । ९५ ।

एभ्य सप्तम्यन्तेभ्य कालेऽभिधेये दाप्रचयो भवति ।
कस्मिन् काले कदा, एव यदा, तदा, सर्वदा, एकदा, अन्यदा ।

सदाऽधुनेदानींतदानीमेतर्हि । ७ । २ । ९६ ।

काले वाच्ये एते निपात्यन्ते । सर्वस्मिन् काले सदा ।
अस्मिन् कालेऽधुना, इदानीम् । तस्मिन् काले तदानीम् । एत-
स्मिन् काले एतर्हि ।

सद्योऽथपरेद्यव्यह्नि । ७ । २ । ९७ ।

एते काले निपात्यन्ते । समानेऽह्नि सद्य । अस्मिन्नह्नि
अद्य । परस्मिन्नह्नि परेद्यवि ।

पूर्वापराधरोत्तरान्यान्यतरेतरादेशुस् । ७ । २ । ९८ ।

एभ्य सप्तम्यन्तेभ्योऽह्नि कालेऽर्थे एद्यम् भवति । पूर्वस्मि-

अह्नि पूर्वेषुः, एवमपरेषुः, अवरेषुः, उत्तरेषुः, अन्येषुः, अन्यत-
रेषुः, इतोषुः । 'उमयशब्दाद् घुमेद्यमौ वाच्यौ' उमयेषुः, उम-
येषुः । 'द्वेषेऽप्ये एवमः परत् परारि एते प्रयो निपात्याः' ।

अनद्यतने हिः । ७ । २ । १०१ ।

सप्तम्यन्तादनद्यतनकालार्थान् किं द्वरादिसर्वाद्योऽप्युत्सृज्यः
हिः प्रत्ययो भवति, अनद्यतने । वस्मिन् काले इति कर्हि, एवं
यर्हि, एतर्हि, तर्हि, अमुर्हि, बहुर्हि ।

प्रकारे षा । ७ । २ । १०२ ।

प्रकारार्थे वर्तमानात् संभवत्स्याद्यन्तान् किंपदवादिस्त्रादि-
वैपुल्यवहोर्षा भवति । सर्वप्रकारेणेति संषा, एवं यथा, तथा,
उमयथा, अन्यथा, अरथा । 'कथमित्यम्' केन प्रकारेण कथम्,
अनेन प्रकारेण इत्यम् ।

संख्याया षा । ७ । २ । १०४ ।

प्रकारे वर्तमानात् संख्यावाचिनो षाप्रत्ययो भवति । एकेन
प्रकारेण एकवा १ कतिपिः प्रकारैः कतिवा । द्वेवा, त्रैवा । 'एक-
शब्दाद् घमज्जपि' ऐक्यम्—एकेन प्रकारेणेत्यर्थः ।

त्रिचाले च । ७ । २ । १०५ ।

एकस्मान्नेकीभावोऽनेकस्य त्रैकीभावो त्रिचालः, तस्मिन्
सम्यग्माने संख्यावाचिनो षा वा भवति । एको राशिः द्वौ द्विवा

वा क्रियते अनेकमेकमेकधा वा करोति । 'एकाद् ध्यमजपि'
अनेकमेकमेकध्मं करोति ।

द्वित्रैर्धमनेधौ वा । ७ । २ । १०७ ।

प्रकारे वर्तमानाम्भ्यां द्वित्रिभ्यां विचाले च गम्ये एतौ वा
भवत । द्वैधम्, द्वेधा, द्विधा, त्रैधम्, त्रेधा, त्रिधा मुङ्क्ते । एक-
राशि द्वौ करोति द्वैधं, द्वेधा, द्विधा वा करोति । एवं त्रैधं, त्रेधा,
त्रिधा ।

तद्वति धण् । ७ । २ । १०८ ।

प्रकारवति विचालवति चार्थे द्वित्रिभ्यां धण् भवति । द्वैधानि,
त्रैधानि ।

वारे कृत्वस् । ७ । २ । १०९ ।

वारे वर्तमानात् संख्यायाद् वारवति धात्वर्थे कृत्वस् भवति ।
पौन पुन्य वारः । पञ्चवारं मुङ्क्ते पञ्चकृत्वो मुङ्क्ते । एवं
पट्कृत्व इत्यादि ।

द्वित्रिचतुरः सुच् । ७ । २ । ११० ।

वारेऽर्थे वर्तमानेभ्य एभ्य सुच भवति । द्विः, त्रि, चतु-
र्मुङ्क्ते ।

एकात् सकृच्चास्य । ७ । २ । १११ ।

वारार्थादेकशब्दात् सुच् भवति, प्रकृतेश्च सकृदादेशः ।
'एकवारमिति' सकृद् मुङ्क्ते, करोति, गच्छति ।

ऊर्ध्वादिरिष्टातानुपश्चास्य । ७ । २ । ११४ ।

दिग्देशकालेषु वर्तमानादूर्ध्वशब्दात् प्रथमा-पञ्चमी-सप्तम्य-
न्ताद् रिरिष्टातौ प्रत्ययौ भवतः, ऊर्ध्वस्य चोपादेशः । ऊर्ध्वा
दिग्, ऊर्ध्वो देशः कालो वा रमणीयः, उपरि उपरिष्टाद् रमणीयः ।
ऊर्ध्वाया दिशः, ऊर्ध्वाद् देशत् कालाद् वाऽऽगतः उपरि आगतः
उपरिष्टाद् वा । ऊर्ध्वायां दिशि, ऊर्ध्वे देशे काले वा वसति उपरि
उपरिष्टाद् वसति ।

पूर्वाधराधरेभ्योऽस्तान्तौ पुरवधश्चैषाम् । ७ । २ । ११५ ।

दिग्देशकालवृत्तिभ्यः प्रथमापञ्चमीसप्तम्यन्तेभ्य एभ्यः अस्
अस्ताच्च भवति, यथासंख्यं त्रैषां पुर ऊव् अव् चादेशाः । पूर्वा
दिग् देशः कालो वेत्यादि पुरः, अवः, अधः, पुरस्ताद्, अवस्ताद्,
अवस्ताद् रम्यमागतो वासो वा ।

पराधरात् स्तात् । ७ । २ । ११६ ।

आभ्यां दिगादिवृत्तिभ्यां प्रथमाद्यन्ताभ्यां स्तात् प्रथमो
भवति । परस्ताद् रमणीयम्, परस्तादागतः, परस्ताद् वसति ।
एवम् अवस्तात् ।

आर्यां पूर्वाक्तार्थाभ्यां स्वार्थे आत् भवति, चकाराद् दक्षिणो-
त्तरार्यां च । अपरस्य पश्चादेशः । अघरात्, पश्चात्, दक्षिणात्,
उत्तरात् ।

आही दूरे । ७ । २ । १२० ।

दूरदिग्देशार्थात् प्रथमासप्तम्यन्ताद् दक्षिणादा आहिश्च
भवति । दक्षिणा, दक्षिणाहि रम्यं वासो वा । 'उत्तराद् वा
वाच्यौ' उत्तरा, उत्तराहि पक्षे उत्तरत. उत्तराद् रम्यं वासो वा ।

अदूरे एनः । ७ । २ । १२२ ।

अवधेरदूरे वर्तमानाद् दिगाद्यर्थे वर्तमानाच्च प्रथमासप्तम्य-
न्ताद् दिक्शब्दाद् एनो भवति । पूर्वेणास्य रमणीयम् ।

कृभ्वस्तिभ्यां कर्मकर्तृभ्यां प्रागतत्तच्चे च्विः । ७ । २ । १२६ ।

कर्मार्यात् करोतिना योगे कर्त्रर्थाच्च भ्वस्तिभ्यां योगेऽभूतत-
द्भावे गम्यमाने च्विः प्रत्ययो भवति । अशुक्लं शुक्लं करोति शुक्ली-
करोति पटम् । अशुक्लः शुक्लो भवति शुक्लीभवति पटः । शुक्ली-
स्याद् वल्लम् ।

ईश्वराववर्णस्यानव्ययस्य । ४ । ३ । १११ ।

अव्ययवर्जितस्यावर्णान्तस्य च्वौ परे ईर्भवति । माळीस्यात् ।
अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लुक् च्वौ । ७ । २ । १२७ ।
एषां च्वौ गरेऽन्तस्य लुग् भवति । अनहः अहः करोति

अरुक्करोति ' दीर्घश्चिञ्चयद्दृक्कयेषु च ' इति दीर्घः । अरुक्स्यात्, अरुक्भवति । एवमुन्मनीभवति, स्यात्, करोति । चक्षुस्यात्, चेतरीभवति, रहीस्यात्, रनीस्यात् । 'इष्टुत्तन्स्य च्चौ बहुल्लुग् वाच्यः' सर्पीकरोति, सर्पीभवति, सर्पीस्यात् । घनूकरोति, घनूभवति, घनूस्यात् । क्वचिच्च न भवति—सर्पिर्भवति इत्यादिः ।

व्यञ्जनस्यान्त ईः । ७ । २ । १२९ ।

व्यञ्जनान्तस्य च्चौ परे बहुलमीकारोऽन्तो भवति । वृषदीभवति ।

व्याप्तौ स्सात् । ७ । २ । १३० ।

चिविपथे सादिः सात् प्रत्ययो भवति । अभूततद्भावस्य चेत् सर्वात्मना द्रव्येण सह सम्बन्धो गम्येत । सर्वं काष्ठमनग्निमग्निं करोति अग्निंसात् करोति काष्ठम् । एवमग्निंसाद् भवति, अग्निंसात् स्यात् सर्वं काष्ठमनग्निमग्निर्भवति, स्याद् वेत्यर्थः ।

तत्राधीने । ७ । २ । १३२ ।

ससम्यन्तादधीनेऽर्थे कृत्वस्तिसंपद्योगे स्सात् प्रत्ययो भवति । राज्ञि आयतं राजसात् करोति, राजसाद् भवति, राजसात् स्यात्, राजसात् संपद्यते । 'देये वा च' राज्ञि अधीनं देयं करोति राजना करोति, देवत्रा करोति ।

क्षीपश्चम्बवीजात् कृगा कृषौ ढाच् । ७ । २ । १३५ ।

तीयान्ताच्छम्बबीजाभ्यां च कृगा योगे, कृषौ विषये ङाच्
भवति । द्वितीयाकरोति द्वितीयवारं कर्षतीत्यर्थः । शम्बाकरोति
क्षेत्रम्—अनुलोमकृष्टं पुनस्तिर्यक् कर्षतीत्यर्थः । बीजाकरोति—
उत्से सति पश्चाद् बीजैः कर्षतीत्यर्थः ।

प्रियसुखादानुकूल्ये । ७ । २ । १४० ।

आभ्यां वृगा योगे आनुकूल्ये गम्ये ङाच् भवति । प्रिया-
वरोति, सुखाकरोति गुरम् । 'दुःखात् प्रातिकूल्ये ङाच् वाच्यः'
दुःखाकरोति शत्रुम् ।

बह्वल्पायात् कारकादिष्टानिष्टे पशस् । ७ । २ । १५० ।

कारकवाचिभ्यां बह्वल्पायाभ्यां यथासंख्यमिष्टेऽनिष्टे च विषये
पित् शस् वा भवति । बहु अतिथिभ्यो ददाति बहुशो ददाति
घनम् । अल्पं ददाति अल्पशो ददाति धनं चण्डालाय । ग्रामे बहु
बहुशो ददाति । श्राद्धे अल्पमल्पशो ददाति ।

संख्यैकार्थाद् वीप्सायां शस् । ७ । २ । १५१ ।

संख्यावाचिन एकत्वविशिष्टार्थवाचिनश्च कारकार्थाद् वीप्सायां
शस् वा भवति । एकैकं ददाति एकशो ददाति । द्वौ द्वौ ददाति
द्विशो ददाति । त्रिशो ददाति । मापं मापं ददाति मापशो ददाति ।
संख्यैकार्थादिति विम्—मापौ मापौ दत्ते ।

वर्णाव्ययात् स्वरूपे कारः । ७ । २ । १५६ ।

स्वरूपार्थवृत्तिभ्यो वर्णवाचिभ्योऽप्ययेभ्यश्च कारो भवति ।
अकारः, इकारः, ओकारः, चकारः, नमस्कारः । 'शब्दादेको वा
वाच्यः' रेफः, रकारः ।

नामरूपभागाद् घेयः । ७ । २ । १५८ ।

स्वार्थे घेयः प्रत्ययो भवति । नामधेयम्, रूपधेयम्, भाग-
धेयम् । 'नवशब्दात् स्वार्थे ईन तन ल य इत्येते प्रत्यया नवशब्दाद्य
च नू आदेशो वाच्यः' नवीनम्, नूतनम्, नूतम्, नूत्वम् । 'देव-
शब्दात् स्वार्थे दृष्ट् देवता ।

प्रज्ञादिभ्योऽण् । ७ । २ । १६६ ।

एभ्यः स्वार्थेऽण् भवति । प्रज्ञ एव प्राज्ञः, वणिमेव वाणिजः ।

विनयादिभ्यः । ७ । २ । १६९ ।

एभ्य इवण् स्वार्थे भवति । विनय एव वै यिकः ।
सामायिकम् ।

प्रकृते मयट् । ७ । ३ । १ ।

प्राचुर्येण प्राधान्येन वा कृतं प्रकृतम् । तदर्थे वर्तमानात्
स्वार्थे मयट् भवति । प्रचुरमन्नमयम् । प्रचुरं प्र. तं वा दधि
दधिमयम् । पूजामयम् ।

अस्मिन् । ७ । ३ । २ ।

प्रकृतेऽर्थे वर्तमानादस्मिन्नित्यर्थे मयद् भवति । प्रकृतमन्त्रम-
स्मिन् अन्नमयं भोजनम् । प्रधाना अपूपा यस्मिन् तद् अपूपमयं पर्व ।

निन्द्ये पाशप् । ७ । ३ । ४ ।

निन्द्येऽर्थे वर्तमानात् स्वार्थे पाशब् भवति । निन्द्यो वैया-
करणो वैयाकरणपाशः । नैयायिकपाशः ।

प्रकृष्टे तमप् । ७ । २ । ५ ।

प्रकृष्टेऽर्थे वर्तमानाद् नाम्नः तमप् प्रत्ययो भवति । अयमेपां
प्रकृष्टः शुक्लः शुक्लतमः । एवं साधकतमः, कारकतमः, उपकारक-
तमः ।

द्वयोर्विभज्ये च तरप् । ७ । ३ । ६ ।

द्वयोर्गुणयोरर्थयोर्मध्ये यः प्रकृष्टस्तस्मिन् द्वयोर्विभज्ये च
वर्तमानात् तरप् प्रत्ययो भवति । अनयोरयं प्रकृष्टः पटुः पटुतरः,
सुकुमारतरः, साङ्काश्येभ्यः पाटलिपुत्रका आढ्यतराः । क्वचित्
स्वार्थेऽपि अभिन्नमेवाभिन्नतरकम्, उच्चैस्तराम् ।

गुणाद्वाद् वेष्टेयस् । ७ । ३ । ९ ।

गुण एवाङ्गं प्रवृत्तौ हेतुर्यस्य तस्मात् तमपूतरपोर्विषये यया-
संख्यमिष्ट ईयसुश्च भवतः । अयमेपामतिशयेन पटुरिति पट्टिष्ठः,
पटुतमः । अयमनयोरतिशयेन पटुरिति पट्टीयान्, पटुतरः ।
अयमेपामनयोर्वाऽतिशयेन प्रशस्य इति इष्टेयसौ परे—

प्रशस्यस्य श्रः । ७ । ४ । ३४ ।

अस्य णीष्ठेयसुपु परेषु श्रादेशो भवति । श्रेष्ठः, श्रेयान् ।

वृद्धस्य च ज्यः । ७ । ४ । ३५ ।

अस्य प्रशस्यस्य च णीष्ठेयसुपु ज्यादेशो भवति । ज्येष्ठः । अयमेपामतिशयेन वृद्धः ज्येष्ठः । 'ईयसौ तु अनयोः ज्यायान् इति निपात्यः' अयमनयोरेषां वाऽतिशयेनान्तिक इति इष्टेयसौ परे—

वाढान्तिकयोः साधनेदौ । ७ । ४ । ३७ ।

अनयोर्ण्यौ परे यथासंख्यं साधनेदावादेशौ भवतः । नेदीयान्, नेदिष्टः । अयमेपामनयोर्वाऽतिशयेन युवा इति इष्टेयसौ परे—

अल्पयूनोः कन् वा । ७ । ४ । ३३ ।

अनयोर्णीष्ठेयसुपु परेषु कन् वा भवति । कनिष्ठः, कनीयान् । पक्षे युवन्+इष्ट इति स्थिते—

स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्रस्यान्तस्थादेर्गुणश्च नामिनः । ७ । ४ । ४२ ।

एषामिनि णीष्ठेयसुपु च परेषु अन्तस्थादेरवयवस्य लुग् नामिनश्च गुणो भवति । यविष्ठः, यवीयान् । एवं स्वविष्ठः, स्ववीयान् । दविष्ठः, दवीयान् । हसिष्ठः, हसीयान् । क्षेपिष्ठः, क्षेपीयान् । क्षोदिष्ठः, क्षोदीयान् । 'णीष्ठेयसुपु विन्मतोर्लुक् वाच्यः' अयमेपामनयोर्वाऽतिशयेन स्रग्वी स्रजिष्ठः, स्रनीयान् । एवं त्वचिष्ठः, त्वचीयान् । अतिशयेन ग्रहः गरिष्ठः, गरीयान् ।

त्यादेश्च प्रशस्ते रूपम् । ७ । ३ । १० ।

त्याद्यन्ताद् नाम्नश्च प्रशस्तेऽर्थे रूपम् भवति । प्रशस्तो वैयाकरणो वैयाकरणरूपः । नैयायिकरूपः । पचतिरूपम् । पश्यतिरूपम् । अतमवादेरीपदसमाप्ते कल्पपदेश्यपदेशीयर् । ७ । ३ । ११ ।

ईपदपरिसमाप्तावर्थे वर्तमानं त् तमवाद्यन्तवर्जितात् त्याद्यन्ताद् नाम्नश्च कल्पपदेश्यपदेशीयर् प्रत्यया भवन्ति । ईपदपरिसमाप्तं पचति—पचतिकल्पम्, पचतिदेश्यम्, पचतिदेशीयम् । ईपदपरिसमाप्ता पट्टवी—पटुकल्पा, पटुदेश्या, पटुदेशीया ' कथङ्मानिपित्तद्धिते ' इति पुंवद्भावः । ' ईपदपरिसमाप्तेऽर्थे नाम्नः प्राक् बहुप्रत्ययो वाच्यः ' ईपदसमाप्तं पटु बहुपटुः ।

त्यादिसर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक् । ७ । ३ । २९ ।

त्याद्यन्तस्य सर्वादीनां च स्वराणां मध्ये योऽन्त्यः स्वरः तस्मात् पूर्वोऽक् भवति । कुत्सितमज्ञातमल्पं वा पचति पचतकि । सर्वकः ।

युष्मदस्मदोऽसोभादिस्यादेः । ७ । ३ । ३० ।

अनयोः शब्दयोः सकारौकारभकारादिवर्जितस्याद्यन्तयोः स्वराणां मध्येऽन्त्यात् स्वरात् प्रागक् भवति । त्वयका, मयका । युष्माककम्, अस्माककम् । असोभादिस्यादेरिति किम्—युष्माकासु, युवकयोः, युवकाम्याम् ।

अव्ययस्य को द्वच । ७ । ३ । ३१ ।

अध्वस्य स्वराणां मध्येऽन्यात् स्वरात् प्राक् कप्रत्ययो भवति, तद्योगे को ङ् च भवति । उच्चकैः, नीचकैः, घकिद् ।

कुत्सिताल्पाज्ञाते । ७ । ३ । ३३ ।

एष्वर्थेषु वर्तमानाद् नाम्नो यथायोगं क्वाद्यो भवन्ति । कुत्सितोऽल्पोऽज्ञातो वा अध्वः अश्वकः, गर्दभकः । अनुकम्पायां तद्युक्तीतौ च गम्यमानायां नाम्नो यथायोगं क्वाद्यो भवन्ति । अनुकम्पित, पुत्रः पुत्रकः । स्वपिपकि पुत्रक । एहकि कर्दमकेन दिग्भ्रकोऽसि पुत्रक ।

अजातेर्नानाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा । ७ । ३ । ३५ ।

अजातिमनुष्यनाम्नो बहुस्वरादनुकम्पायां एते प्रस्थया वा भवन्ति । देवदत्तियः, देवदत्तिकः, देवदत्तिलः, देवदत्तकः ।

पूर्वपदस्य वा । ७ । ३ । ४५ ।

अनुकम्पायां स्वरादौ प्रत्यये परे पूर्वपदस्य लुक्वा भवति । दत्तियः, देवियः, एवं देविकः, देविलः । 'द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम्' इति लुकि सत्याम् । 'ह्रस्वेऽर्थे यथायोगं क्वाद्यो वाच्याः' ह्रस्वः षटः षटकः । एवं पृस्तककम् ।

वैकाद् द्वयोर्निर्धार्ये डतरः । ७ । ३ । ५२ ।

समुदायादेकदेशो जातिगुणक्रियाद्व्यैर्बुद्ध्या पृथक् क्रियमाणो निर्धार्यः । द्वयोरकस्मिन् निर्धार्येऽर्थे एकशब्दाद् डतरो वा

भवति । भवतोः एकतरः कठः पटुर्गन्ता मैत्रो ढण्डी वा, पक्षे एककः ।

यत्तत्किमन्यात् । ७ । ३ । ५३ ।

एभ्यो द्वयोरेकस्मिन् निर्धार्येऽर्थे वर्तमानेभ्यो डतरः प्रत्ययो भवति । यतरो भवतो कठः ततरो भवतोः पटु । कतरो भवतो गन्ता । अन्यतरो भवतो देवदत्तो ढण्डी वा ।

बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा । ७ । ३ । ५४ ।

बहूना मध्ये निर्धार्येऽर्थे वर्तमानेभ्य एभ्यो डतमो वा भवति, डतरश्च । यतमो यतरो वा भवता कठस्ततमस्ततरो वाऽऽगच्छतु । कतरः, कतमः, अन्यतमः, अन्यतरः । पक्षे यकः, सकः, ककः, अन्यकः ।

। इति तद्धितप्रकरणं समाप्तम् ।

इति पूर्वार्धः

अहम्

धमदीपिकाव्याकरणस्य

सूत्रानुक्रमणिका—

(पूर्वार्धस्य)

अ	अ.	पा.	सू.	पृ.
अं अ. अनुस्वारविमर्गौ	१	१	१	२
अंअ. \timesक)(पशपसाः शिट्	१	१	१	४
अ. स्यान्नः	१	६	१	४
अक्ष्णोऽप्राण्यङ्गे	१	७	३	४
अत्रोषे प्रथमोऽशिट्	१	१	३	१६०
अच	१	१	३	१७
अच् च् प्राग् दीर्घश्च	१	१	४	७०
अजातेर्नृनाम्नो—येकेत्रं वा	१	२	१	७०
अजादे	१	७	३	२३९
अद्यः	१	२	४	१६
अद्योऽनर्चायाम्	१	२	४	१००
अणजेयेरुणूनन्नञ्ठिनाम्	१	४	२	१०९
	१	२	४	७०
	१	२	४	१०३

	अ.	पा.	सू.	पृ.
अत आः स्यादौ जसूभ्याम्ये	१	४	१	२६
अत इन्	६	१	३१	१६६
अतः स्यमोऽम्	१	४	१७	४९
अतोऽति रोरुः	१	३	२०	२२
अतोऽनेकस्वरात्	७	२	६	२२१
अतोऽह्म्य	२	३	७३	१९९
अत्र च	७	१	४९	२०६
अदमो दः सेस्तु डौ	२	१	४३	७८
अदीर्घाद् विरामैकव्यजने	१	३	३२	७
अदूरे एनः	७	२	१२२	२३२
अदेतः स्यमोलुक्	१	४	४४	२८
अदोगुमी	१	२	३९	१२
अधरापराच्चात्	७	२	११८	२३१
अघणूतस्वाद्याशसः	१	१	३२	९७
अघातुविभक्तिवाक्यमर्थवन्नाम	१	१	२७	२४
अघातुद्विदितः	२	४	२	१०१
अधेः शीङ्स्याम आवारः	२	२	२०	१२१
अध्यान्मादिभ्य इण्	६	३	७८	१८६
अनक्	२	१	३६	६९
अनडुहः सौ	१	४	७२	९९

	अ.	पा	सु.	शु.
अनतो ह्रस्व	१	१	४	५०
अनद्यतने हिं	१	७	२	१०१
अनवर्णा नामी	१	१	१	२७९
अनाद्वाडो दीर्गाद् वा च्छ	१	१	१	६
अनामस्वरे नोऽन्त	१	१	३	२८
अनाम्यद्वि प्लुप्	१	१	४	१८
अनिःस्यणपवादे-ज्य	१	६	४	६४
अनो वा	१	६	१	१४१
अनोऽस्य	१	६	१	२९
अन् स्तरे	१	२	४	१६४
अन्यो गोपकान्	१	२	१	११
अप	१	२	१	१०८
अपञ्चमान्तप्यो ध्रुप्	१	३	२	१२९
अपायैऽजधिरपापानम्	१	१	१	११९
अपोऽ भे	१	१	१	३
अपो ययोनिमतिचरे	१	१	१	८८
अप्रयोगीत्	१	३	२	११
अभ्यम् व्यप	१	३	२	२९
अभ्वादेरत्वम सौ	१	१	१	६
अभ्ययीभावम्यानोऽपञ्चम्या	१	२	१	२८
	१	१	१	३०
	१	३	२	७२
	१	३	२	२

	अ.	पा.	सू.	पृ.	
अमा त्वामा	१	२	१	२४	९४
अमूर्धमस्तकात्-कामे	१	३	२	२२	१५६
अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे	१	६	३	१९८	१९१
अमोऽन्तावोऽघसः	१	६	३	७४	१८६
अमौ मः	१	२	१	१६	८८
अयमियं पुंस्त्रियोः सौ	१	२	१	३८	६४
अरीहणादेरकण्	१	६	२	८३	७८
अरुर्मनश्चक्षु-चवौ	१	७	२	१२७	२३२
अरोः सुपि रः	१	१	३	५७	५८
अदौ च	१	१	४	३९	३९
अर्हतस्तो न्त च	१	७	१	६१	२०९
अर्हम्	१	१	१	१	१
अलान्वाश्च कटो रजसि	१	७	१	८४	२११
अल्पयूनोः रुन् वा	१	७	४	३३	२३७
अवनये	१	६	४	५३	१९६
अवयवात् तयद्	१	७	१	१५१	२१५
अवर्णभोभगोऽघोर्लुगमन्विः	१	१	३	२२	२२
अवर्णस्यामः साम्	१	१	४	१५	२९
अवर्णम्येवर्णादिनैदोद्गल्	१	१	२	६	९
अवात् कुटारध्यावनने	१	७	१	१२६	२१२

	अ.	पा.	सु.	शु.
अवृद्धेर्गृह्णाति गण्ये	१	६	४	३४
अधेः संघातविस्तारे कटपटम्	१	७	१	१३२
अवेर्दुग्धे सोद्वदूत्समरीमम्	१	६	२	६४
अव्यनात् थ्यप्	१	७	१	३८
अध्ययम्	१	३	२	७
अत्रयस्य को ड् च	१	७	३	३१
अध्वन्यादेरिक्ण	१	६	२	९७
अष्ट और्जशामोः	१	१	४	९३
असत्त्वे ढसेः	१	३	२	१०
असद्विवामन्त्र्यं पूर्वम्	१	२	१	२३
असुको वाऽकि	१	२	१	४४
अस्तपोमायामेधात्रनो विन्	१	७	२	४७
अस्मिन्	१	७	३	२
अस्यायत्तत्क्षिपकादीनाम्	२	१	४	१११
अत्ययम्भुवोऽब्	१	७	४	७०
अहरादिभ्योऽन्	६	१	२	८७
अहः	१	२	१	७४
आ				
आख्यातर्युपयोगे	१	२	२	७३
आहाऽवधौ	१	२	२	७०

	अ.	पां.	सू.	पृ.	
आत्	१	२	४	१८	१००
आद्यद्वितीयशपत्ता अघोपाः	१	१	१	१३	३
आद्यादिभ्यः	१	७	२	८४	२२६
आ द्वन्द्वे	१	३	२	३९	१९३
आ द्वेरः	१	२	१	४१	३९
आपो ङितां यै यास् यासु याम्।	१	१	४	१७	४३
आम आकम्	१	२	१	२०	९१
आमन्त्र्ये	१	२	२	३२	११२
आमयाद् दीर्घश्च	१	७	२	४८	२२४
आमो नाम् वा	१	१	४	३१	३७
आ रायो व्यञ्जने	१	२	१	९	४१
आर्यक्षत्रियाद् वा	१	२	४	६६	१०४
आही दूरे	१	७	२	१२०	२३२
इ					
इच्चापुंसोऽनित्क्याप्परे	१	२	४	१०७	१०१
इतोऽनः कुत	१	७	२	९०	२२७
इङ्किमोऽनुरियु क्रियु नास्य	१	७	१	१४८	२१९
इदमदमोऽस्येव	१	१	४	३	८९
इदुतोऽप्रेरीदुत्	१	१	४	२१	३२
इनः कन्	१	७	३	१७०	१६१

इन्द्रोऽस्त्रे लुक्
इन्द्रियम्
इन्द्रे च
इन्द्रहनुष्यार्थम्प्राः शिष्योः
ईः

अ.	पा.	सु.	घ.
१	१	४	७९
१	७	१	१७४
१	१	२	३०
१	१	४	८७

ईदो वा
ईश्चावकुर्णस्यानन्ययस्य
ईदूदेद् द्विवचनम्
ईयः
ईयसोः
ईः पोमवरणेऽग्नेः
उ

१	२	१	१०९
१	४	३	१११
१	१	२	३४
१	७	१	२८
१	७	३	१७७
१	३	२	४२

उः पदान्तोऽनृत्
उतोऽनृच्चतुरो वः
उतोऽप्राणिनः—उह
उत्करादेरीयः
उत्सादेरञ्
उदञ् उदीच्
उदितगुरोर्माद्युक्तेऽद्दे
उपज्ञाने
उपमानं सामान्यैः

१	२	१	११८
१	१	४	८१
१	२	४	७३
१	६	२	९१
१	६	१	१९
१	२	१	१०३
१	६	२	६
१	६	३	१०१
१	३	१	१०१

	अ.	पा.	सू.	घ.
उपमेयं व्याघ्राद्यैः साम्यानुमतौ ।	३ ।	१ ।	१०२ ।	१४०
उपान्वध्याङ्वसः .	। २ ।	। २ ।	२१ ।	१२१
उप्ते	। ६ ।	। ३ ।	११८ ।	१८८
उवर्णयुगादेर्य.	। ७ ।	। १ ।	३० ।	२०६
उष्ट्रादकन	। ६ ।	। २ ।	३६ ।	१७६
ऊ				
ऊर्णाहंशुभमो युस्	। ७ ।	। २ ।	१७ ।	२२२
ऊर्ध्वाद् रिरिष्टातावुषश्चास्य	। ७ ।	। २ ।	११४ ।	२३१
ऋ				
ऋरूपः पथ्यपोऽन्	। ७ ।	। ३ ।	७६ ।	१६७
ऋते तृतीयाधमासे	। १ ।	। २ ।	८ ।	११
ऋने द्वितीया च	। २ ।	। २ ।	११४ ।	१२१
ऋतो डुर्	। १ ।	। ४ ।	३७ ।	३९
ऋतो वा तौ च	। १ ।	। २ ।	४ ।	११
ऋत्यारूपमर्गास्य	। १ ।	। २ ।	९ ।	१०
ऋत्विजदिश-ष्णिहो ग.	। २ ।	। १ ।	६९ ।	८४
ऋदुदितः	। १ ।	। ४ ।	७० ।	७३
ऋदुदित्तरतम=ह्रस्वश्च	। ३ ।	। २ ।	६३ ।	१६६
ऋदुशनस गुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डीः ।	। १ ।	। ४ ।	८४ ।	३४
ऋवर्णोवर्ण-लुक्	। ७ ।	। ४ ।	७१ ।	१७४

	भ.	पा.	सु.	शु.
ऋश्यादेः कः	१	६	१४	१८०
ऋषिवृष्ण्यन्वकुरुष्यः	१	६	११	१६६
ऋ				
ऋस्तयोः	१	१	२	११
लृ				
लृतः रृलृ ऋलृभ्यां वा	१	१	२	११
लृ				
लृदन्ताः समाना.	१	१	१	२
ए				
एः	१	१	४	६१
ए ऐ ओ औ सन्व्यक्षरम्	१	१	१	२
एकद्वित्रिमात्रा ह्रस्वदीर्घप्लुता	१	१	१	२
एकात् सृष्ट्याम्य	१	७	२	२३०
एकाप चानेकं च	१	३	१	१४६
एतदश्च व्यञ्जनेऽनगून्समासे	१	१	३	२३
एदापः	१	१	४	४३
एदौतोज्याय्	१	१	२	८
एदौतः पदान्तेऽस्य लृक्	१	१	२	१०
एदौद्भ्यां षसिद्धसो रः	१	१	४	३३
एद बहुस्मोसि	१	१	४	२७

	अ.	पा.	सू.	पृ
गुणोऽरेदोत्	। ३ । ३ ।		२ ।	६
गोत्रोक्षवत्सो-दकञ्	। ६ । २ ।		१२ ।	१७३
गोस्तत्पुरुषात्	। ७ । ३ ।		१०९ ।	१६७
गौणात् समय-द्वितीया	। २ । २ ।		३३ ।	११६
गौरादिभ्यो मुख्याद डी	। २ । ४ ।		१९ ।	१०४
मिन्	। ७ । २ ।		२६ ।	२२३
आमजनचन्द्रुगजसहायात् तल्	। ६ । २ ।		२८ ।	१७४
० - घ				
घोषवति	। १ । ३ ।		२१ ।	२२
० - ङ				
ङसेश्वात्	। २ । १ ।		१९ ।	९०
ङसोऽपन्थे	। ६ । १ ।		२८ ।	१६३
ङस्पृक्त कृता	। ३ । १ ।		४९ ।	११०
ङित्यदिति	। १ । ४ ।		२३ ।	३२
ङिडौ	। १ । ४ ।		२६ ।	३३
ङे. स्मिन्	। १ । ४ ।		८ ।	२९
ङेडसा तेमे	। २ । १ ।		२३ ।	९४
ङेडस्योर्यातौ	। १ । ४ ।		६ ।	२७
ङूणो कटावन्तौ शिटि नवा	। १ । ३ ।		१७ ।	१९
ङ्यान्त्यूड.	। ६ । १ ।		७० ।	१६७

च

	अ.	पा.	सू.	पृ.
चमः कवाम्	१	२	१	६७
चमने सद्वितीये	१	१	३	२०
चतुरः	१	७	१	२१७
चतुर्थी	१	२	१	११९
चतुर्थी प्रकृत्या	१	३	१	१३६
चन्द्रयुक्तान् काले लुप्त्वप्रयुक्ते	१	६	२	१७१
चरति	१	६	४	१९३
चवर्गादपहः समाहारे	१	७	३	१९९
ज्ञादयोऽस्तुत्वे	१	१	१	९७
चादिः स्वरोऽनाद्	१	१	२	१२
चाये द्वन्द्वः सहोक्तौ	१	३	१	११७
चाहहवैवयोगे	१	२	१	९६
चिरपरुत्परारोस्तनः	१	६	३	१८७

ज

जयिनि च	१	६	३	१२२	१८९
जराया जरम् वा	१	२	१	३	४४
जस इः	१	१	४	९	२९
जस्येदोत्	१	१	४	२२	३२
जस्विगेप्यं वाऽऽमन्त्ये	१	२	१	२६	९६

	अ.	पा.	सू.	पृ.
जातमहद्वृद्धाद्गुणः कर्मधारयात् ।	७	३	९९	१९८
जातेरथान्तनित्यस्त्रीशुद्धात्	१	२	१४	१०६
जातेरीयः सामान्यवति	१	७	१३९	१४९
जातौ राज्ञः	१	६	९२	१६९
ट				
टः पुंसि ना	१	१	४	२४
टाडसोरिनस्यौ	१	१	४	९
टाड्योसि यः	१	२	१	७
टादौ स्वरे वा	१	१	४	९२
टौस्यनः	१	२	१	३७
टौस्येत्	१	१	४	१९
ड				
डतिष्णः संख्याया लुप्	१	१	४	९४
डत्यतु संख्यावत्	१	२	१	३९
डित्यन्त्यस्वरादेः	१	२	१	११४
ड्नः स. त्सोऽश्च	१	१	३	१८
ढ				
ढस्तड्ढे	१	१	३	४२
ण				
णपमसत् परे स्यादिविधौ च	१	२	१	६०

त

अ.

पा.

सू.

शु.

तत्र आगते

। ६ । ३ । १४९ । १९०

ततो ह्रस्वचतुर्थः

। १ । ३ । ३ । १४

तत्पुरुषे कृति

। ३ । २ । २० । १९९

तत्र

। ७ । १ । ९३ । २०७

तत्र शृङ्खलक्रीनसंभूते

। ६ । ३ । ९४ । १८७

तत्र नियुक्ते

। ६ । ४० । ७४ । १९७

तत्र माघौ

। ७ । १ । १९ । २०९

तत्रार्चने

। ७ । २ । १३२ । २३३

तत्रोद्घने पात्रेभ्यः

। ६ । २ । १३८ । १८०

तदग्राम्नि

। ६ । २ । ७० । १७७

तदन्तं पदम्

। १ । १ । २० । २४

तदर्थार्थेन

। ३ । १ । ७२ । १३९

तदग्न्य पश्यम्

। ६ । ४ । ९४ । १९६

तदग्न्य मंत्रानं तारकादिभ्य इतः।

। ७ । १ । १३८ । २१३

तदग्न्याग्निमिति मत्तुः

। ७ । २ । १ । २१८

तदः सैः श्वरे पादायां

। १ । ३ । ४९ । २३

तद्

। ७ । १ । ९० । २०६

तद्वितदम्भोऽनाति

। २ । ४ । ९२ । १९९

तद्वितः म्नाशुद्धि-विकारे

। ३ । २ । ९९ । १४४

तद्विताहकोशान्द-म्याः

। ३ । २ । ९४ । १४३

तद्विनोऽनादिः

। ६ । १ । १ । १६२

तद्द्रागुभ्यशोमापिनादिभि

। २ । २ । ६६ । १२७

	अं.	पा.	सू.	पृ.
तद्भुक्ते हेतां	। २ ।	२ ।	१०० ।	१२८
तद्धति घण्	। ७ ।	२ ।	१०८ ।	२३०
तद् वेत्त्यधीते	। ६ ।	२ ।	११७ ।	१८०
तमर्हति	। ६ ।	४ ।	१७७ ।	२०३
तं पचति द्रोणाद् वाञ्	। ६ ।	४ ।	१६१ ।	२०३
तं भाविभूते	। ६ ।	४ ।	१०६ ।	२००
तरति	। ६ ।	४ ।	९ ।	१९३
नव मम डसा	। २ ।	१ ।	१५ ।	९०
तवर्गस्य श्चवर्ग-चट्त्वर्गौ	। १ ।	३ ।	६० ।	१४
तस्मै भृनाधीष्टे च	। ६ ।	४ ।	१०७ ।	२००
तस्मै योगादेः शक्ते	। ६ ।	४ ।	९४ ।	१९८
तस्मै हिते	। ७ ।	१ ।	३५ ।	२०५
नस्य	। ७ ।	१ ।	५४ ।	२०७
वस्य वापे	। ६ ।	४ ।	१५१ ।	२०२
तस्यार्हे क्रियायां वत्	। ७ ।	१ ।	५१ ।	२०७
तस्येदम्	। ६ ।	३ ।	१६० ।	१९०
नादर्थ्ये	। २ ।	२ ।	५४ ।	१२६
ताभ्यां वाप् डित्	। २ ।	४ ।	१५ ।	१०२
तिरसस्तिर्यति	। ३ ।	२ ।	१२४ ।	७१
तिलादिभ्यः स्नेहे तैलः	। ७ ।	१ ।	१३६ ।	२१३
तीयशंनबीजात् कृगा कृषौ दात्रा	। ७ ।	२ ।	१३५ ।	२३३

	ः	अ.	पा.	सु.	४
तीयं द्विहाये वा	।	१	४	।	३१
तुभ्यं मह्यं द्या	।	२	१	।	८९
तुल्यस्थानास्यप्रयत्नः स्वः	।	१	१	।	४
तृणादेः ङ्	।	६	२	।	१०८
तृतीयन्तृतीयचतुर्थे	।	१	३	।	७
तृतीयस्य पञ्चमे	।	१	३	।	१४
तृतीया तत्कृणैः	।	३	१	।	१३४
तृन्नादन्नापय-स्वार्थस्य	।	२	२	।	१२४
तृस्त्रसृनपृ-पुट्यार्	।	१	४	।	४०
तेन चउत्रे रथे	।	६	२	।	१७२
तेन नितमयद्दीव्यत्खनत्सु	।	६	४	।	१९२
तेन निर्वृत्ते च	।	६	२	।	१७७
तेन प्रोक्ते	।	६	३	।	१९०
तेन वित्ते चञ्चुचणौ	।	७	१	।	२१८
तेन हन्ताद् यः	।	६	४	।	१९९
तौ मुमो व्यञ्जने स्त्री	।	१	३	।	१८
तः सौ सः	।	२	१	।	६८
रथदादिः	।	६	१	।	१६३
रथदामेनदेतदो-ऽनुत्त्यन्ते	।	२	१	।	६९
रथादिमर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽङ्।	७	३	।	२९	२३८
रथादेश्च प्रशस्ते रूप्	।	७	३	।	२३८

	ध.	पा.	सू.	पृ.
त्रपुनतोः पौऽन्तश्च	। ६ । २ ।	३३ ।	१७६	
त्रिचतुरसितसृचतसृ स्यादौ	। २ । १ ।	१ ।	८१	
त्रिंशद्बिंशतेर्डकोऽसंज्ञायाम्	। ६ । ४ ।	१२९ ।	२०१	
त्रेस्तृ च	। ७ । १ ।	१६६ ।	२१७	
त्रेस्त्रयः	। १ । ४ ।	३४ ।	३६	
व्यन्त्यस्वरादेः	। ७ । ४ ।	४३ ।	२०८	
त्वमहं सिन्ना प्राक् चाक्	। २ । १ ।	१२ ।	८८	
त्वमौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन्	। २ । १ ।	११ ।	८९	
थ				
थो न्थ्	। १ । ४ ।	७८ ।	६१	
द				
दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यण्	। ६ । ३ ।	१३ ।	१८४	
दक्षिणोत्तराच्चातस्	। ७ । २ ।	११७ ।	२३१	
दध्यस्त्रिषक्व्यक्ष्णोऽन्तस्यान्	। १ । ४ ।	६३ ।	९१	
दन्तपादनासिका—शक्नु वा	। २ । १ ।	१०१ ।	७५	
दामः सम्प्रदानेऽधर्म्य आत्मने च	। २ । २ ।	५२ ।	१२२	
दाम्नः	। २ । ४ ।	१० ।	१०३	
दिगादिदेहांशाद् यः	। ६ । ३ ।	३२ ।	१८५	
दितेश्चैयण् वा	। ६ । १ ।	६९ ।	१६७	
दिव औ सौ	। २ । १ ।	११७ ।	८०	

द्विषो द्यावा

अ.

पा.

सू.

४.

दीर्घो ह्यावृज्यज्जनात् सेः

। ३ । २ ।

४४ । १९४

दीर्घो नाम्न्यतिमृचतसृपूः

। १ । ४ ।

४५ । ४२

हृण्युनर्वर्पाकारैर्भुवः

। २ । ४ ।

४७ । २८

दृश्यैर्यश्चिन्तायाम्

। २ । १ ।

५९ । ३८

दृष्टे साम्नि नाम्नि

। २ । १ ।

३० । ९५

देवता

। ६ । २ ।

१३३ । १७२

दो मः स्यादौ

। ६ । २ ।

१०१ । १७३

दोरीयः

। २ । १ ।

३९ । ६५

द्युनागभागुद्वितीचो यः

। ६ । ३ ।

३२ । १८५

द्वयोर्विभज्ये तस्य

। ६ । ३ ।

८ । १८३

द्विगोः ममाहारात्

। ७ । १ ।

६ । २३६

द्विनोरत्नमत्ये वृद्धिः

। २ । ४ ।

२२ । १०५

द्विगोरत्नह्नोऽद्

। ६ । १ ।

२४ । १६५

द्वितीया स्रष्टा क्षेपे

। ७ । ३ ।

४४ । १९४

द्विनिचतुराः सुच्

। ३ । १ ।

५९ । १३४

द्वित्रैर्मनेवौ वा

। ७ । २ ।

११० । २३०

द्वित्रैऽपोऽन्युपरिमिः

। ७ । २ ।

१०७ । २३०

द्वित्रै वाम्-नौ

। २ । २ ।

३४ । ११६

द्विपदाद् घर्माद्

। २ । १ ।

३० । ९५

। ७ । १ । १४१ । १४७

	अ.	पा.	सु.	पृ.
द्विषो वाऽतृशः	१	२	८४	१२४
द्विस्वरादनद्याः	१	१	७१	१६८
द्वेस्तीयः	१	३	३२	१८९

ध

धनगणाल्लब्धरि	१	७	९	२०४
धनादेः पत्युः	१	६	१४	१६४
धर्माधर्माचरति	१	६	४९	१९६
धवाद् योगादपालकान्तात्	१	२	५९	५६
धातोरिषर्षो-स्वरे प्रत्यये	१	२	५०	३६
धुटस्तृतीयः	१	२	७६	१४

न

नखमुख दनाम्नि	१	२	४१	१०८
नखादयः	१	३	१२८	१३८
नञत्	१	३	१२५	१३८
नञ्गयात् सङ्ख्याया डः	१	७	१२३	१६०
नञ्	१	३	५१	१३७
नञ्सुव्युपत्रेश्चतुरः	१	७	१३१	१६०
नडादिभ्य आयन्त्	१	६	६३	१६६
नद्यादेरेयन्	१	६	२	१८३

	अ.	पा.	सू.	पृ.
न नाडिदेत्	१	४	२७	३४
नष्टंमरुस्य शिः	१	४	८९	४९
न प्राग्वितीये स्वरे	६	१	१३९	१६६
नवभ्यः पूर्वम्य इ-वा	१	४	१६	३१
न वमन्तसंयोगात्	१	४	८६	४९
न शात्	१	३	६१	१९
न स्तं मत्वर्थे	१	१	२३	२२०
नहाहोर्धनौ	२	१	८९	८०
नान्यत्	२	१	२७	९९
नाप्रियादौ	३	२	९३	१४३
नाम नाम्नैकाव्ये समासो बहुलम्	३	१	१८	१२९
नामन्ये	२	१	९२	९९
नामरूपमागाद् धेयः	७	२	१९८	२३९
नामिनो युग् वा	१	४	६१	९१
नाम्नः प्रथमैकद्विवहौ	२	२	३१	१११
नाम्नि	२	१	९९	२२०
नाम्नो मोऽन्हः	२	१	९१	९९
नाम्यन्वस्याकवर्गात्-न्तरेऽपि	२	३	१९	२८
नावादेरिः	७	२	३	२२०
नावः	७	३	१२३	११०

	अ.	पा.	सू.	पृ.
नासाननि तद्धतो—अटम्	। ७ । १ ।	१२७ ।	२१२	
नासिकोदरौष्ठ—कण्ठात्	। २ । ४ ।	३९ ।	१०७	
निकटादिषु वसति	। ६ । ४ ।	७७ ।	१९७	
नित्यदिट्द्विस्वराम्बार्थस्य ह्रस्वः	। १ । ४ ।	४३ ।	४३	
नित्यमन्वादेशे	। २ । १ ।	२५ ।	९४	
नित्यं प्रतिनाऽल्पे	। ३ । १ ।	३१ ।	१३३	
नि दीर्घः	। १ । ४ ।	८५ ।	४९	
निन्दे पाशप	। ७ । ३ ।	४ ।	२३६	
निय भाम्	। १ । ४ ।	५१ ।	३७	
नियुक्तं दीयते	। ६ । ४ ।	७० ।	१९७	
निर्वृत्ते	। ६ । ४ ।	१०५ ।	२०५	
निर्वृत्तऽक्षरानादेः	। ६ । ४ ।	२० ।	१९३	
निवासादूरभवे इति देशे नाम्नि	। ६ । २ ।	६९ ।	१७७	
नीलपीतादकञ्	। ६ । २ ।	४ ।	१७१	
नुर्वा	। १ । ४ ।	४८ ।	३९	
नृहेतुभ्यो रूप्यमथटौ वा	। ६ । ३ ।	१५६ ।	१९०	
नृतः पेषु वा	। १ । ३ ।	१० ।	१६	
नेमार्धप्रथम—कतिपयस्य वा	। १ । ४ ।	१० ।	३१	
नेरिनिपिटकाश्चिञ्चिचिञ्श्चास्य	। ७ । १ ।	१२८ ।	२१२	
नेऽङ्गादेः	। ७ । ३ ।	२९ ।	२२३	

	अ.	पा.	सू.	पृ.	
नोपसगन्ति कुद्दुहा	१	२	२	२८	१२७
नोपान्तयत्रतः	१	२	४	१३	१०३
नोऽप्रशानोऽनुवारा-परे	१	१	३	८	१६
नः शि ङ्	१	१	३	१९	१६
न्यायादेरिकण्	१	६	२	११८	१८१
न्यायार्थादनपेते	१	७	१	१३	२०६
न्सहतोः	१	१	४	८६	७३

प

पक्षिपत्स्यमृगार्थाद् घति	१	६	४	३१	१९४
पञ्चको वर्गः	१	१	१	१२	३
पञ्चतोऽन्यादेर-दः	१	१	४	९८	४९
पञ्चमी भयाद्यैः	१	३	१	७३	१३२
पञ्चम्यपादाने	१	२	२	६९	११९
पञ्चसर्वविधाज्जनात् कर्मचारये	१	७	१	४१	२०६
पतिराजान्तगुणा-कर्मणि च	१	७	१	६०	२०९
पतिवत्त्यन्तर्वत्न्यौ -ण्योः	१	२	४	६३	१८८
पथिन्पथिन्पुत्रः सौ	१	१	४	७६	६१
पदक्रमशिक्षामीमांसासाम्नोऽकः	१	६	२	१२६	१८१
पद	१	२	१	८९	६६

	अ.	पा.	सू.	पृ.	
पदाद्युगविभवत्यै—बहुत्वे	१	२	१	२१	९३
पदान्तादृवर्गादिनाम्नगरीनवतेः	१	१	३	६३	१५
पदान्ते	१	२	१	६४	७६
पन्थ्यादेरायनण्	१	६	२	८९	१७२
परतः स्त्री पुंवत् स्वयेकार्थेऽनूद्	१	३	२	४९	१४२
परदारादिभ्यो गच्छति	१	६	४	६८	१६५
परस्परान्योन्ये—पुंसि	१	३	१	१	१५४
परात्मभ्यां डे	१	३	२	१७	१५५
परावरात् स्तात्	१	७	२	११६	२३१
परित्वाऽस्य स्यात्	१	७	१	४८	२०६
परिणामिनि, तदर्थे	१	७	१	४४	२०६
परिपन्थात् तिष्ठति च	१	६	४	३२	१९४
पर्यमेः सर्वोभये	१	७	२	८३	२२६
पशुभ्यः स्थाने गोष्ठः	१	७	१	१३३	२१३
पश्यद्वाग्दिशो ह्यशुक्तिदण्डे	१	३	२	३२	१५६
पाञ्चशूद्रस्य	१	२	१	१६३	१५२
पितृमातुर्व्यडुलं आतरि	१	६	२	६२	१७६.
पीड्वादेः कुणः पाके	१	७	१	८७	२११
पुमोऽशित्यघोषेऽव्यागि रः	१	१	३	९	१६
पुंवत् कर्मधारये	१	३	२	५७	१४०

	अ.	पा.	सू.	पृ.
पुंमः	१	३	३	१७
पुंमो. पुमन्त्	१	१	४	७३
पुम्पात् वृत्तहितवविकारे चैयञ्	६	२	२९	१७६
पुम्पाद् वा	१	२	४	६०
पुरुषः द्विया	१	३	१	१२६
पुत्रकृतृपाकप्यग्नि-दादौ च	१	२	४	६०
पूर्वापराधरोत्तरा-द्यम्	१	७	२	९८
पूर्वाधराधरोभ्योऽम्-चैषाम्	१	७	२	११९
पूर्वाह्णापराह्णात् तनट्	१	६	३	८३
शृणू नाना पञ्चमी च	१	२	२	९८
शृणुदृश-ऊनो रः	१	७	४	३९
शृवादेरिमन् वा	१	७	१	९८
शृष्वीमञ्याद् मध्यमश्चाम्य	१	६	३	६४
श्रीधादि षट्ठम्	१	६	१	२
प्रकारे नातीषम्	१	७	२	७६
प्रकारे वा	१	७	२	१०२
प्रहने मपट्	१	७	३	१
प्रहृष्टे तमप्	१	७	२	१
प्रज्ञादिभ्योऽञ्	१	७	२	१६९
प्रज्ञापगोद्वेजनात् ऐष्टी	१	७	२	२२

	अ.	पा.	सु.	पृ.
प्रज्ञाश्रद्धानां वृत्तेर्णः	। ७ ।	२ ।	३३ ।	२२४
प्रतिपरोऽनोरव्ययीमावात्	। ७ ।	३ ।	८३ ।	१९८
प्रथमाद्घुटि शश्छः	। १ ।	३ ।	४ ।	१४
प्रथमोक्तं प्राक्	। ३ ।	१ ।	१४८ ।	१३१
प्रभवति	। ६ ।	३ ।	१९७ ।	१९०
प्रभूतादिभ्यो ब्रुवति	। ६ ।	४ ।	४३ ।	१९६
प्रभृत्यन्यार्थदिकशब्द—दितैः	। २ ।	२ ।	७६ ।	१२३
प्रमाणाद् मात्रद्	। ७ ।	१ ।	१४० ।	२१३
प्रमाणीसङ्ख्याद् डः	। ७ ।	३ ।	१२८ ।	१४८
प्रयोजनम्	। ६ ।	४ ।	११७ ।	२००
प्रशस्यस्य श्रः	। ७ ।	४ ।	३४ ।	२३६
प्रहरणम्	। ६ ।	४ ।	६२ ।	१९७
प्राग्निनाद्	। २ ।	१ ।	४८ ।	७९
प्राग् जिनादण्	। ६ ।	१ ।	७ ।	१६३
प्राणितूर्याङ्गाणाम्	। ३ ।	१ ।	१३८ ।	१६२
प्राणिन उपमानात्	। ७ ।	३ ।	१११ ।	१९९
प्राण्यङ्गादातो लः	। ७ ।	२ ।	२० ।	२२२
प्राण्यौपधिवृक्षेभ्योऽवयवे च	। ६ ।	२ ।	३१ ।	१७६
प्राप्तापन्नौ तथाच्च	। ३ ।	१ ।	६३ ।	१३३
प्रियसुखादानुकूल्ये	। ७ ।	२ ।	१४० ।	२३४

प्रियस्त्रियरस्त्रिकर-वृन्दम्

प्रेसदेरिन्

प्रोक्तात्

प्लुनोऽनितौ

फ

फञ्चर्हाञ्चनः

घ

नडादेर्यः

नहुप्वेरीः

बहृनां प्रश्ने-वा

बह्वल्परार्थात्-प्शास्

मादान्तिकयोः साधनेदौ

ब्राह्मणमाणवाहवाद्यः

झ

भक्ष्यं हितमस्मै

भनति

भर्तुसन्व्यादेरकण्

भवतोरिकणीयमौ

अ.

पा.

सू.

शु.

। ७ । ४ ।	३८ । २०८
। ६ । २ ।	८० । १७८
। ६ । २ ।	१२९ । १९१
। १ । २ ।	३२ । १३

। ७ । २ ।	१३ । २२१
-----------	----------

। ६ । २ ।	८६ । १७४
-----------	----------

। २ । १ ।	४९ । ७८
-----------	---------

। ७ । ३ ।	५४ । २४०
-----------	----------

। ७ । २ ।	१५० । २३४
-----------	-----------

। ७ । ४ ।	३७ । २३७
-----------	----------

। ६ । २ ।	१६ । १७४
-----------	----------

। ६ । ४ ।	६९ । १९७
-----------	----------

। ६ । २ ।	१०४ । १९२
-----------	-----------

। ६ । ३ ।	८९ । १८७
-----------	----------

। ६ । २ ।	३० । १८४
-----------	----------

	अ.	पा.	सू.	पृ.
भवत्वायुष्मद्दीर्घायुः—र्थाद्	। ७ । २ ।	- ९१ ।	२२७	
भवे	। ६ । ३ ।	१२३ ।	१८९	
भागिनि च प्रतिपर्यनुभिः	। २ । २ ।	३७ ।	११६	
भावघञोऽस्यां णः	। ६ । २ ।	११४ ।	१७९	
भावे त्वतलौ	। ७ । १ ।	५६ ।	२०७	
भिस ऐस्	। १ । ४ ।	२ ।	२७	
भृतपूर्वे ष्वरट्	। ७ । २ ।	७८ ।	२२६	
भूर्लुक् चवर्णस्य	। ७ । ४ ।	४१ ।	२०८	
भृग्वङ्गिगरस्—गोतमात्रेः	। ६ । १ ।	१२८ ।	१७०	
भ्रूश्रोः	। २ । १ ।	५३ ।	५८	
भ्वादेर्दादिर्घः	। २ । १ ।	८३ ।	५६	

म

मध्याद्,मः	। ६ । ३ ।	७६ ।	१८६	
मघ्वादिभ्यो रः	। ७ । २ ।	२६ ।	२२३	
मध्वादेः	। ६ । ३ ।	७६ ।	१८६	
मनयवल्परि हे	। १ । ३ ।	१५ ।	१९	
मनोरौ च वा	। २ । ४ ।	६१ ।	१०८	
मनोर्याणौ पश्चान्तः	। ६ । १ ।	९४ ।	१६९	
मनः	। २ । ४ ।	१४ ।	१०३	

	अ.	पा.	सू.	पृ.
मन्तस्य युवावौ द्वयोः	१	२	१०	८८
मरुपर्कगस्तः	१	७	१९	२२१
मातृपितुः स्वसुः	१	२	१८	१६८
मातृपित्रादेर्द्वेषणीयगौ	१	६	९०	१६८
मात्रद	१	७	१४९	२१४
मानम्	१	६	१६९	२०३
मानान् संशये लुप्	१	७	१४३	२१४
मावर्गान्तोपान्ता-वः	१	२	९४	२१९
मामनिशामनव्य-श	१	२	१००	१९
मुहृद्गृहण्युहण्णिहो वा	१	२	८४	९७
मृश्यैः क्रीने	१	६	१९०	२०२
मेसरधाद् नवेरः	१	७	४१	२२४
मो नो म्वोश्च	१	२	६७	६६
मोऽवर्णस्य	१	२	४९	७८
म्नां बुहृर्गोऽन्त्योऽदान्ते	१	१	३९	१८

य

यनसृजमृजरानभ्रान-शः पः	१	२	८७	६७
यज्ञानां दक्षिणायाम्	१	६	९६	२८४
यजत्रोऽश्यावर्णान्तगोषवनादेः	१	६	१२६	१६९

	अ.	पा.	सू.	पृ.
यजिजः	। ६ । १ ।	६४ ।	१६६	
यत्तत्किमन्यात्	। ७ । ३ ।	५३ ।	२४०	
यत्तत्किमः सङ्ख्याया ङतिर्वा	। ७ । १ ।	१५० ।	२१५	
यत्तदेतदो ङावादिः	। ७ । १ ।	१४९ ।	२१५	
यथाऽथा	। ३ । १ ।	४१ ।	१३२	
यद्भावो भावलक्षणम्	। २ । २ ।	१०६ ।	१२०	
यद्भेदैस्तद्गदाख्या	। २ । २ ।	४६ ।	११८	
ययौ चलुक् च	। ७ । १ ।	१६४ ।	२१७	
यरलवा अन्तस्थाः	। १ । १ ।	१६ ।	४	
यवयवकपष्टिकादयः	। ७ । १ ।	८१ ।	२१०	
यस्वरे पादः पदगिक्यघुटि	। २ । १ ।	१०२ ।	६८	
यानदियत्त्वे	। ३ । १ ।	३१ ।	१३३	
युजञ्चुञ्चो नो ङः	। २ । १ ।	७१ ।	६७	
युजोऽसमासे	। १ । ४ ।	७१ ।	६७	
युवादेरण्	। ७ । १ ।	६७ ।	२०९	
युष्मदस्मदोः	। २ । १ ।	६ ।	८८	
युष्मदस्मदोऽसौ भादिस्यादेः	। ७ । ३ ।	३० ।	२३८	
यूनि लुप्	। ६ । १ ।	१३७ ।	१७०	
यूयं वयं जसा	। २ । १ ।	१३ ।	८९	
योग्यतावीप्सार्थानतिवृत्तिसादृश्ये	। ३ । १ ।	४० ।	१३२	

	अ.	पा.	सु.	पृ.
योद्धुप्रयोजनाद् युद्धे	। ६ । २ ।	११३ ।	१७६	
योषान्त्याद् गुरुपोत्तमा-दकञ्	। ७ । १ ।	७२ ।	२१०	
य्यवर्णाष्टिजादेः	। ७ । १ ।	६९ ।	२०९	
य्यः पदान्तात् प्रागैदीत्	। ७ । ४ ।	९ ।	१८१	

र

रक्षदुब्धतोः	। ६ । ४ ।	३० ।	१९४	
रथवदे	। ३ । २ ।	१३१ ।	१४२	
रपृवर्णात्रो ण एक-शसान्तरे	। २ । ३ ।	६३ ।	२९	
रागाष्टो रक्ते	। ६ । २ ।	१ ।	१७१	
राजन्मखेः	। ७ । ३ ।	१०६ ।	१९७	
राष्ट्रान्नियात्-द्विरञ्	। ६ । १ ।	११४ ।	१७०	
राष्ट्रजङ्गादिभ्यः	। ६ । २ ।	६९ ।	१७७	
राष्ट्रिभ्यः	। ६ । ३ ।	४४ ।	१८९	
रञ्चिकल्प्यर्धघारिणि -मणेषु	। २ । २ ।	९९ ।	१२३	
रोगात् प्रतीकारे	। ७ । २ ।	८२ ।	२२६	
रो रे षुग् दीर्घश्चादिदुत.	। १ । ३ ।	४१ ।	२२	
रोर्य	। १ । ३ ।	२६ ।	२३	

ल

लक्षणवीक्ष्येत्थंभूनेष्वभिना	। २ । २ ।	३६ ।	११६	
------------------------------	-----------	------	-----	--

	अ.	पा.	सु.	पृ.	
लघ्वक्षरासखी—मेकम्	१	३	१	१६०	१५३
लक्षारोचनादिकण्	१	६	२	२	१७१
लि लौ	१	१	३	६५	१५
लुक्	१	१	३	१३	१९
लुगस्यादेत्यपदे	१	२	१	११३	२६
लुगातोऽनापः	१	२	१	१०७	२२
लोमपिच्छदेः शोलम्	१	७	२	२८	२२३
लोम्नोऽपत्येषु	१	६	१	२३	१६५

व

वत्तस्याम्	१	१	१	३४	१९८
वयसि दन्तस्य दतृः	१	७	३	१५१	१६०
वयस्यनन्तये	१	२	४	२१	१०६
वराहादेः कण्	१	६	२	९५	१८०
वरुणेन्द्र—चान्तः	१	२	४	६२	१०४
वर्णादन्नक्षचारिणि	१	७	२	६९	२२५
वर्णाव्ययात् सरूपे कारः	१	७	२	१५६	२३४
वर्षाकालेभ्यः	१	६	३	८०	१८६
वहति रथयुगप्रासङ्गात्	१	७	१	२	२०४
वाच आलाटौ	१	७	२	२४	२२३

	अ.	पा.	सु.	शु.
वाऽद्वौ	१	२	१	७१
वान्यनः प्रुमांष्टादौ स्वरे	१	१	४	६२
वा पादः	१	२	४	१०२
वा बहुव्रीहैः	१	२	४	१०२
वाऽभिनिविशः	१	२	२	१२२
वाऽन्शसि	१	२	१	४७
वा युष्मदस्मदो—ममकम्	१	६	३	१८५
वारे कृत्वम्	१	७	२	२३०
वाः शेषे	१	१	४	५५
वाऽष्टन आः स्यादौ	१	१	४	६३
वाहर्षत्प्यादयः	१	१	३	३३
विरारे	१	६	२	१७५
विचाले च	१	७	२	२२५
विध्यस्वनन्येन	१	७	१	२०४
विनयादिभ्यः	१	७	२	२३५
विना ते तृतीया च	१	२	२	११५
विमक्तिममीप—व्ययम्	१	३	१	१३०
विरामे वा	१	१	३	५४
विरोधिनामद्रव्याणां—स्वैः	१	३	१	१३०
विशतेस्तेर्द्धिति	१	७	४	२०१

	अ.	पा.	सू.	पृ.
विंशत्यादेर्वा तमट्	। ७ । १ ।	१५६ ।	२१६	
विशेषणं विशेष्येणै-श्च	। ३ । १ ।	९६ ।	१३९	
विशेषणसर्वादिसंख्यं बहुमीहौ	। ३ । १ ।	१५० ।	१४६	
वृद्धस्य च ज्यः	। ७ । ४ ।	३५ ।	२३७	
वृद्धाद् यूनि	। ६ । १ ।	३० ।	२६६	
वृद्धिरारंभौत्	। ३ । ३ ।	१ ।	५	
वृद्धिः स्वरेष्वादेर्णिगति तद्धिते	। ७ । ४ ।	१ ।	१६३	
वृद्धेभ	। ६ । ३ ।	२८ ।	१८४	
वृद्धो यूना तन्मात्रभेदे	। ३ । १ ।	१२४ ।	१५१	
वेतनादेर्जाविति	। ६ । ४ ।	१५ ।	१९३	
वेदसहश्रुतावायुदेवनानाम्	। ३ । २ ।	४१ ।	१५४	
वेयुषोऽस्त्रियाः	। १ । ४ ।	३० ।	४७	
वेर्विस्तृते शालशङ्कौ	। ७ । ५ ।	१२३ ।	२११	
वैकत्र द्वयो	। २ । २ ।	८५ ।	१२५	
वैकाद् द्वयोर्निर्वायै डतरः	। ७ । ३ ।	५२ ।	२३९	
वोर्ध्वं दध्नट् द्वयसट्	। ७ । १ ।	१४२ ।	२१४	
वोशनसो नश्चामन्वये सौ	। १ । ४ ।	८० ।	७८	
वंशादेर्भाराद् हरद्वहदावहत्सु	। ६ । ४ ।	१६६ ।	२०३	
वंश्यज्यायोभ्रात्रो-युवा	। ६ । १ ।	३ ।	१६२	
व्यञ्जनस्यान्त ईः	। ७ । २ ।	१२९ ।	२३३	

व्यञ्जनेभ्य उपसिक्ते
 व्यत्यये लुप् वा
 व्याप्तौ स्सात्
 व्याश्रये तसुः
 व्याहरति मृगे
 व्रीह्यर्थतुन्दादेरिलश्च
 व्रीह्यादिभ्यस्तौ

श

अ.	पा.	सु.	पृ.
१६	४	८	१९३
११	३	१६	२१
१७	२	१३०	२३३
१७	२	८१	२२६
१६	३	१२१	१८९
१७	२	९	२२१
१७	२	९	२२०

शमलादेर्यञ.

ऋत्कार्थवपड्नम-स्वधामिः

ऋत्से, शपसं वा

शसोऽना सश्च नः प्रंसि

शसो न

शाकटशाकिनौ क्षेत्रे

शिखादिभ्य इन्

शिखायाः

शिश्यघोपात्

शिह्वहेऽनुस्वार.

शिखाम्

१६	३	२७	१८४
१२	२	६८	१२२
११	३	६	२६
११	४	४९	२६
१२	१	१७	८९
१७	१	७८	२१०
१७	२	४	२२०
१६	२	७६	१७७
११	३	११	२०
११	३	४०	१८
१६	४	१७	१९

	अ.	पा.	सू.	पृ.
शिवादेरण्	। ६ । १ ।	६० ।	१६६	
शीतोष्णतृपादाहुरसहे	। ७ । १ ।	९२ ।	२११	
शीलम्	। ६ । ४ ।	५९ ।	१९६	
शेषाद् वा	। ७ । ३ ।	१७५ ।	१६१	
शेषे	। २ । २ ।	८१ ।	११९	
शेषे	। ६ । ३ ।	१ ।	१८३	
शेषे लुंक्	। २ । १ ।	८ ।	९०	
शोभमाने	। ६ । ४ ।	१०२ ।	१९९	
श्रवणाःश्वत्थानाम्न्यः	। ६ । २ ।	८ ।	१७२	
श्रिनादिभिः	। ३ । १ ।	६२ ।	१३३	
श्वन्मुवन्मघोनो—व उः	। २ । १ ।	१०६ ।	६०	
श्वत्सनादिः	। ६ । ३ ।	८४ ।	१८६	

प

पट्टकतिकतिपयात् यद्	। ७ । १ ।	१६२ ।	२१७	
पष्ठी वाऽनादरे	। २ । २ ।	१०८ ।	१२८	
पप्त्रययान्नाच्छेपे	। ३ । १ ।	७६ ।	१३६	
पट्ट्यादेरमङ्ख्यादेः	। ७ । १ ।	१५८ ।	२१६	
पप्त्र्या घम्ये	। ६ । ४ ।	१५० ।	१९६	
पप्त्र्या रूप्यप्—चरटौ	। ७ । २ ।	८० ।	२२६	

पद्भ्याः समूहे
पि तद्वर्गस्य

स

अ. पा. सू. श्र.

। ४ । २ । ९ । १७३

। १ । ३ । ६४ । १५

सन्ध्याङ्गः स्वाङ्गे

मस्याङ्गेण्

सन्धुरितोऽश्वैत्

सन्ध्याङ्गात् सूत्रे

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

सन्ध्याङ्गत्वात्कः

। ७ । ३ । १२६ । १४८
। ६ । २ । ८८ । १७९
। १ । ४ । ८३ । ३४
। ६ । २ । १२८ । १८१
। ६ । ४ । १३० । २०१
। ७ । ३ । ११९ । १६०
। २ । ३ । ९ । १०४
। १ । ४ । ३३ । ६३
। ७ । १ । १५५ । २१५
। ७ । २ । १०३ । २२९
। ३ । १ । ९९ । १४१
। ४ । १ । ६६ । ११७
। ७ । २ । १५१ । २३४
। ४ । १ । ९ । १६३
। ७ । २ । ९६ । २३८
। ७ । २ । ९७ । २२८
। २ । ४ । ५० । १०८

	अ.	पा.	सु.	पृ.
सविण्डे वयःस्थानाधिके जीवद्धा ।	६ ।	१ ।	४ ।	१६२
सपूर्वात् प्रथमान्ताद् वा	। २ ।	। १ ।	३२ ।	९५
ससपी चा वमागे निर्वागणे	। २ ।	। २ ।	१०९ ।	१२०
ससपी शौण्डाद्यै	। ३ ।	। १ ।	८८ ।	१३७
ससम्यधिकरणे	। २ ।	। २ ।	९५ ।	११९
ससम्याः	। ७ ।	। २ ।	९४ ।	२२८
ममयात् प्राप्तः	। ६ ।	। ४ ।	१२४ ।	२००
समर्थः पदत्रिभिः	। ७ ।	। ४ ।	१२२ ।	१२९
समानादमोऽऽः	। १ ।	। ४ ।	४६ ।	२६
समानानां तेन दीर्घः	। १ ।	। २ ।	१ ।	९
समानानामर्थेनैकः शेषः	। ३ ।	। १ ।	११८ ।	१५१
समूहार्थात् समवेते	। ६ ।	। ४ ।	४६ ।	१९५
सम्प्रोक्षेः संकीर्ण—समीपे	। ७ ।	। १ ।	१२५ ।	२१२
सम्प्रातः क्षत्रिये	। ६ ।	। १ ।	१०१ ।	१६९
सर्वादिविध्वग्देवाद्—व्यौ	। ३ ।	। २ ।	१२२ ।	७१
सर्वादेः सर्वाः	। २ ।	। २ ।	११९ ।	१२५
सर्वादेः स्मैस्मातौ	। १ ।	। ४ ।	७ ।	२९
सर्वाशसङ्ख्याव्ययात्	। ७ ।	। ३ ।	११८ ।	१५९
सर्वोभयाभिरणिना तमा	। २ ।	। २ ।	३५ ।	११५
सस्य शपौ	। १ ।	। ३ ।	१५ ।	६१

	अ.	पा.	सु.	पृ.
सहस्रमः सध्रिपमि	१	३	१२३	७२
सहस्रेन	१	३	२४	१४९
सहस्य सोऽन्याथं	१	३	१४३	१४६
सहाये	१	२	४६	१२२
साधुपृष्यत्पच्यमाने	१	६	११७	१८८
सायंचिरंप्राहणेमगेऽन्ययात्	१	६	८८	१८७
माऽन्य पौर्णमासी	१	६	९८	१७२
सिद्धिः स्याद्वादात्	१	१	२	३
सिन्धमादिद्भुद्रमन्तुस्मभ्यः	१	७	२१	२२२
सुतङ्गमादेरिञ्	१	६	८९	१७८
सुपन्त्यादेर्न्यः	१	६	८४	१७८
सुपुत्सुत्सुरभेर्गन्धादिद् गुणे	१	७	१४४	१४७
सुस्नातादिभ्यः पृच्छति	१	६	४२	१९६
सूर्पाद् देवनायां वा	१	२	६४	१०६
सेनान्तकारस्त्रस्मणादिन् ष	१	६	१०२	१६९
सो रुः	१	२	७२	६६
सोऽन्य ब्रह्मभयनद्वतोः	१	६	११६	२००
सोऽन्य मुन्यः	१	७	१९०	२१८
संशयं प्राप्ते क्षये	१	६	९३	१९८
संश्रुते	१	६	३	१९२
संश्रुते मरुये	१	६	१४०	१८२

	अ.	पा.	सु.	पृ.
संसृष्टे	। ६ । ४ ।	१	। १९२	
स्त्यादिर्विमक्तिः	। १ । १ ।	१९	। २४	
स्त्रिया ङितां वा दैदासूदासूदाम्	। १ । ४ ।	२८	। ४५	
स्त्रियां नृतोऽस्वस्त्रादेर्डीः	। २ । ४ ।	१	। १०१	
स्त्रियाः पुंसो द्वन्द्वाच्च	। ७ । ३ ।	९६	। १५८	
स्त्रियामूधसो न	। ७ । ३ ।	१६९	। १४८	
स्त्रियाम्	। १ । ४ ।	९३	। ४६	
स्त्रीदूनः	। १ । ४ ।	२९	। ४६	
सृष्टदुरसुह्रस्व--नामिनः	। ७ । ४ ।	४२	। ३३७	
स्यादावसङ्ख्येय.	। ३ । १ ।	११९	। १५१	
स्यादेरिवे	। ७ । १ ।	५२	। २०७	
संसर्ध्वसक्वस्सनडुहो दः	। २ । १ ।	६८	। ५५	
स्वतन्त्रः कर्ता	। २ । २ ।	२	। १११	
स्वराच्छौ	। १ । ४ ।	६५	। ४९	
स्वरादयोऽय्यथम्	। १ । १ ।	३०	। ९७	
स्वरादुतो गुणादखरोः	। २ । ४ ।	३५	। ११५	
स्वरेभ्यः	। १ । ३ ।	२५	। १७	
स्वरे वा	। १ । ३ ।	२४	। ८	
स्वरे वाऽनक्षे	। १ । २ ।	२९	। ९	
स्वाङ्गाद् ङीर्जातिश्चामानिनि	। ३ । २ ।	५६	। १४३	

	अ.	पा.	सु.	पृ.
स्वाद् मित्रीजे	१	७	१२	१
स्वामीश्वगविरति—प्रसूतैः	१	२	१२	१
स्वैरस्वैर्यक्षौहिण्याम्	१	१	१२	१
स्रष्टि समः	१	१	३	१
हृ				
हनो हनो घ्नः	१	२	१	१
हरत्पुस्तङ्गादेः	१	९	४	१
हृत्सीरादिकृणू	१	७	१	१
हिनादिभिः	१	३	१	१
हिमादेष्टुः सहे	१	७	१	१
हेतुर्नृत्करणेत्यम्भृत्यक्षणे	१	२	१	२
हेतौ संयोगोत्पाते	१	९	४	१
हेत्वर्थैः तृतीयाद्याः	१	२	१	२
हो घुस्त्रदाने	१	२	१	१
इस्य गुणः	१	१	४	१
इत्वाद् व्यनो द्वे	१	१	३	१
इष्वापद्य	१	१	४	१

धर्मदीपिकायाः पूर्वाखण्डस्य
सूत्रानुक्रमिका समाप्ता ।

पूर्वार्धस्य शुद्धिपत्रकम् ।

अशुद्धम्

शुद्धम्

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृ.	पं.
सद्म	सद्मू	१	१०
चवर्ण	चवर्ग	४	१७
दीवः	दीर्घः	९	१७
स्वी-	स्वैर-	१०	६
-वर्णस्य	-वर्णस्य	१२	३
वाक्	वाक्	१४	४
वाट	वाह्	१४	९
वर्तमानान्	वर्तमानान्	१४	११
तन्	तत्	१४	१२
स्यात्	स्यात्	१४	१८
वर्तमानस्य	वर्तमानस्य	१६	२
हेः	हेः	१९	१२
शकारः	पकारः	१५	३
•	मशान्गूरः, मशान्च्यूरः	१६	६
कोष्ठितः	पुंस्तोष्ठितः	१७	६
रगना	रगना	१७	१२

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृ.	पं.
लृक्	लृक्	२२	७
अघोर अत्र	अघोर अत्र	२३	५
०	१ । १ । २७ ।	२४	२५
पर्वः	पूर्वः	२८	१९
क्रोष्ट्वोः	क्रोष्टोः क्रोष्ट्वोः	४०	२०
तचोऽभावाद्	तृचोऽभावाद्	४१	१
धृति	धृति	४५	१८
श्रिय	श्रियं	४७	१३
श्रिय	श्रियै	४७	१८
भ्रः	भ्रूः	४८	२
भ्रवः	भ्रुवः	४८	५
अभ्यः	भ्रूम्यः	४८	६
०	प्रियाष्टाः प्रियाष्टानः	६४	६
यत्र	०	६५	१४
नसादेशः	नैसादेशः	६५	१७
क्लीबन्ते	क्विबन्ते	७१	२
दीर्घः	दीर्घः	७४	२
ऋद्द्वद्	ऋद्द्वद्	८१	३
काय	कार्यं	९४	१६
यवनी	यवानी	१०९	४

अशुद्धम्	शुद्धम्	शु.	व.
सुरंगमैण ब्राह्मणः	सुरङ्गपं ब्राह्मणः	११५	२
बहुषु माधुषु	बहुषुमाधुषु	१२८	९
द्वितीयमार्यः	द्वितीयामार्यः	१४३	१८
ब्रह्मेन दृष्टं	ब्रह्मेन दृष्टं	१७२	९
तृप्या	तृप्या	१७४	१३
०द्यप०	०द्यप०	१७७	१७
प्राच्यं	प्राच्यं	१८३	१३
धुवेऽर्थे	धुवेऽर्थे	१८४	१
ममीदिं यथा	ममीदिं देवां	२०९	२०
प्राणी	प्राणी	२१७	४
षष्ठपय	षष्ठपये	२१८	१६
मत्स्य	मत्स्ये	२२४	११
पयमेः	पयमेः	२२६	१३
किं दृष्ट्यादि सर्वाद्यै०	किं दृष्ट्यादिमर्शाद्यै०	२२९	९

॥ अहम् ॥

नमो नमः श्रीमभुषमंगुरये ।

❀ धर्मदीपिका ❀

उत्तरार्द्धम् ।

ईकारेतो गकारेतश्च धातोः कर्तृर्पात्मनेपदं वा भवति ।

शेषात् परस्मै । ३ । ३ । १०० ।

पूर्वोक्तनिमित्तरहिताद् धातोः कर्तरि परस्मैपदं भवति ।

नवाऽऽद्यानि शतृक्वसू च परस्मैपदम् । ३ । ३ । १९ ।

सर्वासां विभक्तीनां मध्ये आद्यानि नव नव वचनानि शतृ-
क्वसू च प्रत्ययौ परस्मैपदं भवति ।

पराणि कानानशौ चात्मनेपदम् । ३ । ३ । २० ।

सर्वासां विभक्तीनां मध्ये पराणि नव नव वचनानि काना-
नशौ च प्रत्ययौ आत्मनेपदं भवति ।

वर्तमाना—

तिव्, तस्, अग्नि; सिव्, थस्, थ; मिव्, वस्, मस् ।
ते, आते, अन्ते; से, आथे, ध्वे; ए, वहे, महे । ३ । ३ । ६ ।

तिवादीनां वर्तमानासञ्ज्ञा भवति, केषांचिद् मते एषां
सञ्ज्ञा लट् । प्राख्वापरिसमाप्तो वर्तमानस्तदर्थाद् धातोर्वर्तमाना
विधेया ।

त्रीणि त्रीण्यन्ययुष्मदस्मदि । ३ । ३ । १७ ।

सर्वासां विभक्तीनां त्रीणि त्रीणि वचनानि अन्यस्मिन्नर्थे
युष्मदर्थेऽस्मदर्थे च वाच्ये यथाक्रमं भवन्ति । प्रथमपुरुष-मध्यम-
पुरुषोत्तमपुरुष इति अन्य-युष्मदस्मदां यथाक्रमं नामान्तराणि ।
अन्यस्मिन् वाच्ये— स पचति, तौ पचतः, ते पचन्ति । युष्मदि—

त्वं पचसि, शुवां पचथः, युयं पचथ । अस्मदर्थे—अहं पचामि,
 आर्वा पचावः, वयं पचामः । एवं सर्वत्र । द्वयोः प्रयाणां वा
 युगपद् योगे सूत्रापेक्षया पराश्रितमेव वचनम्—स च त्वं च पचथः,
 अत्र पचत इति न भवति, सूत्रे शुष्मदः परपठितत्वेन तदाश्रि-
 तस्यैव द्विवचनस्य भवनात् । स च त्वं चाहं च पचामः ।

एकद्विवहुषु । ३ । ३ । १८ ।

अन्यादिषु यानि त्रीणि त्रीण्युक्तानि तानि एकद्विवहुष्वेषु
 यथासंख्यं भवन्ति । अर्थादेकस्मिन्नर्थे एकवचनं द्वयोर्द्विवचनं बहुषु
 च बहुवचनम् । ' भू सत्तायाम् ' मू इति परम्येपदिनो घातोः
 कर्तरि त्रिवादयो भवन्ति । तत्रैकत्वविवक्षायां भू+तिष् इति स्थिते
 वकारो वित्कार्यार्थः ।

कर्तर्यनञ्चयः शब् १३ । ४ । ७१ ।

अदादिवर्जाद् घातोः कर्तरि शब् प्रत्ययो भवति शिति परे ।
 शकारवकारौ शिद्वित्कार्यार्थौ । भू+अ+ति इति स्थिते—

गुणोऽवेदोत् । ३ । ३ । २ ।

अर् एत् ओत् एते प्रत्येकं गुणसन्दाहा मवन्ति ।

नामिनो गुणोऽविहति । ४ । ३ । १ ।

किद्द्विद्विजिते प्रत्यये परे नाम्यन्तस्य घातोर्गुणो भवति,
 स चासत्त्वः । भो+अ+ति अवादेशो भवति । द्विविवक्षायां भवत्त्वः ।
 बहुत्वे भव+अन्ति ' लुगस्यायं'पदे ' भवन्ति । मध्यमस्य

चने भवसि, द्विवचने भवथः, बहुवचने भवथ । उत्तमपुस्तैकवचने भव+मि इति स्थिते—

भव्यस्याः । ४ । २ । ११३ ।

घातोर्विहिते वादौ मादौ प्रत्यये परेऽकारस्याकारो भवति । भवामि, भवादः, भवामः । अन्यपुरुषेऽन्यत्वं शुष्मदस्मच्छब्दापेक्षं तथा च भवच्छब्देनोच्यमानो न शुष्मदर्थः । भवान् भवति, भवन्तौ भवतः, भवन्तो भवन्ति ।

विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थने । ५ । ४ । २८ ।

विधिः क्रियायां प्रेरणा, यस्याः प्रेरणाया प्रत्याख्याने प्रत्यवायस्तन्निमन्त्रणम्, यस्यां प्रेरणायां प्रत्याख्याने कामचारस्तदामन्त्रणम्, सत्कारपूर्विका प्रेरणा अधीष्टम्, संप्रधारणा संप्रश्नः, याञ्चा प्रार्थनम् । विव्यादिविशिष्टेषु कर्तृकर्मभावेषु प्रत्ययार्थेषु सप्तमीपञ्चम्यौ भवेताम् ।

सप्तमी यात् यातां युस्, यास् यातं यात, यां याव याम । इत ईयाताम् ईरन्, ईथास् ईयाथाम् ईध्वम्, ईय ईवहि ईमहि । ३ । ३ । ७ ।

यातादीनां सप्तमीसञ्ज्ञा भवति, अन्येषां मते विधिलिङ्सञ्ज्ञा । भव+यात् इति स्थिते—

यः सप्तम्याः । ४ । २ । १२२ ।

अकारात् परस्य सप्तम्या याशब्दस्य इकारादेशो भवति ।

* अंवर्यस्येवर्णादिना ' इति भवेत्, भवेताम् । मव+युम् इति स्थिते—

याम्युसोरियमियुसौ । ४ । २ । १२३ ।

अकारात् परयोर्षामिद्युसोर्यथासंख्यमियमियुसौ भवतः ।
भवेयुः । भवेः, भवेतम्, भवेत । भवेयम्, भवेव, भवेम ।

पञ्चमी तुव्, ताम्, अन्तु; हि, तम्, त; आनिव्, आव्व्,
आमव् । ताम्, आताम्, अन्ताम्; स्व; आयाम्, ध्वम्;
एव्, आवहैव्, आमहैव् । ३ । ३ । ८ ।

तुवादीनां पञ्चमीसन्दा भवति । वकारा विकारार्थाः ।
भवत् ।

आशिषि तुह्योस्तातृ । ४ । २ । ११९ ।

आशीर्यपोस्तुह्योस्तातृ वा भवति । भवतात्, भवताम्,
भवन्तु ।

अतः प्रत्ययाल्लुक् । ४ । २ । ८५ ।

घातोः परो योऽदन्तप्रत्ययसमात् परस्य हेर्लुक् भवति ।
भव, भवतात्, भवतम्, भवत । भवानि, भवान्, भवाम । प्र-
भवानि, अन्तरु+भवानि इति स्थिते—

अदुरुपसर्गान्तरो णहिनुमीनानेः । २ । ३ । ७७ ।

दुर्वर्जितोपसर्गस्थ्यादन्तःशब्दस्याच्च रपृवर्णात् परस्य णोपदेशस्य घातोः हिनुमीनानीनां च नकारस्य णो भवति । प्रभवाणि, अन्तर्भवाणि । दुर्वर्जनात् दुर्भवानि । प्र+नि+भवति इति स्थिते—

अकखाद्यपान्ते पाठे वा । २ । ३ । ८० ।

पाठे घातूपदेशे ककारादिः खकारादिः पकारान्तश्च यो घातुस्तदन्यस्मिन् घातौ परे अदुरुपसर्गान्तःस्थ्याद्वादेः परस्य नेर्नकारस्य णो वा भवति । प्रणिभवति पक्षे प्रनिभवति ।

प्रेपाऽनुज्ञाऽवसरे कृत्यपञ्चम्यौ । ५ । ४ । २९ ।

न्यत्कारपूर्विका प्रेरणा प्रैपः, कामचारोऽनुज्ञा, अवसरः प्राप्तकालता । एष्वर्थेषु घातोः कृत्यप्रत्ययाः पञ्चमी च भवति ।

अनद्यतने ह्यस्तनी । ५ । २ । ७ ।

आन्याद्यपादुत्यानादान्याद्याच्च संवेशनादहहभयतः सार्धरात्रं चाऽद्यनकालः तस्मिन्नसति भूतेऽर्थे वर्धमानाद् घातोः ह्यस्तनी विभक्तिर्भवति ।

ह्यस्तनी दिव्, ताम्, अन्; सिव्, तम्; त; अम्ब्, व, म । त, आताम्, अन्त; धास्, आधाम्, ध्वम्; इ, वहि, महि । ३ । ३ । ९ ।

इमानि वचनानि ह्यस्तनी भवन्ति, पाणिनीये त्वेषां ह्यस्तनी लब् । एकदःविदक्षायां भू+अ+दि इति स्थिते—

अद् घातोरादिर्ह्यस्तन्यां चामाह्न । ४ । ४ । २९ ।

ह्यस्तन्यामघन्यां क्रियातिपत्तौ च परे घातोरादिर्द्भवति ।
न तु माटो योमे । अ+भू+अ+दि इति स्थिते गुणे अमवद्,
अभवताम्, अभवन् । अमवः, अमवन्म्, अमवन । अभवम्,
अभवाव, अमवाम ।

एताः शितः । ३ । ३ । १० ।

वर्तमाना सप्तमी प्रवचनी ह्यस्तनी एताः शितो भवन्ति
शकारात्तुक्त्वा वेदितव्या इत्यर्थः । तेन जुहोतीत्यादयः सिद्धाः ।

परोक्षे । ५ । २ । १२ ।

भूतानघानपरोक्षार्थाद् घातोः परा परोक्षा भवति ।

परोक्षा णव, अतुम्, उम्; धव, अथुम्, अ; णव्, व,

म । ए, आते, ईरे; से, आथे, ध्वे; ए, वहे,

महे । ३ । ३ । १२ ।

एते णवाद्यः प्रत्ययाः परोक्षासन्ता भवन्ति, पाणिनीये
तु लिट्प्रज्ञा । भृ+गन् इति स्थिते णकाररक्षणी णिद्वित्कारयो ।

द्विर्धातुः परोक्षादे मान्तु स्वरे स्वरविभेः । ४ । १ । १ ।

परोक्षायां ट् च प्रत्यये धातुर्द्विर्भवति । एषा दौ द्वित्वनिमित्ते
प्रत्यये परे तु स्वरस्य कर्त्तृ प्रवेव । भृ+ङ्+अ ति स्थिते-

द्विर्धीपतुर्ययोः पूर्वा । ४ । १ । ४२ ।

घातोर्द्विभे सति पूर्वस्य द्वितीः तय -पुःने आद्यः, तुर्यस्य च

स्थाने तृतीयश्च आसन्नो भवति । इति भकारस्य वकारे बू+भू+अ
इति स्थिते—

भ्रुस्वपोरदुतौ । ४ । १ । ७० ।

भ्रुस्वपोः परोक्षायां द्वित्वे सति पूर्वस्य यथासंख्यमदुतौ भवतः ।
ब+भू+अ इति स्थिते 'धातोरिवणोवर्ण-' इत्यादिना उवादेशे सति—

भ्रुवो वः परोक्षाऽद्यतन्योः । ४ । २ । ४३ ।

वकारान्तस्य भ्रुव उपान्तस्य परोक्षायामद्यतन्यां च उद्
भवति । बभ्रुव ।

इन्ध्यसंयोगात् परोक्षा किद्वत् । ४ । ३ । २१ ।

इन्धेरसंयोगान्ताच्च धातोः परा याऽवित् परोक्षा सा किद्वद्
भवति । बभ्रुवत्, बभ्रुवुः । ब+भू+ध्व इति स्थिते—

स्कसृष्टृभृस्तुद्रुश्रुस्रोव्यञ्जनादेः परोक्षायाः । ४ । ४ । ८१ ।

स्कृगः स्रादिवर्ज्यैः सर्वधातुभ्यश्च व्यञ्जनादेः परोक्षाया
इद् भवति । शेषं पूर्ववत् बभ्रुविथ, बभ्रुवथुः बभ्रुव । बभ्रुव, बभ्रुविथ,
बभ्रुविम ।

आशिष्याशीः—पञ्चम्यौ । ५ । ४ । ३८ ।

आशीर्विशिष्टार्थाद् धातोराशीः पञ्चमी च भवति ।

आशीः कयात्, कयास्ताम्, कयासुस्; कयास्, कयास्तम्;

कयास्त; कयासम्, कयास्व, कयास्म । सीष्ट,

सीयास्ताम्, सीरन्; सीष्टास्, सीयास्याम्,

सीध्वम्; सीय, सीवहि, सीमहि । ३।३।१३।

इमानि वचनानि आशीः भवन्ति, पाणिनीये शास्त्रे आशी-
र्लिङ्गसन्धा । कित्वाद् गुणामावः । भूयात्, भूयास्ताम्, भूयासुः
भूयाः; भूयास्तम्, भूयास्त; भूयासम्, भूयास्त्र, भूयास्म ।

अनर्थतने श्वस्तनी । ५ । ३ । ५ ।

नास्त्यद्यननो यस्मिन् तस्मिन् वस्यत्यर्थे वर्तमानाद् घातोः
परा श्वस्तनी भवति ।

श्वस्तनी ता, तारौ, तारस् ; तासि, तास्यस्, तास्य; तास्मि,
तास्वस्, तास्मस् । ता, तारौ, तारस् ; तासे, तासाथे,
ताथ्ये; ताहे, तास्वहे, तास्महे । ३ । ३ । १४ ।

इमानि वचनानि श्वस्तनी भवन्ति, पाणिनीये मते ष्यत्
लृट् सन्धा । भून्ता इति स्थिते—

स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिद् । ४ । ४ । ३२ ।

घातोः परस्य सादेः तादेऽद्यादित आदिरिद् भवति । गुणेऽ-
वादेने च भविता, भवितारौ, भवितारः । भवितासि, भवितास्यः,
भवितास्य; भवितास्मिन्, भवितास्वः, भवितास्मः ।

भविष्यन्ती । ५ । ३ । ४ ।

पत्सर्वेषाद् घातोः पत् भविष्यन्ती भवति ।

क्रियायां क्रियार्थायां तुम् णरुच् भविष्यन्तीः । ५ । ३ । ३ ।

यस्माद् भानोऽस्तुमादिविधानं तद्वातुवाच्या क्रिया अर्थः

प्रयोजनं यस्याः तस्यां क्रियायानुपपदे वर्त्यर्थाद् धातोः तुम्-ण-
वच्-भविष्यन्त्यो भवन्ति ।

भविष्यन्ती स्यति, स्यतस्, स्यन्ति; स्यसि, स्यस्थस्,
स्यथ; स्यामि, स्यावस्, स्यामस । स्यते, स्येते, स्यन्ते;
स्यसे, स्येथे, स्यध्वे; स्ये, स्यावहे, स्यामहे । ३ । ३ । १५।
भविष्यति, भविष्यतः, भविष्यन्ति । भविष्यसि, भविष्यथ, भवि-
ष्यथ । भविष्यामि, भविष्याव, भविष्यामः ।

सप्तम्यर्थे क्रियातिपत्तौ क्रियातिपत्तिः । ५ । ४ । ९ ।

सप्तम्या अर्थो निमित्तं हेतुफल-कथनादिसामग्री । कुतश्चिद्
वैगुण्यात् क्रियाया अनभिनिवृत्ति क्रियातिपत्ति, तस्या सत्यां
भविष्यदर्थाद् धातोः सप्तम्यर्थे क्रियातिपत्तिर्भवति ।

क्रियातिपत्तिः स्यत्, स्यताम्, स्यन्; स्यस्, स्यतम्, स्यत;
स्यम्, स्याव, स्याम । स्यत, स्येताम्, स्यन्त; स्यथास्,
स्येथाम्, स्यध्वम्; स्ये, स्यावहि, स्यामहि । ३।३।१६।

इमानि वचनानि क्रियातिपत्ति भवन्ति, पाणिनीये लृङ्
इति सञ्ज्ञा । 'अङ् धातोरादि' इति अडागमे इटि गुणेऽवादेशे च
अभविष्यत्, अभविष्यनाम्, अभविष्यन् । अभविष्यः, अभवि-
ष्यतम्, अभविष्यत । अभविष्यम्, अभविष्याव, अभविष्याम ।
अभविष्यद् युद्धशान्तिरिदानीं समर्थं वस्तु समागमिष्यत् ।

प्रयोजनं यस्याः तस्यां क्रियायास्तु रश्दे वत्सर्गदर्भाद् धातोः तुम्-
 वन्-भविष्यन्त्यो भवन्ति ।

भविष्यन्ती स्यति, स्यतस्, स्यन्ति; स्यसि, स्यस्थस्,
 स्यथ; स्यामि, स्यावस्, स्यामस । स्यते, स्येते, स्यन्ते;
 स्यसे, स्येथे, स्यध्वे; स्ये, स्यावहे, स्यामहे । ३ । ३ । १५ ।

भविष्यति, भविष्यन्, भविष्यन्ति । भविष्यसि, भविष्यथ; भवि-
 ष्यथ । भविष्यामि, भविष्याव, भविष्यामः ।

सप्तम्यर्थे क्रियातिपत्तौ क्रियातिपत्तिः । ५ । ४ । ९ ।

अद्यतनी ॥ ५ । २ । ४ ।

भूनेऽर्थे वर्तमानाद् घातोराद्यतनी भवति ।

अद्यतनी दि, ताम्, अन्; सि, तम्, त; अम्, व, म । त,
आताम्, अन्त; थास्, आथाम्, ध्वम्; इ, वदि, महि ।

। ३ । ३ । ११ ।

इमे प्रत्यया अद्यतनी भवन्ति, पाणिनीये तन्त्रे एषां लुङिति
सन्ना । भूम्दि इति स्थिते—

सिञ्जद्यतन्याम् । ३ । ४ । ५३ ।

घातोः परः सिञ् भवति, अद्यतन्यां परस्याम् । भूम्सम्दि
इति सिञो— 'अद् घातोरादिः' इत्यादिनाऽऽ गणे अभूम्सम्दि
इति स्थिते—

पियैतिदाभ्युस्यः सिञो लृप् पररमै न चेद् । ४ । ३ । ६६ ।

देति दासब्दा घातवो घ्राह्याः । पिञ् इग् दा भू स्या इत्ये-
तेभ्यः परस्य परस्मैभ्यस्य सिञो लृप् भवति । लृक्योगे न चेद् ।
सिञो लृपि गुणेऽप्राप्ते—

भवतेः सिञ्जलृपि । ४ । ३ । १२ ।

भुव. सिञो लृपि गुणो न भवति । अमूत्, अभूताम्, अभूम्-
अन् इति स्थिते उवादेशे उपान्त्यस्योक्ते अभूदन् । अभू, अभूतम्,
अमून् । अमूवम्, अभूव, अभूम । 'भूद् प्रातो' इति त्वात्मनेपदीति
भवते, भव+आते इति स्थिते—

आतामाते आथामाथे आदिः । ४ । २ । १२१ ।

अकारात् परेपामेपामात इः भवति । अवस्येवर्णादिना
इत्येकारे भवेते, भवन्ते । भवसे, भवेथे भवध्वे । भवे, भवावहे,
भवामहे । सप्तम्यां भवेत् भवेयाताम् भवेरन् । भवेथाः भवेयाप्याम्,
भवेध्वम् । भवेय, भवेवहि, भवेमहि । पञ्चम्यां भवताम्, भवेताम्,
भवन्ताम् । भवस्व, भवेथाम्, भवध्वम् । भवै, भवावहै, भवामहै ।
द्वारतन्याम्—अडागमे अभवत्, अभवेताम्, अभवन्त । अभवथाः,
अभवेथाम्, अभवध्वम् । अभवे, अभवावहि, अभवामहि । परोक्षा-
याम्—बभूवे, बभूवाते, बभूविरे । बभूविषे 'स्कृष्टवृ—' इतीङ्,
बभूवाथे, बभूविध्वे पक्षे

हान्तस्थाञीङ्भ्यां वा । २ । १ । ८१ ।

हकारादन्तस्थायाश्च परो यो निरिङ् च ताभ्यां
परासां परोक्षाऽद्यतन्याशिषां धो ङ् वा भवति । बभूविद्भवे । बभूवे,
बभूविवहे, बभूविमहे । आशिषि भविषीष्ट, भविषीयास्ताम्,
भविषीरन् । भविषीष्ठाः, भविषीयास्याम्, भविषीद्भ्वम्,
भविषीध्वम् । भविषीय, भविषीवहि, भविषीमहि । श्वस्तन्याम्
—भविता, भवितारौ, भवितारः । भवितासे, भवितासाथे, भविताध्वे ।
भविताहे, भवितास्वहे, भवितास्महे । भविष्यन्त्याम्—भविष्यते,
भविष्येते, भविष्यन्ते । भविष्यसे, भविष्येथे, भविष्यध्वे । भविष्ये,
भविष्यावहे, भविष्यामहे । क्रियातिपत्तौ—अभविष्यत् अभविष्ये-

ताम्, अभविष्यन्त । अभविष्यथाः, अभविष्येथाम्, अभविष्यध्वम् ।
अभविष्ये, अभविष्यावहि, अभविष्यामहि । अद्यतन्याम्—अडा-
गमे सिचि इटि गुणे च अभविष्ट, अभविषाताम्, अभविष्+अन्त
इति स्थिते—

अनतोऽन्तोऽद्वात्मने । ४ । २ । ११४ ।

अनतः परस्यात्मनेपदस्यान्तोऽद् भवति । अभविषत । अभ-
विष्ठाः, अभविषायाम्, अभविष्वम् अभविष्वम् । अभविषि, अभ-
विष्वहि, अभविष्वमहि । 'पां पाने' परस्मैपदी, वर्तमानकालविवक्षायां
वर्तमानायां शवि पा+अ+ति इति स्थिते—

श्रौतिकृबुधिवुपात्राध्मास्थाम्नाद्राम्दृश्यार्तिशदसदः शृकृयि-
पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्क्षीयसीदम् । ४ । २ । १०८ ।

अत्यादौ शिति परे श्रौत्यादिनां शृ इत्यादयो यथाऋषमा-
देशा भवन्ति । पित्रादेशे पिबति, पिबन्ः, पिबन्ति । पिबसि,
पिबथः, पिबथ । पिबामि, पिबावः, पिबामः । सप्तम्यां पिबेत्,
पिबेताम्, पिबेयुः । पिबेः, पिबेतम्, पिबेत । पिबेथम्, पिबेथ ,
पिबेथ । पञ्चम्यां पिबतु पिबतात्, पिबताम्, पिबन्तु । पिबतात्
पिब, पिबन्तम्, पिबन् । पिबानि, पिबाव, पिबाम । ह्यस्तन्याम्—
अपिबत्, अपिबताम्, अपिबन् । अपिबः, अपिबन्तम्, अपिबन्त ।
अपिबम्, अपिबाव, अपिबाम । परोक्ष्यायां पा+ण्व् इति स्थिते—
द्वित्वे पा+ण्व्+ण्व् इति स्थिते—

आतामाते आधामाथे आदिः ि ४ । २ । १२१ ।

अकारात् परेषामेषामात इः भवति । ' अवस्येवर्णादिना ' इत्येकारे भवेते, भवन्ते । भवसे, भवेथे भवध्वे । भवे, भवावहे, भवामहे । सप्तम्यां भवेत भवेयाताम् भवेन् । भवेथाः भवेयाथाम्, भवेध्वम् । भवेय, भवेवहि, भवेमहि । पञ्चम्यां भवताम्, भवेताम्, भवन्ताम् । भवस्व, भवेथाम्, भवध्वम् । भवै, भवावहै, भवामहै । ह्यस्तन्याम्—अडागमे अभवत, अमवेताम्, अभवन्त । अभवथाः, अमवेथाम्, अभवध्वम् । अभवे, अभवावहि, अभवामहि । परोक्षायाम्—बभूवे, बभूवाते, बभूविरे । बभूविषे ' स्क्रुष्टवृ—' इतीङ् । बभूवाथे, बभूविधरे पक्षे

हान्तस्थाञीङ्भ्यां वा । २ । १ । ८१ ।

हकारादन्तस्थायाश्च परो यो जिर्दि च ताभ्यां परासां परोक्षाऽद्यतन्याशिषां घो ङ् वा भवति । बभूविङ् । बभूवे, बभूविवहे, बभूविमहे । आशिवि भविपीष्ट, भविपीयास्ताम्, भविपीरन् । भविपीष्ठाः, भविपीयास्थाम्, भविपीङ्त्वम्, भविपीध्वम् । भविपीय, भविपीवहि, भविपीमहि । श्वस्तन्याम्—भविता, भवितारौ, भवितारः । भवितासे, भवितासाथे, भविताध्वे । भविताहे, भवितास्वहे, भवितास्महे । भविष्यन्त्याम्—भविष्यते, भविष्येते, भविष्यन्ते । भविष्यसे, भविष्येथे, भविष्यध्वे । भविष्ये, भविष्यावहे, भविष्यामहे । क्रियातिपत्तौ—अभविष्यत, अभविष्ये-

ताम्, अमविप्यन्त । अमविप्ययाः, अमविप्येथाम्, अमविप्यध्वम् ।
अमविप्ये, अमविप्यावहि, अमविप्यामहि । अद्यन्त्याम्—महा-
गमे सिचि इटि गुणे च अमविष्ट, अमविषाताम्, अमविपु+अन्त
इति स्थिते—

अनतोऽन्तोऽदात्मने । ४ । २ । ११४ ।

अनत. परस्यात्मनेपदस्यान्तोऽद् भवति । अमविपत । अम-
विष्ठा, अमविषायाम्, अमविध्वम् अमविध्वम् । अमविपि, अम-
विष्वहि, अमविष्महि । 'वां पाने' परस्मैपदी, वर्तमानकालविवक्षायां
वर्तमानायां शवि पा+अ+ति इति स्थिते—

श्रौतिकृद्भुषिषुपाघ्राध्मास्थाम्नादाम्दृष्टपतिशदसदः शृङ्गि-
पिबजिघ्रथमतिप्रमनयच्छपश्यर्छशीयसीदम् । ४ । २ । १०८ ।

अत्यादौ शिति परे श्रौत्यादिनां शृ इत्यादयो यथाक्रममा-
देशा भवन्ति । पिबादेशे पिबति, पिबतः, पिबन्ति । पिबसि,
पिबथः, पिबथ । पिबामि, पिबावः, पिबामः । सप्तम्यां पिनेत्,
पिनेताम्, पिनेयुः । पिबेः, पिनेतम्, पिनेत । पिनेयम्, पिनेव,
पिनेम । पञ्चम्यां पिबतु पिबतात्, पिबताम्, पिबन्तु । पिबतात्
पिब, पिबतम्, पिबत । पिबानि, पिबाव, पिबाम । ह्यन्तन्त्याम्—
अपिबत्, अपिबताम्, अपिबन् । अपिबः, अपिबतम्, अपिबत ।
अपिबम्, अपिबाव, अपिबाम । परोक्षायां पा+णव् इति स्थिते
द्वित्वे पा+ण+णव् इति स्थिते—

ह्रस्वः । ४ । १ । ३९ ।

घातोद्धित्वे सति पूर्वस्य ह्रस्वो भवति । प+पा+णव् इति स्थिते—

आतो णव औः । ४ । २ । १२० ।

आकारान्तघातो परस्य णव औ इ यादेशो भवति । पपौ । प+पा+अतुस् इति स्थिते—

इडेत्पुसि चातो लुक् । ४ । ३ । ९४ ।

किं स्यशिति स्वरे इटि एति प्रसि च पर आदन्तस्य घातो-
राकारस्य लुग् भवति । पपतु, पपु । पपा+थ इति स्थिते—

सृजिदृशिस्कृस्वरात्वतस्तृज् नित्यानिटस्थवः । ४ । ४ । ७८ ।

सृजिदृशिभ्या स्कृग स्वरात्नाद-वतश्च तृचि नित्यानिटो
विहितस्य यत्र आदिरिड् वा भवति । आकारलुकि पपिथ पक्षे
पपाय, पपयु, पप । पपौ, पपि, पपेम । आशिपि—प+गात्
इति स्थिते—

गापास्थासादामाहाकः । ४ । ३ । ९६ ।

एपामन्तस्य किङ्त्याशिपि परे ए भवति । पेयात्, पेया-
स्ताम्, पेयासु । पेया, पेयास्तम्, पेयास्त । पेयास्तम्, पेयास्त्वं,
पेयास्म । श्वस्तन्या पा+ता इति स्थिते, इटि प्राप्ते—

एकस्वरादनुस्वारेतः । ४ । ४ । ९६ ।

एकम्बरादनुम्भारेतो घातोर्विहितस्य । स्नाद्यशिन आदिगिद्ध
 न भवति । पाता, पातारौ, पातार. । पातासि, पातास्य, पातास्य ।
 पातास्मि, पातास्व, पातास्म । भविष्यन्त्याम्-पास्यति, पास्यतः,
 पास्यन्ति । पास्यसि, पास्यथ, पास्यथे । पास्यामि, पास्याव,
 पास्याम । क्वातिपत्तौ-अपास्यत्, अपास्यताम्, अपास्यन् ।
 अपास्य, अपास्यतम्, अपास्यन् । अपास्यम्, अपास्याव, अपा
 स्याम । अद्यन्त्या द्विपरे सिचि अटागमे सिचो लुपि इडाभावे च
 अपात्, अपाताम्, अपा^{त्}न् इति स्थिते-

सिचिदोऽभुवः । ४ । २ । ९२ ।

सिच प्रत्ययाद् विदथ्य घातो परस्यान एस् भवति । न तु
 सुव । अपृ । अपा, अपातम्, अपात । अपाम्, अपाव, अपाम ।
 अय शिष्यबुद्धिवैशद्यार्थमनिष्करणमुच्यते—

क्वित्रिडोशीयुम्सु, णुणुस्नुम्यश्च वृगो वृड ।

ऊद्दन्तयुनादिभ्य स्वरान्ता घातत्रोऽपरे ॥ १ ॥

पाठ एकस्वरा एषुर्धेऽट्म्बारेत इमे स्मृता । १

द्विविधोऽपि शक्तिश्चैव वचिर्विचिरिची पचि ॥ २ ॥

सिचतिर्मुचिस्तोऽपि पृच्छति भ्रस्त्रिमस्त्रिमुजयो मुनिर्धनिः ।

प्वज्जिज्जिह्वयो निजिर्विज्ञ पज्जिमज्जिमजय सनत्पनी ॥ ३ ॥

स्कन्डिविद्यविटलवित्तयो लुटि सिचति शदिमदी भिदिछिदी ।

लुचदो पदिहदी त्रिदिक्षुदी राचिपाचिसुचयो'सुचिष्यघो ॥ ४ ॥

बन्धिन्युध्यरुषयः क्रुधिक्षुधी सिध्यतिस्तदनु हन्तिमन्यती ।
 आपिना तपिशपिक्षिपिडुपो लुम्पतिः स्रुपिलिषी वपिस्वपी ॥ ५ ॥
 यभिरभिलभियमिरमिनभिगमयः क्रुशिलिशिरुशिरिशिदिशतिदशयः ।
 स्पशिमृशतिविशतिदृशिशिध्लशुपयस्त्वपिपिपिविप्लकृषितुपिदुषि-
 प्रुपयः ॥ ६ ॥

श्लिष्यतिद्विपिरतो घक्षिवसती रोहतिर्लुहिरिही अनिड् गदितौ ।
 देग्धिदोग्धिद्विहयो मिहिवहती नह्यतिर्दहिरिति स्फुटमनिटः ॥७॥

अनिट्कारिकायाः संक्षेपतोऽर्थः प्रदर्श्यते-दर्शितात् परे ये
 स्वरान्ता धातवस्ते सर्वेऽनिटः स्युः, ये च दर्शिताः श्चि आद्यस्ते
 सेटः, दीर्घोकारान्ते दीर्घर्कारान्ते च युजादौ च सर्वे सेटः । पाठे-
 धातुपाठेऽर्थाद्दुपदेशावस्थायां ये एकस्वरा अनुस्वारेतश्च धातवस्ते
 सर्वेऽनिटो भवन्ति । व्यञ्जनान्ते तु ये दर्शितास्ते सर्वेऽनिटः
 स्युरन्ये सेटः स्युरिति ।

घ्रां गन्धोपादाने-वर्तमानकालविवक्षायां तिवि शवि ' श्रौति-
 क्तु ' इत्यादिना जिघ्रादेशे जिघ्रति, जिघ्रतः, जिघ्रन्ति । जिघ्रसि,
 जिघ्रयः, जिघ्रथ । जिघ्रामि, जिघ्रावः, जिघ्रामः । सप्तमी जिघ्रत् ।
 पञ्चमी जिघ्रतु । ह्यस्तनी अडागमे अजिघ्रत्, अजिघ्रताम्,
 अजिघ्रन् । अजिघ्रः, अजिघ्रतम्, अजिघ्रत । अजिघ्रम्, अजिघ्राव,
 अजिघ्राम । परोक्षा-घ्रा+ण्व् द्वित्वे पूर्वस्य ह्रस्वे ' द्वितीयतुर्ययोः
 पूर्वो ' इति वकारस्य गकारे-

गहोर्जः । ४ । १ । ४० ।

द्वित्वे सति पूर्वम्य गकारहकारयोर्नादेशो भवति । जघा+णव् इति स्थिते ' आतो णव औ. ' इति णवः स्थाने औकारादेशे जघौ । ' इडेत्पुसि चातो लुक्' इत्याकारस्य लुकि जघत्तु, जघुः । जघ्रिथ जघ्राथ, जघ्रथुः, जघ्र । जघ्रौ, जघ्रिव, जघ्रिव । आशिपि-घा+यात् इति स्थिते—

संयोगादेर्वाऽऽशिष्येः । ४ । ३ । ९५ ।

संयोगादेरादन्तस्य घातोः क्ङिति आशिपि एकारो वा भवति । घ्रेयात्, घ्रेयास्ताम्, घ्रेयासुः । घ्रेयाः घ्रेयास्तम्, घ्रेयास्त । घ्रेयासम्, घ्रेयास्व, घ्रेयास्म । पक्षे घ्रायात्, घ्रायास्ताम्, घ्रायासुः । श्वस्तनी—घ्राता, घ्रातारौ, घ्रातारः । घ्रातासि घ्रातास्यः घ्रातास्य । घ्रातास्मि घ्रातास्वः घ्रातास्मः । मक्विष्यन्ती—घ्रास्यति, घ्रास्यतः, घ्रास्यन्ति । घ्रास्यसि, घ्रास्यथः, घ्रास्यथ । घ्रास्यामि, घ्रास्याव, घ्रास्यामः । क्रियातिपत्तिः—अघ्रास्यत्, अघ्रास्यताम्, अघ्रास्यन् । अघ्रास्य, अघ्रास्यतम्, अघ्रास्यत । अघ्रास्यम्, अघ्रास्याव, अघ्रास्याम । अद्यतन्वाम्—

द्वेषेघ्राशाच्छासो वा । ४ । ३ । ६७ ।

एम्यः परस्य सिचो लुक् वा भवति परस्मैपदे । लुक्योगे चेद् न भवति । अघ्रात्, अघ्राताम्, 'सिजविदोऽमुवः' अघुः । अघ्राः अघ्रातम्, अघ्रात । अघ्राम्, अघ्राव, अघ्राम । पक्षे—

यमिरमिनभ्यातः सोऽन्तश्च । ४ । ४ । ८६ ।

एभ्य आकारान्तेभ्यश्च परस्य परस्मैपदे सिच आदिरिङ् भवति । एषां च सोऽन्तः । अडागमे अघ्रा+स+इ+स+द् इति स्थिते—

सः सिजस्तेर्दिस्योः । ४ । ३ । ६५ ।

सिजन्तादस्तेश्च सकारान्ताद् घातोः परयोः दिस्योरादिरी-कारो भवति ।

इट ईति । ४ । ३ । ७१ ।

इटः परस्य सिज ईति परे लुग् भवति । दीर्घे च कृते अघ्रासीद्, अघ्रासिष्टाम्, अघ्रासिषुः । अघ्रासीः, अघ्रासिष्टम्, अघ्रासिष्ट । अघ्रासिषम्, अघ्रासिष्व, अघ्रासिष्म । 'ध्मां शब्दाश्रि-संयोगयोः'—धमादेशे धमति । धमेत् । धमतु । अधमत । अध्मा-सीत्, अध्मासिष्टाम्, अध्मासिषुः । परोक्षायां द्वित्वे अनादिव्य-जनस्य लुकि ह्रस्वे चतुर्थस्य तृतीये णवश्चौकारे दध्मौ, आकार-लोपे दध्मतु, दध्मुः । दधिमथ, दध्माथ, दध्मथुः, दध्म । दध्मौ, दध्मिव, दध्मिम । ध्मेयात्, ध्मायात् । ध्माता । ध्मास्यति । अध्मास्यत् । 'ष्ठां गतिनिवृत्तौ'—'श्रौतिकृबु—' इत्यादिना तिष्ठा-देशे तिष्ठति । तिष्ठेत् । तिष्ठतु । अतिष्ठत् । परोक्षायां 'पः सोऽष्ट्यै-ष्ठिवप्वप्कः' इति सत्वे स्था+स्या+णत् इति स्थिते—

अघोषे शिटः । ४ । १ । ४५ ।

द्वित्वे सति पूर्वस्य शिष्टस्तत्सम्बन्धिन्येवाधोपे परे लुग् भवति ।
 'थकारस्य तकारे तस्यौ, तस्यतुः, तस्युः । तस्थिय तस्थाथ,
 तस्यथुः, तस्थ । तस्यौ, तस्थिव, तस्थिम । स्थेयात् ।
 स्याता । स्यास्यति । अस्यास्यत् । अद्यन्याम्—अस्यात्,
 अस्याताम्, अस्युः । अस्याः, अस्यातम्, अस्थात । अस्याम्,
 अस्थाव, अस्थाम । 'ज्ञां अम्यासे' मनादेशे मनति । मनेत् ।
 मेनतु । अमनत् । अम्रासीत्, अम्रासिष्टाम्, अम्रासिपुः, अम्रासीः,
 अम्रासिष्टम्, अम्रासिष्टे । अम्रासिपम्, अम्रासिष्व, अम्रासिष्म ।
 मन्त्रौ, मन्त्रतुः, मन्त्रुः । मन्त्रिय मन्त्राय । म्नायात्, म्नेयात् ।
 म्नाता । म्नास्यति । अम्नास्यत् । 'दां दाने' यच्छादेशे यच्छति ।
 यच्छेत् । यच्छतु । अयच्छत् । अद्यन्यां सिन्धुकि अदात्,
 अदाताम्, अदुः । अदाः, अदातम्, अदात । अदाम्, अदाव,
 अदाम । ददौ, ददतुः, ददुः । ददिय ददाय, ददथुः, दद ।
 ददौ, ददिव, ददिम । देयात्, देयास्ताम्, देयासुः । दाता ।
 दास्यति । अदास्यत् । 'जि जि अभिमवे'—जयति । जयेत् ।
 न्यतु । अनयत् । अद्यन्याम् सिचि अडागमे ईति च कृते

सिचि परस्मै समानस्यार्द्धिति । ४ । ३ । ४४ ।

समानान्तस्य धातोः वृद्धिर्भवति, द्विद्वित्रे परस्मैपदविषये
 च सिचि परे । पत्वे अनैपीत्, अनैष्टाम्, अनैषुः । अनैपीः,
 अनैष्टम्, अनैष्टे । अनैपम्, अनैष्व, अनैष्म । परोक्षार्थां द्वित्वे

जेर्गिः सन्परोक्षयोः । ४ । १ । ३५ ।

द्वित्वे सति पूर्वस्मात् परस्य जेर्गिर्भवति सन्परोक्षयोः-
परयोः । जि+गि+अ इति स्थिते—

नामिनोऽकलिहलेः । ४ । ३ । ५१ ।

कलिहलिवर्जित्म्य नाम्यन्तस्य जिति णिति प्रत्यये परे
वृद्धिर्भवति । जिगाय, जिग्यतुः, जिग्युः । जिगयिथं जिग्येथ
जिग्यथु, जिग्य । जिगाय, जिगय जिग्यिव जिग्यिम ।

दीर्घश्चिद्यङ्यक्वयेषु च । ४ । ३ । १०८ ।

घातोरन्त्यस्वरस्य दीर्घो भवति, च्वौ यद्धि यकि क्येषु
यकारादावाशिपि च परेषु । जीयात्, जीयास्ताम्, जीयायुः ।
जेता, जेतारौ, जेतारः । जेष्यति, जेष्यतः, जेष्यन्ति । अजेप्यत्,
अजेप्यताम्, अजेप्यन् । ज्रयति । ज्रयेत् । ज्रयतु । अज्रयत् ।
अज्रैपीत् । जिज्राय जिज्रियतु. जिज्रियुः । ज्रीयात् । ज्रेता ।
ज्रेष्यति । अज्रेप्यत् । 'क्षि क्षये' क्षयति । क्षयेत् । क्षयतु ।
अक्षयत् । अक्षैपीत्, अक्षैष्टाम्, अक्षैषुः । चिक्षाय चिक्षियतुः
चिक्षियुः । क्षीयात् । क्षेता । क्षेष्यति । अक्षेप्यत् । 'इं गतौ' अयति ।
अयेत् । अयतु ।

स्वरादेस्तासु । ४ । ४ । ३१ ।

स्वरादेर्वातोर्वृद्धिर्भवति । अद्यतनी-ह्यस्तनी-क्रियातिपत्तिषु .

प्राप्तु । आद्यत् आद्यताम् आद्यन् । ऐपीत्, ऐष्टम्, ऐषुः ।
परोक्ष्यां द्वित्वे—

पूर्वस्यास्वे स्वरे चोरियुव् । ४ । १ । ३७ ।

द्वित्वे सति यः पूर्वस्तत्सम्बन्धिनोरिवणोवर्णयोरस्वे स्वरे परे
इषुवौ भवतः । इषाय 'मोऽनेरुस्वरस्य' इषत्; इषुः । इषयिय,
इषेय, इष्युः; इष । इषाय, इषय इषिव, इषिम । एता । एप्यति ।
ऐप्यत् । 'हुं हुं शुं खुं गनौ' । दवति । दवेत् । दवत् । अदवत् ।
दुदाव, दुदुवत्; दुदुवः । दुदविथ दुदोध । दूयात् । द्रोता ।
द्रोप्यति । अद्रोप्यत् । अद्रौपीत् । एवं द्रवति । द्रवेत् । द्रवत् ।
अद्रवत् । दुद्राव । द्रूयात् । द्रोता । द्रोप्यति । अद्रोप्यत् ।
अद्यन्याम्—

णिश्रिदुसुकमः कर्तरि ङः । ३ । ४ । ५८ ।

प्यन्तात् श्रिदुसुकमुम्यश्च घातोः कर्तर्यचतन्त्यां ङो भवति ।
अदुदुवत् अदुदुवताम्, अदुदुवन् । अदुदुवः, अदुदुवतम्, अदुदुवत् ।
अदुदुवम्, अदुदुवाव, अदुदुवाम् । शवति । शवेत् । शवत् ।
अशवत् । शूशाव । शूयात् । श्रोता । श्रोप्यति । अश्रोप्यत् ।
अशौपीत् । स्रवति । स्रेत् । स्रवत् । अंस्रवत् । सुखावे ।
सूयात् । स्रोता । स्रोप्यति । अस्रोप्यत् । असुसुवत्, असुसुवताम्,
असुसुवन् । 'धुं स्यैयै' । ध्रवति । ध्रेत् । ध्रवत् । अध्रवत् । दुध्राव ।
ध्रूयात् । ध्रोता । ध्रोप्यति । अध्रोप्यत् । अधौपीत् । 'धुं प्रंसवैधर्मयोः' ।

सवति । सवेत् । सवतु । असवत् । सुसाव । सूया-
सोप्यति । असोप्यत् । अद्यतन्याम्—

धृग्सुस्तोः परस्मै । ४ । ४ । ८५ ।

एभ्यः परस्य परस्मैपदविषये सिच आदिरिड् भवति । असा-
वीत्, असाविष्टाम्, असाविष्टुः । असावीः, असाविष्टम्, असाविष्ट ।
असाविष्टम्, असाविष्टम्, असाविष्टम् । 'स्मृं चिन्तायाम्'—स्मरति ।
स्मरेत् । स्मरतु । अस्मरत् । परोक्षायां द्वित्वे

ऋतोऽत् । ४ । १ । ३८ ।

द्वित्वे सति पूर्वस्य ऋकारस्यादित्यादेशो भवति । सस्मार ।

संयोगादृद्धत्तैः । ४ । ३ । ९ ।

संयोगात् परो य ऋत् तदन्तस्यात्तेश्च धातोः परोक्षायां
गुणो भवति । न तु कोपलक्षितायाम् । सस्मरतुः । सस्मरुः ।

ऋतः । ४ । ४ । ७९ ।

ऋदन्तात् तृज्जन्तित्यानिटो विहितस्य थव आदिरिड् न
भवति । सस्मर्थ, सस्मरथुः, सस्मर । सस्मार सस्मर, सस्मरिव,
सस्मरिम ।

कययडाशीर्षे । ४ । ३ । १० ।

संयोगात् परो य ऋकारस्तदन्तस्यात्तेश्च धातो कये यङि

आशीर्ये च परे गुणो भवति । स्मर्यात्, स्मर्यास्ताम्, स्मर्यासुः ।
स्मर्ता ।

हनृतः स्यस्य । ४ । ४ । ४९ ।

हन्तेः ऋदन्ताच्च धातोः परस्य स्यप्रत्ययस्यादिरिड् भवति ।
स्मरिष्यति । अस्मरिष्यत् । अद्यतन्यां सिचि ' सिचि परस्मै
समानस्याडिति ' इति वृद्धौ अस्मार्पात्, अस्मार्ष्टाम्, अस्मार्षुः ।
अस्मार्पा, अस्मार्ष्टम्, अस्मार्ष्ट । अस्मार्षम्, अस्मार्ष्व, अस्मार्ष्व ।
'शुं श्रुं सेचने' । गरति । गोत् । गरतु । अगरत् । जगार, जग्रतुः,
जग्रु । जगर्थ, जग्रथुः, जग्र । जगार जगर, जगिष्व जगिम ।

रिः शक्याशीर्ये । ४ । ३ । ११० ।

ऋदन्तस्य धातोः ऋतः शो क्ये आशीर्ये च परे रिः भवति ।
घ्रियात् । गर्ता । गरिष्यति । अगारिष्यत् । अगार्पात् । घरति ।
घोत् । घातु । अग्रत् । जवार । घ्रियात् । घर्ता । घरिष्यति ।
अग्रिष्यन् । अगार्पात् । 'औसृं शब्दोपतापयो.' । स्वरति । स्वरेत् ।
स्वरतु । अस्वरत् । सस्वार, सस्वरतुः, सस्वरिय, सस्वरिव सस्व-
रिम । स्वर्यात्, स्वर्यास्ताम्, स्वर्यासुः ।

धूमौदितः । ४ । ४ । ३८ ।

धूमधातोरौदितश्च परस्य स्ताद्यशित आदिरिड् वा भवति ।
स्वरिता स्वर्ता । स्यप्रत्यये तु परत्वाद् नित्यमिड् । स्वरिष्यति ।
अस्वरिष्यत् । अद्यतन्यामिडागमे अस्वारीत्, अस्वारिष्टाम्,

अस्वारिपुः । इडमावे अस्वार्पीत्, अस्वार्ष्टीम्, अस्वार्षुः इत्यादयः ।
 'द्वं वरणे' । द्वरति । द्वरेत् । द्वरत् । अद्वरत् । दद्वार, दद्वरत्,;
 दद्वरुः । दद्वर्थ । दद्वरिव । दद्वरिम । द्वर्यात् । द्वर्ता । द्वरिष्यति ।
 अद्वरिष्यत् । व द्वार्पीत् । 'सं गतौ' सरति । सरेत् । सरत् ।
 असरत् । ससार । स्त्रियात् । सर्ता । सरिष्यति । असरिष्यत् ।

सर्च्यत्तेर्वा । ३ । ४ । ६१ ।

आभ्यामङ् वा भवति कर्तर्यद्यतन्यां परायाम् । असरत्,
 असरताम्, असरन् । असरः, असरतम्, असरत । असरम्,
 असराव, अससाम । पक्षे अस र्पीत्, असाष्टीम्, असार्षुः ।
 असार्षीः, असाष्टम्, असाष्ट । असार्षम्, असार्ष्व, असार्ष्वम् । 'ऋं
 प्रापणे च' अरति । अरेत् । अरत् । आरत् । परोक्षायां द्वित्वे
 'ऋतोऽद्' इत्यत्त्वे

अस्यादेराः परोक्षायाम् । ४ । १ । ६८ ।

परोक्षायां द्वित्वे पूर्वम्यादेरकारस्याऽऽकारो भवति । उत्तस्य
 वृद्धौ 'समानानाम्' इति दीर्घे आर । आरत्, आरुत्, आरुत्त्यादौ
 तु गुणः ।

ऋवृव्येऽद् इद् । ४ । ४ । ८० ।

एभ्यः परस्य ष्व आदिरिड् भवति । आरिष, आरिषुः,
 आरि । अर्यात् । अर्ता । अरिष्यति । आरिष्यत् । अघनन्यां

‘ सत्यर्त्तैर्वा ’ आरत्, आरताम्, आरन् । पक्षे आर्षीत्, आर्षाम्, आर्षुः । ‘ वृ प्लवनतरणयोः ’ । तरति । तरेत् । तरतु । अतरत् । ततार ।

ऋच्छृतोऽकि परोक्षायाम् । ४ । ३ । ८ ।

ऋच्छृ-ऋदन्तानां घातूनां सम्बन्धिनो नामिनो गुणो भवति परोक्षायां, न तु कोषलक्षितायाम् । तर्+अनुस्

तत्रपफलभजाम् । ४ । १ । २५ ।

एषां स्वरस्यैद् भवति अक्त्परोक्षायां सेट्यवि च परे, न तु द्विः । तेरुत् । तेरु । तेरिथ, तेरथु, तेर । ततार, ततर तेरिक् तेरिम ।

ऋतां विडतीर् । ४ । ४ । ११६ ।

ऋदन्तस्य घातोः किति ङिति च परे ईरादेशो भवति । तीर्षीत्, तीर्षीस्ताम् ।

वृतो नवाऽऽनाशीःसिचपरस्मै च । ४ । ४ । ३५ ।

वृभ्यामृदन्तेभ्यश्च परस्येटो दीर्घो वा भवति, परोक्षायामाशिपि परस्मैपदे सिचि च परे न स्यात् । तरीता, तरिता । तरीप्यति, तरिप्यति । अतरिप्यत्, अतरीप्यत् । अतारीत्, अतारिप्याम्, अतारिपु । ‘ दृषे पाने ’ । घयति । घयेत् । घयतु । अघयत् ।

आत् सन्ध्यक्षरस्य । ४ । २ । १ ।

सन्ध्यक्षरस्य घातोराद् भवति ।

न शिति । ४ । २ । २ ।

सन्ध्यक्षरस्य घातोः शिद्विपये आ न भवति । दधौ । 'इडे-
त्पुसि चातो लुक्' दधत्, दधुः । दधिय ददाथ । दधिव ।
दधिम । 'गापास्वासादामाहाक' धेयात् । घाता । घास्यति ।
अघास्यत् । अघतन्यां 'दूधेग्राशाच्छातो वा' अघात्, अघा-
ताम्, अघुः । अघा, अघातम्, अघात । अघाम्, अघाव,
अघाम । सिञ्जुगभावे अघासीत्, अघासिष्टम्, अघासिषु ।
अघासी, अघासिष्टम्, अघासिष्ट । अघासिषम्, अघासिष्व,
अघासिष्म ।

दधेश्वेर्वा । ३ । ४ । ५९ ।

आभ्या कर्तर्यदन्त्यां डो वा भवति । अदधत्, अदधताम्,
अदधन् । अदध, अदधतम्, अदधत । अदधम्, अदधाव, अदधाम ।
पक्षे पूर्ववत् । 'देक् शोधने' दायति । दायेत् । दायतु । अदायत् ।
ददौ, ददत्, ददु । ददिय ददाथ । दासञ्ज्ञाऽभावादेत्त्वाभावः ।
दायात् । दाता । दास्यति । अदास्यत् । अदासीत् । 'ध्यै चिन्ता-
याम्' ध्यायति । ध्यायेत् । ध्यायतु । अध्यायत् । दध्यौ ।
ध्यायात्, ध्येयात् । ध्याता । ध्यास्यति । अध्यास्यत् । अध्यासीत् ।
'ध्रै हर्षक्षये' ग्लायति । ग्लायेत् । ग्लायतु । अग्लायत् । नग्लौ,

जग्लुः, जग्लुः । गलायात्, ग्लेयात् । गलाता । गलास्यति ।
 अगलास्यत् । अगलासीत् । 'म्लैँ गात्रविनामे' । म्लायति । म्ला-
 येत् । म्लायतु । अम्लायत् । मम्लौ । म्लयात्, म्लेयात् । मलाता ।
 मलास्यति । अमलास्यत् । अमलासीत् । 'धैं न्यङ्करणे' । धायति ।
 धायेत् । धायतु । अघायत् । दघौ । धायाद्, घेयात् । घाता ।
 घास्यति । अघास्यत् । अघासीत् । एवं 'ध्रैं स्वप्ने' । 'ध्रैंतृप्तौ' ।
 'कै रें रें शब्दे' । कायति । कायेत् । कायतु । अकायत् । चकौ ।
 कायात् । काता । कास्यति । अकास्यत् । अकासीत् । गापति ।
 गायेत् । रायति । रायेत् । 'प्रथेँ स्तथै संधाते च' प्रथम पोपदेशः, द्वि-
 तीयस्त्वसोपदेशः । स्यायति । स्यायेत् । स्यायतु । अस्त्यायत् ।
 'तस्त्यौ' । प्रष्टयायात्, प्रष्टयेयात् । प्रस्थायात्, प्रस्त्येयात् । 'क्षैं जैं
 सैं क्षये' । क्षापति । क्षायेत् । क्षायतु । अक्षायत् । चक्षौ । क्षायात्,
 क्षेयात् । क्षाता । क्षास्यति । अक्षास्यत् । अक्षासीत् । एवं 'श्रैं सै-
 पाके' । श्रायति । श्रायेत् । श्रायतु । अश्रायत् । शश्रौ । श्रायात्,
 श्रेयात् । श्राता । श्रास्यति । अश्रास्यत् । अश्रासीत् । 'वैं ओवैं
 शोपणे' पायति । पायेत् । पायतु । अपायत् । पपौ । पेयत् ।
 पाता । पास्यति । अपास्यत् । अपासीत् । वायति । वायेत् । वायतु ।
 अवायत् । ववौ । वायात् । वाता । वास्यति । अवास्यत् ।
 अवासीत् । 'ण्यै वेष्टने' । स्नायति । सनौ । अस्नासीत् । 'फक्क-
 नीर्घातौ' । फक्कति । फक्केत् । फक्कतु । अफक्कत् । पफक्क, पफ-
 क्कतुः, पफक्कुः । फक्क्यात् । फक्किता । फक्किष्यति । अफक्किष्यत् ।

अफकीत् । 'तक हसने' । तक्ति । तकेत् । तक्तु । अतक्त ।
तताक ।

अनादेशादेरेकव्यञ्जनमध्येऽतः । ४ । १ । २४ ।

अनादेशादिर्यो धातुस्तस्मिन्निबन्धनः स्वरस्यातोऽसहायव्यञ्जन-
मध्यगतस्य अक्त्वरोक्षायां सेटि धवि च परे एकारो भवति ।
तेक्तुः । तेकुः । तेकिय तेक्युः टेक । तताक, ततक तेकिय
तेकिम । तक्र्यात् । तकिता । तकिप्यति । अतकिप्यत् । अद्यतन्याम्—

व्यञ्जनादेर्वोपान्त्यस्यातः । ४ । ३ । ४७ ।

व्यञ्जनादेर्धातोःपान्त्यस्यातः परस्मैपदे सेटि सिचि परे
वृद्धिर्वा भवति । अताकीत्, अतकीत्, अतकिपुः । 'तकु
कृच्छ्रजीवने'—

उदितः स्वराब्जोऽन्तः । ४ । ४ । ९८ ।

उदितो धातोः स्वरात् परो नोऽन्तो भवति । तङ्कति ।
तङ्केत् । तङ्कत् । अतङ्कत् । ततङ्क, ततङ्कत्, ततङ्कः ।
तङ्क्याद् उदित्वाद् 'नो व्यञ्जनस्यानुदितः' इति लृग् न
भवति । तङ्कित्वा । तङ्कियति । अतङ्कियत् । अतङ्कीत् ।
'शुक गंतौ' । शुकति । शुशोक शुशुकुः शुशुकु । अशोकीत् ।
'शुक मपणे' बुद्धति । अशुकीत् । 'उत्तु रात्तु उत्तु द्रात्तु भात्तु
शोपणालमर्धयोः'—

मङ्गलु । अमङ्गलु । मङ्गलु । मङ्गल्यात् । मङ्गलिता । मङ्गलिप्यति ।
 अमङ्गलिप्यत् । अमङ्गलिद् । ईङ्गति । ईङ्गित् । ईङ्गितु । ऐङ्गत् । परोक्षा-
 याम्—ईङ्ग+ण्व् इति स्थिते

गुरुनाम्यादेरनृच्छूर्णोः । ३ । ४ । ४८ ।

गुरुर्नामी आदिर्यस्य तस्मादृच्छूर्णवर्जाद् घातोः परस्याः
 परोक्षाया आम् भवति । आमन्ताच्च परे परोक्षान्ताः कृभ्वस्तयः
 प्रयुच्यन्ते ।

आमः कृगः । ३ । ३ । ७५ ।

आमः परादनुप्रयुक्तात् कृग आम एव प्राग् यो घातुस्तश्मा-
 दिव कर्तर्यात्मनेपदं भवति । भवति च न भवती यर्थः । आमः
 प्राक् घातुर्यदि परस्मैपदी तदाऽनुप्रयुज्यमानात् कृगः परस्मैपदं, यदि
 चात्मनेपदी तदाऽऽत्मनेपदं, यद्युभयपदी तदोभयं भवतीत्यर्थः ।
 ईङ्ग्+आम्+कृ+कृ+ण्व् इति स्थिते 'कृतोऽत्' इत्यत्त्वे 'कड-
 ध्वन्' इति चत्वे वृद्धौ ईङ्गाश्चकार, ईङ्गाश्चरतुः, ईङ्गाश्चरुः ।
 ईङ्गाश्चरुर्भ्य, ईङ्गाश्चरुभ्यः, ईङ्गाश्चक्र । ईङ्गान्चकार, ईङ्गान्चकर,
 ईङ्गान्चकृन् ईङ्गान्चकृम । मुन्यनुप्रयुज्यमाने ईङ्गाम्बभूव,
 ईङ्गाम्बभूवतुः, ईङ्गाम्बभूवुः । ईङ्गाम्बभूविथ, ईङ्गाम्बभूवथुः,
 ईङ्गाम्बभूव । ईङ्गाम्बभूव, ईङ्गाम्बभूविथ, ईङ्गाम्बभूविथ ।
 अस्मिन्नुप्रयुज्यमाने—ईङ्गामास, ईङ्गामासतुः ईङ्गामासुः । ईङ्गामा-
 मासिथ, ईङ्गामासथुः, ईङ्गामास । ईङ्गामास, ईङ्गामासिथ,

महत्तु । अमहत्तु । म५ह् । मङ्ख्यात् । महिता । महिष्यति
 अमहिष्यत् । अमहीद् । ईहति । ईहेत् । ईहत् । ऐहत् । परोक्षा
 याम्-ईह+ण्व् इति सिन्धे

गुरुनाम्यादेरट्छूर्णोः । ३ । ४ । ४८ ।

गुरुर्नामी आदिर्यस्य तस्मादट्छूर्णवर्जाद् घातोः परस्याः
 परोक्षाया आम् भवति । आमन्ताच्च परे परोक्षान्ताः कृभ्वस्तयः
 प्रगुच्यन्ते ।

आमः कृगः । ३ । ३ । ७५ ।

आमः परादनुप्रयुक्तात् कृग आम एव प्राग् यो घातुस्तस्मा-
 दिव कर्तर्यात्मनेपदं भवति । भवति च न भवती यर्थः । आमः
 प्राक् घातुर्यदि परस्मैपदी तदाऽनुप्रयुज्यमानात् कृगः परस्मैपदं, यदि
 चात्मनेपदी तदाऽऽत्मनेपदं, यद्युपयपदी तदोभयं भवतीत्यर्थः ।
 ईङ्ख्+आम्+कृ+कृ+ण्व् इति स्थिते 'कृतोऽत्' इत्यच्चे 'कड-
 श्वन्' इति चत्वे वृद्धौ ईङ्खाञ्चकार, ईङ्खाञ्चक्रुः, ईङ्खाञ्चकुः ।
 ईङ्खाञ्चकथं, ईङ्खाञ्चकथुः, ईङ्खाञ्चक । ईङ्खाञ्चकार, ईङ्खाञ्चकर,
 ईङ्खाञ्चकृव ईङ्खाञ्चकृम । मुख्यनुप्रयुज्यमाने ईङ्खाम्बभूव,
 ईङ्खाम्बभूवत्, ईङ्खाम्बभूवुः । ईङ्खाम्बभूविष, ईङ्खाम्बभूवथुः,
 ईङ्खाम्बभूव । ईङ्खाम्बभूव, ईङ्खाम्बभूविष, ईङ्खाम्बभूविम ।
 अस्यनुप्रयुज्यमाने-ईङ्खामास, ईङ्खामासतुः ईङ्खामासुः । ईङ्खा-
 मासिष, ईङ्खामासथुः, ईङ्खामास । ईङ्खामास, ईङ्खामासिष,

महत्तु । अमहत्त् । ममहत् । मङ्ख्यात् । महिता । महिष्यति ।
 अमहिष्यत् । अमह्नीद् । ईहति । ईहैत् । ईहत् । ऐहत् । परोक्षा-
 याम्-ईह्+ण्व् इति स्थिते

गुरुनाम्यादेरनृच्छूर्णोः । ३ । ४ । ४८ ।

गुरुर्नामी आदिर्यस्य तस्मादृच्छूर्णवर्जाद् धातो परस्याः
 परोक्षायाम् भवति । आमन्ताच्च परे परोक्षान्ताः कृभ्वस्तयः
 प्रयुज्यन्ते ।

आमः कृगः । ३ । ३ । ७५ ।

आमः परादनुप्रयुक्तात् कृग आम एव प्राग् यो धातुस्तस्मा-
 दिव कर्तर्यात्मनेपद् भवति । भवति च न भवती यर्थ । आमः
 प्राक् धातुर्यदि परस्मैपदी तदाऽनुप्रयुज्यमानात् कृग- परस्मैपदं, यदि
 चात्मनेपदी तदाऽऽत्मनेपदं, यद्युभयपदी तदोभय भवतीत्यर्थः ।
 ईड्+आम्+कृ+कृ+ण्व् इति स्थिते ' ऋतोऽत् ' इत्यत्वे 'कड-
 श्वम्' इति चत्वे वृद्धौ ईह्+श्चकार, ईह्+श्चकतु, ईह्+श्चकु ।
 ईह्+श्चकथ, ईह्+श्चकथु, ईह्+श्चक । ईह्+श्चकार, ईह्+श्चकर,
 ईह्+श्चकृव ईह्+श्चकृम । मुन्यनुप्रयुज्यमाने ईह्+श्चभूव,
 ईह्+श्चभूवतु, ईह्+श्चभूवु । ईह्+श्चभूविय, ईह्+श्चभूवियु,
 ईह्+श्चभूव । ईह्+श्चभूव, ईह्+श्चभूविव, ईह्+श्चभूविम ।
 अस्यनुप्रयुज्यमाने-ईह्+श्चामास, ईह्+श्चामासतुः ईह्+श्चामासु । ईह्+श्च-
 मासिथ, ईह्+श्चामासथु, ईह्+श्चामास । ईह्+श्चामास, ईह्+श्चामासिव,

महत्तु । अमहत् । महत् । महत्त्वात् । महतिता । महत्तिप्यति ।
अमहत्तिप्यत् । अमहत्तीद् । ईहति । ईहेत् । ईहत् । ऐहत् । परोक्षा-
याम्—ईह्+ण्व् इति स्थिते

गुरुनाम्यादेरनुच्छूर्णोः । ३ । ४ । ४८ ।

गुरुर्नामी आदिर्यस्य तस्मादनुच्छूर्णवर्जाद् धातोः परस्याः
परोक्षाया आम् भवति । आमन्ताच्च परे परोक्षान्ताः कृभ्वस्तयः
प्रयुच्यन्ते ।

आमः कृगः । ३ । ३ । ७५ ।

आमः परादनुप्रयुक्तात् कृग आम एव प्राग् यो धातुस्तस्मा-
दिव कर्तर्यात्मनेपदं भवति । भवति च न भवतीत्यर्थः । आमः
प्राक् धातुर्यदि परस्मैपदी तदाऽनुप्रयुज्यमानात् कृगः परस्मैपदं, यदि
चात्मनेपदी तदाऽऽत्मनेपदं, यद्युभयपदी तदोभयं भवतीत्यर्थः ।
ईह्+आम्+कृ+कृ+ण्व् इति स्थिते 'अस्तोऽत्' इत्यत्वे 'कड-
श्चम्' इति चत्वे वृद्धौ ईह्+श्चकार, ईह्+श्चकतुः, ईह्+श्चकृ ।
ईह्+श्चकथ, ईह्+श्चकथुः, ईह्+श्चक । ईह्+श्चकार, ईह्+श्चकर,
ईह्+श्चकृव ईह्+श्चकृम । मुन्यनुप्रयुज्यमाने ईह्+श्चभूव,
ईह्+श्चभूवतुः, ईह्+श्चभूवुः । ईह्+श्चभूविय, ईह्+श्चभूवियुः,
ईह्+श्चभूव । ईह्+श्चभूव, ईह्+श्चभूविव, ईह्+श्चभूविम ।
अस्यनुप्रयुज्यमाने—ईह्+श्चमास, ईह्+श्चमासतुः, ईह्+श्चमासुः । ईह्+श्च-
मासिय, ईह्+श्चमासियुः, ईह्+श्चमास । ईह्+श्चमास, ईह्+श्चमासिव,

मह्वतु । अमह्वत् । ममह्व । मह्व्यात् । मह्विता । मह्विप्यति ।
अमह्विप्यत् । अमह्वीद् । ईह्वति । ईह्वेत् । ईह्वतु । ऐह्वत् । परोक्षा-
याम्—ईह्व+ण्व् इति स्थिते

गुरुनाम्यादेरनृच्छूर्णोः । ३ । ४ । ४८ ।

गुरुर्नामी आदिर्यस्य तस्माहच्छूर्णुवर्जाद् घातोः परस्याः
परोक्षायाम् भवति । आमन्ताच्च परे परोक्षान्ताः कृभ्वस्तयः
प्रयुज्यन्ते ।

आमः कृगः । ३ । ३ । ७५ ।

आमः परादनुप्रयुक्तात् कृग आम एव प्राग् यो घातुस्तस्मा-
दिव कर्तय्यात्मनेपदं भवति । भवति च न भवतीत्यर्थः । आमः
प्राक् घातुर्यदि परस्मैपदी तदाऽनुप्रयुज्यमानात् कृगः परस्मैपदं, यदि
चात्मनेपदी तदाऽऽत्मनेपदं, यद्युभयपदी तदोभयं भवतीत्यर्थः ।
ईह्व्+आम्+कृ+ण्व् इति स्थिते 'कृतोऽत्' इत्यत्वे 'कड-
श्चञ्' इति चत्वे वृद्धौ ईह्वश्चकार, ईह्वश्चकृतुः, ईह्वश्चकृ ।
ईह्वश्चकथं, ईह्वश्चकथुः, ईह्वश्चक । ईह्वश्चकार, ईह्वश्चकर,
ईह्वश्चकृव ईह्वश्चकृम । मुन्यनुप्रयुज्यमाने ईह्वाम्भूव,
ईह्वाम्भूवतुः, ईह्वाम्भूवुः । ईह्वाम्भूविव, ईह्वाम्भूविवुः,
ईह्वाम्भूव । ईह्वाम्भूव, ईह्वाम्भूविव, ईह्वाम्भूविव ।
अस्यनुप्रयुज्यमाने—ईह्वामास, ईह्वामासतुः ईह्वामासुः । ईह्वामा-
सासिप, ईह्वामासथुः, ईह्वामास । ईह्वामास, ईह्वामासिव,

ईङ्क्षामासिम । ईङ्क्ष्यात् । ईङ्खिना । ईङ्खिष्यति । ऐङ्खिष्यत् ।
 ऐङ्खीत् । 'वल्ग रगु ल्गु तगु धगु श्लगु अगु वगु मगु स्वगु इगु
 उगु रिगु लिगु गतौ' । वल्गति । वल्गेत् । वल्गतु । अवल्गत् ।
 ववल्ग । वल्ग्यात् । वल्गिता । वल्गिष्यति । अवल्गिष्यत् । अव-
 ल्गीत् । रङ्गति । रङ्गेत् । रङ्गतु । अरङ्गत् । ररङ्ग । रङ्ग्यात् ।
 रङ्गिता । रङ्गिष्यति । अरङ्गिष्यत् । अरङ्गीत् । इङ्गति । इङ्गेत् ।
 इङ्गतु । ऐङ्गत् । परोक्षयां गुरुनाभ्यादित्वाद् इङ्गाञ्चकार, इङ्गाञ्च-
 क्रतुः, इङ्गाञ्चक्रुः । इङ्गाम्बभूव । इङ्गामास । इङ्ग्यात् । इङ्गिता ।
 इङ्गिष्यति । ऐङ्गिष्यत् । ऐङ्गीत् । उङ्गति । उङ्गेत् । उङ्गतु ।
 औङ्गत् । उङ्गाञ्चकार । उङ्गाम्बभूव । उङ्गामास । उङ्ग्यात् ।
 उङ्गिता । उङ्गिष्यति औङ्गिष्यत् । औङ्गीत् । अत्र सर्वत्र
 'उदित्त्वान्नोन्ते कृते नकारस्य ' म्नां धुङ्वर्गे ' इति निमित्तस्यै-
 चाऽन्त्यो भवति, केषांचिन्मतेऽनुस्वारोऽपि । तङ्गति । तङ्गेत् ।
 तङ्गतु । अतङ्गत् । ततङ्ग । तङ्ग्यात् । तङ्गिता । तङ्गि-
 ष्यति । अतङ्गिष्यत् । अतङ्गीत् । 'त्वगु कम्पने च' । त्वङ्गति ।
 अत्वङ्गत् । तत्वङ्ग । अत्वङ्गीत् । 'युगु जुगु वुगु वनेने' । युङ्गति ।
 युङ्गेत् । युङ्गतु । अयुङ्गत् । युयुङ्ग । युङ्ग्यात् । युङ्गिता ।
 युङ्गिष्यति । अयुङ्गिष्यत् । अयुङ्गीत् । 'गम्य हवने' । गम्यति ।
 गगम्य । अगम्यीत् । 'दद्यु पालने' । दद्व्यति । दद्वेत् । दद्वत्तु ।
 अदद्व्यत् । ददद्व्य । दद्व्यात् । दद्विता । दद्विष्यति ।
 अदद्विष्यत् । अदद्वीत् । 'शिशु आघ्राणे' । 'मद्यु मण्डने' ।

लव लवु शोषणे । शिङ्घति । शिङ्घेत् । शिङ्घतु । अशिङ्घत् ।
 मङ्घति । लङ्घति । लघति । लघेत । लघतु । अलघत् । ललाघ,
 लेघतुः, लेघुः । लेघिथ, लेघथुः, लेघ । ललाघ ललघ, लेघिव,
 लेघिम । लघ्यात् । लघिता । लघिष्यति । अलघिष्यत् । अलावीत्,
 अलघीत् । शुच शोके । शोचति । शोचेत् । शोचतु । अशो-
 चत । शुशोच । शुच्यात् । शोचिता । शोचिष्यति । अशो-
 चिष्यत् । अशोचीत् । 'कुच शब्दतारे' । 'कुञ्च गतौ' । कुञ्चति ।
 चक्रञ्च । अनुञ्चीत् । कुञ्च्यात् । 'कुञ्च कौटिल्याल्पीभावयोः' ।
 'लुञ्च अपनयने' अपनयनम्—केशादीनां दूरीकरणम् । लुञ्चति ।
 लुञ्चेत् । लुञ्चतु । अलुञ्चत् । लुलुञ्च ।

इन्ध्यसंयोगात् परोक्षा किद्वत् । ४ । ३ । २२ ।

इन्धिधातोरसंयोगान्ताच्च परा विद्धिना परोक्षा किद्वद् भवति ।
 लुलुञ्चतुः, लुलुञ्चुः । लुलुञ्चिथ । लुच्यात् । लुञ्चिता । लुञ्चि-
 ष्यति । अलुञ्चिष्यत् । अलुञ्चीत् । 'अर्च पृनायाम्' । अर्चति ।
 अर्चेत् । अर्चतु । आर्चेत् । परोक्षायाम्—

अनातो नश्चान्त ऋदाद्यशौसंयोगस्य । ४ । १ । ६९ ।

ऋदादेरश्नातेः संयोगान्तस्य च परोक्षायां द्वित्वे सति पूर्व-
 स्यात्स्थानादन्यस्यास्य आ भवति, कृताकाराद् नोऽन्तश्च । आनर्च,
 आनर्चतुः, आनर्चुः । आनर्चिथ, आनर्चथुः । आनर्च । आनर्चिव,

आनर्चिम । अर्च्यात् , अर्चिता । अर्चिष्यति । आर्चिष्यत् ।
 आर्चीत् । अञ्चू गतौ । ऊदित्करणात् क्त्वाप्रत्यये इङ्विकल्पः ।
 अञ्चति । अञ्चेत् । अञ्चतु । आञ्चत् । आनञ्च, आनञ्चतुः,
 आनञ्चुः । अच्यात् । अञ्चिता । अञ्चिष्यति । आञ्चिष्यत् ।
 आञ्चीत् । वञ्चू चञ्चू तञ्चू त्वञ्चू मञ्चू मुञ्चू म्रुञ्चू मुचू
 म्लुचू ग्लुचू ग्लुञ्चू पश्च गतौ । वञ्चति । वञ्चेत् । वञ्चतु । अव-
 ञ्चत् । ववञ्च, ववञ्चतु , ववञ्चुः । वञ्च्यात् । वञ्चिता । वञ्चिष्यति ।
 अवञ्चिष्यत् । अवञ्चीत् । चञ्चति । तञ्चति । त्वञ्चति । मञ्चति ।
 मुञ्चति । म्रुञ्चति । म्रोचति । म्रोचेत् । म्रोचतु । अम्रोचत् ।
 मुम्रोच । मुञ्च्यात् । म्रोचिता । म्रोचिष्यति । अम्रोचिष्यत् ।
 अद्यतन्याम्—

ऋदिच्छित्तस्तम्भृञ्चू म्लुचू ग्लुचू ग्लुञ्चू ञ्चो वा

। ३ । ४ । ६५ ॥

ऋदितो घातोः श्रव्यादेश्च कर्तर्यद्यतन्यां परस्मैपदेऽङ् वा
 भवति । अम्रुचत् । अम्रोचीत् । म्लोचति । म्लोचेत् । म्लोचतु ।
 अम्लोचत् । मुम्लोच । म्लुच्यात् । म्लोचिता । म्लोचिष्यति ।
 अम्लोचिष्यत् । अम्लुचत्, अम्लोचीत् । म्लोचति । ग्लोचेत् ।
 ग्लोचतु । अग्लोचत् । जुग्लोच । ग्लुच्यात् । ग्लोचिता । ग्लोचि-
 ष्यति । अग्लोचिष्यत् । अग्लुचत्, अग्लोचीत् । ग्लुञ्चति ।
 ग्लुञ्चेत् । ग्लुञ्चतु । अग्लुञ्चत् । जुग्लुञ्च । ग्लुञ्च्यात् । ग्लुञ्चिता ।

ग्लुञ्चिष्यति । अग्लुञ्चिष्यत् । अङ्घ्रि अग्लुञ्चन् अग्लुञ्चीर् । मुञ्चू
 ग्लुञ्चू स्तेये । प्रोचति । प्रोचेत् । प्रोचतु । अप्रोचत । जुप्रोच ।
 मुच्यात् । प्रोचिता । प्रोचिष्यति । अप्रोचिष्यत् । अमुचत ।
 अप्रोचीत् । म्लेच्छ अव्यक्तायां वाचि । म्लेच्छति । म्लेच्छेत् ।
 म्लेच्छतु । अम्लेच्छत् । मम्लेच्छ । म्लेच्छयात् । म्लेच्छिता ।
 म्लेच्छिष्यति । अम्लेच्छिष्यत् । अम्लेच्छीत् । लच्छ लच्छु
 लक्षणे । लच्छति । लच्छेत् । लच्छतु । अलच्छत् । ललच्छ ।
 लच्छयात् । ललच्छति । ललच्छेत् । ललच्छतु । अललच्छत् ।
 लललच्छ । अललच्छीत् । वाञ्छु वाञ्छायाम् । वाञ्छति ।
 वाञ्छेत् । वाञ्छतु । अवाञ्छत् । ववाञ्छ । वाञ्छयात् ।
 वाञ्छिता । वाञ्छिष्यति । अवाञ्छिष्यत् । अवाञ्छीत् ।
 आहु आयामे । आञ्छति । आञ्छेत् । आञ्छतु ।
 आञ्छत् । आञ्छ, आञ्छतुः, आञ्छु । आञ्छयात् ।
 आञ्छीत् । हीच्छ लज्जायाम् । हीच्छति । हीच्छेत् । हीच्छतु ।
 अहीच्छत् । जिहीच्छ । अहीच्छीत् । मूर्च्छा मोहसमुच्छ्राययोः ।
 मूर्च्छति । मूर्च्छेत् । मूर्च्छतु । अमूर्च्छत् । मुमूर्च्छ । मूर्च्छयात् ।
 मूर्च्छिता । मूर्च्छिष्यति । अमूर्च्छिष्यत् । अमूर्च्छीत् । स्मूर्च्छा
 स्मूर्च्छा विस्मृतौ । युञ्ज प्रमादे । युञ्जति । युञ्जेत् । युञ्जतु ।
 अयुञ्जत् । युयुञ्ज । युञ्जयात् । युञ्जिता । युञ्जिष्यति ।
 अयुञ्जिष्यत् । अयुञ्जीत् । इति छान्ता घातवः । वृञ् वृञ् घ्वञ्
 वृञ् धञ् धञ् वञ् वञ् पञ्ज गतौ । धर्नति । धर्नेत् । धर्नेतु ।

ध्वर्जत् । दधर्ज । धृञ्मात् । धर्जिता । धर्जिष्यति । अधर्जिष्यत् ।
 अधर्जीत् । धृञ्जति । धृञ्जेत् । धृञ्जतु । अधृञ्जत् । अधृञ्ज ।
 धृञ्ज्यात् । धृञ्जिता । धृञ्जिष्यति । अधृञ्जिष्यत् । अधृञ्जीत् ।
 ध्वजति । दध्वज । अध्वानीत् । अध्वनीत् । ध्वजति । अध्व-
 नीत् । ध्रजति । अध्रनीत् । अध्रानीत् । ध्रजति । अध्रञ्जीत् । वजति ।
 वजत् । ववान्, ववजत्, ववजु । अवानीत् । अवनीत् । वजति ।
 वजेत् । वजतु । अवजत् । ववान्, ववजतुः, ववजु । वज्यात् ।
 वजिता । वजिष्यति । अवजिष्यत् । अद्यतन्या 'व्यञ्जनादेर्वीपा-
 ल्यस्यात्,' इति वा वृद्धौ प्राप्तायाम्—

वद्वजलः । ४ । ३ । ४८ ॥

वद्वजोर्लकाररकारान्तयोश्च धातोर्लपान्त्यस्याकारस्य परस्मैपदे
 स्तेऽटि सिचि परे वृद्धिर्भवति । अवानीत्, अवानिष्टाम्, अवानिषुः ।
 अवानी, अवानिष्टम्, अवानिष्ट । अवानिषम्, अवानिष्व,
 अवानिष्वम् । सज्जति । सज्जेत् । सज्जतु । असज्जत् । ससज्ज ।
 सज्ज्यात् । सज्जिता । सज्जिष्यति । असज्जिष्यत् । असज्जीत् ।
 अज क्षेपणे च । अजति । अजेत् । अजतु । आजत् ।

अथक्वयवंचलच्यजेर्वा । ४ । ४ । २ ।

घञ्-क्वयवंचलचूर्वमितेऽशिति विषये अजेर्वा इत्यादेशो भवति ।
 अनुस्वारः इङ्निषेधार्थं । विवाय, विव्यतु, विव्युः । विवियिषु

विवेथ, विव्यथुः, विव्य । विनाथ विवथ । विव्यिव । विव्यिम ।
 वीयात् । वेता । वेप्यति । अवेप्यत् । अवैपीत् । तृप्रत्यये अनप्र-
 त्यये च परे ' वने वा ' इति विकल्पः—प्रवेता प्राजिता । अन्ये
 तु अनप्रत्यये यकाररहिते व्यञ्जनादौ च सर्वत्र विरुलपमिच्छन्ति ।
 तन्मते थवि आनिथ विवयिय विवेथ । आजिव, विव्यिव ।
 आजिम, विव्यिम । अनिता, वेता । अनिप्यति, वेप्यति इत्यादौ
 रूपद्वयम् । कुजू खुजू स्तेये । कोजति । कोजेत् । कोजतु ।
 अकोजत् । चुकोज । अकोजीत् । खोजति । चुखोज । अखो-
 जीत् । अर्ज सर्ज अर्जने । अर्जति । आनर्ज । आर्जीत् । सर्जति ।
 ससर्ज । असर्जीत् । कर्ज व्यथने । खर्ज मार्जने च । खर्जति ।
 चखर्ज । अखर्जीत् । खज मन्थे । खजु गतिवैकल्ये । खजति । खजतु ।
 अखजत् । चखज । खञ्ज्यात् । खजिता । खजिप्यति । अखजिप्यत् ।
 अखजीत् । एजु कम्पने एजति । एजेत् । एजतु । ऐजन् । एजा-
 षकार । एजाम्भूव । एजामास । एज्यात् । एजिता । एजिप्यति ।
 ऐजिप्यन् । ऐजीत् । स्त्रोस्फूर्जा वज्रनिर्वापे । द्वित्करणमधुप्रत्य-
 यार्थम् । ओदित्करणं कप्रत्ययस्य नत्वार्थम् । स्फूर्जति । स्फूर्-
 जेत् । स्फूर्जतु । अस्फूर्जत् । अस्फूर्जीत् । क्षीज कुन गुन गुजु
 अव्यक्तशब्दे । गुजति । गुजेत् । गुजतु । अगुजत् । जुगुज ।
 गुञ्ज्यात् । गुजिता । गुजिप्यति । अगुजिप्यत् । अगुजीत् ।
 लज लजु तर्ज भर्जने । तर्जति । तर्जेत् । तर्जतु । अतर्जत् । ततर्ज ।
 अतर्जीत् । लान लानु भजेने च । लानति । ललान । अलानीत् ।

लाञ्जति । लाञ्जेत् । लाञ्जतु । अलाञ्जत् । लाञ्ज । लाञ्ज्यात् ।
 लाञ्जिता । लाञ्जिष्यति । अलाञ्जिष्यत् । अलाञ्जीत् । जन नञु
 युद्धे । जनति । जनान । अजाजीत्, अनजीत् । जञ्जति । जञ्जेत् ।
 जनञ्ज । अनञ्जीत् । तुन हिंसायाम् । तुञ्जु क्लने च । तुञ्जति ।
 तुञ्ज । अतुञ्जीत् । गर्ज गञु गृज गृञु मुज मुञु मृज मृञु मन
 शब्दे । गज मदने च । त्यन हानौ । त्यनति । त्यजेत् । त्यन्तु ।
 अत्यनत् । तत्याज । तत्यजिय, तत्यकथ । त्यज्यात् । त्यका
 त्यकारौ, त्यकारः । त्यकासि, त्यकास्य, त्यकास्य । त्यक्ष्यति ।
 अत्यक्ष्यत् । अत्यक्ष्यताम् । अत्यक्ष्यन् ।

व्यञ्जनानामनिटि । ४ । ३ । ४५ ।

व्यञ्जनान्तस्य धातोः परस्मैपदविषये अनिटि सिचि परे
 समानस्य वृद्धिर्भवति नस्य चत्वे कन्वे सस्य च पत्वे कण्योर्गे
 क्षत्वे अत्याक्षीत् ।

धुह्रस्वान्तुगनिटस्तथोः । ४ । ३ । ७० ।

धुह्रन्ताद् ह्रस्वान्ताच्च धातोः परस्यानिटः पिचौ लुग्
 भवति तादौ धादौ च प्रत्यये । अत्याक्ताम् । अत्याक्षुः ।
 अत्याक्षीः, अत्याक्तम्, अत्याक्त । अत्याक्षम्, अत्याक्ष्व,
 अत्याक्ष्म । पञ्च सङ्गे ।

दंशसञ्जः शचि । ४ । २ । ४९ ।

अनयोल्पान्तस्य नस्य शचि परे लुग् भवति । तञ्जति ।

सजेत् । सजतु । असजत् । ससज्ज । सन्यात् । सङ्गा । सङ्क्ष्यति ।
 असङ्क्ष्यत् । असाङ्गीत्, असाङ्गाम् । असाङ्क्षुः असाङ्गीः ।
 असाङ्गम् । असाङ्ग । असाङ्गम् । असाङ्क्ष्व । असाङ्क्ष्म ।
 उपसर्गपूर्वात् ' स्यासेनिसेधसिचसजां द्वित्वेऽपि ' अभिपजति ।
 अभिपपज्ज । अभ्यपाङ्गीत् । इति जान्ता धातवः । कटे कर्पावर-
 णयोः । कटति । कटेत् । कटतु । अकटत् । चकाट । कट्यात् ।
 कटिता । कटिष्यति । अकटिष्यत् ।

न श्विजागृशसक्षणह्म्येदितः । ४ । ३ । ४९ ।

श्विजागृशसक्षणां हकारमकारयकारान्तानामेदितश्च धातूनां
 परस्मैपदे सेटि सिचि वृद्धिर्न भवति । अकटीत्, अकटिष्टाम्,
 अकटिपुः । अकटीः, अकटिष्टम्, अकटिष्ट । अकटिष्टम्, अकटिष्व,
 अकटिष्म । शट ह्माविशरणगत्यवसादनेषु । शटति । शटेत् ।
 शटतु । अशट्त् । शशाट । शेयुः । शेदुः । शेयि । शट्याद् ।
 शटिना । शटिष्यति । अशटिष्यत् । अशाटीत्, अशटीत् । वट
 नेष्टने । वटति । वटेत् । वटतु । अंवटत् । ववाट ।

न शसददिवादिगुणिनः । ४ । १ । ३० ।

शस्तिद्योर्वादीनां गुणिनां च धातूनामेकारो न भवति ।
 'अनादेशादरेकव्यञ्जनमध्येऽतः' इत्यस्यापवादः । ववटुः, ववटुः ।
 वट्यात् । वटिता । वटिष्यति । अवटिष्यत् । अवाटीत्, अवटीत् ।
 क्तिट् सिट् उत्वासे । शिट् पिट् अनादरे । जट् मृट् सद्भाते । पिट्

शब्दे च । केशति । चिकेत । अकेशीत् । खटति । अखाडीत् ;
 अखडीत् । शोयति । जयति । झटति । जझाट । अझाडीत्, अझडीत् ।
 पेयति । पिपेट । अपेयीत् । भट भूतौ । भटति । बभाट । अभाडीत्,
 अभडीत् । तद् उच्च्रये । तयति । तयेत् । अताडीत्, अतडीत् ।
 खट काङ्क्षे । णट, नृत्तौ । नयति । ननाट । अनटीत्, अनाटीत् । हट
 दीप्तौ । पट अवयवं । लुट विलोडनं । लोयति । लोयेत् । लोयत् ।
 अलोयत् । लुयेट । लुयेटिय । अलोटीत् । क्विट प्रै ये । क्विट
 शब्दे । हेट विनावायाम् । हेयति । जिहेट । अहेटीत् । अट । पट
 इट क्विट कट कट्टु कट्टै गतौ ऐदित्करणं क्त्वास्तवत्वोरिग्निपेषा-
 र्थम् । अयति । अयेत् । अयत् । आयत् । आयट, आयत्तुः, आट्ट ।
 आटिय, आट्युः, आट । आट, आटिय, आटिम । - अट्यात् ।
 अयिता । अटिप्यति । आटिप्यत् । आटीत् । एटि ऐटीत् ।
 कुट्टु वैकल्ये । कुण्टति । चुकुण्ट । अकुण्टीत् । मुट प्रमर्दने ।
 चुट चुट्ट अल्पीभावे । वट्ट विभाजने । रुट्ट लुट्ट स्तंभे ।
 स्फट स्फुट्ट विशरणे । स्फोटति । स्फोटेत् । प्रस्फोट । अ फुयत्,
 अस्फोटीत् । रट परिभाषणे । इति टान्ता धातवः । रट परिभा-
 षणे । रयति । रयेत् । अरयत् । रराट रेटुः । रेटिय । अरा-
 टीत् । पठ व्यचायां वाचि । पठति । पपाठ, पेटुः, पेटुः ।
 पेटिय । अपाठीत् अपठीत् । वठ स्यौर्ये वयति । ववाठ । वव-
 टुः, ववटुः । ववठिय । अवाठीत्, अवठीत् । मठ मद-निवा-
 स्योश्च । कट्ट कृच्छ्रणीवने । कठति । अकठत् । चकठ, चकठुः,

चकटुः । अकाठीत्, अकठीत् । हठ ब्रह्मत्कारे । उठ लुठ लुठ
 उपघाते । पिठ हिंसासंज्ञेशयोः । पेठति । पेठेत् । पेठतु । अपेठत् ।
 पिपेठ । अपेठीत् । शठ कैतवे । शठति । शशाठ शैठतुः शैठुः ।
 शैठिय । अशाठीत्, अशठीत् । शुठ गतिप्रतिघाते । कुठ लुठ
 आलस्ये च । कुण्ठति । चुकुण्ठ । अकुण्ठीत् । शुठ शोषणे ।
 अठ लुठ गतौ । अठति । अठेत् । अठतु । आठ । अठ्यात् ।
 अठिता । अठिष्यति । आठीत् । इति ढान्ता धातवः । पुडु प्रम-
 र्दने । पुण्ढति । पुण्णढ । अपुण्डीत् । मुडु खण्डने च । मडु भूषा-
 याम् । गडु वदनैरुदेशे । शौडु गर्भे । यौडु सम्बन्धे । मेडु भ्रेडु
 म्लेडु लोडु उन्मादे । रोडु रौडु तौडु अनादरे । क्रीडु विहारे । क्रीडति ।
 क्रीडेत् । क्रीडतु । अक्रीडत् । चिक्रीड । क्रीडिष्यति । अक्रीडि-
 ष्यत । तुडु तोडने । हुडु हूडु हूडु हौडु गतौ । खौडु प्रतिघाते ।
 विड आक्रोशे । अड उद्यमे । लड निद्रासं । लडति, ललति । लडेत् ।
 लडतु । अलडत् । ललाड, लेडतुः, लेडु । लेडिय । अलाडीत्,
 अलडीत् । रुडु मदे । कडु कार्कश्ये । अडु जभियोगे । चुडु
 हावकरणे । इति ढान्ता धातवः । अग रग वग व्रण वण भण
 भ्रण मण षण ध्वण ध्रण कण क्वण चण शब्दे । अणति ।
 अणेत् । अणतु । आणत् । आण । आगीत् । रणति । रराण,
 रेणतुः, रेणुः । अराणीत्, अरणीत् । वणति । ववाण, ववणतुः,
 ववणुः । अवाणीत्, अवणीत् । चणति । चनाण, चेणतुः, चेणुः ।
 चेणिष । अचाणीत्, अचणीत् । ओणु अपनयने । ओणति ।

ओणेत् । ओणत् । औणत् । ओणाञ्कार । ओणाम्भुव ।
 ओणामास । ओण्यात् । ओणिता । ओणिष्यति । औणि-
 प्यत् । औणीत् । शोणृ वर्णगत्योः । श्रोणृ श्रोणृ संघाते । पैणृ
 गतिप्रेरणश्लेषणेषु । इति णान्ता घातवः । चित्ते सञ्ज्ञाने ।
 चेतति । चेतत् । चेतु । अचेतत् । चिचेत् । चित्यात् ।
 चेतिता । चेतियति । अचेतियत् । अचेतीत् । अत सातत्यगमने ।
 अंतति । अतत् । अतु । आतत् । आत, आततुः, आतुः ।
 अत्यात् । अतिता । अतियति । आतियत् । आतीत् ।
 च्युत् आसंजनं । च्योतति । च्योतेत् । च्योतु । अच्योतत् ।
 चुच्यात्, चुच्युततुः, चुच्युतुः । अच्युतत्, अच्युतताम्, अच्यु-
 तन् । अच्योतीन् अच्योतिष्टाम्, अच्योतिषुः । चुतृ श्रुतृ च्युतृ
 क्षरणे । चोतति । चुचोत् । अचुतत्, अचोतीत् । अध्योतीत्,
 अश्चुतत् । अश्च्युतन्, अश्च्योतीत् । जुतृ भासने । जोतति ।
 जोतेत् । जोतु । अनोतन् । जुनोत् । अनुतत्, अनोतीत् ।
 अंतु बन्धने । अन्तति । अन्तेत् । अन्तु । आन्तत् । आनन्त ।
 अन्त्यात् । अन्तिता । अन्तियति । आन्तियत् । आन्तीत् ।
 कित् निवासे । केतति । केतेत् । केतु । अकेतत् । चिकेत ।
 अकेतीत् । ऋत घृगागतिसन्धेषु । अर्तति । अर्तेत् । अर्तु ।
 आर्तत् । आर्त, आर्ततुः, आर्तुः । ऋत्यात् । अर्तिता ।
 अर्तियति । अर्तियत् । आर्तीत् । इति तान्ता घातवः । कुथु
 पुंथु लुथु मथु मन्य मान्य हिंसासंज्ञेशयोः । कुन्थति । कुन्थेत् ।

कुन्थत् । अकुन्थत् । चुकुन्थ । कुन्थ्यात् । कुन्थिता । कुन्थि-
 प्यति । अकुन्थिष्यत् । अकुन्थीत् । पुन्थति । लुन्थति । मयु-
 मन्थ्याद् । मथ्याद् । इति धान्ता धातवः । खाद् भक्षणे । खादति ।
 खादेत् । खादतु । अखादत् । चखाद । अखादीत्, अखदीत् । बद्
 स्यैर्ये । बदति । बदेत् । बवाद, वेदतु; वेदुः । वेदिथ । अवा-
 दीत्, अवदीत् । खद् हिंसायाम् । गद् व्यक्तायां वाचि । गदति ।
 गदेत् । गदतु । अगदत् । जगाद् । गद्यात् । गदिता । गदिष्यति ।
 अगादीत् । अगदीत् ।

नेङ्मादापतपदनदगदवपीवहीशमूचिग्यातिवाति

द्रातिप्सातिस्यतिहन्निदेग्धौ । २ । ३ । ७९ ।

इमेति माङ्मेडोर्ग्रहणम् । अदुस्पर्शान्त शब्दस्याद् स्पृ-
 षात् 'परस्योपसर्गस्यस्य नेर्नकारस्य माङादौ परे णो भवति । प्रणि-
 गदति । प्रण्यगदत् । प्रणिजगाद् । प्रण्यगदीत् । रद् विलेखने ।
 रदति । रदेत् । रदतु । अरदत् । रराद्, रेदतु, रेदुः । रेदिथ ।
 अरादीत्, अरदीत् । णद् विश्वदा अव्यक्ते शब्दे । नदति ।
 प्रणिनदति । नदेत् । ननाद् नदतु । नेदुः । अनादीत् अनदीत् ।
 जित्करणं वर्तमाने क्तप्रत्ययार्षम् । क्ष्वेदति । विश्वेद । क्ष्वेद्यात् ।
 अक्ष्वेदीत् । अर्द् गतियाचनयोः । अर्दति । अर्देत् । आनर्द् ।
 आर्दीत् । नर्द् णर्द् गर्द् शब्दे । नर्दति अणोपदेशत्वात् प्रनर्दति ।
 णोपदेशस्य तु नर्दति प्रनर्दति । गर्दति । जगर्द् । अगर्दीत् । तर्द्

हिंसायाम् । कर्द्दं कुत्सितं शब्दे । खर्द्दं दर्शने । अद्दु बन्धने
 अन्दति । अन्देत् । अन्दतु । आन्दत् । आनन्द । अन्द्यात् ।
 अन्दिता । अन्दिष्यति । आन्दिष्यत् । आन्दीत् । इद्दु परमैश्वर्ये ।
 इन्दति । इन्देत् । इन्दतु । ऐन्दत् । इन्दाद्यकार । इन्दास्वमूव ।
 इन्दामास । इन्द्यात् । ऐन्दीत् । विद्दु अवयवे । विन्दति ।
 विन्देत् । विविन्द । अविन्दीत् । णिद्दु कुत्सायाम् ।
 निन्दति । प्रणिन्दति । निनिन्द । अनिन्दीत् । टुनद्दु समृद्धौ ।
 नन्दति । नन्देत् । नन्दतु । अनन्दत् । ननन्द । अनन्दीद् ।
 चद्दु दीप्त्याह्लादनयोः । चन्दति । चचन्द । चन्द्यात् । अचन्दीत् ।
 क्रद्दु चेष्टायाम् । क्रद्दु क्रद्दु क्रुद्दु रोदनाह्वानयोः । कन्दति । चकन्द ।
 कन्द्यात् । अकन्दीत् । क्रन्दति । चक्रन्द । अकन्दीत् । क्कन्दति ।
 चक्कन्द । अक्कन्दीत् । क्किद्दु परिदेवने । क्किन्दति । क्किन्देत् ।
 क्किन्दतु । अक्किन्दत् । चिक्किन्द । अक्किन्दीत् । स्कन्दुं गतिशो-
 पणयोः । स्कन्दति । स्कन्देत् । स्कन्दतु । अस्कन्दत् । चस्कन्द ।
 स्कन्द्यात् । स्कन्ता । स्कन्तस्यति । अस्कन्तस्यत् । अस्कान्तीत् ।
 अस्कान्ताम्, अस्कान्तसु । अस्कान्ती, अस्कान्तम्, अस्का-
 न्त । अस्कान्तसम्, अस्कान्तस्व, अस्कान्तस्म । अङि पक्षे
 अस्कन्दत्, अस्कन्दताम्, अस्कन्दन् । अस्कन्दः, अस्कन्दतम्,
 अस्कन्दत । अस्कन्दम्, अस्कन्दाक्, अस्कन्दाम । इति दान्ता
 धातवः । पिधू गत्याम् । सेधति । सेधेत् । सेधतु । असेधत् ।
 सिषेध । सिष्यात् । सिषिता । सिषिष्यति । असिष्यात् ।

असेधीत् । पिधौ शास्त्रमाङ्गल्ययोः । सेधति । सेधेत् । सधतु ।
असेधत् । सिषेध । सिष्यात् । सेधिता । सेधिष्यति । असेधिष्यत् ।
असेधीत् । पक्षे सेद्धा । सेत्स्यति । असेत्स्यत् । असेत्सीत् ।
औदित्करणान्दु विकल्पेनेद् । शुन्ध शुद्धौ । शुन्धति । शुशुन्ध ।
शुष्यात् । शुन्धिता । शुन्धिष्यति । अशुन्धिष्यत् । अशुन्धीत् ।
इति धान्ता धातवः । स्तन धन ध्वन चन स्वन वन शब्दे ।
स्तनति । स्तनेत् । स्तनतु । अस्तनत् । तस्तान । अस्तानीत् ।
अस्तनीत् । धनति । दधान । अधानीत् । अधनीत् । ध्वनति ।
दध्वान । अध्वानीत् । अध्वनीत् । चनति । चचान, चेनतुः, चेतुः ।
अचानीत् । अचनीत् । स्वनति । सस्वान । वनति । ववान, ववनतुः,
ववनुः । वन्यात् । अवानीत् । अवनीत् । वन पन सम्भक्तौ ।
सनति । ससान, सेनतुः, सेतुः । असानीत् । असनीत् । कनै
दीप्तिकान्तिगतिषु । कनति । चकान । अकानीत् । अकनीत् ।
इति नान्ताः । गुणौ रक्षणे

गुणौधूपविच्छिपणिपनेरायः । ३ । ४ । १ ।

एभ्यो धातुभ्यः स्वायै आयः प्रत्ययो भवति । गोपायति ।
गोपायेत् । गोपायतु । अगोपायत् ।

अशयि ते वा । ३ । ४ । ४ ।

शुपादिभ्यस्ते आयादयः प्रत्यया अशयि वा भवन्ति ।

गोपायाञ्चकार । गोपायाम्बभूव । गोपायामास । जुगोष ॥
जुगुप्तु, जुगुप्सु ।

अतः । ४ । ३ । ८२ ।

अदन्ताद् घातोर्विहितेऽशिति प्रत्यये परे घातोर्कारस्य लुक्
भवति । गोपाध्यात्, गुप्यात् । गोपायिता । औट्त्वादिद्विरुल्लप
गोपिता, गोप्ता । गोपायिष्यति, गोपिष्यति, गोप्स्यति । अगो-
पायिष्यत्, अगोपिष्यत्, अगोप्स्यत् । अगोपायीत् अगोपा-
यिष्टाम्, अगोपायिषु । अगोपीत्, अगोपिष्टाम्, अगोपिषु ।
अगोप्तीत्, अगोप्ताम्, अगोप्सु । अगोप्ती, अगोप्तम्,
अगोप्त । अगोप्तम्, अगोप्स्व, अगोप्स्यम् । तप धूप क्तापे ।
तपति । तपेत् । तपतु । अतपत् । तताप, तपतु, तेषु । तेषिष्य ।
तप्यात् । तप्ता । तप्स्यति । अतप्स्यत् । अताप्तीत्, अताप्ताम्,
अताप्सु । अताप्ती । धूपायति । धूपायेत् । धूपायतु ।
अधूपायत् । धूपायाञ्चकार । धूपायाम्बभूव । धूपायामास । धूप्यात् ।
धूपायिता, धूपिता । धूपायिष्यति, धूपिष्यति । अधूपायिष्यत्,
अधूपिष्यत् । अधूपायीत्, अधूपीत् । रप लप जल्प व्यक्तवन्ने ।
रपति । रपेत् । रराप, रेपतु, रेपु । रेपिष्य । अरापीत्, अरपीत् ।
रपति । लट्ठाप, लेपतु, लेपु । लेपिष्य । अलापीत्, अल्पीत् ।
नल्पति । नल्पेत् । नल्पतु । अनल्पत् । जनल्प, ननल्पतु,
जनल्पु । अनल्पीत् । नप मानसे च । नपति । ननाप, नेपतु,

जेष्टु । जेषिथ । अजापीत्, अजपीत् । चप सान्त्वने । चपति ।
 चचाप, चेपनु, चेष्टु । चेषिय । अचपीत्, अचापीत् । पप
 समवाये । सपति । ससाप, सेपतु, सेष्टु । असापीत्, असपीत् ।
 सृष्टु गतौ सर्षति । सरेत् । सर्षतु । असर्षत् । ससर्ष, ससृपतु,
 ससृष्टु । ससर्षिथ, ससृपथु । सृष्यात् । सर्षा 'सृशोदिच्छपो वा'
 खसा । ससर्षति, ससृष्यति । अससर्षत्, अससृष्यत् । अद्यतन्याम्-

लृदिद्द्युतादिपुष्यादेः परस्मै । ३ । ४ । ६४ ।

लृदिता लृतादे पुष्यादेश्च धातो कर्तर्यद्यतन्या परस्मैपदेऽड्
 भवति । असृपत् । असृपताम्, असृपन् । असृप, असृपतम्,
 असृपत । असृपम्, असृपाव, असृपाम् । चुप मन्दायाम् । चोपति ।
 चुचोप, चुचुपतु, चुचुष्टु । अचोपीत् । तुप तुम्प तुप तुम्प
 तुफ तुम्फ तुफ तुम्फ हिंसायाम् । तोपति । तुतोप । अतोपीत् ।
 तुम्पति । तुम्पेत् । तुम्पतु । अतुम्पत् । तुतुम्प, सयोगान्तत्वात्
 तुतुम्पतु, तुतुम्पु ।

सकारजः शकारश्चेत् पाट्टवर्गस्तवर्गः ।

नकारजावनुस्वारपञ्चमौ ध्रुटि धातुषु ॥१॥

इति नगोपे तुप्यात् । अतुम्पीत् । त्रोपति । तुत्रोप । अत्रो-
 पीत् । तुम्पति । तुतुम्प । इति पान्ता धातवः । तोफति । तुतोफ ।
 अतोफीत् । तुम्फति । तुतुम्फ । अतुम्फीत् । त्रोफति । तुत्रोफ ।

अत्रोफीत् । हुम्फति । तुयुम्फ । अयुम्फीत् । वर्क रफ रफु गतौ । व-
 र्कति वर्केत् । र्कितु । अर्कत् । वर्क । अर्कीत् । रकति । रराक,
 रेफतुः, रेफु । अराफीत्, अरफीत् । रम्फति । रम्फ । अरम्फीत् ।
 इति कान्ता धातवः । अर्षे कर्षे स्वर्षे गर्षे चर्षे तर्षे नर्षे पर्षे चर्षे
 शर्षे पर्षे तर्षे रिशु रशु गतौ । अर्षति । आनर्षे । आर्षीत् । कर्षति ।
 चर्षे । अर्षीत् । चम्षे । अस्त्रर्षीत् । गर्षति । जगर्षे । अग-
 र्षीत् । चर्षति । चनर्षे । अचर्षीत् । तर्षति । तनर्षे । नर्षति ।
 ननर्षे । अनर्षीत् । पर्षति । पपर्षे । अपर्षीत् । शर्षति । शशर्षे
 अशर्षीत् । सर्षति । समर्षे । असर्षीत् । र्श्मिन्ति । रिश्मिन् । र्श्मन्ति ।
 रश्म्व । अरश्मीन् । कुशु आच्छादने । लुशु तुशु अदने । चुशु
 यस्त्रमंयोगे । चुश्चति मुखम् । चुचुश्च । अचुश्चीत् । इति शान्ता
 धातवः । च्मू च्म्भु श्चिभू पिम्भू भर्भे हिंसायाम् । च्मर्भति ।
 समर्भे सद्भवतुः । च्मभ्यात् । सर्भिता । सर्भिन्त्यति । अमर्भिष्यत् ।
 अगर्भीत् । च्मभति । सद्भम्भ । अच्मभीत् । सेभति । मिस्त्रेभ ।
 अस्त्रेभीन् । तिस्त्रति । मिपिन्भ । मिभ्यात् । अन्तिर्भीत् । शुष्म
 भातने । शुभ्भति । यभे नभे मेधुने । यभति । नयान,
 येभतुः । यन्ना, यन्नाती, यन्नातः । यन्त्यति, यन्त्यत,
 यन्त्यन्ति । भयन्त्यत् । भयाप्तीन्, भयाचान्,
 भयाप्नुः । भयाप्तीः, भयाचान्, भयाच । भयाचन्,
 भयाप्ता, भयाप्सम् । नभति । नभेत् । ननाभ, जेन्तु, जेन्तुः ।
 जेन्ति । नभ्यात् । नभिता । भनाभीत्, भनपीत् । इति शान्ता

घातवः । चमू छमू जमू झमू जिमू अदने । चमति । चमेत् । चमतु ।
 अचमत् । चचाम, चेमतुः, चेमुः । अचामीत् । अचमीत्, आङ्पूर्-
 वान्त ' छिवुङ्क्त्वाचमः ' आचामति । आचामेत् । आचामतु ।
 छमति । चछाम चच्छमतुः । अछामीत्, अच्छमीत् । जमति ।
 जजाम । जमति । जजाम । अजामीत्, अजमीत् । जेमति ।
 जेमेत् । जेमतु । अजेमत् । जिजेम जिजिमतुः । अजेमीत् ।
 जेमिता । क्रमू पादविक्षेपे ।

भ्रामभ्लासभ्रपक्रमरुमत्रमित्रुटिलपियसिसंय-
 सर्वा । ३ । ४ । ७३ । *

एभ्यः कर्तरि शिति श्यो वा भवति ।

क्रमो दीर्घः परस्मै । ४ । २ । १०९ ।

क्रमेः परस्मैपदानिमित्ते शिति परे दीर्घो भवति । क्राम्यति ।
 क्राम्येत् । क्राम्यतु । अक्राम्यत् । श्याभावे क्रामति । क्रामेत् ।
 क्रामतु । अक्रामत् । चक्राम । क्रम्यात् । क्रमिता । क्रमिष्यति ।
 अक्रमिष्यत् । ' न श्विजागृ-' इत्यादिना वृद्धिनिषेधे अक्रमीत् ।
 यमूं उपरमे—

गमिपद्यमश्छः । ४ । २ । १०६ ।

एषामत्यादौ शिति परे छो भवति । ' पष्ठ्याऽन्त्यस्य '
 यच्छति । यच्छेत् । यच्छतु । अयच्छन् । ययाम, येमतुः, येमुः ।

येमिष । यन्त्यान् । यन्ता । यंस्यति । अयंस्यन् । अयंतीन् । अयं-
 मिष्टाम् । अयंमिषुः । अयंतीः । अयंसिष्टम् । अयंमिष्ट । अयंमिषम् ।
 अयंमिषन् । अयंमिष्म । म्यम् शब्दे । स्यमति । णम् । प्रह्वन्वे ।
 जमति । नमन् । नमतु । अनमन् । ननाम । नेमतुः । नेनुः । नेमिष ।
 नम्यान् । नम्यति । अनम्यन् । अनंतीन् । अनंमिष्टाम् । अनं-
 मिषुः । अनंतीः । अनंमिष्टम् । अनंमिष्ट । अनंमिषम् । अनं-
 सिन्व । अनंसिष्म । णम् । एम् । स्यमति । मनाम । समतुः ।
 संम् । अमातीन् । म्ममति । स्तमन् । स्तमतु । अस्तमत् ।
 तस्नाम । तस्तमनुः । तस्तमुः । अस्तातीन् । अम । शब्दभक्त्योः ।
 अमति । अमन् । अमतु । आमत् । आम । आमतुः । आनुः ।
 आमीत् । अम । द्रम् । ह्मन् । मीन् । ग्मल्लं । ग्नी । द्रमति । द्राम ।
 अद्रमीत् । ह्मति । नह्म । अह्मीत् । मीमति । मिमीम् ।
 अमीमीत् । ' गमिष्यमः छः ' गच्छति । गच्छेत् । गच्छतु ।
 अगच्छत् । जगाम । जग्मतुः । जग्नुः । जग्मिष । जगन्व । गन्ता ।

गमोऽनात्मने । ४ । ४ । ५२ ।

गमः परम्य स्नाद्यशितः सांश्रिद् भवति, न त्वात्मनेपदे ।
 गमिष्यति । अगमिष्यन् । अद्यतन्याम्—अगमत् । अगमताम् ।
 अगमन् । अगमः । अगमतम् । अगमत । अगमम् । अगमात् ।
 भगमाम । इति मान्ना धात्वः । ह्य ह्यं क्त्वान्तौ च ।
 ह्यति । नह्य । अह्यीन् । ह्यति । नह्यं । अह्यीन् । म्यन्

बन्धने । मव्यति । ममव्य । अमव्यीत् । सूक्ष्य ईक्ष्य ईर्ष्य ईष्या-
 र्थाः । सूक्ष्यति । सुसूक्ष्य । असूक्ष्यीत् । असूक्ष्यिष्टाम् । असू-
 क्ष्यिषुः । ईक्ष्यति । ईक्ष्याञ्चकार । ईक्ष्याम्वभूव । ईक्ष्यामास ।
 ईक्ष्यात् । ईक्ष्यता । ईक्ष्यप्यति । ऐक्ष्यप्यत् । ऐक्ष्यात् । ईर्ष्यति-
 ईर्ष्याञ्चकार । ईर्ष्याम्वभूव । ईर्ष्यामास । ऐर्ष्यात् । शुच्यै चुच्यै
 अभिपवे । शुच्यति । शुशुच्य । शुच्य्यात् । अशुच्यीत् ।
 चुच्यति । चुचुच्य । चुच्य्यात् । अचुच्यीत् । इति यान्ता धा-
 तवः । त्सर छद्मगतौ । त्सरति । त्सरेत् । त्सरतु । अत्सरत् ।
 तत्सार । अत्सारीत् । कमर हृच्छने । कमरति । चक्रमार । अकम-
 रीत् । अत्र वभ्र मभ्र गतौ । चर भक्षणे च । घोरृ गतिचातुर्ये ।
 खीरृ प्रतिघाते । धोरति । दुधोर । अधोरीत् । खोरति । चुखोर ।
 अंखोरीत् । इति यान्ता धातवः । दल त्रिफला विशरणे । दलति ।
 ददाल देलतुः देलु । देलिय । अदालीत्, अदलीत् । फलति ।
 फलेत् । पफाल फलतुः फेलुः । अफालीत्, अफलीत् । मील
 शमील स्मील क्षमील निमेषणे । मीलति । मिमील । अमीलीत् ।
 एवं शमीलादीनाम् । पील प्रतिष्टम्भे । पीलति । पिपील । अपी-
 लीत् । पील वरणे । नीलति । निनील । अनीलीत् । शील
 समाधौ । शीलति । शिशील । अशीलीत् । कील बन्धे । की-
 लति । अकीलीत् । कूल आवरणे । कूलति । चुकूल । अकूलीत् ।
 शूल रुनायाम् । शूलति । शुशूल । अशूलीत् । तूल निष्कर्षे ।
 तूलति । तुतूल । अतूलीत् । पूल संघाते । पूल प्रतिष्ठायाम् । फल

निष्पत्तौ । फुल्ल विक्रसनं । फुल्लति वनं विक्रमतीत्यर्थः । चुल्ल हन्म-
करणे । चिल्ल शैथिल्ये च । पेल्ल फेल्ल शेल्ल पेल्ल सेल्ल वेहल्ल
सल्ल तिल्ल लिल्ल पल्ल वल्ल गतौ । केल्ल क्वेल्ल खेल्ल वल्ल चेल्ल
स्वल्ल चञ्जे । स्वरति । चस्वाल । अस्वालीत् । एवं खल्ल
संचये च । श्वल्ल श्वल्ल आशुगतौ । गल्ल अदनं इति लान्ता वा-
तवः । पूर्व पर्व मर्व पूरणे । पूर्वति । पुपूर्व । अपूर्वीत् । पर्वति ।
पपर्व । अपर्वीत् । मर्वति । ममर्व । अमर्वीत् । गर्व अभिनिवेशे ।
गर्वति । जगर्व । अगर्वीत् । छिवू सिवू निरसने—

छिवृक्स्वाचमः । ४ । २ । ११० ।

एषां त्यादिभिन्ने शिति परे दीर्घो भवति । छीवति । छीवेत् ।
छीवतु । अछीवत् ।

तिर्वा छियः । ४ । १ । ४३ ।

छिपो द्वित्वं सनि पूर्वस्य ति इत्यादेशो वा भवति । तिष्ठे
तिष्ठिवतुः तिष्ठियुः । तिष्ठेविथ । पक्षे टिष्ठेव टिष्ठिवतु. टिष्ठियुः ।
टिष्ठेविथ । 'भ्रादेर्नामिणो दीर्घो वौर्ध्वजनं' छीज्यात् । छेविता ।
छेविष्यति । अछेविष्यत् । अछेवीत् । क्षेवति । चिक्षेव । अक्षेवीत् ।
जीव प्राणधारणे । जीवति । निजीव । अजीवीत् । पीव मीव तीव
नीव स्यौल्ये । पीवति । पीवेत् । अपीवीत् । मीवति । तीवति ।
नीवति । पिपु मिपु निपु सेचनं । पिन्वति । पिपिन्व । अपिन्वीत् ।
हिपु दिपु जिपु प्रीणने । हिन्वति । निहिन्व । अहिन्वीत् ।

दिन्वति । दिदिन्व । अदिन्वीत् । जिन्वति । जिजिन्व । अजि-
 न्वीत् । इगु व्याप्तौ । इन्वति । ऐन्वत् । इन्वाञ्चकार । इन्वाम्ब-
 भूव । इन्वामास । ऐन्वीत् । अव रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमन-
 प्रवेशश्रवणान्मन्यर्ययाचनक्रियेच्च अदीप्त्यालिङ्गनहिंसादहनभाववृद्धि-
 पु । अवति । आव । अब्यात् । अविता । आवीत् । इति
 वान्ता धातव । कश शब्दे । कशति । चकाश । कश्यात् ।
 अकाशीत्, अरुशीत् । मिश मश रोषे च । मेशति । मिमेश ।
 अमेशीत् । शश प्लुतिगतौ । शशति । शशाश । अशाशीत्,
 अशशीत् । शिश समाधौ । नेशति । निनेश । अनेशीत् ।
 दृशुं प्रेक्षणे । 'श्रौतिकृबु'—इत्यादिना पश्यति । पश्येत् । पश्यतु ।
 अपश्यत् । ददर्श ददृशतु ददृशु । ददर्शिय पक्षे—

अः सृजिदृशोऽकिति । ४ । ४ । १११ ।

अनयो स्वरात् परोऽदन्तो भवति धुडादौ प्रत्यये परे, न तु
 किति । ददृष्ट । दृश्यात् । दृष्टा । दृक्ष्यति । अदृक्ष्यत् ।
 अद्यतन्या तु अङ्पक्षे—

ऋवर्णदृशोऽडि । ४ । ३ । ७ ।

ऋवर्णान्तानां दृशेश्च गुणो भवति अडि परे । अदर्शत्
 अदर्शताम् अदर्शन् । पक्षे अद्राक्षीत् । 'धुड्दृस्वाङ्गुगान्दिस्तयो'
 इति सिञ्जुकि अद्राष्टाम् । अद्राक्षु । अद्राक्षीः अद्राष्टम्
 अद्राष्ट । अद्राक्षम् अद्राक्ष्व अद्राक्ष्म । दृश दशने । दृशति ।

दृशेत् । दशत् । अदशत् । दश । दृश्यात् । दष्टा । दृङ्क्ष्यति ।
 अदृङ्क्ष्यत् । अदाङ्क्षीत् । अदाष्टाम् । अदाङ्क्षु । इति शान्ता
 धातव । वृषु शञ्चे । वीपति । जुषोष । अजुषत्, अजुषीत् ।
 जृष प्रसवे । ऊप रुनायाम् । ऊपति । ऊपाञ्चकार । उपाञ्चभूव ।
 ऊपामास । ऊप्यात् । उपिता । उपिष्यात् । औपिष्यत् ।
 औपिषीत् । ईप उञ्छे । ईपति । ईपत् । ईपतु । ऐपत् । ईपाञ्चकार ।
 ईपाम्बभूव । ईपामास । ऐपीत् । वृप विलेखने । कर्षति । चर्ष ।
 चर्षति । कृष्यात् ।

स्पृशादिस्पृषो वा । ४ । ४ । ११२ ।

स्पृशामृशत्स्पृषत्स्पृषात् स्पृश म्वरात् परो धुडागौ प्रत्ययं परे
 अदन्तो वा भवति, न तु किति । क्रष्टा पक्षे कर्षा । क्रक्ष्यति
 पक्षे कर्ष्यति । अक्रक्ष्यत्, अक्रक्ष्यत् ।

स्पृशमृशकृपत्स्पृषो वा । ३ । ४ । ५४ ।

एभ्यो धातुभ्योऽद्यतन्मा मिन् वा भवति । अकार्षीत् अकार्ष-
 णाम् अकार्षु । अकार्षी अकार्षाम् अकार्षे । अकार्षाम् अकार्ष-
 णाम् । अकारागम अकार्षीत् । सित्रोऽभावे—

दृशितो नाम्युपान्त्याददृशोऽनितः सकृ । ३ । ४ । ५५ ।

हकारान्ताद् दृशिभिलात् शिबन्ताद् नाम्युपान्त्यादनित्योऽद्य-
 तन्त्या सकृ भवति । अदृक्षत् अदृक्षताम् अदृक्षन् । अदृक्षः
 अदृक्षतम् अदृक्षत । अदृक्षम् अदृक्षाव अदृक्षाम । व

शिय जय जय वय मय मुय रुय रिय यूय जूय शय चय
हिंसायाम् । वृषू संवाते च । भय भर्त्सने । निषू विषू मिषू निषू
शूषू वृषू सैचने । मृषू सहने च । उषू श्रिषू श्लिषू मुषू प्लुषू दाहे ।
ओपति । उवोप । औपीत् । घृषू संघर्षे । हृषू अलीके । घर्षति ।
जघर्ष । अघर्षीत् । हर्षति । जहर्ष । अहर्षीत् । पुष पुष्टौ । पो-
पति । पुपोप । अपोपीत् । भूष तसु अलङ्कारे । भूषति । बुधष ।
अभूषीत् । इति षान्ता धात्वः । तंसति । ततंस । अतंसीत् ।
लस श्लेषणक्रीडनयोः । लसति । ललास लेमतुः लेसुः । लेसिय ।
अलासीत् । वस्त्वं अदने । वसति । वसेत् । जघास ।

गमहनजनखनघसः स्वरेऽनङि विङति लुक्

। ४ । २ । ४४ ।

एषामुषान्त्यस्याङ्गजे स्वरादौ विङति परे लुग् भवति ।

घस्वसः । २ । ३ । ३६ ।

नाम्यादेः परम्य घस्वमोः स पो भवति । जक्षतुः जक्षुः ।
जचसिथ, जचस्थ । चञ्यात् । चन्ता चन्तारौ चन्तारः ।

सस्तः सि । ४ । ३ । ९२ ।

धातोः सन्तंस्याशिति सादौ प्रत्यये विषयभूते तो भवति ।
चत्स्यति । अचत्स्यत् । अवसत् अवसताम् अवसन् । अवसतः अवस-
वम् अवसत । अवसम् अवसाव अग्रसाम । हसे हसने । हसति ।
ज्जहास । अहसीत् । पित्-पेत् वेत् गतौ । पेसति । पिपेत् पिपे-

सतुः पिपेसुः । अपेसीत् । शसू हिंसायाम् । शसति । शशात् । अशा-
 सीत्, अशसीत् । शंसू स्तुतौ च इति सान्ता धातवः । मिहं सेचने ।
 मेहति । मिमेह । मिह्यात् । मेदा । मेक्ष्यति । अमेक्ष्यत् । अमेक्षत्
 अत्र स्रक् अमेक्षताम् अमेक्षन् । अमेक्ष अमेक्षतम् अमेक्षत । अमे-
 क्षम् अमेक्षाच्च अमेक्षाम् । दहं भस्मीकरणे । दहति । दहेत् । दहतु ।
 अदहत् । ददाह देहतु देहुः । देहिय, ददग्ध । दह्यात् । दग्धा ।
 घक्ष्यति । अधक्ष्यत् । अधाक्षीत् अधाग्धाम् अधाक्षु । अधाक्षीः
 अधाग्धम् अधाग्ध । अधाक्षम् अधाक्ष्च अधाक्षम् । रह त्यागे ।
 रहु गतौ । रंहति । रंह । अरंहीत् । दृह दृहु वृह वृद्धौ । वृहु
 वृहु शब्दे च । रंहति । वरंह । अद्यतन्यामदि अवृहत् अवृहताम्
 अवृहन् । अब्भावे अवर्हीत् अवर्हिष्टाम् अवर्हिषुः । वृंहति ।
 वृंह । अवृंहति । उहू तुहू दुहू अर्धने । ओहति । औहत्,
 औहीत् । तोहति । तुतोह । अतुहत्, अतोहीत् । दोहति ।
 दुदोह । अदुहत्, अदोहीत् । अर्हं मह पूजायाम् । अर्हति ।
 आनर्ह । आर्हीत् । महति । ममाह मेहतु मेहुः । अमहीत् ।
 इति हान्ता धातवः । उक्ष सेचने । उक्षति । उक्षाश्चकार । उक्षा-
 म्भृव । उक्षामात् । औक्षीत् । रक्ष पालने रक्षति । ररक्ष ।
 अरक्षीत् । मक्ष मुक्ष संघाते । मुक्षति । मुमुक्ष । अमुक्षीत् ।
 अक्षौ व्याप्तौ च ।

॥ वाऽक्षः । ३ । ४ । ७६ ।

अक्षवातोः कर्त्तरि विहिते शित्ति प्रत्यये श्नुर्वा भवति । १

उभोः । ४ । ३ । २ ।

तोः पर्योरुभोः प्रत्यययोः स्थाने गुणो भवति, अक्ङिति
 प्रत्यये परे । अक्ष्णोति अक्ष्णुतः अक्ष्णुवन्ति । अक्ष्णोषि
 अक्ष्णुथ. अक्ष्णुथ । अक्ष्णोमि अक्ष्णुवः अक्ष्णुम । अक्ष्णुयात् ।
 अक्ष्णोतु, अक्ष्णुतात् अक्ष्णुताम् अक्ष्णुवन्तु । अक्ष्णुहि,
 अक्ष्णुतात् । आक्ष्णोत् । पक्षे अक्षति । अक्षेत् । अक्षतु । आक्षत् ।
 आनक्ष । आनक्षिय, आनष्ट । अक्ष्यात् । अक्षिता, अष्टा ।
 अक्षिष्यति, अक्ष्यति । आक्षिष्यत्, आक्ष्यत् । आक्षीत्
 आक्षिष्टाम् आक्षिषुः । इडभावे आष्टाम् आक्षुः ।
 आष्टम् आष्ट । आक्षम् आक्ष्व आक्ष्म । तक्षौ त्वक्षौ तनूकरणे ।
 तक्षति । ततक्ष ततक्षतुः । ततक्षिय, ततष्ट । तक्ष्यात् । तक्षिता,
 तष्टा । तक्षिष्यति, तक्ष्यति । अतक्षिष्यत्, अतक्ष्यत् । अतक्षीत्
 अतक्षिष्टाम् अतक्षिषुः । इडभावपक्षे अताक्षीत् अताष्टाम्
 अताक्षुः । त्वक्षति । तत्वक्ष । अत्वक्षीत्, अत्वाक्षीत् ।
 णिक्ष चुम्बने । वक्ष रोषे । त्वक्ष त्वचने । सूक्ष्म अनादरे । काक्षु
 वाक्षु माक्षु काङ्गायाम् । सृं गतौ सरति । सरेत् । सरतु । असरत् ।

वेगे सत्तेर्धान् । ४ । २ । १०७ ।

वेगे गम्यमाने स्रधात्तोरत्याद्यौ शिति परे धावादेशो भवति ।
 भावति । धावेत् । धावतु । अधावत् । ससार सस्रतुः सस्रुः ।
 सर्ताः । सरिष्यति । अस्रिष्यत् ।

सत्स्यर्चैर्वा । ३ । ४ । ६ ? ।

आभ्यां कर्त्तर्यद्यतन्यामङ् वा भवति । असरत् असरताम्
अमरन् । पक्षे अमार्पात् असार्ष्टाम् असार्पुः इत्यादीनि रूपाणि ।

इति भ्वादिगणे परस्मैपदं सप्ताक्षम् ।

अथात्मनेपदम् ।

गाङ् गतौ ' इङित्तः कर्त्तरि ' इत्यात्मनेपदम् । शवि - दोग्धिं
च गाते, गाते ।

अनतोऽन्तोऽदात्मनेपदे । ४ । २ । ? ? ४ ।

अनत. परस्यात्मनेपदस्यस्यान्तोऽद् भवति । गाते । गास्ते
गाथे गाध्वं । ' इडेत्पुसि चातो लृक् ' इति मे गावहे गामहे ।
गेत्त गेयाताम् गेरन् । गेयाः गेयायाम् गेत्वम् । गेय गेवहि
गेमहि । गाताम् गाताम् गाताम् । गास्व गायाम् गाध्वम् । गै
गावहै गामहै । अगात् अगाताम् अगात् । अगायाः अगायाम्
अगाध्वम् । अगे अगावहि अगामहि । जगे जगाते जगिरे ।
जगिषे जगाथे जगिध्वं । जगे जगिवहे जगिमहे । गासीष्ट गासी-
यास्ताम् गासीरन् । गासिष्ठाः गासीयास्याम् गासीध्वम् । गासीष्य
-गासीवहि गासीमहि । गाता गातारौ गातारः । गातासे गातास्ये

गाताध्वे । गाताहे गातास्वहे गातास्महे । गास्यते गास्येते गा-
 स्यन्ते । गास्यसे गास्येथे गास्यध्वे । गास्ये गास्यावहे गास्या-
 महे । अगास्यत अगास्येताम् अगास्यन्त । अगास्यथाः अगा-
 स्येथाम् अगास्यध्वम् । अगास्ये अगास्यावहे अगास्यामहे ।
 अद्यतन्याम्—अगास्त अगासाताम् अगास्त । अगास्याः अगा-
 सायाम् अगाद्व्वम् । अगासि अगास्वहि अगास्महि । धिङ्
 ईषद्वसने । शवि गुणे च स्मयते स्मयेते स्मयन्ते । स्मयसे
 स्मयेथे स्मयध्वे । स्मये स्मयावहे स्मयामहे । स्मयेत स्मये-
 याताम् स्मयेरन् । स्मयेथाः स्मयेथाथाम् स्मयेध्वम् । स्मयेथ
 स्मयेवहि स्मयेमहि । स्मयताम् स्मयेताम् स्मयन्ताम् । स्मयस्व
 स्मयेथाम् स्मयध्वम् । स्मयै स्मयावहै स्मयामहै । अस्मयत
 अस्मयेताम् अस्मयन्त । अस्मयथाः अस्मयेथाम् अस्मयध्वम् ।
 अस्मये अस्मयावहि अस्मयामहि । परोक्षायाम्—सिष्मिये सिष्मि-
 याते सिष्मियेरे । सिष्मियेथे सिष्मियाथे सिष्मियिध्वे, सिष्मि-
 यिध्वे । सिष्मिये सिष्मियिवहे सिष्मियिमहे । स्मेपीष्ट स्मेपीया-
 स्ताम् स्मेपीरन् । स्मेता स्मेतारौ स्मेतारः । स्मेतासे । स्मेप्यते
 स्मेप्येते स्मेप्यन्ते । अस्मेप्यत अस्मेप्येताम् अस्मेप्यन्त । अद्य-
 तन्याम्—अस्मेष्ट अस्मेपाताम् अस्मेपत । अस्मेष्टाः अस्मेपाथाम्
 अस्मेष्ट्व्वम् । अस्मेषि अस्मेष्वहि अस्मेष्महि ॥ डीङ् विहायसां
 गतौ डयते । डयेत । डयताम् । अडयत । डिङ्ये डिङ्याते
 डिङ्येरे । डयिपीष्ट । डयिता । डयिप्यते । अडयिप्यत् । अड-

यिष्ट अडयिपाताम् अडयिपत । उंङ् कुङ् गुंङ् घुंङ् डुङ् शब्दे ।
 अवते । अवेत । अवताम् । आवत । ऊवे ऊवाते ऊविर । ओपीष्ट ।
 ओता । ओप्यते । औप्यत । औष्ट औपाताम् औपत । कवते । चुकुवे ।
 गवते । जुगुवं । अगोष्ट । घवते । जुगुवे । अघोष्ट । ड्वते ।
 बुडुवे । अडोष्ट । च्युंङ् ज्युंङ् जुंङ् पुंङ् प्लुंङ् गतौ । च्यवते ।
 च्यवंत । च्यवताम् । अच्यवत । चुच्युवे । च्योपीष्ट । च्योता ।
 च्योप्यते । अच्योप्यत । अच्योष्ट । रुंङ् रोपणे । रवते । रुवे ।
 अरोष्ट । पूङ् पवने । पवते । प्वेत । पवताम् । अपवत । पुपुवे ।
 पविपीष्ट । पविता । पविप्यते । अपविप्यत । अपविष्ट अपविपाताम्
 अपविपत । मूङ् मन्वने । मवते । म्वेत । मवताम् । अमवत ।
 मुमुवे । मविपीष्ट । मविता । मविप्यते । अमविप्यत । अमविष्ट ।
 धृङ् अदध्वंसते । धरते । दध्रे । अधरिष्ट । मेङ् प्रतिदाने । मयते ।
 मयेत । मयताम् । अमयत । ममे । अमास्त अमासताम्
 अमासत । अमास्था. अमास्थाम् अमाश्चम् । अमासि
 अमास्वहि अमास्महि । देङ् त्रैङ् पालने । दयते । दयेत ।
 दयताम् । अदयत । परोक्षायाम्—

देदिगिः परोक्षायाम् । ४ । १ । ३२ ।

देङ्धातोः परोक्षायां विगिरादंशो भवति, न च द्विः ।
 दिग्ये दिग्याते दिग्यिरे । दार्मीष्ट । दाना । दास्यते । अदास्यत ।
 अदधतत्याम्— ।

इथ स्यादः । ४ । ३ । ४१ ।

स्थाधातोर्दासंज्ञकाच्चात्मनेपदविषय . सिच् विद्धद् भवति ।
 सिधोगे चानयोरि । 'धुइइस्वाद्' इत्यादिना सिञ्चुकि अदित
 अदिपाताम् अदिपत । अदिथा अदिपाथाम् अदिद्वम् ।
 अदिपि अदिष्वहि अदिष्महि । वहुद् कौटिल्ये । वङ्कते ।
 वङ्कते । अवङ्कित । अकुब् लक्षणं । अङ्कते । अङ्कते । अङ्कताम् ।
 आङ्कत । आनङ्कते । अङ्किपीष्ट । अङ्किता । अङ्किष्यते । आङ्कि-
 ष्यत । आङ्किष्ट । शीकृद् सेचने । शीकते । शीकते । शिशिके ।
 अशीकिष्ट । लोकृद् दर्शने । लोकते । लुलोके । अलोकिष्ट ।
 श्लोकृद् संघाते । द्रेकृद् धेकृद् शब्दोत्साहे । रेकृद् शकुब्
 शङ्कायाम् । ककि लौल्ये । ककते । ककते । ककताम् । अककत ।
 चकके चककते चककिरे । ककिपीष्ट । ककिता । ककिष्यते ।
 अककिष्यत । अककिष्ट । कुकि वृकि आदाने । चकि तृप्तिप्रति-
 घातयो । ककुब् चकुब् त्रकुब् श्रकुब् श्लकुब् दौकृब् त्रौकृब्
 ष्वष्कि वस्कि मस्कि तिकि टिकि टीकृब् सेकृब् सेकृब् रघुब्
 लघुब् गतौ । कङ्कते । चरुङ्के । अकङ्किष्ट । ढौकते । लुढौके ।
 अढौकिष्ट । लङ्कते । ललङ्के । अलङ्किष्ट । अघुब् वघुब् गत्याक्षेपे ।
 आङ्किष्ट । अवङ्किष्ट । मघुब् कैतवे च । मङ्कते । अमङ्किष्ट ।
 न्नाघृद् कत्यने । न्नाघते । लोचृद् दर्शने । लोचते । लुलोचे ।
 अलोचिष्ट । पचि संचने । सचते । कचि बन्धने । कचते । चकचे ।
 अकचिष्ट । वचि दीप्तौ । मचि मुचुब् कल्कने । मुचते । मुमुच्ये ।

अमुच्चिष्ट । पचुङ् व्यक्तीकरणे पचते । पपञ्च । अपच्चिष्ट । ए-
नृङ् भ्रेनृङ् भ्रानि दीप्तौ । एननं । एजाञ्चके । एजाम्बभूवे ।

अस्तेः सिं हस्त्वेति । ४ । ३ । ७३ ।

अस्तं. सः सादौ प्रत्यये परे लुञ् भवति, एति परे तु सो हः
स्यात् । एजामाहे । एजिपीष्ट । एजिता । एजिप्यते । ऐजिप्यत ।
ऐजिष्ट । इजुङ् गतौ । इजते । इजाञ्चके । इजाम्बभूवे । इजा-
माहे । इजिपीष्ट । इजिता । इजिप्यते । ऐजिप्यत । ऐजिष्ट ।
ऋनि गतिव्यानार्जनोपार्जनेषु । अर्जते । आनृजे । आर्निष्ट ।
ऋजुङ् भृजङ् भर्जने । ऋजते । आनृजे । आर्जिष्ट । तिनि
क्षमानिदानयोः क्षमायां ' गुप्तित्तः '-इति तितित्तते चेष्टि
चेष्टायाम् । चेष्टते । अचेष्टिष्ट । एठि हेठि विवाहायाम् । एठते ।
एठाञ्चके । एठाम्बभूवे । एठामाहे । ऐठिष्ट । हेठते । जिहेठे ।
अहेठिष्ट । मटुङ् कटुङ् शोके । मुटुङ् पलायने । मुण्टते । मुमुण्टे ।
अमुण्टिष्ट । अटुङ् पटुङ् गतौ । अण्टते आण्टे । आण्टिष्ट ।
पण्टते । पण्टे । अपण्टिष्ट । हुडुङ् पिडुङ् संवाते । हिडुङ् गतौ
त्र । हिण्टते । जिहिण्टे । अहिण्टिष्ट । शडुङ् रुनायां च ।
शण्डते । शशण्डे । अशण्डिष्ट । तडुङ् ताडने । तण्डते । ततण्डे ।
अतण्डिष्ट । त्रिणुङ् वृणुङ् ग्रहणे । त्रिणुणते । जित्रिणुणे ।
अत्रिणुण्टिष्ट । पणि व्यवहारस्तुत्यो । 'गुपौधूप-' इत्यादिनाऽऽय-
प्रत्यये । अनुबन्धन्त्याशक्तिं परे आयप्रत्ययान्ताभावपक्षे चरितार्थं-
त्वाद् आयप्रत्यये सति आत्मनंपदं न भवति । पणायति । पणा-

येत् । पणायत् । अपणायत् । पणायञ्कार, पणायाम्बभूव, पणा-
 यामास । पेणे पेणाते पेणिरे । पणाय्यात्, पणिपीष्ट । पणा-
 यिता, पणिता । पणायिष्यति, पणिष्यते । अपणायिष्यत्, अप-
 णिष्यत । अपणायीत्, अपणिष्ट । यतैङ् प्रयत्ने । यतते । यतत ।
 यतताम् । अयतत । येतुं येताते येतिरे । येतिषे येताथे येतिष्वे ।
 येते येतिवहे येतिमहे । यतिपीष्ट । यतिता । यतिष्यते । अयति-
 ष्यत । अयतिष्ट । युतृङ् जुतृङ् भासने । योतते । युयुते । अयो-
 तिष्ट । जोतते । जुजुते । अजोतिष्ट । नायृङ् उपतापैश्वर्याशीषु च ।
 नाथते । नाथेत । नाथताम् । अनाथत । अथुङ् शैथिल्ये ।
 अथन्थते । अथुङ् कौटिल्ये । अथन्थते । अग्रन्थे । अग्रन्थिष्ट । कल्पि-
 ष्यायाम् । कल्पते । चकल्पे । अकल्पिष्ट । श्विदुङ् श्वैत्ये ।
 श्विन्दते । शिश्विन्दे । अश्विन्दिष्ट । वदुङ् स्तुत्यभिवादनयोः ।
 वन्दते । ववन्दे । अवन्दिष्ट । भदुङ् सुखकल्याणयोः । भन्दते ।
 बभन्दे । अभन्दिष्ट । स्पदुङ् किञ्चिच्चलने । स्पन्दते । पस्पन्दे ।
 अस्पन्दिष्ट । क्लिदुङ् परिदेवने । मुदि हर्षे । मोदते । मुमुदे ।
 अमोदिष्ट । ददि दाने । ददते । ददेत । ददताम् । अददत । दद्वे ।
 ददिपीष्ट । ददिता । ददिष्यते । अददिष्यत । अददिष्ट । हर्दि
 प्रीतिपोत्सर्गे । हदते । हदेत । हदताम् । अहदत । जहदे । हत्सीष्ट ।
 हत्ता । हत्स्यते । अहत्स्यत । अहत्त अहत्साताम् अहत्सत ।
 प्र्वदि स्वदि स्वादि आस्वादाने । स्वदते । सस्वदे । अस्वदिष्ट । उर्दि
 मानकीडनयोश्च । उर्दते । उर्देत । उर्दताम् । और्दत । उर्दाच्चके ।

उर्दाम्बभूव । उर्दामाहे । उर्दिपीष्ट । उर्दिता । उर्दिप्यते । और्दि-
 प्यत । और्दिष्ट । पृदि क्षरणे । पर्दि कुत्सिते शब्दे । स्कुन्दुङ् आप्रवणे ।
 स्कुन्दत । चुम्कुन्दे । अस्कुन्दिष्ट । एधि वृद्धौ । एधते । एधेत ।
 एधताम् । ऐधत । एधाञ्चक्रे । एधाम्बभूव । एधामाहे । एधिपीष्ट ।
 एधिता । एधिप्यत । ऐधिप्यत । ऐधिष्ट । स्पर्धि संघर्षे । स्पर्धत ।
 पस्पध । अस्पर्धिष्ट । गाधृङ् प्रतिष्ठादिप्साग्रन्थेषु । बाधृङ् रोटने ।
 बाधत । दधि धारणे । दधते । अदधिष्ट । नाधृङ् उपतापैश्वर्याशीःषु
 च । पनि स्तुतौ । पनायति । पनायेत् । पनायतु । अपनायत् ।
 पनायाञ्चकार । पनायाम्बभूव । पनायामास । पेने । पनाप्यात् ,
 पनिपीष्ट । पनायिता, पनिता । पनायिष्यति, पनिष्यते । अपनायि-
 प्यत्, अपनिष्यत । अपनायीत, अपनिष्ट । मानि पूजायाम् ।
 त्रिचारे 'शान्दान्मान्-' इति मीमांसते । । तंगृङ् कम्पने च ।
 त्रपौपि लज्जायाम् । त्रपत । त्रपेत । त्रपताम् । अत्रपत । 'तृत्रप-
 फलभजाम्' त्रेपे त्रेपातं त्रेपिरे । त्रेपिरे त्रेपाथं त्रेपिध्वे । त्रेपे
 त्रेपिवहे त्रेपिमहे । त्रेपिपीष्ट, त्रप्सीष्ट, 'धूगौदितः' इति विक्र-
 ल्पेट् । त्रपिता, त्रप्ता । त्रपिष्यते, त्रप्स्यते । अत्रपिष्यत, अत्र-
 प्स्यत । अत्रपिष्ट, अत्रप्त । गुपि गोपन-कुत्सनयोः । गर्हायां ।
 'गुप्-तिनः'-इति जुगुप्सते । अजुङ् रजुङ् शब्दे । अम्बते । आम्बे ।
 आम्बिष्ट । रम्बते । रम्बे । अरम्बिष्ट । कजृङ् कर्षणे । कज्री-
 वृद् अघाट्ये । क्षीवृद् मदे । वल्भि भोजने । गल्भि
 घाट्ये । रभि रामस्ये । रभते । रभेत । रभताम् । अरभत् । र-

रेभाते रेभिरे । रप्सीष्ट । रब्धा । रप्स्यते । अरप्स्यत । अरब्ध
 अरप्साताम्, अरप्सत । अरब्धाः । डुलभिप् प्राप्तौ ।
 लभते । लभेत । लभताम् । अलभत । लेभे । लब्धा । लप्स्यते ।
 अलप्स्यत । अलब्ध । भामि क्रोधे । क्षमौषि सहने । क्षमते ।
 क्षमेत । क्षमताम् । अक्षमत । चक्षमे । क्षमिपीष्ट, क्षंसीष्ट ।
 क्षमिता, क्षन्ता । क्षमिष्यते, क्षंस्यते । अक्षमिष्यत, अक्षंस्यत ।
 अक्षमिष्ट । अक्षंस्त अक्षंसाताम् अक्षंसत । अक्षंस्था. अक्षंसा-
 याम् अक्षंश्चम् । अक्षंसि अक्षंस्वहि अक्षंस्महि । कमूड्
 कान्तौ ।

कमेणिङ् । ३ । ४ । २ । .

कमेः स्वायें णिङ् भवति । कामयते । कामयेत । कामय-
 ताम् । अकामयत । कामयाञ्चक्रे, कामयाम्बभूवे, कामयामाहे ।
 चकमे चक्रमाते चकमिरे । 'चकमिषे । 'अशवि ते वा' ।
 कामयिपीष्ट, कमिपीष्ट । कामयिता, कमिता । कानयिष्यते,
 कमिष्यते । अकामयिष्यत, अकमिष्यत । 'णिश्चिदुत्तुकमः कर्तारि-
 षुः' अचक्रमत । णिङ्पक्षे तु 'असमानलोपे सन्वल्लघुनि ङे'
 'लघोर्दीर्घोऽस्वरादेः' इति अचीकमत । अयि वयि पयि मयि
 नयि चयि रयि गतौ । अयते । प्र+अयते—

उपसर्गस्यायौ । २ । ३ । १०० ।-

उपसर्गस्यस्य रकारस्यायघातौ परे लकारो भवति । ज्ञायते ।
 श्लायते । अयेत । अयताम् । आयत ।

दयायास्कासः । ३ । ४ । ४७ ।

एभ्यो धानुभ्यः परस्याः परोक्षायाम् भवति । आम-
न्ताच्च परे कृन्वस्तयः परोक्षान्ता अनुप्रयुज्यन्ते । अयाञ्चक्रे
अयाम्भूवे । अयामाहे । अयिपीष्ट । अयितासे । अयिप्यते ।
आयिप्यत । आयिष्ट । वयते । पयते । नयते । स्यते । तयि
णयि रक्षणे च । तयते । तेये । अतयिष्ट । नयते । नेये । अन-
यिष्ट । दयि दानगतिहिंसादहनेषु च । दयते । दयेत । दयताम् ।
अदयत । दयाञ्चक्रे । दयाम्भूवे । दयामाहे । दयिपीष्ट । दयिता ।
दयिप्यत । अदयिप्यत । अदयिष्ट । क्ष्मायैङ् विध्नन् । क्ष्मायते ।
क्ष्मायेत । क्ष्मायताम् । अक्ष्मायत । चक्ष्माये । क्ष्मायिपीष्ट ।
क्ष्मायिता । क्ष्मायिप्यते । अक्ष्मायिप्यत । अक्ष्मायिष्ट । स्फायैङ्
ओप्यायैङ् वृद्धौ । स्फायते । स्फायेत । स्फायताम् । अस्फा-
यत । पस्फाये । अस्फायिष्ट । प्वायते । प्वायेत । प्वायताम् ।
अप्वायत । परोक्षायाम्—

प्यायः पीः । ४ । १ । ९१ ।

प्यायः परोक्षायडोः पीर्भवति । पिप्ये आपिप्ये । अद्यत-
न्याम्—

दीपजनबुधिपूरितायिप्यायो वा । ३ । ४ । ६७ ।

एभ्यः कर्तर्यद्यतन्वास्ते परे जिञ्चा भवति, तल्लुक् च ।
अप्यायि, अप्यायिष्ट । तायुङ् संतानपालनयोः । तायते । तताये ।
अतायि, अतायिष्ट । वलि वलि सवरणे । वलते । ववले । अव-

लिष्ट । शठि चरने च । शरते । शले । अशलिष्ट । कलि शब्द-
 संन्यायनयो । रुचते । चरुले । अकलिष्ट । काशृड् दीप्तौ । का-
 शते । चक्रशे । अकाशिष्ट । क्लेशि विवाधने । क्लेशते ।
 चक्लेशे । अक्लशिष्ट । भापि व्यक्ताया वाचि । भापते । वभापे ।
 अभापिष्ट । ईपि गतिर्हिंसादर्शनेषु । ईपते । ईपाञ्चके । ईपाम्बभूवे ।
 ईपामाहे । ऐषिष्ट । काशृड् शब्दकृत्तायाम् । कासते । कासाञ्चके ।
 कासाम्बभूवे । कासामाहे । अकासिष्ट । भासि दुधामि दुम्ल-
 सृड् दीप्तौ । भासने ' भासभ्लास-' इत्यादिना वा श्ये कृते भा-
 स्यते । भ्रासते, भ्रास्यते । राशृड् णासृड् शब्दे । रासते ।
 रासं । अरासिष्ट । नासते । ननासे । अनासिष्ट । णसि कौटिल्ये ।
 नसते । नेसे । अनसिष्ट । भ्यसि भये । भ्यसते । बभ्यसे ।
 अभ्यसिष्ट । आशृड् शसृड् इच्छायाम् । आशमते । आशशसे ।
 आशंसिष्ट । ईहि चेष्टायाम् । ईहते । ईहाञ्चके । ईहाम्बभूवे ।
 ईहामाहे । ऐहिष्ट । ऊहि वितर्के । उहते । उहाञ्चके । औहिष्ट ।
 गाहौड् विजोडने । गाहते । जगाहे । गाहिपीष्ट, गाहीष्ट । गाहिता,
 गादा । गाहिव्यते, वाश्चत । अगाहिव्यत, अवाश्चत । अगाहिष्ट,
 अगाढ । अगाहिषाताम्, अवाक्षाताम् । अगाहिषत, अवाक्षत । अ-
 गाहिष्ठा, अगादा । अगाहिषायाम्, अवाक्षायाम् । अगाहिड्ढ्वम्,
 अगाहिड्ढ्वम्, अगाहिध्वम्, अवागूड्ढ्वम्, अवाट्ढ्वम् । अगाहि,
 अगाहिपि । अगाहिध्वहि, अवाश्चहि । अगाहिष्महि, अवाष्महि ।
 ग्लाहौड् ग्रहणे । ग्लाहते । दक्षि श्रेष्ठ्यै च । दक्षते । दक्षे । अदक्षिष्ट

शिक्षि विद्योपादाने । शिक्षते । शिक्षेत । शिक्षताम् । अशिक्षत ।
 शिक्षिष्ये । शिक्षिषीष्ट । शिक्षिता । शिक्षिष्यते । अशिक्षिष्यन् ।
 अशिक्षिष्ट । मिक्षि चाच्चायाम् । मिक्षते । विमिक्षे । अभिमिक्षिष्ट ।
 दीक्षि मौण्डयेन्व्योपनयननिधमव्रताङ्गेषु । दीक्षते । द्विदीक्षे ।
 अदीक्षिष्ट । ईक्षि दर्शने । ईक्षते । ईक्षाञ्चक्रे । ईक्षाम्यभूवे ।
 ईक्षामाहे । ऐक्षिष्ट ।

इत्यात्मनेपदं समाप्तम् ।

अधोभयपदिनः ।

अग्निं सेवायाम् 'इङित्' इति फल्गति कर्तव्येऽत्मनेपदमन्यभा
 परस्मैपदम् । श्रयते । श्रयेत् । श्रयताम् । अश्रयत् । शिश्रिये ।
 श्रियिषीष्ट । श्रियिता । श्रियिष्यते । अश्रियिष्यन् । अद्यतन्याम्—
 'णिश्चि—' इत्यादिना जेप्रत्यये द्वित्वं अशिश्रियत् । श्रयति ।
 श्रयेत् । श्रयतु । अश्रयत् । शिश्राय । श्रीयत् । श्रियिता ।
 श्रियिष्यति । अश्रियिष्यत् । अशिश्रियत् । णीङ् प्राप्णे । नयति ।
 नयते । नयेत् । नयेत । नयतु । नयताम् । अनयत् । अनयन् ।
 निनाय । निन्ये । नीयात् । नेषीष्ट । नेतामि । नेतासे । नेष्यति ।
 नेष्यते । जनेष्यत् । अनेष्यत् । अनेषीत् । अनेष्ट । हङ्ग् हङ्गे ।
 हरति । हरते । जहार । जहे ।

ऋचर्णात् । ४ । ३ । ३६ ।

ऋचर्णात् । ४ । ३ । ३६ ।
 ऋचर्णात् । ४ । ३ । ३६ ।
 ऋचर्णात् । ४ । ३ । ३६ ।

भवतः । हृषीष्ट ' रिः शक्याशीयै ' ह्रियात् । हर्ता । हरिष्यति ।
हरिष्यते । अहरिष्यत् । अहरिष्यत । अहर्षीत् । सिचः कित्त्वे
गुणाभावे सिञ्चिकि अह्न अह्पाताम् अह्पत । भृग् भरणे ।
भरति । भरते । जमार वभ्रतुः वधुः । वभर्ष वभ्रथुः वभ्र ।
वभार, वभर वभृत् वभृम । वभ्रे वभ्राते वभ्रिरे । वभृषे वभ्राथे
वभृष्वे । वभ्रे वभृवहे । वभृमहे । ध्रियात् । भृषीष्ट । अभर्षीत्
अभर्षाम् अभर्षुः । अभृत अभृपाताम् अभृपत । डुङ्गन् करणे

कृगस्तनादेशः । ३ । ४ । ८३ ।

कृगस्तनादेश्च कर्त्तरि विहिते शिति परे उर्भवति । कृ+उ+ति—

उश्रोः । ४ । ३ । २ ।

धातोरुश्रोः प्रत्यययोरविडति गुणो भवति । कृ+ओ+ति
'नामिनः—' इत्यादिना गुणे करोति । तसि—

अतः शित्युत् । ४ । २ । ८२ ।

अविति शिति परे य उप्रत्ययः तन्निमित्तस्य कृगाङ्कारस्य
उकारो भवति । कुल्लः । कुर्वन्ति । करोषि कुल्यः कुल्य । करोमि

कृगो यि च । ४ । २ । ८८ ।

कृगः परस्योतो यादौ वमि चाविति लुग् भवति । कुर्वः
कुर्मः । कुल्ले कुर्वति कुर्वते । कुल्ये कुर्वथि कुल्ये । कुर्वे
कुर्वहे कुर्महे । कुर्यात् कुर्याताम् कुर्युः । कुर्याः कुर्यातम् कुर्यात ।

कुर्वाम् कुर्वाव कुर्वाम । कुर्वीत कुर्वीयाताम् कुर्वीरन् ।
 कुर्वीयाः कुर्वीयायाम् कुर्वीष्यम् । कुर्वीय कुर्वीवहि कुर्वीमहि ।
 करोतु, कुरुतात् कुरुताम् कुर्वन्तु ।

[असंयोगादोः । ४ । २ । ८६ ।]

असंयोगात् परो य उक्तदन्तात् प्रत्ययात् परस्य हेर्लुग् भवति ।
 कुरु, कुरुतात् कुरुताम् कुरुत । करवाणि करवाव करवाम । कुरु-
 तांम् कुर्वाताम्, कुर्वताम् । कुरुञ्च कुर्वीयाम् कुरुञ्चम् । करवै
 करवावहै करवामहै । अकरोत् अकुरुताम् अकुर्वन् । अकरोः
 अकुरुताम् अकुरुत । अकरवम् अकुर्व अकुर्म । अकुरुञ्च
 अकुर्वाताम् अकुर्वत । अकुरुयाः अकुर्वायाम् अकुरुञ्चम् ।
 अकुर्वि अकुर्वहि अकुर्महि । चकार चकतुः चक्रुः । चक्र्ये ।
 चक्रे चक्राते चक्रिरे । चक्रुमे । क्रियात् । कृपीष्ट । कर्त्तासि ।
 करिष्यति । करिष्यते । अकरिष्यत् । अकरिष्यत । अकर्षीत् अ-
 कार्षाम् अकार्षुः । अकृत अकृपाताम् अकृतत । धृग् धारणे ।
 धरति । धरते । धरेत् । धरेत । धरतु । धरताम् । अधरत् ।
 अधरत । दधार । दधे । धियात् । धृपीष्ट । धर्तासि । धर्तासे ।
 धरिष्यति । धरिष्यते । अधरिष्यत् । अधरिष्यत । अधर्षीत् ।
 अधृत । हुंयाचृग् याञ्जायाम् । याचते । याचति । ययाच । ययाचे ।
 अयाचीत् । अयाचिष्ट । इपचीप् पाके । पचति । पाने । पचेत् ।
 पचेत । पचतु । पचताम् । अपचत् । अपचत । प्याच । पचेतुः

पेचुः । पेचिय, पपकथ । पेचे पेचाते पचिरे । पचिषे । पच्यात् ।
 पक्षीष्ट । पक्तामि । पक्तासे । पश्यति । पश्यते । अपश्यत् ।
 अपश्यत । अपाक्षीत् अपाक्ताम् अपाक्षुः । अपक्त अपक्षा-
 ताम् अपक्षत । रानृग् दुभ्राजी दीप्तौ । राजते । राजति । रराज
 रेजतुः रेजुः । रेजे रेजाते रेजिरे । अराजीत् । अराजिष्ट ।
 भर्जी सेनायाम् । भजति । भजते । भजेत् । भजेत । भजतु । भज-
 ङ्गाम् । अभजत् । अभजन । बभाज 'तृत्रपफलभनाम्' भेजतुः
 भेजुः । भेजे भेजाते भेजिरे । भज्यात् । भक्षीष्ट । भक्तासि ।
 भक्तासे । भक्ष्यति । भक्ष्यते । अभक्ष्यत् । अभक्ष्यत । अभक्षीत्
 अभक्ताम् अभक्षुः । अभक्त अभक्षानाम् अभक्षत ।
 रञ्जी रागे

अमृद्घिनोश्च रञ्जेः । ४ । २ । ५० ।

रञ्जेरकटि विनयि शवि च परे उपान्व्यस्य नो लुग् भवति ।
 रजति । रजत । रजेत् । रजेत । रजतु । रजताम् । अरजत् ।
 अरजत । ररञ्ज ररञ्जतु ररञ्जु । ररञ्जे ररञ्जाते ररञ्जिरे ।
 रञ्ज्यात् । रञ्ज्क्षीष्ट । रञ्जक्ता । रञ्जक्ष्यति । रञ्जक्ष्यते । अरारञ्क्षीत्
 अरारञ्क्ताम् अरारञ्क्षुः । अररञ्क्त अररञ्क्ताम् । रेटृग् परिभाषण-
 व्याचनयोः । रेटति । रेटते । रिरेट । रिरेट । अरेटीत् । अरेटिष्ट ।
 र्नेणृग् गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादिग्रहणेषु । वेणति । वेणते ।
 विवेण । विवेणो । अवेणीत् । अवेणिष्ट । चतेग् याचने । चतति ।
 चनते । चनात । चने । अचनीत् । अचतिष्ट । प्रोथृग् पर्याप्तौ ।

मिथृग् मेघार्हिसयोः । मेथृग् संगमे च । चदेग् याचने । ओयुन्दृग्
 निशामने । वुन्दतं । वुन्दति । वुन्देतं । वुवुन्द । वुवुन्दे । वुयात् ।
 वुन्दिषीष्ट । अवुदत्, अवुन्दीत् । अवुन्दिष्ट । जिदग् 'जेदृग्'
 कुत्सामधिकर्णयोः । मिदृग् मेदग् मेघार्हिसयोः । मेधृग् संगमे च ।
 बुधृग् बोधनं । बोधति । बोधते । बुबोध । बुबुधे । अबु-
 धत् । अबोधीत् । अबोधिष्ट । खनृग् अवदारणे । खनात् । खनते ।
 खलान 'गमहन-' चञ्चतुः चञ्चुः चञ्चे चञ्चन्तं चञ्चन्ते ।

ये नवा । ४ । २ । ६२ ।

खनितनिननां ये ऋडिति परे आः भवति । खार्यात्, ख-
 न्यात् । खनिता । खनिष्यते । अखनिष्यत् । अखानीत्, 'अख-
 नीत् । अखनिष्ट । शर्षां आक्रोशे । शपति । शपते । शपेत् ।
 शपेत । शपतु । शपताम् । अशपत् । अशपन । शशाप शपतुः
 शेषुः । शेषे शेषाते शेषिरे । शप्यात् । शप्सोष्ट । शप्तासि ।
 शप्तासे । शप्स्यति । शप्स्यते । अशप्स्यत्, अशप्स्यत् ।
 अशाप्सीत् । अशप्त । चायृग् पृजानिशामनयोः । चायति ।
 चायते । चनाय । चनाये । अचायीत् । अचायिष्ट । व्यधी गतौ ।
 व्ययते । वय्याय । वय्ये । अव्ययीत् । अव्ययिष्ट । 'धातृग्'
 गतिशुद्धयोः । धावति । धावते । दशत् । दशते । अधावीत् ।
 अधाविष्ट । दाशृग् दाने । दाशति । दाशते । ददाश । ददाशे ।
 अदाशीत् । अदाशिष्ट । ल्पी कान्तौ । ल्यति । ल्यते । ल्दाप ।

लेपे । अलापीत्, अलपीद्, अलपिष्ट । चपी लक्षणे । छपी हिंसा-
याम् । त्विपी दीप्तौ । त्वेपति । त्वेपते । त्विपे । त्विपे । त्विपे ।
त्विप्यात् ।

सिजाशिपावात्मने । ४ । ३ । ३५ ।

नाभ्युपान्त्याद् धातोरसत्मनेपदविषयावनिर्दौ सिजाशिपौ कि-
द्भद् भवतः । त्विक्षिष्ट । त्वेष्टासि । त्वेष्टासे । त्वेक्ष्यति । त्वेक्ष्यते ।
अत्वेक्ष्यत् । अत्वेक्ष्यत । अत्वेक्षीत् । अत्विष्ट, अत्विषाताम् ।
अपी असी गत्यादानयोश्च । दास्य् दाने । दासति । दामते ।
ददास । ददासे । अदासीत् । अदासिष्ट । माह्य् माने । माहति ।
माहते । ममाह । ममाहे । अमाहीत् । अमाहिष्ट । गुह्यैर्गु संवरणे ।

गांहः स्वरे । ४ । २ । ४२ ।

कृतगुणस्य गुहेः स्वरादौ प्रत्यये परे उपान्त्यस्य ऊद् भवति ।
निगूहति । निगूहते । निगूहेत् । निगूहेत । निगूहुः । निगूहताम् ।
न्यगूहत् । न्यगूहत । निजुगूह निजुगूहतुः निजुगूह । निजुगूहिय ।
निजुगूहे । गुह्यात् । गूहिषीष्ट औदित्वाद्धिकल्पेऽ ऋत्वे च
वृक्षीष्ट । गूहिता, गोढ । गूहितासे, गोढासे । निगूहिष्यति,
निघोक्ष्यति । निगूहिष्यते, निघोक्ष्यते । अगूहिष्यत्, अघोक्ष्यत् ।
अगूहिष्यत, अघोक्ष्यत । अगूहीत् अगूहिषाम् अगूहिषुः ।
इडभावपक्षे ' ह्रिद्यो नाभ्युपान्त्याद् ' इत्यादिना मृक् अघुक्षत
अघुक्षताम् अघुक्षन् । अघुक्षः अघुक्षतम् अघुक्षत ।
अघुक्षम् अघुक्षान् अघुक्षाम् । अगूहिष्ट अगूहिषाताम्

अगूहिपत । अंगूहिष्ठाः अगूहिपायाम् अगूहिद्भ्वम् । अगू-
हिपि अगूहिष्वहि अगूहिष्महि । इटभावं सकि

दुहृदिहलिहगुहो दन्त्यात्मने वा सकः । ४ । ३ । ७४ ।

एभ्यः परस्य सको दन्त्यादावात्मनेपदे लुवा भवति । अगूढ,
अघुक्षत । अघुक्षाताम् अघुक्षन्त । अगूढा, अघुक्षथाः
अघुक्षायाम् अघुक्षन्वन्, अघुद्भ्वम् । अघुक्षि अघुक्षावहि,
अगूह्वहि अघुक्षामहि, अगूह्वमहि ।

अथ वृत् यजादिः ।

यजां देवपृजासंगानिकरणदानेषु । यजति । यजते । यजेन् ।
यजेत । यजतु । यजताम् । अयजत् । अयजत । परोक्षायाम्—

यजादिवचः सस्वरान्तस्था यृत् । ४ । १ । ७२ ।

यजादेर्नञ्चोश्च परोक्षायां द्वित्वे पूर्वस्य सस्वरान्तस्या
इउऊरूपा यृद् भवति । इयाज ।

यजादिवचैः किति । ४ । १ । ७९ ।

यजादीना वचेश्च मन्वरान्तस्या किति परे यृत् भवति ।
ईजतु ईजु । इयजिष, इयष्ट ईजयुः ईज । इयाज, इयज
इयजिष इयजिष । ईजे ईजते ईजिरे । इय्यात् । यक्षीष्ट ।
यष्टासि । यष्टासे । यस्त्यति । यस्त्यते । अयस्त्यत्, अयस्त्यत ।
अयाक्षीत् अयाष्टाम्, अयाक्षुः । अयाक्षीः अयाष्टम्
अयाष्ट । अयाक्षम् अयाक्ष्व अयाक्ष्म । अयाष्ट अयस्ताताम्

अयक्षत् । व्येग्ं संवरणे । व्ययति । व्ययते । व्ययेत् ।
व्ययेत् । व्ययतु । व्ययताम् । अव्ययत् । अव्ययत । परोक्षायाम्—

उयाव्येढाभिव्यचिन्वथेरिः । ४ । १ । ७१ ।

एषां धातूनां परोक्षायां द्वित्वे सति पूर्वम्य इर्भवति ।

व्यस्थङ्णचि । ४ । २ । ३ ।

व्येधातो. थचि णचि च विषये आट् न भवति । “ आत्
सन्व्यक्षरस्य ’ इत्यास्यापवादोऽयम् । विव्याय विव्यतुः विव्युः ।
‘ ऋवृव्येऽट् इट् ’ विव्ययिथ विव्यथु विव्य । विव्याय, विव्यय
विव्यिच विव्यिम । विव्ये विव्याते विव्यिरे । विव्यिषे
विव्याथे विव्यिध्वे, विव्यिद्ध्वे । वीयात् । व्यासीष्ट । व्याता ।
व्यास्यति, व्यास्यते । अव्यास्यत्, अव्यास्यत् । अव्यासीत्
अव्यासिष्टाम् अव्यासिषुः । अव्यास्त । वेंग तन्तुसन्ताने । वयति,
वयते । वयेत्, वयेत । वयतु, वयताम् । अवयत्, अवयत ।

वेर्वेय् । ४ । ४ । १९ ।

वेगः परोक्षायां वय् ना भवति । उवाय

न वयो य् । ४ । १ । ७३ ।

वेगो वयो य् परोक्षायां वृट् न भवति । ऊयंतु. ऊयुः ।
उवायिथ ऊयधुः ऊय । उवाय, उवय उयिच उयिम । प्रक्षे—

वेरयः । ४ । १ । ७४ ।

अनन्तस्य वेग परोक्षयां पूर्वस्य परस्य च व्युत् भवति ।
वौ ।

अपिति वा । ४ । १ । ७२ ।

वेगोऽन्तम्याविति परोक्षया व्युद् वा भवति । वतु, उवतु
वु, उवु । वविम, ववाय । ववथु उवथु । वव, उव । ववौ वविव,
उविव वविम, उविम । उवे उवाते उविरे । उवे उवाते उविरे ।
वे ववाते वविर । उवान् । वामीष्ट । वाता । वाता । वास्यति ।
वास्यते । अवाम्यत् । अवाम्यन् । अवामीत् अवामिष्टाम् ।
अवास् । द्वेण् स्पर्शाशब्दयो । हुयति । हुयते । हुयत् । हुयन्त ।
हुयतु । हुयताम् । अहुयत् । अहुयन्त ।

द्वित्वे हः । ४ । १ । ८७ ।

हेगो द्वित्वमिये सम्बरान्तम्या व्युत् भवति । जुहाव जुहु-
वु जुहुवु । जुहविय, जुहोम जुहुवथु जुहुव । जुहाउ, जुहव
जुहुनिव जुहुविम । जुहुवे जुहुवान जुहुविरे । जुहुनिव जुहुवावे
जुहुविद्वे, जुहुवित्रे । जुहुव जुहुविबहे जुहुविमहे । हुयात् ।
हुामीष्ट । हुाना । हुाता । हुाम्यनि । हुास्यन्ते । अहुाम्यन् ।
अहुाम्यत ।

ह्वालिप्सिचः । ३ । ४ । ६० ।

एभ्य कर्त्तर्यद्यतन्यामड भवति । अहुत् अहुताम् अहुन् ।
अह्व. अहुतन्म् अह्वत । अह्वम् अह्वान् अह्वाम् ।

वाऽऽत्मने । ३ । ४ । ६३ ।

हालिप्सिचां कर्तर्यद्यतन्यामात्मनेपदे वाऽङ् भवति । अङ्कृत
अङ्कृताम् अङ्कृन्त । पक्षे अङ्कृसाताम् अङ्कृसात । दुवपीं वीज्-
सन्ताने । वपति । वपेत । वपेत् । वपतु । वपताम् । अवपत् ।
अवपत । उवाप ऊपतुः ऊपृ । ऊपे ऊपाते ऊपिरे । उप्यात् ।
वप्सीष्ट । वप्सा । वप्सा । वप्स्यति । वप्स्यते । अवप्स्यत् । अव-
प्स्यत । अवाप्सीत् । अवप्त । वहीं प्रापणे । वहति । वहते ।
वहेत् । वहेत । वहतु । वहताम् । अवहत् । अवहत । उवाह
उहतुः ऊहुः । उवहित, उवोढ उहथुः उह । उवाह, उवह
ऊहिव । ऊहिव । ऊहे ऊहाते ऊहिरे । ऊहिषे ऊहाथे ऊहिद्वे,
ऊहिध्वे । ऊहे ऊहिवहे ऊहिवहे । उह्यात् । वक्षीष्ट । वोढा ।
वोढा । वक्ष्यति । वक्ष्यते । अवक्ष्यत् । अवक्ष्यत । अवाक्षीत्
अवोढाम् अवाक्षुः । अवोढ अवक्षाताम् अवक्षत ।

इत्युभयपदिनो धातवः ।

द्वेषि गतिवृद्धोः । श्रयति । श्रयेत् । श्रयतु । अश्रयत् ।
परोक्षायाम्—

वा परोक्षायङि । ४ । १ । ९० ।

श्वेः परोक्षायङोः सस्वरान्तस्था च्युद् वा भवति । शुशाव
शुशुवतुः शुशुवुः । शुशुवित शुशुवथुः शुशुव । शुशाव, शुशुव
शुशुविव शुशुविम । शिश्वाय शिश्वियतुः शिश्वियुः । शिश्वियि

शिष्यियुः शिष्यः । शिष्याय, शिष्यः शिष्यियः शिष्यियम् ।
 शूयान् ' दीर्घमवोऽन्त्यम् ' इति व्यृतो दीर्घत्वम् । श्ययिता ।
 श्ययिष्यति । अश्ययिष्यत् । ' ट्थेर्ध्वान् ' इति विकल्पेन डे
 अशिष्ययत् अशिष्ययताम् अशिष्ययन् । पक्षे ' ऋद्धिद्धिद्ध्वस्तन्भू-
 द् इति वाऽङि अश्यत् अश्यताम् अश्यन् । पक्षे अश्ययितं अश्ययिष्याम्
 अश्ययिषुः । वद् व्यक्त्यां वाचि । वदति । वदेत् । वदतु ।
 वदद् । उवाद् उदतु उदुः । उवदिय उदयुः । उद । । उवाद,
 उदद् उदिय उदिम । उद्यात् । वदिता । वदिष्यति । अवदिष्यत् ।
 अवादीत् अवादिष्याम् अवादिषुः । वमं निवासे । वमति । वसेत् ।
 वसतु । अवमन् । उवास ऊपतुः ' वस्वसोः ' इति पत्वम् । ऊपुः ।
 उवस्य, उवसिथ ऊपथुः ऊप । उप्यात् । वस्ता । वस्यति ।
 अवत्स्यत् । अवात्सीत् अवात्ताम् अवात्सुः ।
 इति यजादिगणः समाप्तः ।

अथ भ्राद्यन्तर्गणो द्युतादिः ।

अत्र सर्वे आत्मनेपदिनः । द्युति दीप्तौ । द्योतते । द्योतेत ।
 द्योतताम् । अद्योतत । परोक्ष्यां द्युते इति जाते—

द्युतेरिः । ४ । १ । ४१ । ।

द्युतेर्द्वित्वे सति पूर्वस्येकारो भवति । दिद्युते दिद्युताते दिद्यु-
 तिर । द्योतिषीष्ट । द्योतिता । द्योतिष्यते । अद्योतिष्यत । अद्य-
 तन्याम्—

दुद्भ्याऽद्यतन्याम् । ३ । ३ । ४४ ।

दुतादिभ्योऽद्यतनीविषये कर्तर्यात्मनेपदं वा भवति । अद्यो-
 तिष्ठ अद्योतिपाताम् अद्योतिपत् । पक्षे ' ल्यदिद्दुतादि—' इत्या-
 दिना परस्मैपदेऽडि अद्युतत् अद्युतताम् अद्युतन् । रुचि अभि-
 प्रीत्यां च । रोचते । रुरुचे । अरोचिष्ट, अरुचत् । शुटि परिवर्तने ।
 वोटते । जुवुटे । अत्रोटिष्ट, अत्रुटत् । रुटि लुटि लुठि प्रतिघाते ।
 रोटते । रुरुटे । अरोटिष्ट, अरुटत् । लोटते । लुरुटे । अलोटिष्ट,
 अलुटन् । लोटते । लुरुटे । अलोठिष्ट, अलुठत् । श्विताड् वरणे ।
 श्वतते । शिद्धिते । अश्वेतिष्ट, अश्वितत् । निमिदाड् स्नेहने ।
 मेदते । मिमिदे । अमेदिष्ट, अमेदत् । निक्ष्विदाड् निष्विदाड्
 मोचने च । चिष्विदे । अक्ष्वेदिष्ट, अक्ष्विदत् । सिष्विदे । अस्पे-
 दिष्ट, अस्विदन् । शुभि दीप्तौ । शोभते । शुशुभे । अशोभिष्ट,
 अशुभत् । क्षुभि सञ्चलने । क्षोभने । चुशुभे । अक्षोभिष्ट, अक्षुभत् ।
 णभि तुभि हिंसायाम् । नभते । नेभे नेभाते नेभिरे । अनभिष्ट,
 अनभत् । तोभते । तुतुभे । अतोभिष्ट, अतुभत् । खंभूङ् विधासे ।
 खम्भते । सखम्भे । अखम्भिष्ट, अखभत् । भ्रंशूङ् खंसूङ् अ-
 खंसने । भ्रंशते । वभ्रंशे । अभ्रंशिष्ट, अभ्रशत् । खंसते । सखंसते ।
 अखंसिष्ट, अखसत् । ध्वंसूङ् गतौ च । ध्वंसते । दध्वंसे । अध्वं-
 सिष्ट, अध्वसत् । अथ दुताद्यन्तर्गणो वृतादिः ।

श्रुतूङ् वर्तने । वर्तते । वर्तत । वर्तताम् । अवर्तत । ववृते ।

टुद्भवः स्यसतो : । ३ । ३ । ४५ ।

वृतादिभ्य पत्रभ्य न्यात्रौ प्रत्यये सनि च विषये कर्त्तर्यात्म-
नेपदं वा भवति । वर्तिव्यते ।

न वृद्भवः । ४ । ४ । ५५ ।

वृतादिपत्रान् स्ताप्रशिन जादिरिड् न भवति, न चेट्मौ
आत्मनेपत्रनिमित्त भवति । वत्स्यनि । अवर्तिव्यत । अवत्स्यन् ।
अवर्तिष्ट । अवृत्तन् । सन्त्रौऽ लृण्णे । सन्दते । सन्देत् ।
सन्दताम् । अम्यन्दन् । सम्यन्दे । सन्दिषीष्ट, सन्त्मीष्ट ।
सन्दिता । म्यन्ना । स्यन्दिष्यते, स्यन्त्स्यते । म्यन्त्स्यति ।
अस्यन्दिष्यन्, अम्यन्त्स्यन् । अम्यन्त्स्यन् । अप्यन्दिष्ट,
अस्यन्त । अम्यन्दन् । वृद् वृद्धौ । वर्त्तन् । वर्धत । वर्धताम् ।
अवर्धत । वृधे । वर्धिषीष्ट । वर्धिता । वर्धिष्यते । वत्स्यनि ।
अवर्धिष्यन्, अवर्त्स्यत् । अवर्धिष्ट । अवृत्तन् । वृद् शब्दकुत्सा-
याश् । शर्त्तन् । शर्त्तन् । शर्त्ताम् । अशर्त्तन् । शशत् । शर्धिषीष्ट ।
शर्धिता । शर्धिष्यते । शत्स्यति । अशर्धिष्यन् । अशत्स्यत् ।
अशर्धिन् । अशृवत् । कृपोऽ सामर्थ्ये ।

रु लृळं कृपोऽकृपीटादिषु । ० । ३ । ९० ।

टुपे क्तो लृत् रम्य च लृ भवति, न तु कृपीटादिविषयस्य ।

कल्पते । कल्पेत । कल्पताम् । अकल्पत । चकल्पे । कल्पिषीष्ट,
कल्प्मीष्ट ।

कृपः श्वस्तन्याम् । ३ । ३ । ४६ ।

कृपः श्वस्तनीविषये कर्तर्यात्मनेपदं वा भवति । कल्सासि । कल्पितासे, कल्सासे । कल्पिष्यते, कल्पस्यते । कल्पस्यति । अकल्पिष्यत्, अकल्पस्यत् । अकल्पस्यत् । अकल्पिष्ट, अकल्पत् । अकल्पत् । इति वद्-श्रुतादिगणः समाप्तः ।

अग्न ५ । अद्यन्तर्गणो ज्वलादिः ।

ज्वल दीप्तौ । ज्वलति । ज्वलेत् । ज्वलतु । अज्वलत् । जज्वाल । ज्वल्यात् । ज्वलिता । ज्वलिष्यति । अज्वलिष्यत् । अज्वालीत् । कुच सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिघ्नभविलेखनेषु । कोचति । चुकोच । अकोचीत् । पल्ल पतने । पतति । पपात पेतुः पेतुः । अद्यतन्याम्—‘ लृदिद्द्युतादि-’ इत्यादिनाऽडि

श्वयत्यमुचपतः श्वास्थवोचपत्तम् । ४ । ३ । १०३ ।

एषामडि यथासङ्ख्यं श्वाद्यो भवन्ति । अपतत् । अप-
प्तम् अपतन् । क्वथे निष्पाके । क्वथते । चम्वाथ । अक्वथीत् ।
मथे विलोडने । मथति । ममाथ मेयतुः मेथुः । अमथीत् । पद्लं
विशरणगत्यवसादनेषु । ‘श्रौतिकृवु-’ इत्यादिना सीदादेशे । सी-
दति । सीदेत् । सीदा । असीदत् । ससाद सेदतुः सेदुः ।
सेदिथ । सत्ता । सत्स्यति । असत्स्यत् । असदत् । असदताम् अस-
दत् । ‘सदोऽप्रते- परोक्षायां त्वादे-’ निपीदति । निपसाद ।
प्रतिपीदति । शद्लं शातने ।

शदेः शिति । ३ । ३ । ४ ? ।

शिक्षिपयाच्छदेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । ' श्रौतिकृबु—' शी-
यते । शीयेत । शीयताम् । अशीयत् । शशाद् शब्दुः शब्दुः ।
शोदिथ । शद्यात् । शत्ता । शत्स्यति । अशत्स्यत् । अशदत् ।
बुध अवगमने । बोधति । बुबोध । अबोधीत् । दुवमू उद्गिरणे ।
वमति ।

बृध्रमवमत्रसफणस्यमस्वनराजभ्राजभ्रासभ्लासो वा
। ४ । ? । २६ ।

एषां स्वरस्याः कित्परोक्षासेद्वयवोरर्वा भवति, न च द्विः ।
ववाम ववमतुः, वेमतु ववमुः, वंसु । वेमिथ, ववमिथ वंसु, वव-
मथु वेम, ववम । ववाम, ववम वेमिव, ववमिव वंसिम, ववमिम ।
अवमीत् । व्रमू चलने । ' भ्रासभ्लासभ्रमक्रम—' इत्यादिना भ्रा-
म्यति, भ्रमति । वव्राम वव्रमतुः, व्रमतुः वव्रमुः, व्रमुः ।
वव्रमिथ, व्रमिथ । अव्रमीत् । क्षर सञ्चलने । क्षरति । अक्षारीत् ।
चल कम्पने । चचाल चेलतुः । अचालीत् । जल घात्ये । जनाल
जेलतु । अनालीत्, । टल ट्वल वैकल्ये । छल स्याने ।
तस्थाल । अस्थालीत् । हल विलेसने । जहाल । अहालीत् ।
गल गन्धे । ननाल नेलतु. नंडुः । अनालीत् । बल
प्राणनधान्यावरोधयो । अवालीत् । पुल महत्त्वे । पुपोल । अपो-
लीत् । कुल बन्धुसंस्त्यानयोः कोलति । चुकोल । फल फल शल

गतौ । पपाल पेल्लुः पेलुः । अपालीत् । शशाल शैल्लुः शैलुः ।
 अशालीत् । हुल हिंसासंवरणयोश्च । होलति । जुहोल । अहो-
 लीत् । कुशं आह्वानरोदनयोः । क्रोशति । चुक्रोश । क्रोक्ष्यति ।
 अक्रोक्ष्यत् । सकि अक्रुक्षत् अक्रुक्षताम् अक्रुक्षन् । कस गतौ ।
 कसति । चकास । अकासीत्, अकसीत् । रुहं जन्मनि । रोहति ।
 रुरोह । रोढ । रोक्ष्यति । अरोक्ष्यत् । सकि अरुक्षत् । रमि
 क्रीडायाम् । रमते । रेमे रेमाते रेमिरे । रंसीष्ट । रन्ता । रंस्यते ।
 अरंस्वात् । पर्हि मर्षणे । सहते । सेहे । सहिषीष्ट ।

सहलुभेच्छरूपरिपस्तादेः । ४ । ४ । ४६ ।

एभ्यः परस्य स्त्याद्यशितस्तादेरिड् वा भवति । सहिता,
 सोढा । सहिष्यते । असहिष्यत् । असहिष्ट ।

इति ज्वलादिगणः समाप्तः ।

अथ भ्वाद्यन्तर्गणो घटादिः ।

घटिप् चेष्टायाम् । घटते । जघटे । अवटिष्ट । क्षजुङ् गति-
 दानयोः । व्यथिष् भयचलनयोः । व्यथते । विव्यथे विव्यथाते
 विव्यथिरे । व्यथिषीष्ट । व्यथिता । व्यथिष्यते । अव्यथिष्यत् ।
 अव्यथिष्ट । प्रथिष् प्रख्याने । प्रथते । पप्रथे । अप्रथिष्ट ।
 अदिष् मर्दने । म्रदते । मम्रदे । अम्रदिष्ट । स्वदिष् खदने ।
 खदते । चस्वदे । अस्वदिष्ट । कदुङ् क्रदुङ् क्कदुङ् वैक्कव्ये ।
 क्रपि कृपायाम् । क्रपते । चक्रपे । अक्रपिष्ट । नित्वरिप् सम्भ्रमे ।

त्वरते । तत्त्वरे । अत्वरिष्ट । प्रसिप् विस्तारे । प्रसते । पप्रसे ।
 अप्रसिष्ट । दक्षि हिंसागत्योः । दक्षते । ददक्षे । अदक्षिष्ट ।
 'श्रां पाके' अदादौ द्रष्टव्यः । स्मृ आध्याने । स्मरति । स्मरेत् ।
 स्मरतु । अस्मरत् । सस्मार सस्मरतुः सम्मरुः । स्मर्यात् । स्मर्ता ।
 स्मरिष्यति । अस्मरिष्यत् । अस्मार्पीत् । दृ भये । नृ नये । एक स्तक
 प्रतिवाते । चक्र तृसौ च । अक कुटिलायां गतौ । कखे हसनं । अग
 कुटिलायां गतौ । रगे शङ्कायाम् । रगति । रराग रेगतुः रेगुः ।
 अरागीत् । ल्यो सङ्गे । लगति । ललाग लेगतुः लेगुः । लेगिथ ।
 अल्गीत् । हगे हलगे पगे सगे एगे स्थगे संवरणे । वट भट
 परिभाषणे । वटति । ववाट ववटतुः ववटुः । अवाटीत्, अवटीत् ।
 णट नृत्तौ । नटति । ननाट नेटतुः नेटुः । अनाटीत्, अनटीत् ।
 गड सेचने । गडति । जगाड । अगाडीत्, अगडीत् । हेड वेष्टने ।
 हेडति । जिहेड । अहेडीत् । लड जिह्वोन्मन्यने । लडति ।
 ललाड । अलाडीत्, अलडीत् । फण कण रण गतौ । फणति ।
 पकाण पफणतुः, फेणतुः पफणुः, फेणुः । फेणिय,
 पफणिय । अकाणीत्, अकगीत् । रणति । रराण रेणतुः
 रेणुः । अराणीत्, अरणीत् । चण हिंसादानयोश्च ।
 चणति । चचाण । अचाणीत् । शण श्रण दाने । स्नय कनय
 क्रय क्लय हिंसायाम् । छद ऊर्जने । मदौ हर्षग्लपनयोः । मदति ।
 ममाद । अमादीत् । घन स्नन ध्वन शब्दे । स्वन अवतंसने ।
 संस्वान सस्वनतुः सस्वनुः । अस्वानीत्, अस्वनीत् । चन

हिंसायाम् । चचान चेतुः । अचानीत्, अचनीत् ।
ज्वर रोगे । जज्वार । अज्वारीत्, चल कम्पने । चचाल
चैलतुः चैलुः । अचालीत् । ह्वल ह्मल चलने । ज्वल
दीप्तौ च ।

इति भ्वाद्यन्तर्गणघटादेः समाप्तौ समाप्तौ भ्वादिगणः ।

अथ अदादिगणः ।

कानुबन्धा अदादयः । अदं प्साक् भक्षणे । वर्जनाद् नात्र
शब् । अत्ति अत्त अदन्ति । अत्ति अत्य अत्य । अद्भि अद्बुः
अद्भ । अद्यात् अद्याताम् अद्यु । अद्या अद्यातम् अद्यात ।
अद्याम् अद्याव अद्याम । अत्तु, अत्तात् अत्ताम् अदन्तु ।

हुधुटो हेर्धिः । ४ । २ । ८३ ।

होर्धुडन्ताच्च परस्य हेर्धिर्भवति । अद्भि, अत्तात् अत्तम्
अत्त । अदानि अदाव अदाम ।

अदश्वाट् । ४ । ४ । ९१ ।

अत्तं रुदादिपञ्चसाच्च दिभ्योः शितोरादिरड् भवति । आदत्
आत्ताम् आदन् । आद आत्तम् आत्त । आदम् आद्व आद्व ।

परोक्षायाम् नवा । ४ । ४ । १८ ।

अदेः परोक्षायां यस्त्व आदेशो वा भवति । आद आदत्तुः
 आदुः । ' ऋट्व्येज् इट् ' आदिय आदथुः आद । आद
 आदिव आदिम । पक्षे जघास ' गमहन—' इत्यादिनोपान्त्यलोपे
 जक्षत्तुः जक्षुः । जवसिय जक्षथुः जक्ष । जघास, जवम जक्षिव
 जक्षिम । अद्यात् । अत्ता । अत्स्यति । आत्स्यत् । अद्यत-
 न्याम्—

यस्त्व सनद्यतनीघञचलि । ४ । ४ । १७ ।

एप्वदेर्घस्त्व भवति । अयसत् अघसताम् अघमन् । अयसः
 अयसतम् अयसत । अयमम् अयसाव अयमाम । प्साति । प्सा-
 यात् । प्सातु । अप्सात् अप्साताम् ।

वा द्विपातोऽनः पुस् । ४ । २ । ९१ ।

द्विप आदन्ताच्च परम्य शितोऽवितोऽनः स्याने पुम् वा
 भवति । ' इट्टेत्पुसि—' इति आलुकि अप्सुः, अप्मान् । अप्साः
 अप्सातम् अप्सात । अप्सात् अप्साव अप्साम । प्प्तौ प्प्तुः
 प्प्तुः । प्प्तिय, प्प्साथ । प्प्सायात्, प्प्सायात् । प्प्साता । प्प्सा-
 स्यति । अप्प्सास्यत् । अप्प्सासीत् अप्प्सासिष्टाम् अप्प्सांसिपुः ।
 भाक् वीप्तौ । भाति भात भान्ति । भायान् । भातु । अभत्त
 अभताम् अभु, अभान् । वभौ । भायात् । भाता । भास्यति ।
 अभस्यत् । अभसीत् । वाक् प्रापणे । वाक् गतिगन्धनयोः ।
 प्प्णांक् शौचे । स्नाति । सन्तौ । स्नायात्, स्नेयात् । अस्ना-

सीत् । श्रांक् पाके । द्रांक् कुत्सितगतौ । पांक् रक्षणे पाति ।
 पायात् । पातु । अपात् । पपौ पपिथ, पपाथ । पेयात् । पाता ।
 पास्यति । अपास्यत् । अपासीत् । लांक् आदाने । दांक् लवने
 दासन्दाऽभावात् प्रनिदाति । ख्यांक् प्रकथनं । ख्याति । ख्या-
 यात् । ख्यातु । अख्यात् । चल्थौ । ख्यायात्, ख्येयात् ।
 ख्याता । ख्यास्यति । अख्यास्यत् ।

शास्त्यमूववित्ख्यातेरङ् । ३ । ४ । ६० ।

एभ्यो धातुभ्यः कर्तय्यतन्यामङ् भवति । आख्यत् आख्य-
 ताम् आख्यन् । प्रांक् पूरणे । मांक् माने । माति । ममौ । मेयात् ।
 माता । नास्यति । अमाप्यत् । अमासीत् । इंक् स्मरणे अयं
 प्रायेणाधिपूर्वकः । अध्येति । एनि । इत् ।

इको वा । ४ । ३ । १६ ।

इंक्वातोर्विद्विन्नस्वरादौ शिति परे यू वा भवति । यन्ति,
 इयन्ति । अधियन्ति, अधीयन्ति । अध्येषि अधीयः अधीय ।
 अध्येमि अधीव. अधीमः । अधीयान् । अध्येतु, अधीतात्
 अधीताम् अधीयन्तु, अधियन्तु । अधीहि, अधीतान् अधीतम्
 अधीत । अध्ययानि अध्ययात्र अध्ययाम ।

एत्यस्तेवृद्धिः । ४ । ४ । ३० ।

इणिकोः अस्तेश्चादेश्चस्तन्यां विषये वृद्धिर्भवति, न तु माडा ।
 अध्येत्, अध्येताम् अद्यायन् । अध्येः अध्येतम् अध्येत ।

अध्यायम् अध्येव अध्येम । अधीयाय अधीयतुः इयतुः 'योऽनेक-
स्वरम्य' इति यत्वम् अधीयुः । अधीयात् । अध्येता । अध्ये-
ष्यति । अध्यैष्यत् ।

इणिकोर्गा । ४ । ४ । २३ ।

इणिकोरद्यतन्यां गा भवति । अध्यगात् अध्यगाताम् अध्यगुः ।
इण्क् गतौ । एति इतः ।

ह्विणोरप्चि वयो । ४ । ३ । १५ ।

होरिणश्च नामिनः स्वरदावपित्वविति शिति यथासङ्ख्यं
व्यौ भवतः । यन्ति । एषि-इयः इय । एमि इवः इमः । इयात् ।
एतु, इतात् इताम् यन्तु । इहि, इतात् इतम् इत । अयानि अयाव
अयाम । ऐत् ऐताम् आयन् । ऐः ऐतम् ऐत । आयम् ऐव
ऐम । इयाय ।

इणः । २ । १ । ५१ ।

इण्वातोः स्वरदौ प्रत्यये परे इयादेशो भवति । ईयतुः ईयुः ।
इययिथ, इयेय ईययुः ईय । इयाय, इयय ईयिव ईयिम ।
ईयात् 'दीर्घश्चिच्चयङ्यक्त्रयेषु च' इति दीर्घः । उपसर्गात् तु—

आशिपीणः । ४ । ३ । १०७ ।

उपसर्गात् परेस्थेण ईतः किञ्चिद् यदावाशिपि ह्रस्वो भवति ।
उदियात् । एता । एष्यति । ऐष्यत् । अगात् अगाताम् अगुः ।

वीक् प्रजनकान्त्यसनखादने च । वेति वीतः वीयन्ति । वीयात् ।
 वेतु । अवेत् । विवाय विव्यतुः विव्युः । विवयिथ, विवेथ विव्यपुः
 विव्य । विवाय, विवय विव्यिव विव्यिम । वीयात् । वेता ।
 वेप्यति । अवेप्यत् । अवैपीत् अवैष्टाम् अवैषुः । वृक् अभिगमने ।

उत और्विति व्यञ्जनेऽद्वेः । ४ । ३ । ५९ ।

अद्वयुक्तस्योदन्तस्य धातोर्व्यञ्जनादौ विति परे और्भवति ।
 द्यौति द्युतः द्युवन्ति । द्यौपि द्युयः द्युय । द्यौमि द्युवः द्युमः ।
 द्युयात् । द्यौतु । द्युहि । द्यवानि । अद्यौत् अद्युताम् अद्युवन् ।
 अद्यौः अद्युतम् अद्युत । अद्यावम् अद्युव अद्युम । द्युद्याव ।
 द्युयात् । द्योता । द्योप्यति । अद्योप्यत् । अद्यौपीत् । पुंक्
 प्रसवैश्वर्ययोः । सौति । सुयात् । सौतु । असौत् । सुपाव । सूयात् ।
 सोता । सोप्यति । असोप्यत् ।

ध्रुग्ध्रुस्तोः परस्मै । ४ । ४ । ८५ ।

एभ्यः सिच आदिः परस्मैपदे इड् भवति । असावीत्
 असाविष्टाम् असाविषुः । तुंक् वृत्तिर्दिसापूर्णेपु । तौति ।
 ' यद्भुतुरु— ' इति तवीति । तुयात् । तवीतु, तौतु । अतौत् ,
 अतावीत् । तुताव तुतविथ, तुतोय । तूयात् । तोता ।
 तोप्यति । अतोप्यन् । अतौपीत् । युक् मिश्रणे । यौति द्युतः ।
 युयात् । यौतु । अयौत् । युयाव । यूयात् । यविता । यविप्यति ।
 अयविप्यन् । अयावीत् । णक् स्तुतौ । नौति नुतः नुवन्ति ।
 नुयात् । नौतु । अनौत् । नुनाव । नूयात् । नविता । नविप्यति ।

अनविप्यत् । अनावीत् । क्षुक् तेजने । क्षौति क्षुतः क्षुवन्ति ।
 क्षुयात् । क्षौत् । अक्षौत् । चुक्ष्णाव । क्षुयात् । क्षुविता ।
 क्षुविप्यति । अक्षुविप्यत् । अक्षणावीत् । स्तुक्-प्रकवने ।
 स्नौति । स्तुयात् । स्नौत् । अस्नौत् । संस्नौ । अस्नौत् ।
 सुस्नाव । स्तुयात् । स्नविता । स्नविप्यति । अस्नविप्यत् ।
 अस्नावीत् । टुष्टु रु कुंक् शब्दे । क्षौति । क्षुयात् । क्षौत् ।
 अक्षौत् । चुक्षाव । क्षुयात् । क्षविता । क्षविप्यति । अक्षविप्यत् ।
 अक्षावीत् । रौति 'यद्भु-' इति रवीति स्तः खन्ति । ख्यात् । रौत् ।
 अरौत् । ख्राव । ख्यात् । रविता । रविप्यति । अरविप्यत् । अरा-
 वीत् । कौति । कुर्यात् । कौत् । अकौत् । चुकाव । कुर्यात् ।
 कोता । कोप्यति । अकोप्यत् । अकौपीत् । कृक् अश्रुविमोचने ।

रुत्यञ्चकारच्छिद्यः । ४ । ४ । ८८ ।

रुदादेः पञ्चतः परस्य व्यञ्जनादेः शितोऽयादेरादिरिद्ध
 भवति । रोदिति रुदितः रुदन्ति । रोदिषि रुदियः रुदिय । रो-
 दिमि रुदिवः रुदिमः । रुद्यात् । रोदितु, रुदितात् रुदिताम् रुदन्तु ।
 रुदिहि, रुदितात् रुदितम् रुदित । रोदानि रोदाव रोदांम् । 'दित्यो-
 रीट्' 'अदश्चाट्' अरोदीत्, अरोदत् अरुदिताम् अरुदन् । अ-
 रोदीः, अरोदः अरुदितम् अरुदित । अरोदम् अरुदिव अरुदिम ।
 हरोद । रुद्यात् । रोदिता । रोदिप्यति । अरोदिप्यत् । अरुदत्
 अरुदताम् अरुदन् । अरुदः अरुदत्म् अरुदत । पत्ने अरोदीत्
 अरोदिष्टाम् अरोदिषुः । जिप्वपंकु शये । स्वपिति स्वपितः स्व-

पन्ति । स्वपिपि स्वपिथः स्वपिथ । स्वपिमि स्वपिवः, स्वपिमः ।
 स्वप्यात् । स्वपितु, स्वपितात् स्वपिताम् स्वपन्तु । स्वपिहि । स्वपितम्
 स्वपित । स्वपानि स्वपाव स्वपाम । अस्वपीत्, अस्वपत् अस्वपि-
 ताम् अस्वपन् । अस्वपः, अस्वपीः अस्वपितम् अस्वपित । अस्व-
 पम् अस्वपिव अस्वपिम । परोक्षायां तु ' भूस्वपोरदुतौ ' सुप्वाप

स्वपर्यङ्गे च । ४ । १ । ८० ।

स्वपर्यङ्गे ङे किति च परं सस्वरान्तस्या व्यृद् भवति ।
 सुपुपतुः सुपुपुः । सुप्वपिथ, सुप्वप्य सुपुपथुः सुपुप । सुप्वाप,
 सुप्वप सुपुपिव सुपुपिम । निर्दुःसुविपूर्वस्य ' अतः स्वपः ' इति
 निःपुपुपतुः, दुःपुपुपतुः, सुपुपुपतुः, विपुपुपतुः । सुप्यात् ।
 स्वप्ता । स्वप्स्यति । अस्वप्स्यत् । अस्वाप्सीत् अस्वा-
 प्ताम् अस्वाप्सुः । अन धसक् प्राणने । अनिति अनितः
 अनन्ति । अन्यात् । अनितु अनिताम् अनन्तु । आनीत्,
 आनत् आनिताम् आनन् । आनीः, आनः आनितम् आनित । आ-
 नम् आनिव आनिम । आन आनतुः आनुः । आनिथ आनथुः
 आन । अन्यान् । अनिता । अनिप्यति । आनिप्यत् । आनीत् ।
 ' द्वित्वेऽप्यन्तेऽप्यनितेः परेस्तु वा ' प्राणिति । पर्यणिति, पर्य-
 निति । धसिति धसितः धमन्ति । धमिपि धमिथः धमिथ ।
 धसिमि धसिवः धसिमः । धस्यात् । धसितु, धसितान् धसि-
 तान् धमन्तु । धसिहि । अधसन्, अधसीन् अधसिताम् अध-

सन् । श्वस्यात् । श्वसिता । श्वसिष्यति । अश्वसिष्यत् । अश्वसीत् ।
जक्ष् भक्षहसनयोः । जक्षिति जक्षितः जक्षति । जक्षिषि जक्षियः
जक्षिय । जक्षिमि जक्षिव, जक्षिमः । जक्ष्यात् । जक्षितु । अजक्षत्,
अजक्षीत् अजक्षिताम् ।

द्व्युक्तजक्षपञ्चतः । ४ । २ । ९३ ।

द्व्युक्तात् जक्षादिपञ्चकाच्च घातोः परस्य शितोऽवितोऽनः प्रभु
भवति । अजक्षुः । अजक्षः, अजक्षीः अजक्षितम् अजक्षित ।
अजक्षम् अजक्षिव अजक्षिम । अजक्ष । जक्ष्यात् । जक्षिता ।
जक्षिष्यति । अजक्षिष्यत् । अजक्षीत् । दरिद्राक्, दुर्गतौ ।
दरिद्राति ।

इदरिद्रः । ४ । २ । ९८ ।

दरिद्रो व्यञ्जनादौ शित्यवित्यान् इभवति । दरिद्रि...

श्रथातः । ४ । २ । ९६ ।

द्व्युक्तजक्षपञ्चतः श्राप्रत्ययस्य चात्. शित्यविति परे लुग्
भवति ।

अन्तो नो लुक् । ४ । २ । ९४ ।

द्व्युक्तजक्षपञ्चकात् परस्य शितोऽवितोऽन्तो नो लुग् भवति ।
दरिद्रिति । दरिद्रासि दरिद्रियः दरिद्रिय । दरिद्रामि दरिद्रिवः-
दरिद्रिम । दरिद्रियात् । दरिद्रात् । अदरिद्रात् अदरिद्रि-

ताम् अदरिद्रुः । अदरिद्राः अदरिद्रितम् अदरिद्रित । अदरिद्राम्
अदरिद्रिव अदरिद्रिम । परोक्षायाम्—

धातोर्नेकस्वरादाम् परोक्षायाः कृभ्वस्ति चानु
तदन्तम् । ३ । ४ । ४६ ।

अनेकस्वराद् धातोः परस्याः परोक्षायाः स्थाने आम् भवति ।
आमन्ताच्च परे कृभ्वस्तथः परोक्षान्ता अनु प्रयुज्यन्ते । दरिद्रा-
श्चकार । दरिद्राम्भूव । दरिद्रामास । ' आतो णव औः ' इत्यत्र
ओकारेणैव सिद्धे औकारविधानात् दरिद्रातेरामादेशस्यानित्यत्वाद्
ददरिद्रौ ददरिद्रतुः ददरिद्रुः । ददरिद्रिथ ददरिद्रधुः ददरिद्रि ।
ददरिद्रौ ददरिद्रिव ददरिद्रिम इत्यपि सिद्धम् ।

अशित्यस्सनृणकञ्णकानटि । ४ । ३ । ७७ ।

सादिसन्नादिवर्जितेऽशिति प्रत्यये विषये दरिद्रातेरन्तस्य लुग्
भवति । दरिद्र्यात् । दरिद्रिता । दरिद्रिष्यति । अदरिद्रिष्यत् ।

दरिद्रोऽद्यतन्यां वा । ४ । ३ । ७६ ।

दरिद्रातेरद्यतन्यां विषये लुग् वा भवति । अदरिद्रीत्, पक्षे
' यमिरमिनम्यातः ' इति सोऽन्तः अदरिद्रासीत् । जागृक् निद्रा-
क्षये । जागर्ति जागृतः जाग्रति । जागर्षि जागृथः जागृथ ।
जागर्षि जागृवः जागृमः । जागृयात् । जागृत् । जागृहि ।
जागराणि जागराव जागराम । ह्यस्तन्यां गुणे सति

व्यभनाद् देः सथ दः । ४ । ३ । ७८ ।

व्यञ्जनान्ताद् धातोः परस्य देर्लुग् भवति, यथासम्भवं धातोः सो दश्च भवति । अजागः अजागृताम् अजागरुः अत्र प्रसि ' प्रुस्पो ' इति गुणः ।

जाग्रुपसमिन्धेर्नवा । ३ । ४ । ४९ ।

एभ्यः परस्याः परोक्षाया आम् वा भवति । आमन्ताच्च परे कृन्वस्तयः परोक्षान्ता अनुप्रयुन्यन्ते । जागराश्चकार जागराम्ब-
भूव जागरामास । पक्षे जनागार ।

जागुः किति । ४ । ३ । ६ ।

नागृधातोः किति प्रत्यये परे गुणो भवति । जनागरतुः जनागरुः । जनागरिय जनागरधुः जनागर । जनागार, जनागर जनागरिव जनागरिम । जागर्यात् । जागरिता । जागरिष्यति । अजागरिष्यत् । अजागरीत् । चकासृक् दीप्तौ । चकास्ति चकास्तः चकासति । चकास्ति चकास्थः चकास्य । चकास्मि चकास्वः चकाम्मः । चकास्यात् । चकास्तु चकाम्ताम् चकास्तु । हेर्धित्वे चकादृषि पक्षे .

सो धि वा । ४ । ३ । ७२ ।

धातोर्धाद्यैः प्रत्यये सो लुग् वा भवति । चकाधि । चकास्तम् चकास्न । चकासानि चकामाव चकामाम । अचकात् अवका-
स्ताम् अचकासुः ।

सेः स्रद्धा च रुर्वा । ४ । ३ । ७२ ।

व्यञ्जनान्ताद् धातोः परस्य सेर्लुग् भवति, यथासम्भवं
सदधां वा रुश्च । अचकाः, अचकात् अचकास्तम् अचकास्त ।
अचकासम् अचकास्व अचकास्म । चकासाञ्चकार, चकासाम्बभूव,
चकासामास । चकास्यात् । चकासिता । चकासिष्यति । अच-
कासिष्यत् । अचकासीत् । शासूक् अनुशिष्टौ । शास्ति

इसासः शासोऽङ्ग्व्यञ्जने । ४ । ४ । ११८ ।

शास्तेः आस अङि किङति व्यञ्जनादौ च परे इस् भवति ।
शिष्टः शासति । शास्ति शिष्टः शिष्ट । शास्मि शिष्वः शिष्वः ।
शिष्यात् । शास्तु, शिष्टात् शिष्टाम् शास्तु ।

-शाससृहनः शाध्येधिजहि । ४ । २ । ८४ ।

शाम्-अस्-हनाङ्ग्वन्तानां यथासङ्ग्व्यं शाधि एधि जहि इत्येते
भवन्ति । शाधि शिष्टम् शिष्ट । शासानि शासाव शासाम । देर्लुकि
सो दत्त्वे अशात् अशिष्टाम् अशासुः । अशात्, अशाः अशिष्टम्
अशिष्ट । अशासम् अशिष्व अशिष्व । शशास शशास्तुः शशासुः ।
शशासिय शशामयुः शशास । शशास शशासिव शशासिम ।
शिष्यात् । शासिता । शामिष्यति । अशासिष्यत् । 'शास्त्यसू-
वक्तिव्यातेरङ्' इति अशिपत् अशिपताम् अशिपन् । वचंश्
परिभाषणे । वक्ति वक्तः वचन्ति । वक्षि वक्षथः वक्षथ । वच्मि
वच्वः वचमः । वच्यात् । वक्तु, वक्तात् वक्ताम् वचन्तु । वग्धि,
वक्तात् वक्तम् वक्त । वचानि वचाव वचाम । अवह् अवक्ताम्

अवचन् । अवग् अवक्तम् अवक्त । अवचम् अवच अवचम् ।
 परोक्षायां तु उवाच ऊचनुः ऊचुः । उवचिव, उवचय ऊचयुः ऊच ।
 उवाच, उवच उचिव उचिम । उच्यात् । वक्ता । वक्ष्यति ।
 अवक्ष्यत् । अवोचत् अवोचनाम् अवोचन् । अवोचः अवोचतम्
 अवोचत । अवोचम् अवोचाव अवोचाम । मृजौक् शुद्धौ ।

मृजोऽस्य वृद्धिः । ४ । ३ । ४२ ।

मृजेगुणे मत्यकारस्य वृद्धिर्भवति । माष्टि मृष्टः ।

ऋतः स्वरे वा । ४ । ३ । ४३ ।

मृजेः ऋकारस्य स्वराद्यै प्रत्यये परे वृद्धिर्वा भवति ।
 मार्गन्ति, मृजन्ति । मार्गि मृष्टः मृष्ट । मार्गिम मृन्वः मृन्म ।
 मृन्वात् । माष्टि, मृष्टात् मृष्टाम् मार्गन्तु, मृजन्तु । मृष्टि मृष्टम्
 मृष्ट । मार्गानि मार्गाव मार्गाम् । अमार्ष्ट् अमृष्टाम् अमार्गन्,
 अमृजन् । अमार्ष्ट् अमृष्टम् अमृष्ट । अमार्गम् अमृन्व अमृन्म ।
 ममार्ग ममृजन्तु, ममार्गन्तुः ममृजु, ममार्गुः । ममार्गिय ममृजयुः,
 ममार्गयुः ममृज । ममार्ग, ममर्ग ममृजिव, ममार्गिव ममृजिम,
 ममार्गिम । मृन्वात् । मार्गिता, माष्टी । मार्गिष्यति, मार्गिष्यति ।
 अमार्गिष्यत् । अमार्गिष्यत् । अमार्गीत् अमार्गिष्टाम् अमार्गिषुः ।
 अमार्गीत् अमार्गीम् अमार्गुः । विदक् ज्ञाने । वेत्ति वित्तः विदन्ति ।
 वेत्ति वित्यः वित्य । वेद्मि विद्मः विद्मः ।

तिचां णवः परस्मै । ४ । २ । ११७ ।

वेत्तेः परेषां परस्मैपदानां तिवादीनां परस्मैपदान्येव णवादयो नव यथासङ्ख्यं वा भवन्ति । वेद विदतुः विदुः । वेत्थ विदधुः विद । वेद विद्व विद्व । पक्षे पूर्ववत् । विद्यात् विद्याताम् विद्युः ।

पञ्चम्याः कृग् । ३ । ४ । ५२ ।

वेत्तेः परस्याः पञ्चम्याः क्तिदाम् वा भवति, आमन्ताच्च परः पञ्चम्यन्तः कृगनुप्रयुज्यते । विदाङ्करोतु, विदाङ्कुस्तात्, विदाङ्कुस्ताम् विदाङ्कुर्वन्तु । विदाङ्कुरु, विदाङ्कुरुतात् विदाङ्कुरुतम्, विदाङ्कुरुत । विदाङ्करवाणि विदाङ्करवाव विदाङ्करवाम । वेत्तु, वित्तात् वित्ताम् विदन्तु । विदधि, वित्तात् वित्तम् वित्त । वेदानि वेदाव वेदाम । अवेन् अविताम् अविदुः । अवे, अवेत् अवित्तम् अवित्त । अवेदम् अविद्व अविद्व ।

वेत्तेः कित् । ३ । ४ । ५१ ।

वेत्तेः परस्याः परोक्षाया आम् कित् वा भवति । आमन्ताच्च कृभ्वस्तयः परोक्षान्ता अनुप्रयुज्यन्ते । विदाश्चकार, विदाम्बभूव, विदामास । विवेद विविदतुः विविदुः । विद्यात् । वेदिता । वेदिष्यति । अवेदिष्यत् । अवेदीत् । हनंक् हिंसागत्योः । हन्ति

यमिरमिनमिगमिहनिमनिवनतितनादेर्धुटि विडति

। ४ । २ । ५५ ।

एषां तनादीनां च धुडादौ विडति लुग् भवति । हतः । 'गमहन'—इत्यादिना अकारलोपे ' हनो हनो घ्न. ' इति घ्नन्ति ।

हंसि हयः हय । हन्मि हन्वः हन्मः । हन्यात् । हन्तु, 'हतात्
 हताम् हन्तु । नहि, हतान् हतम् हत । हनानि हनाव हनाम् ।
 अहन् अहताम् अहन् । अहन् अहतम् अहत । अहनम्
 अहन्व अहन्म् । परोक्षायाम्—

जिगवि घ्न । ४ । ३ । १०१ ।

जौ णवि च परे हन्तेर्भू भवति । जवान् जघ्नतुः जघ्नः ।
 जवनिय, जवन्य, जघ्नधुः जघ्न । जवान, जवन जघ्निव जघ्नियम् ।

हनो वध आशिष्यजौ । ४ । ४ । २१ ।

आशीर्विषये हन्तेर्वादेशो भवति, न तु निटि । क्य्यात् ।
 हन्ता । 'हनृतः स्यस्य' इति हनिष्यति । अहनिष्यत् ।

अद्यतन्यां वा त्वात्मने । ४ । ४ । २२ ।

अद्यतन्यां विषये हनो वधादेशो भवति, आत्मनेपदे तु वा ।
 अवधीत् अवधिष्टाम् अवधिषुः । वशक् कान्तौ । वष्टि

वशेरयङि । ४ । १ । ८३ ।

वशोः सस्वरान्तास्या अयङि क्त्विति ष्टु भवति । उष्टः
 उशन्ति । वक्षि उष्टः उष्ट । वक्षि उश्वः उश्वः । उश्यात् ।
 वष्ट, उष्टात् उष्टाम् उष्टन्तु । उष्टि, उष्टात् उष्टम् उष्ट । व-
 शानि वशाव वशाम् । अवष्ट, अवष्ट औष्टाम् औशम् । अवष्ट,
 अवष्ट औष्टम् औष्ट । अवशम् औश्व औशम् । उवाश' उशतुः

ऊशुः । उश्यात् । वशिता । वशिष्यति । अवशिष्यत् । अवा-
शीत्, अवशीत् । असक् भुवि । अस्ति

इनास्त्योर्लुक् । ४ । २ । ९० ।

अप्रत्ययस्यास्तेश्चाकारस्य शित्यविति लुग् भवति । स्तः
सन्ति ।

अस्तेः सि हस्त्वेति । ४ । ३ । ७३ ।

अस्तेः सकारस्य सादौ प्रत्यये परे लुग्, एति परे तु हो
भवति । असि स्यः स्य । अस्मि स्वः स्मः । स्यात् स्याताम्
स्युः । स्या. स्याताम् स्यात । स्याम् स्याव स्याम । अस्तु,
स्तात् स्ताम् सन्तु । एधि, स्तात् स्तम् स्त । असाणि असाव
असाम । ' एत्यस्तेर्वृद्धिः ' इति वृद्धौ 'सः सिजस्तेर्दिस्यो.' इति
इति आसीत् आस्ताम् आसन् । आसीः आस्तम् आस्त ।
आसम् आस्व आस्म ।

अस्तिद्युवोर्भूवचावशिति । ४ । ४ । १ ।

अस्तिद्युवोर्ययासङ्ख्यं भूवचावादेशौ भवतः, अशिति विषये ।
नभूव । भूयात् । भविता । भविष्यति । अभविष्यत् । अभृत् ।

इत्यदादिपरस्मैपदं, समाप्तम् ।

अथात्मनेपदम् ।

इङ्क् अच्ययने । अचीने अचीयाते 'अनतोऽन्तोऽ्यात्मने'
 अचीयते । अचीयि अचीयाथि अचीयन् । अचीयि अचीयहे
 अचीमहे । अचीयीत अचीयीयाताम् अचीयीरन् । अचीताम् अची-
 याताम् अचीयताम् । अचीयन् अचीयायाम् अचीयन् । अच्य-
 ये अच्ययावहे अच्ययामहे । अच्येत अच्ययानाम् अच्यैयत ।
 अच्यैयाः अच्यैयायाम् अच्यैयन् । अच्यैयि अच्यैयहि अच्यैमहि ।

• गाः परोक्षायाम् । ४ । ४ । २६ ।

इङ्क्वातोः परोक्षविषये गा भवति । अधिनगे अधिनगाते
 अधिनगिरे । अच्यैपीष्ट । अच्यैता । अच्यैप्यत ।

वाऽच्यतनीक्रियातिपच्योर्गाङ् । ४ । ४ । २८ ।

अच्यतनीक्रियातिपच्योरिङो गीङ् वा भवति । अच्यैप्यत,
 अच्यैगीप्यत । अच्यैष्ट अच्यैपाताम् अच्यैपन । अच्यैगीष्ट
 अच्यैगीपाताम् अच्यैगीपन । शीङ्क् स्वप्ने

शीङ्क् एः शिति । ४ । ३ । १०४ ।

शिति परे शीङ्क् एभक्ति । शने शयाने ।

शीङ्को र्त् । ४ । २ । ११५ ।

शीङ्ः परस्यात्मनेपदस्यस्यान्तो रत् भवति । शेरते । शेषे
 शयाथे शेष्वे । शये शेषहे शेषहे । शयीत शयीयाताम् शयीरन् ।
 शेताम् शयाताम् शेरताम् । अशेत अशयाताम् अशैरत । शिश्ये
 शिश्याते शिशियरे । शयिपीठ । शयिता । शयिष्यते । अशयिष्यत ।
 अशयिष्ट । हनुङ्क् अर्पनयने हनुते । पूढौक् प्राणिगर्भविमोचने ।
 सूते सुवाने सुवते । सुपे सुवाथे सूष्वे । सुवे सूष्वहे सूमहे ।
 सुवीत सुवीयाताम् सुवीरन् । सूताम् सुवाताम् सुवताम् । सूष्व-
 सुवाथाम् सूष्वम् ।

सूतेः पञ्चम्याम् । ४ । ३ । १३ ।

सूतेः पञ्चम्यां गुणो न भवति । सुवै सुवावहै सुवामहै । असूत
 असुवाताम् असुवते । सुपुवे । सोपीठ, सविपीठ । सोता, स-
 सविता । सोष्यते, सविष्यते असविष्यत, असोष्यत । असविष्ट,
 असोष्ट । ष्टुचैङ् ष्टुजुङ् पिजुकि सम्पर्चने । ष्टुक्ते ष्टुचाते ष्टुचते ।
 ष्टुचीत । ष्टुक्ताम् । अष्टुक्त । ष्टुचै । ष्टुचिपीठ । ष्टुचिता । ष्टुचिष्यते ।
 अष्टुचिष्यत । अष्टुचिष्ट । ष्टुक्ते ष्टुजाते ष्टुजते । ष्टुक्षे ष्टुजाथे
 ष्टुङ्ग्वे । ष्टुजे ष्टुङ्ग्वहे ष्टुङ्ग्वहे । ष्टुजीत । ष्टुङ्क्ताम् । अष्टु-
 ङ्क्त । ष्टुजे । ष्टुजिपीठ । ष्टुजिता । ष्टुजिष्यते । अष्टुजिष्यत ।
 अष्टुजिष्ट । ष्टुजते । ष्टुजिष्टे । अष्टुजिष्ट । ष्टुनैकि वर्णने ।
 ष्टुगुकि विशुद्धौ । निङ्क्ते । निङ्गीत । निङ्क्ताम् । अनिङ्क्त ।
 निनिङ्गे । निङ्क्षीष्ट । निङ्क्ता । निङ्क्ष्यते । अनिङ्क्ष्यत ।

अनिङ्क्त । शिञ्चि अन्वके शब्दे । शिञ्चं शिञ्चानि शिञ्चते ।
 शिञ्चति । शिञ्चाम् । अशिञ्चत् । शिशिञ्चे । शिञ्चिषीष्ट ।
 शिञ्चिना । शिञ्चिष्यते । अशिञ्चिष्यत । अशिञ्चिष्ट अशिञ्चिषा-
 ताम् अशिञ्चिषत । ईडिहूस्तुतौ । ईडे ईडाने ईडने ।

ईशीडः सेध्वेस्वध्वमोः । ४ । ४ । ८७ ।

आभ्यां कर्तमानसेध्वयोः पञ्चमीस्वध्वमोश्चादिरिड् भवति ।
 ईडिमे ईडाथे ईडिञ्चं । ईडे ईडिक्हे ईडिमहे । ईडीत ईडीपाताम्
 ईडीरन् । ईडाम् ईडाताम् ईडताम् । ईडिष्व ईडायाम् ईडिध्वम् ।
 ईडे ईडाक्हे ईडामहे । ऐष्ट ऐडाताम् ऐष्टत । ऐशाः ऐशायाम्
 ऐश्वम् । ऐष्टि ऐश्वहि ऐश्वहि । ईडाध्वके, ईडाम्भून्, ईडामास ।
 ईडिषीष्ट । ईडिना । ईडिष्यते । ऐडिष्यत । ऐडिष्ट ऐडिषानाम्
 ऐडिषत । ईरिक् गतिस्त्वन्वयोः । ईरते ईराने ईरने । ईराध्वके, ईराम्भून्,
 ईरामास । ऐरिष्ट । ईशिकृ ऐश्वये । ईशे ईशाने ईशने । ईशिते ईशाप्ते
 ईशिव्ये । ईशीत । ईशाम् ईशाताम् ईशानाम् । ईशित् ईशात्तन्
 ईशिव्यम् । ऐश ऐशानाम् ऐशत । ईशाध्वके । ईशाम्भून् ।
 ईशामास । ऐशिष्ट । वमिहू आच्छादने । कृते । कृतान् ।

आशासिष्यत । आशासिष्ट । आमिक् उपवेशने । आस्ते ।
 आसीत । आस्ताम् । आन्त । आसाञ्चक्रे । आसाम्बभूव ।
 आसामास । आसिपीष्ट । आसिता । आसिष्यते । आसिष्यत ।
 आसिष्ट । कसुकि गतिसातनयोः । कंस्ते । कंमीत । कंस्ताम् ।
 अकंस्त । चकंसे । कंसिता । कंसिपीष्ट । कंसिष्यते । अकंसि-
 ष्यत । अकंसिष्ट । णिसुकि चुम्बने । निस्ते । अनिस्त । निनिसे ।
 निंसिता । अनिमिष्ट । चक्षिक् व्यक्तायां वानि । ' संयोगस्यादौ
 स्कोर्लुक् ' इति चष्टे चक्षते चक्षत । चक्षे चक्षथे चङ्द्वे ।
 चक्षे चक्षहे चक्षमहे । चक्षीत । चक्षाम् चक्षताम् चक्षताम् ।
 चक्ष्व चक्षायाम् चङ्द्वत् । चक्षे चक्षवहे चक्षमहे । अचष्ट
 अचक्षताम् अचक्षत । अचष्टाः अचक्षायाम् अचङ्द्वत् । अचक्षि
 अचक्षहि अचक्षमहि । परोक्षायां तु

नवा परोक्षायाम् । ४ । ४ । ५ ।

चक्षो वाच्ये कशांग् व्यांगौ परोक्षायां वा भवतः । गित्वा-
 दुभयपदी चक्षौ चक्षतुः चक्षु । चक्षे चक्षते चक्षिरे ।
 चक्ष्यौ चक्ष्यतुः चक्ष्युः । चक्ष्ये चक्ष्यातं चक्ष्येरं । चक्षे चक्षे
 चक्षते चक्षिरे ।

चक्षो वाचि चशांश्च ख्यांश्च । ४ । ४ । ४ ।

वाग्येभ्य चक्षोऽशिति विश्वे चशांश्च व्यांगौ भवतः । चक्षायाम्,
 चक्षेयाम् । चक्षायाम्, चक्षेयाम् । चक्षामीष्ट, चक्षामीष्ट । चक्षतासि,
 चक्षतासि । चक्षतामि, चक्षतासि । चक्षाम्यति, चक्षाम्यते । चक्ष्या-

स्यति, ख्यास्यत । अकशास्यत्, अकशास्यत । अख्यास्यत्,
अख्यास्यत । अकशासीत्, अकशास्त । अडि अख्यत्,
अख्यत । इत्यात्मनेपदं समाप्तम् ।

अथोभयपदिनः-।

ऊर्णुक् आच्छादने

वोष्णोः । ४ । ३ । ६० ।

अद्वयुक्तस्योष्णीर्ब्रजनादौ विति और्वा भवति । ऊर्णीति,
ऊर्णीति ऊर्णुतः ऊर्णुवन्ति । ऊर्णीपि, ऊर्णीपि ऊर्णुयः ऊर्णुय ।
ऊर्णीमि, ऊर्णीमि ऊर्णुवः ऊर्णुमः । ऊर्णुते ऊर्णुवाते ऊर्णुवते ।
ऊर्णुपि ऊर्णुवापि ऊर्णुञ्च । ऊर्णुवे ऊर्णुवहे ऊर्णुनहे । ऊर्णुयात्,
ऊर्णुवात् । ऊर्णुतु, ऊर्णुतु, ऊर्णुतात् ऊर्णुताम् ऊर्णुवन्तु । ऊर्णु-
ताम् ऊर्णुवाताम् ऊर्णुवताम् ।

न द्विस्वोः । ४ । ३ । ६१ ।

ऊर्णीद्विस्वोः पर्योरौर्न भवति । और्णीत् और्णुताम् और्णु-
वन् । और्णोः और्णुतम् और्णुत । और्णुत और्णुवाताम् और्णुवन् ।
परोक्षायाम्

स्वरादेर्द्वितीयः । ४ । २ । ४ ।

स्वरादेर्द्विभक्तभानो वातोर्द्वितीयोश्च एतस्य द्विभक्तिः ।
अनेन 'णु' इत्यस्य द्वित्वे प्राप्तं

अयि रः । ४ । १ । ६ ।

स्वरादेर्धातोर्द्वितीयस्यांशस्यैकस्वरस्य सयोगादी रो द्विर्न भ-
धति । इति रकारस्य निषेधे ऊर्णुनाव ऊर्णुनुवतुः ऊर्णुनुवुः ।

वोष्णोः । ४ । ३ । १९ ।

ऊर्णोरिड् वा ङिड्बद् भवति । ऊर्णुनुविय, ऊर्णुनविय ।
ऊर्णुनुवे ऊर्णुनुवाते ऊर्णुनुविरे । ऊर्णूयात् । ऊर्णुविष्ट, ऊर्णुनुविष्ट ।
ऊर्णुवितासि, ऊर्णुनुवितासि । ऊर्णुनवितासे, ऊर्णुनुवितासे । ऊर्णु-
विष्यति, ऊर्णुनुविष्यति । ऊर्णुनविष्यते, ऊर्णुनुविष्यते । और्णुवि-
ष्यत्, और्णुनुविष्यत् । और्णुनविष्यत, और्णुनुविष्यत ।

वोष्णुगः सेटि । ४ । ३ । ४६ ।

ऊर्णोः सेटि सिचि परस्मैपदे वृद्धिर्वा भवति । और्णावीत्,
और्णवीत्, और्णुवीत् । और्णुविष्ट, और्णुनुविष्ट । ङुङ्क् स्तुतौ ।
स्तौति स्तुतः स्तुवन्ति । स्तौपि स्तुयः स्तुय । स्तौमि स्तुवः स्तुम ।

यङ्गुरुस्तोर्बहुलम् । ४ । ३ । ६४ ।

यङ्गुवन्तात् तुस्तुभ्यश्च व्यञ्जनादौ विति ईत् भवति बहु-
लम् । स्तवीति, स्तवीमि इत्याद्यपि । स्तुते स्तुवाते स्तुवते ।
स्तुयात् । स्तुवीत् । स्तौतु । स्तुताम् । अस्तौत्, अस्तुत् ।
तुष्टाव तुष्टवतुः तुष्टुवुः । तुष्टुवे । स्तूयात् । स्तोपीष्ट । स्तोतासि,
स्तोतासे । स्तोप्यति, स्तोप्यते । अस्तोप्यत्, अस्तोप्यत ।
‘भृगुस्तोः परस्मै’ इति सिचि अस्तावीत् अस्ताविष्टाम् अस्ता-
विषुः । अस्तोष्ट । ङुङ्क् व्यक्तायां वाचि ।

ब्रूतः परादिः । ४ । ३ । ६३ ।

ब्रुव उतः व्यञ्जनादौ विति परादिरीद् भवति । ब्रवीति ब्रूतः
ब्रुवन्ति । ब्रवीषि ब्रूयः ब्रूय । ब्रवीमि ब्रूवः ब्रूमः ।

ब्रूगः पञ्चानां पञ्चाहश्च । ४ । २ । ११८ ।

ब्रूगः परेषां तिवादीनां पञ्चानां यथासङ्ख्य पञ्च णवादयो
भवन्ति, तद्योगे ब्रूग आहश्च । आह आहतुः आहुः । ' नहाहो-
र्धतो ' आत्थ आहयुः । ब्रूते ब्रुवाते । ब्रूयात् । ब्रवीत । ब्रूताम्
ब्रुवाताम् ब्रुवताम् । ब्रवीतु, ब्रूतात् ब्रूताम् ब्रुवन्तु । ब्रूहि । ब्रूाणि
ब्रुवाव ब्रुवाम । अब्रवीत् अब्रूताम् अब्रूवन् । अब्रवीः । अब्रूत अब्रु-
वाताम् अब्रुवत । परोक्षायां वच्चेदेशे उवाच ऊचतुः ऊचुः । ऊचे
ऊचाते ऊचिरे । उच्यात्, वक्षीष्ट । वक्तासि, वक्तासे । वक्ष्यति,
वक्ष्यते । अवक्ष्यत्, अवक्ष्यत । अवोचत् अवोचताम् अवोचन् ।
अवोचत अवोचेताम् अवोचत । द्विर्पाक् अप्रीतौ । द्वेष्टि द्विष्टः
द्विषन्ति । द्वेक्षि द्विष्टः द्विष्ट । द्वेष्मि द्विष्वः द्विष्मः । द्विष्टे ।
द्विष्यात् । द्विषीत । द्वेष्टु द्विष्टाम् द्विषन्तु । द्वेष्टि द्विष्टम् द्विष्ट ।
द्वेषाणि द्वेषाव द्वेषाम । द्विष्टाम् द्विषाताम् द्विषताम् । अद्वेष्ट् अद्वि-
ष्टाम् ' वा द्विषातोऽनः पृश् ' अद्विष्टुः, अद्विषन् । अद्विष्ट अद्वि-
षाताम् अद्विषत । दिद्वेष दिद्विषतुः । दिद्विषे दिद्विषाते दिद्विषिरे ।
द्विष्यात्, द्विषीष्ट । द्वेषासि, द्वेषासे । द्वेक्ष्यति, द्वेक्ष्यते । अद्वे-
क्ष्यत्, अद्वेक्ष्यत । अद्यतन्यां सकि अद्विषत् अद्विषताम् अद्वि-
क्षन् । अद्विषत ।

स्वरेऽतः । ४ । ३ । ७५ ।

सकोऽस्य स्वरादौ प्रत्यये परे लृक् भवति । अद्विशाताम्
 अद्विक्षत । दुर्हीक् क्षरणे ' भ्वादेर्दादेर्घः ' 'अधश्चतुर्थात् तयोर्घः'
 दोग्धि दुग्धः दुहन्ति । घोक्षि । दुग्धे दुहाते दुहते । दुह्यात्,
 दुहीत । दोग्धु, दुग्धात् दुग्धाम् दुहन्तु । दुग्धि । दुग्धाम् दुहा-
 ताम् दुहताम् । धुश्च दुहायाम् धुग्धम् । दोहै दोहावहै दोहामहै ।
 अधोक् 'अदुग्धाम् अदुहन्' । अदुग्ध अदुहाताम् अदुहत । अदु-
 ग्धाः । दुदोह । दुदुहे । दुह्यात्, धुक्षीष्ट । दोग्धा । घोक्ष्यति,
 घोक्ष्यते । अधोक्ष्यत्, अधोक्ष्यत । अधुक्षत् अधुक्षताम् अधु-
 क्षन् । आत्मनेपदे ' दुहदिह-' इत्यादिना दन्त्यादौ सको वा
 लृक् अदुग्ध, अधुक्षत् अधुक्षाताम् अधुक्षन्त । अदुग्धाः, अधु-
 क्षथाः अधुक्षायाम् अधुग्धम्, अधुक्षध्वम् । अधुक्षि अधुक्षा-
 वहि, अधुग्वहि अधुक्षामहि, अधुग्महि । दिर्हीक् उपलपे ।
 दिग्धि, दिग्धे । दिह्यात्, दिहीत । दिग्धु, दिग्धाम् । अधेक्,
 अदिग्धं । दिदेह, दिदिहे । दिह्यात्, धिक्षीष्ट । दिग्धा । धेक्ष्यति,
 धेक्ष्यते । अधेक्ष्यत्, अधेक्ष्यत । अधिक्षत् अधिक्षताम् अधि-
 क्षन् । अदिग्ध, अधिक्षत् अधिक्षाताम् अधिक्षन्त । लिर्हीक् आ-
 स्वादने । लेदि लीडः लिहन्ति । लेक्षि । ' हो. धुत्पदान्ते '
 दत्तम्, ' अधश्चतुर्थात् ' इति यस्य घत्वम्, ' तवर्गस्य ' इति
 धो दत्तम् ' दस्तद्दे ' इति वो लृक् दीर्घत्वं च लीडः लीड ।
 लेदिम लिद्दुः लिह्मः । लीडे लिहाते लिहतं । लिह्यात् । लिहीत ।

लेटु, लीटाम् । अलेट्, अलीट् । लिलेह, लिलिहे । लिह्यात्,
लिक्षीष्ट । लेटा । लेक्ष्यति, लेक्ष्यते । अलेक्ष्यत्, अलेक्ष्यत ।
अलिक्षत् अलिक्षताम् अलिक्षन् । अलीट्, अलिक्षत् अलिक्षाताम्
अलिक्षत । अलीटाः, अलिक्षयाः अलिक्षाधाम् अलिक्षध्वम्,
अलीट्वम् । अलीक्षावहि, अलिह्वहि अलिक्षामहि अलिह्वमहि ।

इत्युभयपदं समाप्तम् ।

अथ ह्यादयः ।

ह्यादयोऽपि कानुबन्धाः । हुंक् दानादनयोः ।

हवः शिति । ४ । १ । १२ ।

जुहोत्यादयो धातवः शिति द्विर्भवन्ति । जुहोति जुहुतः
जुह्वति । जुहोषि जुहुयः जुहुय । जुहोमि जुहुवः जुहुमः ।
जुहुयात्, जुहुयाताम् जुहुयुः । जुहोतु, जुहुतात् जुहुताम् जुह्वतु ।
जुहुषि, जुहुतात् जुहुतम् जुहुत । जुह्वानि जुह्वाव जुह्वाम ।
अजुहोत् अजुहुताम् अजुह्वुः 'अतः' पुंसि गुणे च सिद्धम् । अ-
जुहोः अजुहुतम् अजुहुत । अजुह्वम् अजुहुव अजुहुम ।
परोक्षायाम्—

भीहीभृहोस्तिवत् । ३ । ४ । ५० ।

एभ्यः परस्याः परोक्षायाम् वा भवति, स च तिक्त्वात्
इति ' हवः शिति ' इति द्वित्वम् । जुह्वाङ्कार, जुह्वाम्भूत्,

जुहवामास । पक्षे जुहाव जुहुवत्तुः जुहुवुः । जुहविय, जुहोय ।
 हुयात् । होता । होष्यति । अहोष्यत् । अहोषीत् । अहोषाम्
 अहोषुः । हांक् त्यागे । जहाति । ' हाकः ' जहितः । पक्षे

ष्वामीर्व्यञ्जनेऽदः । ४ । २ । ९७ ।

द्व्युक्तानां जक्षादिपञ्चानां क्षाप्रत्ययस्य चातोऽविति शिति
 परे ईर्भवति । जहीतः, जहति । जहासि जहीयः, जहियः जहीय,
 जहिय । जहामि जहीवः, जहिवः जहीमः, जहिमः ।

यि लुक् । ४ । २ । १०२ ।

यादौ शिति परे हाक आतो लुग् भवति । जह्यात् । जहात्,
 जहीतात्, जहितात् जहिताम्, जहीताम् जहतु ।

आ च हौ । ४ । २ । १०१ ।

हाको हौ आत् इश्च वा भवति । जहिहि, जहीहि, जहाहि ।
 जहीतात्, जहितात् जहिताम्, जहीताम् जहीत, जहित । जहानि
 जहाव जहाम । अजहात् अजहीताम्, अजहिताम् अजहुः ।
 अजहाः अजहीतम्, अजहितम् अजहीत, अजहित । अजहाम्
 अजहीव, अजहिव अजहीम, अजहिम । जहौ जहतुः जहुः ।
 जहिय, जहाय जहयुः जह । जहौ जहिव जहिम । हेयात् ।
 हाता । हास्यति । अहास्यत् । अहासीत् । निर्भोक् भये । विभेति ।

भियो नवा । ४ । २ । ९९ ।

भिषो व्यञ्जनादौ शिल्पयति इर्वा भवति । विभीतः, विभितः ।
 विभ्यति । विभेपि विभीयः, विभियः विभीय, विभिय । विभेमि
 विभीवः, विभिवः विभिमः, विभीमः । विभीयात्, विभियात् ।
 विभेतु, विभीतात्, विभिनात्, विभीताम्, विभिताम् विभ्यतु ।
 विभीहि, विभिहि । अविभेत् अविभीताम्, अविभिताम्
 अविभ्युः । विभयाद्यकार । विभयाम्बभूव । विभयामास । विभय
 विभ्यतुः विभ्युः । भीयात् । भेता । भेष्यति । अभेष्यन् । अभेषीत्
 अभेषाम् अभेषुः । हींश् लज्जायाम् । निह्रेति निह्रीतः निह्रियति ।
 निह्रीयान् । निह्रेतु । निह्रीहि । निह्रयाणि । अनिह्रेत् अनिह्र्युः ।
 अनिह्रैः । निह्रयाद्यकार, निह्रयाम्बभूव, निह्रयामास । निह्राय
 निह्रियतुः निह्रियुः । ह्रीयात् । हेता । हेप्यति । अहेप्यन् ।
 अहेपीत् । हुंश् पालनपूरणयोः ।

पृभृमाहाढामिः । ४ । १ । ५८ ।

एषां द्वित्वं सति शिति पृंस्य उभंरति । पिपति

ओष्ठपादुर् । ४ । ४ । ११७ ।

भानोः सम्बन्धिन ओष्ठपात् परम्य ऋकारस्य उभंरति ऋति ।
 पिपृत्तः, पिपृरति । पिपृपि पिपृर्तः पिपृर्त । पिपृर्म पिपृर्तः पिपृर्तः ।
 पिपृर्तान् । पिपृत्त, पिपृर्तात् । अपिपः अपिपृर्ताम् अपिपृरुः । पपाह
 पपत्तुः पपरुः । पपति । पृप्यात् 'पृतो ननाज्नाशीःपिचरस्मै च' इति
 परोता, पग्ना । परिप्यति, परीप्यति । अपरीप्यन्, अपरिप्यन् ।

अपारीत् । ह्रस्वोऽपि ष्टु पिपतिं पिपृतः पिप्रति इत्यादयः । ऋक् गतौ
 इयति इयतः इयति । इयति इयथ. इयथ । इयति इयवः इयम ।
 इययात् । इयतु, इयतात् इयताम् इयतु । इयहि । इयराणि इयराव
 इयराम । ऐ ऐयताम् ऐयरुः । ऐः ऐयतम् ऐयत । ऐयरम्
 ऐयव ऐयम । आर आरतुः आरुः । आरिष्य । ‘ क्ययञ्जशीर्ये ’
 अर्यात् । अर्ता । अरिष्यति । ‘ सत्त्यतेर्वा ’ आरत् आरताम्
 आरन् पक्षे आर्पात् आर्षाम् आर्षुः ।

इति द्वादो परस्मैपदं समाप्तम् ।

अथात्मनेपदम् ।

ओहांङ्क् गतौ । जिहीते जिहाते जिहते । जिहीषे जिहाषे
 जिहीध्वे । जिहे जिहीवहे जिहीमहे । जिहीत जिहीयाताम् जिहीरन् ।
 जिहीताम् जिहाताम् जिहताम् । जिहै जिहावहै जिहामहै । अजिहीत
 अजिहाताम् अजिहत । अजिहीयाः अजिहायाम् अजिहीध्वम् ।
 अजिहि अजिहीवहि अजिहीमहि । जहे जहाते जहिरे । जहिषे ।
 हासीष्ट । हाता । हास्यते । अहास्यत । अहास्त अहासाताम्
 अहास्त । माङ्क् मानशब्दयोः । मिमीते मिमाते मिमते ।
 मिमीषे मिमाषे मिमीध्वे । मिमै मिमीवहे मिमीमहे । मिमीत
 मिमीयाताम् मिमीरन् । मिमीताम् मिमाताम् मिमताम् । अमिमीत
 अमिमाताम् अमिमत । ममे ममाने ममिरे । मासीष्ट । मातासे ।
 मास्यते । अमास्यत । अमास्त । इत्यात्मनेपदं समाप्तम् ॥

अयोभयपदम् ।

डुवांग्ङ् दानं । ददाति ' शश्चातः ' इत्याकारलुकि दत्तः
ददति । ददासि दत्थः दत्य । ददामि दद्रः दद्यः । दत्त ददाते
ददते । दत्से ददाथे ददध्वे । ददे ददहे दद्यहे । दद्यात् दद्या-
ताम् दद्युः । दद्रीत् दद्रीषाताम् दद्रीन् । ददातु, ददातुं ददातुम्
ददतु ।

हौ दः । ४ । १ । ३१ ।

दासञ्ङ्ङम्य हौ परे एभ्वति, न च द्विः । देहि दत्तम् दत्त ।
ददानि ददाव ददाम । दत्ताम् ददाताम् ददताम् । दत्स्व । अद-
दात् अदत्ताम् अददुः । अददाः । अदत्त अददाताम्
अददत्त । दद्री ददतुः ददुः । ददे ददाते ददरे । देयात् । दासीष्ट ।
दातासि, दातासे । दास्यति, दास्यते । अदास्यत्, अदास्यत ।
' पिबेति—' इत्यादिना सिचो लुक् अदात् अदाताम् अदुः ।
अदाः अदातम् अदात । अदाम् अदाव अदाम । 'इश्च स्यादः'
' पुङ्ङस्वान्—' इति अदित्त अदिषाताम् अदिषत् । अदिषाः
अदिषायाम् अदिष्वम् । अदिपि अदिष्वहि अदिष्वहि । डुवांग्ङ्
धारणे च । दधाति ।

धागस्तथोश्च । २ । १ । ७८ ।

धागश्चतुर्थान्तस्य दादेरादेर्दस्य तयोः सञ्चोश्च प्रत्यययोः
परयोश्चतुर्थो भवति । दत्तः दधति । ददासि दत्थः दत्य । ददा-

दध्वः दध्मः । धत्ते दधाते दधते । धत्से दधाथे धद्वे । दधे
 दध्वहे दध्वहे । दध्यात् । दधीत । दधातु, धत्तात् धत्ताम् दधतु ।
 धेहि, धत्तात् धत्तम् धत्त । दधानि दधाव दधाम । धत्ताम्
 दधाताम् दधताम् । धत्स्व दधायाम् धद्वम् । दधै दधावहे
 दधामहे । अदधात् अधत्ताम् अदधुः । अधत्त अदधाताम्
 अदधत् । अधत्या. अदधायाम् अधद्वम् । अदधि अदध्वहि
 अदध्महि । दधौ दधतुः दधुः । दध दधाते दधिरे । धेयात् ।
 धासीष्ट । धाता । धास्यति । धास्यते । अधास्यत् । अधास्यत ।
 अधान् अधाताम् अधु. । अधित अधिपाताम् अधिपत ।
 अधियाः अधिपायाम् अधिद्वम् । अधिपि अधिष्वहि अधि-
 ष्महि । 'दुडुभृङ्गु पोपणे च । 'पृष्ठमाहाडामिः ' विभर्ति
 विभृतः विभ्रति । विभर्षि विभृष्यः विभृथ । विभर्षि
 विभृवः विभृमः । विभृते विभ्राते विभ्रते । विभृषे
 विभ्राथे विभृध्वे । विभ्रे विभ्रवहे विभ्रमहे । विभ्रयात्, विभ्रीत ।
 विभर्तु, विभ्रतात् विभ्रताम् विभ्रतु । विभ्रहि । विभराणि विभ-
 राव विभराम । विभ्रताम् विभ्राताम् विभ्रताम् । विभ्र्व विभ्रा-
 भाम् विभ्र्वम् । अविभः अविभ्रताम् अविभरुः । अविभ्रत
 अविभ्राताम् अविभ्रत । विभराद्यकार, विभराद्यन्ते निभराम्बमूष
 निभरामास । बभार । बभ्रे । भ्रियात् ।

ऋवर्णात् । ४ । ३ । ३६ ।

ऋवर्णान्ताद् धातोर्निष्ठावात्मनेपदविषयो सिगाशिषौ द्विद्

भवत । भृषीष्ट । भर्ता । भरिष्यति । भरिष्यन् । अभरिष्यत् ।
अभरिष्यत । अभार्षीत् । अभार्षीम् । अभार्षुः । अभृत । अभृषाताम् ।
अभृषत । णिन्ऋती शौचे च ।

निजां शित्येत् । ४ । १ । ५७ ।

निन्ऋतिन्ऋषिषा शिति विपये द्वित्वे मति पूर्वस्यैद् भवति ।
नेनेक्ति नेनिक्त. नेनिजति । नेनेक्षि नेनिरथः नेनिरथ । नेनेन्मि
नेनिन्त्र नेनिन्म । नेनिक्ते नेनिजाते नेनिजते । नेनिक्षे नेनिजाथे
नेनिग्ध्वं । नेनिजे नेनिज्वहे नेनिन्महे । नेनिन्यात् । नेनिजीत ।
नेनेरुत् नेनिक्ताम् नेनिजतु । नेनिग्धि । नेनिक्ताम् नेनिजाताम्
नेनिजताम् । नेनिक्ष्व नेनिजाथाम् नेनिग्ध्वम् । नेनेने नेनेजाथै
नेनेजामहै । अनेनेक अनेनिक्ताम् अनेनिजु । अनेनिक्त अने-
निजाताम् अनेनिजत । निनेज । निनिजे । निन्यान् । निदीष्ट ।
नेक्ता । नेक्ष्यति, नेक्ष्यते । अनेक्ष्यत्, अनेक्ष्यत । अनेक्षीन्
अनेक्ताम् अनेक्षुः । अनिक्त अनिक्षाताम् अनिक्षत । णिन्ऋती
णम्भावं । वेवेक्ति वेविक्त. वेविजति । वेविक्ते वेविजाते वेविजते ।
वेविन्यात् । वेविजीत । वेवेरुत् । वेविक्ताम् । अवेनेक । अवेविक्त ।
विवेन । विविजे । विन्यान् । विवीष्ट । वेक्ता । वेक्ष्यति । वेक्ष्यते ।
अवेक्ष्यत् । अवेक्ष्यत । ऋदित्तादृदि ऋविन् । पदे अवेक्षीत्
अवेक्ताम् अवेक्षुः । अविक्त अविज्ञाताम् अविजत । विन्ऋती
व्याप्तौ । वेवेष्टि वेवेष्ट वेविपति । वेवेष्टे । वेवेष्ट्यान् । वेवेष्ट

वेवेष्टु । वेविष्टाम् । अवेवेष्टु अवेविष्टाम् । विवेप । विविषे । विष्यात् ।
 वीक्षीष्ट । वेष्टा । वेक्ष्यति । वेक्ष्यते । अवेक्ष्यत् । अवेक्ष्यत ।
 लृदित्त्वादङि अविपत् अविपताम् अविषन् । सकि अविक्षत
 अविक्षाताम् अविक्षन्त । अविक्षथाः अविक्षाथाम् अविक्षध्वम् ।
 अविक्षि अविक्षावहि अविक्षामहि । इत्युभयपदं समाप्तम् ।

इति ह्यादिगणः समाप्तः ।

अथ दिवादिगणः ।

चातुर्वन्वा दिवादयः । दिवूच क्रीडाजयेच्छापणिद्युतिस्तु-
 त्तिगतिषु ।

दिवादेः श्यः । ३ । ४ । ७२ ।

दिवादिभ्यः कर्तरि विहिते शिति परे श्यः प्रत्ययो भवति ।
 'भ्यादेर्नामिनः—' इति दीव्यति दीव्यतः दीव्यन्ति । दीव्यसि
 दीव्यथः दीव्यथ । दीव्यामि दीव्यावः दीव्यामः । दीव्येत् दीव्ये-
 ताम् दीव्येषुः । दीव्येः । दीव्यतु, दीव्यतात् दीव्यताम् दीव्यन्तु ।
 दीव्य । अदीव्यत् अदीव्यताम् अदीव्यन् । अदीव्यः अदीव्यतम्
 अदीव्यत । अदीव्यम् अदीव्याव अदीव्याम । दिदेव । दीव्यात् ।
 देविता । देविष्यति । अदेविष्यत् । अदेवीन् अदेविष्टाम् अदेविषुः ।
 नृप् मृप्स् नस्मि ।

कृतां विह्वतीर । ४ । ४ । ११६ ।

कृदन्तास्य धातोः किति ङिति च परे ककारस्य इर् भवति ।
 दीर्घे च नीर्यति नीर्यतः नीर्यन्ति । नीर्यन् । नीर्यतु । अनीर्यन् ।
 जनार जेरतुः, जगत्तुः जेरुः, जनरुः । जेरिथ, जनरिय जेरथुः,
 जनरथुः जेर, जनर । जनार, जनर जेरित्, जनग्नि जेरिम,
 जनरिम । नीर्यात् । नीरिता, नीरिना । नीरिष्यति, नीरिष्यति ।
 अनरीष्यन्, अनरिष्यन् । ' ऋट्ठिच्छ्रु- ' इति वाङ्ङि अनरत्
 अनरताम् अनग्न् । पक्षे अनारीन् । नीर्यति । नीर्येत् । नीर्येत् ।
 अनरीष्यन् । नजार नजस्तुः । नीर्यान् । नीरिना, नीरिता ।
 नीरिष्यति, नीरिष्यति । अनरीष्यन्, अनरीष्यन् । अनरन्,
 अनरीन् । शौचं तक्षणे ।

ओतः श्ये । ४ । २ । १०३ ।

धातोरोकारस्य श्यप्रत्यये परे लुन् भवति । श्यति श्यतः
 श्यन्ति । श्यमि श्यथः श्यथ । श्यामि श्यावः श्यामः । श्येत्
 श्येताम् श्येथुः । श्येः श्येनम् श्येत् । श्येथम् श्येव श्येम ।
 श्येत् श्येतात् श्येताम् श्यन्तु । श्य श्यतम् श्यत ।
 श्यानि श्यात श्याम । अश्यन् अश्यताम् अश्यन् ।
 अश्यः अश्यतम् अश्यत । अश्यन् अश्यात् अश्याम् । शशौ
 शशतुः शशुः । शशित्, शशात् । शयात् । शयात् । शायन्ति ।
 अशाल्यन् । ' श्रुंमाशात्प्रामो वा ' अशान् अशानाम् अशुः ।

पक्षे अशासीत् अशासिष्टाम् अशासिषु । दों छोंच् छेदनं ।
 द्यति । द्येत् । द्यतु । अद्यत् । ददौ ददतु ददुः । ददिय, ददाथ ।
 देधात् । दाता । दास्यति । अदास्यत् । अदात् अदाताम् अदुः ।
 छयति । छ्येत् । छ्यतु । अछ्यत् । च्छौ । छायात् । छाता ।
 छास्यति । अछ्छास्यत् । अछ्छान्, अछ्छामीत् । पोंच् अन्तर्यामि ।
 स्यति । स्येत् । स्यतु । अस्यत् । तसौ । सेयात् । साता । सा-
 स्यति । असाम्यत् । अमात् अमाताम् अमुः । अमासीत्
 अमामिष्टाम् अमासिषु । व्रीड्च् लज्जायाम् । व्रीड्यति । व्रीड्येत् ।
 व्रीड्यतु । अव्रीड्यत् । विव्रीड । व्रीड्यात् । व्रीडिता । व्रीडिष्यति ।
 अव्रीडिष्यन् । अव्रीडीत् । नृतैच् नर्तने । नृत्यति । नृत्येत् । नृत्यतु ।
 अनृत्यत् । ननर्त ननृततु ननृतु । ननर्तिय । नृत्यात् । नर्तिता ।

कृतचृतनृतच्छृदत्तुदोऽसिचः सादेर्वा । ४ । ४ । ५० ।

एष्व परम्यामिच सादेरशिन आदिरिड् वा भवति । नर्ति-
 प्यति, कर्ष्यति । अनर्तिष्यन्, अनर्ष्यत् । अनर्तीत् । कुथच्
 पूतिभावे । कुथ्यति । कुथ्येत् । कुथ्यतु । अकुथ्यत् । चुकोथ ।
 कुथ्यात् । कोथिता । कोथिष्यति । अकोथिष्यत् । अकोथीत् ।
 पुथच् हिमायाम् । पुथ्यति । पुथ्येत् । पुथ्यतु । अपुथ्यत् ।
 पुथोथ । पुथ्यात् । पोथिता । पोथिष्यति । अपोथिष्यन् । अपो-
 थीन् । गुथच् परिवेष्टने । गुथ्यति । गुथ्येत् । गुथ्यतु । अगुथ्यन् ।
 गुगो । गुथ्यात् । गोथिता । गोथिष्यति । अगोथिष्यन् ।

अगौधीत् । राधञ्च वृद्धौ । राध्यति । राध्यन् । राध्यतु । अरा-
ध्यत् । राध

अवित्परोक्षसेद्धवोरेः । ४ । १ । २३ ।

राधेहिंसार्थम्यावित्परोक्षायां सेटि धवि च परे एर्भवति,
न च द्विः । रेधतुः रेधुः । रेधिय रेधुः रेध । राध रेधिव
रेधिम । हिंसार्थम्याभावे आरराधतुः आरराधुः । राध्यान् ।
राधिता । राधिष्यति । अराधिष्यन् । अरात्मीन् अराद्धाम् अग्-
स्तुः । व्यधञ्च ताडने ।

ज्याज्यधः विठति । ४ । १ । ८१ ।

न्याज्ययोः सस्वरान्तस्था किति डिति व्युद्भवति । विध्यति ।
विध्यन् । विध्यतु । अविध्यन् । परोक्षायां ' न्याज्येव्यधिष्य-
चिन्त्ययेगिः ' चिन्त्याध चिन्धतुः चिन्धिः । चिन्ध्यान् । चिन्धुः ।
व्यत्स्यति । अव्यत्स्यन् । अज्यात्मीन् अज्याद्धाम् अज्यात्सुः ।
सिधञ्च प्रेरणे । सिध्यति । सिध्यन् । सिध्यतु । असिध्यन् ।
चिधेप । सिध्यन् । शेप्ता । शेप्स्यति । अशेप्स्यन् । अशेप्सीन्
अशेप्ताम् अशेप्सुः । अशेप्सोः । पृष्यञ्च विरुम्ने । पृष्यति ।
पृष्यन् । पृष्यतु । अपृष्यन् । अपृष्य । पृष्यान् । पृष्यिता ।
पृषिष्यति । अपृषिष्यन् । अपृषीत् । निम नीम ष्टिम ष्टीमञ्च
' आद्रिभावे । पिन्नुन् एनौ । मीष्यति । मीष्यन् । मीष्यतु । अमी-
ष्यत् । मिषेर । मीष्यान । सेतिता । सेतिष्यति । असेतिष्यन् ।

असेवीत् । श्रिवृच् गतिशोषणयोः । श्रिवृ श्रिवृच् निरसने ।
 षीव्यति । षीव्येत् । षीव्यतु । अषीव्यत् । ' तिर्वा षिवः ?
 तिष्ठेव तिष्ठित्तुः तिष्ठित्तुः । पक्षे तिष्ठेव तिष्ठित्तुः तिष्ठित्तुः । षी-
 व्यात् । षेविता । षेविष्यति । अषेविष्यत् । अषेवीत् । क्षीव्यति ।
 क्षीव्येत् । क्षीव्यतु । अक्षीव्यत् । क्षिसेव । क्षीव्यात् । क्षेविता ।
 क्षेविष्यति । अक्षेविष्यत् । अक्षेवीत् । इषच् गतौ । इष्यति ।
 इष्येत् । इष्यतु । ऐष्यत् । इयेप इंपतुः ईपुः । इयेपिथ । इष्यात् ।
 एषिता । एषिष्यति । ऐषिष्यत् । ऐषीत् । ष्णसूच् निरसने ।
 स्नस्यति । मन्नाम । म्लसिता । अम्नामीत्, अम्नमीत् ।
 क्नसूच् हृत्तिर्दीप्प्योः क्नस्यति । क्ननाम । अक्नमीत्,
 अक्नामीत् । क्रमैच् भये । क्रम्यति । क्रस्येत् । क्रम्यतु ।
 अक्रस्यत् । क्रम्यान् । रेमिता । क्रमिष्यति । अक्रमिष्यत् ।
 अक्रामीत्, अक्रमीत् । परोक्षाद्याम् तत्राम तत्रमत्तुः, क्रमत्तुः
 तत्रसुः, त्रमुः । त्रमिथ, तत्रमिथ । ' त्राम्भ्लाम्भ्रमक्रमत्रमि ?
 इत्यादिना वा श्ये । पक्षे त्रमति । त्रमेत् । त्रमतु । अत्रमन् ।
 ष्यसच दाहे । सह एहच शरतौ । मद्यनि । मद्येन् । सद्यतु । अम-
 द्यात् । सपाह संहृः संहृ । संहिथ । मद्यान् । महिता, मोदां ।
 सहिष्यति । अमहिष्यत् । अमाहीत्, अमहीत् ।

अथ पुषादिः ।

पुषच पुषौ । पुष्यति । पुष्येत् । पुष्यतु । अपुष्यत् । पुषोप ।
 पुष्यात् । पोषा । पेक्ष्यति । अपेक्ष्यत् । पुषादिस्वादद् अपुषत् ।

उचच् ममवाये । उच्यति । उच्येत् । उच्यतु । औच्यत् ।
 उचोच । उच्यात् । औचिता । औचिष्यति । औचिष्यत् ।
 औचन्-औचताम् औचन् ।-लुट्च् विलोडने । लुट्यति ।
 लुट्येत् । लुट्यतु । अलुट्यत् । लुट्येद । लुट्यात् । लोडिता ।
 लोडिष्यति । अलोडिष्यत् । अलुट्यत् अलुट्यताम् अलुट्यन् । प्विदाञ्च
 गात्रप्रक्षरणे । प्विष्यति । प्विष्येत् । प्विष्यतु । अप्विष्यत् ।
 प्विष्येद । प्विष्यात् । प्विष्यता । प्विष्यति । अप्विष्यत् । अप्वि-
 ष्यत् अप्विष्यताम् अप्विष्यन् । प्विष्येत् आर्द्रभावं । प्विष्यति ।
 प्विष्येद । प्विष्यता । अप्विष्यत् । निमिदाञ्च स्नेहने ।

मिदः श्ये । ४ । ३ । ५ ।

मिदंरूपान्त्यस्य श्ये परे गुणो भवति । मेद्यति । मेद्येत् ।
 मेद्यतु । अमेद्यत् । मिमेद । मिद्यात् । मेदिता । मेदिष्यति । अमे-
 दिष्यत् । अमिदन् अमिदताम् । जिद्विद्याञ्च मोचने च । श्वि-
 यति । अश्विद्यत् । चिस्वेद । श्विद्यात् । श्वेदिता । अश्वेदि-
 ष्यत् । अश्विदन् । शुभञ्च पुमुक्षायाम् । शुष्यति । शुष्येत् ।
 शुष्यतु । अशुष्यत् । चुक्षोष । शुष्यात् । लोड्या । लोड्यति ।
 अलोड्यत् । अशुष्यत् । शुभञ्च शौचे । शुष्यति । शुष्येत् । अशु-
 ष्यत् । कुरञ्च कोपे । कुर्यति । कुर्येत् । कुर्यतु । अकुर्यत् ।
 चुक्रोष । कुर्यात् । अकुर्यत् । तिङ्च मंगदौ । मिष्यति । मिष्येत् ।
 मिष्यात् । संदृष्यात् । संदृष्यति । असेष्यत् । अदिष्यत् । कर्तृञ्च वृत्ते ।

ऋध्यति । ऋध्येत् । ऋध्यतु । आर्ध्यत् । आनर्ध । ऋध्यात् ।
 अर्धिता । अर्धिष्यति । आर्धिष्यत् । आर्धत् । गृधूच् अभिवाङ्गायाम् ।
 गृध्यति । गृध्येत् । गृध्यतु । अंगृध्यत् । जगर्ध । गृध्यात् । गर्धिता ।
 गर्धिष्यति । अगर्धिष्यत् । अगृधत् । रधौच् हिंसासंराद्धयोः ।
 रध्यति । रध्येत् । रध्यतु । अरध्यत् ।

रध इटि तु परोक्षायामेव । ४ । ४ । १०१ ।

रधः स्वरात् परं स्वरादौ प्रत्यये परं नोऽन्तो भवति, इटि तु
 परोक्षायामेव । रन्ध्व रन्ध्वतुः रन्धुः । रन्ध्विथ रन्ध्विथ रन्ध्विथ
 रन्ध्विथ । रध्यात् 'धूगौदित्' रधिता, रद्धा । रधिष्यति, रत्स्यति ।
 अरधिष्यत् । अरत्स्यत् । अरधत् अरधनाम् अरधन् । तृपौच्
 प्रीतौ । तृप्यति । तृप्येत् । तृप्यतु । अतृप्यत् । ततर्प . ततृपतुः
 ततृपुः । तृप्यात् । 'सृशालिङ्गपो वा ' त्रप्ता, तर्प्ता, तर्पिता ।
 त्रप्स्यति, तर्प्स्यति, तर्पिष्यति । अत्रप्स्यन् , अनर्पिष्यत्, अत-
 र्प्स्यत् । 'सृशमृशकृपतृपदृपो वा ' इति वा सिचि अतार्प्सीत्,
 अत्रार्प्सीत्, औदित्त्वाट वेटि अतर्पीन्, पुपादित्त्वाद्दि अतृपत् ।
 दृपौच् हर्षसंमोहनयोः । दृप्यति । दृप्येत् । दृप्यतु । अदृप्यत् ।
 ददृर्ष ददृषतु ददृषुः । दृप्यात् । दर्प्ता, दर्पिता, द्रप्ता । दर्पिष्यति,
 दर्प्स्यति, द्रप्स्यति । अदर्पिष्यत्, अदर्प्स्यत्, अद्रप्स्यत् । अद्रा-
 र्प्सीत्, अद्रार्प्सीत्, अदर्पीत्, अदृपत् । कुपन् क्रोधे । कुप्यति ।
 कुप्यन् । कुप्यतु । अकुप्यत् । चुकोप । कुप्यात् । कोपिता । कोपि-

प्यति । अकौपिप्यत् । अकुपत् । गुपञ् व्याकुल्लत्वं । गुप्यति ।
जुगोष । गोपिता । अगुपत् । युप रुष लुपञ् विमोहने । डिपञ्
क्षेपे । डिप्यति । डिष्टेप । षेपिता । अटिपत् । दूपञ् समुच्छ्राये ।
लुभञ् गार्थ्ये । लुप्यति । लुभ्येत् । लुभ्यतु । अलुभ्यत् । लुभोम ।
अलुभत् । लुभञ् संचलने । णभ लुभञ् हिमायाम् । नभ्यति ।
ननाभ नेभतुः नेभुः । नेभिय । नभ्यात् । नभिता । नभिप्यति ।
अनभिप्यत् । अनभत् । नशौञ् अदर्शने । नश्यति । नश्येत् ।
नश्यतु । अनश्यत् । ननाश नेशतुः नेशुः । नेशिय । नश्यात् ।

नशो धुटि । ४ । ४ । १०९ ।

नशोः स्वरात् परो धुडादौ प्रत्यये परे नोऽन्वो भवति । नंश,
नशिता । नश्श्यति, नशिप्यति । अनश्श्यत्, अनशिप्यत् ।

नशेनेश् वाऽङि । ४ । ३ । १०२ ।

नशोरङि परं नेश या भवति । अनेशत्, अनशत् । उए-
मर्गात्—

नशः ङः । २ । ३ । ७८ ।

अदुरुमसर्गान्त-म्याद्वन्देः परस्य शन्तस्य नशो नो णो भवति ।
कुशञ् श्लेषणे । कुश्यति । अकुश्यत् । चुकोश । अकुशत् ।
भृशुः श्रंशुञ् अभ पतने । भृश्यति । अभृश्यत् । वभश । भर्शिता ।
अभृशत् । भ्रश्यति । अभ्रश्यत् । वभ्रंश । भ्रश्यात् । भ्रंशिता ।

भ्रंशिष्यति । अत्रशत् । वृशन् वरणे । वृश्यति । अवृश्यत् ।
 अवृशन् । कृशन् तनुत्वे । कृश्यति । चकशं । अकृशात् । शुषंन्
 शोषणे । शुष्यति । शुशोष । शुष्यात् । शोषा । शोस्यति ।
 अशोस्यत् । अशुषत् । दुषंन् वैकृत्ये । दुष्यति । अदुष्यत् ।
 तुदोष । दुष्यात् । दोषा । दोस्यति । अदोस्यत् । अदुषत् । क्षिपंन्
 आलिङ्गने । क्षिप्यति । अक्षिप्यत् । शिक्शेप । क्षिप्यात् । श्लेष्टा ।
 श्लेस्यति । अश्लेस्यत् ।

क्षिपः । ३ । ४ । ५६ ।

अनिष्टः क्षिप्याऽद्यतन्यां मङ्ग भवति । आक्षिप्यत कान्तां
 शिक्कतः । आक्षिप्यताम् आक्षिप्यन् ।

नासत्त्वाश्लेषे । ३ । ४ । ५७ ।

अप्राण्याश्लेषार्थात् क्षिपः मङ्ग न भवति । उपाक्षिप्यन् न्तु
 काष्ठं च । उपाक्षिप्यताम् उपाक्षिप्यन् । प्लुषून् दाहे । प्लुष्यति ।
 पुप्लोष । अप्लुष्यन् । जितृषन् पिपामायाम् । तृष्यति । तृष्येत् ।
 तृष्यतु । अतृष्यत् । नर्षे । अतृष्यत् । तुषं इषन् तुष्टौ । तुष्यति ।
 अतुष्यत् । तुषोष । अतुष्यत् । हृष्यति । हृष्येत् । हृष्यतु ।
 अहृष्यत् । नर्षे । हृष्यात् । हर्षिता । हर्षिष्यति । अहर्षिष्यत् ।
 अहृष्यत् । रुषंन् रोषे । रुष्यति । रुषोष । रुष्यात् । रोषा, रोषिता ।
 रोस्यति । अरोस्यत् । अरुष्यत् । विषन् प्रेरणे । विष्यति ।

विवस । अविमत् । कुसच् स्तेपे । कुस्यति । कुस्येत् । अकुस्यत् ।
 चुकोस । अकुमत् । असूच् क्षेपणे । अस्यति । अस्येत् । अस्यत् ।
 आस्यत् । आम आमतुः आसु । आस्यात् । आसिता ।
 आसिप्यति । आमिप्यत् । आस्यत् आस्यताम् आस्यन् । यसूच्
 प्रयत्ने । ' ब्रासम्लास-' इत्यादिना वा श्य- । यम्यति । यस्येत् ।
 यस्यत् । अयम्यत् । यमति । यमेत् । यसत् । अयसत् । ययाम
 येसत् येसु । येमिथ । यम्यात् । यमिता । यमिप्यति । अय-
 सिप्यत् । अयमत् । नसूच् मोक्षणे । तसूच् ढसूच् उपसर्ग- । वसूच्
 स्तम्भे । वसच् उत्सर्गे । मुमच् षण्डने । मुस्यति । मुमोस ।
 अमुसत् । ममेच् परिणामं । शसूच् ढसूच् उपशमं ।

शमसप्तकस्य श्ये । ४ । २ । ??? ।

शमादीना सप्ताना श्ये परे दीर्घो भवति । शाम्यति । शाम्येत् ।
 शाम्यत् । अशाम्यत् । शशाम शेमत् शेम । शेमिथ ।
 शम्यात् । शमिता । शमिप्यति । अशमिप्यत् । अशमत ।
 दाम्यति । दाम्येत् । दाम्यत् । अदाम्यत् । ददाम देमत् डेम ।
 दम्यात् । दमिता । दमिप्यति । अदमिप्यत् । अदमत । तसूच्
 काङ्क्षायाम् । ताम्यति । तताम् तंमत् तंम् । तंमिथ । तम्यात् ।
 तमिता । तमिप्यति । अतमिप्यत् । अतमत । त्रसूच् खंडतपसो- ।
 श्राम्यति । श्राम्येत् । श्राम्यत् । अश्राम्यत् । शश्राम । श्रम्यात् ।
 श्रमिता । श्रमिप्यति । अश्रमिप्यत् । अश्रमत । त्रसूच् अन-

स्थाने । ' भ्रासन्चासभ्रम—'इति भ्रान्यति, भ्रमति । भ्राम्येत्,
 भ्रमेत् । भ्राम्यतु, भ्रमतु । अभ्राम्यत्, अभ्रनत् । बभ्राम बभ्र-
 मतुः, भ्रेमतुः बभ्रमुः, भ्रेमुः । बभ्रमिथ, भ्रेमिथ । भ्रम्यात् । भ्रमिता ।
 भ्रमिष्यति । अभ्रमिष्यत् । अभ्रमत । क्षमौच् सहने । क्षाम्यति ।
 क्षाम्येत् । क्षाम्यतु । अक्षाम्यत । चक्षाम चक्षमतुः चक्षमुः ।
 क्षमिता, क्षन्ता । क्षमिष्यति, क्षंस्यति । अक्षमिष्यत्, अक्षंस्यत् ।
 अक्षमत् । मदौच् हर्षे । माद्यति । माद्येत् । माद्यतु । अमाद्यत् ।
 ममाद् मेदतुः मेदुः । मेदिथ । मद्यात् । मदिता । मदिष्यति ।
 अमदिष्यत् । अमदत् । क्कमूच् ग्लानौ । ' छिवृक्कम्वाचमः '
 क्काम्यति । क्काम्येत् । क्काम्यतु । अक्काम्यत् । क्कामति
 क्कामेत् । क्कामतु । अक्कामत् । चक्काम । क्कम्यात् । क्कमिता ।
 क्कमिष्यति । अक्कमिष्यत् । अक्कमत् । मुहौच् वैचित्ये । मुह्यति ।
 ' मुह्येत् । मुह्यतु । अमुह्यत् । मुमोह । मुह्यात् । मोहिता, इडभावे
 ' मुहद्रुहष्णुहष्णिहो वा ' मोग्धा पक्षे दत्वं मोदा । मोहिष्यति,
 मोक्ष्यति । अमोहिष्यत्, अमोक्ष्यत् । अमुहत् । द्रुहौच् निगां-
 सायाम् । द्रुह्यति । द्रुह्येत् । द्रुह्यतु । अद्रुह्यत् । द्रोहोह । द्रुह्यात् ।
 द्रोहिता, द्रोग्धा, द्रोदा । द्रोहिष्यति, द्रोक्ष्यति । अद्रोहिष्यत्,
 अद्रोक्ष्यत् । अद्रुहत् । ष्णुहौच् उद्गिरणे । स्नुह्यति । स्नुह्येत् ।
 स्नुह्यतु । अस्नुह्यत् । सुष्णोह । स्नुष्यात् । स्नुहिता, स्नुग्धा,
 स्नुदा । स्नुहिष्यति, स्नुक्ष्यति । अस्नुहिष्यत्, अस्नुक्ष्यत् ।
 ' अस्नुहत् । ष्णिहौच् प्रीतौ । क्षिह्यति । क्षिह्येत् । क्षिह्यतु ।

अस्त्रिह्यत् । सिष्णोह । स्त्रिह्यत् । स्त्रेहिता, स्त्रेग्धा, स्त्रेदा । स्त्रेहि-
प्यति, स्त्रेक्ष्यति । अस्त्रेहिष्यत्, अस्त्रेक्ष्यत् । अस्त्रिहत ।

इति पुषादिः परिसमाप्तः ।

पूडौच् प्राणिप्रसंगं । सूयते सूयते सूयन्ते । सूयसे सूयथे
सूयञ्च । सूये सूयावहे सूयामहे । सूयेत सूयेयाताम् सूयेरन् ।
सूयताम् सूयेताम् सूयन्ताम् । सूयन्व । असूयत । सुपुवं सुपुवाते
सुपुविरे । सविषीष्ट, सोपीष्ट । सविता, सोता । सविष्यते, सो-
प्यते । असविष्यत, असोप्यत । असविष्ट, असोष्ट । दूडूच् परि-
तापे । दूयते । दूयेत । दूयताम् । अदूयत । दुदुवे । दद्विता ।
दद्विष्यते । अदद्विष्यत । अदद्विष्ट । दीडूच् क्षये । दीयते । दीयेत ।
दीयताम् । अदीयत ।

दीय् दीडः विडति स्वरे । ४ । ३ । ९३ ।

दीडः विडत्यशिति स्वरे दीय् भवति । दिदीये दिदीयाते
दिदीयिरे ।

यवक्विडति । ४ । २ । ७ ।

दीडो यपि चाक्विडति विषये आद् भवति । दासीष्ट ।
दाता । दास्यते । अदास्यत । अदास्त अदासाताम् अदासत ।
धीडूच् अनादरे धीयते । धीयेत । धीयताम् । अधीयत । दिध्ये ।
धेपीष्ट । धेता । धेप्यते । अधेप्यत । अधेष्ट अधेपाताम् अधे-

अनयोः ङिति णिति कृति नौ च परे वृद्धिर्न भवति ।
 अजनि, अजनिष्ट अजनिपाताम् अजनिपत । दीपैचि दीप्तौ ।
 दीप्यते । दीप्येत । दीप्यताम् । अदीप्यत । दिदीपे दिदीपाते
 दिदीपिरे । दीपिपीष्ट । दीपिता । दीपिष्यते । अदीपिष्यत ।
 अदीपि, अदीपिष्ट अदीपिपाताम् अदीपिपत । तप्तिच् ऐश्वर्ये
 वा । तप्यते । अतप्यत । तपे तेषाते तेषिरे । तप्तीष्ट । तप्ता ।
 तप्यते । अतप्यत । अतप्त अतप्साताम् अतप्मत । पूरैचि
 आप्यायने । पूर्यते । पूर्येत । पूर्यताम् । अपूर्यत । पुपूरे ।
 पूरिपीष्ट । पूरिता । पूरिष्यते । अपूरिष्यत । अपूरि, अपूरिष्ट
 अपूरिपाताम् अपूरिपत । घूरैङ् जूरैचि जरायाम् । घूर्यते ।
 अघूर्यत । जुघूरे । घूरिपीष्ट । घूरिता । घूरिष्यते । अघूरिष्यत ।
 अघूरिष्ट । जूर्यते । अजूर्यत । जुजूरे । जूरिता । जूरिपीष्ट ।
 जूरिष्यते । अजूरिष्यत । अजूरिष्ट । धूरैङ् गूरैचि गनौ ।
 तूरैचि त्वरायाम् तूर्यते । तूर्येत । तूर्यताम् । अतूर्यत ।
 तुतूरे । तूरिपीष्ट । तूरिता । तूरिष्यते । अतूरिष्यत । अतू-
 रिष्ट । घूरादयो हिंसायां च । चूरैचि दाहे । क्लिशिच् उपतापे ।
 क्लिश्यते । चिक्लिशे । क्लेशिपीष्ट । क्लेशिता । क्लेशिष्यते ।
 अक्लेशिष्यत । अक्लेशिष्ट । लिशिच् अल्पत्वे । लिश्यते ।
 अलिश्यत । लिलिशे । लिशीष्ट । लेष्टा । लेश्यते । अलेश्यत ।
 अलिक्षत अलिक्षाताम् अलिक्षन्त । काशिच् दीप्तौ । काश्यते ।
 अकशयत । चकाशे । काशिपीष्ट । काशिता । काशिष्यते ।

अक्राशिष्यत । अक्राशिष्ट । इत्यात्मनेपदं समाप्तम् ॥ शर्कींच् मर्षणे ।
 शक्यते । शक्येत । शक्यताम् । अशक्यत । शेके । शक्षीष्ट ।
 शक्ता । शक्ष्यते । अशक्ष्यत । अशक्त । अशक्षाताम् । अशक्षत ।
 शक्यति । शक्येत् । शक्यतु । अशक्यत् । शशाक शेक्तुः शेक्तुः ।
 शक्यात् । शक्ता । शक्ष्यति । अशक्ष्यत् । अशाक्षीत् । अशाक्त्याम् ।
 अशाक्षुः । शुचूँश्च पूतिभावे । शुच्यति । शुच्यते । अशुच्यत् ।
 अशुच्यत । शुशोच । शुशुचे । शुच्यात् । शोचिपीष्ट । शोचिता ।
 शोचिष्यति । शोचिष्यते । अशोचिष्यत् । अशोचिष्यत । अशु-
 चत्, अशोचीत् । अशोचिष्ट । रङ्गींच् रागे ।

अकटघिनोश्च रञ्जेः । ४ । २ । ५० ।

अकटि विनाणि शवि च परे रञ्जेरुपान्त्यम्य नो लुग् भवति ।
 रज्यति । रज्यते । रज्येत् । रज्येत । रज्यतु । रज्यताम् ।
 अरज्यत् । अरज्यत । ररञ्ज ररञ्जतु । ररञ्जुः । ररञ्जे । ररञ्जाते ।
 ररञ्जिरे । रज्यात् । रङ्गीष्ट । रङ्गा । रङ्ग्यति । रङ्ग्यते ।
 अरङ्ग्यत् । अरङ्ग्यत । अरङ्गीत् । अरङ्ग्याम् । अरङ्ग्युः ।
 अरङ्ग्यत । अरङ्ग्याताम् । अरङ्ग्यत । शर्पींच् आक्रोशे । शप्यति । शप्यते ।
 अशप्यत् । अशप्यत । शशाप शेपतुः शेपुः । शेपे शेपाते शेपिरे ।
 शप्यात् । शप्सीष्ट । शप्ता । शप्स्यति । शप्स्यते । अशप्स्यत् ।
 अशप्स्यत । अशाप्सीत् । अशाप्ताम् । अशाप्सुः । अशाप्त । अशाप्सा-
 ताम् । अशाप्तत । मृषींच् तितिक्षायाम् । मृष्यति । मृष्यते ।

अमृष्यत् । अमृष्यत । ममर्ष । ममृषे । मृष्यात् । मर्षिपीष्ट ।
 मर्षिता । मर्षिष्यति । मर्षिष्यते । अमर्षिष्यत् । अमर्षिष्यत । अम-
 र्षीत् । अमर्षिष्ट । णहीच् बन्धने । नह्यति । नह्यते । नह्येत् । नह्येत ।
 नह्यतु । नह्यताम् । अनह्यत् । अनह्यत । ननाह । नेहतुः । नेहुः ।
 नेहे । नेहाते । नेहिरे । नह्यात् । 'नहाहोर्धतौ' नत्सीष्ट । नद्रूधा ।
 नत्स्यति । नत्स्यते । अनत्स्यत् । अनत्स्यत । अनात्सीत् ।
 अनाद्रूधाम् । अनात्सु । अनद्ध । अनत्साताम् । अनत्सत । अनद्धाः
 अनत्साथाम् । अनद्ध्वम् । अनत्सि । अनत्स्वहि । अनत्स्महि ।
 इत्थुभयपदं समाप्तम् ।

इति दिवादिगणः परिसमाप्तः ।

अथ स्वादिगणः ।

स्वादयः पुंगुद् अभिषवे—

स्वादेः श्रुः । ३ । ४ । ७५ ।

स्वादे. कर्नरि विहिते शिति श्रुर्भवति । 'उश्रो' इति गुणे
 सुनोति सुवृतः सुन्वन्ति । सुनोपि सुवृथः सुवृथ । सुनोमि ।

वम्यविति वा । ४ । २ । ८७ ।

असंयोगात् परो य उस्तदन्तस्य प्रत्ययस्य लुवा भवति

कमादौ अविति परे । सुन्यः, सुनुवः सुन्मः, सुनुमः । सुनुते
सुन्वाते सुन्वते । सुनुपे सुन्वाथे सुनुञ्चे । सुन्चं सुन्वहे, सुनुवहे
सुन्महे, सुनुमहे । सुनुयान् । सुन्वीत सुन्वीयाताम् सुन्वीरन् ।
सुनोतु, सुनुतात् सुनुताम् सुन्वतु । सुनु, सुनुतान् सुनुतम् सुनुत ।
सुनवानि सुनवाव सुनवाम् । सुनुताम् सुन्वाताम् सुन्वताम् । सुनुष्व
सुन्वायाम् सुनुञ्चम् । सुनैवै सुनवावहे सुनवामहे । असुनोत्
असुनुताम् असुन्वन् । असुनोः असुनुतम् असुनुत । असुनवम्
असुनुव, असुन्व असुनुम, असुन्म । असुनुत असुन्वाताम्
असुन्वत । असुनुयाः असुन्वायाम् असुनुञ्चम् । असुन्वि असुनुवति,
असुन्वहि असुनुमहि, असुन्महि । सुपाव सुपुवतुः सुपुपुः ।
सुपुवे सुपुवाते सुपुविरे । सूयात् । सोपीष्ट । सोता । सोप्यति ।
सोप्यते । असोप्यत् । असोप्यत । ' ध्रुग्सुन्नोः परस्मै ' असावीत्
असाविष्टाम् असाविष्टुः । अमोष्ट अमोपाताम् असोपत ।
उपसर्गात् तु—

उपसर्गात् सुग्सुवसोस्तुस्तुभोऽथप्यद्वित्ये । २ । ३ । ३९ ।

द्व्युक्ताभावे उपसर्गात्प्याड नान्यादः - परम्य सुनोत्यादेः स्तु
पू भवति, अद्व्यवधानेऽपि । अभिपुणोति । पर्यपुणोत् । पिण्ट
बन्धने । मिनोति । सिनुते । सिनुयान् । मिन्वीत । सिनोतु ।
सिनुताम् । अमिनोत् । अमिनुत । मिपाप । मिप्ये । सीयात् ।
सेपीष्ट । सेता । सेप्यति । सेप्यते । असेप्यन् । असेप्यत । असे-

‘धोप्यते, धविप्यते । अधोप्यत्, अधविप्यन् । अधोप्यत, अधवि-
 प्यत । अधावीत्, अधोपीत् । अधविष्ट, अधोष्ट । स्तृग्द्
 आच्छादने । स्तृणोति । स्तृणुते । अस्तृणोत्, अस्तृणुत । तस्तार
 ‘संयोगादृदंतेः’ तस्तरतुः तस्तरुः । तस्तर्य । तस्तरे तस्तराने
 तस्तरिरे । ‘क्ययडाशीर्यं’ इति गुणे स्तार्यात् ।

संयोगादृतः । ४ । ४ । ३७ ।

धातो. संयोगात् परो य ऋकारस्तदन्तान् परयोरात्मनेपदः-

विपययोः सिजाशिपोरादिरिड् वा भवति । स्तरिपीष्ट, स्तृपीष्ट ।
 स्तर्तासे । स्तरिप्यति । स्तग्प्यते । अस्तग्प्यन् । अस्तरिप्यत ।

अस्तापीत् अस्ताष्टीम् अस्तार्पुः । आत्मनेपदे इत्पक्षे अस्तरिष्ट
 अस्तरिपाताम् अस्तरिपत । अस्तृत अस्तृपाताम् अस्तृपत ।

कृग्द् हिमायाम् । कृणोति । कृणुते । अकृणोत् । अकृणुत ।
 चकार । चक्रे । क्रियात् । कृपीष्ट । कर्तामि । कर्तामि । कग्प्यानि ।

करिप्यते । अकरिप्यत । अकग्प्यन् । अकृपीत् । अकृत अकृपा-
 ताम् अकृपत । वृग्द् वणे । वृणोति । वृणुते । वृणुयान् ।

वृषीत् । अवृणोत् । अवृणुत । वार वक्तुः वतुः । वग्प्यि ।
 ववे वत्राते वत्रिरे । क्रियात् ।

इद् सिजाशिपोरात्मने । ४ । ४ । ३६ ।

वृतः परयोरात्मनेपदविपये सिजाशिपोरादिरिड् वा भवति ।
 वरिपीष्ट, वृपीष्ट । ‘वृतो नवा’ इत्यादिना वरितामि, वरीनामि ।

वरितासं, वरितासे । वरिष्यति, वरीष्यति । वरीष्यंतं, वरिष्यंतं ।
 आरीष्यत्, अवरिष्यन् । अररीष्यन्, अवरिष्यन् । अररीन्-
 अन्तारिष्टाम् अन्तारिषुः । अन्तरिष्ट, अन्तरीष्ट अन्तरिषाताम्, अन्तरी-
 षाताम् अन्तरीषत, अन्तरिषत । पत्तं अतृत् अतृषाताम् अतृषन् ।
 इत्युभयपदिनः स्यादयं समासात् ।

अस्मृणोत् । सस्मार सस्मरतुः सस्मरुः । सस्मर्य । स्मर्यात् ।
 स्मर्ता । स्मरिष्यति । अस्मरिष्यत् । अस्मार्पात् । शक्लंटे
 शक्तौ । शक्नोति । अशक्नोत् । शशाक शकतुः शेकुः ।
 शेकिय, शशकथ । शक्यात् । शक्ताति । शस्यति । अशस्यत् ।
 अशकत् अशक्ताम् अशक्त् । तिक्र तिग पक्त् हिंसायाम् ।
 तिक्रनोति । अतिक्रनोत् । तिनेक । अतेकीन् । निद्रोति । तितंग ।
 अतेगीत् । सन्नोति । सध्नुयात् । मन्नोतु । असन्नोत् । ससाथ
 सेवतुः सेवुः । सेविय । सव्यात् । मधिना । सधिष्यति । असधि-
 ष्यत् । असाधीत्, अमधीत् । राधं साधं सम्मिद्धौ । राध्नोति
 राध्नुतः राध्नुवन्ति । राध्नोपि राध्नुय. राध्नुय । राध्नोभि
 राध्नुवः राध्नुमः । राध्नुयात् । राध्नोतु । अराध्नोत् । रराध
 रेवतुः रेधुः । रेधिय रेधुः रेध । राध्यात् । राडा । रात्स्यति ।
 अरात्स्यत् । अरात्सीत् अराद्दाम् अरात्सुः । साध्नोति । माध्नुयात् ।
 साध्नोतु । असाध्नोत् । ससाध । साध्यात् । साद्धा । मात्स्यति ।
 असात्स्यत् । अमात्मीत् असाद्द्वाम् असात्सुः । ऋधूट वृद्धौ ।
 ऋध्नोति । आध्नोत् । आनर्ध आनृवतुः आनृधुः । ऋध्यात् ।
 अर्धिता । अर्धिष्यति । आर्धिष्यत् । आर्धीत् । आप्लंटे व्याप्तौ ।
 आप्नोति । आप्नुयात् । आप्नोतु । आप्नोत् । आप आपतुः
 आपुः । आपिय । आप्यात् । आप्ता । आप्स्यति ।
 आप्स्यत् । लृदिस्त्रादडि आपत् आपनाम् आपन् । आपः ।
 तृप्ट् प्रीणने । तृप्नोति । अतृप्नोत् । ततर्ष ततृपतुः ततृपुः ।

अस्मृणोत् । सस्मार सस्मरतुः सस्मरुः । सस्मर्य । स्मर्यात् ।
 स्मर्ता । स्मरिष्यति । अस्मरिष्यत् । अस्मरिष्यत् । शम्भुः ।
 शक्तौ । शक्नोति । अशक्नोत् । शशाक शकतुः शकृः ।
 शक्ति, शशक्य । शक्यात् । शक्तासि । शस्यति । अशस्यत् ।
 अशकत् अशकताम् अशकन् । तिक तिग पवट् हिंसाथान् ।
 तिकनोति । अतिकनोत् । तिकेक । अतिकीन् । तिग्नोति । तिगेग ।
 अतिकीत् । सन्नोति । सन्नुयात् । मन्नोतु । असन्नोत् । ममाव
 सेवतुः सेवुः । सेविष । मन्व्यात् । मन्विता । सन्विष्यति । अमन्वि-
 ष्यत् । असावीत्, अमवीत् । राधं साधेत् संमिद्धौ । सन्नोति
 सन्नुतः सन्नुवन्ति । सन्नोपि सन्नुय । सन्नुय । सन्नोमि
 सन्नुवः सन्नमः । सन्नुयात् । सन्नोतु । अराध्नात् । राध
 रेवतुः रेधुः । रेविष्य रेवतुः रेव । राध्यात् । राधा । राध्यति ।
 अरात्स्यत् । अरात्सीत् अराद्वाम् अरात्सुः । साध्नात् । साध्नात् ।
 साध्नात् । असाध्नात् । समाप । साध्यात् । साध्या । सात्स्यति ।
 असात्स्यत् । असात्सीत् असाद्वाम् असात्सुः । ऋधूट् वृध्वौ ।
 ऋध्नात् । आध्नात् । आनर्ष आनृवतुः आनृषुः । ऋध्यात् ।
 अर्षिता । अर्षिष्यति । अर्षिष्यत् । आर्षीत् । आप्लुट् व्याप्तौ ।
 आप्नोति । आप्नयान् । आप्नोतु । आप्नोत् । आप आपतुः
 आपृः । आपिष । आप्यात् । आप्ता । आपस्यति ।
 आप्यत् । लृट्त्वाद्दि । आपन् आपनाम् आदन् । आपः ।
 तृषट् प्रीणने । तृप्नोति । अतृप्नोत् । तर्ष तर्षतुः तर्षुः ।

दृष्यात् । तर्षिता । तर्षिष्यति । अतर्षिष्यत् । अतर्षीत् । दम्भृद्
दम्भे । दम्भोति । दम्भुयात् । दम्भोतु । अदम्भोत् । ददम्भ ।

दम्भः । ४ । १ । २८ ।

दम्भेः स्वरम्याकित्परोक्षायामेकारो भवति, न च द्विः ।
देभतुः देभुः ।

धे वा । ४ । १ । २९ ।

दम्भेः स्वरस्य थवि परं एर्वा भवति । ददम्भिथ, देभिथ
देभुथुः देभ । ददम्भ देभिथ देभिम । दम्भ्यात् । दम्भिना । दम्भि-
ष्यति । अदम्भिष्यत् । अदम्भीत् । कृणुद् हिमाकरणयोः ।
'श्रौतिकृबु-' इत्यादिना 'कृ' आदेशे । कृणोति । कृणुयात् ।
कृणोतु । अकृणोत् । चकृन् चकृन्तु. चकृन्तुः । कृल्यात् ।
कृन्तिना । कृन्विष्यति । अकृन्विष्यत् । अकृन्वीत् । धिषुद् गतौ ।
धिनीति । धिनुयात् । धिनीतु । अधिनीतु । दिधिन् । विन्ध्यात् ।
धिन्तिना । धिन्विष्यति । अधिन्विष्यत् । अधिन्वीत् । निधृषाद्
प्रागल्भ्ये धृष्णोति । धृष्णुयात् । धृष्णोतु । अधृष्णोत् । धर्षं ।
धर्षिता । अधर्षीत् । इति परस्मैपदम् ।

। अथात्मनेपदम् ।

टिषिट् आस्कन्दने । स्तिष्नुने स्तिष्नुनात् स्ति-
ष्नुनां । स्तिष्नुनीत् । स्तिष्नुनाम् । अस्तिष्नुत । तिष्ठिषे
तिष्ठिषां तिष्ठिषिं । स्तेधिषीष्ट । स्तेधिषां । स्तेधिष्यं ।

अस्नेदिष्यन् । अस्तंषिष्ट । अशौटि व्यासौ । अश्रुते । अश्रु-
 चीत । अश्रुताम् । आश्रुत । आनशं आनशात् आनशिरे ।
 अशिषीष्ट, अशीष्ट । अशितासे, अष्टासे । अशिष्यते,
 अस्यते । आशिष्यन्, आस्यन् । आशिष्ट आशिषानाम्
 आशिषत् । पक्षे आष्ट आक्षानाम् आक्षन् । आष्ठाः आक्षायाम् ।
 'सो वि वा' इति भिज्जुकि 'यजन्मृज्'—इत्यादिना पत्वं 'तृ-
 तीयस्तृतीयचतुर्थं' इति इत्वं 'तर्गम्य' इत्यादिना वो इत्वे
 आड्ड्मम् । आशि आश्चहि आश्महि । इत्यात्मनेपदं समाप्तम् ।

इति स्यादयः समाप्ताः ।

अथ तुदादिगणः ।

तानुबन्धास्तुदादयः । तुदीत् व्यथनं ।

तुदादेः शः । ३ । ४ । ८ ? ।

एष्यः कर्त्तरि विहितं शिति शप्रत्ययो भवति । तुदति तुदतः
 तुदन्ति । तुदमि तुदथ तुदथ । तुदामि तुदावः तुदामः । तुदते
 तुदंते तुदन्ते । तुदमं तुदथं तुदथ्वं । तुदे तुदावर्हं तुदामहे ।
 तुदेत् तुदेताम् तुदेष्टुः । तुदेः तुदेतम् तुदेत । तुदेयम् तुदेव तुदेम ।
 तुदेत तुदेयाताम् तुदेरन् । तुदेयाः तुदेयायाम् तुदेथ्वम् । तुदेय
 तुदेचहि तुदेमहि । तुदतु, तुदतात् तुदताम् तुदन्तु । तुद, तुदतात्

तुदतम् तुदतं । तुदानि तुदाव तुदाम । तुदताम् तुदेताम् तुदन्ताम् ।
 तुदस्व तुदेथाम् तुदध्वम् । तुद्वै तुदावहै तुदामहे । अतुदत् अतुद-
 ताम् अतुदन् । अतुद अतुदतम् अतुदत । अतुदम् अतुदाव
 अतुदाम । अतुदत अतुदेताम् अतुदन्त । अतुदथा अतुदेथाम्
 अतुदध्वम् । अतुदे अतुदावदि अतुदामहि । तुतोद तुतुदु तुतुदु ।
 तुतोद्वि । तुतुदे तुतुदाते तुतुद्विरे । तुद्यात् । तुत्सीष्ट । तोत्तासि ।
 तोत्स्यति । तोत्स्यते । अतोत्स्यन् । अतोत्स्यत । अतौत्सीत्
 अतौत्ताम् अतौत्सु । अतौत्सी । अतुत्त अतुत्पाताम् अतुत्सत ।
 क्षिपीत् प्रेरणे । क्षिपति । क्षिपन् । क्षिपन् । क्षिपन् । क्षिपतु ।
 क्षिपताम् । अक्षिपत् । अक्षिपत । चिन्नेष । चिन्नेषि । क्षिप्यात् ।
 क्षिप्सीष्ट । क्षेप्तासि । क्षेप्तासं । क्षेप्स्यति । क्षेप्स्यते । अक्षेप्स्यत् ।
 अक्षेप्स्यत । अक्षेप्सीत् । अक्षिप्त । अक्षेप्सीत् पाकं ।

ग्रहग्रथभ्रस्त्रमन्त्रः । ४ । १ । ८४ ।

एषा मस्वरान्तस्था घृत् भवति, ङिति परं । तत मव्य
 शत्वं शस्य जत्वं च भृज्जति । भृज्जते । भृज्जेत् । भृज्जेत । भृज्जु ।
 भृज्जताम् । अभृज्जत् । अभृज्जत ।

भृज्जो भर्ज । ४ । ४ । ६ ।

भृज्जेरशिति विषये भर्न् सा भवति । वभर्न वभर्नु वभर्नु ।
 वभर्निष, वभर्ष वभर्नु वभर्न । वभर्न वभर्निष वभर्निष । वभ्रज्ज
 वभ्रज्जु वभ्रज्जु । वभ्रज्जिष, वभ्रष्ट वभ्रज्जु वभ्रज्ज । वभ्रज्ज

वभ्रज्जि वभ्रज्जिम । वभ्रजे वभ्रजाते वभ्रज्जिरे । भृञ्ज्यात्, भर्ज्यात् । भर्जीष्ट, भ्रजीष्ट । भ्रष्टासि, भर्ष्टासि । भ्रष्टासे, भर्ष्टासे । भ्रक्ष्यति, भर्क्ष्यति । भ्रक्ष्यते, भर्क्ष्यते । अभ्रक्ष्यत्, अभर्क्ष्यत् । अभ्रक्ष्यत, अभर्क्ष्यत । अभ्राक्षीत् अभ्राष्टाम् अभ्राक्षु । अभाक्षीत् अभाष्टाम् अभाक्षु । अभ्रष्ट अभ्रक्षाताम् अभ्रक्षत । अभर्ष्ट अभर्क्षाताम् अभर्क्षत । दिशीत् अतिसर्जने । दिशति । दिशते । दिशेत् । दिशेत । दिशतु । दिशताम् । अदिशन् । अदिशत । दिदेश । दिदिगे । दिश्यात् । दिक्षीष्ट । देष्टासि । देष्टासे । देक्ष्यति । देक्ष्यते । अदेक्ष्यत् । अदेक्ष्यत । सक्रि अदिक्षत् अदिक्षताम् अदिक्षन् । अदिक्षत अदिक्षाताम् अदिक्षत । कृषीत् विलेखने । कृपति । कृपते । अकृपत् । अकृपत । चर्कषे । चर्कषे । कृष्यात् । कृषीष्ट । ऋष्टामि, कर्ष्टासि । ऋष्टासे, कर्ष्टासे । ऋक्ष्यति, कर्क्ष्यति । ऋक्ष्यते, कर्क्ष्यते । अकृष्यन्, अकर्क्ष्यन् । अकृष्यत, अकर्क्ष्यत । अनाक्षीत् अक्राष्टाम् । अनाक्षीत् अक्राष्टाम् । पक्षे सक्रि अकृषत् अकृषताम् अकृषन् । अकृष्ट- अकृषताम् अकृषत । अथ तुदाद्यन्तर्गणौ मुचादि । मुच्छति मोक्षणे ।

मृचादितृफट्फगुफशृभोभः शै । ४ । ४ । ९९ ।

एषा शै परे स्वराज्जोन्तो भवति । मुञ्चति । मुञ्चते । मुञ्चेत् । मुञ्चेत । मुञ्चतु । मुञ्चनाम् । अमुञ्चत् । अमुञ्चत । मुमोच । मुमुचे । मुञ्च्यात्, मुक्षीष्ट । मोक्तासि । मोक्तासे । मोक्ष्यति ।

मोक्ष्यते । अमोक्ष्यत् । अमोक्ष्यत । अङि अमुचत्
 अमुचताम् अमुचन् । अमुक्त अमुक्षाताम् अमुक्षत । पिचीत्
 क्षरणे । सिञ्चति । सिञ्चते । असिञ्चत् । असिञ्चत । सिपेच ।
 सिपिचे । सिञ्च्यात् । सिक्षीष्ट । सेक्कामि । सेक्कासे । सेक्ष्यति ।
 सेक्ष्यते । असेक्ष्यत् । असेक्ष्यत । अङि असिचत् असिचताम्
 असिचन् । 'वाऽऽत्मने' असिचत असिचताम् असिचन्त । पक्षे
 असिक्त असिक्षाताम् असिक्षत । असिकथा । ' स्यासेनिसि-
 चमिचमत्राम् ' इत्यादिना उपसर्गात् परम्य द्वित्वेऽपि अत्र्यपि
 पत्वम् । अभिपिञ्चति । अभिपिपेच । विदल्यती लामे । विन्दति ।
 विन्दते । विन्देन् । विन्देत । विन्दतु । विन्द्रताम् ।
 अविन्दत् । अविन्दत । विवेद् । विविदे । विद्यात् । वित्सीष्ट ।
 वंत्तामि । वंत्तामे । वंत्स्यति । वंम्प्यते । अवंत्स्यन् । अवंम्प्यत ।
 अविदन् अविदताम् अविदन् । अवित्तं अवित्ताताम् अवित्मन ।
 लुप्लंती छेदने । लुम्पति । लुम्पते । लुम्पन् । लुम्पेत । लुम्पतु ।
 लुम्पताम् । अलुम्पत् । अलुम्पत । लुत्रोप । लुत्रुपे । लुप्यात् ।
 लुप्सीष्ट । लोप्तासि । लोप्तासे । लोप्स्यति । लोप्स्यते । अलोप्स्यन् ।
 अलोप्स्यत । अलुपत् अलुपताम् अलुपन् । अलुप्त अलुप्ताताम्
 अलुप्मत । लिपीत् उपदेहे । लिम्पति । लिम्पते । अलिम्पन् ।
 अलिम्पत । लित्रोप । लिद्रिपे । लिप्यात् । लिप्सीष्ट । लेत्तामि ।
 लेत्तासे । लेप्स्यति । लेप्स्यते । अलेप्स्यन् । अलेप्स्यत । अलि-

पन् अलिपनाम् अलिपन् । अलिपन अलिपेताम् अलिपन्त । पक्षे
अलिप्स अलिप्साताम् अलिप्सत ।

इत्युभयपदिनः धातवः ।

कृन्तुं छेदने । कृन्तति । कृन्तन् । कृन्ततु । अकृन्तत् । चकृत् ।
कृत्यान् । कर्तिता । कर्तिष्यति, कन्स्यति । अकर्तिष्यत्, अकन्स्यन् ।
अकर्त्तात् अकर्तिष्ठाम् अकर्तिषु । क्विदंत् परिषातं । क्विन्दति ।
अक्विन्दत् । चित्सेद् । क्विद्यान् । खेत्तामि । खेत्यति । अखे-
त्स्यन् । अखैत्मीन् अखैत्ताम् अखैत्सु । पिशत् अत्रयत्रं पिशति ।
अपिशात् । पिपंश । पिश्यात् । पेशिता । पेशिष्यति । अपेशि-
ष्यत् । अपेशीन् । इति मुच्चादिगण समाप्तः ॥ रिं पिंत् गतौ ।
रियनि । रियेत् । रियतु । अरियत् । रिराय रिर्यत् । रियात् ।
रेतामि । रेप्यति । अरेत्यन् । अरैपीत् । पियति । पिपाय ।
पेता । पिंत् धारणे । धियति । धियेत् । धियतु । अधियत् ।
दिवाय दिध्यतुः । धीयात् । धेता । धेप्यति । अधेप्यत् । अधै-
पीत् । सिंत् निवासगत्योः । पूत् प्रेरणे । सुवति । असुवत् ।
सुपाव । सूयात् । सवितासि । सविप्यति । असविप्यत् । असा-
वीत् । मृत् प्राणत्यागे ।

त्रियतेरद्यतन्याशिपि च । ३ । ३ । ४२ ।

अस्मादद्यतन्याशीर्विपयात् शिद्विपयाच्च कर्तार्यात्मनेपदं
भवति । ' रिः शक्याशीर्थे ' त्रियते । त्रियेत । त्रियताम् ।

अम्रियत् । ममार मम्रतुः मम्रुः । ममर्य । मृषीष्ट । मर्तासि ।
 मरिष्यति । अमरिष्यत् । अमृत अमृपाताम् अमृषत् । कृत् विक्षेपे
 ' ऋतां विडतीर् ' किरति । क्तिरेत् । क्तिरुत् । अक्तिरत् । चकार
 चकारतुः चकरुः । चकरिथ । कीर्यात् । क्तितासि, करीतासि ।
 करिष्यति, करीष्यति । अकरीष्यत्, अकरिष्यत् । अकारीत्
 अकारिष्ठाम् अकारिषुः । गृत् निगरणे गिरति । गिलति । गिरेत् ।
 अगिरत् । जगार जगरतुः जगरुः । गीर्यात् । गरितासि, गरीतासि ।
 गरिष्यति, गरीष्यति । अगारिष्यत् अगारीष्यत् । अगारीत् ।
 लिखत् अक्षरविन्यासे । लिखति । लिखेत् । अलिखत् । लिलेख
 लिख्यात् । लेखिता । लेखिष्यति । अलेखिष्यत् । अलेखीत् ।
 जर्च जर्चत् परिभाषणे । त्वचत् संवरणे । त्वचति । तत्वान ।
 अत्वाचीत् । ऋचत् स्तुतौ । ऋचति । ऋचेत् । ऋचतु । अऋचत् ।
 आनर्च । ऋच्यात् । अर्चिता । अर्चिष्यति । आर्चीत् । ओमर्धौत्
 उदने । ' ग्रहनधन्नम्नप्रच्छ ' वृश्चति । वृश्चेत् । वृश्चतु ।
 अवृश्चत् । वनश्च वनश्चतुः वनश्चुः । वृश्च्यात् । व्रश्चिता, व्रष्टा ।
 व्रश्चिष्यति, व्रश्चति । अव्रश्चिष्यत्, अव्रश्च्यत् । अव्रश्चीत् अव्रश्चि-
 ष्टाम् अव्रश्चिषुः । अत्राशीत् अत्राष्टाम् अत्राशु । ऋञ्जत् इन्द्रिय-
 प्रत्यमूर्तिभाष्योः । ऋञ्जति । ऋञ्जेत् । ऋञ्जतु । आर्ञ्जत् ।
 आनर्ञ्ज आनर्ञ्जतुः आनर्ञ्जुः । ऋञ्ज्यात् । ऋञ्जिता ।
 ऋञ्जिष्यति । आर्ञ्जिष्यत् । आर्ञ्जीत् आर्ञ्जिष्ठाम् आर्ञ्जिषुः ।
 सिञ्जत् ग्नौ । ' गुणोभूष ' इत्यायादेशे विच्छायति । विच्छायेत् ।

अविच्छाद्यत् । विच्छायाञ्चकार, विच्छायाम्बभूव, विच्छायामास ।
 पक्षे विविच्छ । विच्छाय्यात्, विच्छ्यात् । विच्छायिता, वि-
 च्छिता । विच्छायिष्यति, विच्छिष्यति । अविच्छायिष्यत्,
 अविच्छिष्यत् । अविच्छायीत्, अविच्छीत् । उच्छेत् विवासे
 उच्छति । उच्छेत् । उच्छतु । औच्छत् । उच्छाञ्चकार, उच्छा-
 म्बभूव, उच्छामास । उच्छ्यात् । उच्छिता । औच्छीत् ।
 प्रच्छत् क्षीप्सायाम् । पृच्छति पृच्छति । पृच्छेत् । पृच्छतु ।
 अपृच्छत् । पप्रच्छ पप्रच्छतुः पप्रच्छुः । पप्रच्छिय, पप्रष्ट ।
 पृच्छ्यात् । प्रष्टा । प्रक्ष्यति । अप्रक्ष्यत् । अप्राक्षीत् अप्राष्टाम्
 अप्राष्टुः । उञ्जत् आर्जवं । सृजत् विमर्गं । सृजति । सृजेत् । सृजतु ।
 असृजत् । ससृज ससृजतुः ससृजुः । ससृजिय, ससृष्ट । सृज्यात् ।
 सृष्टा । सृक्ष्यति । असृक्ष्यत् । अत्राक्षीत् अत्राष्टाम् अत्राष्टुः ।
 रुजोत् पङ्के । रुजति । अरुजत् । रुजोत् । रुज्यात् । रोज्जा ।
 रोज्जति । अरोज्जीत् । मुजोत् कौटिल्ये । मुजति । अमुजत् ।
 मुभोज । अभोजीत् । तुमज्जोत् शुद्धौ । मज्जति । अमज्जत् ।
 ममज्ज ममज्जतुः ममज्जुः । ममज्जिय, ममष्ट । मज्ज्यात् ।

मस्जे सः । ४ । ४ । ११० ।

मस्जेः स्वरात् परस्य धुटादौ प्रत्यये परे नोऽन्तो भवति ।
 मङ्क्तामि । मङ्क्ष्यति । अमङ्क्ष्यत् । अमाङ्गीत् अमाङ्कताम्
 अमाङ्क्षुः । मर्ज मर्जत् परिभाषणे । उद्मत् उत्सर्गे जुटत् गतौ ।
 जुटति । अजोटीत् । कडत् मदे । कडति । अकाडीत्, अकडीत् ।

षुणत् पीणने । षुणति । पपर्ण । पर्णिता । अपर्णीत् ।
 तुणत् कौटिल्ये । मृणन् हिंसायाम् । दुणत् गति-
 कौटिल्ययोश्च । वुण घूर्णन् भ्रमणे । घूर्णति । जुघूर्ण । घूर्णिता ।
 अघूर्णीत् । णुदन्त् प्रेरणे । नुदति । अनुदत् । उनोद । नुद्यात् ।
 नोत्ता । नोत्स्यति । अनोत्स्यत् । पद्लंत् अवमादने । ' श्रौति-
 कुवुषिदु-' इति सीदादेशः । सीदति । मसाद् । तृफ तृम्फत्
 तृसौ । ' मुचादितृफट्फ-' इति नकारे तृम्फति । अतृम्फन् ।
 ततर्फ । तर्फिता । तृफति । अतृफन् । ततृम्फ । तृम्फिता । टफ
 टम्फत् उत्क्लेशे । टम्फति । अटम्फन् । ददर्फ । दर्फिता । अद-
 फीत् । टफति । अटफन् । दटम्फ । दम्फिता । अटम्फीत् । गुफ
 गुम्फत् ग्रन्थने । गुम्फति । अगुम्फत् । जुगोफ । गोफिता ।
 गुफति । अगुफत् । जुगुम्फ । गुम्फिता । उभ उम्भत् पूरणे ।
 उम्भति । उवोभ । उभिता । औंभीत् । उभति । उम्भाच्चकार ।
 उम्भिता । औंम्भीत् । शुभ शुम्भत् शोभायै । पूर्ववत् । दभैत्
 ग्रन्थे । दभति । दभेत् । दभन् । अदभन् । ददर्भ ददभतुः ददभुः ।
 दभ्यात् । दर्भिना । दर्भियति । अदर्भियत् । अदर्भीत् । लुभत्
 विमोहने । लुभति । अलुभन् । लुलोभ । लुभ्यात् । लोभिता,
 लोब्धा । लोभिष्यति । अलोभीत् । कुरत् शब्दे कुरति । अकुरत् ।
 चुकोर । ' कुरच्चुरः ' इति दीर्घाभावं भ्वादेशेरिति दीर्घं कूर्यात् ।
 कोरिता । अकोरीत् । क्षुरत् वित्तनने । क्षुरति । चुक्षोर । क्षूर्यात् ।
 क्षोरिता । अक्षोरीन् । खुरत् छेदने च । खुरति । चुक्षोर ।

लोरिता । अलोरीत् । पुरत भीमार्थशब्दयोः । पुरति । जुगोर ।
 घोरिता । अघोरीत् । पुरत् अग्रगमने । पुरति । पुषोर । पूर्यात् ।
 पोरिता । अपोरीत् । नुरत् मंवेष्टने । नुरति । नुमोर । मोरिता ।
 मुरत् ऐश्वर्यदीप्त्योः । स्फुर स्फुल्ल् स्फुरणे । इल्ल् गतिम्बमक्षेप-
 णेषु । इलति । ऐलत् । इयेल इल्लुः ईलुः । इल्यात् । एलिना ।
 एलिप्यति । ऐलीत् । चलत् विलम्बने । चलति । अचलत् ।
 चचात् । चलिता । अचालीत् । चिलत् वमने । चिलति । चिचेल ।
 चेलिना । अचेलीत् । विलत् वरणे । विलति । विवेल । वेलिता ।
 अवेष्टीत् । मिलत् श्लेषणे । मिलति । अमिलत् । मिमेल निमि-
 श्चुः मिमिलुः । मेलिता । मेलिप्यति । अमेलीत् । स्पृशत्
 मंस्पर्शे । स्पृशति । स्पृशेत् । अस्पृशत् । पस्पर्श पस्पृशत् पस्पृशुः ।
 स्पृश्यात् । स्पृष्टा, स्पृष्टा । स्पृक्ष्यति, स्पृक्ष्यति । अस्पृक्ष्यत्,
 अस्पृक्ष्यत् । अस्पृक्षीत् अस्पृष्टाम् अस्पृष्टुः । अस्पृक्षीत्
 अस्पृष्टाम् अस्पृष्टुः । पक्षे सकि अस्पृक्षन् अस्पृक्षताम् । रुशं
 रिशन् हिंसायाम् । रुशति । अरुशत् । लोश । रोष्टा । रोक्ष्यति ।
 अरोक्ष्यत् । अरुक्षत् अरुक्षताम् अरुक्षन् । रिशति । अरिशत् ।
 रिश । रिश्यात् । रेष्टा । रेक्ष्यति । अरेक्ष्यत् । अरिक्षत् ।
 विशन् प्रवेशने । विशति । विशत् । अविशन् । विवंश,
 विविशत् । विविशुः । विवेशिष । विश्यात् । वंष्टा । वंक्ष्यति ।
 अवेक्ष्यन् । अविक्षत् अविक्षताम् अविक्षन् । वृशन् आमर्शने ।
 वृशति । अवृशत् । ममर्श ममर्शिय, मम्रष्ट । मृश्यात् । म्रष्टा,

मर्ष्टा । म्रक्ष्यति, मर्क्ष्यति । अम्रक्ष्यत्, अमर्क्ष्यत् । अम्राक्षीत्,
 अमाक्षीत्, अमृक्षत् । लिशं ऋषैत् गतौ । लिशति । अलि-
 शत् । लिलेश । लिश्यात् । लेश्या । लेश्यति । अलेश्यत् ।
 अलिक्षत् । इषत् इच्छायाम् । इच्छति । इच्छेत् । इच्छुत् ।
 ऐच्छन् । इयेष ईपत् । ईपुः । इष्यात् । एष्या, एषिता । एषि-
 प्यति । ऐषिष्यत् । ऐषीत् । मिषत् स्पर्द्धायाम् । वृहौत् उद्यमे ।
 वृहति । अवृहत् । ववर्ह । वृष्यात् । वर्हिता, वर्धा । वर्हिष्यति,
 वर्क्ष्यति । अवर्हिष्यत्, अवर्क्ष्यत् । अवर्हीत् । अवृक्षत् । अवृक्ष-
 ताम् । अवृक्षन् । वृहौ वृहौ स्तृहौ स्तृहौत् हिंसायाम् । वृहति ।
 वृहेत् । वृहतु । अवृहत् । तवर्ह । वृष्यात् । तर्हिता, तर्धा ।
 ताहप्यति, तर्क्ष्यति । अतर्हिष्यत्, अतर्क्ष्यत् । अतर्हीत्, अतृक्षत् ।
 तृहेर्नलोपे वृहति । ततृह । तृष्यात् । तृहिता, तृष्या । तृहिष्यति,
 तृडक्ष्यति । अतृहिष्यत्, अतृडक्ष्यत् । अतृहीत्, अतार्डक्षीत् ।

अथ कृटादिगणः ।

कृत् कौटिल्ये । कृति । कुकोट । कृट्यात् ।

कृटादिर्द्धिद्वदञ्जिणत् । ४ । ३ । १७ ।

कृटादेः परो निङ्गिर्द्धर्नप्रत्ययो द्विद्व भवति । कृटिता ।
 कृटिष्यति । अकृटिष्यत् । अकृटीत् । गुत् पुरीषोत्सर्गे । गुवति ।
 गुवत् । गुवतु । अगुवत् । जुगाव जुगुवतुः जुगुवुः । गुयात् ।
 गुतासि । गुष्यति । अगुष्यत् । अगुपीत् । धृद्द्विह्रस्वादित्यादिना
 सिचो लोपे अगुताम् अगुपुः । अगुपीः अगुतम् अगुत । अगु-

यम् अगुप्व अगुप्म । ध्रुत् गतिस्पर्ययोः । ध्रुवति । अध्रुवत् ।
 दुधाव । ध्रूयात् । ध्रुता । ध्रुप्यति । अध्रुप्यत् । अध्रुपीत् अध्रु-
 साम् अध्रुपुः । अध्रुपीः अध्रुतम् अध्रुत । 'णूत् स्तवने ।
 ध्रुवति । ध्रुवेत् । अनुवत् । अनुाव । न्रूयात् । न्रुविता । न्रुविप्यति ।
 अनुविप्यत् । अनुवीत् । ध्रूत् विधूनने । ध्रुवति । ध्रुवेत् । ध्रुव-
 ताम् । अध्रुवत् । दुधाव दुधुवतुः दुधुवुः । ध्रूयात् । ध्रुविप्यति ।
 अध्रुविप्यत् । अध्रुवीत् । कुचत् संकोचने । कुचति । चुकोच ।
 कुचिता । व्यचत् व्यानीकरणे ।

व्यचोऽनसि । ४ । १ । ८२ ।

व्यचेः सस्वरान्तस्या व्यृत् भवति, अस्वर्जे विडति प्रत्यये
 परे । विचति । विचेत् । विचतु । अविचत् । विव्याच विविचतुः
 विविचुः । विव्यचिथ विविचथुः विविच । विव्याच, विव्यच
 वेविचिव विविचिम । विच्यात् । विचिता । विचिप्यति । अवि-
 चिप्यत् । अब्याचीत्, अन्यचीत् । गुजत् शब्दे । गुजति । अगु-
 जीत् । गुट् प्रतीघाते । गुटति । गुटेत् । गुटतु । अगुटत् ।
 गुटोड । गुटिता । गुटिप्यति । अगुटीत् । चुट चुट चुट्ट छेदने ।
 गुट्ट कलहकर्मणि । गुट्ट आक्षेपप्रमर्दनयोः । स्फुटत् विकसने ।
 स्फुटति । पुस्फोट । स्फुटिता । स्फुटिप्यति । अस्फुटिप्यत् ।
 अस्फुटीत् । पुट लुट् संश्लेषणे । कुडत् घसने । कुडत् बाल्ये
 च । गुडत् रक्षायाम् । गुडति । जुगोड । गुडिता । अगुडीत् ।

लुडत् वन्धे । तुडत् तोडने । लुड् खुड् स्थुडत् संवरणे । वुडत्
 उत्सर्गे च । व्रुड् भ्रुडत् संघाते । दुड् हुड् व्रुडत् निमज्जने । चुणत्
 छेदने । चुणति । चुचोण । चुण्यात् । चुणिता । अचुणीत् ।
 डिपत् क्षेपे । हुरत् छेदने । डुरति । अचडुरत् । चुचोर् ।
 हुरिता । अडुरीत् । स्फुरत् स्फुरणे । स्फुरति । स्फुल्लत्
 संचये च । इति परस्मैपदं समाप्तम् ।

अधात्मनेपदम् ।

कृड् कूड्त् शब्दे । कुवते । कुवेत् । कुवताम् । अकुवत् ।
 चुकुवे । कुपीष्ट । कुतासे । कुप्यते । अकुप्यत् । अकुत अकु-
 षाताम् अकुपत् । कुवते । कुवेत् । चुकुवे । कुविता । गुरैति
 उद्यमे । गुरते । गुरिता । अगुरिष्ट । इति कुटादिगणः समाप्तः ॥
 पृङ्त् व्यायामे । प्रियते । प्रियेत । प्रियताम् । अप्रियत् । पप्रे
 पप्राते पप्रिरे । पृपीष्ट । पर्तासे । परिप्यते । अपरिप्यत् । अपृत ।
 दृङ्त् आदरे । प्रायेणायमाङ्पूर्वः, आद्रियते । आद्रियेत ।
 आद्रियताम् । आद्रियत् । आद्रे । आदृपीष्ट । आदर्तासे ।
 आदरिप्यते । आदरिप्यन् । आदत् आदृषाताम् आदृषत् । धृङ्त्
 स्याने । ध्रियते । ध्रियेत । ध्रियताम् । अध्रियत् । दधे । दधिपे ।
 धृपीष्ट । धर्ता । धरिप्यते । अधरिप्यत् । अधृत । ओविमैति
 भयनश्नयोः । उद्विनते । उद्विनताम् । उद्विगत । उद्विदिने ।
 उद्वेनिता । उद्वेनिप्यते । उद्वेनिष्ट । ओलमैः ओलस्मैति शीढे ।

(१४९)

लनते । लेने । लनितासे । अलनिष्ट । लज्जने । लज्जे ।
लज्जिता । अलज्जिष्ट । प्वज्जित् सङ्गे ' नो व्यज्जनस्य ' इत्या-
दिना नो लुकि स्वजतं । स्वजेत । स्वजताम् । अस्वजत ।

स्वज्जथ । २ । ३ । ४५ ।

उपसर्गस्याद् नाम्यादे परम्य स्वजे सकारस्य प्रकारो
भवति, द्वित्वेऽपि, अट्यपि । अभिष्वजनं । अभिष्वजेत । अभि-
ष्वजताम् । अभ्यष्वजत ।

स्वजेर्नवा । ४ । ३ । २२ ।

स्वजे परोक्षा निष्ठु वा भवति । इति नलुगभावं मत्स्वजे,
परिपस्वजे । पक्षे सस्वजे । परिपस्वजे परिपस्वजाते परिपस्वजिरे ।
स्वङ्लीष्ट । स्वङ्कतासे । प्वक्ष्यते । अस्वङ्क्ष्यत । नजा निर्दि-
ष्टस्यानित्यत्वादिष्टि अम्बज्जिष्ट । जुपेति प्रीतिसेवनयो । जुपते ।
जुपेत । जुपताम् । अजुपत । जुजुपे । नोपिपीष्ट । नोपिनासे ।
नोपिप्यते । अनोपिप्यत । अनोपिष्ट अनोपिपाताम् अनोपिपत ।

॥ इति तुदाटिगणः समाप्तः ॥

अथ, रुधादिगणः ।

पानुबन्धा रुधादयः । रुधूपी आवरणे । आवरणं व्यापित्वम् ।

रुधां स्वराच्छूनो नलुक् च । ३ । ४ । ८२ ।

रुधादीनां स्वरात् परः कर्तरि विहिते शिति श्रो भवति, तद्योगे च प्रकृतेर्नो लुक् च यथासम्भवम् । शकारः शित्कार्यार्थः । ङित्वाद् गुणाभावे नकारस्य णकारे तकारस्य च धृकारे धातोर्धकारस्य दकारे णद्भि । अविति शिति 'श्नास्त्योर्लुक्' इति अकारस्य लुकि रुन्ध्वः । ननु अत्र णत्वं कथं न ? उच्यते 'त्रां धुङ्गोऽन्त्योऽपदान्ते' इत्यत्र 'त्रां' इति बहुवचनत्वेन णत्वस्याप्यपवादभूतमिदं सूत्रमिति ज्ञाप्यते, तेनानेन नस्य न एव । रुन्वन्ति । णत्सि रुन्ध्वः रुन्ध्व । णद्भि रुन्ध्वः रुन्ध्वः । रुन्ध्वे रुन्धाते रुन्ध्वन्तः । रुन्ध्वे रुन्धाते रुन्ध्वन्ते । रुन्ध्वे रुन्ध्वन्ते रुन्ध्वन्ते । रुन्ध्व्यात् रुन्ध्व्याताम् रुन्ध्व्युः । रुन्ध्व्याः रुन्ध्व्यातम् रुन्ध्व्यात् । रुन्ध्व्याम् रुन्ध्व्याव रुन्ध्व्याम् । रुन्धीत् रुन्धीयाताम् रुन्धीरन् । रुन्धीथा रुन्धीयायाम् रुन्धीश्वम् । रुन्धीय रुन्धीयहि रुन्धीमहि । णद्भ्यु रुन्ध्वान् रुन्ध्वाम् रुन्ध्वन्तु । रुन्ध्व, रुन्ध्वात् रुन्ध्वम् रुन्ध्वं । णधानि रुगवाव रुगधाम । रुन्ध्वाम् रुन्धाताम् रुन्धाताम् । रुन्ध्व रुन्धायाम् रुन्ध्वम् । रुन्ध्वै रुन्धावहै रुन्ध्वामहै । अरुणन् अरुन्ध्वाम् अरुन्ध्वन् । सेलपि धस्य च

सत्त्वे विमर्गे अरुणः, अरुन्द्धम् अरुन्द्ध्वः । अरुणवम् अरुन्ध्व
 अरुन्धम् । अरुन्द्ध्व अरुन्धाताम् अरुन्धत । अरुन्द्धुः; अरुन्धा-
 माम् अरुन्ध्वम् । अरुन्धि अरुन्ध्वहि अरुन्धमहि । हरोध रू-
 धतुः । हरोधिय हरोद्ध । रूपे । रूयात् । रूसीष्ट । रोद्धासि ।
 रोद्धासे । रोत्स्यति । रोत्स्यते । अरोत्स्यत् । अरोत्स्यत ।
 ऋदित्वाद्घतन्यामङि अरुधत् अरुधताम् अरुधन् । पक्षे
 अरोत्सीत् अरोद्धाम् अरोत्सुः । आत्मनेपदे अरुद्ध
 अस्तसाताम् अस्तसत । रिचुंषी विरचने । विरचने नि सारणम् ।
 रिणक्ति रिङ्कतः रिञ्चन्ति । रिङ्कते रिञ्चते रिञ्चते ।
 रिञ्च्यात् । रिञ्चीष्ट । रिणक्तु । रिङ्कताम् । अरिणक् ।
 अरिङ्कत । रिरच । रिरचिय, रिरच्य । रिरिचे ।
 रिच्यात् । रिक्षीष्ट । रेक्तामि । रेक्तासे । रेत्स्यति । रेत्स्यते ।
 अरेत्स्यत् । अरेत्स्यत । अरिचन्, अरैक्षीत् । अरिक्त । विचुंषी
 पृथग्भागे । विनक्ति । विङ्कते । विञ्च्यात् । विञ्चीष्ट । विनक्तु
 विङ्कताम् । अविनक् । अविङ्कत । विवच । विवचिय, विवेच्य ।
 विविचे । विच्यात् । विक्षीष्ट । वेक्तासि । वेक्तासे । वेत्स्यति ।
 वेत्स्यते । अवेत्स्यत् । अवेत्स्यत । अविचन्, अवैक्षीत् । अविक्त ।
 युनुंषी योगे । युनक्ति युङ्कत युञ्जन्ति । युङ्कते युञ्जते
 युञ्जते । युञ्ज्यात् । युञ्जीष्ट । युनक्तु । युङ्कताम् । अयुनक् ।
 अयुङ्कत । युयोञ्ज । युयुजे । युज्यात् । युजीष्ट । योक्तामि ।
 योक्तासे । योत्स्यति । योत्स्यते । अयोत्स्यत् । अयोत्स्यत ।

अयुजत्, अयौशीत् । अयुक्त । क्षुद्वंषी संपेषे । क्षुणत्ति क्षुन्तः
 क्षुन्दन्ति । क्षुन्ते क्षुन्दाते क्षुन्दते । क्षुन्द्यात् । क्षुन्दीत् । क्षुणत्तु ।
 क्षुन्ताम् । अक्षुणत् । अक्षुन्त । चुक्षोद । चुक्षुदे । क्षुद्यात् ।
 क्षुत्सीष्ट । क्षोत्तासि । क्षोत्तासे । क्षोत्स्यति । क्षोत्स्यते । अक्षो-
 त्स्यत् । अक्षोत्स्यत । अक्षुदत् । अक्षौत्सीत् । अक्षुत्त अक्षु-
 त्साताम् अक्षुत्मत । भिद्वंषी विदारणे । भिनत्ति । भिन्ते ।
 भिन्द्यात् । भिन्दीत् । भिनत्तु । भिन्ताम् । अभिनत् । अभिन्त ।
 विभेद । विभिदे । भिद्यात् । भित्सीष्ट । भेत्तासि । भेत्तासे ।
 भेत्स्यति । भेत्स्यते । अभेत्स्यत् । अभेत्स्यत । अभिदत् ,
 अभैत्सीत् । अभित्त । छिद्वंषी द्वैधीकरणे अद्वैधस्य पृथक्त्वे ।
 छिनत्ति । छिन्ते । छिन्द्यात् । छिन्दीत् । छिनत्तु । छिन्ताम् ।
 अच्छिनत् । अच्छिन्त । चिच्छेद । चिच्छिदे । छिद्यात् ।
 छित्सीष्ट । छेत्तामि । छेत्तासे । छेत्स्यति । छेत्स्यते । अच्छे-
 त्स्यत् । अच्छेत्स्यत । अच्छिदत्, अच्छैत्सीत् । अच्छित्त ।
 ऊच्छृद्वंषी दीप्तिदेवनयोः । छृणत्ति । छृन्ते । छृन्द्यात् । छृन्दीत् ।
 छृणत्तु । छृन्ताम् । अच्छृणत् । अच्छृन्त । चच्छर्द चच्छर्दतुः
 चच्छर्दुः । चच्छृदे । छृद्यात् । छर्दिपीष्ट । छर्दितासि । छर्दितासे ।
 छर्दिप्यति, छर्त्स्यति । छर्दिप्यते, छर्त्स्यते । अछर्दिप्यत्,
 अछर्त्स्यत् । अछर्दिप्यत, अछर्त्स्यत । अछर्दत्, अछ-
 र्दात् । अछर्दिष्ट । ऊच्छृद्वंषी हिंसाऽनादरयोः । तृणत्ति । तृन्ते ।
 तृन्द्यात् । तृन्दीत् । तृणत्तु । तृन्ताम् । अतृणत् । अतृन्त ।

ततर्द । ततृदे । तृद्यान् । तर्दिपीष्ट । तर्दिनामि । तर्दितासे ।
 तर्दिप्यति, तर्न्स्यति । तर्दिप्यते, तत्स्यते । अतर्दिप्यन्, अत-
 त्स्यत् । अतर्दिप्यत, अतत्स्यन् । अतृदन्, अतर्दीत् । अतर्दिष्ट ।
 इति रुधादिगणे उभयपदिनो धातव समाप्ताः ॥

वृत्रेषु सम्पके । वृणक्ति । वृञ्च्यात् । वृणक्तु । अवृणक् ।
 वृषर्षे पृचुः । वृच्यान् । वृचिता । वृचिप्यति । अवृचिप्यत् ।
 अवृचिर्त् । वृचेषु वरणे । वृणक्ति वृद्धत् वृधन्ति । वृञ्च्यान् ।
 अवृणक् । वषर्षे वृचुः । वृचिता । अवृचिर्त् । तञ्चू तञ्जौषु
 संकोचने । तनक्ति । अननक् । तनञ्ज । तन्च्यात् । तञ्चिता ।
 तञ्चिप्यति । अतञ्चिप्यन् । अतञ्जीत् । तनक्ति । अतनक् ।
 तनञ्ज । तन्च्यात् । तञ्जिता, तञ्जता । तञ्जिप्यति, तञ्जस्यति ।
 अतञ्जिप्यन्, अतञ्जस्यत् । अतञ्जीन्, अताञ्जीत् । भञ्जौषु
 आमर्दने । भनक्ति । अभनक् । भनञ्ज । भन्च्यात् । भन्जता ।
 भन्जस्यति । अभन्जस्यत् । अभाञ्जीत् । अभाञ्जताम् । अभाञ्जुः ।
 मुञ्जेषु पालनाभ्यवहारयो । अभ्यवहारो भोजनम् । मुनक्ति
 मुञ्च्यात् । अमुनक् । बुभोज । मुन्यात् । भोक्तासि ।
 भोक्ष्यति । अभोक्ष्यत् । अभोक्षीत् । प्राणादन्यत्र मुनन
 इत्यात्मनंपदे हविमुद्धते । बुभुजे । अमुद्धत् । अञ्जौषु
 व्यक्तिस्रक्षणगतिषु । व्यक्तिः प्रसृजता, स्रक्षणं घृतादिस्रक् ।
 अनक्ति । अञ्च्यात् । अनक्तु । आनक् । आनञ्ज । अ-

ज्यात् । अञ्जितासि, अङ्क्तासि । अञ्जिष्यति, अङ्क्ष्यति ।
आञ्जिष्यत्, आङ्क्ष्यत् ।

सिचोऽञ्जेः । ४ । ४ । ८४ ।

अञ्जेर्धातोः सिच आदिरिड् भवति । आञ्जीत् आञ्जिष्टाम्
आञ्जिषुः । ओविनैषु भयचलनयोः । विनक्ति । विङ्क्तः । वि-
ञ्ज्यात् । विनक्तु । अविनक्तु । विवेज ।

विजेरिड् । ४ । ३ । १८ ।

विजेरिड् ङिद्धद् भवति । विविजिय । विञ्ज्यात् । विजिता ।
विजिष्यति । अविजिष्यत् । अविजीत् । कृतेषु वेष्टने । कृणत्ति
कृन्तः । कृन्त्यात् । अकृणत् । चकर्म । कृत्यात् । कर्तितासि ।
कर्त्स्यति, कर्त्विष्यति । अकृत्स्यत्, अकर्त्विष्यत् । अकृत्तोत् ।
उन्शेषु क्लेदने । उनत्ति । उन्ध्यान् । औनन् । उन्दाद्यकार ।
उन्दाम्बभूत् । उन्दामास । उद्यात् । उन्दिता । उन्दिष्यति ।
औन्दीत् । शिष्लंष्टु विशेषणे । विशेषणं गुणान्तरोत्पादनम् । शि-
नष्टि । शिष्यात् । शिनष्टु । अशिनष्टु । शिगेप । शिष्यात् ।
शोष्टा । शोस्यति । अशोस्यत् । अशिषन् अशिषनाम् अशिषन् ।
पिन्लंष्टु सञ्चूर्णने । पिनष्टि पिष्टः पिषन्ति । पिनस्ति । अपिनष्टु ।
पिपेप । पिष्यात् । पेष्टा । पेस्यति । अपेस्यत् । अपिषन् । रिष्टु
वृष्टु हिमायाम् । हिनस्ति हिंन्तः हिंसन्ति । हिनस्ति ।
हिंस्यान् । हिंसन्तु । लौ ' हुष्टो हेष्टिः ' इति हेष्टित्वे ' सो षि

वा ' इति सो लुकि हिन्धि पक्षे हिन्धिष । अहिनत् । मिहिंस ।
हिंस्यात् । हिंसिता । हिंसिष्यति । अहिंसीत् ।

तृहः श्रादीत् । ४ । ३ । ६२ ।

तृहः श्रात् परो व्यञ्जनादौ विति परं ईद् भवति । तृणेदि
तृण्ड. तृहन्ति । तृणेशि तृण्डः तृण्ड । तृणेशि तृहः तृहः । तृह्यात् ।
तृणेद् । तृण्डि । तृणहानि तृणहाव तृणहाम । अतृणेद् । ततर्ह ।
तृह्यात् । तर्हिता । तर्हिष्यति । अतर्हिष्यत् । अतर्हीत् । इति
परस्मैपदं समाप्तम् ।

अथात्मनेपदम्—

खिदिप् दैन्ये । खिन्ते खिन्दाते खिन्दते । खिन्दीत । खि-
न्ताम् । अखिन्त । खिदिदे । खित्सीष्ट । खेत्तासे । खेत्स्यते ।
अखेत्स्यत । अखित्त अखित्साताम् अखित्सत । विदिप् विचा-
रणे । विन्ते । विन्दीत । विन्ताम् । अविन्त । विदिदे । वित्सीष्ट ।
वेत्तासे । वेत्स्यते । अवेत्स्यत । अवित्त । विद्विषैपि दीप्तौ ।
इन्धे, इन्धे एव यथायोगं ' धुटो धुटि स्वे वा ' इति वा दलुक्
विधेय । इन्धाते इन्धते । इन्धीत । इन्धाम् । ऐन्ध । ' जायुष-
समिन्धेर्नवा ' समिन्धाञ्चक्रे, समिन्धान्वभूव, समिन्धामास । पक्षे
कित्वात् नो लुकि समीधे समीधाते समीधिरे । इन्धिपीष्ट । इन्धि-
तासे । इन्धिष्यते । ऐन्धिष्यत । ऐन्धिष्ट ।

इति रुवादिगण समाप्त ॥

अथ तनादिगणः ।

यानुबन्धास्तनादयः । तनुयी विस्तारे ' कृग्तनादेहः ' इति
 ऋर्तारि शिति परे उपप्रत्यये ' उश्चोः ' इति अक्ङिति परे गुणे
 ङ्नोति तनुतः तन्वन्ति । तनोषि तनुथः तनुथ । तनोमि । ' वन्थ-
 विति वा ' इति तनुवः, तन्वः तनुमः, तन्मः । तनुते तन्वाते तन्वते ।
 तनुषे तन्वाथे तनुध्वे । तन्वे तनुवहे, तन्वहे तनुमहे, तन्महे । तनु-
 यात् तनुयाताम् तनुयुः । तनुयाः तनुयातम् तनुयात । तनुयाम्
 तनुयाव तनुयाम । तन्वीत तन्वीयाताम् तन्वीरन् । तन्वीयाः
 तन्वीयाथाम् तन्वीध्वम् । तन्वीय तन्वीवहि तन्वीमहि । तनोत्,
 तनुतात् तनुताम् तन्वन्तु । तनु, तनुतात् तनुतम् तनुत । तनवानि
 तनवाव तनवाम । तनुताम् तन्वाताम् तन्वताम् । तनुध्व तन्वाथाम्
 तनुध्वम् । तनवै तनवावहै तनवामहै । अतनोत् अतनुताम् अतन्वन् ।
 अतनोः अतनुतम् अतनुत । अतनवम् अतनुव, अतन्व अतनुम
 अतन्म । अतनुत अतन्वाताम् अतन्वत । अतनुयाः, अतन्वाथाम्
 अतनुध्वम् । अतन्वि अतनुवहि, अतन्वहि अतनुमहि, अतन्महि ।
 ततान तेनतुः तेनुः । तेनिय तेनथुः तेन । ततान, ततन तेनिव
 तेनिम । तेने तेनाते तेनिरे । तेनिषे तेनाथे तेनिध्वे । तेने तेनि-
 वहे तेनिमहे । तन्यात् तन्यास्ताम् तन्यासुः । तन्याः तन्यास्तम् ।
 तन्यास्त । तन्यासम् तन्यास्व तन्यास्म । तनिपीष्ट तनिपीयास्ताम्
 तनिपीरन् । तनितासि । तनितासे । तनिप्यति । तनिप्यते । अत-
 निप्यन् । अतनिप्यत । अतानीत्, अतनीत् अतनिष्टाम् अतनिषुः ।

तन्भ्यो वा तथासि ङ्गोश्च । ४ । ३ । ६८ ।

तनादिभ्यः परस्य सिचः तं यासि च लुच् वा, तद्योगे
 ङ्गोश्च लुच् न चेद् भवति । अतत, अतनिष्ट अतनिपाताम् अत-
 निपत । अतया, अतनिष्ठाः अतनिपायाम् अतनिड्ढ्वम्, अतनि-
 ध्वम् । अतनिपि अतनिष्वहि अतनिष्महि । पण्यूयी दाने ।
 सनोति । सनुते । सनुयात् । सन्वीत । सनोतु । सनुताम् । अस-
 नीत् । असनुत । ससान सेनतुः सेनुः । सेने सेनाते सेनिरे ।
 सन्यात् । सनिपीष्ट । सनितासि । सनितासे । सनिष्यति । सनि-
 ष्यते । असनिष्यत् । असनिष्यत । असानीत्, असनीत् ।

सनस्तत्रा वा । ४ । ३ । ६९ ।

सनो लुपि सत्यामा वा भवति । असात, असत, असनिष्ट
 असनिपाताम् असनिपत । असाथाः, असनिष्ठाः असनिपायाम्
 अमनिध्वम्, असनिड्ढ्वम् । असनिपि असनिष्वहि असनिष्महि ।
 क्षणून् क्षिण्यूयी हिंसायाम् । क्षणोति । क्षणुते । क्षणुयात् । क्षण्वीत ।
 अक्षणीत् । अक्षणुत । चक्षाण । चक्षणे । क्षण्यात् । क्षणिपीष्ट ।
 क्षणितासि । क्षणितासे । क्षणिष्यति । क्षणिष्यते । अक्षणिष्यत् ।
 अक्षणिष्यत । व्यञ्जनादेरिति वा वृद्धेर्न धि-नाप्रिति प्रतिषेधे
 अक्षणीत् । अक्षत, अक्षणिष्ट । अक्षथाः, अक्षणिष्ठाः । क्षिणोति ।
 क्षिणुते । क्षिणुयात् । क्षिण्वीत । क्षिणोतु । क्षिणुताम् । अक्षि-

णोत् । अक्षिणुत् । चिक्षेण । चिक्षिणे । क्षिण्यात् । क्षेणिषीष्ट ।
 क्षेणितासि । क्षेणिष्यति । क्षेणिष्यते । अक्षेणीत् । अक्षित ।
 अक्षेणिष्ट । अक्षेयाः, अक्षेणिष्ठाः । ऋण्यूयी गतौ । अर्णोति
 अर्णुते । अर्णुयात् । अर्ण्वीत् । अर्णोत् । अर्णुहि । अर्णुताम् ।
 आर्णोत् । आर्णुत् । आनर्ण आनृणत्तुः । आनृणुः । आनृणे ।
 ऋण्य्यात् । अर्णिषीष्ट । अर्णितासि । अर्णितासे । अर्णिष्यति ।
 अर्णिष्यते । आर्णिष्यत् । आर्णिष्यत । आर्णीत् । आर्णिष्टाम् ।
 आर्णिषुः । आर्त, आर्णिष्ट आर्याः, आर्णिष्ठाः । तृण्यूयी अदने ।
 तर्णोति । तर्णुते । तर्णुहि । तर्णुताम् । अतर्णात् । अतर्णुत् ।
 ततर्ण । ततृणे । तृण्यात् । तर्णिषीष्ट । तर्णिता । तर्णिष्यति,
 तर्णिष्यते । अतर्णिष्यत् । अतर्णिष्यत । अतर्णीत् । अतर्त,
 अतर्णिष्ट । अतर्याः, अतर्णिष्ठाः । घृण्यूयी दीप्तौ । घर्णोति ।
 घर्णुते । जघर्ण । जघृणे । घर्णिता । अघर्त, अघर्णिष्ट । अघर्णाः,
 अघर्णिष्ठाः । इति तनादिगणे उभयपदं समाप्तम् । अयात्मनेपदम्—
 वनूयि याचने । वनुते । वन्वीत् । वनुताम् । अवनुत् । ववने
 वयनाते ववनिरे । वनिषीष्ट । वनिता । अवनिष्यत् । अवत्, अव-
 निष्ट । अवयाः, अवनिष्ठाः । मनुयि बोधने । मनुते मन्वाते
 मन्वते । मनुमहे, मन्महे । मन्वीत् मन्वीयाताम् मन्वीरन् ।
 मनुताम् मन्वाताम् मन्वताम् । अमनुत् । मेने मेनाते मेनिरे ।
 मनिषीष्ट । मनिता । अमत, अमनिष्ट । अमयाः, अमनिष्ठाः ।
 इत्यात्मनेपदं समाप्तम् । इति समाप्तः तनादिगणः ॥

अथ ऋचादिगणः ।

शानुबन्धाः ऋचादयः । डुर्कीगश् द्रव्यविनिमये । विनिमयः
परिवर्तः ।

ऋचादेः । ३ । ४ । ७९ ।

ऋचादेः कर्तरि विहितं शिति श्वा भवति । ऋणाति
' एषामीर्यज्ञनेऽऽः ' ऋणीतः ' श्रश्वातः ' ऋणन्ति । ऋणासि
ऋणीयः ऋणीय । ऋणामि ऋणीवः ऋणीमः । ऋणीते
ऋणाते ऋणते । ऋणीपे ऋणापे ऋणीध्वे । ऋणे ऋणीवहे
ऋणीमहे । ऋणीयात् ऋणीयाताम् ऋणीयुः । ऋणीत
ऋणीयाताम् ऋणीरन् । ऋणासु, ऋणीतात् ऋणीताम् ऋणन्तु ।
ऋणीहि ऋणीतम् ऋणीत । ऋणानि ऋणाव ऋणाम ।
ऋणीतम् ऋणाताम् ऋणताम् । ऋणीध्व ऋणायाम् ऋणी-
ध्वम् । ऋणै ऋणावहे ऋणामहे । अऋणात् अऋणीताम्
अऋणन् । अऋणाः अऋणीतम् अऋणीत । अऋणम् अऋ-
णीव अऋणीम । अऋणीत अऋणाताम् अऋणत । अऋणीयाः
अऋणायाम् अऋणीध्वम् । अऋणि अऋणीवहि अऋणीमहि ।
चिक्राय चिक्रियतुः चिक्रियुः । चिक्रिये । क्रीयात् । क्रेपीष्ट ।
क्रेतासि । क्रेनासे । क्रेप्यति । क्रेप्यते । अक्रेप्यत् । अक्रेप्यत ।
अक्रेपीत् । अक्रेष्टाम् अक्रेषुः । अक्रेष्ट अक्रेपाताम् अक्रेपत ।
पिंशु बन्वने । सिनाति । सिनीते । सिनीयात् । सिनीत ।

सिनातु । सिनीताम् । असिनात् । असिनीत । सिपाय । सिष्ये ।
 सीयात् । सेपीष्ट । सेतासि । सेतासे । सेष्यति । सेष्यते ।
 असेष्यत् । असेष्यत । असैषीत् । प्रीग्श् तृप्तिकान्त्योः ।
 प्रीणाति । प्रीणीते । अप्रीणात् । अप्रीणीत् । पिप्राय । पिप्रिये ।
 प्रेता । प्रेष्यति । प्रेष्यते । अप्रैपीत् । अप्रेष्ट । श्रीग्श् पाके ।
 श्रीणाति । श्रीणीते । शिश्राय । शिश्रिये । श्रीयात् । श्रेषीष्ट ।
 श्रेता । अश्रैपीत् । अश्रेष्ट । मीग्श् हिंसायाम् । मीनाति ।
 प्रमीणाति । मीनीते । मीनीयात् । मीनीत । मीनातु । मीनीहि ।
 मीनीताम् । अभीनात् । अमीनीत् । ' मिग्मीगोऽखलचलि ' ।
 इति अक्ङिति आत्वे ममौ मिम्यतु, मिम्यु । ममिथ, ममाय
 मिम्यथुः मिम्य । मिमाय, मिमथ मिम्यिव मिम्यिम । मिम्ये,
 मीयात् । मासीष्ट । मातासि । मातासे । मास्यति । मास्यते ।
 अमास्यत् । अमास्यत । अमासीत् । अमास्त । युग्श् बन्धने ।
 युनाति । युनीते । युनीयात् । युनीत । युनातु । युनीताम् ।
 अयुनात् । अयुनीत । युयाव । युयविथ, युयोथ । युयुवं ।
 यूयात् । यौपीष्ट । योता । अयौपीत् । अयोष्ट । स्कुग्श् आप्र-
 वणे । आप्रवणमुद्धरणम् ।

स्तम्भूस्तुम्भूस्कुम्भूस्कुम्भूस्कोः श्रा च । ३ । ४ । ७८ ।

स्तम्भादेः सौत्रधातोः स्कुगश्च कर्तरि विहिते शितिश्चाश्नुश्च
 भवति । स्कुनाति, स्कुनीते । स्कुनोति, स्कुनुते । स्कुनीयात्,

स्कृणीत । स्कृनुयात्, स्कृन्वीत । स्कृनातु, स्कृनीताम् । स्कृ-
 नोतु, स्कृनुताम् । अस्कृनात्, अस्कृनीत । अस्कृनोत्, अस्कृ-
 नुत् । चुस्काव । चुस्कुवे । स्कृयात् । स्कोपीष्ट । स्कोता । अ-
 स्कोपीत् । अस्कोष्ट । क्नुगृश् शब्दे । क्नुनाति, क्नुनीते । चु-
 क्नाव । चुक्नुवे । क्नविता । क्नविष्यति । क्नविष्यन्ते । अक्नावीत् ।
 अक्नविष्ट । द्रुगृश् हिमायाम् । द्रुणाति । द्रुणीते । अद्रुणात् ।
 अद्रुणीत । दुद्राव । दुद्रुवे । द्रूयात् । द्रविपीष्ट । द्रवितासि । द्रवि-
 तासे । अद्रावीत् । अद्रविष्ट । ग्रहीश् उपादाने । उपादानं स्वीकारः ।
 गृहाति । गृहीते 'ग्रहन्श्च-' इत्यादिना पृथ्त् । गृहीयात् ।
 गृहीत । गृहातु ।

व्यञ्जनाच्छ्रुताहेरानः । ३ । ४ । ८० ।

व्यञ्जनात् परस्य श्रायुक्तस्य हेरानो भवति । गृहाण । गृही-
 तान् । गृहीताम् । अगृहात् । अगृहीत । जग्राह । जगृहे जगृ-
 हाते जगृहरे । गृहात् ।

गृहोऽपरोक्षार्था दीर्घः । ४ । ४ । ३४ ।

ग्रहर्धातोर्विहित इद् दीर्घो भवति, न तु परोक्षायाम् । ग्रही-
 पीष्ट । ग्रहीतासि । ग्रहीतासे । ग्रहीष्यति । ग्रहीष्यन्ते । अग्रही-
 प्यत् । अग्रहीष्यत् । ' न श्चि ' इत्यादिना वृद्धिनिषेधान् अग्रही

अग्रहीषाम् अग्रहीषुः । अग्रहीष्ट अग्रहीषाताम् अग्रहीषत ।

अथ क्रियाद्यन्तर्गणः प्वादिः ।

प्वादेर्ह्रस्वः । ४ । २ । १०५ ।

प्वादेरत्यादौ शिति ह्रस्वो भवति । पृग्श् पवने । पवनं शुद्धिः । पुनाति । पुनीते । अपुनात् । अपुनीत । पुषाव । पुषुवे । पूयात् । पविषीष्ट । पवितासि । पवितासे । पविष्यति । पविष्यते । अपावीत् अपाविष्टाम् अपाविषुः । अपविष्ट अपविषाताम् अपविषत । लृग्श् छेदने । लुनाति । लुनीते । लुनीयात् । लुनीत । लुनातु । लुनीताम् । अलुनात् । अलुनीत । लुलाव । लुलुवे । अलावीत् । अलविष्ट । धृग्श् कम्पने । धुनाति । धुनीते । धुनातु । धुनीताम् । अधुनात् । अधुनीत । दुषाव । दुषुवे । धूयात् । धविषीष्ट । धो-
तासि, धवितासि । धोतासे, धवितासे । धविष्यति । धविष्यते । अधविष्यत् । अधविष्यत । अधावीत् । अधोष्ट, केचित् सुसाह-
चर्यात् तत्र सूत्रे प्वादेर्ग्रहणादस्य अधविष्ट इतीच्छन्ति । स्तृग्श्
आच्छादने । स्तृणाति । स्तृणीते । स्तृणीयात् । स्तृणीत ।
अस्तृणात् । अस्तृणीत । तस्तार तस्तर्गुः तस्तरुः । तस्तरिष ।
तस्तरे तस्तराते तस्तरिरे । स्तीर्यात् । ' इट् सिनाशिपोरात्मनं '
इति वा इट् स्तरिषीष्ट, स्तीषीष्ट । ' वृत्तो नवाऽनाशीःसिचपरस्मै
' इतीये वा दीर्घे स्तरीतासि, स्तरितासि । स्तरीतासे, स्तरि-
तासे । स्तरीष्यति, स्तरिष्यति । स्तरिष्यते, स्तरीष्यते । अस्त-

रिष्यत्, अस्त्रीष्यत् । अस्तरिष्यत्, अस्त्रीष्यत् । अस्तारीत्
 अस्तारिष्टाम् अस्तारिषुः । अस्तरिष्ट अस्तरिषाताम् अस्तरिषत् ।
 अस्तरिष्टाः अस्तरिषायाम् अस्तरिड्ढ्वम्, अस्तरिड्ढ्वम्, अस्त-
 रिष्वम् । अस्तरिषि अस्तरिष्वहि अस्तरिष्वहि । पक्षे दीर्घः
 अस्तरीष्ट अस्तरीषाताम् अस्तरीषत् इत्यादिः । इडभाषे तु
 ' ऋवर्णात् ' इति क्त्वे अस्तीष्ट अस्तीषाताम् अस्तीषत् ।
 कृग्श् हिंसायाम् । कृणाति । कृणीते । चकार चकारतुः चरुः ।
 चकारिय । चकारे चकारात् चकारिरे । कीर्यात् । करिषीष्ट, कीर्षीष्ट ।
 करितासि, करीतामि । करितासे, करीतासे । करिष्यति, करी-
 ष्यति । करिष्यते, करीष्यते । अकरिष्यत्, अकरीष्यत् । अरु-
 रिष्यत्, अरुरीष्यत् । अरुकारीत् । अरुकरिष्ट अरुकरिषाताम् अरुकरि-
 षत् । अरुकीष्ट अरुकीषाताम् अरुकीषत् । अकीष्ट अकीषाताम्
 अकीषत् । वृग्श् वरणे । वृणीयात् । वृणीत । ववार ववारतुः
 वरुः । ववारिय । ववारे ववारात् ववारिरे । उरादेशे दीर्घे च वूर्यात् ।
 वरिषीष्ट, वूर्षीष्ट । वरितामि, वर्गितामि । वर्गितासे, वर्गितासे ।
 वरिष्यति, वर्षीष्यति । वरिष्यते, वर्षीष्यते । अवरिष्यत्, अवरी-
 ष्यत् । अवरिष्यत्, अवरीष्यत् । अवारीत् अवारिष्यात् अवारिषुः ।
 अवरिष्ट अवरिषाताम् अवरिषत् । अरुरीष्ट अवरुरीषाताम्
 अवरोषत् । अवूर्ष्ट अवूर्षाताम् अवूर्षत् । इत्युभयपदम् ॥

न्यांश् हानौ ' न्याम्यवः ऋति ' इति ष्टिति

दीर्घमवोऽन्त्यम् । ४ । १ । १०३ ।

वेगवर्जस्य खृदन्त्यं दीर्घं भवति । प्वादित्वाद् ह्रस्वे जिनाति ।
 जिनीयात् । जिनातु । अजिनात् । ' ज्याव्येव्यधिच्यविच्यधेरिः '
 इति द्वित्वे पूर्वस्य इत्वे जिज्यौ । ' ज्याव्यधः ' इत्यादिना खृति
 जिज्यतुः जिज्युः । जिज्यथ, जिज्याथ जिज्यथुः जिज्य ।
 जिज्यौ जिज्यव जिज्यम् । जीयात् । ज्यातासि । ज्यास्यति ।
 अज्यास्यत् । अज्यासीत् अज्यासिष्टाम् अज्यासिपुः । रींश्
 गतिरेपणयोः । रिणाति । रिणीयात् । रिणातु । अरिणात् ।
 रिराय रिर्यतुः रिर्युः । रीयात् । रेतासि । अरैपीत् । लींश्
 श्लेषणे । लिनाति । लिनीयात् । लिनातु । अलिनात् । लिनाय ।

चरीता । अचरीष्यत्, अचरीष्यन् । अचरीत् । भृश् भवेत् न ।
 भृणाति । चमार चमारतुः । चमारिय । भूर्यात् । भरिता, भरिता ।
 भरिष्यति, भरिष्यति । अभरिष्यत्, अभरिष्यन् । अभरीत् । दृग्
 विदारणे । दृणाति । अदृणात् । ददार ददारतुः, ददतुः ददरुः, ददुः ।
 ददरिय । दीर्यात् । अदारीत् । नृश् स्योहानौ । नृन् नये । नृणाति ।
 अनृणात् । ननार ननानु- ननरुः । नीर्यात् । नरिता, नरिता ।
 अनारीत् । गृन् शब्दे । गृगीयात् । नगार नगारतुः । गीर्यात्
 गरिता, गरिता । गरिष्यति, गरिष्यति । अगारोत् । ऋग् गनी ।
 ऋणाति । आर्यात् । आर । आरीत् । अरिता, अरिता ।

इति प्वादिभ्यः समाप्त ॥

ज्ञान् अवबोधने । ' ना ज्ञाननोऽप्याक्षी ' नानाति ।
 जानीषात् । अनानात् । नक्षी नक्षतु नक्षु । नक्षिष, नक्षिष ।
 नक्ष्यात्, नक्ष्यात् । नानामि । नानम्यति । अनानम्यत् । अनानम्यन्
 अनानमिष्यात् । सिद्धान् हिंसायाम् । सिद्याति । सिद्यात् । विशार
 विशारतुः विशारिषुः । शेता । शेप्यति । अशेप्यत् । अशेपीत्
 शीन् शने । शीणाति । शिष्य विन्ध्यतुः शिष्युः । श्रेता । श्रेत्
 भरणे । श्रेणाति । विशार विन्ध्यतुः विशारिषुः । श्रेता ।
 अश्रेपीत् । हेदन् नृपमादुभौ । वृणम्यति नम्य णे ।
 हेदनाति । हेदान । अहेदनः । निहेद । हेदिता । अहेदी ।
 ! गृह्णन् गृह्णने । गृह्णाति । गृह्णात् । गृह्णतु । गृह्णतु । वमदं मगृह्णतुः ।

ममर्द्धिथ । मर्द्धिता । अमर्द्धीत् । श्रन्थश् मोचनप्रतिहर्षयोः ।
 श्रध्नाति । श्रध्नातु । श्रधान । शश्रन्थ ' वा श्रन्थग्रन्थोर्नलुक् च ' ।
 अनेन अविन्परोक्षासेदृथवोरर्वा तद्योगे नो लुक् न च द्विः इति
 श्रेथतुः, शश्रन्थतु' । श्रेथुः, शश्रन्थुः । श्रेथिय, शश्रन्थिय ।
 श्रध्यात् । श्रन्थिता । अश्रन्थीत् । मन्यश् विलोडने । मध्नाति ।
 मध्नातु । मधान । अमध्नात् । ममन्थ । मध्यात् । मन्थिता । अम-
 न्थीत् । ग्रन्थश् संदर्भे ग्रध्नाति । ग्रध्नीयात् । ग्रध्नातु । ग्रधान ।
 अग्रध्नात् । जग्रन्थ जग्रन्थतुः, ग्रेथतुः जग्रन्थुः, ग्रेथुः । जग्रन्थिय,
 ग्रेथिय । ग्रध्यात् । ग्रन्थितासि । ग्रन्थिष्यति । अग्रन्थिष्यत् ।
 अग्रन्थीत् । कुन्थश् संक्षेपे । कुध्नाति । कुधान । चुकुन्थ ।
 कुध्यात् । कुध्निता । अकुन्थीत् । मृदश् क्षोदे । मृदनाति ।
 मृदनातु मृदान । ममर्द ममृदतुः । मर्द्धिता । अमर्दिष्यत् । अ-
 मर्दीत् । गुधश् रोधे । गुध्नाति । गुधान । जुगोध । गोधिता ।
 अगोधीत् । बन्धश् बन्धने । बध्नाति । बध्नीयात् । बध्नातु ।
 बधान । अबध्नात् । बबन्ध । बबन्धिथ । बबन्ध । बन्ध्वासि ।
 भन्त्स्यति । अभन्त्स्यत् । अमान्त्सीत् अबान्द्धाम् अभान्त्सुः ।
 णभ तुभश् हिंसायाम् । नन्नाति । नभान । ननाभ नेभक्तुं
 नेभुः । नेभिय । नभिता । अनाभीत् । तुम्नाति । तुभान ।
 तुतोभ तुतुभतुः तुतुभुः । तोभिता । अतोभीत् । क्लिशौश् विवा-
 धने । क्लिध्नाति । क्लिध्नातु । क्लिधान । चिक्लेश । क्लिध्यात् ।
 क्लेशिता; क्लेशा । क्लेशिष्यति, क्लेश्यति । अक्लेशीत्, अक्लिशत् ।

अशश् भोजने । अश्नाति । अश्नीयात् । अश्नातु । अशान ।
 आश्नात् । आश आशतुः आशुः । अशिता । अशिष्यति । आ-
 शीत् । इपश् आभीक्ष्ये । आभीक्ष्यं पौनः पुन्यम् । इष्णाति ।
 इष्णीयात् । इष्णातु । इषाण । ऐष्णात् । इषेप ईपतुः ईषुः ।
 इषेपिय ईषथुः । ऐषीत् । विषश् विप्रयोगे । विष्णाति । विषाण ।
 विषेप । वेपिता । वेपिष्यति । अवेपीत् । मुपश् स्तेये । मुष्णाति ।
 मुष्णीयात् । मुष्णातु । मुषाण । अमुष्णात् । मुमोष । मोपिता ।
 मोपिष्यति । अमोपीत् । पुपश् पुष्टौ । पुष्णाति । पुष्णीयात् ।
 पुष्णातु । पुषाण । पुषोप । पोपिता । अपोपीत् । कुपश् निष्कर्षे ।
 कुष्णाति । कुष्णीयात् । कुष्णातु । कुषाण । अकुष्णात् । चुकोप ।
 कुष्यात् । कोपिता । कोपिष्यति । अकोपीत् ।

निष्कुपः । ४ । ४ । ३९ ।

नि पूर्वात् कुप. परस्य म्ताद्यशित आदिरिड् वा भवति ।
 निष्कोष्ठा, निष्कोपिता । निष्कोक्ष्यति, निष्कोपिष्यति । निरक्षे-
 स्यत्, निरक्षोपिष्यत् । निरकुक्षत् निरकुक्षताम् निरकुक्षत् ।
 निरक्षोपीत् ।

कुपिरञ्जेर्व्याप्ये वा परस्मै च । ३ । ४ । ७४ ।

आभ्यां कर्मकर्तरि शिद्धिपये परस्मैपदं वा भवति, तद्योगे च
 श्यः । रोगः पादं कुष्णाति, रोगः किम् ? पादः स्वयमेव कुष्यति,

कुप्यते वा । कर्मकर्तुरभावे रोगः पादं कुप्यातीत्येव । अथ स्त-
 म्भू स्तुम्भू स्क्रम्भू स्कुम्भू एते सौत्रा धातवस्तेषामपि अनुपक्षे
 श्राभवनात् रूपाणि दर्शयन्ते-स्तम्नाति । स्तम्नीयात् । स्तम्नातु ।
 स्तमान् । अस्तम्नात् । तस्तम्भ । स्तम्भ्यात् । स्तम्भिता ।
 अस्तम्भीत्, अस्तम्भत् । स्तुम्नाति । स्तुम्नीयात् ।
 स्तुम्नातु । अस्तुम्नात् । तुस्तुम्भ । स्तुम्भ्यात् । स्तुम्भिता । स्तु-
 म्भिष्यति । अस्तुम्भीत् । स्क्रम्नाति । स्क्रमान् । अस्क्रम्नात् ।
 चस्क्रम्भ । स्क्रम्भ्यात् । अस्क्रम्भीत् । स्कुम्नाति । स्कुम्नीयात् ।
 स्कुम्नातु । स्कुमान् । अस्कुम्नात् । चुस्कुम्भ । स्कुम्भ्यात् ।
 स्कुम्भिता । स्कुम्भिष्यति । अस्कुम्भीत् ।

इति परस्मैपदं समाप्तम् ॥

वृड्श् संभक्तौ । संभक्ति. संसेवा । वृणीते वृणाते वृणते ।
 वृणीत वृणीयाताम् वृणीरन् । वृणीताम् वृणाताम् वृणताम् । अवृणीत
 अवृणाताम् अवृणत । वृत्रे वृत्राते वृत्रिरे । वृपीष्ट वृपीयास्ताम्
 वृपीरन् । वरितासे, वरीतासे । वरिष्यते, वरीष्यंते । अवरिष्यत,
 अवरीष्यत । अवरिष्ट अवरिपाताम् अवरिपत । अवरिष्ठाः,
 अवरिपाथाम् अवरिड्वम्, अवरिड्वम् । अवरिपि अवरिष्वहि
 अवरिष्महि । पक्षे दीर्घे अवरीष्ट अवरीपाताम् अवरीपत ।
 अवरीष्ठाः अवरीपाथाम् अवरीड्वम्, अवरीड्वम् । अवरीपि अव-
 रीष्वहि अवरीष्महि । सिञ्चोऽभावे अवृत अवृपाताम् अवृपत ।

अट्टाः, अट्टापाम् अट्टवम्, अट्टवम् । अट्टि अट्टिहि
अट्टिहि ।

इति समाप्तः क्रयादिगणः ।

अथ चुरादिगणः ।

पातुवन्नाश्चुरादय । चुरण स्तये ।

चुरादिभ्यो णिच् । ३ । ४ । १७ ।

चुरादिवातुभ्यः स्वायं णिच् प्रत्ययो भवति । ' शेषात् ' इति परस्मैपदे चुर्+ञ्+ति इति स्थितं गुणे कृते चोरि+ति इति स्थितं शवि कृते गुणे च अयादेशे च चोरयति चोरयतः चोरयन्ति । चोरयसि चोरयय चोरयय । चोरयामि चोरयावः चोरयामः । चोरयेत् चोरयेताम् चोरयेयुः । चोरयेः चोरयेतम् चोरयेत । चोरयेयम् चोरयेव चोरयेम । चोरयतु, चोरयतात् चोरयताम् चोरयन्तु चोरय, चोरयतात् चोरयतम् चोरयत । चोरयाणि चोरयाव चोरयाम । अचोरयत् अचोरयताम् अचोरयन् । अचोरयः अचोरयतम् अचोरयत । अचोरयम् अचोरयाव अचोरयाम । चोरयाच्चकार चोरयाम्बभूव । चोरयामास ।

णेरनिटि । ४ । ३ । ८३ ।

अनिटि अशिति प्रत्यये णेर्लुगू भवति । चोर्यात् । चोर-
यिता । चोरयिष्यति । अचोरयिष्यत् । अद्यतन्यां ' णिश्चिद्भुसुक्रमः
कर्तरि डः ' इति डे कृते 'आद्योऽश एकस्वरः' इत्यनेन आद्यस्य
एकस्वरवतोऽव्यवस्य द्वित्वे चो+चोर्+इ+अ+त् इति स्थिते द्वित्वे
पूर्वस्य ह्रस्वे—

उपान्त्यस्यासमानलोपिशास्वृदितो डे । ४ । २ । ३५ ।

समानलोपिशास्वृद्धिर्नस्य धातोऽपान्त्यस्य डपरे णौ ह्रस्वो
भवति । इति ह्रस्वे कृते—

लघोर्दीर्घोऽस्वरादेः । ४ । १ । ६४ ।

अस्वरादेरसमानलोपे डपरे णौ द्वित्वे पूर्वस्य लघोर्लुबुनि
धात्वक्षरे परे दीर्घो भवति । अडागमे च णेर्लोपे च अचूचुरत्
अचूचुरताम् अचूचुरन् । अचूचुरः अचूचुरतम् अचूचुरत ।
अचूचुरम् अचूचुराव अचूचुराम । ष्ट् पूरणे णौ ' नामिनोऽ
कलिहलेः ' इति वृद्धौ आरादेशे शवि गुणे च पारयति पारयतः
पारयन्ति । पारयेत् । पारयतु । अपारयत् । पारयाञ्चकार ।
पारयाम्बभूव । पारयामास । पार्यात् । पारयिता । पारयिष्यति ।
अपारयिष्यत् । अद्यतन्यां दिप्रत्यये डे च कृते, पार्+इ+अ+त्

इति स्थिते द्वित्वं तस्य च ह्रस्वत्वे पपरु+इ+अ+त् इति स्थिते
उपान्त्यस्य ह्रस्वं कृते पपरु+इ+अ+त् इति जाते

असमानलोपे सन्वल्लघुनि हे । ४ । १ । ६३ ।

‘न विद्यते समानस्य लोपो यस्मिन् तस्मिन् इपरे णौ द्वित्वे
पूर्वस्य लघुनि धात्वक्षरे परे सनीव कार्यं भवति । सनि परे द्वित्वे
पूर्वस्याकारस्य यथा इत्वं भवति तथाऽत्रापीत्यर्थः । अडागमे अ-
पिपरु+इ+अ+त् इति जाते ‘लघोर्दीर्घ’ इत्यादिना दीर्घे ‘णेरनिटि’
इति णेर्लोपे अपीपरत् अपीपरताम् अपीपरन् । घृण् लवणे । धार-
यति । धारयेत् । धारयतु । अधारयन् । धारयाञ्चकार । धारया-
न्वभूव । धारयामास । धारयात् । धारयिष्यति । अजीवरत् अजी-
वरताम् अजीवरन् । श्लक् वल्कण् भाषणे । श्लक्यति । अश्लक्यत् ।
श्लक्याञ्चकार । श्लक्याम्बभूव । श्लक्यामास । श्लक्यात् ।
अश्लक्यिष्यत् । परस्मिन् लघुधात्वक्षराभावात् न दीर्घः अश्ल-
क्यत् । नक् षक्कण् नाशने । नक्यति । अननक्यत् । षक्यति ।
अदषक्यत् । चक् चुक्कण् व्ययने । चक्यति । अचचक्यत् । चुक्यति ।
अचुचुक्त् । टकुण् बन्धने । टक्यति । टक्याञ्चकार । अटक्यत् ।
अर्कण् स्तवने । अर्कयति । आर्कयत् । अर्कयाञ्चकार । अर्क्यात् ।
अर्कयिता । अर्कयिष्यति ।

स्वरादेर्द्वितीयः । ४ । १ । ४ ।

द्व्युक्तिभाजः स्वरादेशतोर्द्वितीयोऽश एकस्वरा द्वभवात् ।
इति ' किं ' इत्यस्य द्वित्वे प्राप्ते ।

अयि रः । ४ । १ । ६ ।

स्वरादेशतोर्द्वितीयस्यांशस्यैकस्वरस्य संयोगादी रो द्विर्न भवति,
न तु रादनन्तरे यि । आर्क्कित् आर्क्किताम् आर्क्किन् । उपरे
णौ लृक्क्षराभावात् न सन्वत्कार्य दीर्घश्च । पचुण् विस्तारे पञ्चयति ।
अपञ्चयत् । पञ्च्यात् । पञ्चयिता । पञ्चयिष्यति । अपञ्चयिष्यत् ।
अपपञ्चत् अपपञ्चताम् अपपञ्चन् । म्लेच्छण् म्लेच्छने । म्लेच्छ-
यति । म्लेच्छ्यात् । अम्लेच्छत् अम्लेच्छताम् अम्ले-
च्छन् । ऊर्जण् बलप्राणनयोः । प्राणनं जीवनम् । ऊर्जयति ।
और्जयत् । ऊर्ज्यात् । ऊर्जयिता । ऊर्जयिष्यति । और्जयिष्यत् ।
और्जिजत् और्जिजताम् और्जिजन् । तुञ्चु पिञ्चुण् हिंसाबलदान-
निकेतनेषु । तुञ्जयति । पिञ्जयति । अपिपिञ्जत् अपिपिञ्जताम्
अपिपिञ्जन् । पूजण् पूजायाम् । पूजयति । पूजयाञ्चकार । पूज्यात् ।
पूजयिता । अपूपुजत् अपूपुजताम् अपूपुजन् । तिजण् निशाने ।
तेजयति । तेजयत् । तेजयामास । तेज्यात् । अतीतिजत् अती-
तिजताम् अतीतिजन् । वज व्रजण् मार्गणसंस्कारगत्योः । मार्गणो
त्राणन्तस्य संस्कारे गतौ च । अवीवजत् । अविव्रजत् ।
रुजण् हिंसायाम् । नटण् अवस्यन्दने । अवस्यन्दनं भ्रंशः ।
वुट चुट चुट्टु वुट्टुण् छेदने । कुट्टण् कुत्सने च । पुट मुटण् संचू-
र्णने । लुण्टण् स्तेये । लुण्टयति । अल्लुण्टत् । स्फुटण् परिहासे ।

(१७३)

वटुण् विभानेन । शुठण् आलस्ये । शोठयति । अशूशुठन् ।
 गुठुण् वेष्टने । लठण् उपसेवायाम् । लाठयति । लाठ्यात् ।
 अलीलठन् । इत्य ल्ठ्ये लालयति । स्फुडुण् परिहासे । ओलडुण्
 उत्क्षेपे । ओलण्टयति ओदिदयमित्यन्थे तन्मते लण्डयति । पीडण्
 गहने । गहनं बाधा । पीडयति ।

भ्राजभासभापदीपपीडजीवमीलकणरणवणभणश्रणह्वेहेट-
 लुटलुपलपां नवा । ४ । २ । ३६ ।

एपां ढ्येरे णात्रुपान्त्यम्य ह्म्वो वा भजति । अपीपिडत्,
 अपिपीडत् । तडण् आवाते । कडुण् खण्टने च । चुडुण् छेदने ।
 मडुण् भूपायाम् । मण्डयति । मण्टयाच्चकार । अममण्डत् ।
 मडुण् कल्याणे । मण्डयति । अवमण्डत् । ईडण् स्तुतौ । ईड-
 यति । ऐडिडत् । चडुण् कोपे । चण्टयति अचचण्टत् । चूण
 तूणण् संकोचने । चूणयति । अचूचुणत् । तूणयति । तूण्यान् ।
 अतूणत् । श्रणण् दाने । श्राणयति । अशिश्राणत्, अशश्राणन् ।
 चितुण् स्मृत्याम् । चिन्तयति । अचिचिन्तत् । पुस्तं वृन्तं
 आदरानादरयोः । पुस्तयति । पुस्ताच्चकार । वृन्त्यान्, अश्रृन्तन् ।
 वृन्तयति । अनुमुस्तन् । मुस्तण् संगाते । कृन्न् संशब्दने ।

कृतः कीर्तिः । ४ । ४ । १२२ ।

कृत्ण. कीर्तिर्भवति । कीर्तयति । अकृत्तन् । कीर्तयाच्चकार ।

कृद् कवणस्य । ४ । २ । ३७ ।

उपान्त्यऋषणस्य डरे णौ वा ऋर्भवति । अचीकृतत्,
 अचिकीर्तत् । श्रयण् प्रतिहर्षे । वृथण् प्रक्षेपणे । पर्ययति । प्रयण्
 प्रख्याने । छदण् संवरणे । चुदण् संचोदने । संचोदनं नोदनम् । चोद-
 यति । चोदयाञ्चकार । अचूचुदत् । मिदुण स्नेहने । मिन्दयति ।
 छर्दण् वमने । छर्दयति । छर्दयाञ्चकार । अचच्छर्दत् । बुधुण्
 हिंसायाम् । बुधयति । वर्धण् छेदनपूरणयोः । वर्धयति । गर्धण्
 अभिकाङ्क्षायाम् । गर्धयति । बन्ध बधण् संयमने । बन्धयति ।
 अबबन्धत् । बाधयति । बाधयाञ्चकार । अवीबधत् । छपुण् गतौ ।
 दूपण् समुच्छ्राये । स्तूपयति । क्षपुण् क्षान्तौ । डिपण् क्षेपे ।
 ढपु डिपुण् संवाते । शूर्पण् माने । शूर्पयति । अशुशूर्पत् । डबु
 ड्विबुण् क्षेपे । लुबु तुबुण् अर्दने । पुर्वण् निकेतने । यमण् परिवे-
 पणे । यमयति । अयीयमत् । व्ययण् क्षये । यत्रुण संकोचने ।
 यन्त्रयति । यन्त्रयाञ्चकार । अययन्त्रत् । तिलण स्नेहने ।
 जलण् अपवारणे । क्षलण् शौचे । पुलण् समुच्छ्राये । त्रिलण्
 भेदे । तलण् प्रतिष्ठायाम् । तुलण् उन्माने । दुलण् उत्क्षेपे ।
 वृलण् निमज्जने । मूलण् रोहणे । कल किल पिलण् क्षेपे । पलण्
 रक्षणे । पालयति । पालयाञ्चकार । अपीपलत् । इलण् प्रेरणे ।
 एलयति । एलयाञ्चकार । एल्यात् । ऐलित् । चलण् भृतौ ।
 सान्त्वण् सामप्रयोगे । धूर्शण कान्तीकरणे । लूपण हिंसायाम् ।
 रूपण् रोषे । रोपयति । रोपयाञ्चकार । रोप्यात् । अरूरूपत् ।
 जसुण् रक्षणे । भक्षण् अदने । पक्षण् परिग्रहे । पक्षयति । पक्षया-

ञ्चकार । अपपक्षत् । लक्ष्मीं दर्शनाङ्कनयोः । लक्षयति । लक्षया-
ञ्चकार । अलक्षत् । ज्ञाण् मारणादिनियोजनेषु ।

अर्तिरीच्लीहीकनूयिदमाय्यातां पुः । ४ । २ । २१ ।

एषामादन्तानां च णौ पुरन्ता भवति ।

मारणतोपणनिशाने ङश्च । ४ । २ । ३० ।

मारणादिष्वर्थेषु वर्तमानस्य जानातेर्धातोर्णिचि अणिचि च
णौ परे ह्रस्वो भवति, ङिणम्परे तु वा । मारणे सञ्ज्ञापयति
पशून् हिनस्तीत्यर्थः । तोपणे विज्ञपयति गुरून् तोपयतीत्यर्थः ।
निशाने प्रज्ञपयति शस्त्रम् तीक्ष्णयतीत्यर्थः । अन्यत्र तु आज्ञा-
पयति श्रुत्यान् आज्ञां करोतीत्यर्थः । ज्ञपयति । अजिज्ञपत्
अजिज्ञपताम् अजिज्ञपन् । भूण् अवकल्कने । अवकल्कने
मिश्रीकरणम् । दध्ना ओदने भावयति । अन्ये त्ववकल्कने नैच्छन्ति
तन्मते साधुः समयं भावयति विचारयतीत्यर्थः । भावयेत् ।
भावयतु । अभावयत् । भावयाञ्चकार । भावयाम्बभूव । भावया-
मास । भाव्यात् । भावयिता । भावयिष्यति । अभावयिष्यत्
अबीभवत् । लिगुण् चित्रिकरणे । लिङ्गयति । चर्चण् अभ्ययने ।
चर्चयति । अचचर्चत् । अञ्चण् विशेषणे । विशेषणमतिशयः । अञ्चयति
शुचण् प्रमोचने । अर्णण् प्रतियत्ने । भजण् विश्राणने । चट
स्फुटण् भेदे । चाटयति । उच्चाटयति । स्फोटयति । आस्फोटया-

ञकार । णिञोऽनित्यत्वात् चटति, स्फोटति । घट्णु संघाते । अर्थान्तरे घटिप् चेष्टायाम्, अयमेवार्थान्तरे घटादौ बोध्य इत्यर्थः ।

घटादेर्ह्रस्वो दीर्घस्नु वा जिणम्परे । ४ । २ । २४ ।

घटादीनां धातूनां णौ परं ह्रस्वो भवति । जिणम्परे तु णौ वा दीर्घः । घटयति । घटयेत् । घटयन्तु । अघटयत् । घटयाञ्चकार । घटयाम्बभूव । घटयामास । अजीवत् अजीवताम् अजीवन् । हन्त्यर्थाश्च ये धातवोऽन्यत्र पठिता हिसार्थास्तेषामपि चुरादौ पाठो बोध्यः । यतण् नकारोपस्कारयोः । यातयति शत्रून् चैत्रः । उपस्कारे यातयति दरिद्रः परस्य वनम् । अयीयतत् । निरश्च प्रतिदाने निःपूर्वो यत्धातुश्चुरादौ ज्ञातव्य, स च प्रतिदानेऽर्थं । निर्यातयति ऋणम् । शब्दण् उपमर्गाद् भाषाविष्कारयोः । शब्दयति । अशशब्दत् । प्वदण् आस्वादाने । स्वादयति । असिष्वदत् । मुदण् संमर्गे । मोदयति समूतून् सर्षिषा संयोजयतीत्यर्थः । जमुण् नाशने । अमण् रोगे । चरण् असंशये । पूरण् आप्यायने । दलण् विदारणे । पश पण् बन्धने । पुपण् धारणे । दुपण् विशब्दने । विशब्दनं विशिष्टशब्दकरणं नानाशब्दनं वा । घोपयति । अजूपत् । ऋदित्करणात् अनिन्यो णिच् चुरादीनामिति ज्ञापितं तेनाडि अउपन् अउपताम् अउपन् । अर्थान्तरे तु उपृ शब्दे घोपति चैत्रः शब्दं करोतीत्यर्थः । आङ् परस्नु उपृण् कन्दायं ज्ञेयः, आरोपयति मन्दतं इत्यर्थः । अङ् तमुण् अलङ्कारे । भूपयति ।

तंयति कन्याम् । अतंयति । उदंयति । अतंसन् । जसन्
 ताडने । नामयति । अनीनम् । त्रमग् वाग्ने । त्रासयति, मृगान्
 व्यावः । अतित्रमन् । वमग् स्नेहच्छेदावहरणेषु । वामयति ।
 अवीत्सन् । प्रसग् उत्क्षेपे । प्रसग् ग्रहणे । लमग् शिल्पयोगे ।
 अर्हणं पृनायाम् । अर्हयति । आर्हयन् । अर्हयात्रकार, अर्हया-
 न्त्रमूत्र, अर्हयामास । अर्हयति । अर्हयिता । अर्हयिष्यति । आर्ह-
 यिष्यन् । आर्हयन् । मोक्षग् अमने । लोक् तर्के ख लु ल्येचृ
 विच्छ अनु तुञ्च पिञ्च लञ्च लुञ्च भञ्च पञ्च पुञ्च लृञ्च कञ्च वृञ्च
 पुञ्च नञ्च वृञ्च गुञ्च धूञ्च कुञ्च चीञ्च दृञ्च कुञ्च त्रञ्च पिञ्च कुञ्च द्रुञ्च
 वृह् वृद्ध क्वह् अह् बहु महृण् मामार्याः । लोक्षयति । कृदित्वा-
 दुपान्त्यद्भस्वामात्रं अल्लोक्त् । लोक्षयति । अल्लोक्त् । भञ्ज-
 यति । आञ्जिनत् । तुञ्जयति । अनुवृञ्चन् । ऋजयति । अल्ल-
 ञ्चन् । व्रंमयति । अतव्रंसन् ।

इति परस्मैपदं समाप्तम् ।

अथात्मनेपदम्—

युणि जुगुप्सायाम् । यावयेन । यावयेत । यावयताम् ।
 अयावयत । यावयाच्चक्रे । यावयिषीष्ट । यावयिनासे । यावयिष्यते ।
 अयावयिष्यत । अद्यतन्यां णी कृतस्य स्थानिकद्रवनाद् 'यु'
 इत्यस्य द्वित्वं 'अममानशोपे मन्वच्छुनि डे' इत्यनेन सनीव
 कार्ये कृते अस्य वानोः सति तु 'आर्नान्तिस्वापवर्गोऽवर्गो' इति

ञकार। णिचोऽनित्यत्वात् चटति, स्फोटति। घट्ण सधाते। अर्था-
न्तरे घटिप् चेष्टायाम्, अयमेवार्थान्तरे वगदौ बोध्य इत्यर्थः।

घटादेर्ह्रस्वो दीर्घस्तु वा जिणम्परे। ४। २। २४।

वगदीना धातूना णौ पर ह्रस्वो भवति। जिणम्परे तु णौ वा
दीर्घः। घम्यति। घटयेत्। घम्यतु। अम्यत्। म्याद्भार।
घट्याम्बभूव। घम्यामास। अजीगत् अजीगताम् अजीगन्।
हन्त्यर्थाश्च ये धातवोऽन्यत्र पठिता हिंसार्यास्तेषामपि चुरादौ
पाठो बोध्यः। यतण् निकारोपस्कारयोः। यातयति शत्रून् चैत्र।
उपस्कारे यातयति दरिद्र परस्य धनम्। अयीयतत्। निरश्च
प्रतिदाने नि पूर्वो यत्धातुश्चुरादौ ज्ञातव्यः, स च प्रतिदानेऽर्थः।
निर्यातयति ऋणम्। शब्दण् उपसर्गाद् भाषाविष्कारयोः। शब्द-
यति। अशशब्दत्। ष्वदण् आस्वाढने। स्वादयति। असिष्वदत्।
मुदण् सप्तर्णे। मोदयति मन्तून् सर्पिषा सयोजयतीत्यर्थः। जमुण्
नाशनं। अमण् रोगे। चरण् असशये। पूरण् आप्यायने।
दण् विदारणे। पशपण् बन्धने। पुषण् धारणे। उपृण् विशब्दने।
विशब्दन विशिष्टशब्दकरणं नानाशब्दनं वा। घोपयति। अनूपत्।
ऋदित्करणात् अनित्यो णिच् चुरादीनामिति ज्ञापितं तेनाडि
अउपत् अउपताम् अउपन्। अर्थान्तरं तु उपृ शब्दे घोपति
चैत्र शब्दं करोतीत्यर्थः। आड परस्तु उपृण् ऋदायं ज्ञेयः,
आपोपयति ऋन्दते इत्यर्थः। अप तमुण् अलङ्कारः। भूपयति।

गूरिण उद्यमं । गूरयते । अजूगुरन । लङ्णि ईप्सायाम् । लाल-
यते । अर्लील्लत । टंशिण दशने । यक्षिण् पृजायाम् । यक्षयते ।
अययक्षत ।

इत्यात्मनेपदं समाप्तम् ॥

अथ अदन्ता धातवः—

अङ्कण लक्षणे । अङ्कयति । आन्त्रिम् । सुख दुःखण् तत्क्रि-
यायाम् ।

अतः । ४ । ३ । ८२ ।

अदन्ताद् धातोर्विहितेऽशिति प्रत्यये परे धातोरकारस्य लुग्
भवति । सुखयति । नन्वत्र अकारलुकि गुणः कथं न भवतीति
चेत्, स्थानिरुद्धावात् । सुखयेत् । अमुखयत् । सुखयाञ्चकार ।
असुसुखत् समानलोपित्वात् मन्वद्भावदीर्घत्वयोरभावः । अङ्कादी-
नामदन्तेषु पाठः । पूर्वाचार्यानिरोधादेव, णिजभावेऽनेकस्वरत्वेन यद्-
प्रत्ययाभावार्थ इत्यन्ये । केचित्तु एवंविधानामदन्तत्वविधानसाम-
र्थ्यादेवाहोपाभावं मन्वानाः । णिजति परे वृद्धौ प्वागमं च अङ्काप-
यति इत्यादीन्सुदाहरन्ति । एवं सुस्तापयति, दु स्तापयति, वण्टापयति,
कथापयति, अर्थापयते, सूत्रापयते, गर्वापयते इत्यादीन्पिच्छन्ति ।
रचण् प्रतियत्नं । रचयति । रचयाञ्चकार । अरचयत् । अरचत् ।
सूचण् पैशून्ये । भाजण् पृथक्कर्माणि । सभाजण् प्रीतिमेवनयोः ।
कूटण् दाहे । पट वटण् ग्रन्थं । खेटण् भक्षणं । खोटण् क्षेपे ।

पूर्वस्योकारस्येत्वमिति अयियवत् । गृणि विज्ञानं । गारयते । वञ्चिण्
 प्रलम्भनं । प्रलम्भनं मिथ्याफलारव्यानम् । वञ्चयते । अवञ्चयते ।
 वञ्चयाञ्चक्रे । वञ्चयाम्बभूव । वञ्चयामाम् । वञ्चयिपीष्ट । वञ्चयितासे ।
 वञ्चयिष्यते । अवञ्चयिष्यत । अवञ्चन अवञ्चेताम् । अवञ्चन्त ।
 इदित्वादेव णिगन्तादप्यात्मनेपदे सिद्धे ' प्रलम्भे गृधिवश्चे ' इत्य-
 नेनात्मनेपदविधानं णिगन्तादफल्भवति कर्मेत्यपि आत्मनेपदविधाना-
 र्थम् । मादिण् तृप्तियोगे । मादयते । मादयनाम् । मादयाञ्चक्रे ।
 मादयिष्यते । अमीमदत अमीमदेताम् । विदिण् चेतनाख्याननिवा-
 सेषु । वेदयते । वेदयेत । वेदयाञ्चक्रे । वेदयिष्यते । अवीविदत
 अवीविदेताम् । अवीविदन्त । मनिण् स्तम्भे । स्तम्भो गर्वः ।
 मानयते गर्वं करोतीत्यर्थं । मानयाञ्चक्रे । मानयाम्बभूव । मान-
 यामास । अमीमनत । बलि भलिण् आमण्डने । आमण्डने निम्ह-
 पणम् । बालयते भालयते रूपं निरूपयतीत्यर्थं । भालयाञ्चक्रे ।
 भालयामाम् । अवीमलन । द्विदिण् परिक्राने । देवयते । देवय-
 ताम् । अदेवयत । देवयाञ्चक्रे । अदीदिवत । लक्षिण आलोचनं ।
 लक्षयते । अलक्षयत । लक्षयाञ्चक्रे । अलक्षत । कृदिण् अप्रमादे ।
 शदिण् श्लाघायाम् । कृणिण् संकोचनं । तूणिण् पूरणे । अणिण्
 आशायाम् । नितिण् संवेदनं । वस्ति गन्धिण् अर्दनं । शमिण्
 आत्रोचनं । ' अमोऽकर्म्यमिचमः ' इत्यनेन ह्रस्वं प्राप्तं ' शमोऽ-
 दर्शनं ' इत्यनेनादर्शनं एव गौ परे शमो ह्रस्वन्वक्रणान् शाम-
 यते । निशामयते । अशामयत । शामयाञ्चक्रे । अशीशामन ।

मृगण् लान्ती । रमण् आत्वाद्भ्रन्नेहनयोः । रासण् उपसंशयाम् ।
 निवामण् आच्छादने । चहण् कल्कने । महण् पूजायाम् । रहण्
 त्यागे । स्पृहण् ईप्सायाम् । वक्षण् पाठन्ये । गुह्यपान्त्पत्वेन
 गुणाभावं मिद्धंश्रन्तत्वमध्ये पाठः गिजभावेऽपि अश्रन्तत्रव्याप्त-
 नाश्रन्नेनानेकस्वात्वाद यद् न भवति ।

इति परस्मैपदं समाप्तम् ।

अधादन्नेच्वात्मनेपदम् ।

मृगणि अन्वेषणे । मृगयते । अममृगत । अर्थणि उपयाचने ।
 पशुणि गतौ । मंग्रामणि बुद्धे । मंग्रामयते । शूरु वीरणि विक्रान्तौ ।
 मत्रणि सदानक्रियायाम् । स्पृह्यणि परिवृंहणे । गर्गणि मानं ।
 गृहणि ग्रहणे । कुहणि विस्मापने । कुहयते । अचुहुहत ।
 इत्यात्मनेपदम् ; इत्यदन्ता पानव समाप्ता ।

अथ वृत् युजादिः । युजण् मवर्चनं—

युजादेर्नवा । ३ । ४ । १८ ।

एभ्यो धातुभ्यो णिन् वा भवति । योजयति । अयोजयत् ।
 योजयाञ्छकार । योजयिता । अयूयुजत् । पक्षे योजति । योजेत् ।
 योजतु । अयुजत् । युयुज । युज्यात् । योजिता । योजिष्यति ।
 अयोनीत् । लीण् द्रवीकरणे—

लियो नोऽन्तः स्नेहद्रवे । ४ । २ । १५ ।

दृष्टण् दृष्टनिपातने । गणण् मङ्गव्याने । गणयति । गणयेत् ।
गणयतु । अगणयन् । गणयाञ्चकार । गणयिता । गणयिष्यति ।
अद्यतन्या इ कृते

ई च गणः । ४ । १ । १७ ।

गणे इपरे णौ द्वित्वे पूर्वस्य ईरश्च भवति । अजीगणन्
अजीगणताम् अजीगणन् । अजगणन् अजगणताम् अजगणन् ।
अदन्तत्व सुखादीनां णिज्योगे एवातोऽनित्यत्वेन णिजोऽभावे
जगाण जगणतु. जगणु । आनङ्क आनङ्कतु आनङ्कु इत्यादीन्येव,
नात्राम् । पतण् गतौ वा । वाशब्दे णिजदन्तत्वयोर्युगपद्विभक्त्यर्थः ।
वातण् गतिसुखसेवनयो । कथण् वाक्यप्रबन्धे । कथयति । अच-
कथत् । छेदण् द्वैधीकरणे । गदण् गर्जे । अन्धण् दृष्ट्युपपाते ।
स्तनण् गर्जे । ध्वनण् शब्दे । स्तेनण् चौर्ये । उनण् परिहाणे ।
उनयति । औनिनत् औनिनताम् औनिनत् । मा भवान् उनिनत् ।
रूपण् रूपक्रियायाम् । भामण् रोधे । गोमण् उपलेपने । सामण्
सान्त्वने । स्तोमण् क्षमायााम् । व्ययण् वित्तममुत्कर्षे । सूत्रण्
विमोचने । मूत्रयति । असुमूत्रत् । मूत्रण् प्रसवणे । मूत्रयति ।
असुमूत्रत् । पार तीरण् कर्मसमाप्तौ । पारयति । पाग्याञ्चकार ।
आभारत् । तीरयति । तीरयाञ्चकार । अतितीरत् । चित्रण्
चित्रक्रियाकदाचिददृष्टयो । वरण् ईसायाम् । शारण् दौर्बल्ये ।
कुमाण् व्रीडायाम् । ऋणण् मङ्गव्यानगन्धो । शिल्ण् उपधारणे ।
चेल कालण् उपदेशे । पल्लण् लवनपवनयो । गन्धण् मार्गणे ।

मृषण् क्षान्तौ । रसण् आस्वादस्नेहनयोः । वासण् उपसेवायाम् ।
 निवासण् आच्छादने । चहण् कल्कने । महण् पूजायाम् । रहण्
 त्यागे । स्पृहण् ईप्सायाम् । रक्षण् पाह्नये । गुरुपान्त्यत्वेन
 गुणाभावे मिद्वेऽदन्तत्वमध्ये पाठः गिजभावेऽपि अदन्तत्वव्याप-
 नार्थस्तेनानेकस्वरत्वाद् यद् न भवति ।

इति परस्मैपदं समाप्तम् ।

अथादन्तेष्वात्मनेपदम् ।

मृगणि अन्वेपणे । मृगयते । अममृगत । अर्यणि उपयाचने ।
 पदणि गतौ । मंग्रामणि युद्धे । मंग्रामयते । शूरवीरणि विक्रान्तौ ।
 सत्रणि संदानक्रियायाम् । स्थूलणि परिवृंहणे । गर्भणि माने ।
 गृहणि ग्रहणे । कुहणि विस्मापने । कुहयते । अचुकुहत ।
 इत्यात्मनेपदम् ; इत्यदन्ता धातवः समाप्ताः ।

अथ वृत् युजादिः । युजण् मंपर्चने—

युजादेर्नवा । ३ । ४ । १० ।

एभ्यो धातुभ्यो णिञ् वा भवति । योजयति । अयोजयत् ।
 योजयाच्चकार । योजयिता । अयूयुजत् । पक्षे योजति । योजेत् ।
 योजतु । अयुजत् । युयुज । युज्यात् । योजिता । योजिष्यति ।
 अयोजीत् । लीण् द्रवीकरणे—

लियो नोऽन्तः स्नेहद्रवे । ४ । २ । १५ ।

लीधातोः स्नेहद्रवे गम्यमाने णौ परे नोऽन्तो वा भवति ।
 घृतं विञ्चीनयति । पक्षे वृद्धौ विलाययति । ' लीड्लिनोर्वा-'
 इत्यनेनात्सं केचिदिच्छन्ति तन्मते आत्सं कृते

लो लः । ४ । २ । १६ ।

लार्हपस्य धातोः णौ परे स्नेहद्रवे गम्यमाने लोऽन्तो वा
 भवति । विलाययति पक्षे विलाययति इत्यादीनि भवन्ति । विली-
 नयेत् । विनाययेत् । विञ्चीनयाञ्चकार । विलाययाञ्चकार ।
 व्यलीलिनत् , व्यलीलयत् , व्यलीलत् , व्यलीलयत् । प्रीगुण
 तर्पणे । धूगुण कम्पने । गित्त्वमुभयपदार्थम् ।

धूमप्रीगोर्नः । ४ । २ । १८ ।

अनयोर्णौ परे नोऽन्तो भवति । धूनगति । धूनयते ।
 प्रीणयति । प्रीणयते । धूनयाञ्चकार । प्रीणयाञ्चकार । अदूधुनत् ।
 अपिप्रिणत् । वृगुण आवरणे । वारयति । जृग् वयोहानौ ।
 जारयति । चीक शीकृण आमर्षणे । मार्गण् अन्वपणे । मार्गयति ।
 मार्गयाञ्चकार । पृक्षण सम्पर्चने । रिक्षण वियोजने च । रेक्षयति ।
 वक्ष् भाषणे । वाचयति । अर्चिण पूजायाम् । अर्चयति, पक्षे
 इदित्वादात्मनेपदे शवि अर्चते । वृजैण् वर्जने । मृजौण शौचालङ्का-
 रयोः । ' मृनोऽस्य वृद्धौ ' इति मार्जयति । मार्जयेत् । अमार्ज-
 यत् । मार्जयाञ्चकार । अमीमृजत्, अममार्जत् । गिजभावे मार्जति ।
 मार्जेत् । अमार्जीत्, अमार्जीत् । कटुण शोके । कण्ठयति ।
 उत्कण्ठयति । उद्वकण्ठत् । कण्ठति । अकण्ठीत् । कथ अर्दिण्

हिमायाम् । वटिष् भाषणे । वाडयति । वटने । अवीवदत् । वृष्ण
 अपवारणे । आड मट्ण गतौ । आमादयति । पक्षे आमीदति ।
 सदिता । अमरीत् । मानण पृजायाम् । मानयति । मानति ।
 अमीमनत् । तपिष् दाहे । तापयति, तपते । अतीतपत् । आप्लष्टष्
 लम्भने । आपयति । प्रापयति । आपिपत् । पक्षे आपति ।
 आपिना । आपत् । ईंण शेष । ड्रयति । ऐरित् । डरति ।
 इराडरा । ऐरीत् । मृदिण नितिक्षायाम् । मर्षयति । अमीमृषत्,
 अममर्षत् । पक्षे इडित्त्वाडात्मनेपद् मर्षने । अमर्षिष्ट । शिणष्
 अमर्षापयोगे । असर्षापयोगोऽनुपयुक्तन्वम् । शेषयति । अशीशिपत् ।
 त्रिपूर्वन्तूत्त्वेषे । विगपयति । पक्षे शेषति । शेषिता । अशेषीत् । धृ-
 ण्य प्रमहने । प्रसहनमभिभव । धर्षयति । अर्षीवृत्, अट्धर्षत् ।
 पक्षे वर्षति । अवर्षीत् । हिमुण हिमायाम् । हिंसयति, हिंसति ।
 अजिहिमत् । गर्हेण विनिन्दन । गर्हयति, गर्हति । अजगर्हत् ।
 पहण् मर्षणे । साहयति । अमीपहत् । महति । सहिता ।
 असाहीत्, अमहीत् । एतन्निदर्शन बहुल द्रष्टव्य तंनारापटिता
 अपि ऋविप्रभृतयो लोकिना, म्भ्वाद्यश्च मोत्रा, चुलम्पाद्यश्च
 वाक्यस्फरणीया धातव उदाहरणीया — दिवि ग्रहा विस्त्वन्ते
 विच्छायीभवन्तीत्यर्थः । उपक्षयति प्राट् आसनीभवतीत्यर्थः,
 उत्तन्नातीत्याद्य ।

इति युजादिगणः समाप्तः, तत्समाप्ता समाप्तश्रुतादिगणोऽपि ।

अथ णिगन्तप्रक्रिया ।

प्रयोक्तृव्यापारे णिग् । ३ । ४ । २० ।

कुर्वन्तं यः प्रयुङ्क्ते तस्य व्यापारे वाच्ये धातोः णिग्
 वा भवति । चैत्रो भवति, भवन्तं चैत्रं मैत्र. प्रेरयतीति भावयति चैत्रं
 मैत्रः । गित्वादात्मनेपदमपि भावयन्तं । भावयेत् । भावयेन ।
 भावयतु । भावयताम् । अभावयत् । अभावयत । भावयाच्चकार ।
 भावयाच्चक्रे । भावयाम्बभूव । भावयामास । भाव्यात् ।
 भावयिषीष्ट । भावयिष्यति । भावयिष्यते । अद्यतन्यां तु
 णौ कृतस्य कार्यस्य स्थानिवद्भावाद् अवुभ्व्+इ+अ+त् इति स्थिते
 ' असमानलोपे ' इत्यादिना सन्वत्कार्ये सनि च ' ओर्जान्तस्थाप-
 वर्गेऽवर्णे ' इतीकारे तस्य च ' लोर्दीर्घ- ' इत्यादिना दीर्घे अवी-
 भ्व्+इ+अ+त् णेर्लुकि अवीभवत् अवीभवताम् अवीभवन् ।
 अवीभवत अवीभवेताम् अवीभवन्त । जु गतौ । जवन्तं प्रेरयति
 जावयति । जावयते । अजावयत । अजावयत । जाव्यात् । जाव-
 यिषीष्ट । अजीजवत् अजीजवताम् अजीजवन् । अजीजवत
 अजीजवेताम् । शुंक् मिश्रणे । यावयति । यावयेत् । यावयाच्चकार ।
 याव्यात् । यावयिषीष्ट । अयीयवत् । अयीयवत । रि गतौ ।
 राययति । अरीरयत् । अरीरयत । श्रुंद्श्रवणे । श्रावयति । श्रावयेत् ।

श्रुद्श्रवणेषु चोर्वा । ४ । १ । ६१ ।

एषां घातूनां सनि परे द्वित्वं सति पूर्वस्योकारस्य इत्वं वा भवति, अवर्णान्तंऽन्तःस्यायां परे । ' असमानलोपसन्वह्युनिडे ' इति अशुश्रवत्, अशिश्चवत् । अशुश्चवत्, अशिश्चवत् । स्वाक्यनि । स्वाक्यते । स्वाक्येन् । असुश्चवत्, असुश्चवत् । असिश्चवत्, असिश्चवत् । अदिद्रवत्, अदिद्रवत् । अदुद्रवत्, अदुद्रवत् । अपिप्रवत्, अपिप्रवत् । अपिप्लवत्, अपिप्लवत् । च्याक्यनि । अचिच्यवत्, अचुच्यवत् ।

ञिगिति घात् । ४ । ३ । १०० ।

ञिति णिति च प्रत्यये परे हन्तेर्वातादेशो भवति । घन्न्तं प्रयुङ्क्ते घातयति, घातयने । घान्यात् । घातयिपीष्ट । अजी-
यतत्, अजीयनन ।

शदेरगतौ शात् । ४ । २ । २३ ।

अगत्यर्थे वर्तमानस्य शदिधातोः शातादेशो भवति, णौ परे । शातयति । अशीशतत् । शात्यात् । छा गतौ । स्थापयति । स्थापयते । स्थापयेत् । अस्थापयत् ।

तिष्ठतेः । ४ । २ । ३९ ।

स्थाधातोःस्थान्त्यस्य डपरे णौ ईर्भवति । अतिष्ठित् । स्थाप्यात् । घ्रा घ्रापयति । घ्रापयेत् । घ्रापयेत् ।

जिघ्रतेरिः । ४ । २ । ३८ ।

घ्राधातोःस्थान्त्यस्य डपरे णौ ईर्वा भवति । अजिघ्रित्, अजिघ्रित् ।

ऊद् दुपो णौ । ४ । २ । ४० ।

दुष्धातोरुपान्त्यस्य णौ परे ऊद् भवति । दूपयति । दूपयते ।
अदूदुपत् । डे न ह्रस्व इत्यन्ये अदुदूपत् । दूप्यात् ।

चित्ते वा । ४ । २ । ४१ ।

चित्तकर्तृकस्य दुष्धातोरुपान्त्यस्य णौ वा ऊद् भवति ।
चित्तं दूपयति, दोषयति वा ।

णौ क्राजीङः । ४ । २ । १० ।

एषां धातूनां णौ परे आद् भवति । क्रापयति । अचिक्रपत् ।
जापयति । अजीजपत् । अध्यापयति । अध्यापयते । अध्यापव-
त्ताम् । अध्यापिश्त् ।

सिध्यतेरज्ञाने । ४ । २ । ११ ।

अज्ञानार्थे वर्तमानस्य सिध्यते. णौ आड भवति । मन्त्रं
साधयति । असीषवत् । अज्ञानादन्यत्र तप तापमं सेधयति ।

चिस्फुरोर्नवा । ४ । २ । १२ ।

अनयोणौ आत्त्वं वा भवति । चापयति, चाययति । अची-
चपत्, अचीचयत् । स्फारयति, स्फोरयति । अपिस्फरत्,
अपुस्फुरत् ।

वियः प्रजने । ४ । २ । १३ ।

गर्भाधानार्थे वर्तमानस्य वियो णौ आत्त्वं वा भवति । पुरो
वातो गाः प्रवापयति, प्रवाययति । प्रावीवपत्, प्रावीवयत् ।

रुहः पः । ४ । २ । १४ ।

रुः णौ षो वा भवति । रोपयति, रोहयति । अरुत्पन्, अरुम्हन् ।

पातेः । ४ । २ । १७ ।

पावानोर्णौ लोऽन्तो भवति । पालयति । अपीपल्न् ।

वो विधूनने जः । ४ । २ । १९ ।

विधूननार्थं वर्तमानस्य वाधानो णौ म्ऽन्तो भवति । पक्षे-
णोपवातयति । उपावीवन्न् ।

पाशाच्छासावेव्याहो यः । ४ । २ । २० ।

एषा णौ पर योऽन्तो भवति । पापयति ।

हे पिरः पीप्त् । ४ । १ । ३३ ।

ण्यन्तस्य पाधानो ङ षे पीप्सादेशो भवति, न च द्विः ।
अपीप्यत् । शाययति । अशीशयन् । आययति । अन्निउच्छयन् ।
सस्ययति । अमीदयन् । वाययति । अमीदयत् । न्याययति । अवि-
व्ययन् । हाययति ।

णौ टसनि । ४ । १ । ८८ ।

रवेणानोः इष मन्तरे च णौ सम्प्रगन्तवा यः छट् भवति ।
‘ भ्राननाम-’ इत्यादिना सा इष्ये अनुशयन्, अनुसत ।

स्फाय स्फार् । ४ । २ । २२ ।

णौ स्फाय स्फासादेशो भवति । स्फायति । अपिष्फत् ।

घटादेर्ऋसो दीर्घात्तु वा त्रिणम्परे । ४ । २ । २४ ।

घटात्रीना णौ ह्रस्वो भवति, जिणम्परे तु वा दीर्घ- । घट-
यति । अजीघटत् । जिषरे अघाटि, अघटि । घाट घाट्, वटं
वट् । व्यथयति । अविब्यथत् । अब्याधि, अब्यधि ।

कगेवनूजनैजूप्कस्त्रजः । ४ । २ । २५ ।

एपा णौ ह्रस्व , जिणम्परे तु वा दीर्घा भवति । कगयति ।
अक्षीकगात् । अकागि, अकगि । काग कागम्, कग कगम् ।
वनयति । अवीवनत् । अवानि, अवनि । जनयति । अजीजनत् ।
अजानि, अजनि । जान जानम्, जन जनम् ।

अमोऽकम्यमिचमः । ४ । २ । २६ ।

अमन्तस्य वातो णौ परे ह्रस्वो भवति, जिणम्परे तु वा
दीर्घ , न तु कम्यमिचमीनाम् । रमयति । अरीरमत् । अरामि,
अरमि । कम्यमिचमीना वर्जनात् कामयत् । आमयति । चामयति,
आचामयति । अचामि । चाम चामम् ।

पर्यपात् स्वद । ४ । २ । २७ ।

आभ्यामेव परस्य स्वदे णौ ह्रस्वो भवति, जिणम्परे तु वा
दीर्घ । परिस्वदयति । पर्यस्वादि, पर्यस्वदि । अपस्वदयति । एव-
मदर्शनार्थे शम । शमयति । अशामि, अशमि । अशीशमत् ।
अपरिव्यणार्थस्य यमोऽपि । यमयति । अयीयमत् । अयामि,
अयमि । मारणतोषणनिशानेध्वर्थेषु ज्ञाधातोरपि । ज्ञपयति ।
अजिज्ञपत् । ज्ञाप ज्ञापम्, ज्ञप ज्ञपम् । अज्ञापि, अज्ञपि ।

चहपः शाक्ये । ४ । २ । ३१ ।

शाक्यार्थे वर्तमानम्याम्य णिचि णौ ह्रस्वो भवति, जिणम्परे तु वा दीर्घः । चहयति । अचहन् । अचाहि, अचाहि । चाहं चाहम्, चाहं चहम् ।

उबल-हल-द्वल-गला-म्ल-वनूवमतमोऽनुपसर्गस्य

वा । ४ । २ । ३२ ।

उपसर्गरहितानामेषां णौ ह्रस्वा वा भवति । न्वल्यति, न्वाल्यति । लल्यति, लाल्यति । क्वयि शब्दे ।

य्योः ष्यव्यञ्जने लुक् । ४ । ४ । १२१ ।

षौ यवर्जव्यञ्जनादौ च परे व्योर्लुग् भवति । क्त्वापयति । अचुम्बन् । क्ष्मापयति । अक्श्मन् ।

रभोऽपरोक्षाशचि । ४ । ४ । १०२ ।

रभेः स्वरान् परो नोऽन्तो भवति, परोक्षाशस्वने स्तरादौ प्रत्यये । रम्भयति । अरम्भन् । परोक्षाशस्योः आरभे । आरभते ।

लभः । ४ । ४ । १०३ ।

लभनात्ताः स्वरान् परो नोऽन्तो भवति, परोक्षाशस्वने स्तरादौ प्रत्यये । लम्भयति । अलम्भन् । हि गतिरुद्घोः । हाययति । अजाहयत् । स्मारयति । अमिस्मरन् । दाययति । अदीदयन् ।

णौ मृगरमणे । ४ । २ । ६१ ।

रञ्जधातोरुपान्त्यस्य नो णौ परं लुग् भवति, मृगाणां
क्रीडायाम् । रजयति मृगं व्यावः । अरीरजत् ।

२ वा घेष्टचेष्टः । ४ । १ । ६६ ।

अनयोर्धात्वोरस्मानलोपे डपर णौ द्वित्वं सति पूर्वस्याद् वा
भवति । अववेष्टत्, अविवेष्टत् । अचचेष्टत्, अचिचेष्टत् ।
स्वप्धातोः स्वापयति । अद्यतन्याम्—

स्वपेर्यङ्ङे च । ४ । १ । ८० ।

स्वप्धातोर्यङ्ङि ङे किति च सस्वरान्तस्था व्यृद् भवति । असू-
षुषत् । सोषुष्यते । मुष्यते । श्रि-श्राययति ।

श्वेर्वा । ४ । १ । ८९ ।

श्विधातोः सस्वरान्तस्था डपरे सन्परे च णौ विषये व्यृद् वा
भवति । अशुशवत्, अशिश्वयत् । इक् स्मरणे । इणक् गतौ—

णावज्ञाने गमुः । ४ । ४ । २४ ।

अज्ञानार्थे वर्तमानयोः इणिको णौ गम्वादेशो भवति ।
अधिगमयति प्रियम् । अध्वजीगमत् । गमयति । अजीगमत् ।
ज्ञाने तु प्रत्याययति शब्दोऽर्थम् ।

इति णिगन्तप्रक्रिया ।

अथ सन्नन्तप्रक्रिया ।

तुमर्हादिच्छायां सन्नतस्सन. । ३ । ४ । २१ ।

यो धातुरिषेर्धातो कर्म तथेपिवातुना सह समानस्त्वृक्तः
स तुमर्हः, तस्माद् वातो इच्छार्थे स्न् प्रत्ययो भवति । इच्छा-
सन्नन्तान् पुनरिच्छाया स्न् न भवति । भवितुमिच्छति मू+स्
इति स्थितं ।

सन्यङ्थ । ४ । १ । ३ ।

सन्प्रत्ययान्तस्य यङ्प्रत्ययान्तस्य च धातोराद्य एकस्वरौ-
ऽशौ द्विर्भवति । मू+मू+सु पूर्वस्य भव्य वत्त्वे स. पत्वे निवि शक्ति
च वुभूपति । वुभूषेन् । वुभूपतु । अवुभूपत् । वुभूपाद्यकार । वुभू-
पाम्बभूव । वुभूपामाम । वुभूप्यात् । वुभूपिता । वुभूपिष्यति ।
अवुभूपिष्यन् । अवुभूर्पात् अवुभूपिष्याम् अवुभूपिषुः । स्तुमिच्छति—

ऋवणेऽयुष्णुगः क्तितः । ४ । ४ । ५७ ।

ऋगर्णान्नाद् श्रेष्णोश्च धातोरेऽस्वराद् विहितस्य क्ति
धादिरिङ् न भवति ।

स्वरहनगमोः सनि धुटि । ४ । १ । १८४ ।

स्वरान्तस्य हनो गमोश्च धुटादौ सनि परे दीर्घो भवति ।
धृण्ये इतिषेधे ' ऋतां सिद्धीर् ' इतीरादेशे द्वित्वं चत्वं पत्वे

चिकीर्षति चिकीर्षेत् । चिकीर्षत् । अचिकीर्षत् । चिकीर्षाच्चकार ।
चिकीर्ष्यात् । चिकीर्षिता । चिकीर्षिष्यति । अचिकीर्षीत् ।
तरितुमिच्छति ' इवृथ— ' इत्यादिना वटि ' वृनो नवा ' ,
इत्यादिना वा दीर्घे । तितीर्षति, तितरीषति, तितरिषति ।
अतितीर्षीत्, अतितरिषीत्, अतितरीषीत् । ग्रहंतुमिच्छति ।

ग्रहगुहश्च सनः । ४ । ४ । ५९ ।

आभ्यामुदणान्नाच्च विहितस्य सन आदिरिड न भवति ।

रुद्विदमुपग्रहस्वपप्रच्छ सन् च । ४ । ३ । ३२ ।

एभ्य क्त्वा सन् च विद्वद् भवति । ' ग्रहश्च— ' इत्या-
दिना य्वृति, द्वित्वे पूर्वस्यात्—

सन्यस्य । ४ । १ । ५९ ।

सनि षे द्वित्वे सति पूर्वस्याकारस्येकारो भवति । निवृक्षति ।
निवृक्षेत् । निवृक्षतु । अनिवृक्षत् । निवृक्षाच्चकार । निवृक्ष्यात् ।
निवृक्षिता । निवृक्षिष्यति । अनिवृक्षीत् । प्रष्टुमिच्छति ।

ऋस्मिपूडञ्शौकृगृदृपृप्रच्छः । ४ । ४ । ४८ ।

एभ्यो धातुभ्य सन आदिरिड् भवति । पिष्टुच्छिपति ।
पिष्टुच्छिपतु । अपिष्टुच्छिपत् । पिष्टुच्छिपाच्चकार । पिष्टुच्छिष्यात् ।
पिष्टुच्छिषिता । पिष्टुच्छिषिष्यति । अपिष्टुच्छिषिष्यन् । अपिष्टुच्छिषीत् ।
रुहृदिपति । अरुहृदिपीत् । विविदिषति । अविविदिषीत् । मुमुषि-

यति । अमुमुषिषीत्, कित्वात्र गुणः । स्तृन्-मुपुप्सति । मुपुप्सेत् ।
 मुपुप्सन्तु । अमुपुप्सन् । मुपुप्साञ्चकार । मुपुप्स्यात् । मुपुप्सिना ।
 मुपुप्सिष्यति । अमुपुप्सीत् । ऋ-अरिषिपति । अरिषिषेत् । अरिषि-
 षतु । आरिषिषन् । अरिषिषाञ्चकार । आरिषिषीत् । स्मि-सिस्मयिषवे ।
 अमिस्मयिषन् । मिस्मदिषाञ्चके । असिस्मयिषिष्ट । पृङ्-पिपविषते ।
 पिपविषेत । पिपविषताम् । अपिपविषत । अपिपविषिष्ट । अज्ज्-अ-
 जिनिपति । अजिनिषाञ्चकार । आजिनिषीत् । अशौ-अशिषिषेत् ।
 आशिषिषन् । अशिषिषाञ्चके । आशिषिषिष्ट । कृ-चिकरीषति,
 चिकरीषति । चिकरीषेत्, चिकरीषेत् । अचिकरीषन् । चिकरीषाञ्च-
 कार । अचिकरीषीत् । गृ-जिगरीषति, जिगरीषति, जिगटिषति ।
 जिगरीषन्तु । अजिगरीषन् । जिगरीषाञ्चकार । अजिगरीषीत् । ढृङ्-
 दिदरिषते । आदिदरिषीत् । आदिदरिषेत् । आदिदरिषताम् । आदि-
 दरिषन् । आदिदरिषिषीष्ट । आदिदरिषिष्ट । षृङ्-दिदरिषेत् ।
 दिदरिषेत् । दिदरिषताम् । अदिदरिषन् । दिदरिषिता । अदि-
 दरिषिष्ट । दिदृ-

इष्टभ्रस्त्रदम्भश्रियूष्णुभरत्तपिमनिनियति-

वृद्धदरिद्रः सनः । ४ । ४ । ४७ ।

इन्नाद् कतादिभ्यः ऋदन्तेभ्यश्च धातुभ्यो ङिङ्श्च मन

आदिरिद्र वा भवति ।

उपान्तये । ४ । ३ । ३४ ।

नान्युपान्त्यस्य धातोः षेड्निद्रं मन् षिद्रं भवति ।

चिकीर्षति चिकीर्षेत् । चिकीर्षतु । अचिकीर्षत् । चिकीर्षाच्चकार ।
 चिकीर्ष्यात् । चिकीर्षिता । चिकीर्षिष्यति । अचिकीर्षीत् ।
 तरितुमिच्छति ' इच्छ- ' इत्यादिना वंदि ' वृत्तो नत्रा ' ,
 इत्यादिना वा दीर्घे । तितीर्षति, तितरीषति, तितरिषति ।
 अतितीर्षीत्, अतितरिषीत्, अतितरीषीत् । ग्रहणतुमिच्छति ।

ग्रहगुहश्च सनः । ४ । ४ । ५९ ।

आभ्यामुवर्णान्ताच्च विहितस्य सन आदिरिड् न भवति ।

रुद्विदसुपग्रहस्वपप्रच्छ. सन् च । ४ २ ।

एभ्य क्त्वा सन् च किद्धद् भवति । इत्थ
 दिना घृति, द्वित्वे पूर्वस्यात्वे—

शीप्साश्चकार । शीप्मिना । शीप्सिष्यति । अशीप्सिष्यत् । अशीप्सीन् । पक्षे निजपयिपति-ते । अनिजपयिपीत् । आप्-ईप्सनि ।

सनि । ४ । २ । ६१ ।

सन्सन्नां वानूनां शुडादौ सनि आत्वं भवति । सिद्यसति-ते, सिंसनिपति-ते । चिखामति, चिखनिपति । जिनासति, जिनिपति । तिनंसनि, तिननिपति ।

रभलभदाक्षपतपदाभिः । ४ । १ । २१ ।

एषां स्वरस्य सादौ मनि परे इकारो भवति, न च द्विः । रिप्सते, आरिप्सते । आरिप्सेत् । आरिप्सिष्ट । लिप्सते । अलिप्सिष्ट । शिक्षति । अशिक्षीत् । पिप्सति, पिपतिपति । अपिप्सिष्ट । पिप्सते । अपिप्सिष्ट । वृषूपति, विवग्पति, विवरीपति । वितीर्षति, तिनरिपति, तिनरीपति । दिद्रिष्ट्रामति, दिद्रिरिष्ट्रपति ।

शानदान्मानवथाद् निदानानर्जवविचारवैरूप्ये
दीर्घधेनः । ३ । ४ । ७ ।

निदानाद्यर्थेभ्य एभ्यो ययामहन्त्यं स्वार्थे मन् भवति, द्वित्वे पूर्वत्येतो दीर्घश्च । शीशांमनि-ते । शीशांसति-ते । मीमांसते । बीभत्सते । अर्थान्तरं न भवति ।

गुप्तिर्गो गर्हाशान्तौ सन् । ३ । ४ । ६ ।

गुपंगर्हायां तिनः क्षान्तौ म्वापे सन् भवति । 'स्वार्थे' इति नेद् नृगुप्सते । निनिस्ते । अन्यत्र प्रायेण त्यदयो न भवन्ति तेन सन्न्यवधानेऽप्याऽनपदम् । अर्थान्तरं णौ गोपयति । तेनन् ।

अनुनासिके च च्छ्वः शूट् । ४ । १ । १०८ ।

अनुनासिकादौ क्वौ धुडादौ च धातोः च्छ्वोर्यथासङ्ख्यं
शूटौ भवतः । दुद्यूपति । दुद्यूपेत् । दुद्यूपतु । अदुद्यूपत् ।
दुद्यूपान्चकार । दुद्यूपिता । दुद्यूपिष्यति । अदुद्यूपीत् । पक्षे
दिदेविपति । दिदेविपेत् । दिदेविपतु । अदिदेविषत् । अदिदेविषीत् ।

ऋध ईर्त् । ४ । १ । १७ ।

• ऋध्धातोः सादौ सनि परे ईर्त्तादेशो भवति । ईर्त्सति ।
ईर्त्सेत् । ईर्त्सतु । ऐर्त्सत् । ईर्त्साञ्चकार । ऐर्त्सीत् । इत्पक्षे अर्दि-
धिपति । आर्दिधिपीत् । अर्न्-विभर्षति, विभ्रक्षति, विभर्षति,
विभ्रज्जिपति । दम्भ्-

दम्भो धिप् धीप् । ४ । १ । १८ ।

दम्भे. सादौ सनि धिप्-धीपौ भवतः । धिप्सति, धीप्सति ।
धिप्सेत्, धीप्सेत् । धिप्सतु, धीप्सतु । अधिप्सत्, अधीप्सत् ।
अधिप्सीत्, अधीप्सीत् । पक्षे दिदम्भिपति । दिदम्भिपेत् । दिद-
म्भितु । अदिदम्भितु । अदिदम्भिपीत् । श्रि-शिश्रीपति-ते,
शिश्रियिपति-ते । यु-युयूपति, यियविपति । उर्णु-प्रोर्णुनूपति-ते,
प्रोर्णुनविपति-ते, प्रोर्णुविपति-ते । अ-बुभूर्पति-ते, विभ-
रिपति-ते । अबुभूर्पीत्, अविभरिपीत् । ङप्-

ङ्ग्यापो ङीपीप् न च द्विः सि सनि । ४ । १ । १६ ।

ङ्गप्-आप्धातोः सादौ सनि परे यथासङ्ख्यं ङीपीपौ भवतः,
न च द्वित्वम् । ङीप्सति-ते । ङीप्सेत् । ङीप्सतु । अङ्गीप्सत् ।

ज्ञीप्साश्चकार । ज्ञीप्सिता । ज्ञीप्सिष्यति । अज्ञीप्सिष्यत् । अज्ञी-
प्सीन् । पत्ने जिज्ञपयिपति-ते । अजिज्ञपयिषीत् । आप्-ईप्सति ।
सनि । ४ । २ । ६१ ।

खनसूनूनां वातूना गुडादौ सनि आत्त्व भवति । सिपासति-त्रे,
मिमनिपति-ते । निस्वामति, चिखनिपति । जिनापति, जिमनिपति ।
तितंसनि, नितनिपति ।

रभलभश्चकपतपदाभिः । ४ । १ । २१ ।

एषा स्वरम्य सादौ मनि षे इकारो भवति, न च द्वि. ।
रिप्सते, आरिप्सते । आरिप्सत । आरिप्सिष्ट । लिप्सते ।
अलिप्सिष्ट । शिभति । अशिशीत् । पिप्सति, पिपतिवति । अपिप्सीत् ।
पिप्सते । अपिप्सिष्ट । बुवूर्पति, विवग्पति, विवरीपति । तिती-
र्पति, तिनरिपति, तिनरीपति । द्विद्विद्रासति, द्विद्विद्रिपति ।

शानदान्मानयधाद् निशानानर्णपरिचारवैरूप्ये
दीर्घश्चेतः । ३ । ४ । ७ ।

निशानार्णव्य एभ्यो ययामद्भ्य स्वायं मन् भवति, द्वित्वे
पूर्वस्येतो दीर्घश्च । शीशामति-ने । दीद्रासति-ने । मीमामने ।
बीभन्सते । अर्षान्ते न भवति ।

गुप्तिजो गर्हाक्षान्तौ सन् । ३ । ४ । ५ ।

गुपगर्हाया निज क्षान्तौ स्वार्थं मन् भवति । 'स्वार' इति
नद् जुगुप्सने । तिनिक्षने । अन्यत्र प्रायेण त्याद्यो न भवन्ति
तेन सन्न्ययधानेऽप्याम्बनेषुम् । अर्षान्तरे णौ गोपयति । तेनम् ।

कितः संशयप्रतीकारे । ३ । ४ । ६ ।

संशयप्रतीकारार्थात् कित् स्वार्थे सन् भवति । विचिकित्सति
मे मनः । व्याधिं चिकित्सति । अन्यत्र केतयति ।

अव्याप्यस्य मुचेर्मोग् वा । ४ । १ । १९ ।

अकर्मकस्य मुचेः सादौ सनि मोग् वा भवति, न च द्विः ।
मोक्षति-ते । मुमुक्षति-ते । व्याप्ते तु मुमुक्षति वृत्सम् ।

अथ यङन्तप्रक्रिया ।

व्यञ्जनादेरेकस्वराद् भृशामीक्ष्ये यङ् वा । ३ । ४ । ९ ।

गौणक्रियाणामविश्रयणादीनां क्रियान्तराव्यवधानेन सन्धितिः फलातिरेको वा भृशत्वम्, प्रधानक्रियाया विकलेदादेः क्रियान्तराव्यवधानेनाऽऽवृत्तिरामीक्ष्यम् ; तद्विशिष्टार्थे वर्तमानाद् धातोर्यङ् प्रत्ययो भवति । भृशं पुनः पुनर्वा पचति इति पच्+य 'सन्धिव्यञ्ज' इति द्वित्वेऽनादेर्व्यञ्जनस्य लुकि प+पच्+य इति जाते

आगुणावन्यादेः । ४ । १ । ४८ ।

यङन्तस्य धानोर्द्वित्वे सति न्यायागमवर्जितस्य पूर्वस्य आकारगुणौ भवत । पापच्यधातुत्वात् त्यागौ शवि अतो लोपे पापच्यते । पापच्येत । पापच्यताम् । अपापच्यत ।

योऽगिति । ४ । ३ । ८० ।

व्यञ्जनान्ताद् धातोः परस्य यकारस्य अशिति प्रत्यये लुङ् भवति । पापचाञ्चके । पापचिपीष्ट । पापचिता । पापचिप्यते । अपापचिप्यत । अपापचिष्ट । पुनः पुनरतिशयेन वा भवति बोभूयते । बोभूयेत । बोभूयताम् । अबोभूयत । बोभूयाञ्चके । बोभूयाम्बभूव, बोभूयामास । बोभूयिपीष्ट । बोभूयितासे ।

कितः संशयप्रतीकारे । ३ । ४ । ६ ।

संशयप्रतीकारार्थात् कित स्वार्थे सन् भवति । विचिकित्सति
मे मन । व्याधिं चिकित्सति । अन्यत्र केतयति ।

अव्याप्यस्य मुचेर्मोग् वा । ४ । १ । १९ ।

अकर्मण्यस्य मुचे सादौ सनि मोग् वा भवति, न च द्वि ।
मोक्षति-ते । मुमुक्षति-ते । व्याप्ये सति तु मुमुक्षति वत्सम् ।

मिमीमादामित् स्वरस्य । ४ । १ । २० ।

एषा दासञ्ज्ञाना च स्वरस्य सादौ सनि परे इत् भवति, न च
द्वि । मित्सति । मित्सते । मित्सते । दित्सति, दित्सते । धित्सति,
धित्सते ।

राधेर्वधे । ४ । १ । २२ ।

हिंसार्थस्य राध्धातो स्वरस्य र्ध्वति सादौ सनि । प्रति-
रित्सति । वध इति किम् । आरिरात्सति गुल्म् ।

इति सन्नन्तप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ यङन्तप्रक्रिया ।

ऋषभनादेरेकस्वराद् भृशामीक्ष्ये यङ् वा । ३ । ४ । ९ ।

गौणक्रियाणामधिश्रयणादीनां क्रियान्तराव्यवधानेन सम्पत्ति-
फलातिरेको वा भृशत्वम्, प्रधानक्रियाया विकलेदादेः क्रियान्तर-
व्यवधानेनोऽऽवृत्तिरामीक्ष्यम् ; तद्विशिष्टार्थे वर्तमानाद् धातोर्यङ्
प्रत्ययो भवति । भृशं पुन पुनर्वा पचति इति पच्+य 'सन्त्यङ्श्च'
इति द्वित्वेऽनादेर्व्यञ्जनस्य लुकि प+पच्+य इति जाते

आगुणावन्यादेः । ४ । १ । ३८ ।

यङन्तस्य वानोर्द्वित्वं सति न्याद्यागमवर्जितस्य पूर्वस्य
'आकारगुणौ भवत । पापच्यवातुत्वात् त्यादौ शनि अतो लोपे
पापच्यते । पापच्येत । पापच्यताम् । अपापच्यत ।

योऽशितिः । ४ । ३ । ८० ।

व्यञ्जनान्ताद् धातो, परस्य यकारस्य अशिति प्रत्यये ल्युट्
भवति । पापचाञ्चके । पापचिपीष्ट । पापचिता । पापचिप्यते ।
अपापचिप्यत । अपापचिष्ट । पुन. पुनरतिशयेन वा भवति
बोभूयते । बोभूयेत । बोभूयताम् । अबोभूयत । बोभूयाञ्चके ।
बोभूयान्चमूव, बोभूयामास । बोभूयिपीष्ट । बोभूयितासे ।
बोभूयिप्यते । अबोभूयिप्यत । अबोभूयिष्ट ।

व्यञ्जनादेरेकस्वराद् गन्यर्यान् कुटिले एवार्थे धातोर्यद् भवति ।
कुटिलं व्रनति वात्रन्यते । वात्रनाञ्चके । वात्रजिष्ठी । अवात्रजि-
ष्यत । अवात्रजिष्ट । अन्यत्र भृश व्रनतीत्येव वाक्यम् ।

गृह्यसदचरजपजभदशदहो गर्ह्ये । ३ । ४ । १२ ।

एभ्यो धातुभ्यो गर्ह्येऽर्थे एव यद् प्रत्ययो भवति । गर्हितं
गिलति जेगिन्यते । जेगिलाञ्चके । अजेगिलिष्ट । लोलुप्यते ।
लोलुपिष्यते । अलोलुपिष्ट । मामग्रते । अमासग्रत । मामदाञ्चके ।
सामदियते । अमामदिष्यत । अमामदिष्ट ।

चरफलाम् । ४ । १ । ५३ ।

एषा यङन्तानां धातूनां द्वित्वं सति पूर्वस्य मुरन्तो भवति ।
उच्चार उच्चारणार्थं ।

ति चोपान्त्यातोऽनोदुः । ४ । १ । ५४ ।

यङन्तानां चरफला तादीं च प्रत्यये षे उपान्त्यन्याकारस्य
उभेति, तस्य च ओत्त्व न भवति । चञ्चुर्यते । चञ्चुराञ्चके ।
अचञ्चुरिष्ट । पम्कुलयते । पम्कुलाञ्चके । अपम्कुलिष्ट ।

जपजभदहदशभञ्जपशः । ४ । १ । ५२ ।

एषा यङन्तानां धातूनां द्वित्वं सति पूर्वस्य मुरन्तो भवति ।
जञ्जप्यते । अजञ्जपिष्ट । दन्दक्षते । अदन्दहिष्ट । दन्दश्यते ।
अदन्दशिष्ट । नम्भन्यते । अन्भनजिष्ट । पम्पश्यते । अपम्पशिष्ट ।

न कवतेर्यङ् । ४ । १ । ४७ ।

यङन्तस्य कवतेर्द्वित्वे सति पूर्वस्य कस्य चकारो न भवति ।
 'दीर्घश्चिञ्चयङ्' इत्यादिना दीर्घे कोकूयते । कोकूयताम् । अकोकू-
 यत । कोकूयाञ्चके । कोकूयिपीष्ट । अकोकूयिष्ट । कवतेरिति
 वचनात् कौतिकुवत्योर्भवत्येव चोक्कूयते ।

अट्थत्तिसूत्रिसूत्रिसूच्यशूर्णोः । ३ । ४ । १० ।

एभ्यो भृशार्भाक्ष्ये यङ् भवति । अट्थ्वते । अट्थ्वेत ।
 अट्थ्वताम् । आट्थ्वत । अट्ठाञ्चके । अट्ठिपीष्ट । अट्ठि-
 प्यते । आट्ठिष्ट ।

अचि रः । ४ । १ । ६ ।

स्वरादेशातोर्द्वितीयांशस्यैकस्वरस्य संयोगादी रो द्विर्न भवति,
 न तु रादनन्तरे य. । और्णोन्वयत । अनन्तरे ये अरार्यते ।
 अरार्येत । अरार्यताम् । आरार्यत । अराराञ्चके । अरारिपीष्ट ।
 अरारिता । अरारिप्यते । आरारिप्यत । आरारिष्ट । सोसूच्यते ।
 सोसूत्राञ्चके । असोसूत्रिष्ट । मोमूच्यते । मोमूत्राञ्चके । अमोमू-
 त्रिष्ट । सोसूच्यते । सोसूत्राञ्चके । असोसूचिष्ट । अशाश्यते ।
 अशाशाञ्चके । आशाशिष्ट । प्रौर्णोन्वयते । प्रौर्णोन्वयेत । प्रौर्णोन्-
 वताम् । प्रौर्णोन्वयत । प्रौर्णोन्वयाञ्चके । प्रौर्णोन्वयिपीष्ट । प्रौर्णोन्-
 विते । प्रौर्णोन्वय्यते । प्रौर्णोन्वय्यत । प्रौर्णोन्वयिष्ट ।

गत्पर्यात् कुटिले । ३ । ४ । ११ ।

व्यञ्जनान्दिरेकस्वराद् गत्यर्थात् कुटिले एवार्थे धातोर्यद् भवति ।
कुटिलं व्रजति वाव्रन्यते । वाव्रनाञ्चक्रे । वाव्रजिपीष्ट । अवाव्रनि-
ष्यत । अवाव्रजिष्ट । अन्यत्र भृशं व्रजतीत्येव वाक्यम् ।

गृलुपसदचरजपजभदशदहो गर्हो । ३ । ४ । १२ ।

एभ्यो धातुभ्यो गर्होऽर्थे एव यद् प्रत्ययो भवति । गर्हितं
गिलति जेगिल्यते । जेगिलाञ्चक्रे । अजेगिलिष्ट । लोलुप्यते ।
लोलुपिष्यते । अलोलुपिष्ट । मासद्यते । अमासद्यत । सासदाञ्चक्रे ।
सासदिष्यते । अमासदिष्यत । अमासदिष्ट ।

चरफलाम् । ४ । १ । ५३ ।

एषां यङन्तानां धातूनां द्वित्वे सति पूर्वस्य मुरन्तो भवति ।
उकार उच्चारणार्थः ।

ति चोपान्त्यातोऽनोदुः । ४ । १ । ५४ ।

यङन्तानां चरफलां तादौ च प्रत्यये परे उपान्त्यस्याकारस्य
उर्भवति, तस्य च ओत्त्वं न भवति । चञ्चूर्यते । चञ्चुराञ्चक्रे ।
अचञ्चुरिष्ट । पम्कुल्यते । पम्कुलाञ्चक्रे । अपम्कुलिष्ट ।

जपजभदहदशभञ्जपशः । ४ । १ । ५२ ।

एषां यङन्तानां धातूनां द्वित्वे सति पूर्वस्य मुरन्तो भवति ।
जञ्जप्यते । अनञ्जपिष्ट । दन्दद्यते । अदन्दहिष्ट । दन्दश्यते ।
अदन्दशिष्ट । बन्मन्यते । अबन्मजिष्ट । पम्पश्यते । अपम्पशिष्ट ।

न गृणाद्युभरुचः । ३ । ४ । १३ ।

एभ्यो यङ् न भवति । निन्दितं गृणाति । भृशं शोभनं ।
भृशं रोचते ।

वध्वस्रंसध्वंसभ्रंशकसपतपदस्कन्दोऽन्तो नीः । ४ । १ । ५० ।

एषां यङन्तानां द्वित्वे सति पूर्वस्य नीरन्तो भवति । वनी-
वच्यते । अवनीवचिष्ट । सनीव्रस्यते । असनीव्रसिष्ट । दनीध्वस्यते ।
अदनीध्वसिष्ट । वनीभ्रश्यते । अवनीभ्रशिष्ट । चनीकस्यते ।
अचनीकसिष्ट । पनीपत्यते । अपनीपतिष्ट । पनीपद्यते । अपनीप-
दिष्ट । चनीस्कद्यते । अचनीस्कदिष्ट ।

मुरन्तोऽनुनासिकस्य । ४ । १ । ५१ ।

आत् परो योऽनुनासिकस्तदन्तम्य यङन्तस्य शतोर्द्वित्वे सति
पूर्वस्य मुरन्तो भवति । वम्भण्यते । चङ्कम्यते । ननम्यते ।
ययम्यने । रंण्यते । चङ्कण्यते । अत इति विम् तेतिम्यते ।
अनुनासिकस्येति विम् । पापच्यते ।

ऋमतां रीः । ४ । १ । ५५ ।

ऋमतां यङन्तां घातूनां द्वित्वे सति पूर्वस्य रीरन्तो भवति ।
नरीनृत्यते । चरीट्टत्यते । वरीवृश्च्यते । जरीगृह्यते । णीण्यते ।
चलीरुद्रप्यते ।

वशेरयङि । ४ । १ । ८३ ।

व्येस्यमोर्यडि । ४ । १ । ८९ ।

व्येग्ल्यमोः सस्वरान्तस्था यडि व्यृद्-भवति । वेवीयते ।
वेवीयाञ्चक्रे । अवेवीयिष्ट । सेसिम्यते । असेसिमिष्ट ।

द्वित्वे हः । ४ । १ । ८७ ।

हुग्धातोः द्वित्वविषये व्यृद् भवति । जोह्यते । जोह्या-
ञ्चक्रे । अजोह्यिष्ट ।

प्यायः पीः । ४ । १ । ९१ ।

प्याय्वातोः परोक्षायडि पीर्भवति । पेपीयते । पेपीयाञ्चक्रे ।
अपेपीयिष्ट । 'चायः कीर्क्त्तय्य' चेकीयते । अचेकीयिष्ट । शीर्ष्वा-
तोस्तु शयादेशे शाशय्यते । शाशयाञ्चक्रे । अशाशयिष्ट । सिच्-
च्वातोर्द्यडि पत्वं न भवति । सेमिच्यते । सेसिचाञ्चक्रे ।
असेसिचिष्ट ।

इति षडन्तप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ यद्बलुवन्तप्रक्रिया ।

बहुलं लुप् । ३ । ४ । १४ ।

यञो लुन् बहुलं भवति । लुपि सत्यां तन्निमित्तकं कार्यमपि न भवति, तेन यद्बलुवन्तात् परस्मैपदं भवति । यद्बलुवन्तानां धातूनामदाद्यन्तर्गणह्रादौ पाठाद् विकरणप्रत्ययाभावः ।

यद्बलुवन्तोर्बहुलम् । ४ । ३ । ६४ ।

यद्बलुवन्तात् तुल्यस्तुभ्यश्च पर ईर्भवति व्यञ्जनादौ विति परे, स च परादिः । बाहुलकात् क्वचिद् विकल्प, क्वचिद्विकल्पः । बोभवीति, बोभोति बोभूत बोभुवति । बोभवीषि, बोभोषि बोभूयः बोभूय । बोभवीमि, बोभोमि बोभूव बोभूमः । बोभूयात् बोभूयाताम् बोभूयुः । बोभूयाः बोभूयातम् बोभूयात् । बोभूयाम् बोभूयाव बोभूयाम् । बोभवीतु, बोभोतु, बोभूतात् बोभूताम् बोभूतु । बोभूहि, बोभूतात् बोभूतम् बोभूत । बोभवानि बोभवाव बोभवाम् । अबोभवीत्, अबोभोत् अबोभूताम् अबोभवुः । अबोभवीः, अबोभोः अबोभूतम् अबोभवत् । अबोभवम् अबोभूव अबोभूम । बोभवाश्चकार । बोभवाम्बभूव । बोभवामास । बोभूयान् । बोभूविता । बोभविष्यति । अबोभविष्यत् । अबोभूवीत्, अबोभोत् । पापचीति, पापक्ति । पापचीषि, पापक्षि । पापच्यात् । पापचीतु ।

पापक्तु । अपापचीत्, अपापक् । पापचाञ्चकार । पापच्यात् ।
पापचिता । पापचिप्यति । अपापचिप्यत् । अपापचीत् ।

द्व्युत्तोपान्त्यस्य शिति स्वरे । ४ । ३ । १४ ।

द्व्युत्तस्य घातोरुपान्त्यस्य नामिनो गुणो न भवति, स्व-
रादौ शिति परे । नेनिजीति, नेनेकित नेनिस्तः । नेनिजीषि,
नेनेक्षि । नेनिज्यात् । नेनिजीतु, नेनेस्तु । अनेनिजीत्, अने-
नेक् । अनेनिजी, अनेनेः । नेनेजाञ्चकार । नेनिज्यात् । नेने-
जिता । नेनेजिप्यति । अनेनेजिप्यत् । अननेनीत् । बोमुनीति,
बोभोक्ति । बोमुज्यात् । बोमुनीतु, बोभोस्तु । अनोमुनीत्,
अवोभोक् । बोभोजाञ्चकार । बोमुज्यात् । बोभोजिता । बोभो-
जिप्यति । अवोभोजिप्यत् । अवोभोजीत् । वद व्यस्तायां वाचि ।
व्याव्दीति, वावत्ति । वावद्यात् । वाव्दीतु, वावतु । अवावदीत्,
अवावत्ताम् अवावदुः ।

सेः स्-द्-धां च र्वा । ४ । ३ । ७९ ।

व्यजनान्ताद् घातो. परस्य संलुगं भवति, यथासम्भवं स-द्-धां
च र्वा भवति । अवाव, अवावन् । वावदाञ्चकार । वावद्यात् ।
वावदिता । वावदिप्यति । अवावदिप्यत् । अवावदीत् । घट चेष्टा-
धांम् । जाव्दीति, जावट्टि । जावद्यात् । जाव्दीतु, जावट्टु ।
अजावदीत्, अजावट्टु । जावदाञ्चकार । जावद्यात् । जावदिता ।
जावदिप्यति । अजावदिप्यत् । अजावदीत् । स्पृग् संगं । पास्पृगीति,

पास्पर्द्धि पास्पर्द्धः पास्पर्वति । पास्पर्वीपि, पास्पर्त्सि । पास्पर्व्यात् ।
 पास्पर्वीत्, पास्पर्व्युः । हौ पास्पर्वि । अपास्पर्वीत्, अपास्पर्व्त् अपा-
 स्पर्व्धाम् अपास्पर्व्युः । अपास्पर्वीः, अपास्पर्व्त्, अपास्पाः । पास्पर्वी-
 श्चकार । पास्पर्व्यात् । पास्पर्विना । पास्पर्विप्यति । अपास्पर्वि-
 प्यन् । अपास्पर्वीत् । गाभृ प्रशंसालिप्ताग्रन्थेषु । जागाधीति,
 जागाद्धि । जागाधीपि, जागात्सि । जागाध्यात् । जागाधीत्,
 जागाद्ध्यु । अजागाधीत्, अजागात् । नावृ यात्रायाम् । नाना-
 यीति, नानात्ति । नानाप्यात् । नानाधीत्, नानात्तु । अनाना-
 र्थीत्, अनानान् । नानायाञ्चकार । नानाप्यान् । नानायिप्यति ।
 अनानायिप्यत् । अनानाधीत् । दधि धारणे । दादधीति, दादद्धि ।
 दादधीपि, दादत्सि । दादध्यात् । दादधीत्, दादद्ध्यु । अदादधीत्,
 अदादधत् । अदादधः, अदादधत् । दादधाञ्चकार । दादध्यान् ।
 अदादधीत् । मुदि हर्षे । मोमुदीति, मोमोत्ति । मोमुद्यान् ।
 मोमुदीत्, मोमोत्तु । अमोमुदीत्, अमोमोत् । अमोमुदीः,
 अमोमोत्, अमोमोः । मोमोदाञ्चकार । मोमोदिता । मोमोदि-
 प्यति । अमोमोदीत् । कुर्दि गुर्दि (खुर्दि) गुदि क्रीडायाम् । चोक्-
 र्दति, चोक्र्त्ति । चोक्र्द्यात् । चोक्र्दीत्, चोक्र्त्तु । चोक्र्दधि ।
 अचोक्र्दीत् । अचोक्र्ः, अचोक्र्त्, अचोक्र्दीः । चोक्र्दाञ्चकार ।
 चोक्र्दिता । अचोक्र्दिप्यत् । अचोक्र्दीत् । कृ—

रिरी च लुपि । ४ । १ । ५६ ।

क्रमतां धातूनां यदो लुपि द्वित्वे मति पूर्वस्य रिरी

रीश्चान्तो भवति । चरिकरीति, चर्करीति, चरीकरीति,
 चरिकर्ति, चर्कर्ति, चरीकर्ति । चरिकृतः, चर्कृतः, चरीकृतः ।
 चरिक्रति, चर्कति, चरीकति । चरिकरीपि, चर्करीपि, चरीकरीपि ।
 चरिकर्षि, चर्कर्षि, चरीकर्षि । चरिकृयः, चर्कृयः, चरीकृयः ।
 चरिकृध, चर्कृध, चरीकृध । चरिकरीमि, चर्करीमि, चरीकरीमि, चर्कर्मि,
 चरिकर्मि, चरीकर्मि । चरिकृवः, चर्कृवः, चरीकृवः । चरिकृमः, चर्कृमः,
 चरीकृम । चरिकृधात्, चर्कृयात्, चरीकृयात् । चरिकरीतु, चर्क-
 रीतु, चरीकरीतु, चरिकर्तु, चर्कर्तु, चरीकर्तु । अचरिकरीत्, अचर्क-
 रीत्, अचरीकरीत्, अचर्कः, अचरिकः, अचरीकः । अचरिकरीः,
 अचर्करी, अचरीकरीः, अचरिकः, अचर्कः, अचरीकः । चरिकराञ्च-
 कार, चर्कराञ्चकार, चरीकराञ्चकार । चरिक्रियात्, चर्क्रियात्, चरी-
 क्रियात् । चरिक्रिता, चर्क्रिता, चरीक्रिता । चरिकरिष्यति, चर्क-
 रिष्यति, चरीकरिष्यति । अचरिकरिष्यत्, अचर्करिष्यत्, अच-
 रीकरिष्यत् । अचरिकारीत्, अचर्करीत्, अचरीकारीत् । वृ वरणे ।
 चरिवरीति, चर्वरीति, वरीवरीति, वरिवर्ति, चर्वर्ति, वरीवर्ति । वरि-
 वृयात्, चर्वृयात्, वरीवृयात् । वरिवरीतु, चर्वरीतु, वरीवरीतु,
 चर्विवर्तु, चर्वर्तु, वरीवर्तु । अवरिवरीत्, अचर्वरीत्, अवरीवरीत्,
 अवरिवः, अचर्वः, अवरीवः । वरिवराञ्चकार । अवरिवा-
 रीत्, अवरीवारीत्, अचर्वारीत् । वृत्-वरिवृतीति, चर्वृतीति,
 चरीवृतीति, वरिवर्त्ति, चर्वर्त्ति, वरीवर्त्ति । वरिवृत्त्यात्, चर्वृ-
 त्यात्, चरीवृत्त्यात् । वरिवृतीतु, चर्वृतीतु, वरीवृतीतु, वरिवर्त्तु,

वर्वर्त्तु, वरीवर्त्तु । अवरिवर्त्तीत्, अवर्वर्त्तीत्, अवरीवर्त्तीत्, अवरिवर्त्तु,
 अवर्वर्त्तु, अवरीवर्त्तु । अवरिवर्त्ती, अवर्वर्त्ती, अवरीवर्त्तीः, अवर्वर्त्तु,
 अवरिवर्त्तु, अवरीवर्त्तु, अवरिव, अवर्व, अवरीवः । वरिवर्त्ती-
 श्चकार, वर्वर्त्तीश्चकार, वरीवर्त्तीश्चकार । वरिवर्त्त्यात्, वर्त्त्यात्,
 वरीवर्त्त्यात् । वरिवर्त्तिता, वर्वर्त्तिता, वरीवर्त्तिता । वरिवर्त्तिष्यति,
 वर्वर्त्तिष्यति, वरीवर्त्तिष्यति । अवरिवर्त्तिष्यत्, अवर्वर्त्तिष्यत्, अव-
 रीवर्त्तिष्यत् । अवरिवर्त्तीत्, अवर्वर्त्तीत्, अवरीवर्त्तीत् । वञ्च्-
 वनीवञ्चीति ' वञ्चस्त्रस-' इत्यादिना पूर्वं नोऽन्त, वनीवञ्चित् ।
 वनीवञ्चीपि, वनीवञ्चि । वनीवञ्च्यात् । वनीवञ्चीतु, वनीवञ्चतु ।
 वनीवञ्चि । अवनीवञ्चीत्, अवनीवञ्चु । वनीवञ्चाश्चकार ।
 वनीवञ्च्यात् । वनीवञ्चिना । वनीवञ्चिष्यति । अवनीवञ्चीत् ।
 गन्ल- जङ्गमीति, जङ्गन्ति । जङ्गतः ' यमिरामि ' इत्यादिना
 मो लृक् । जङ्गमति । जङ्गमीपि, जङ्गंसि जङ्गयः जङ्गय ।
 जङ्गमीमि, जङ्गन्मि जङ्गन्वः जङ्गन्मः । जङ्गम्यात् ।
 जङ्गमीतु, जङ्गन्तु । जङ्गहि । अजङ्गमीत्, अजङ्गन् । जङ्गमाश्च-
 कार । जङ्गम्यात् । जङ्गमिता । अजङ्गमीत् । हन्-वधेऽर्थे ङ्गीः
 जेङ्घ्नेति, जेङ्घ्नीयति । जेङ्घ्नीयात् । जेङ्घ्नेतु, जेङ्घ्नीतु । जेङ्घ्नीहि ।
 अजेङ्घ्नीयत्, अजेङ्घ्नेत् । जेङ्घ्नीयाश्चकार । अजेङ्घ्नीयात् ।
 रषादन्यत्र गतौ जङ्घ्नीति, जङ्घ्न्ति जङ्घ्तः जङ्घ्नति ।
 जङ्घ्नीपि, जङ्घ्सि जङ्घयः जङ्घय । जङ्घ्नीमि, जङ्घन्मि
 जङ्घन्वः जङ्घन्मः । जङ्घ्न्यात् । जङ्घ्नीतु, जङ्घन्तु । हो तु जहि ।

अजङ्घनीत्, अजङ्घन् अजङ्घताम् अजङ्घन्तुः । जङ्घनाञ्चकार ।
 अजङ्घनीत् । ये तु 'यमिरमि-' इति लुगभावं विडति चं
 'अहन्पञ्चमस्य' इति हन्तेरपि दीर्घत्वमिच्छन्ति तन्मते तसि
 जङ्घान्तः । जङ्घान्यः । हौ जङ्घांहि इत्याद्यपि भवति । आशिषि
 वध्यात् । अद्यतन्याम् अवधीत् प्रकृतिग्रहणे यङ्लुपोऽपि ग्रहणात् ।
 अंर भक्षणे चञ्चुरीति, चञ्चूर्ति चञ्चूर्तं चञ्चुरति । चञ्चू-
 र्यात् । चञ्चुरीत्, चञ्चूर्तु । चञ्चूर्हि । अचञ्चुरीत्, अचञ्चूः ।
 चञ्चुराञ्चकार । चञ्चूर्यात् । अचञ्चुरीत् । स्तुदु-चोस्कुन्दीति,
 चोस्कुन्ति चोस्कुन्तः चोस्कुन्दति । चोस्कुन्धात् । चोस्कुन्दी-
 तु, चोस्कुन्तु । चोस्कुन्धि । अचोस्कुन्दीत्, अचोस्कुन् अचो-
 स्कुन्ताम् अचोस्कुन्दुः । अचोस्कुन्दीः, अचोस्कुन् । चोस्कुन्दा-
 ञ्चकार । चोस्कुन्दिता । अचोस्कुन्दीत् । खन् चङ्गन्ति, चङ्गनीति ।
 चङ्गातः 'आः खनिसनिजन' इत्याः । चङ्गनति । चङ्गनीपि,
 चङ्गंसि चङ्गायः चङ्गाय । चङ्गनीमि, चङ्गन्मि चङ्गन्वः
 चङ्गन्मः । 'ये नवा' चङ्गन्यात्, चङ्गायात् । चङ्गनीत्,
 चङ्गन्तु, चङ्गातात् चङ्गाताम् चङ्गन्तु । चङ्गाहि । अचङ्ग-
 नीत्, अचङ्गन् अचङ्गाताम् अचङ्गन्तुः । चङ्गनाञ्चकार ।
 चङ्गन्यात् । चङ्गनिता । चङ्गनिप्यति । अचङ्गनीत्, अच-
 ङ्गानीत् । यु-योयवीति, योयोति योयुतः योयुवति । केचित्तु
 औत्त्वमपीच्छन्ति योयौति । योयुयात् । योयरीत्, योयौत् ।
 अयोयरीत्, अयोयोत् । योयनाञ्चकार । अयोयावीत् । शु

नोनवीति, नोनोति । अनोनवीत्, अनोनोत । अनोनावीत् ।
 हाक्- जहेति, जहाति ' न हाको एपि ' इति पूर्वमात्त्व न ।
 जहीत जहति । जहीयात् । जहेत्, जहात् । अजहेत्, अज-
 हात् अजहीताम् अजहु । जहाञ्कार । जहीयात् । जहिता ।
 जहिष्यति । अजहासीत् । दा-दादेति, दादाति दात्त दादति ।
 दादेषि, दादासि दात्य । दादात् । दादेत्, दादात्, दात्तात्
 दात्ताम् । देहि, दात्तात् दात्तम् दात्त । अदादेत्, अदादात्
 अदात्ताम् अदादु । दादाञ्कार । दादेयात् । दादिता । दादि-
 प्यति । अदादात् । धे- दाधेति, दाधाति । दाध्यात् ।
 दाधेत्, दाधात् । धेहि । अदाधेत्, अदाधात् अदात्ताम् अदाधु ।
 दाधाञ्कार । दाधेयात् । अदाधात्, अदाधामीत् । धैव् शोभने
 दाव् ल्यने दादाति, दादेति । दादीयात् । दादेत्, दादात् ।
 दादीहि । अदादेत्, अदादात् । अदादासीत् । स्वप्-यद्भ्रुष्यपि
 यृति सोपुपीति, सोपोप्ति सोपुप्त सोपुपति । सोपुप्यात् ।
 सोपुपीत्, सोपोप्त् । असोपुपीत्, असोपोप् । सोपुपाञ्कार ।
 सोपुप्यात् । सोपुपिता । सोपुपिष्यति । असोपुपिष्यत् । अस्तो-
 पोपीत् । केचिद् यृत नञ्छन्ति तन्मते सास्वप्ति । सास्वप्यात् ।
 सास्वप्त्, सास्वपीत् । असास्वप्, असास्वपीत् । सास्वपाञ्कार-
 कार । सासुप्यात् । सास्वपिता । असास्वापीत्, असास्वपीत् ।
 कृ विश्लेषे- चाङ्गीति, चाङ्गीति चाङ्गीर्त चाङ्गिरति । चाङ्गीर्यात् ।
 चाङ्गीरित्, चाङ्गीर्त्, चाङ्गीर्तात् । चाङ्गीर्हि । अचाङ्गीत्, अचाङ्-

अचाक्रीर्ताम् अचाकरुः । चाकराञ्चकार । चाकीर्यात् । चाक-
 रिता, चाकरीता । चाकरिष्यति, चाकरीष्यति । अचाकरिष्यत्,
 अचाकरीष्यत् । अचाकारीन् । तृ—तातरीति, तातर्ति तातीर्तः ।
 तातीर्यात् । तातरीत्, तातर्तु । अतातरीत्, अतातः । तातराञ्च-
 कार । तातीर्यात् । तातरीता, तातरिता । तातरीष्यति, तातरि-
 ष्यति । अतातारीत् । ऋ— यङ्लुपि द्वित्वे पूर्वस्य ऋतोऽच्चे
 'रिरो च लुपि' इति रागमे अरृ इति रूपम् ; रिरी आगमे च अरिऋ,
 अरीऋ तत्र ' पूर्वस्यास्वे स्वरे ' इतीयादेशे अरियृ । अत्र केचि-
 दियादेशं नैच्छन्ति इति यत्वे अर्यृ इति रूपं भवति ततो
 विभक्तिः । स्वमते तु अरृ-अरियृ-इत्येतयोः विभक्तौ रूपाणि
 लिख्यन्ते अररीति, अरर्ति अरृतः । अन्ति प्रत्यये अरृ+अन्ति
 इति स्थिते ' इवर्णादेः ' इति रत्वे ' रो रे लुक् ' इति रो लुकि
 पूर्वस्य दीर्घत्वे च आरति । अररीषि, अरर्षि अरृयः अरृय ।
 अररीमि, अरर्मि अरृवः अरृमः । अरृयात् अरृयाताम्
 अरृयुः । अररीत्, अरर्तु, अरृतात् अरृताम् आरतु । अरृहि,
 अरृतात् अरृतम् अरृत । अरराणि अरराव अरराम । आररीत्,
 आरः आरृताम् आररुः । आररीः, आरः आरृतम्
 आरृत । आररम् आरृव आरृम । अरराञ्चकार, अरराम्बभूव,
 अररामाप्त । आरर्यान् ' रिः शक्याशीर्षे ' इति रिः ' रो रे
 लुक् ' इति लुदीर्घे च । अररिता । अररिष्यति । आररिष्यत् ।
 आरारीत् आरारिष्टाम् आरारिषुः । आरारीः आरारिष्टम् आरा-

रिष्ट । आरारिष्य आरारिष्य आरारिष्य । अरिष्य इत्यस्य
 रूपाणि— अरियरीति, अरियर्ति अरियृतः अरियुनि । अरियृष्यात् ।
 अरियरीत्, अरियर्तु । आरियरीत्, आरियः आरियृताम् आरि-
 यरुः । अरियराञ्चकार । अरियृष्यात् । अरियरिता । अरियरि-
 प्यति । आरियरिष्यत् । आरियारोत् । गृह ग्रहणे । जरिगृहीति,
 जरिगृहीति, जरिगर्दि, जरिगर्दि, जर्गर्दि । जरिगृदः,
 जरिगृदः, जर्गृदः । जरिगृहति, जरिगृहति, जर्गृहति । जरिगृह्यात्,
 जरिगृह्यात्, जर्गृह्यात् । जरिगृहीत्, जरिगृहीत्, जर्गृहीत्,
 जरिगृह्, जरिगृह्, जर्गृह् । हौ जरिगृदि, जरिगृदि, जर्गृदि ।
 अनरिगृहीत्, अनरिगृहीत्, अनजर्गृहीत्, अनरिगृह्, अनरी-
 वर्त्, अनर्वर्त् । जरिगर्हाञ्चकार । जर्गृह्यात्, जरिगृह्यात्, जरिगृ-
 ह्यात् । जरिगर्हिता, जरिगर्हिता, जर्गर्हिता । अनरिगर्हीत्, अन-
 रीगर्हीत्, अनर्गर्हीत् । ग्रह उपादाने इत्यन्यापि व्युद्भवनादेव-
 मेव । गृह् अभिकाङ्क्षायाम् । जरिगृधीति, जरिगृधीति, जर्गृधीति,
 जरिगृध्वि, जरिगृध्वि, जर्गृध्वि । जरिगृध्वः, जरिगृध्वः, जर्गृध्वः ।
 जरिगृधति, जरिगृधति जर्गृधति । जरिगृध्यात्, जरिगृध्यात्,
 जर्गृध्यात् । जरिगृधीत्, जरिगृधीत्, जर्गृधीत्, जर्गृध्वु, जरि-
 गृध्वु, जर्गृध्वु । अनरिगृधीत्, अनरिगृधीत्, अनजर्गृधीत्, अन-
 रिवर्त्, अनरीवर्त्, अनर्वर्त् । अनरिधाः, अनरीधाः,
 अनर्धाः, अनरिवर्त् इत्यादि । जरिगर्धाञ्चकार, जरिगर्धाञ्चकार,
 जर्गर्धाञ्चकार । जरिगर्धिना, जरिगर्धिना, जर्गर्धिना । जरिगर्धि-

प्यति, जरीगर्धिष्यति । अजरिगर्धिष्यत्, अजरीगर्धिष्यत् ।
अजरिगर्धीत्, अजरीगर्धीत्, अजर्गर्धीत् । प्रच्छ् ज्ञीप्तायाम् ।
अत्रापि ग्रहघातोरेव

लुप्यवृद्धेनत् । ७ । ४ । ११२ ।

इत्यत्र व्यृद्धर्जनाद् यङ्लुपि व्यृद् भवति । परिपृच्छीति,
परीपृच्छीति, पर्पृच्छीति । व्यृति द्वित्वे ' अनुनासिके ' इति च्छः
शब्दे ' यजसृजमृज—' इति शः पत्वं गुणे च परिपर्षि, परीपर्षि,
पर्पर्षि । परिपृष्टः, परीपृष्टः, पर्पृष्टः । परिपृच्छति, परीपृच्छति,
पर्पृच्छति । परिपृच्छयात् । परिपृच्छीतु, परिपृष्टु । हौ परिपृष्ट्दि ।
अपरिपृच्छीत्, अपरिपृष्ट् । परिपृच्छाञ्कार । परिपृच्छिता । परि-
पृच्छिष्यति । अपरिपृच्छिष्यत् । अपरिपृच्छीत् । ह्यु गतौ । जाहयीति,
जाहति जाहतः जाहयति । जाहय्यात् । जाहयीतु, जाहतु । जाहहि ।
अजाहयीत्, अजाहयत् । जाह्याञ्कार । अजाहयीत् । हर्य गति-
कान्त्यो । जाहरीति, जाहर्ति जाहर्तः जाहरीति । अजाहरीत् ।

मव्यचिथ्रिविज्वरित्वरेरूपान्त्येन । ४ । १ । १०९ ।

एषां धातूनामनुनासिकादौ स्वी धुडादौ च प्रत्यये परे वकारस्यो-
पान्त्येन सहोद् भवति । ज्वर्-जान्वरीति, जानूर्ति जानूर्तः जान्व-
रति । जानूर्थात् । जान्वरीतु, जानूर्तु । अजान्वरीत्, अजान्वः ।
जान्वराञ्कार । जान्वरिता । जान्वरिष्यति । अजान्वरीत् ।
त्वर्-तात्वरीति, तानूर्ति । अतात्वरीत्, अतात्वरीत् । मव्-मामवीति,

मामोति मामूतः मामवति । मामवीमि, मामोमि मामूः
 मामूमः । हौ मामूहि । अमामवीत्, अमामोत् । अमामावीत्,
 अमामवीत् । तूर्वीं थूर्वीं दूर्वीं धूर्वीं हिंसायाम् । शोतूर्वीति ।

राष्ट्रकः । ४ । १ । ११० ।

स्कारात् परयोः च्छ्वोरनुनासिकादौ क्वौ ध्रुवाद्गौ च प्रत्यये
 परे लृग् भवति । तोतोति तोतूर्तः तोतूर्वति । अतोतूर्वीत्,
 अतोतोः । एवं तोथूर्वीति, तोयोति तोथूर्तः तोथूर्वति । दोदूर्वीति,
 दोदोति । मूर्च्छ—मोमूर्च्छीति, मोमोति मोमूर्तः । मोमूर्च्छीत्,
 मोमोत् । मोमूर्हि । अमोमूर्च्छीत्, अमोमोः । मोमूर्च्छीञ्कारः ।
 अमोमूर्च्छीत् ।

इति यद्दृष्टवन्तप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ नामधातुप्रक्रिया ।

द्वितीयायाः काम्यः । ३ । ४ । २२ ।

•द्वितीयान्ताद् नाम्न इच्छार्थं काम्यः प्रत्ययो वा भवति । इदमिच्छतीति इदं काम्यति । इदं काम्येत् । इदं काम्यतु । ऐदं काम्यत् । इदं काम्याञ्चकार । इदं काम्य्यात् । इदं काम्यिता अत्र ' योऽशिति ' इति यस्य लुगू न धातोर्व्यञ्जनात् परस्य यस्याभावात् । इदं काम्यिष्यति । ऐदं काम्यिष्यत् । ऐदं काम्यीत् । पुत्रमिच्छति पुत्रकाम्यति । अपुत्रकाम्यत् । पुत्रकाम्याञ्चकार । पुत्रकाम्यिता । अपुत्रकाम्यीत् । स्व. इच्छति स्व काम्यति । दिवमिच्छति द्युकाम्यति । अद्युकाम्यीत् । मामिच्छति मत्काम्यति । युष्मानिच्छति युष्मत्काम्यति । राजकाम्यति । धू काम्यति । अधू काम्यीत् । भवत्काम्यति । एरुकाम्यति । धनकाम्यति । स्वस्तिकाम्यति । हविष्काम्यति । सर्पिष्काम्यति । धनुष्काम्यति । ' नाभिनस्तयोः प ' इति ष । तेजस्काम्यति । श्रेयस्काम्यति । ' रोः काम्ये ' इति स ।

अमाच्ययात् क्यन् च । ३ । ४ । २३ ।

मकारान्तं नामाव्ययं च यजिन्वा द्वितीयान्ताद् नाम्न इच्छार्थं क्यन् काम्यश्च वा भवन । पुत्रमिच्छति इति क्यनि—

क्यनि । ४ । ३ । ११२ ।

क्यनि परे अवर्णस्य ईकारो भवति । पुत्रीयति । पुत्रीयेत् ।
 पुत्रीयतु । अपुत्रीयत् । पुत्रीयाच्चकार । पुत्रीयिता । पुत्रीयिष्यति ।
 अपुत्रीयिष्यत् । अपुत्रीयीत् । खट्वामिच्छति खट्वीयति । माली-
 यति । निधीयति 'दीर्घत्रिच्च-' इति दीर्घः । पट्टयति । दात्रीयति
 ' ऋतो रीः ' इति रीः । पित्रीयति । मात्रीयति । स्वस्त्रीयति ।
 रायमिच्छति रैयति । गामिच्छति ग्व्यति, नावमिच्छति नाव्यति
 ' व्यक्ये ' इत्यवावौ । गार्ग्यमिच्छति गार्गीयति ' आपत्यस्य
 क्यच्च्योः ' इति यस्य लुङ् । राजीयति । अहः इच्छति अहर्यति ।
 यमिच्छति यद्यति । तद्यति । एतद्यति । अदस्यति । सर्पिष्यति ।
 क्षुधार्तः सन्नशनमिच्छति अशनायति, तृषार्तः सन्नुदकमिच्छति
 उदन्यति, गृद्धः सन् धनमिच्छति धनायति एते त्रयः ' क्षुत्तृङ्ग-
 र्धेशनायोदन्यधनायम् ' इति निपात्यन्ते । अन्यत्र अशनीयति,
 उदकीयति, धनीयति । वृषमिच्छति वृषस्यति, अश्वमिच्छति अश्व-
 स्यति ' वृषाश्वाद् मैथुने स्सोऽन्तः ' इति स्सोऽन्तः । वृषस्याश्वस्यशब्दौ
 मैथुनेच्छापर्यायौ मनुष्यादावपि प्रयुज्येते । लक्ष्मणं सा वृषस्यन्ती,
 सा तम् अश्वस्यति । मैथुनादन्यत्र वृषीयति, अश्वीयति । तृष्णायां
 ' अस् च लौल्ये ' इति अस् सश्चान्तो भवति । लोलुपः सन् दधि
 इच्छति दध्यस्यति, दधिस्यति । एवं मञ्जस्यति, मधुस्यति ।
 मान्ताव्ययनिषेधात् इदमिच्छति, किमिच्छति, स्वस्तीच्छतीत्यादौ
 चाक्यमेव ।

आधाराच्चोपमानादाचारे । ३ । ४ । २४ ।

मान्ताव्ययवर्जिताकुपमानवाचिनो द्वितीयान्तादाधाराच्च नाम्न
आचारार्थे क्यन् वा भवति । पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति च्छात्रमुपा-
ध्याय । प्राप्तादे इवाचरति प्राप्तादीयति कुट्ट्यां भिक्षुः ।

कर्तुः क्विब् गल्भक्लीवहोडात् तु ङित् । ३ । ४ । २५ ।

कर्तुरुपमानवाचिनो नाम्न आचारार्थे क्विब् वा भवति, स च
गल्भक्लीवहोडात् ङिद् भवति, तेनात्मनेपदम् । जिन इवाचरति
जिनति । बुधति । अ इवाचरति अति अतः अन्ति । अस्ति
अथः अथ । आमि आव आम । एत् एताम्
एयु । ए एतम् एत । एयम् एव एम । अतु अतात्
अताम् अन्तु । अ, अतात् अतम् अत । आनि
आव आम । आत् आताम् आन् । आ. आतम्
आत । आम् आव आम । आ आतु. ओः । इय ।
आथु आ । आ एव एम । यात् यास्ताम् यासु 'अत.'
इत्यकारलोप । इता इतारौ इतार । इप्यति इप्यतः इप्यन्ति ।
इप्यत् इप्यताम् इप्यन् । इत् इष्टाम् इषु । ' सर्वेभ्यो लोपः '
इति न्यायाद्, अन्यथा वृद्धौ ऐप्यत् ऐप्यताम् ऐप्यन् । ऐत्
ऐष्टाम् ऐषु । मालेवाचरति मालाति । मालायात् । मालातु ।
मालाहि । अमालात् । मालाञ्चकार । मालिता । मालिप्यति ।
अमालासीत् । कविरिवाचरति कवयति । कवयेत् । कवयतु ।

अकवयत् । कवयाञ्चकार । कवीयात् । कवयिता । अकवयिष्यत् ।
अकवयीत् । गल्मते । क्लीबते । होडते । पय इवाचरति

सो वा लुक् च । ३ । ४ । २७ ।

सकारान्तात् कर्तुरूपमानवाचिनो नाम्न आचारार्ये क्यङ् वा
भवति, तद्योगे सो वा लुक् च । पयस्वते, पयायते । यशस्यते,
यशायते । चन्द्रमस्यते, चन्द्रमायते ।

क्यङ् । ३ । ४ । २६ ।

कर्तुरूपमानवाचिन आचारार्ये क्यङ् वा भवति । हंस इवा-
चरति हंसायते ।

ओजोऽप्सरसः । ३ । ४ । २८ ।

आभ्यां कर्तुरूपमानाभ्यामाचारार्ये क्यङ् भवति वा, सश्च लुक्
च । ओजस्वीवाचरति ओजायते । अप्सरायते ।

च्यवर्षे भृशादेः स्तोः । ३ । ४ । २९ ।

कर्तुरूपमानाद् भृशादेर्नाम्नः च्यवर्षे क्यङ् वा भवति । यवा-
सम्भवे स्तोः लुक् च । अभूततद्भाञ्च्यवर्ष । अभृशो भृशो
भवति भृशायते । उन्मनायते । अवेहत् वेहद् भवति वेहायते ।
कर्तृगित्येव अभृशं भृश करोति । च्यवर्ष इति स्मि भृशो भवति ।

दान्-लोहितादिभ्यः णि । ३ । ४ । ३० ।

दानन्नेभ्यो लोहितादिभ्यश्च क्तुः च्यवर्षे णि
भाति । पयसायते, पयसायति । लोहितायते, लोहि-

कर्तुरित्येव अपटपटा पटपटा करोतीत्यत्र न भवति । च्यर्थ इत्येव । लोहितो भवति ।

कष्टकक्षकृच्छ्रसत्रगहनाय पापे क्रमणे । ३ । ४ । ३१ ।

एभ्यः पापवृत्तिभ्यः चतुर्थ्यन्तेभ्यः क्रमणेश्चैक्यङ् वा भवति । कष्टाय क्रमते कष्टायते । एवं कक्षायते, कृच्छ्रायते, सत्रायते, गहनायते पापायोत्सहत इत्यर्थः ।

रोमन्धाद् व्याप्यादुच्चर्षणे । ३ । ४ । ३२ ।

अभ्यवहंतं द्रव्यं रोमन्ध, उद्दीर्य चर्षणमुच्चर्षणम् । अस्मिन्नर्थे रोमन्यात् कर्मणः क्यङ् वा भवति । रोमन्धमुच्चर्षयति रोमन्यायते । उच्चर्षण इति किम्, कीटो रोमन्धं वर्तयति ।

फेनोष्मवाप्पधूमादुद्गमने । ३ । ४ । ३३ ।

एभ्यः कर्मभ्य उद्गमनेश्चैक्यङ् वा भवति । फेनमुद्गमति फेनायते । उष्मायते । वाप्पायते । धूमायते ।

मुखादेरनुभवे । ३ । ४ । ३४ ।

मुखादिभ्यः कर्मवाचिभ्योऽनुभवेश्चैक्यङ् वा भवति । मुत्तमनुभवति मुखायते । दु खायते ।

शब्दादेः कृतौ वा । ३ । ४ । ३५ ।

एभ्यः कर्मभ्यः कृतावयौ क्यङ् वा भवति । शब्दं करोति शब्दायते । वैरायते । पक्षे जिच् शब्दयति । वैरयति ।

अङ्गाद् निरसने णिङ् । ३ । ४ । ३८ ।

अङ्गवाचिनः कर्मणो निरसनेऽर्थे णिङ् वा भवति । हस्तं
निरस्यति हस्तयते ।

पुच्छादुत्परिव्यसने । ३ । ४ । ३९ ।

पुच्छात् कर्मण उदसने पर्यसने व्यसने असने चार्थे णिङ्
वा भवति । पुच्छमुदस्यति पर्यस्यति व्यस्यति उत्पुच्छयते । परि-
पुच्छयते । विपुच्छयते । पुच्छयते ।

भाण्डात् समाचितौ । ३ । ४ । ४० ।

भाण्डात् कर्मणः समाचितावर्थे णिङ् वा भवति । भाण्डं
समाचिनोति सम्भाण्डयते । एवं परिभाण्डयते । ' परिधानार्जने
चीवरादपि वस्तव्यः ' चीवरं परिधत्ते परिचीवरयते । संचीवरयते ।

तपसः क्यन् । ३ । ४ । ३६ ।

अस्मात् कर्मणः कृतार्थे क्यन् भवति । तपः करोति
तपस्यति ।

नमोवरिवश्चित्रहोऽर्चासेवाऽऽर्थे । ३ । ४ । ३७ ।

एभ्यः कर्मभ्यो ययामङ्ग्यमर्चादिषु क्यन् वा भवति । नमः-
अर्चो करोति नमस्यति । वरिवस्यति विनयधर्मसूरिं सिंहः । चित्रं
करोति चित्रीयते ।

क्षुत्तृङ्गर्थेऽशनायोदन्यधनायम् । ४ । ३ । ११३ ।

एष्वयेषु यथासङ्ख्यमेते क्यन्नन्ता निपात्यन्ते । अशनायति ।
उदन्यति । धनायति । क्षुधादाविति किम् । अशनीयति, उद-
कीयति, धनीयति दानाय ।

वृषाश्वाद् मैथुने स्तोऽन्तः । ४ । ३ । ११४ ।

मैथुनार्याभ्यामाभ्यां क्यनि स्तोऽन्तो भवति । वृषस्त्विति ।
अश्वस्यति ।

अम् च लौल्ये । ४ । ३ । ११५ ।

लौल्ये गम्ये क्यनि परे नाम्नोऽसु सश्चान्तो भवति । लवण-
स्यति उट्टः ।

णिञ् बहुलं नाम्नः कृगादिषु । ३ । ४ । ४२ ।

कृगादीनां धासूनामर्थे नाम्नो णिञ् बहुलं भवति । मुण्डं
करोति मुण्डयति । पटुमाचष्टे पटयति । कृतं गृह्णाति कृतयति ।
वह्नं समाच्छादयति संवह्नयति । लवणं करोति लवणयति व्यञ्जनम् ।
मिश्रं करोति मिश्रयति धान्यम् ।

व्रताद् भुजितन्निवृत्त्योश्च । ३ । ४ । ४३ ।

शास्त्रविहितो नियमो व्रतम् । व्रतशब्दाद् मुन्यर्थे तन्निवृत्त्यर्थे
च वर्तमानात् कृगादीनामर्थे णिञ् बहुलं भवति । पयसो व्रतं करोति
पयो व्रतयति पय एवाद्य मया भोक्तव्यं नान्यदिति व्रतं करोतीत्यर्थः ।
सावद्यान्नस्य व्रतं करोति सावद्यान्नं व्रतयति सावद्यान्नं मया न
भोक्तव्यमित्यर्थः ।

सत्यार्थवेदस्याः । ३ । ४ । ४४ ।

एषां णिच्संनियोगे आकारो भवति । सत्यमाचष्टे करोति वा सत्यापयति । अर्यापयति । वेदापयति ।

श्वेताश्वश्वतरगालोडिताह्वरकस्याश्वतरेतकलुक् । ३ । ४ । ४५ ।

एषां णिच्संनियोगे वयासङ्ख्यमधादिशब्दस्य लुग् भवति । श्वेताश्वमाचष्टे करोति वा श्वेतयति । एवम् अश्वयति । गालोडयति । आह्वरयति । ' प्रियादिशब्दानां णौ प्रादय आदेशा व्रजेत्याः ' प्रियमाचष्टे प्रापयति, अपिप्रपत् । स्थिरमाचष्टे स्थापयति, अतिष्ठपत् । स्फिरमाचष्टे स्फापयति, अपिस्फपत् नैकस्वराणामिति निषेधाद् न समानलोपित्वम् । उहं वरयति । गुहं गरयति, अजगरत् । बहुल बंहयति, अबबंहत् । नृपं व्रपयति, अतव्रपत् । दीर्घमाचष्टे द्रावयति, अदद्रवत् । वृद्धं वर्पयति, अबवर्पत् । वृन्दार्कं वृन्दयति, अबवृन्दत् । वाडमाचष्टे सावयति, अससावत् । अन्तिरुं नेदयति, अनिनेदत् । वृद्धं ज्ययति, अजिन्यत् । प्रशस्यं श्रयति अशिश्नत्—एकस्वरत्वात् लुगिति न समानलोपित्वम् । एवम् अल्पं कनयति, अल्पयति । युवानमाचष्टे कनयति, अचीकनत् वा यवयति, अयववत् । पृथुं प्रययति, अपप्रयत् । मृदुं म्रदयति, अमम्रदत् । वृशं भ्रशयति, अबभ्रशत् । वृशं कशयति, अचकशत् । दृढं द्रढयति, अदद्रदत् । परिवृढं परिम्रदयति, अपपरिम्रदत् । बृहुं भूययति, अबूभुयत् । स्पूलं स्यवयति, अतस्थवत् । दूरं दवयति, अददवत् ।

ह्रस्वं ह्रसयति, अजहसत् । क्षिप्रं क्षेपयति, अचिक्षेपत् । क्षुद्रं
 क्षोदयति, अचुक्षोदत् । पटुं पठयति ' नामिनोऽकलिहलेः ' इति
 कलिहलिवर्जनात् पूर्व वृद्धौ पश्चाद् औकारलोपेनासमानलोपित्वात्
 अपीपठत् । ऊढिमाचष्टे ऊढयति, औजिढत् । शूनीमाचष्टे पुंक्त्वा-
 वाद् ' नैकस्वराणाम् ' इति अन्त्यस्वरादिलोपनिषेधाच्च श्वानयति
 कलिहलिवर्जनाद् नाम्नोऽपि णौ परे वृद्धिः ज्ञापितेति वृद्धिः
 विद्वांसं विद्वयति, अविविद्वत् । उदञ्चमाचष्टे ' उदच् उदीच् ' इत्यत्र
 णेर्वर्जनात् उदयति । प्रत्यञ्चं प्रत्ययति । श्रियं श्राययति ।
 गां गवयति । रायं राययति । नावं नावयति, अन्नवत् । स्वः
 स्वयति अव्ययानामन्त्यस्वरादेर्लोपः । स्रग्विणं स्रनयति, श्रीमन्तं
 श्राययति, धीमन्तं धाययति णौ मत्वर्थाययोः विन्मतोर्लुक् ।
 प्रयस्विनीं पययति । त्वामाचष्टे त्वदयति । युवां युष्मान् वाऽऽचष्टे
 युष्मयति । सध्र्यञ्चं सध्र्ययति, अससध्र्यत् । देवद्यञ्चं देवद्ययति,
 अदिदेवद्यत् । अदद्यञ्चं अदद्ययति, अदद्यत् । अमुमुयञ्चमाचष्टे
 अमुमुययति, आमुमुययत् । सध्र्यञ्चादौ निमित्तापाये नैमित्ति-
 कस्याप्यभावेः ' न चिन्त्यते, अन्यया सहयति वा सध्राययति;
 देवद्राययति, अमुमुआययति इत्यादयो भवेयुः ।

इति नामधातुप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ कण्ड्वादिप्रक्रिया ।

धातोः कण्ड्वादेर्यक् । ३ । ४ । ८ ।

एभ्यो धातुभ्यः स्वार्थे षक् प्रत्ययो भवति । कण्ड्व् गान्न-
 विवर्षणे । कण्ड्वयति, कण्ड्वयते । महीङ् पूजायाम् महीयते । मन्तु
 अपराधे रोषे च मन्तूयति । वल्गु पूजामाधुर्ययोः वल्गूयति ।
 अस्म अस्मू उपतापे च अस्मूयति, अस्मूयते । लेट् लोट् धौत्ये
 दीप्तौ । लेट्यति । लोट्यति । इरस् इरञ् इरग् इर्प्यार्याः इर-
 स्यति, इरज्यति, ईर्यति, ईर्यते । उपस् प्रभातीभावे, उपस्यति,
 वेद् धौत्ये स्वप्ने च वेद्यति । मेधा आशुग्रहणे, मेधायति । कुपुम्
 क्षेपे कुपुभ्यति । मगध् परिवेष्टने मगध्यति । नीच दास्ये नीच्यति ।
 तन्तस् पम्पस् दु खे तन्तस्यति, पम्पस्यति । सुख् दु ख् तन्नि-
 यायाम् सुख्यति, दु.ख्यति । सपर् पूजायाम् सपर्यति । अरद्
 आराकर्मणि अरर्थति । भिपञ् चिकित्सायाम् भिपज्यति ।
 भिष्णञ् उपसेवायाम् भिष्णज्यति । इपुध् शरधारणे इपुध्यति ।
 चरण् वरण् गतौ चरण्यति, वरण्यति । चुरण् चौर्ये चुर-
 ण्यति । तुरण् त्वरायाम् तुरण्यति । मुरण् धारणे पोषणे च मुर-
 ण्यति । गट्टद् वास्तस्त्रलने गट्टद्यति । एला केला खेला विलासे । एला-
 यति, केलायति, खेलायति । लेखा लेख्यति । लिट् अल्पकृत्सनयोः
 लिट्यति । लाट् जीवने लाट्यति । हणीङ् लज्जा-रोपयोः हणीयते । रेखा

श्लाघासादनयोः रेख्यति । द्रवस् परिताप-परिचरणयोः द्रवस्यति ।
तिरस् अन्तर्धौ तिरस्यति । अगद् नीरोगत्वे अगद्यति । उरस्
बलाथे उरस्यति । तरण् गतौ तरण्यति । पयस् प्रसृतौ पयस्यति ।
सम्भूयस् प्रभूतभावे सम्भूयस्यति । अम्बर् सम्भर् संभरणे अम्बर्यति,
सम्भर्यति । आकृतिगणोऽयम् ।

इति कण्ठ्वादिगणः समाप्तः ।

अथ प्रत्ययमाला ।

कण्ठ्वायितुमिच्छतीति सनि ' सन्यड ' इति एकस्वरस्या-
द्यवयवस्य द्वित्वे प्राप्ते

कण्ठ्वादेस्तृतीयः । ४ । १ । ९ ।

कण्ठ्वादेर्द्वित्वभाज एकस्वरोऽशः तृतीय एव द्विर्भवति ।
कण्ठ्वायिपति । असूयिपति ।

नाम्नो द्वितीयाद् यथेष्टम् । ४ । १ । ७ ।

स्वरादेर्नामधातोर्द्वित्वभाजो द्वितीयादारभ्यैकस्वरोऽशो यथेष्टं द्विर्भ-
वति । अश्वमिच्छति अश्वीयति । अश्वीयितुमिच्छति अश्वी-
यिपति, अश्वीयिपति, अश्वीयिपिपति ।

अन्यस्य । ४ । १ । ८ ।

(-२२९)

व्यङ्गनादेर्नामधातोर्द्वित्वभाज एकस्वरोंऽशो यथेष्टं प्रथमाद्
द्विर्भवति । पुत्रमिच्छति पुत्रीयति, पुत्रीयितुमिच्छति पुपुत्रीयिपति,
पुतित्रीयिपति । पुत्रीयिपति । पुत्रीयिपति ।

यिः सन् वेर्ष्यः । ४ । १ । ११ ।

द्वित्वभाज ईर्ष्यः सन् यिश्च वा द्विर्भवति । ईर्ष्यिपति ।
ईर्ष्यिपति । प्रियमाचष्टे प्रापयति, प्रापयितुमिच्छति पिप्रापयि-
पति, प्रापिपयिपति, प्रापयिपति, प्रापयिपति । पुनः पुनः
भवन्तमिच्छन्तं प्रयुयुक्षते अर्थात् पुनः पुनः बुभूषन्तं प्रयुयुक्षते
इत्यत्र यद् सन् णिग् सन् इति प्रत्ययचतुष्टयान्तस्य वोभूयिपयिपति
द्वित्वे कृते पुनः द्वित्वं न भवतीत्येकमेव रूपम् । पुनः पुनः भवन्तं
प्रयुयुक्षते इति यद् णिच् सन्तस्य वोभूययिपति ।

इति त्रिवाचन्तप्रत्ययमाला समाप्ता ।

अथ पदविभागप्रक्रिया ।

पराणि कानानशौ चात्मनेपदम् । ३ । ३ । २० ।

सर्वविभक्तौ नां पराणि नव नव वचनानि कानानशौ चात्मने-
पदानि भवन्ति । ते, आते, अन्ते । से, आये, ध्वे । ए, वहे,
महे इत्यादयः ।

इङितः कर्तरि । ३ । ३ । २२ ।

इदितो ङितश्च धातोः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । एषते । एष-
मानः । शेते । शयानः ।

क्रियाव्यतिहारेऽगतिर्हिंसाशब्दार्थहसोह्वहश्चान-
न्योन्यार्थे । ३ । ३ । २३ ।

अन्यस्य कर्तृमिच्छाविषयीभूतायाः क्रियाया अन्येन करणं
क्रियाव्यतिहारः । तदर्थद् गतिर्हिंसाशब्दार्थहसवर्जिताद् ह्वहिभ्यां
च कर्तर्यात्मनेपदं भवति, न तु अन्योन्येत्तरेतरपरस्परशब्दयोगे ।
क्रियाव्यतिहारश्च व्यतिना द्योत्यते इति व्यती प्रयोक्तव्यौ ।
व्यतिलुनते । व्यतिहरन्ते । व्यतिवहन्ते । गत्यादिवर्जनं किम् ?
व्यतिसर्पन्ति, व्यतिर्हिंसति, व्यतिजल्पन्ति । अनन्योन्यार्थे इति
किम् ?—परस्परं व्यतिलुनन्ति ।

निविशः । ३ । ३ । २४ ।

निपूर्वाद् विदोरात्मनेपदं भवति । निविशते ।

उपसर्गादस्योहो वा । ३ । ३ । २५ ।

उपसर्गपूर्वाभ्यामाभ्यां कर्तर्यात्मनेपदं वा भवति । विपर्यस्यति,
विपर्यस्यते । समूहति, समूहते ।

उत्स्वराद् युजेरयङ्गतत्पात्रे । ३ । ३ । २६ ।

उत्पूर्वात् स्वरान्तोपसर्गपूर्वाच्च युजेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति,
न चेद् यज्ञे यत् पात्रं तद्विषयो युञ्वात्वर्यः । उद्युङ्क्ते । उपयु-
ङ्क्ते । उत्स्वरादिति किम् ? संयुनक्ति । अयङ्गतत्पात्र इति किम् ?
द्वन्द्वं यज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति ।

परिण्यवात् क्रियः । ३ । ३ । २७ ।

एभ्यः क्रियः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । परिक्रीणीते । विक्री-
णीते । अक्क्रीणीते । उपसर्गादित्येव उपरि क्रीणाति ।

परावेर्जेः । ३ । ३ । २८ ।

आभ्यां परात् जयतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । परान्जयते ।
विजयते । उपसर्गादित्येव बहुवि जयति वनम् ।

समः क्षणोः । ३ । ३ । २९ ।

सम्पूर्वात् क्षणौतः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । संक्षणुते शङ्खम् ।
समिति किम् ? क्षणौति । उपसर्गादित्येव आयसं क्षणौति ।

अपस्किरः । ३ । ३ । ३० ।

अपात् किरतेः सस्सङ्कात् कर्तर्यात्मनेपदं भवति ।

अपाच्चतुष्पात्पक्षिशुनि हृष्टान्नाश्रयार्थे । ४ । ४ । ९५ ।

अपपूर्वात् किरतेः चतुष्पदि पक्षिणि शुनि च कर्तरि
यथासङ्ख्यं हृष्टे अन्नार्थिनि आश्रयार्थिनि चार्थे स्सडादिर्भवति ।
अपस्किरते गौ हृष्ट , कुक्कुटो अन्नार्थी, आ आश्रयार्थी च ।

वौ विक्रिरो वा । ४ । ४ । ९६ ।

पक्षिणि वाच्ये विपूर्वात् किरतेः स्सडादिर्वा भवति । विक्रिः,
विक्रिरो वा ।

प्रात् तुम्पतेर्गवि । ४ । ४ । ९७ ।

प्रपूर्वात् तुम्पतेः गवि कर्तरि स्सडादिर्भवति । प्रस्तुम्पति गौः ।

उदश्चरः साप्यात् । ३ । ३ । ३१ ।

उत्पूर्वात् साप्यात् चरतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । मार्गम् ।
उचरते माप्यादिति किम् ? धूम उचरति ।

सप्तस्तृतीयया । ३ । ३ । ३२ ।

तृतीयान्तेन योगे सति सम्पूर्वाचरतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति ।
अश्वेन संचरते ।

क्रीडोऽकूजने । ३ । ३ । ३३ ।

कूजनमव्यक्तशब्दः, ततोऽन्यार्थात् संपूर्वात् क्रीडतेः कर्तर्या-
त्मनेपदं भवति । संक्रीडते । समित्येव क्रीडति । अकूजन इति
किम् संक्रीडन्ति शकटानि ।

अन्वाहूपरेः । ३ । ३ । ३४ ।

एभ्यः क्रीडतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । अस्तुक्रीडते ।
भाक्रीडते । परिक्रीडते ।

शप उपलम्भने । ३ । ३ । ३५ ।

उपलम्भनं प्रकाशनं शपयो वा । तदर्थात् शपत्रेः कर्तर्यात्मनेपदं
भवति । मैत्राय शपने शपपपूर्वं स्वाभिप्रायं मैत्रं ज्ञापयतीत्यर्थः ।
उपलम्भने इति किम् ? मैत्रं शपति ।

आशिषि नायः । ३ । ३ । ३६ ।

आशिष्येर नापवातोः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, नान्यत्र ।
सर्षिः नायते सर्षिमें भूयादित्याशास्ते । आशिषोऽन्यत्र नायति
इष्टे इत्यर्थः, याचते, उपनापयति वा ।

मुनजोऽघ्राणे । ३ । ३ । ३७ ।

अपालनार्थाद् मुनस्तेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । ओदने
मुहस्ते । मुनज इति किम् ? ओद्यौ निर्मुजति । अघ्राण इति
किम् ? महीं मुनस्ति ।

हगो गतताच्छील्ये । ३ । ३ । ३८ ।

गतं सादृश्यं, ताच्छील्यं तत्त्वभावना सदृशतत्त्वभाव इत्यर्थः,
सुत्र कर्तमानाद् हगः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । पैतृस्त्वं अन्धा अनुः
हन्ते पितुरागतं सादृश्यं शील्यन्तीत्यर्थः । मन्तृकं गापोऽहन्ते ।

गतं इति किम् पितुः हरति चोरयतीत्यर्थः । ताञ्छीलयादिति किम्
नद्यो राममनुहरति । कृष्णमनुहरति ।

शूजाऽऽचार्यऋभृत्युत्क्षेत्रज्ञानविगणनव्यये नियः । ३ । ३ । ३९ ।

शूजादिषु गम्यमानेषु नयतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । नयते
विद्वान् स्याद्वादे । माणवकमुपनयते । कर्मकरान् उपनयते । शिशु-
मुदानयते नयते तत्त्वार्थे । कारं विनयन्ते मद्राः । शतं विनयते ।
एष्विति किम् अजां नयति ।

कर्तृस्थामूर्ताऽऽप्यात् । ३ । ३ । ४० ।

कर्तृस्थममूर्तमाप्यं कर्म यस्य तस्माद् नयतेः कर्तर्यात्मनेपदं
भवति । श्रमं विनयते । कर्तृस्थेति किम् ? शैवो वैष्णवस्य मन्त्रं
विनयति । अमूर्तेति किम् ? श्लेष्माणं विनयति । आप्य इति
किम् ? बुद्ध्या विनयति ।

शदेः शिति । ३ । ३ । ४१ ।

शिद्धिपयाच्छदेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । शीयते । शितीति
किम् ? शेत्स्यति ।

अघतैरघतन्याशिपि च । ३ । ३ । ४२ ।

अघतनीविपयादाशीर्विपयाच्छिद्धिपयाच्च अघतेः कर्तर्यात्मने-
पदं भवति । अमृत अमृवाताम् अमृषत । मृषीष्ट । अघते ।
अघिषत । अघिताम् । अघ्नियत । अन्यत्र ममार ।

क्यद्पो नवा । ३ । ३ । ४३ ।

क्यङ्पन्तात् कर्त्तयात्मनेपदं वा भवति । लोहितायति, लोहि-
तायते । निद्रायति, निद्रायते ।

द्युद्गचोऽद्यन्याम् । ३ । ३ । ४४ ।

द्युनादिभ्योऽद्यन्या कर्त्तयात्मनेपदं वा भवति । व्यद्युनत्,
व्यद्योतिष्ट । अरुवत्, अरोचिष्ट । अद्युदत्, अद्योदिष्ट । अल्यत्,
अरोदिष्ट । अलुद्यत्, अलोदिष्ट । अद्यितत्, अद्योतिष्ट । अमिदत्,
अमेदिष्ट । अस्किदत्, अस्किदिष्ट । अस्विदत्, अस्वेदिष्ट ।
अशुभत्, अशोभिष्ट । अक्षुभत्, अक्षोभिष्ट । अनभत्,
अनभिष्ट । अतुभत्, अतुम्भिष्ट । अस्त्रभत्, अस्त्रम्भिष्ट ।
अध्वसत्, अध्वंसिष्ट । अभ्रशत्, अभ्रंशिष्ट । अवृतत्, अव-
र्तिष्ट । अस्यदत्, अस्यन्दिष्ट । अवृषत्, अवर्षिष्ट । अशृषत्,
अशर्षिष्ट । अरुलपत्, अरुलिपिष्ट ।

वृद्भयः स्यसतोः । ३ । ३ । ४५ ।

वृतादेः पञ्चतः स्यादौ प्रत्यये सनि च विषये कर्त्तयात्मनेपदं
वा भवति । कर्त्स्यति, वर्तिष्यते । स्यन्त्स्यति, स्यन्दिष्यते,
स्यन्त्स्यते । कर्त्स्यति, वर्षिष्यते । शर्त्स्यति, शर्षिष्यते ।
करुत्स्यति, कलिष्यते ।

रूपः श्वस्तन्याम् । ३ । ३ । ४६ ।

श्रस्तनीविषये कृपेः कर्तर्यात्मनेपदं वा भवति । कल्पतासि,
कल्पितासे ।

क्रमोऽनुपसर्गात् । ३ । ३ । ४७ ।

अविद्यमानोपसर्गात् क्रमेः कर्तर्यात्मनेपदं वा भवति । क्रमते,
क्रामति । उपसर्गात्तु संक्रामति ।

वृत्तिसर्गतायने । ३ । ३ । ४८ ।

वृत्तिरप्रतिबन्धः, सर्ग उत्साहः, तायनं स्फीतता । एतदर्थान्
क्रमेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । क्रमतेऽस्य बुद्धिः शास्त्रे अप्रतिहता
सती शास्त्रमवगाहत इत्यर्थः । सूत्राय क्रमते उत्सहत इत्यर्थः ।
क्रमन्तेऽस्मिन् योगा वर्धन्त इत्यर्थः ।

परोपात् । ३ । ३ । ४९ ।

आध्यामेव परात् वृत्त्याद्यर्थात् क्रमे कर्तर्यात्मनेपदं भवति ।
पराक्रमते । उपक्रमते । अन्यत्र तु अनुक्रामति । वृत्त्यादावित्येव
पराक्रामति ।

वेः स्वार्थे । ३ । ३ । ५० ।

स्वार्थः पादविक्षेपस्तदर्थान् विपूर्वात् क्रमेः कर्तर्यात्मनेपदं
भवति । साधु विक्रमते गजः । स्वार्थः इति किम् ? गजेन विक्रामति ।

प्रोपादारम्भे । ३ । ३ । ५१ ।

आरम्भार्थात् प्रपूर्वात् क्रमेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । भोक्तुं
प्रक्रमते । उपक्रमते । आरम्भ इत्येषु प्रक्रामति गच्छतीत्यर्थः ।

आहो ज्योतिरुद्गमे । ३ । ३ । ५२ ।

चन्द्रायुद्गमार्यादाडपूर्वात् क्रमेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । आक्र-
मते चन्द्रः सूर्यो वा । ज्योतिरुद्गम इति किम् ? आक्रामति
कृतुपं बहुः ।

दागोऽस्वास्यप्रसारविकाशे । ३ । ३ । ५३ ।

स्वास्यप्रसारविकाशादन्यत्रायें वर्तमानाद् दागः कर्तर्यात्मने-
पदं भवति । आदत्ते विद्याम् । स्वास्यप्रसारविकाशावर्जनं किम् ?
उद्यो मुखं व्याददाति । कूलं व्याददाति ।

नु-प्रच्छः । ३ । ३ । ५४ ।

आडपूर्वाभ्यामाभ्यां कर्तर्यात्मनेपदं भवति । आनुते शृगालः ।
आपृच्छते गुरून् ।

गमेः क्षान्तौ । ३ । ३ । ५५ ।

कालहरणार्यादाडपूर्वाद् गमेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । आग-
मयते गुरूम्-कंचित् कालं प्रतीक्षते । क्षान्ताविति किम् ? विद्या-
मागमयति ।

हः स्पर्धे । ३ । ३ । ५६ ।

आडपूर्वाद् ह्यतेः स्पर्धे गम्ये कर्तर्यात्मनेपदं भवति । मह्यो-
मह्यमाहुयते ।

संज्ञिवेः । ३ । ३ । ५७ ।

एभ्यो ह्ययतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । संह्ययते । निह्ययते ।
विह्ययते ।

उपात् । ३ । ३ । ५८ ।

उपाद् ह्ययतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । उपह्ययते ।

यमः स्वीकारे । ३ । ३ । ५९ ।

उपपूर्वाद् यमे स्वीकारेऽर्थे कर्तर्यात्मनेपदं भवति । उपयच्छते,
कन्याम् । उपायंस्त महाभ्राणि । च्चिनिर्देशात् शाट्कान् उपयच्छति ।

देवार्चामैत्रीसंगमपथिकर्तृरुमन्त्रकरणे स्थः । ३ । ३ । ६० ।

एषु वर्तमानादुपपूर्वात् तिष्ठते कर्तर्यात्मनेपदं भवति ।
जिनेन्द्रमुपतिष्ठते । पथिको रथिकान् उपतिष्ठते । यजुना गङ्गामुप-
तिष्ठते, । वाराणस्यामुपतिष्ठते यन्या । ऐन्द्या ऋचा गार्हपत्यं
नाम कुण्डमुपतिष्ठते । 'उपाह्विप्सायां वा वाच्यम्' । दातृकुलमुप-
तिष्ठते उपतिष्ठति वा भिक्षुकः ।

उदोऽनूर्ध्वेहे । ३ । ३ । ६२ ।

इहा चेष्टा, अनूर्ध्वा या चेष्टा तदर्थात् उत्पूर्वात् तिष्ठतेः
कर्तर्यात्मनेपदं भवति । मोक्षे उत्तिष्ठते । अनूर्ध्वेह इति किम् ?
आसनादुत्तिष्ठति । 'संविप्रावेभ्योऽपि वाच्यम्' संतिष्ठते, वितिष्ठते,
प्रतिष्ठते, अवतिष्ठते ।

श्रीप्सा-स्येये । ३ । ३ । ६४ ।

ज्ञीप्सा आत्मप्रकाशनम्, स्थेयः सध्वः । ज्ञीप्सायां स्थेये-
च विषये स्याधातोः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । तिष्ठते कन्या चञ्च-
श्रेभ्यः । त्वयि तिष्ठते विवादः ।

प्रतिज्ञायाम् । ३ । ३ । ६५ ।

एतदर्थे स्याधातोः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । नित्यं शब्दमा-
तिष्ठन्ते वैयाकरणाः ।

सप्तो गिरः । ३ । ३ । ६६ ।

सम्पूर्वाद् गिरतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, प्रतिज्ञायाम् । स्याद्वादं
संगिरन्ते जैनाः । 'अवादपि वक्तव्यम्' अवगिरते ।

निह्ववे ज्ञः । ३ । ३ । ६८ ।

निह्वोऽपलापः, तद्वृत्तेर्ज्ञाधातोः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । शत-
मपजानीते ।

संप्रतेरस्मृतौ । ३ । ३ । ६९ ।

स्मृतेरन्यार्यात् संप्रतिभ्यां परात् ज्ञाधातोः कर्तर्यात्मनेपदं
भवति । अनेकान्तं संजानीते, प्रतिजानीते । स्मृतौ तु मातुः,
संजानाति ।

अननोः सनः । ३ । ३ । ७० ।

सन्नन्ताद् ज्ञाधातोः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, न तु अनुपूर्वात् ।
धर्मं जिज्ञासते । अननोरिति किम् ? धर्ममनुजिज्ञासति ।

श्रुवोऽनाङ्-प्रतेः । ३ । ३ । ७१ ।

सन्नन्तात् शृणोतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, न तु आङ्प्रति-
पूर्वात् । गुरुं शुश्रूषते । अनाङ्प्रतेरिति किम् ? आशुश्रपति ।
प्रतिशुश्रूषति ।

स्मृदृशः । ३ । ३ । ७२ ।

आभ्यां सन्नन्ताभ्यां कर्तर्यात्मनेपदं भवति । सुत्स्मूर्पते ।
दिदृक्षते ।

शको जिज्ञासायाम् । ३ । ३ । ७३ ।

जिज्ञासायां वर्तमानात् सन्नन्तात् शके कर्तर्यात्मनेपदं भवति ।
विद्यां शिक्षते । जिज्ञासायामिति किम् ? शिक्षति ।

प्राग्वत् । ३ । ३ । ७४ ।

सन्प्रत्ययात् पूर्वं यो धातुस्तस्मादिव सन्नन्तात् कर्तर्यात्मने-
पदं भवति । शिष्ययिपते । अश्वेन संचिचरिपते ।

आमः कृगः । ३ । ३ । ७५ ।

आमः परादनुप्रयुक्तात् कृग आम एव प्राग् यो धातुस्त-
स्मादिव कर्तर्यात्मनेपदं भवति । स्याच्च न स्यादिति विधिनिषेधौ ।
ईहाञ्चक्रे । विभराञ्चक्रे, विभराञ्चकार । कृग इति किम् ? ईक्षामास,
ईक्षाम्बभूव ।

गन्धनावक्षेपसेवासाहसप्रतियत्नप्रकथनोपयोगे । ३ । ३ । ७६ ।

एतदर्थ्यात् करोतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । गन्धनं द्रोहेण
परदोपोद्घाटनमुत्कुरुते । अवक्षेपः कुत्सानम्-दुर्वृत्तानवकुलते ।

सेवा महामात्रानुपकुलते । साहसमविचार्य प्रवृत्तिः परदारान् प्रकु-
लते । प्रतियत्नः गुणान्तराधानभेदोदकमुपस्कृलते । प्रकलनम् परा-
पवादान् प्रकुलते । उपयोगो घर्मादिषु विनियोगः शतं प्रकुलते । ३

अधेः प्रसहने । ३ । ३ । ७७ । .

प्रसहने वर्तमानादधेः परात् कृगः कर्तर्यात्मनेपदं भवति ।
प्रसहने परेणाभिभवः, परस्य परानयो वा । तं हा अविचक्रे ।
प्रसहनं किम् ? तमधिकरोति ।

दीप्तिज्ञानयत्नविमत्युपसंभाषणोपमन्त्रणे वदः । ३ । ३ । ७८ ।

एषु गम्यमानेषु वदते. कर्तर्यात्मनेपदं भवति । दीप्तिर्भासनं
विद्वान् वदते स्त्याद्वादे । ज्ञाने धीमान् तत्त्वार्थे वदते । यत्ने तपसि
वदते । नानामतिः विमतिः धर्मे विवदन्ते । उपसंभाषणमुपसान्त्वनं
कर्मकरानुपवदते । उपमन्त्रणं रहस्युपच्छन्दनं कुलभार्यामुपवदते ।

व्यक्तवाचां सहोक्तौ । ३ । ३ । ७९ ।

व्यक्तवाचो रूढ्या मनुष्यादयः तेषां सम्भूयोच्चारणार्थाद्
वदतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति । सम्प्रवदन्ते ग्राम्याः । व्यक्तवाचामिति
किम् ? शुकाः सम्प्रवदन्ति । 'विवादे वा वाच्यम्' विप्रवदन्ते, विप्र-
वदन्ति वा मौहूर्तिकाः ।

अनोः कर्मण्यसति । ३ । ३ । ८१ ।

व्यक्तवाचामधे वर्तमानादनुपूर्वाद् वदतेः कर्मण्यसति कर्तर्या-
त्मनेपदं भवति । अनुवदते । कर्मण्यसतीति किम् ? उक्तमनुवदति ।

इः । ३ । ३ । ८२ ।

जानानेः कर्मण्यसति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । सर्पिपो जानीते ।
कर्मण्यसतीत्येव तैलं सर्पिपो जानाति ।

उपात् स्थः । ३ । ३ । ८३ ।

अपूर्वात् तिष्ठतेः कर्मण्यसति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । योगे
योगे उपतिष्ठते । कर्मणि तु राजानमुपतिष्ठति ।

समो गमृच्छिप्रच्छिश्चुचित्स्वरत्पतिदृशः । ३ । ३ । ८४ ।

सम्पुञ्जेषु एभ्यः कर्मण्यसति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । संग-
च्छते । सनृच्छते । सम्पृच्छते । संशृगुते । संवित्ते । संस्वरते ।
समिपृते । सम्पश्यते । कर्मणि सति तु भैरं संगच्छति ।

वेः कृगः शब्दे चानाशे । ३ । ३ । ८५ ।

अनाशार्थाद् विपूर्वाद् कृगः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, कर्मण्यसति
शब्दे च कर्मणि । विकुर्वते सैन्धवाः । क्रोधा स्वरान् विकुस्ते ।
शब्दे चेति किम् मृदं विकरोति । अनाश इति किम् ? अध्यायं
विकरोति ।

आहो यमहनः स्वेऽङ्गे च । ३ । ३ । ८६ ।

आह्प्राभ्यां यमहनभ्यां कर्मण्यसति स्वेऽङ्गे च कर्मणि
कर्तर्यात्मनेपदं भवति । आयच्छते, आहते । आयच्छते आहते
वा पादम् । स्वेऽङ्गे चेति किम् ? आयच्छति रज्जुम् ।

व्युदस्तः । ३ । ३ । ८७ ।

आभ्यां तपतः कर्मण्यसति स्वेऽङ्गे च कर्मणि कर्तर्यात्मनेपदं भवति । वितपते, उत्तपते सूर्यः । वितपते, उत्तपते पाणिम् ।

प्रलम्भे वृधि-प्रञ्चेः । ३ । ३ । ८९ ।

आभ्यां णिगन्ताभ्यां प्रलम्भने वर्तमानाभ्यां कर्तर्यात्मनेपदं भवति । वटुं गर्धयो वच्चयते वा । प्रलम्भ इति किम् ? ध्यानं गर्धयति ।

लीङ्गलिनाऽर्चाभिभवे चाच्चाकर्तर्यपि । ३ । ३ । ९० ।

अभिभव-प्रलम्भनार्याभ्यामाभ्यां कर्तर्यात्मनेपदं भवति । आ-कारश्चानयोरकर्तर्यपि भवति । रजोहरणेन आलापयते । श्येनः चर्तिक्रामपलापयते । कस्त्वामुल्लापयते ।

स्मिङ्ः प्रयोक्तुः स्वार्थे । ३ । ३ । ९१ ।

प्रयोक्तुतो यः स्वार्थः स्मय', तद्वयाद् णिगन्तात् स्मिङ्ः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, आच्चाकर्तर्यपि । जटिलो विस्मापयते । प्रयोक्तुः स्वार्थे इति किम् ? रूपेण विस्माययति ।

विभेतेर्भाष् च । ३ । ३ । ९२ ।

प्रयोक्तुः यः स्वार्थस्तद्वयाद् णिगन्ताद् विभेतेः कर्तर्यात्मनेपदं भवति, आच्चाकर्तर्यपि, पक्षे भीपादेशः । मुण्डो भीपयते, भापयते । स्वार्थे इत्येव कुञ्चिवा भापयति ।

मिथ्याकृगोऽभ्यासे । ३ । ३ । ९३ ।

मिथ्यायुक्ताद् णिगन्तात् कृगः क्रियाभ्यासे कर्तर्यात्मनेपदं भवति । पदं मिथ्या कारयते । मिथ्येति किम् ? पदं साधु कारयति । अभ्यास इत्येव सकृत् पदं मिथ्या कारयति ।

परिमुहायमायसपाटधेवदवसदमादरुचनृतः

फलवति । ३ । ३ । ९४ ।

एभ्यो णिगन्तेभ्यः फलवति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । परिमो-
ह्यते चैत्रम् । आयामयते सर्पम् । आयासयते जिनदत्तम् । पाय-
यते शिशुम् । धापयते वटुम् । वादयते शिशुम् । वासयते पान्थम् ।
दमयते अश्वम् । आदयते चैत्रेण । रोचयते मैत्रम् । नर्तयते नटम् ।

ईगितः । ३ । ३ । ९५ ।

ईदितो गितश्च धातोः फलवति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । यजते ।
कुर्वते । फलवतीत्येव घञति पराय । पचन्ति देवदत्ताय ।

ज्ञोऽनुपसर्गात् । ३ । ३ । ९६ ।

ज्ञाधातोः फलवति कर्तर्यात्मनेपदं भवति, न तूपसर्गपूर्वात् । गां
जानीते । फलवतीत्येव परस्य गां जानीते ।

वदोऽपात् । ३ । ३ । ९७ ।

अपपूर्वाद् वदधातोः फलवति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । एका-
न्तमपवदते । फलवतीत्येव स्वभावात् परमपवदति ।

समुदाङो यमेरग्रन्ये । ३ । ३ । ९८ ।

एभ्यः पराद् समेः अग्रन्यविषये फलवति कर्तर्यात्मनेपदं भवति । संयच्छते व्रीहीन् । उद्यच्छते भारम् । आयच्छते वधम् । अग्रन्य इति किम् ? चित्रित्सामुद्यच्छति । फलवतीत्येव संयच्छति ।

पदान्तरगम्ये वा । ३ । ३ । ९९ ।

प्रक्रान्तसूत्रपञ्चके यदात्मनेपदमुक्तं तत्र फलवत्कर्तृकत्वं यदि पदान्तरेण बोध्यते तदाऽऽत्मनेपदं वा भवति । स्वं शत्रुं परिमोहयति, परिमोहयते वा । स्वं यज्ञं यजति, यजते वा । स्वं गां जानाति, जानाति वा । स्वं शत्रुमपवदति, अपवदते वा । स्वान् व्रीहीन् संयच्छति, संयच्छते वा ।

इत्यात्मनेपदप्रक्रिया ।

अथ परस्मैपदप्रक्रिया ।

शेषात् परस्मै । ३ । ३ । १०० ।

एभ्यो घातुभ्यो येन विशेषेणात्मनेपदमुक्तं ततोऽन्यस्माद् घानोः कर्तरि परस्मैपदं भवति । भवति । पिवति । धयति । अस्ति । जुहोति । दीव्यति । तुदति । मुनोति । स्मृद्भि । चोरयति ।

परानोः कृगः । ३ । ३ । १०१ ।

परानुपूर्वात् कृगः कर्तरि परस्मैपदं भवति । पराकरोति । अनुकरोति ।

प्रत्यभ्यतेः क्षिपः । ३ । ३ । १०२ ।

एभ्यः परात् क्षिपेः कर्तरि परस्मैपदं भवति । प्रतिक्षिपति ।
अभिक्षिपति । अतिक्षिपति वटुम् ।

प्राद् वहः । ३ । ३ । १०३ ।

अस्मात् कर्तरि परस्मैपदं भवति । प्रवहति ।

परिमृषश्च । ३ । ३ । १०४ ।

परिपूर्वात् मृषे- वहेश्च कर्तरि परस्मैपदं भवति । परिमृष्यति ।
परिवहति ।

व्याङ्परि रमः । ३ । ३ । १०५ ।

एभ्यो रमते कर्तरि परस्मैपदं भवति । विरमति । आरमति ।
परिरमति । ' उपाद् वा क्तव्यम् ' उपरमते, उपरमति भार्याम् ।

अणिगि प्राणिकर्तृकानाप्याणिगः । ३ । ३ । १०७ ।

अणिगवस्थायां य प्राणिकर्तृकोऽकर्मकश्च धातुः तस्माद्
णिगन्तात् कर्तरि परस्मैपदं भवति । आस्रयति चैत्रं भैत्रः ।
अणिगीति किम् ? स्वयमेवारोह्यमाणं गजं प्रयुङ्क्ते आरोहयते ।
अणिगीति गकारः किम् ? चेतयमानं प्रयुङ्क्ते चेतयति । प्राणि-
कर्तृकादिति मिम् ? आतपो प्रीहीन् शोषयते । अनाप्यादिति
किम् ? कटं कारयते ।

चल्यादाराधिंद्बुधयुधप्रद्रुसुनसजनः । ३ । ३ । १०८ ।

चल्याहार्येभ्य इडादिभ्यश्च णिगन्तेभ्यः कर्तरि परस्मैपदं
 भवति । चलयति । कम्पयति । भोजयति, आशयति चैत्रमत्रं मैत्रः ।
 सूत्रमध्यापयति शिष्यम् । रविः पद्मं बोधयति । योधयति । प्राक्-
 यति । द्रावयति । स्नावयति । नाशयति । जनयति ।

इति पदविभागप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ भावकर्मप्रक्रिया ।

क्यः शिति । ३ । ४ । ७० ।

भावकर्मविहिते शिति प्रत्यये परे धातुभ्यः क्यः प्रत्ययो भवति ।

तत्साप्यानाप्यात् कर्मभावे कृत्यक्तखलर्याश्च । ३ । ३ । २१ ।

तदित्यात्मनेपदं कृत्यक्तखलर्याश्च प्रत्ययाः सकर्मकाद् धातोः

कर्मणि, अकर्मकादविवक्षितकर्मकाच्च भावे भवन्ति । कर्मणि तु

युष्मद्स्मद्भ्यां सामानाधिकरण्यसम्भवाद् एक-द्वि-बहुवचनादि

युष्मद्स्मत्सम्बन्धि भवति, भावे तु युष्मद्स्मद्भ्यामसामानाधिकर-

णयात् अन्यसम्बन्धी एव प्रत्ययस्तत्रापि क्रियायाः प्राधान्यात्

तस्याश्चैकत्वाद्भावे एकवचनमेव । ' रिः शक्याशीर्थं ' इति रिः

क्रियते कटः चैत्रेण । गम्यसे त्वं मैत्रेण । शय्यते मैत्रेण इत्यादीनि

उदाहृतव्यानि । क्रियेते क्रियन्ते । क्रियेत । क्रियताम् । अक्रि-

चत । भूयते त्वया । भूयेते भूयन्ते । भूयेत । भूयताम् । अभू-
यत् । चक्रे चक्राते चक्रिरे । चकृषे चकृद्वे ।

स्वरग्रहदशहन्भ्यः स्यसिजाशीःश्वस्तन्यां जिङ् वा
। ३ । ४ । ६९ ।

स्वरान्ताद् ग्रहादेश्च धातोः भावकर्मविहितासु स्यसिजाशीः—
श्वस्तनीषु परासु जिङ् वा भवति । कारिषीष्ट, कृषीष्ट । कारिता,
कृता । कारिष्यते, करिष्यते । अकारिष्यत, अकरिष्यत ।
चभूवे । भाविषीष्ट, भविषीष्ट । भाविता, भविता । भाविष्यते,
गविष्यते । अभाविष्यत, अभविष्यत ।

भावकर्मणोः । ३ । ४ । ६८ ।

भावकर्मविहितेऽद्यतन्याः सम्बन्धिनि तै परे धातोः निच्
भवति, तस्य च लुक् । अकारि अकारिषाताम्, अकृषाताम्
अकारिषत, अकृषत । अकारिष्ठाः, अकृष्याः । अभावि अभा-
विषाताम्, अभविषाताम् अभाविषत, अभविषत । गृह्यते ।
गृह्यत । गृह्यताम् । अगृह्यत । जगृहे । ग्राहिषीष्ट, ग्रहीषीष्ट ।
ग्राहिता, ग्रहीता । ग्राहिष्यते, ग्रहीष्यते । अग्राहिष्यत, अग्रही-
ष्यत । अग्राहि अग्राहिषाताम्, अग्रहीषाताम् । दृश्यते ।
दृश्येत । दृश्यताम् । अदृश्यत । दृशे । दर्शिषीष्ट, द्रक्षीष्ट ।
दर्शिता, द्रष्टा । दर्शिष्यते, द्रक्ष्यते । अदर्शिष्यत, अद्रक्ष्यत ।
अदर्शि अदर्शिषाताम्, अद्रक्षाताम् । हन्यते । हन्येत ।

हन्यताम् । अहन्यत । नन्नं नग्नाते नग्निरे । चानिपीष्ट,
 अधिपीष्ट । चानितासे, हन्तासे । चानिप्यते, हनिप्यते । अघ-
 निप्यत, अहनिप्यत ।

विणचि घन । ४ । ३ । १०१ ।

विणचि परं हन्तेर्नादेशो भवति । अघानि । अघानिपाताम्,
 'अघतन्यां वा त्वात्मने' इति वा वधादेशे अवधिपाताम् पक्षे
 अहसाताम् । 'अकर्मका अपि सोपसर्गाः सकर्मका भवन्ति'
 स्वामिना सुखमनुभूयते । लज्जाद्यर्था धातवोऽकर्मकास्तदुक्तम्—

“ लज्जासत्तास्थितिजागरणं वृद्धिक्षयभयजीवितमरणम् ।
 शयनक्रीडारुचिद्रीप्त्यर्थं धातुगणं तमकर्मकरुमाहुः ” ॥ १ ॥

लक्षणं त्वंतेषां फलव्यापारयोरावाराभेदेऽकर्मकत्वमाधारभेदे
 च सकर्मकत्वम्, तदुक्तम्—

“ फलव्यापारयोरेकनिष्ठतायामकर्मकः ।
 धातुस्तयोर्धर्मिभेदे सकर्मक उदाहृतः ” ॥ २ ॥

अन्यच्च—

“ धातोर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात् ।
 प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ” ॥ ३ ॥

एवं च लक्षणमन्यूह्य सकर्मकत्वमकर्मकत्वं च धातोर्वेदित-
 व्यमिति ।

किङ्कति यि श्य् । ४ । ३ । १०५ ।

किति ङिति च यादौ प्रत्यये शीङ्धातोः शयादेशो भवति । श्यते । श्येत । श्यताम् । अश्यत । शिश्ये । शायिषीष्ट, शायिषीष्ट । शायितासे, शयितासे । शायिष्यते, शयिष्यते । अशायिष्यत, अशयिष्यत । अशायि अशायिपाताम्, अशायिपाताम् अशायिपत, अशयिपत । अशायिष्ठाः, अशयिष्ठाः । भञ्ज्-भज्यते । अभज्यत ।

भञ्जेर्वाँ वा । ४ । २ । ४८ ।

भञ्जेर्वाँ परे उपान्त्यस्य नो लुग् वा भवति । अभानि, अभञ्जि । अभञ्जिपाताम्, अभञ्जाताम् वेदूत्वात् । जन्धातोः—

ये नवा । ४ । २ । ६२ ।

सनखनजनां ये किङ्कति परे आकागे वा भवति । जायते, जन्यते । जायेत, जन्येत । जायताम्, जन्यताम् । अजायताम्, अजन्यताम् । सायते, सन्यते । सायेत, सन्येत । सायताम्, सन्यताम् । असायत, असन्यत । खायते, खन्यते । खायेत, खन्येत । खायताम्, खन्यताम् । अखायत, अखन्यत । जज्ञे । अजनि अजनिपाताम् । सेने । असनि असनिपाताम् । चृल्ले । अखानि अखानिपाताम् ।

तनः क्ये । ४ । २ । ६३ ।

तन्वातोः क्ये परे आत्वं वा भवति । तायते, तन्यते ।
 तायेत, तन्येत । तायताम्, तन्यताम् । अतायत, अतन्यत ।
 अतानि । भाव्यते । भाव्येत । भाव्यताम् । अभाव्यत । भाव्या-
 च्चक्रे, भावयाम्बमूवे ।

अस्तेः सि ह्रस्वन्ति । ४ । ३ । ७३ ।

अस्तेः सकारस्य सादौ प्रत्यये परे लुग्, एति परे तु सस्य
 हो भवति । भावयामाहे भावयामासाते भावयामामिरे ।
 भावयिपीष्ट, भाविपीष्ट । भावयितासे, भावितासे । भावयिष्यते,
 भाविष्यते । अभावयिष्यत, अभाविष्यत । अभावि अभावयि-
 पाताम्, अभाविपाताम् । सन्नन्तात् वुभूष्यते । वुभूष्येत ।
 वुभूष्यताम् । अवुभूष्यत । वुभूषाच्चक्रे । अवुभूषि । यङन्तात्
 वोभूष्यते । वोभूष्येत । वोभूष्यताम् । अवोभूष्यताम् । वोभूष्या-
 च्चक्रे । अवोभूषि । यङ्लुगन्ताद् वोभूष्यते । वोभूष्येत । वोभूष्य-
 ताम् । अवोभूष्यत । वोभवाच्चक्रे । वोभाविपीष्ट, वोभविपीष्ट ।
 अवोभावि । स्तूयते । अस्तावि । ऋभानोः—‘ क्ययडाशर्ये ’
 इति गुणे अर्यते । आर्यत । आरे । आरिपीष्ट, ऋपीष्ट ।
 आरितासे, अरितासे । आरिष्यते, अरिष्यत । आरि । स्मर्यते ।
 स्मारिता, स्मर्ता । इज्यते । इंजे । यक्षीष्ट । यष्टासे । अयाजि ।

तपेः कर्त्रनुतापे च । ३ । ४ । ९१ ।

तपेः कर्मकर्तारि कर्तारि अनुतापे च लिच् न भवति ।

अन्ववातस कितवः स्वयमेव । साधुः तपांसि अतस । चैत्रेण
 अन्वतस । अन्ववातस पापः कर्मणा । अन्यत्र अतापि पृथ्वी
 राज्ञा । आदन्तानां धातूनाम् ' आत ऐः कृञ्जौ ' इत्यननैकारे
 आयादेशे च अदायि अदायिपाताम्, अदिपाताम् 'इश्च स्यादः'
 इतीः । दायिपीष्ट, दासीष्ट । दायिता, दाता । धीयते । धीयेत ।
 धीयताम् । अधीयत । अधायि अधायिपाताम्, अधिपाताम् ।
 धायिपीष्ट, धासीष्ट । शम्यते । शम्येत । शम्यताम् । अशम्यत ।
 अशमि 'मोऽकमि' इत्यादिना निषेधात् न वृद्धिः । ष्यन्तस्य तु-
 'शमोऽदर्शने' इति वा दीर्घे अशमि, अशामि ।

विरुणमोर्वा । ४ । ४ । १०६ ।

जौ र्णमि च परे लभधातोः स्वरात् परो नोऽन्तो वा
 भवति । लभ्यते । लभ्येत । लभ्यताम् । अलभ्यत । लेभे लेभाते
 लेभिरे । लब्धा लब्धारौ लब्धारः । लप्स्यते लप्स्येते लप्स्यन्ते ।
 अलम्भि, अलामि । यद्यपि सकर्मकाणां कर्मणि प्रत्ययः, तथापि
 द्विकर्मकत्वे नियमः, तदुक्तम्—

“गौणे कर्मणि दुह्यादेः प्रधाने नीहृकृपिवहाम् ।

बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मणां च निजेच्छया ॥१॥

प्रयोज्यकर्मण्यन्येषां ष्यन्तानां त्यादयो मताः ।” इति

गौः दुह्यते पयश्चरण, धुक्षीष्ट । अना ग्रामं नीयते । बोध्यते
 माणवकं धर्मः, माणवको वा धर्मम् । भोन्यते मात्रा माणवकमोदनः,

माणवको यौदनमित्यादयः । येषामकर्मकाणां योगे कालाद्यावा-
 राणां कर्माकर्म च सञ्ज्ञा युगपद् भवति, तेषां सत्यपि कर्मणि भावे
 प्रत्ययो भवति । माममाम्यते चैत्रेण कर्मसञ्ज्ञात्वाद् द्वितीया, अकर्म
 सञ्ज्ञात्वाच्च भावं प्रत्यय । मास आस्यते इत्यपि भवति, कर्म-
 सञ्ज्ञाया अपि सत्त्वेन सकर्मकत्वात् कर्मण्यपि प्रत्ययः । यदा तु
 कर्माकर्मसञ्ज्ञाया वैकल्पिकत्वाद् भवनं तदाऽऽधारत्वाद् अकर्मकत्वेन
 भाव एव प्रत्यय. मासे आम्यते । प्रयन्तात् प्रयोन्ये मासमास्यते
 माणवकश्चैत्रेण ।

इति भावकर्मप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ कर्मकर्तृप्रक्रिया ।

एकधातो कर्मक्रिययैकाकर्मक्रिये । ३ । ४ । ८६ ।

एकस्मिन् धातो मति पूर्वदृष्ट्या कर्मण्यया क्रियया एका
 अभिन्ना मंप्रति चाकर्मिका क्रिया यस्य कर्तुंस्तस्मिन् कर्तारि अर्थात्
 कर्मकर्तारि धातो क्रियात्मनेपदानि भवन्ति यथा पूर्वं विहितानि ।
 चैत्र ओदनं पचति तत्र मौक्यात् कर्तृव्यापारो न विवक्ष्यते तदा
 चैत्रः किमोदनं पचति ? ओदन स्वयमेव पच्यते इति भवति । एवं
 क्रियते । क्रियेत । क्रियताम् । अक्रियत । चक्रे । कृषीष्ट ।
 कर्तासे । करिष्यते । अकरिष्यत । अकारि । एकधाताविति किम् ?

चैत्रः ओदनं पचति, ओदनः स्वयमेव सिध्यति । कर्मक्रिययेति किम् ? चैत्र अतिना च्छिनत्ति, अग्निः स्वयमेव च्छिनत्ति । एकक्रियेति किम् ? खवत्युदकं कुण्डिका । कुण्डिकाया उदकं खवति । अकर्मक्रिय इति किम् ? भिद्यमानः कुशूलः पात्राणि भिनत्ति ।

पचि-दुहेः । ३ । ४ । ८७ ।

एकधातौ कर्मस्थक्रियया पूर्वदृष्टया अकर्मिकया वा सकर्मिकया एकक्रिये कर्मकर्तृरूपे कर्तरि आभ्यां धातुभ्यां निम्न्यात्मनेपदानि भवन्ति । पच्यते ओदन स्वयमेव । पच्येत । पच्यताम् । अपच्यत । पेचे । पक्षीष्ट । पक्ता । अपक्ष्यत । अपाचि । दुह्यते गौः स्वयमेव । दुह्येत । दुह्यताम् । अदुह्यत । दुदुहे । धुक्षीष्ट । दोग्धा । धोक्ष्यते । अधोक्ष्यत । अद्रोहि, अदुग्ध अग्ने विरूपो चक्ष्यते ।

न कर्मणा निच् । ३ । ४ । ८८ ।

पचिदुहिभ्यां कर्मणा योगे अनन्तरोक्ते कर्मकर्तृरूपे कर्तरि निच् न भवति । उदुम्बर फलं स्वयमेव पच्यते, अपरत । दुहघातोस्तु किरादौ पाठाद् निम्न्यनिषेधेन दुग्धे । धोक्ष्यते । अदुग्ध गौः पयः स्वयमेव । कर्मणेति किम् ? अपाचि ओदनः स्वयमेव । अनन्तरोक्ते इति किम् ? अपाचि उदुम्बरः फलं वायुना ।

रुधः । ३ । ४ । ८९ ।

रुधेरनन्तरोक्ते कर्तारि जिच् न भवति । अरुद्ध गौः स्वयमेव । अन्यत्र अरोवि गौर्गोपालकेन ।

स्वरदुहो वा । ३ । ४ । ९० ।

स्वरान्ताद् दुहेश्वानन्तरोक्ते कर्तारि जिच् वा भवति । अकृत, अकारि कटः स्वयमेव । अदुग्ध, अदोहि गौः स्वयमेव ।

णिस्तुश्यात्मनेपदाकर्मकात् । ३ । ४ । ९२ ।

ण्यन्तात् स्तुशिभ्यामात्मनेपदेऽकर्मकभ्यश्च कर्मकर्तारि जिच् न भवति । मैत्रः चैत्रेणौदनमपीपचत्, ओदनः स्वयमेवार्पीपचत् । प्राप्नोष्ट गौः स्वयमेव । उद्दिशिथियत् दण्टः स्वयमेव । व्यकृत कटः स्वयमेव ।

भूपार्यसनकिरादिभ्यश्च विक्र्यौ । ३ । ४ । ९३ ।

भूषार्थेभ्यः सन्नन्तेभ्यः किरादिभ्यो ण्यादिभ्यश्च कर्मकर्तारि विक्र्यौ न भवतः । अलंकुरते कन्या स्वयमेव । अलमकृत कन्या स्वयमेव । अचिकीर्षिष्ट कटः स्वयमेव । किरादि- किरते, अकीर्षि पांशुः स्वयमेव । अगीर्षे, गिरते वा प्राप्तः स्वयमेव । ण्यादि- कारयते कटः स्वयमेव । चोरयते गौः स्वयमेव । प्रस्तुते गौः स्वयमेव । उच्छ्रयते दण्टः स्वयमेव । आत्मनेपदाकर्मकस्य विक्र्यते सैन्धवाः स्वयमेव ।

करणक्रियया क्वचित् । ३ । ४ । ९४ ।

एकधातौ पूर्वदृष्टया करणात्पयया क्रियया धमिन्नाकर्मक्रिये
कर्त्तरि विक्रयात्मनेपदानि भवन्ति क्वचित् । परिवारयन्ते कण्टका
चूषं स्वयमेव । क्वचिदित्यत्र न साध्वसिः छिनत्ति ।

सृजः श्राद्धे विक्रयात्मने तथा । ३ । ४ । ८४ ।

सृज श्रद्धावति कर्त्तरि विक्रयात्मनेपदानि भवन्ति, यया पूर्व
विहितानि । असर्जि, सृज्यते, सृक्ष्यते मालां धार्मिकः । श्राद्ध
इति किम् ? व्यत्यसृष्ट माले मिथुनम् ।

तपेस्तपःकर्मकात् । ३ । ४ । ८५ ।

तप कर्मकात् तपते कर्त्तरि विक्रयात्मनेपदानि भवन्ति, तथा ।
तप्यते, तेपे, अन्वतप्त तप साधुः । तप इति किम् ? उत्तपति स्वर्णं
स्वर्णकार । कर्म इति किम् ? तप. साधुं तपति ।

कुपिरञ्जेव्याप्ये वा परस्मै च । ३ । ४ । ७४ ।

आभ्यां व्याप्ये कर्त्तरि शिद्धिपये परस्मैपदं वा भवति ।
तद्योगे च श्यः कुप्यति, कुप्यते वा पादः स्वयमेव । रज्यति, रज्यते
वा वस्त्रं स्वयमेव । व्याप्ये कर्त्तरीति किम् ? कुप्याति पादं रोगः ।

इति कर्मकर्तृप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ त्यादिविभक्त्यर्थप्रक्रिया ।

श्रुसद्वस्भ्यः परोक्षा वा । ५ । २ । १ ।

भूतार्थे वर्तमानेभ्य एभ्यो धातुभ्यः परोक्षा वा भवति ।
उपशुश्राव पक्षे उपाश्रौषीत्, उपाशृणोत् । उपससाद, पक्षे उपास-
दत्, उपासीदत् । अनुवास पक्षे अन्ववात्सीत्, अन्ववसत् ।

अद्यतनी । ५ । २ । ४ ।

भूतार्थाद् धातोरद्यतनी भवति । अरूपीत् ।

विशेषाविवक्षाव्यामिश्रे । ५ । २ । ५ ।

अनद्यतनादिविशेषस्याविवक्षायां व्यामिश्रणे च भूतार्थाद्
धातोरद्यतनी भवति । रामो वनमगमत् । अद्य ह्यो वाऽऽमुस्महि ।

रात्रौ वसोऽन्त्ययामास्त्रत्तर्यद्यं । ५ । २ । ६ ।

रात्रौ भूतार्थवृत्तेर्वसतेरद्यतनी भवति, स चेदयो यस्यां रात्रौ
भूतस्तस्या एवान्त्ययामं व्याप्य कर्तरि अस्वप्तरि सति भवति ।
अद्यतनेनैवान्त्ययामेनावच्छिन्नेऽद्यतने चेत् प्रयोगोऽस्ति, नाद्यत-
नान्तरे । अमुत्रावात्सम् । रात्रावन्त्ययामे मुहूर्तमपि स्वापे
अमुत्रावसमिति ।

अनद्यतने ह्यस्तनी । ५ । २ । ७ ।

आ न्याय्याद्भुत्यानादा न्याय्याच्च संवेशनादहुरुभयतः सार्ध-

रात्रं वा अद्यतन, तस्मिन्नसति भूतार्थाद् धातोर्ह्यस्तनी भवति ।
कटमकरोत् ।

ख्याते/दृश्ये । ५ । २ । ८ ।

ख्याते—लोकविज्ञाते प्रयोक्तुः शक्यदर्शने भूतानद्यतनेऽर्थे
वर्तमानाद् धातोर्ह्यस्तनी भवति । महात्मना गान्धिवक्त्रमोहनलालेन
निर्णीतमसहकारधोरणमुत्तीर्णमकरोत् नागपुरे भारतीया महा-
सभा । अरुणत् जर्मनसम्राट् फ्रान्सम् । ख्यात इति किम् । कटं
चकार । दृश्य इति किम् । रुरोध कोणिको विशालाम् ।

अयदि स्मृत्यर्थे भविष्यन्ती । ५ । २ । ९ ।

स्मृत्यर्थे धातावुपपदे सति भूतानद्यतनार्थे वर्तमानाद् धातो-
र्भविष्यन्ती भवति, न तु वद्योगे । स्मरसि मित्र ! स्वर्गे स्या-
स्याम । अयदि किम्—अभिजानासि मित्र ! यत् वाराणस्याम-
पसाम ।

वाऽऽकाङ्क्षायाम् । ५ । २ । १० ।

स्मृत्यर्थधातावुपपदे प्रयोक्तुः क्रियान्तराकाङ्क्षाया भूतानद्य-
तनार्थाद् धातोर्भविष्यन्ती वा भवति । स्मरसि मित्र ! काशीषाट-
शाखायां वत्स्याम, अवसाम वा; तत्र सह व्युत्पत्तिवादं पठिष्यामः,
अपठाम वा ।

ऊतास्मरणातिनिङ्घ्ये परोक्षा । ५ । २ । ११ ।

इतस्यापि कार्यस्यास्मरणे सति अत्यन्तनिङ्घ्यं वा गम्ये भूता-

नद्यतनार्याद् घातोः परोक्षा भवति । सुप्तोऽहं किञ्च विच्छाप ।
शत्रुञ्जये त्वयाऽकार्यं कृतम्, नाहं शत्रुञ्जयं जगाम ।

परोक्षे । ५ । २ । १२ ।

भूतानद्यतनपरोक्षार्याद् घातोः परोक्षा भवति । धर्मं दिदेश
तीर्थङ्करः ।

हृशब्दयुगान्तःप्रच्छये हस्तनी च । ५ । २ । १३ ।

हृशब्दप्रयोगे शश्वति च प्रयुक्ते पञ्चवर्षमध्ये प्रच्छये च
भूतानद्यतनं परोक्षेऽर्थं वर्तमानाद् घातोः हस्तनी परोक्षा च भवति ।
इति ह चकार, इति हान्करोत् । शश्वदकरोद्, शश्वन् चकार ।
विमगच्छस्त्रं सिद्धगिरिम् ? किं जगन्त्य त्वं सिद्धगिरिम् ? ।

अविवक्षिते । ५ । २ । १४ ।

भूतानद्यतने परोक्षे परोक्षत्वेनाविवक्षितेऽर्थे वर्तमानाद् घातो-
हस्तनी भवति । अहन् कंसं किञ्च वामुदेवः ।

वाऽद्यतनी पुरादौ । ५ । २ । १५ ।

भूतानद्यतने परोक्षे चापरोक्षे चाप्ये वर्तमानाद् घातोः
पुरादापुपपदे सति अद्यतनी वा भवति । अवात्सुरिह पुरा जैनाः
पक्षे अवसन्, ऊयुर्वा । तदाऽभाषिष्ट गौतमः, पक्षे अभाषत,
वभाषे ।

स्मे च वर्तमाना । ५ । २ । १६ ।

भूतानद्यतनार्थे वर्तमानाद् धातोः स्मे पुरादौ चोपपदे वर्तमाना
भवति । पृच्छति स्म- प्रश्नान् विजयधर्मसूरिम् । सन्तीह पुरा
जिनालयाः ।

ननौ पृष्टोक्तौ सद्भवत् । ५ । २ । १७ ।

ननाबुपपदे पृष्टस्य प्रतिवचने भूतार्थे वर्तमानाद् धातोः
वर्तमानेव वर्तमाना भवति । हे च्छात्र ! किमकार्षीः पाठम् ?,
ननु करोमि भो !, पाठं कुर्वन्तं मां पश्यत ।

नन्वोर्वा । ५ । २ । १८ ।

नन्वोरुपपदयोः पृष्टोक्तौ भूतार्थे वर्तमानाद् धातोर्वर्तमाना
वा भवति, सा च सद्भवत् । किमकार्षीः पठं मैत्र !, न करोमि
भोः ! न कुर्वन्तं मां पश्य, नाकार्षम् । नु करोमि, नु कुर्वाणं मां
पश्य, न्वकार्षम् ।

सति । ५ । २ । १९ ।

वर्तमानार्थाद् धातोर्वर्तमाना भवति । अस्ति । पठति ।
पचति । भक्षयति । अधीमहे । तिष्ठन्ति ।

भविष्यन्ती । ५ । ३ । ४ ।

भविष्यदर्थद् धातोर्भविष्यन्ती भवति । भोक्ष्यते । गमिष्यति
चैत्रः । पश्यते ।

अनद्यतने श्वस्तनी । ५ । ३ । ५ ।

नास्त्यद्यतनो यत्र तस्मिन्, अनद्यतने भविष्यदर्थे वर्तमानाद्
धातोः श्वस्तनी भवति । कर्ता । हर्ता । पक्ता । अनद्यतने

किम् ?—अद्य श्वो वा गमिष्यति ग्रामं चैत्रः । ' अत्र शोचनेऽपि ।
इयं तु कदा गन्ता यैवं पादौ निवृत्ते ।

पुरा—यावतोर्वर्तमाना । ५ । ३ । ७ ।

अनयोरुपपदयोः भविष्यदर्याद् घातोर्वर्तमाना भवति । पुरा
मुञ्चते । यावद् मुञ्चते ।

कदाकदा निवा । ५ । ३ । ८ ।

अनयोरुपपदयोर्भविष्यदर्याद् घातोर्वर्तमाना वा भवति । कदा
मुञ्चते, मोक्ष्यते, भोक्ता । कर्हि मुञ्चते, मोक्ष्यते, भोक्ता ।

किञ्चित्ते लिप्सायाम् । ५ । ३ । ९ ।

स्यादिविभक्त्यन्तम्य उतरङ्गमान्तस्य च किमो वृत्तं
किञ्चित्तम्, तस्मिन्नुपपदे प्रदुर्लिप्सायां गम्यायां भविष्यदर्याद्
घातोर्वर्तमाना वा भवति । को भवतां भिक्षां ददाति, दास्यति,
दाता वा । कतमो भवतां भिक्षां ददाति, दास्यति, दाता वा ।
किञ्चित्त इति किम् ?—भिक्षां दास्यति । लिप्सायामिति किम् ?—
कः पुरं यास्यति ।

लिप्स्यसिद्धौ । ५ । ३ । १० ।

लभ्युमिष्यमाणाद् भक्तादेः फलादाप्तौ गम्यायां भविष्यदर्याद्
घातोर्वर्तमाना वा भवति । यो भिक्षां ददाति, दास्यति, दाता वा;
स स्वर्गलोकं याति, यास्यति, याना वा ।

पञ्चम्यर्थहेतौ । ५ । ३ । ११ ।

पञ्चम्या अर्थं प्रपादिस्तस्य हेतुरुपाध्यायागमनादि, तस्मि-
न्नर्थे भविष्यत्कालिके वर्तमानाद् धातोर्वर्तमाना वा भवति ।
उपाध्यायश्चेदागच्छति, आगमिष्यति, आगन्ता वा, अथ त्व
भगवतीमधीष्व ।

सप्तमी चोर्ध्वमौहूर्तिके । ५ । ३ । १२ ।

मुहूर्तादूर्ध्वं भव ऊर्ध्वमौहूर्तिक, तस्मिन् पञ्चम्यर्थहेतौ
वत्स्यर्थे वर्तमानाद् धातोः सप्तमी वर्तमाना च वा भवति
ऊर्ध्वं मुहूर्तात् चेदुपाध्याय आगच्छेत्, आगच्छति, आगमिष्यति,
आगन्ता वा, अथ त्व नन्दिमधीष्व ।

सत्सामीप्ये सद्बद्ध वा । ५ । ४ । १ ।

समीपमेव सामीप्यम्, वर्तमानस्य सामीप्ये भूते भविष्यति
कार्ये वर्तमानाद् धातो वर्तमाना इव प्रत्यया वा भवन्ति । क्त्वा
वत्स । आगतोऽसि ? अयमागच्छामि, आगच्छन्तमेव मा वित्त ।
पक्षे अयमागमम्, आगच्छम् । कदा चैत्र । गमिष्यसि ? एष
गच्छामि, गच्छन्तमेव मा जानीत । पक्षे गमिष्यामि, गन्तास्मि,
गमिष्यन्त मा जानीत ।

भूतवच्चाशस्ये वा । ५ । ४ । २ ।

अनागतस्यार्थस्य प्राप्तुमिच्छा आशसा तद्विषय आशस्य,
तदर्थान् धातोर्भूतवत् सद्बद्ध प्रत्यया भवन्ति । उपाध्यायश्चेदागमत्,
एते तर्कमध्यगीप्सहि । उपाध्यायश्चेदागच्छति, एते तर्कमधीमहे ।

पक्षे उपाध्यायश्चेद्भागमिष्यति, आगन्ता वा; एते तर्कमज्येष्यामहे,
अज्येताम्पहे वा ।

शिप्राशंसार्थयोर्भविष्यन्ती-सप्तम्यौ । ५ । ४ । ३ ।

शिप्राशंसार्थयोर्लपद्वयोराशंस्यार्थाद् वातोः यथासंख्यं मदि-
प्यन्तीसप्तम्यौ भवतः । उपाध्यायश्चेद् आगच्छति, आगमत्,
आगमिष्यति, आगन्ता वा; तदा शीघ्रं शिप्रम् आशु एते
मिद्वान्तमज्येष्यामहे । उपाध्यायश्चेद्भागच्छति, आगमिष्यति,
आगमत्, आगन्ता वा; आशंसे, सम्भावये युक्तोऽवीर्यीय ।

सम्भावने सिद्धवत् । ५ । ४ । ४ ।

हेतोः सामर्थ्यस्य श्रद्धा सम्भावनम्, तस्मिन् विषयेऽसिद्धेऽपि
वस्तुनि सिद्धवत् प्रत्यया भवन्ति । समये चेत् प्रयन्नोऽभूद्
उद्भूवन् विभूतयः ।

नानद्यवनः प्रवन्यासत्योः । ५ । ४ । ५ ।

घातव्यस्य प्रवन्धे आसत्तौ च गम्यमानायां वानोरनद्यवन-
विहित. प्रत्ययो न भवति । यानज्वावं श्रुतामत्रमदान्, दास्यति
वा । यद्विद्वं पशुपणापर्व अनिदान्तमेतस्मिन् जिनोत्मवः प्रावर्दिष्ट ।
येयं पौर्णमासी आगामिनी, एतस्या निनक्रयाणहोस्तवः
प्रवर्तिष्यते ।

एष्यत्यर्थौ देशस्वावाग्भागे । ५ । ४ । ६ ।

देशस्य योऽवविस्तद्वाचिन्युपपदे देशम्यैवावाग्भागे च

एष्यदर्धस्तत्र वर्तमानाद् धातोः अनद्यतनविहितः प्रत्ययो न भवति ।
योऽयमध्वा गन्तव्यः, आ शत्रुञ्जयात् तस्य यदवरं बलभ्यास्तत्र
द्विर्भोक्ष्यामहे मोदकान् ।

कालस्यानहोरात्राणाम् । ५ । ४ । ७ ।

कालस्य योऽवधिस्तद्वाचिन्युपपदे कालस्यैवार्वाग्भागे यो
भविष्यदर्धस्तस्मिन् वर्तमानाद् धातोरेनद्यतनविहितः प्रत्ययो न
भवति । न चेत् सोऽर्वाग्भागोऽहोरात्राणाम् । योऽयमागामी,
संवत्सरस्तस्य यदवरमाग्रहायण्यास्तत्र जिनपूर्णां करिष्यामः ।
अनहोरात्राणामिति किम् ?—योऽयं मास आगामी तस्य
योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्र युक्ता द्विरध्येतास्महे ।

परे वा । ५ । ४ । ८ ।

कालस्य योऽवधिस्तद्वाचिन्युपपदे कालस्यैवानहोरात्रसम्ब-
न्धिनि परे भागे य एष्यदर्धस्तद्वृत्तेर्धातोरेनद्यतनविहितः प्रत्ययो
वा न भवति । आगामिनः संवत्सरस्याग्रहायण्याः परस्ताद् द्विः
भाष्यमध्येष्यामहे, अध्येतास्महे वा ।

सप्तम्यर्थे क्रियातिपत्तौ क्रियातिपत्तिः । ५ । ४ । ९ ।

सप्तम्या अर्थाः निमित्तं हेतुफलकथनादिसामग्री । कुतश्चिद्
वैगुण्यात् क्रियाऽनभिनिर्गत्तौ सत्यामेष्यदर्धाद् धातोः सप्तम्यर्थे क्रिया-
तिपत्तिर्भवति । असहकारः सम्पूर्णतयाऽपविष्यद् न परदेशिरान्य-
मस्मिन् वषेऽप्यास्यत् ।

भूते । ५ । ४ । १० ।

भूतार्याद् घातोः क्रियातिपत्तौ सत्यां सप्तम्यर्थे क्रियातिपत्तिर्भवति । दृष्टो मयाऽन्नार्यां चक्रम्यमाणस्तत्र पुत्रोऽपरश्चातिव्ययीः । यदि स तेन दृष्टोऽभविष्यदुताभोक्ष्यत, अप्यभोक्ष्यत ।

वोतात् । ५ । ४ । ११ ।

‘ सप्तम्युताप्योर्वाङ्गे ’ इति सूत्रे यदुतशब्दकथनं ततः प्राक् सप्तम्यर्थे क्रियातिपत्तौ सत्या भूतार्याद् घातोर्वा क्रियातिपत्तिर्भवति । कथं नाम संयत. सन्ननागाढे तत्र भवान् अत्रल्ल असेविष्यत, विग्ग् गर्हामहे । पक्षे कथं सेवेत, विग्ग् गर्हामहे । उतान् प्रागिति किम्?— कालो यद्भोक्ष्यत भवान् ।

क्षेपेऽपिजात्वोर्वर्तमाना । ५ । ४ । १२ ।

अपिजात्वोरुपपदयोः क्षेपे गम्ये वातोर्वर्तमाना भवति । अपि तत्रभवान् जन्तून् हिनस्ति । जातु तत्रभवान् भूतानि हिनस्ति, विग्ग् गर्हामहे ।

कथमि सप्तमी च वा । ५ । ४ । १३ ।

कथशब्दे उपपदे क्षेपे गम्ये घातोः सप्तमी वर्तमाना च वा भवति । कथं नाम तत्र भवान् विदेशभवं क्वं धारयेत्, धारयति वा, गर्हामहे अन्याय्यमेतत् । पक्षे अदीघरत्, अधारयत्, धारयत्-उकार, धारयिता, धारयिष्यति । अत्र सप्तमीनिमित्तमस्तीति भूते क्रियातिपत्तने वा क्रियातिपत्तिः । कथं नाम तत्रभवान् विदेशमन्

वल्लभधारयिष्यत् । पक्षे यथाप्राप्तम् । भविष्यति क्रियातिपत्तने तु नित्यमेव क्रियातिपत्तिः । कथं नाम तत्रभवान् विदेशभवं वल्लभधारयिष्यत् ।

किंवृत्ते सप्तमीभविष्यन्त्यौ । ५ । ४ । १४ ।

किंवृत्ते उपपदे क्षेपे गन्धे धातोः सप्तमीभविष्यन्त्यौ भवतः । किं तत्रभवान् अनृतं ब्रूयात्, वक्ष्यति वा । को नाम, कतरो नाम, क्तमो नाम, यस्मै तत्रभवाननृतं ब्रूयात्, वक्ष्यति वा ।

अश्रद्धाऽमर्षेऽन्यत्रापि । ५ । ४ । १५ ।

अकिंवृत्ते किंवृत्ते चोपपदेऽश्रद्धाऽमर्षयोः गन्धमानयोः सप्तमीभविष्यन्त्यौ भवतः । न श्रद्धे, न सम्भावयामि तत्रभवान् नाम अदत्तं गृहीयात्, ग्रहीष्यति वा । न श्रद्धे किं तत्रभवान् अदत्तमाद्रीत, आद्राम्यते वा । न मर्षयामि, न क्षमे तत्रभवानदत्तं गृहीयात्, ग्रहीष्यति वा ।

किंकिलास्त्यर्थयोर्भविष्यन्ती । ५ । ४ । १६ ।

किंकिले अस्त्यर्थे चोपपदेऽश्रद्धाऽमर्षयोर्गन्धमानयोः भविष्यन्ती भवति । न श्रद्धे, न सम्भावयामि किंकिल नाम तत्रभवान् परदारान् उपहरिष्यते । न श्रद्धे, न मर्षयामि अस्ति नाम, भवति नाम, विद्यते नाम तत्रभवान् परदारानुपकरिष्यते ।

जातु-प्रदु-यदा-यदौ सप्तमी । ५ । ४ । १७ ।

एषूपपदेषु अश्रद्धाऽमर्षयोः घातोः सप्तमी भवति । न श्रद्धे, न क्षमे जातु तत्रभवान् सुरां पिबेत् । एवं यद् यदा यदि सुरां पिबेत् ।

क्षेपे च यच्च-यत्रे । ५ । ४ । १८ ।

यच्चयत्रयोरुपपदयोः क्षेपे अश्रद्धाऽमर्षयोश्च घातोः सप्तमी भवति । यच्च यत्र वा तत्रभवान् अस्मान् आक्रोशेत् । न श्रद्धे, न क्षमे यच्च यत्र वा तत्रभवान् परपरिवारं कथयेत् ।

चित्रे । ५ । ४ । १९ ।

आश्चर्ये गम्ये यच्च-यत्रयोरुपपदयोः सप्तमी घातोः भवति । चित्रमांश्चर्यं यच्च यत्र वा तत्रभवान् असेव्यं सेवेत ।

क्षेपे भविष्यन्त्ययदौ । ५ । ४ । २० ।

यच्चयत्राम्यामन्यस्मिन्नुपपदे चित्रे गम्ये घातोः भविष्यन्ती भवति, न तु यदिशब्दे । चित्रमाश्चर्यमन्धो नाम गिरिमारोक्ष्यति ।

सप्तम्युताप्योर्वाडे । ५ । ४ । २१ ।

वादाययोस्ताप्योर्वाडपदयोः घातोः सप्तमी भवति । उत कुर्याद् अपि वा । वाड इति क्रिम् ?—उत दण्डः पतिष्यति । अपिषाण्यति द्वारम् ।

सम्भावनेऽलमर्थे तदर्पानुक्तौ । ५ । ४ । २२ ।

अलमोऽर्थे शस्तौ, यत् सम्भावनं तस्मिन् गम्ये अलमर्षाण्ये-
स्याप्रयोगे घातोः सप्तमी भवति । अपि मासमुपवसेत् । अलमर्ष इति

किम् ?—निदेशस्थायी मे चैत्रः प्रायेण यास्यति । तदर्थावृत्ता-
विति किम् ?—शक्तः सिद्धपुत्रो धर्मं करिष्यति ।

अयदि श्रद्धाधातौ नवा । ५ । ४ । २३ ।

सम्भावनायें धातावुपपदेऽल्लमर्थविषये सम्भावने गन्धे धातोः सप्तमी
वा भवति, न तु यच्छब्दे । श्रद्धे, संभावयामि मुञ्जीत भवान्,
पक्षे भोक्ष्यते, अमुङ्क्त, अमुक्त । अयदीति किम् ? सम्भावयामि
यद् मुञ्जीत भवान् । श्रद्धाधाताविति किम् ?—अपि शिरसा पर्वतं
भिन्ध्यात् ।

सतीच्छार्थात् । ५ । ४ । २४ ।

सदर्थे इच्छार्थाद् धातोः सप्तमी वा भवति । इच्छेत्, इच्छति ।

वत्स्यति हेतुफले । ५ । ४ । २५ ।

हेतुभूते फलभूते च भविष्यत्कालार्थे वर्तमानाद् धातोः सप्तमी
वा भवति । यदि गुरुतुपासीत शाखान्तं गच्छेत् । यदि गुरुतुपा-
सिष्यते, शाखान्तं सगमिष्यति । वत्स्यतीति किम् ? दक्षिणेन चेद्
याति शकटं न पर्याभवति ।

कामोन्नतावकचिति । ५ । ४ । २६ ।

इच्छाप्रवेदनगन्धे सप्तमी भवति, न तु उचितप्रयोगे । कामो
मे मुञ्जीत भवान् । अकचितीति किम् ? कचिद् जीवति मे
मत्ता ।

इच्छार्थे सप्तमीपञ्चम्यौ । ५ । ४ । २७ ।

इच्छार्थं धातावुपपदे कामोक्तौ . गम्यमानायां धातोः सप्तमी-
पञ्चम्यौ भवतः । इच्छामि मुञ्जीत, मुञ्जतां वा भवान् ।

विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थने । ५ । ४ । २८ ।

विध्यादिविशिष्टेषु कर्तृकर्मभावेषु प्रत्ययार्थेषु धातोः सप्तमीपञ्चम्यौ
भवतः । विधिः—क्रियायां प्रेरणा । कटं कुर्यात्, करोतु भवान् ।
प्रेरणायामेव यस्यां प्रत्याख्याने प्रत्यवायस्तत्त्रिमन्त्रणम् द्विमन्त्र्य-
मावश्यकं कुर्यात्, करोतु वा । यत्र प्रेरणायामेव प्रत्याख्याने
कामचारस्तदामन्त्रणम् । इह आसीत्, आस्तां भवान् । सत्कारपूर्विका
प्रेरणाऽधीष्टम् क्तं रक्षतु, रक्षेत् । संप्रश्नः—सन्प्रधारणा । किन्तु भोः
पूज्याः ! अहं व्याकरणमधीयीय, अध्ययै; उत सिद्धान्तमधीयीय,
अध्ययै । प्रार्थनं यात्रा । प्रार्थना मे तर्कमधीयीष, अध्ययै ।

प्रेषानुज्ञाऽवसरं कृत्य—पञ्चम्यौ । ५ । ४ । २९ ।

प्रेषादिविशिष्टे कर्त्तृदाक्ये कृत्याः पञ्चमी च भवन्ति । न्य-
त्कारपूर्विका प्रेरणा प्रेषः । भवता खलु कटः कार्यः । भवान् कटं
करोतु । भवान् हि प्रेषितोऽनुज्ञातः, भवतोऽवसरः कटकरणे ।

सप्तमी चोर्ध्वमौर्ध्वतिके । ५ । ४ । ३० ।

प्रेषादिषु गम्येषु ऊर्ध्वमौर्ध्वतिके च वर्तमानाद् धातोः सप्तमी-
पञ्चम्यौ कृत्याश्च भवन्ति । ऊर्ध्वं मुहूर्तात् कटं कुर्यात्, करोतु, कटः
कृत्यश्च । भवान् हि प्रेषितः, अनुज्ञातः, भवतोऽवसरः कटकरणे ।

सप्तमी पञ्चमी । ५ । ४ । ३१ ।

५. स्म उपपदे प्रैपादिषु गम्येषु ऊर्ध्वमौहूर्तिकाद् धातोः पञ्चमी भवति । ऊर्ध्वं मुहूर्ताद् भवान् कटं करोतु स्म । भवान् हि प्रेषितो-
ऽनुज्ञातः; भवतोऽवसरः कटकरणे ।

अधीष्टौ । ५ । ४ । ३२ ।

स्मे उपपदेऽध्यपणायां गम्यमानायां धातोः पञ्चमी भवति ।
अङ्ग स्म हे विद्वन् ! अणुव्रतानि रक्ष ।

सप्तमी यदि । ५ । ४ । ३४ ।

यच्छब्दप्रयोगे कालाटिगूपपदेषु धातोः सप्तमी भवति । कालो
यद् अधीयीत भवान् । वेला यद् मुञ्जीत । समयो यच् छयीत ।

आशिष्याशीः—पञ्चम्यौ । ५ । ४ । ३८ ।

आशीर्विशिष्टार्थादाशी — पञ्चम्यौ भवतः । जीयात् भवान् ।
जयतु राजन् । आशिपीति किम् ? चिरं जीवति सिद्धपुत्र ।

माहन्यद्यतनी । ५ । ४ । ३९ ।

माडि उपपदे धातोरद्यतनी भवति । मा कार्पीत् । मा गमः ।

सस्मे ह्यस्तनी च । ५ । ४ । ४० ।

स्मयुक्ते माडि उपपदे धातो ह्यस्तन्यद्यतन्यौ भवतः । मा
रूप करोत्, मा स्म कार्पीत् ।

धातोः सम्बन्धे प्रत्ययाः । ५ । ४ । ४१ ।

धात्वर्णानां सम्बन्धे विशेषणविशेष्यभावे सति अययाकालमपि

प्रत्यया भवन्ति । विश्वदूधा अस्याः पुत्रो भविता । भावि कृत्य-
मासीत् । गोमान् आसीत् ।

भृशाभीक्ष्ण्ये हिस्वौ यथाविधि तत्रमौ
च तद्गुप्पदि । ५ । ४ । ४२ ।

भृशाभीक्ष्ण्ये सर्वकालार्थे वर्तमानाद् धातोः सर्वविभक्तिसर्ववच-
नविषये हिस्वौ भवतः, यस्मादेव धातोर्यस्मिन्नेव कारके हिस्वौ तत्का-
रकविशिष्टस्यैव तस्यैव धातोः अनुप्रयोगे सति । तथा पञ्चम्या एव
तत्रमौ तयोः सम्बन्धिनि बहुत्वविशिष्टे युष्मदर्थे हिस्वौ च भवतः,
यथाविधि धातोः सम्बन्धेऽनुप्रयोगे सति । लुनीहि लुनीहि इत्येवायं
लुनाति, इमौ लुनीत, इमे लुनन्ति । त्वं लुनासि, युवां लुनीयः, यूयं
लुनीय । पक्षे लुनीत लुनीतेति यूयं लुनीय । अहं लुनामि, आवां
लुनीवः, वयं लुनीम । लुनीहि लुनीहि इत्येवमयं लविष्यति, अला-
वीदित्यादीन्यपि । अधीष्व अधीष्व इत्येवायमधीते, अधीयाते,
अधीयते । अधीषे, अधीयाथे । युष्मद्बहुत्वं तु अधीष्व अधीष्व
इति यूयमधीष्वे वा अधीष्वमधीष्वमिति यूयमधीष्वे इति प्रयोग-
द्वयम् । अधीषे अधीवहे अधीमहे । यथाक्वीति क्रिम् ! लुनीहि
लुनीहीत्येवायं लुनीते । छिनत्ति लूयते इति धातोः सम्बन्धे न भवति ।

प्रचये नवा सामान्यार्थस्य । ५ । ४ । ४३ ।

धात्वर्थानां सगुचये गम्ये सामान्यार्थस्य धातोः सम्बन्धे
सति धातोः परौ हिस्वौ तत्रमौ च तद्गुप्पदि वा भवतः ।

वप, लुनीहि, पुनीहि इत्येव यतते यत्यते वा । सूत्रमधीष्व, निर्युक्ति-
मधीष्व, भाष्यमधीष्व इति अधीते, पठ्यते । पक्षे सूत्रमधीते, निर्यु-
क्तिमधीते, भाष्यमधीते इत्येव, अधीते पठ्यते । त्रीहीन् वपत
लुनीत पुनीतेत्येव यतध्वे । त्रीहीन् वप लुनीहि पुनीहीत्येव चेष्टध्वे
पक्षे त्रीहीन् वपथ लुनीथ पुनीथ इत्येव यतध्वे । सूत्रमधीध्वम्, निर्यु-
क्तिमधीध्वम्, चूर्णमधीध्वमित्येवाधीध्वे पक्षे सूत्रमधीध्वे, निर्यु-
क्तिमधीध्वे, भाष्यमधीध्वे इत्येव अधीध्वे । सामान्यार्थस्येति किम् ३
त्रीहीन् वप लुनीहि पुनीहि इत्येव वपति लुनाति पुनातीति मा भूत् ।

इति विभक्त्यर्थप्रक्रिया समाप्ता ।

इत्याख्यातप्रक्रिया ।

इति समाप्ता श्रीधर्मदीपिकाया द्वितीया वृत्तिः ।

नमो नमः श्रीप्रमुवर्मसूर्यं ।

अथ कृदन्तप्रक्रिया ।

अथ कृत्प्रत्ययान्तर्गता कृत्यप्रक्रिया ।

आ तुमोऽयादिः कृत् । ५ । १ । १ ।

तुमभिःप्राप्य त्यादिं वर्जयित्वा ये प्रत्ययास्तं कृतसंज्ञका भवन्ति । घनवात्यः ।

ऋवर्णव्यञ्जनान्ताद् घ्यण् । ५ । १ । १७ ।

ऋवर्णान्ताद् व्यञ्जनान्ताच्च घातोः घ्यण् भवति । कृत्यत्वात् 'तत्साप्यानाप्याद्' इति कर्मणि भावे च क्रियते यत् तत् कार्यम् । पच्यते इति पात्रयम् 'क्तेऽनिटश्चजोः कर्णौ' इति सूत्रेण चस्य कत्वम् ।

पाणिसमवाभ्यां सृजः । ५ । १ । १८ ।

आभ्यां सृज्घातोः घ्यण् भवति । पाणिभ्यां सृज्यते पाणि-सर्गा रञ्जुः, समवसर्गा ।

उवर्णादावश्यकै । ५ । १ । १९ ।

उवर्णान्तादावश्यकै गम्ये घ्यण् भवति । अवश्यं भुयते अवश्यमाव्यम् ।

आमुयुवपिरपिढपिन्नपिडिपिदभिचम्यानमः । ५ । १ । २० ।

आङ्पूर्वाभ्यां सुप्रमाभ्यां यौत्यादेश्च घ्यण् भवति । आसा-
व्यम् । पाव्यम् । वाप्यम् । राप्यम् । लाप्यम् । त्राप्यम् ।
डेप्यम् । दाभ्यम् । आचान्यम् ।

वाऽऽधारेऽमावस्या । ५ । १ । २१ ।

अमापूर्वाद् वसधातोः आधारे घ्यण् भवति, ह्रस्वश्च वा ।
अमा सह वसतः सूर्याचन्द्रमसौ यस्यां तिथौ सा अमावस्या,
अमावास्या वा तिथिः ।

संचायकुण्डपाय्यराजसूयं क्रतौ । ५ । १ । २२ ।

एते क्रतावर्ये घ्यणप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । संचाय्यः । कुण्डेन
पीयते यस्मिन् स कुण्डपाय्यः । राजभिः सूयते राजसूयः यज्ञः ।

प्रणाद्यो निष्क्रामासम्भते । ५ । १ । २३ ।

प्रपूर्वाद् नयतेः घ्यण्भायादेशश्च भवतः, निष्क्रामेऽसम्भते
चार्ये । प्रणाप्यः शिष्यः, चौरौ वा ।

घाद्यापाय्यसानाय्यनिकाय्यमृगमानहविर्निवासे । ५ । १ । २४ ।

एते ऋगाद्येषु घ्यणन्ता यथासंख्यं निपात्यन्ते । घाद्या
ऋद् । पाय्यं मानम् । सानाय्यं हविः । निकाय्यो निवासः ।

परिचाद्योपचायानाय्यसमूहचित्यमग्नौ । ५ । १ । २५ ।

एते अग्नावर्ये निपात्यन्ते । परिचाय्यः, उपचाय्यः,
आनाय्यः, समूहः, चित्योऽग्निः ।

याज्या दानर्चि । ५ । १ । २६ ।

करणेदानर्च्यभिधेयायां यञ्घातोः घ्यण् निपात्यते । याज्या ।

तव्यानीयौ । ५ । १ । २७ ।

घातोः परौ भावे कर्मणि एतौ भवतः । कर्तव्यम् । हर्तव्यः
पठनीयम् ।

य एच्चातः । ५ । १ । २८ ।

स्वरान्ताद् घातोः यः प्रत्ययो भवति, आकारस्य चकारः ।
चेयम् । हेयम् । धेयम् । देयम् । पेयम् ।

शक्तिक्वचितियतिगसिसहियजिभजिपवर्गात् । ५ । १ । २९ ।

एभ्यः पवर्गान्तेभ्यश्च घातुभ्यो यो भवति । शक्यः ।
तम्यम् । चत्यः । यत्यः । शम्यः । सद्यम् । यन्यम् । मन्यम्
तप्यम् । गम्यः ।

क्षय्य-जय्यौ शक्तौ । ४ । ३ । २० ।

एतौ शक्तौ गम्यमानायां यान्तौ निपात्येते । क्षय्यो व्याधिः ।
जय्यः शत्रुः । शक्ताविति किम् ? क्षय्यं पापम् । जेयं मनः

क्रय्यः क्रयार्थे । ४ । ३ । २१ ।

क्रयार्थे क्रय्य इति निपात्यते । क्रय्यः गौः । क्रय्यो इति
किम् ? क्रयं धान्यं न च प्रसारितम् ।

यममदगदोऽनुपसर्गात् । ५ । १ । ३० ।

उपसर्गरहितेभ्य एभ्यो यः प्रत्ययो भवति । यम्यम् ।
मद्यम् । गद्यम् ।

चरेराहस्त्वगुरौ । ५ । १ । ३१ ।

अनुपसर्गाच्चरतेः आङ्पूर्वात् तु अगुरावर्थे यो भवति ।
चर्यः । आचर्यो देशः । गुरौ तु आचार्यः ।

वर्मोपसर्गावद्यपण्यमुपेयर्तुमर्तागर्ध्विक्रेये । ५ । १ । ३२ ।

उपेयादिष्वर्थेऽन्तं यथासंख्यं निपात्यन्ते । वर्मा कन्या ।
उपसर्गा गौः । अवद्यं गर्हाम् । पण्या गौः ।

स्वामिवैश्येऽर्थः । ५ । १ । ३३ ।

स्वामिवैश्ययोर्वाच्ययोः ऋधातोः यः प्रत्ययो भवति । अर्थः
स्वामी, वैश्यः । आर्योऽन्यः ।

वह्यं करणे । ५ । १ । ३४ ।

वहेः करणे यो भवति । वह्यं शकटम् । अन्यत्र वाह्यम्,

नाम्नो वदः क्यप् च । ५ । १ । ३५ ।

अनुपसर्गाद् नाम्नः पराद् वदतेः क्यप्यौ भवतः । ब्रह्मोद्यम् ।
ब्रह्मवद्यम् । 'भावे हत्याभूयौ निपात्यौ' ब्रह्महत्या, देवभूयम् ।

अग्निचित्या । ५ । १ । ३७ ।

अग्नेः परात् स्त्रीभावे चिनोतेः स्यञ् भवति । अग्निचित्या ।

स्वैय-मृषोद्ये । ५ । १ । ३८ ।

एतौ क्यञ्न्तौ साधू भवतः । स्वैयम् । मृषा उद्यते मृषोद्यम् ।
कुप्यभिद्योध्यसिध्यतिप्यपुप्ययुग्याज्यमूर्यं नाम्नि । ५ । १ । ३९ ।

एते सन्दायां क्यवन्ता निपात्यन्ते । कुप्यं धनम् । भियः
उद्ध्यः । सिध्यः । तिप्यः । पृथ्यः । मुग्यं वाहनम् । आन्यं
घृतम् । सूर्यो रविः ।

दृष्ट्वास्तुजुपैतिशामः । ९ । १ । ४० ।

एभ्यः क्यञ् भवति । आदृत्यः । आदृत्यः । स्तृत्यः ।
गृप्यः । इत्यः । शिप्यः ।

ह्रस्वस्य तः पितृकृति । ४ । ४ । ११३ ।

ह्रस्वान्तस्य घातोः पिति कृति परे तोऽन्तो भवति । तथा
चोदाहृतानि ।

ऋदुपान्त्यादकृपिचृद्वचः । ९ । १ । ४१ ।

कृपिचृतिऋचिर्वर्जिताद् ऋदुपान्त्याद् घातोः क्यञ् भवति ।
वृत्यम् । गृथ्यम् । वृथ्यम् । अकृपीत्यादि क्तिम् । कल्प्यम् ।
वर्त्यम् । अर्च्यम् ।

कृष्टपिमृजिशंसिगुहिदुहिजपो वा । ९ । १ । ४२ ।

एभ्यः क्यञ् वा भवति । कृत्यं, कार्यम् । वृप्यं, वर्प्यम् ।
मृन्यं, मार्ग्यम् । शस्यं, शंस्यम् । गुह्यं, गोह्यम् । दुह्यं, दोह्यम् ।
जप्यं, जाप्यं वा ।

जिविपून्यो हलिमुञ्जकल्के । ९ । १ । ४३ ।

जयतेः विपूर्वाभ्यां पूनीभ्यां च ययासंख्यं हलिमुञ्जकल्करूपेषु
कर्मसु वाच्येषु क्यञ् भवति । जित्यो हलिः । विपुयो मुञ्जः ।
विनीयः कल्कः ।

पदास्वैरिवाद्यापक्ष्ये ग्रहः । ५ । १ । ४४ ।

एष्वर्थेषु वाच्येषु गृह्णाते क्यञ् भवति । प्रगृह्य पदम् ।
गृह्या परतन्त्रा । ग्रामगृह्या चाद्या इत्यर्थ । गुणगृह्या गुण-
पक्ष्या इत्यर्थ ।

भृगोऽसञ्ज्ञायाम् । ५ । १ । ४५ ।

असञ्ज्ञाया भृग क्यञ् भवति । भृत्यो योज्य । मन्नाया
तु भार्या पत्नी ।

समो वा । ५ । १ । ४६ ।

सम्पूर्वाद् भृग क्यञ् वा भवति । सम्भृत्य, सम्भार्य ।

ते कृत्याः । ५ । १ । ४७ ।

न्यणू तन्व्य अनीय य क्यञ् एते प्रत्यया कृत्यास्त्विहा
भवन्ति । एते सस्मृतात् कर्मणि, अस्मृताद्विशितकर्मकाद्य भावे
भवन्ति, तैवोदाहृता ।

इति कृत्यप्रत्ययान्तर्गता कृत्यप्रक्रिया समाप्ता ।

अथ कृत्यभिन्नकृतप्रत्ययप्रक्रिया ।

बहुलम् । ९ । १ । २ ।

निर्दिष्टार्थादन्यस्मिन्नर्थे कृतप्रत्यया बहुलं भवन्ति । पादाभ्यां ह्रियते पादहारकः । मृह्यते आत्माऽनेन मोहनीयं कर्म । सम्प्रदीयतेऽस्मै सम्प्रदानम् ।

कर्तरि । ९ । १ । ३ ।

अर्थनिशेपोक्तिं विना कृत्प्रत्या कर्तरि वेदितव्याः । करोतीति कर्ता, कारक ।

व्याप्ये घुरकेलिमकृष्टपच्यम् । ९ । १ । ४ ।

घुर-केलिमौ प्रत्ययौ कृष्टपच्यश्च व्याप्ये कर्तरि भवन्ति । भन्यते स्वयमेवेति भद्गुरं काष्टम् । भिदुरम् । विदुरः । पच्यन्ते स्वयमेवेति पचेलिमा माषा । भिदेलिमा । कृष्टे स्वयमेव पच्यन्त इति कृष्टपच्याः शाब्दय । 'संगतेऽर्थे अजर्यं निपात्यम्' अजर्यमा-र्यसंगतम्, अन्यत्र अजर पठ ।

रुच्याव्यथ्यवास्तव्यम् । ९ । १ । ६ ।

एते कर्तरि निपात्यन्ते । रोचते इति रुच्यो वर्मः । न व्ययते इति अव्ययो मुनि । वपतीति वास्तव्यः ।

भव्यगेपजन्यरम्यापात्पाप्लाव्यं नवा । ९ । १ । ७ ।

एते कर्तरि वा निपात्यन्ते । भवतीति भव्यः, पक्षे भव्यमनेन ।
गायतीति गेयः साम्नाम्, पक्षे गेयानि सामानि । एवं जन्यः,
जन्यमनेन । रम्यः, रम्यमनेन । आपात्यः, आपात्यमनेन ।
आप्लाव्यः, आप्लाव्यमनेन ।

प्रवचनीयादयः । ९ । १ । ८ ।

एतेऽनीयप्रत्ययान्ताः कर्तरि वा निपात्यन्ते । प्रवस्तीति प्रव-
चनीयो गुरुः शास्त्रस्य, पक्षे प्रोच्यते इति प्रवचनीयं शास्त्रं गुरुणा ।
एवमुपस्थानीयः शिष्यः गुरोः, उपस्थानीयो गुरुः शिष्येण ।

श्लिषशीङ्स्थाऽऽसवसजनरुहजृभजेः क्तः । ९ । १ । ९ ।

एभ्यः क्तप्रत्ययः कर्तरि वा भवति । आश्लिष्टः चैत्रः का-
न्ताम्, आश्लिष्टा कान्ता चैत्रेण । अतिशयितो गुरुं शिष्यः,
अतिशयितो गुरुः शिष्येण । उपस्थितो गुरुं शिष्यः, उपस्थितो
गुरुः शिष्येण । उपाभिता गुरुं शिष्याः, शिष्यैरुपासितो गुरुः ।
अनुपिता गुरुं शिष्याः, शिष्यैरनुपितो गुरुः । ते तामनुजाताः,
तैः साऽनुजाता । चैत्रोऽधमारूढः, चैत्रेणाध आरूढः । ते कामु-
कास्तामनुजीर्णाः, तैः साऽनुजीर्णा । ते धनं विभस्ताः, तैः धनं
विभक्तम् ।

आरम्भे । ९ । १ । १० ।

आरम्भार्पाट् धातोः भूतादौ यः क्तः स कर्तरि वा भवति ।
ते कटं प्रहृताः, पक्षे तैः कटः प्रहृतः ।

(२७७)

गत्यर्थार्कर्मकपिवभुजेः । १ । १ । ११ ।

भूतादौ यः क्तः स एभ्यः कर्तरि वा भवति । स ग्राह्यं
गतः । असौ आसितः । ते पयः पीताः । तेष्वं भुक्ताः । पक्षे
तेन ग्रामो गत इत्यादि ।

अत्रर्थाच्चाधारे । १ । १ । १२ ।

आहारार्थाद् गत्यर्थादेश्च यः क्तः स आधारे वा भवति ।
इदमेपां जग्धम् । इदमेपां यातम् । इदमेपां शयितम् । इदमेपांमासितम् ।
इदं गवां पीतम् । इदं तेषां मुक्तम् । पक्षे तैरस्मिन् जग्धम् । एतैरस्मिन्
यातम् । एभिरस्मिन् शयितम्, आसितम् । गोभिरस्मिन् पीतम् ।
तैरस्मिन् मुक्तम् । गत्यर्थादीनां पक्षे कर्तर्यपि भवनात् एतेऽस्मिन्
याताः । एतेऽस्मिन् शयिताः । गानोऽस्मिन् मुक्ता इत्यादि ।

भीमादयोऽपादाने । १ । १ । १४ ।

भीमादयः शब्दा अपादाने निपात्यन्ते । विभेति अस्मा-
दिति भीमः, भयानकः ।

असरूपोऽपवादे बोत्सर्गः प्राक् क्तेः । १ । १ । १६ ।

एतत्सूत्रादारभ्य 'स्त्रियां क्तः' इति सूत्रात् प्राग् योऽपवादस्त-
द्विषये असरूप उत्सर्गोऽपि प्रत्ययो वा भवति । अवश्यत्वात् न्यम्,
अवश्यत्वात् न्यम् ।

णक्-वृचौ । १ । १ । १८ ।

धातोः परावेतौ भवतः । करोतीति कारकः, कर्ता । हारकः
खादकः । पाचकः- । हर्ता । खादिता । पक्ता ।

अहं तृच् । १ । ४ । ३७ ।

अहं कर्त्तरि धातोस्तृच् भवति । भवान् छेदसूत्रस्य बोद्धा ।
कन्याया बोद्धा ।

अच् । १ । १ । ४९ ।

धातोः कर्त्तरि अच् भवति । करः । हरः । पचः । भवः ।

णिन् चावश्यकाधमर्ण्यं । १ । ४ । ३६ ।

अवश्यं भाव आवश्यकम्, ऋणेऽगमः अधमर्णस्तस्य भाव
आधमर्ण्यम् । आवश्यकाऽऽधमर्ण्ययो गम्यमानयोः धातोः कर्त्तरि
णिन् कृत्याश्च भवन्ति । अवश्यं करोतीति कारी । हारी । अवश्यं-
कारी । अवश्यगेय सन्नाम् । शनं दायी । मह्यं दायी ।

लिहादिभ्यः । १ । १ । ९० ।

एभ्यो धातुभ्यः कर्त्तर्यच प्रत्ययो भवति । लेहीति लेहः ।
शेषः ।

अचि । ३ । ४ । १५ ।

अचि प्रत्यये परे यटो लुन् भवति । चेष्यः । नेष्यः ।

न वृद्धिधाविति विष्करोपे । ४ । ३ । ११ ।

अविति प्रत्यये परे यः क्तिमो ङितश्च लोपस्तस्मिन् सति

गुणवृद्धी न भवतः । नेत्यः । चेच्यः । मरीच्यः । 'द्रुगोऽचि द्रुवादेशो
नक्तत्र्यः' ब्राह्मणब्रुवः ।

नन्द्यादिभ्योऽनः । ५ । १ । ५२ ।

एभ्यो गणदृष्टेभ्यः कर्त्तर्यन. प्रत्ययो भवति । नन्दनः ।
काशनः । सहनः । संकन्दनः । सर्वदमनः । नर्दनः ।

ग्रहादिभ्यो णिन् । ५ । १ । ५३ ।

एभ्यः कर्त्तारि णिन् प्रत्ययो भवति । ग्राही । स्यायी । दायी ।

नाम्युपान्त्यप्रीकृगृत्तः कः । ५ । १ । ५४ ।

नाम्युपान्त्येभ्यः प्रीकृगृज्ञाभ्यश्च कर्त्तारि को भवति । विक्षिपः ।

प्रियः । किरः । गिल. । ज्ञ ।

गेहे ग्रहः । ५ । १ । ५५ ।

गेहेऽर्थे वाच्ये ग्रहधातोः क प्रत्ययो भवति । गृहम् ।

गृहाः दारा इत्यर्थः ।

उपसर्गादातो ङोऽश्रयः । ५ । १ । ५६ ।

श्यैङ्वर्णितादुपसर्गात् परादादन्ताद् धातो. ङ प्रत्ययो
भवति । आह्वः । प्रह्व । उपसर्गादिति किम् ? द्रायः । अश्यं इति
किम् ? अवश्याय ।

व्याघ्राघ्रे प्राणिनसोः । ५ । १ । ५७ ।

एतौ ययामंख्यं प्राणिनि नासिकायां चार्थे निषान्येते ।
व्यात्रः प्राणी । आत्रा नासिका ।

ग्राध्मापाद्घेदृशः शः । ९ । १ । ५८ ।

एभ्य कर्तरि शः प्रत्ययो भवति । शित्वाद् जिघ्राद्यादेशा ।
जिघ्र । उद्घम । पिव । धय । उत्पश्य ।

साहिसातिवेद्युदेजिधारिपारिचेतेरनुपसर्गात् । ९ । १ । ५९ ।

अनुपसर्गोभ्यो ण्यन्तेभ्य एतेभ्य शो भवति । साहय ।
सातय । वेदय । उदेजय । धारय । पारय । चेतय ।

लिम्प-विन्दः । ९ । १ । ६० ।

अनुपसर्गाभ्यामाभ्या शो भवति । लिम्पतीति लिम्प ।
विन्दतीति विन्द ।

निगवादेर्नाम्नि । ९ । १ । ६१ ।

निपूर्वाद् लिम्पे गवादिपूर्वाच्च विन्दे सञ्ज्ञाया को भवति ।
निलिम्पा देवा । गोविन्द । कुविन्द ।

वा ज्वलादिदुनीभूग्रहास्त्रोर्णः । ९ । १ । ६२ ।

ज्वलादिभ्यो दुनोत्यादिभ्य आस्त्रोश्चानुपसर्गोभ्यो ण प्रत्ययो
वा भवति । ज्वल, ज्वाल । चाल, चल । दाव, दव ।
नाय, नय । भाव, भव । ग्राहो मकरादि, ग्रह सूर्यादि ।
आस्त्राव, आस्त्रव ।

अवहृसासंज्ञोः । ९ । १ । ६३ ।

अवपूर्वाभ्या हृसाभ्या सम्पूर्वाच्च लोथ ण् प्रत्ययो भवति ।
अवहार । अवसाथ । सत्राव ।

तनव्यधीण्श्वसातः । ९ । १ । ६४ ।

एभ्यो घातुभ्य आदन्तेभ्यश्च णप्रत्ययो भवति । तानः ।
व्याघः । प्रत्यायः । श्वाप्तः । अक्श्यायः ।

नृत-खन्-रज्जः शिल्पिन्यकट् । ९ । १ । ६५ ।

एभ्यो घातुभ्यः शिल्पिनि वाच्ये अक्ट् प्रत्ययो भवति ।
नर्तकः । नर्तकी । खनकः । ' अक्ट्-विनोश्च रज्जः ' इति नलुकि
रजकः । शिल्पिनीत्येव नर्तिका ।

गस्थकः । ९ । १ । ६६ ।

गाघातोः शिल्पिनि यकः प्रत्ययो भवति । गायकः ।

टनण् । ९ । १ । ६७ ।

शिल्पिनि वाच्ये गाघातोऽटनण् भवति । गायनी ।

हः कालव्रीह्योः । ९ । १ । ६८ ।

हाको हाडो वा कालव्रीह्योर्वाच्ययोः कर्तरि टनण् भवति ।
हायनः वर्षम् । हायना ग्रीहयः ।

शुमृत्वोऽकः साधौ । ९ । १ । ६९ ।

एभ्यो घातुभ्यः साधावर्ये अकः प्रत्ययो भवति । साधु प्रवते
इति प्रवकः । सरकः । ल्वकः । अन्यत्र प्रावकः ।

आशिष्यकन् । ९ । १ । ७० ।

आशिषि गम्यमानायां घातोः कर्तर्यकन् प्रत्ययो भवति ।
देतात् जीवकः । आशिषीति किम् ? जीवतीति जीविका ।

तिक्कृतौ नाम्नि । ९ । १ । ७१ ।

आशीर्विषये सञ्ज्ञायां गन्यमानायां धातोः तिक् कृत्संज्ञकाश्च
प्रत्यया भवन्ति । शान्तिः । वीरभूः । वर्धमानः ।

कर्मणोऽण् । ९ । १ । ७२ ।

कर्मणः पराद् धातोः अण् प्रत्ययो भवति । कुम्भं करोतीति
कुम्भकारः ।

शीलिकामिभक्ष्याचरीक्षिभ्रमोणः । ९ । १ । ७३ ।

कर्मणः परेभ्य एभ्यो धातुभ्यः कर्तरि ण् प्रत्ययो भवति ।
धर्मशीला । धर्मकामा । रायुभक्षा । कल्याणमाचरति कल्याणा-
चारा । सुखप्रतीक्षा । बहुक्षमा ।

गायोऽनुपसर्गात् टक् । ९ । १ । ७४ ।

कर्मणः परादनुपसर्गाद् गायतेष्टक् प्रत्ययो भवति । वक्रगी ।
उपसर्गात्तु स्वरुमगायः ।

सुरासीधोः पिबः । ९ । १ । ७५ ।

आभ्यां कर्मभ्यां परादनुपसर्गात् पिबतेष्टक् भवति । सुरापी ।
सीधुपी ।

आतो ङोऽह्वावामः । ९ । १ । ७६ ।

कर्मणः परादनुपसर्गाद् हुवामावर्जितादादन्ताद् धातोः कर्तरि
ङो भवति । गां ददाति गोदः । अह्वाण्य इति क्रिमः ? स्वर्गहायः,
तन्तुवायः, धान्यमायः ।

(२८३)

समः ख्यः । ९ । १ । ७७ ।

कर्मणः परात् सम्पूर्वात् ख्यातेः टो भवति । गां संख्याति
गोमंख्यः ।

दद्याडः । ९ । १ । ७८ ।

कर्मणः पराद्वाङ्पूर्वाद् द्यागः ख्यातेश्च डो भवति । दायमा-
ददाति दायदः । ह्ययाख्यः ।

प्राञ्जश्च । ९ । १ । ७९ ।

कर्मणः परान् प्रसृजान् जो दश्च टप्रत्ययो भवति । पथि-
प्रज्ञः । प्रपाप्रदः ।

आशिपि ह्नः । ९ । १ । ८० ।

कर्मणः पराद् हन्ते. आशिपि गम्यायां कर्त्तरि डो भवति ।
शानुं वध्यान् शनुहः ।

केशादिभ्योऽपात् । ९ । १ । ८१ ।

केशादिकर्मणः पराद् हन्ते कर्त्तरि टः प्रत्ययो भवति । केश-
मपहन्ति केशापहो मुनि । तमांस्यपहन्ति तमोऽपहः सूर्यः ।

कुमारर्शापाणिन् । ९ । १ । ८२ ।

आभ्यां कर्मभ्यां पराद् हन्तेर्णिन् प्रत्ययो भवति । कुमास्-
वाती । शीर्षवाती ।

अचित्ते टक् । ९ । १ । ८३ ।

कर्मणः पराद् हन्तेरचित्ताति कर्त्तरि टक् भवति । वातच्छं-
तैट्म् । अचित्त इति क्रिम् ? पापघातो यतिः ।

जायापतेश्चिह्नवति । ९ । १ । ८४ ।

आभ्यां कर्मभ्यां पराद् हन्तेः चिह्नवति कर्तरि ट्क् प्रत्ययो भवति । जायाघ्नः । पतिघ्नी कन्या ।

ब्रह्मादिभ्यः । ९ । १ । ८५ ।

एभ्यः कर्मभ्यः पराद् हन्तेः ट्क् प्रत्ययो भवति । ब्रह्मघ्नः । गोघ्नः पापी ।

हस्तिवाहुकपाटाच्छक्तौ । ९ । १ । ८६ ।

एभ्यः कर्मभ्यः पराद् हन्वातोः शक्तौ गन्धमानायां कर्तरि ट्क् प्रत्ययो भवति । हस्तिघ्नः । बाहुघ्नः । कपाटघ्नः । 'राज्य इति निपात्यः' राजानं हन्ति राजवः ।

नगरादगजे । ९ । १ । ८७ ।

अस्मात् कर्मणः पराद् हन्तेरगजे कर्तरि ट्क् प्रत्ययो भवति । नगरघ्नो व्याघ्रः । अगज इति किम् ? नगरघातो हस्ती । 'शि-
ल्पिनि पाणिघताढ्यौ निपात्यौ' ।

कुक्ष्यात्मोदराद् भृगः खिः । ९ । १ । ९० ।

एभ्यः कर्मभ्यो भृगः खिः भवति । कुक्षिम्भरिः । आत्म-
म्भरिः । उदरम्भरिः ।

अहोऽच् । ९ । १ । ९१ ।

कर्मणः पराद् हन्तेरच् प्रत्ययो भवति । पूजामर्हतीति पूजार्हा
वीतरागमूर्तिः । पूजार्होऽर्हन् ।

धनुर्दण्डत्सरुद्राङ्गलाद्कुशष्टियष्टिप्रकितनोभरचयाद्
ग्रहः । ९ । १ । ९२ ।

एभ्यः कर्मभ्यः पराद् ग्रहैरन् प्रत्ययो भवति । धनुर्ग्रहः ।
दण्डग्रहः । त्सरुग्रहः । लाङ्गलग्रहः । अङ्कुशग्रहः । ऋष्टिग्रहः ।
यष्टिग्रहः । शक्तिग्रहः । तोमरग्रहः । रथग्रहः ।

सूत्राद् धारणे । ९ । १ । ९३ ।

सूत्रान् कर्मणः पराद् ग्रहवानोः ग्रहणपूर्वरुत्वारणार्थाद् अन्व
भवति । सूत्रं गृह्णाति सूत्रग्रहः प्राज्ञः सूत्रधारो वा ।

आयुषादिभ्यो धृगोऽदण्डादेः । ९ । १ । ९४ ।

दण्डादिवर्तिनादायुषादेः कर्मणः पराद् धृगोऽन् भवति । भृ-
धरः । भूवरः । दण्डादिपूर्वात् तु दण्डवारः, कुण्डवारः ।

हृगो वयोऽनुद्यमे । ९ । १ । ९५ ।

कर्मणः पराद् हृतेः त्रयसि अनुद्यमे च गम्येऽन् भवति ।
अस्वियहरः शशिशुः । अंशहरो दाय्यादः । मनोहरा माला ।

आळः शीले । ९ । १ । ९६ ।

कर्मणः परादाऽर्थाद् ह्यः शीले गम्येऽन् प्रत्ययो भवति ।
पुष्पाहरः । शील इति स्मिन् ? पुष्पाहारः ।

दृति-नायात् पशानिः । ९ । १ । ९७ ।

आभ्यां कर्मभ्यां पराद् हृतेः पशौ कर्त्तरि इः प्रत्ययो भवति ।
दृतिहरिः धा । नापहरिः मिहः ।

रजः-फले-मलाद् ग्रहः । ९ । १ । ९८ ।

एभ्यः कर्मभ्यः पराद् ग्रहधातोः इः प्रत्ययो भवति ।
रजोग्रहिः । फलेग्रहिः । मलग्रहिः ।

देव-वातादापः । ९ । १ । ९९ ।

आभ्यां परादाप्धातोरिः प्रत्ययो भवति । देवापिः ।
वातापिः ।

शकृत्स्तभ्याद् वत्सव्रीहौ कृगः । ९ । १ । १०० ।

आभ्यां कर्मभ्यां परात् कृगो ययासंख्यं वत्सव्रीहोः कर्त्वारिः
भवति । शकृत्करिः वत्सः । स्तम्बकरिः व्रीहिः । 'किञ्चित्तद्बहुभ्यः
कृग. अ. वाच्यः' किकरः, यत्करः, तत्करः, तस्करः चौरश्चेत्,
वहुकरः ।

संख्याहर्दिवाविभानिशाप्रभाभाश्चित्रकर्त्राश्चिन्तानन्तकारस्वाह-
रुर्धनुर्नान्दीलिपिलिविलिभक्तिक्षेत्रजङ्घाक्षपाक्षणदार-
जनिदोपादिनदिवसाट्टः । ९ । १ । १०२ ।

एभ्यः कर्मभ्यः कृगः टः प्रत्ययो भवति । संख्याकरः ।
द्विकरः । अहस्करः । दिवाकरः । विभाकरः । निशाकरः ।
प्रभाकरः । भास्करः । चित्रकरः । कर्त्तृकरः । आदिकरः ।
अन्तकरः । अनन्तकरः । कारकरः । बाहुकरः । अरुन्करः ।
धनुष्करः । नान्दीकरः । लिपिकरः । लिविकरः । बलिकरः ।
भक्तिकरः । क्षेत्रकरः । जङ्घाकरः । क्षपाकरः । क्षणदाकरः ।
रजनिकरः । दोपाकरः । दिनकरः । दिवसकरः । संख्याकरि ।

हेतुतच्छीलानुहूलेऽशब्दश्लोककलहगाथाविरचाटुसूत्र-
मन्त्रपदात् । ९ । १ । १०३ ।

शब्दादिवर्जितात् कर्मणः परान् कृगट्क् प्रत्ययो भवति,
हेतुतच्छीलानुहूलेषु कर्तृषु । यशस्करी विद्या । श्राद्धकरो
ब्राह्मणः । प्रेषगाकरः । शब्दादिवर्जनं किम् ? शब्दकारः । श्लोक-
कारः । कलहकारः । गायाकारः । वैरकारः । चाटुकारः ।
सूत्रकारः । मन्त्रकारः । पदकारः ।

भृतो कर्मगः । ९ । १ । १०४ ।

कर्मगः कर्मगः पराट् भृतौ गम्यमानायां कृगट्क् भवति ।
कर्मकरी दामो ।

क्षेम-प्रिय-मद्र-भद्रान् स्यात् । ९ । १ । १०५ ।

एभ्यः कर्मभ्यः परात् कृगः सौष्णश्च भवतः । क्षेमङ्करः,
क्षेमकारः । प्रियङ्करः, प्रियकारः । मद्रङ्करः, मद्रकारः ।
मद्रङ्करः, भद्रकारः ।

मेवर्तिभयाभयान् स्रः । ९ । १ । १०६ ।

एभ्यः कर्मभ्यः कृगः लो भवति । मेङ्करः । ऋतिङ्करः ।
म्यङ्करः । अभ्यङ्करः ।

प्रिय-यशाद् वदः । ९ । १ । १०७ ।

आभ्यां कर्मभ्यां वदनेः कर्तरि स्रः प्रत्ययो भवति । प्रियंवदः ।
यशंवदः । 'द्विपन्तप-परन्तपौ कर्तरि ण्यन्तस्य तपेः निपात्वौ' द्विपतः
तापयति द्विपन्तपः । एवं परन्तपः ।

परिमाणार्थमितनखात् पचः । ९ । १ । १०९ ।

परिमाणार्थात् मितनखाभ्यां च कर्मभ्यः परात् पचेः खो भवति । प्रस्यन्पचा । नखम्पचः ।

कूलाभ्रकरीपात् कपः । ९ । १ । ११० ।

एभ्यः कर्मभ्यः कपतेः खो भवति । कूलङ्कपा । अभ्रङ्कपः । करीपङ्कपः ।

सर्वात् सहश्च । ९ । १ । १११ ।

सर्वशब्दात् परात् सहेः कपेश्च खः प्रत्ययो भवति । सर्वसहो मुनिः । सर्वङ्कपः खलः ।

भ्रुवृजितृतपदमेश्च नाम्नि । ९ । १ । ११२ ।

कर्मभ्यः परेभ्य एभ्यः सहतेश्च संज्ञायां खो भवति । विश्वम्भरा मेदिनी । पतिवरा कन्या । शत्रुञ्जयः अद्रिः । रयन्तरं साम । शत्रुन्तपो राजा । बलिन्दपः कृष्णः । शत्रुंसहो राजा । नाम्नीति किम् ? कुटुम्बभारः ।

धारेर्धर् च । ९ । १ । ११३ ।

कर्मणः पराद् धारेः सञ्ज्ञायां खो भवति, धारेः धरादेशश्च । वसुन्धरा शृङ्गी ।

पुरन्दर-भगन्दरो । ९ । १ । ११४ ।

एतौ सञ्ज्ञायां निपात्येते । पुरं दृणाति पुरन्दरः शक्रः । भगं दास्यति भगन्दरो व्याधिः । 'त्रते गन्धे वाचंयमो निपात्यः' वाचंयमो यतीत्यर्थः ।

मन्याणिन् । ५ । १ । ११६ ।

कर्मण परात् मन्यतेर्णिन् प्रत्ययो भवति । पण्डितमानी
बन्धो ।

कर्तुः खश् । ५ । १ । ११७ ।

प्रत्ययार्थरूपात् कर्तृरूपात् कर्मण परात् मन्यते खश् प्र-
त्ययो भवति । आत्मान पण्डित मन्यते इति ।

खित्यनव्ययारूपो मोन्तो ह्रस्वश्च । ३ । - । १११ ।

स्वरान्तस्याव्ययभिन्नम्यास्यश्च खित्प्रत्ययान्ते उत्तरपदे परे
मोऽन्तो यथासम्मत्र ह्रस्वश्च । पण्डितम्मन्य । जम्मन्य । अरुन्तुद ।
'कर्मण परादेजे खश् वाच्य' जनमेजयो नाम राजा ।

शुनीस्तनमुञ्जकूलास्यपुष्पात् दधेः । ५ । १ । ११९ ।

एभ्य कर्मन्व्य. दधे कर्तरि खश् प्रत्ययो भवति । शुनिन्धय ।
स्तनन्धय । मुञ्जन्धय कूल्धय । आस्यन्धय । पुष्पन्धय ।
नाडीघटीखरीमुष्टिनासिकावाताद् ध्वश्च । ५ । १ । १२० ।

एभ्य कर्मन्व्यो धमते वयतेश्च कर्तरि खश् प्रत्ययो भवति ।
नाडिन्धम । नाडिन्धय । घनिन्धम । घनिन्धय । खरिन्धम ।
खरिन्धय । मुष्टिन्धम । मुष्टिन्धय । नासिकन्धम । नासिकन्धय ।
वातन्धम । वातन्धय ।

पाणि-करात् । ५ । १ । १२१ ।

आभ्या धमते खश् प्रत्ययो भवति । पाणिन्धम । करन्धम ।

कूलादुद्रुजोद्वहः । ५ । १ । १२२ ।

अत्मात् पराभ्यामाभ्यां खश् भवति । कूलमुद्रुजः । कूल-
मुद्रह ।

वहाभ्राह्मिहः । ५ । १ । १२३ ।

वहाभ्राभ्यां कर्मभ्या परात् लिहे खश् भवति । वहंलिहः ।
भभ्रंलिह ।

बहुविध्वरुस्तिळात् तुदः । ५ । १ । १२४ ।

एभ्य कर्मभ्यः परात् तुदतेः खश् भवति । बहुन्तुदः । विधु-
न्तुद । अरुन्तुदः । तिलन्तुदः ।

ललाट-वात-शर्धात् तपाजहाकः । ५ । १ । १२५ ।

एभ्य. कर्मभ्यः परेभ्यो यथासंख्यं तपाजहाभ्यः कर्तरि खश्
प्रत्ययो भवति । ललाटन्तः सूर्यः । वातमजः मृगः । शर्वजहः ।

असूर्योग्राद् दृशः । ५ । १ । १२६ ।

आभ्यां पराद् दृशोः कर्तरि खश् प्रत्ययो भवति । न सूर्यं
पश्यन्तीति असूर्यम्पश्या राजदारा. । उग्रम्पश्यो राजा ।

इरम्मदः । ५ । १ । १२७ ।

इरापूर्वाद् माचनेः कर्तरि खश् प्रत्ययो भवति । इरया माच-
तीति इरम्मदः ।

नाम्नो गमः खट्टौ च विहायसस्तु विहः । ५ । १ । १३१ ।

नाम्न पराद् गच्छतेः एते खट्टवाः स्युः, विहायसस्तु विहा-

देशश्च । तुरं गच्छतीति तुरङ्गमः । विहायसा गच्छतीति विहङ्गमः ।
पुत्री । सुतङ्गमो मुनिः । तुरगः । विहगः । तुरङ्गः । विहङ्गः ।

सुग-दुर्गमाधारे । ५ । १ । १३२ ।

सुदुर्भ्यां पराद् गमेराधारे ङप्रत्ययो भवति । सुखेन गम्यते-
ऽस्मिन्निति सुगः । एवं दुर्गः ।

निर्गो देशे । ५ । १ । १३३ ।

निरूपूर्वाद् गमेः देशेऽयं ङप्रत्ययो भवति । निर्गो देशः ।

शमो नाम्न्यः । ५ । १ । १३४ ।

शमो नाम्नः पराद् धातोः सञ्ज्ञायामः प्रत्ययो भवति ।
शम्भवो नामार्हन् ।

पार्श्वादिभ्यः शीङः । ५ । १ । १३५ ।

एभ्यो नामभ्यः परात् शीङः अप्रत्ययो भवति । पार्श्वशयः ।

ऊर्ध्वादिभ्यः कर्तुः । ५ । १ । १३६ ।

एभ्यः कर्तृवाचिभ्यः परात् शीङः अप्रत्ययो भवति । ऊर्ध्व-
शयः । उत्तानशयः ।

आधारात् । ५ । १ । १३७ ।

आधारवाचिनो नाम्नः पराच्छीङः अः प्रत्ययो भवति । रं
शेते सशयः ।

चरेष्टः । ५ । १ । १३८ ।

आधाराचरेष्टः प्रत्ययो भवति । कुल्यु चरति कुल्क्षी ।

गूर्जरचरा मुन्यः ।

भिक्षा-सेना-दायात् । ५ । १ । १३९ ।

एभ्यः पराचरतेष्टः प्रत्ययो भवति । भिक्षाचरी । सेनाचरः ।
आदायचरः ।

पुरोऽग्रतोऽग्रे सरतः । ५ । १ । १४० ।

एभ्य आधारेभ्यः परात् सरतेष्टः प्रत्ययो भवति । पुरः-
सरः । अग्रत सरः । अग्रेसरः ।

पूर्वात् कर्तुः । ५ । १ । १४१ ।

कर्त्र्ये वर्तमानात् पूर्वात् परस्य सरतेष्टो भवति । पूर्वः सन्
सरति पूर्वसरः ।

स्था-पा-स्ना-त्रः कः । ५ । १ । १४२ ।

नाम्नः परेभ्य एभ्य कः प्रत्ययो भवति । समत्थः ।
रुच्यः । नदीप्याः । धर्मत्रं छत्रम् ।

शोकापनुद-तुन्दपरिमृज-स्तम्बेरम-कर्णेजर्प प्रियालस-
हस्तिमूचके । ५ । १ । १४३ ।

एते प्रियाद्यर्थेषु यथासंख्यं कप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते ।
शोकमपनुदति शोकापनुद प्रियजनः । तुन्दं परिमार्ष्टि तुन्दपरि-
मृजोऽलसः । स्तम्बे रमते स्तम्बेरमो हस्ती । कर्णे जर्पति
कर्णेजपोऽतिखलः ।

मूलविभुजादयः । ५ । १ । १४४ ।

एते कप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । मूलविभुजो रयः । कुमु-
वैत्रवम् ।

दुहेडुयः । ५ । १ । १४५ ।

नाम्नः पराद् दुहेः डुयः प्रत्ययो भवति । कामान् दौग्धि
कामदुघा गौः ।

भजो विण् । ५ । १ । १४६ ।

नाम्नः पराद् भजतेर्विण् प्रत्ययो भवति । अर्धं मज्जे
[अर्धभाक् ।

मनवनक्वनिपविच् क्वचित् । ५ । १ । १४७ ।

नाम्नः पराद् धातोरेते प्रत्यया भवन्ति । इन्द्रशर्मा । देवशर्मा ।
जिनशर्मा । विजाया । ध्वावा । अवावा । सुधीवा । शुभ्याः १ः

क्विप् । ५ । १ । १४८ ।

नाम्नः पराद् धातोः क्विप् भवति । कार्यं करोति कार्यकृत् ।
हरतीति हत् ।

स्पृशोऽनुदकात् । ५ । १ । १४९ ।

उदरुर्नाद् नाम्नः परात् स्पृशतेः स्मिन् भवति । घृतस्पृह् ।
अनुदकादिति किम् ? उदरुम्पर्शः ।

अदोऽनन्नात् । ५ । १ । १५० ।

अन्नवर्नाद् नाम्नः पराद्देः क्विच् भवति । आमात् ।
अनन्नादिति किम् ? अन्नादः ।

क्रव्यात्-क्रव्यादारामपक्वरादौ । ५ । १ । १५१ ।

क्रव्यपृवदित्तेरौ ययासंख्यमामादपस्वादयोः स्मिन् भवति ।
क्रव्यात् आममांसभक्षः । क्रव्यादः पस्वमांसभक्षः ।

त्यदाद्यन्यसमानादुपमानाद् व्याप्ये दशष्टक्-सकौ

च । ५ । १ । १५२ ।

उपमानरूपव्याप्येभ्य एभ्यः पराद् दशोः व्याप्येऽर्थे एव टक्-
सकौ क्विप् च भवन्ति । स्य इव दृश्यते त्यादशः, त्यादक्षः,
त्यादक् । तादशः, तादक्षः, तादक् । अन्यादशः, अन्यादक्षः,
अन्यादक् । अमूदशः, अमूदक्षः, अमूदक् । सदश, सदक्षः, सदक् ।

कर्तुर्णिन् । ५ । १ । १५३ ।

कर्तुरूपमानात् पराद् धातोर्णिन् प्रत्ययो भवति । उष्ट्र इव
क्रोशति उष्ट्रकोशी ।

अजातेः शीले । ५ । १ । १५४ ।

अजात्यर्थाद् नाम्नः पराद् शीलेऽर्थे णिन् भवति । उष्णं
मुञ्जे तच्छील उष्णभोजी ।

साधौ । ५ । १ । १५५ ।

नाम्नः परात् साध्वर्थाद् धातोः णिन् भवति । साधुकारी ।
साधुपाठी ।

ब्रह्मणो वदः । ५ । १ । १५६ ।

ब्रह्मणः पराद् वदेर्णिन् भवति । ब्रह्मवादी ।

व्रताभीक्ष्ण्ये । ५ । १ । १५७ ।

व्रताभीक्ष्ण्ययोः गम्ययोः नाम्नः पराद् धातोर्णिन् प्रत्ययो
भवति । स्यण्डिले कर्तते स्यण्डिलवर्ती । क्षीरं पुनः पुनः पिबन्ति
क्षीरपायिण उशीनराः ।

करणाद् यजो भूते । ५ । १ । १९८ ।

करणार्थाद् नाम्नः पराद् भूतार्थाद् यजधातोः णिन् भवति ।
अग्निष्टोमेन अयास्नीन् अग्निष्टोमयानी ।

निन्द्ये व्याप्यादिन् विक्रियः । ५ । १ । १९९ ।

व्याप्याद् नाम्नः पराद् भूतार्थाद् विपूर्वात् क्रियः, निन्द्ये
कर्त्तरि इन् प्रत्ययो भवति । सोमजिक्रयी । 'व्याप्यात् पराद् हन्तेः
भूतार्थाद् णिन् वाच्यः, निन्द्ये कर्त्तरि सति' पितृयाती । मातृयाती ।

ब्रह्म-भ्रूण-वृत्रात् क्विप् । ५ । १ । २०० ।

एभ्यः कर्मभ्यः पराद् भूतार्थाद् हन्तेः क्विच् भवति ।
ब्रह्माणं हतवान् ब्रह्महा । भ्रूणहा । वृत्रहा ।

कृगः सुपुण्यपापकर्ममन्त्रदात् । ५ । १ । २०१ ।

एभ्यः पराद् भूतार्थाद् कृग क्विच् भवति । सुकृत् ।
सुपुण्यकृत् । पापकृत् । कर्मकृत् । मन्त्रकृत् । पदकृत् ।

सोमात् सुगः । ५ । १ । २०२ ।

सोमात् कर्मणः पराद् भूतार्थान् सुग. क्विच् भवति ।
सोमसुत् । 'अग्नेः कर्मणः पराद् भूतार्थान् चिनोतेः क्विच् वाच्यः ।'
अग्निं चितवान् अग्निचित् ।

कर्मण्यग्न्यर्थे । ५ । १ । २०३ ।

कर्मणः पराद् भूतार्थात् चिनोतरग्निरूपे कर्मणि क्विच् भवति ।
इयेनचित् ।

दृशः क्वनिप् । ५ । १ । १६६ ।

व्याप्यात् पराद् भूतार्थाद् दृशोः क्वनिच् भवति । बहुदृशा ।

सह-राजभ्यां कृग्-युधेः । ५ । १ । १६७ ।

आभ्यां कर्मभ्यां पराभ्यां भूतार्थाभ्यां कृग्युधिभ्यां क्वनिच् भवति । सहकृत्वा । सहयुध्वा । राजकृत्वा । राजयुध्वा ।

अनोर्जनेर्दः । ५ । १ । १६८ ।

कर्मणः परादनुपूर्वाज्जनेः भूतार्थाद् डः प्रत्ययो भवति ।

पुमनुजा

सप्तम्याः । ५ । १ । १६९ ।

सप्तम्यन्तात् पराद् भूतार्थाज्जनेः डः प्रत्ययो भवति । मन्दु-
रायां जातः मन्दुरजः ।

अजातेः पञ्चम्याः । ५ । १ । १७० ।

अजात्यर्थात् पञ्चम्यन्तात् पराद् भूतार्थाद् जनेर्दः प्रत्ययो भवति । बुद्धेर्जाता बुद्धिजा कल्पना । जात्यर्थात् परात्तु गनाजातः इत्येव, न डप्रत्ययः ।

क्वचित् । ५ । १ । १७१ ।

उक्तादन्यत्रापि क्वचिद् ए प्रत्ययो भवति । किञ्जः ।
अनुजः । अजः । स्त्रीजः । ब्रह्मज्यः । वराहः ।

सुयज्ञो इवनिप् । ५ । १ । १७२ ।

आभ्यां भूतार्थाभ्यां इवनिप् प्रत्ययो भवति । सुत्वानौ ।
यन्वा ।

नृपोऽतुः । ५ । १ । १७३ ।

भूतायाद् नृपेरतुः प्रत्ययो भवति । नरती । नरत् ।

नग्नपलितप्रियान्धस्यूत्सुभगाद्व्यतदन्ताच्च्ययर्थेऽ-
चोर्भुवः खिण्णु-सुकृजौ । ५ । १ । १२८ ।

ननादिभ्यः केवलेभ्यस्तदन्तेभ्यश्च च्ययं कर्मणोभ्यः

अच्यन्तेभ्यः पराद् भुवः खिण्णु-सुकृजौ भवतः । अनप्तो नग्नो

भवतीति नग्नंभविण्णुः, नग्नंभापुकः । पलितंभविण्णुः, पलितंभापुकः ।

प्रियंभविण्णु, प्रियंभापुकः । अन्धंभविण्णुः, अन्धंभापुकः । स्यूत्-

सविण्णुः, स्यूत्सुभगापुकः । सुभगंभविण्णुः, सुभगंभापुकः । आद्व्यं-

भविण्णुः, आद्व्यंभापुकः । तदन्त. तुनग्नंभविण्णुः ।

कृगः न्वनद् करणे । ५ । १ । १२९ ।

अच्यन्तेभ्यश्च्ययर्थेऽतिभ्यो ननादिभ्यः परान् कृगः करणे

रानद् प्रत्ययो भवति । अनप्तो नग्नः कियतेऽनेनेति नग्नंकरणं

दूतम् । पलितंकरणम् । प्रियंकरणम् । अन्धंकरणम् । स्यूत्सुभगा-

सुभगंकरणम् । आद्व्यंकरणम् ।

भाते चाशिताद् भुवः सः । ५ । १ । १३० ।

आशितान् पराद् भूगतोः नां करणे न सः प्रचयो भवति ।

आशितन्भा ओदनः ।

शवानशाप्यति तु सस्यी । ५ । २ । २० ।

वर्तमानार्थाद् धातोः शत्रानशौ भवतः, भविष्यति तु स्ययुक्तौ भवतः । गच्छतीति गच्छन् । यातीति यान् । शेते इति शयानः । पचमानः । गमिष्यतीति गमिष्यन् । घास्यन् । शयिष्यमाणः । पश्यमाणः । ' माङ्युपपदे आक्रोशेऽपि वक्तव्यौ ' मा पचन् वृषल । ज्ञास्यसि । मा पचमानोऽसौ मर्तुकामः ।

वा वेत्तेः क्वसुः । ९ । २ । २२ ।

वर्तमानार्थाद् वेत्तेः क्वसुर्वा भवति । वेत्तीति विद्वान्, विद्वन्तत्त्वम् ।

पूङ्-यजः शानः । ९ । २ । २३ ।

आभ्यां वर्तमानार्थाभ्यां परः शानः प्रत्ययो भवति । पवर्ते इति पवमानः । यजमानः ।

बयः-शक्ति-शीले । ९ । २ । २४ ।

वर्तमानार्थाद् धातोः परः शानो भवति, एषु अर्थेषु गम्येषु । स्त्रियं गच्छमानः । समश्नानः । निन्दमानः ।

धारीढोऽकृच्छ्रेऽतृश् । ९ । २ । २५ ।

वर्तमानार्थाद् धारेरिडश्च परः अकृच्छ्रेऽर्थेऽतृश् प्रत्ययो भवति । धारयन् आचाराद्गम् । अधीयन् ।

सुग्द्विपार्हः सत्रिशत्रुस्तृत्ये । ९ । २ । २६ ।

वर्तमानार्थेभ्य एभ्यो यथासंख्यं सत्रिशत्रुस्तृत्येऽर्थे कर्त्तरि अतृश् प्रत्ययो भवति । सर्वे सुन्वन्तः । चौरं द्विपन् । पूजामर्हन् ।

(१,२९९)

तृन् शील-धर्म-साधुषु । ९ । २ । २७ ।

वर्तमानकालार्थाद् धातोः शीलाद्यर्थेषु तृन् प्रत्ययो भवति ।
करोति तच्छीलः कर्ता कृत्म् । मुण्डपितारः श्राविष्ठापनाः । गन्ता
स्तैलः ।

भ्राज्यलंछन्निराकृग्भूसहिरुचिष्टत्तिष्टद्धिचरिमजनापत्रप
इष्णुः । ९ । २ । २८ ।

वर्तमानकालेष्व एभ्यः शीलाद्यर्थेषु इष्णुः प्रत्ययो भवति ।
भ्रानिष्णुः । अलंकरिष्णुः । निराकरिष्णुः । भविष्णुः । सहिष्णुः ।
रोचिष्णुः । वर्तिष्णुः । वर्धिष्णुः । चरिष्णुः । प्रननिष्णुः ।
अपदपिष्णुः ।

उदः पचि-पनि-पदि-मदेः । ९ । २ । २९ ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्य इष्णुः प्रत्ययो भवति । उत्पचिष्णुः ।
उत्पनिष्णुः । उत्पदिष्णुः । उन्मदिष्णुः ।

भू-जेः णुक् । ९ । २ । ३० ।

आभ्यां शीलादिमदर्थभ्यां णुक् भवति । भूष्णुः । मिष्णुः ।
स्याग्दाम्लापचिपरिमृनिसेः स्तुः । ९ । २ । ३१ ।
एभ्यः सदर्थेभ्यः शीलाद्यै स्तुः भवति । स्यास्तुः । ग्यास्तुः ।
म्यास्तुः । पस्तुः । परिमास्तुः । सेष्णुः ।

व्रसि-गृधि-शृषि-क्षिपः क्तुः । ९ । २ । ३२ ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्यः स्तुः भवति । व्रस्तुः । गृष्णुः । शृष्णुः ।
क्षिष्णुः ।

सनभिक्षाऽऽशंसेरुः । ५ । २ । ३३ ।

शीलादिसदर्थेभ्यः सन्नन्तभिक्षाऽऽशंसिभ्य उः प्रत्ययो भवति ।
 मन्सुः । चिकीर्षुः । भिक्षुः । आशंसुः ।

विन्द्रिच्छ । ५ । २ । ३४ ।

शीलादिसदर्थ्याभ्यामाभ्यां वेत्तीच्छिभ्यां यथासंख्यं रुपान्त्य-
 च्छान्तादेशौ च निपात्येते । वेत्ति तच्छीलः विन्दुः । इच्छुः ।

शृ-वन्देरारुः । ५ । २ । ३५ ।

शीलादिसदर्थ्याभ्यामाभ्यामारुः भवति । शरारुः । विशरारुः ।
 वन्दारुः ।

दा-वे-मि-शद-सदो रुः । ५ । २ । ३६ ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्यो रुः प्रत्ययो भवति । दारुः । वारुः ।
 सेरुः । शद्रुः । सद्रुः ।

शीङ्श्रद्धानिद्रातन्द्रादयिपतिगृहिसृष्टेरालुः । ५ । २ । ३७ ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्य आलुः प्रत्ययो भवति । शयालुः ।
 श्रद्दालुः । निद्रालुः । तन्द्रालुः । दयालुः । पतयालुः । गृहयालुः ।
 सृष्टयालुः ।

डौ सासहिवात्रहिचाचलिपापति । ५ । २ । ३८ ।

एते यङन्ता डिप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । सासहिः । वावहिः ।
 चाचलिः । पापतिः ।

सास्त्रि-चक्रि-दधि-जज्ञि-नेमि । ५ । २ । ३९ ।

एते यङन्ता डिप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । सास्त्रिः । चक्रिः ।
 दधिः । जज्ञिः । नेमिः ।

शूकमगमहनवृषभूस्य उकण् । ९ । २ । ४० ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्य उकण् भवति । शाकः । कामुकः ।
गामुकः । घातुकः । वपुःकः । भातुकः । स्यायुकः ।

लप-पत-पदः । ९ । २ । ४१ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थे उकण् भवति । अभिलाषुकः । पातुकः ।
पादुकः ।

भूपाक्रोधार्यजुसृगृधिज्वलशुचश्चानः । ९ । २ । ४२ ।

भूपायेभ्यः क्रोधायेभ्यो ज्वादिभ्यो लपादिभ्यश्च शीलादिस-
दर्थेभ्यः अनः भवति । भूषणः । क्रोधनः । कोपनः । जवनः ।
सरणः । गर्धनः । ज्वलनः । शोचनः । लपणः । पतनः । पदनः ।

चलशब्दार्थादकर्मकात् । ९ । २ । ४३ ।

चलनार्थाच्चब्दार्थादकर्मकात् शीलादिसदर्थे अनो भवति ।
चलनः । खणः । अकर्मकादिति किम् ? पठिता विद्याम् ।

इदितो व्यञ्जनाद्यन्तात् । ९ । २ । ४४ ।

व्यञ्जनमादि अन्तं च यस्य तस्मादिदितो इतिश्च शीलादि-
सदर्थे अनो भवति । स्पर्धते तच्छीलः स्पर्धनः । वर्तनः ।
'घञन्ताभ्यां द्रमजमाभ्यामनो वाच्यः' । दंद्रमणः । चंद्रमणः ।

न णिङ्-प-सूद्-दीप-दीप्तः । ९ । २ । ४५ ।

णिङ्न्ताद् यन्तात् सूदादिभ्यश्च शीलादिसदर्थेभ्य अनः

प्रत्ययो न भवति । भावयिता । क्षमायिता । सूदित्ता । दीपिता ।
'दीक्षिता ।

यजि-जपि-दंशि-वदादूकः । ९ । २ । ४७ ।

एभ्यो यङन्तेभ्यः शीलादिसदर्थेभ्यो ङुक् भवति ।
यायजूकः । जंजपूकः । दंदशूकः । वावदूकः । 'जागृधातोरपि उको
वक्तव्यः' जागर्ति तच्छीलो जागरूकः ।

शमष्टकाद् घिनण् । ९ । २ । ४९ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थेभ्यो घिनण् भवति । शमी । दमी । तमी ।
थमी । भ्रमी । क्षमी । मादी । क्क्षमी ।

सुजभृजभजत्यजरञ्जद्विपदुपद्रुहदुहाभ्याहनः । ९ । २ । ५० ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्यो घिनण् प्रत्ययो भवति । योगी ।
मोगी । भागी । त्यागी । रागी । द्वेषी । दोषी । द्रोही । दोही ।
अभ्याघाती । 'आङ्पूर्वाभ्यां क्रीड-मूपाभ्यामपि वक्तव्यः' आक्रीडी,
आमोषी । 'प्रपूर्वाभ्यां मथ-लपाम्यां घिनण् वाच्य' प्रमाथी,
प्रलापी । 'आङ्पूर्वाभ्यां प्रपूर्वाभ्यां च यम-यस्ताभ्यां घिनण्
कर्त्तव्यः' प्रयामी, आयामी । प्रयासी, आयासी ।

वेर्विचक्रथस्रम्भकपकसलसहनः । ९ । २ । ५१ ।

विपूर्वादेभ्यो घिनण् शीलादिसदर्थे भवति । विवेकी
विक्रथी । विस्रम्भी । विक्रापी । विकासी । विलासी । विघाती

व्यपाभेर्लपः । ९ । २ । ६० ।

। एभ्यः पराद् लपेः शीलादिमदर्थे विनण् भवति । विलापी ।
अपलापी । अभिलापी । 'संप्राभ्यां पराद् वसाद् विनण् वाच्यः'
संवासी, प्रवासी ।

समत्यपाभिव्यभेधरः । ५ । २ । ६२ ।

। एभ्यः पराच्चरतेः विनण् भवति । संचारी । अतिचारी ।
अपचारी । अभिचारी । व्यभिचारी ।

समनुव्यवाद् रुधः । ५ । २ । ६३ ।

एभ्यः पराद् रुधेः शीलादिमदर्थे विनण् भवति । सरोधी ।
अनुरोधी । विरोधी । अत्रोधी । 'धिपूर्वाद् दहेः, परिपूर्वाद् देवि-
गुहि-दहि-शिर-रटिभ्यश्च विनण् वाच्यः' । विदाही, परिदेवी,
परिमोही, परिदाही, परिक्षेपी, परिराटी ।

वादेश्च णकः । ५ । २ । ६७ ।

परिपूर्वात् शिप-रटिभ्यां वादेश्च णकः प्रत्ययो भवति । परि-
क्षेपक । परिराटकः । परिवादकः ।

निन्द-हिंस-विलश-खाद-विनाशिव्या-भापासूयानेरु-
स्वरात् । ५ । २ । ६८ ।

। एभ्यः शीलादिसदर्थे णकप्रत्ययो भवति । निन्दकः । हिंसकः ।
क्लेशकः । खादकः । विनाशकः । व्याभापकः । असूयकः
वक्रासकः । 'उपसर्गात् परेभ्यो देव-देवि-रुशिभ्यः शीलादिसदर्थे
णको वाच्यः' आदेवकः, परिदेवकः, आक्रोशकः ।

वृद्भिः क्षिलुष्टिजलिपकुट्टात् टाकः । ५ । २ । ७० ।

एभ्यः टाकप्रत्ययो भवति । वराकी । भिक्षाकः । लुष्टाकी ।
जल्पाकः । कुट्टाकः ।

सृ-घस्यदो मरक् । ५ । २ । ७३ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थेभ्यो मरक् भवति । समरः । घस्मरः ।
अदस्मरः ।

भञ्जि-भासि-मिदो घुरः । ५ । २ । ७४ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थेभ्यो घुरो भवति । भङ्गुरम् । भासुरः ।
मेदुरः ।

वेत्ति-च्छिद्-भिदः कित् । ५ । २ । ७५ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थे घुरो भवति, स च कित् । विदुरः ।
अदुरः । मिदुरः कुठारः ।

भियो रु-रु-लुकम् । ५ । २ । ७६ ।

अस्माच्छीलादिसदर्थ्यादेते भवन्ति । भीरुः । भीरुकः । भीलुकः ।

स-जीण्-नशप्वरप् । ५ । २ । ७७ ।

शीलादिसदर्थेभ्य एभ्यः ट्वरप् भवति । सत्वरी । जित्वरः ।
इत्वरः । नश्वरः । ' गमेष्ट्वरपि गत्वर इति निपात्यते ' गत्वरी ।

स्म्यजसर्हिसदीपकम्पकमनमो रः । ५ । २ । ७९ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थे रः प्रत्ययो भवति । स्मेरम् । अन-
रम् । हिंस्रः । दीप्रः । कम्प्रः । कम्त्रः । नम्त्रः ।

तृपि-धृपि-स्वपो नजिह् । ९ । २ । ८० ।

एभ्यः शीलादिसदर्थे नजिह् भवति । तृष्णक् । धृष्णक् ।
स्वप्नक् ।

स्थेय-भास-पिस-रुसो वरः । ९ । २ । ८१ ।

एभ्यः शीलादिसदर्थेभ्यो वरः भवति । स्यावरः । ईश्वरः ।
पान्वरः । पेश्वरः । कम्बरः । 'यदन्तयावातोः यायावर इति निपात्यः' ।

प्रात् सू-जोरिन् । ९ । २ । ७१ ।

प्रात् परान्यामाभ्यां शीलादिमदर्याभ्यामिन् प्रत्ययो भवति ।
प्रमवी । प्रनवी ।

जीण्टक्षिन्विथिपरिभूवमाभ्यमाव्यधः । ९ । २ । ७२ ।

एभ्यः शीलादिमदर्थे इन् भवति । जयी । अत्ययी । आ-
दयी । क्षयी । विश्रयी । परिभवी । कमी । अभ्यमी । अन्यथी ।

दिशुद्-ददृजगज्जुह्-वारु-प्राद्-धी-ध्री-द्रू-सू ज्वायतस्तू-
कट्प्र-परिवाद्-भ्राजादयः क्विपः । ९ । २ । ८३ ।

एते स्विबन्ता निपात्यन्ते । दिशुन् । ददृत् । जगत् ।

जुह्वः । वारुः । शब्दप्राद् । धीः । ध्रीः । शतद्रूः । सूः । जूः ।
आयतन्तूः । कट्प्रूः । परिवाद् । विभ्राद् । माः ।

शं-सं-स्वयं-पिभाद् ध्रुवो डुः । ९ । २ । ८४ ।

एभ्यः परान् मदर्थाद् भावेः डुः प्रत्ययो भवति । शंसुः ।
मंसुः । स्वयंसुः । पिसुः । प्रमुः । 'पृषातोरिशो वस्तव्यो देवतेश्वे'

पवित्रोऽर्हन् । 'ऋपावर्थे सञ्ज्ञायां च पूषातोः करणे इत्रो वक्तव्यः' ।
पुनात्यनेनेति पवित्रः ऋषिः, दर्भो वा ।

लृ-धू-सू-खन-चर-सहार्तेः । १ । २ । ८७ ।

एभ्यः सदर्थेभ्यः करणे इत्रो भवति । लवित्रम् । धवित्रम् ।
सवित्रम् । खनित्रम् । चरित्रम् । सहित्रम् । अरित्रम् ।

नीदांश्शसृयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतपानहस्रद् । १ । २ । ८८ ।

एभ्यः सदर्थेभ्यः करणे ऋद् भवति । नेत्रम् । दात्रम् ।
शस्त्रम् । योत्रम् । योक्त्रम् । स्तोत्रम् । तोत्रम् । सेत्रम् । से-
क्त्रम् । मेद्रम् । पत्रम् । पात्रम् । नधी । 'पूषातोः हलास्ये क्रो-
डास्ये च करणे ऋद् वाच्यः' पौत्रं हलमुखं क्रोडमुखं वा । 'दंशोः
करणे ऋद् निपात्यते' 'धाधातोः कर्मणि धात्री निपात्यते' ।

क्त-क्तवतू । १ । १ । १७४ ।

भूतार्थाद् धातोः क्त-क्तवतू भवतः । कृतः । भूतः । पक्वः ।
एधितः । भूतवान् । कृतवान् ।

उात शवर्हाद्भ्यः क्तौ भावारम्भे । ४ । ३ । २६ ।

उकारोपान्त्येभ्यः शवर्हेभ्योऽडादिभ्यश्च धातुभ्यः परौ
भावारम्भे विहितौ क्त-क्तवतू सेटौ वा किद्धद् भवतः । कुचितम्,
कोचितमनेन । प्रकुचितः, प्रकोचितः । प्रकुचितवान्, प्रकोचितवान् ।
रुदितम्, रोदितं तैः । प्ररुदितः, प्ररोदितः । प्ररुदितवान्,
प्ररोदितवान् ।

च ङीर्शीर्ङ्पूङ्भृपिक्विदिस्विदिमिदः । ४ । ३ । २७ ।

एभ्यः परौ सेटौ क्त-क्तवतू किद्धद् न भवतः । डयितः- ।
 डयितवान् । शयितः । शयितवान् । पवितः । पवितवान् । धर्षितः ।
 धर्षितवान् । क्ष्वेदितः । क्ष्वेदितवान् । स्वेदितः । स्वेदिनवान् ।
 मेदितः । मेदितवान् । सेटावित्येव डीनः । डीनवान् ।

मृरः शान्तौ । ४ । ३ । २८ ।

क्षमार्याद् मृष्धातोः सेटौ क्त-क्तवतू किद्धद् न भवतः । म-
 र्षितः । मर्षितवान् ।

ढादो ह्रद्-क्तयोश्च । ४ । २ । ६७ ।

ह्राद्-कनयोः स्तौ च परेषु ह्रद् भवति । ह्रन्नः । ह्रन्नवान् ।
 हृत्तिः ।

ऋत्वादेरेपां तो नोऽप्रः । ४ । २ । ६८ ।

पूर्वर्माद् ऋदन्ताद् स्वादिभ्यश्च परेषां क्त-क्तवतु-क्तीनां तस्य
 नो भवति । तीर्णः । तीर्णवान् । तीर्णिः । लूनः । लूनवान् ।
 लूनिः । वूनः । धूनवान् । धूनिः । अप्र इति किम् । पूर्तः । पूर्त-
 वान् । पृतिः ।

रदादमूर्च्छमदः क्तयोर्दस्य च । ४ । २ । ६९ ।

मूर्च्छिमदिर्जिनाद्-रकारान्ताद् दकारान्ताच्च धातोः परयोः
 क्त-क्तवत्वोः तो नो भवति, तत्संनियोगे धातोर्दस्यापि नो भवति ।
 पूर्णः । पूर्णवान् । गूर्णः । गूर्णवान् । भिन्नः । भिन्नवान् । छिन्नः ।
 छिन्नवान् । अमूर्च्छमद् इति किम् ? मूर्त्तः, मूर्त्तवान् । मत्तः, मत्त-
 वान् । रदादिति किम् ? चरितम्, मुदितम् अत्रेय व्यवधानात् भवति ।

सूयत्याद्योदितः । ४ । २ । ७० ।

नवभ्य सूयत्यादिभ्य ओट्टिद्भ्यश्च परयो क्तयो तो नो भवति । सून् । सून्वान् । दून् । दून्वान् । लग्न । लग्नवान् । उद्विग्न । उद्विग्नवान् । पीन् । पीन्वान् । शून् । शून्वान् ।

व्यञ्जनान्तस्थातोऽख्याध्यः । ४ । २ । ७१ ।

ग्याध्यावर्जस्य धातोर्थद् व्यञ्जन तस्मात् परा याऽन्तस्या तस्या परो य आकार तस्मात् परयो क्तयो तो नो भवति । स्त्यान् । स्त्यान्वान् । व्यञ्जनेति किम् ? यात् । अन्तस्या इति किम् ? स्नात् । आत् इत्येव च्युत् । अख्याध्य इति किम् ? ख्यात् , ख्यातवान् , ध्यात् , ध्यातवान् । आत् परस्येति किम् ? ढरिद्रित ।

पूदिव्यञ्जेर्नाशाद्यूतानपादाने । ४ । २ । ७२ ।

एभ्यो यथासख्य नाशाद्यर्थेभ्य परयो क्तयो तो नो भवति । पूना चवा । आद्यून । समन्नौ पक्षौ । नाशाद्यूतानपादान इति किम् ? पृतम् , द्यूतम् , उदक्तम् ।

सेग्रसि कर्मकर्तरि । ४ । २ । ७३ ।

से परयो क्तयो ग्रासे कर्मकर्तरि तो नो भवति । सिनो ग्रास स्वयमेव । कर्मकर्तरीति किम् ? सितो ग्रासो मेत्रेण ।

क्षेः क्षी चाद्यर्थे । ४ । २ । ७४ ।

व्यणोऽर्थो भावकर्मणी, ततोऽन्यस्मिन्नर्थे क्तयोः तः क्षेः
परस्य नो भवति, तद्योगे क्षेः क्षी च । क्षीणः । क्षीणवान् । अव्ययार्थे
इति किम् ? क्षित्तमस्य ।

वाऽऽक्रोश-दैन्ये । ४ । २ । ७५ ।

आक्रोशो दैन्ये च गम्ये क्षेः परस्योः क्तयोः नो नो वा
भवति, तद्योगे क्षी च । क्षीणाद्युः क्षिताद्युर्जास्मि । क्षीणकः,
क्षित्तकः तपस्वी ।

ऋ-ही-घ्रा-घ्रा-त्रोन्द-नुद-विन्तेर्वा । ४ । २ । ७६ ।

एभ्यो वातुभ्यः परस्य क्तयोः तकारस्य वा नकारो भवति ।
ऋणन्, ऋतन् । हीणः, हीनः । घ्राणः, घ्रानः । घ्राणः, घ्रातः ।
त्राणः, त्रातः । समुन्नः, समुत्तः । नुन्नः, नुत्तः । विन्नः, वित्तः ।
ऋणवान्, ऋतवान् । हीणवान्, हीनवान् । घ्राणवान्, घ्रानवान् ।
त्राणवान्, त्रातवान् । विन्नवान्, वित्तवान् ।

दृगोरु च । ४ । २ । ७७ ।

अनयोः क्तयोः नकारस्य नकारो भवति, तद्योगेऽनयोर्नकार-
घ्रान्नादेशः । दूनः । दूनवान् । गूनः । गूनवान् ।

क्ष-शुपि-पचो म-क-वम् । ४ । २ । ७८ ।

एभ्यः परस्योः क्तयोः यथासंख्यं मरुता भवन्ति । क्षामः ।
क्षामवान् । शुष्कः । शुष्कवान् । पचवः । पचवान् । 'अपावे
कर्तरि निर्माणो निरात्यः' निर्माणो मुनिः । वावे कर्तरि निर्वातः ।

अनुपसर्गाः क्षीबोद्धाय-कृश-परिकृश-ऊल्लोत्फुल्ल-संफुल्लाः।

४।२।८०।

उपसर्गरहिता एते क्तान्ता निपात्यन्ते । क्षीवृ मदे क्षीवः ।
 ल्लाघृ सामर्थ्ये उद्धायः । कृश तनुकरणे कृशः, परिकृशः । अफला
 निशरणे फुल्लः, उत्फुल्लः, संफुल्लः ।

भित्तं शकलम् । ४।२।८१।

भिदेः परस्य क्तस्य शकलपर्याये नत्वाभावो निपात्यते ।
 भित्तं शकलमित्यर्थः ।

वित्तं धन-प्रतीतम् । ४।२।८२।

विन्दतेः परस्य क्तस्य धनप्रतीतरूपे पर्याये नत्वाभावो
 निपात्यते । वित्तं धनमित्यर्थः । वित्तः प्रतीत इत्यर्थः । अन्यत्र
 विनः ।

प्राद् दागस्तं आरम्भे क्ते । ४।४।७।

प्रपूर्वादारम्भार्थस्य दागः क्ते परे तो वा भवति । प्रत्,
 प्रदत्तः ।

नि-वि-स्वन्ववात् । ४।४।८।

एभ्यः परस्य दागः क्ते परे तो वा भवति । नीत्तम्,
 निदत्तम् । वीत्तम्, विदत्तम् । सूत्तम्, सुदत्तम् । अनूत्तम्,
 अनुदत्तम् । अवत्तम्, अवदत्तम् ।

स्वरादुपसर्गाद् दस्ति कित्यधः । ४।४।९।

स्वरान्तादुपसर्गात् परस्य दासञ्जकस्य तादौ किति परे भवति, धाधातुं वर्जयित्वा । प्रत्तः । प्रत्तवान् ।

दत् । ४ । ४ । १० ।

धावर्जितस्य दासञ्जकस्य तादौ किति परे दत् भवति । दत्तः । दत्तवान् ।

दो-सो-मा-स्य इः । ४ । ४ । ११ ।

एषां तादौ किति परे इर्भवति । निर्दिनः । सित्वा । मितिः । स्थितः । स्थितवान् ।

छा-शोयां । ४ । ४ । १२ ।

अनयोः तादौ किति परे इकारो वा भवति । अवच्छानः, अवच्छितः । निशितः, निशातः ।

हाको हिः कित्त्वा । ४ । ४ । १४ ।

हाकः क्त्वाप्रत्यये परे हिः भवति । हित्वा । क्त्वीति क्त्विम् ! हीनम् ।

धागः । ४ । ४ । १५ ।

भागस्तादौ किति परे हिः भवति । हिनः । विहितः । हित्वा ।

उवर्गात् । ४ । ४ । १८ ।

उवर्गान्तादेकस्य तादौ धानोर्गित्त्वा किति आङ्गित्त्वा न भवति । युतः । हृतः ।

दोषभ्यदितः क्तयोः । ४ । ४ । ६१ ।

डीङ्च्धातोः श्रेः ऐदिद्भ्रचश्च धातुभ्यः क्तयोरादिरिड् न भवति । डीनः । डीनवान् । शूनः । शूनवान् । व्रस्तः । व्रस्तवान् ।

वेटोऽपतः । ४ । ४ । ६२ ।

विकल्पेनेड् येभ्यस्तेभ्यः पत्त्वृज्जेभ्यः एकस्वरेभ्यः क्तयोरादिरिड् न भवति । रद्घः । रद्घवान् । अपत इति किम् ? पतितः ।

सं-नि-वेरर्दः । ४ । ४ । ६३ ।

एभ्यः पराद्धेः क्तयोः आदिरिड् न भवति । समर्णः । समर्णवान् । न्यर्णः । न्यर्णवान् । व्यर्णः । व्यर्णवान् ।

अविदूरेऽभेः । ४ । ४ । ६४ ।

अभेः पराद्धेरविदूरेऽभ्ये क्तयोरादिरिड् न भवति । अभ्यर्णः । अभ्यर्णवान् ।

वर्तेवृत्तं ग्रन्थे । ४ । ४ । ६५ ।

प्यन्ताद् वृत्तेः क्तप्रत्यये ग्रन्थविषये वृत्तमिति निपात्यते । वृत्तो गुणच्छात्रेण ।

धृप-शसः प्रगल्भे । ४ । ४ । ६६ ।

आभ्यां क्तयोरादिरिड् न भवति प्रगल्भेऽभ्ये । धृष्टः । विशस्तः प्रगल्भ इत्यर्थः ।

कपेः कृच्छ्र-गहने । ४ । ४ । ६७ ।

कृष्णतोः परयोः कृच्छ्रे गहने चार्थे क्तयोरादिरिड् न भवति । कष्टोऽसिः । कष्टं वनम् ।

घुपेरविशब्दे । ४ । ४ । ६८ ।

अविशब्दार्थाद् घुपेः क्तयोरादिरिड् न भवति । घुष्टा रज्जुः । घुष्टवान् ।

बलि-स्थूले दृढः । ४ । ४ । ६९ ।

बलवति स्थूले चार्थे दृढेः दंहेर्वा क्तान्तस्य दृढ इति निपात्यते । दृढः बली स्थूलो वा । बलिस्थूल इति किम् ? दहितम्, दंहितम् ।

ध्रुब्धविरिन्धस्वान्तध्वान्तलप्रम्लिष्टफाण्टवाढपरिवृढं मन्थस्व-
रमनस्तमःसञ्ज्ञतास्पष्टानायासभृशमभौ । ४ । ४ । ७० ।

एतं ऋतप्रत्ययान्ता मन्थादिष्वयेषु निपात्यन्ते । ध्रुब्धः सरित्पतिः । विरिन्धः स्वरः । स्वान्तं मनः । ध्वान्तं तमः । लप्रमामस्तम् । म्लिष्टमस्पष्टम् । फाण्टमनायाससाध्यम् । वाढं भृशम् । परिवृढः प्रभुः ।

आदितः । ४ । ४ । ७१ ।

आदितो धातोः परयोः क्तयोरादिरिड् न भवति । मित्रः । मित्रवान् ।

नवा भावारम्भे । ४ । ४ । ७२ ।

आरम्भः प्रथमा क्रिया । आदितो धातोः आरम्भे भावे चार्थे

क्तयोरादिरिड् वा भवति । मित्रमनेन, मेदितं वा । प्रमित्रः,
अमेदितः । प्रमित्रवान्, प्रमेदितवान् ।

शकः कर्मणि । ४ । ४ । ७३ ।

शकेः कर्मणि क्तयोरादिरिड् वा भवति । शक्तः, शक्तितो वा
षट् कर्तुं चैत्रेण ।

णौ दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्तम् । ४ । ४ । ७४ ।

दमादीनां धातूनां णौ सति क्ते परे एतानि निपात्यन्ते वा ।
दान्त, दमितः । शान्तः, शमितः । पूर्णः, पूरितः । दस्तः,
दासितः । स्पष्टः, स्पाशितः । छन्नः, छादितः । ज्ञप्तः, ज्ञपितः ।

श्वसजपवमरुपत्वरसंघुपास्वनामः । ४ । ४ । ७५ ।

एभ्यो धातुभ्यः क्तयोरादिरिड् वा भवति । श्वस्त, श्वसितः ।
जप्तः, जपितः । जप्तवान्, जपितवान् । वान्तः, वमितः ।
वान्तवान्, वमितवान् । रुष्ट, रुषितः । रुष्टवान्, रुषितवान् ।
तूर्णः, त्वरितः । तूर्णवान्, त्वरितवान् । संघुष्टम्, संघुषितम् ।
संघुष्टवान्, संघुषितवान् । आस्वान्तः, आस्वनितः । अभ्य-
मित, अभ्यान्तः ।

हृषेः केशलोमविस्मयप्रतीघाते । ४ । ४ । ७६ ।

हृषेः केशाद्यर्थेषु क्तयोरादिरिड् वा भवति । केशलोमकर्तृ-
का क्रिया केशलोमशब्देनोच्यते । हृषाः, हृषिता वा केशाः ।
हृषानि, हृषितानि वा लोमानि । हृष्टः, हृषितो वा जिनदत्तः ।

हृष्टा, हृष्टिता वा दन्ताः प्रतिहता इत्यर्थः । 'अपपूर्वात् वायुघातोः
 क्तान्तस्येडाभावः विश्वादेशे निपात्यते' । अपचितः । 'अनुपस-
 र्गस्य प्यायतेः क्तयोः पी' इति पीनः । पीनवान् । पीनवद् मुखम् ।

अथोणादिगणः ।

कृवापाजिस्वदिसाध्यशौदृस्नासनिजनिरहीण्भ्य उण् ॥१॥

सत्यर्थे वर्तमानेभ्यः करोत्यादिभ्यो वातुभ्यः सम्प्रदानापादा-
 नाम्यामन्यस्मिन् कारके भावे च सञ्ज्ञायां विषये बहुलमुण्
 प्रत्ययो भवति । करोति कृणोति वा कारुः नापितादिः, इन्द्रश्च ।
 वाति वायति वा द्रव्याणि वायुः नमस्वान् । पितति तैलादि द्रव्यमनेन
 पायुः अपानमुपस्यश्च । नयति रोगान् श्लेष्माणं वाऽनेन जायुः
 औषधं पितं वा । स्वघतेऽनेनेदं वा स्वादुः रुच्यः । साप्नोति
 उत्तमक्षमादिभिः तशोविशेषैः भाविनात्प्या स्वपरकार्याणीति साधुः,
 वा सम्यग्दर्शनादिभिः साप्नोति परमं पदं साधुः संयतः, उपय-
 लोकं साधयतीति साधुः धर्मशीलः । अश्नुते तेनमा सर्वमिति
 आशुः सूर्यः । अश्नुते आशुः शीघ्रगामी । दरति दृणाति
 वा दाह काष्ठम् । स्नायति स्नायुः अस्थिनहनम् । सनाति
 सनोति वा मृगादीनिति सानुः पर्वनैस्त्रेदशः । जायते आकुञ्चनादि

अनेन जातु ऊरुजङ्घासन्धिमण्डलम् । रहति गृहीत्वा सूर्याचन्द्र-
मसौ स्वशरीरं वा राहुः सैहिकेयः । एतीत्यायुः पुरुषः शकटम्
औषधं जीवनं पुरुरवःपुत्रो वा । एवं जरायुः गर्भवेष्टनम् । जटायुः
पक्षी । धनायुः देशः । रसायुः भ्रमरः ॥ १ ॥

अः ॥ २ ॥

सर्वधातुभ्यो यथायोगमकारः प्रत्ययो भवति । भवः । तरः ।
वरः । शयः । स्तवः । प्लवः । परः । करः । चरः । क्वः
इत्यादि ॥ २ ॥

नञः क्रमिगमिशमिखन्याकमिभ्यो ङित् ॥ ३ ॥

नञः परेभ्य एभ्यः अः प्रत्ययो भवति, स च ङिट् । न
क्रामति नक्रः जलचरो ग्राहः । न गच्छति नगः पर्वतः वृक्षश्च । न
शाम्यति नशः यक्षः पिशाचो वा । न खनति नखः करजः ।
नाश्राकमस्तीति नाकः स्वर्गः ॥ ३ ॥

कृगो द्वे च ॥ ७ ॥

करोतेः क्तिप्रत्ययो भवति, धातोश्च द्वित्वम् । करोतीति
चक्रं स्थाङ्गमायुधं च ॥ ७ ॥

पृ-पलिभ्यां ङित् पिप् च पूर्वस्य ॥ ११ ॥

आभ्यामः प्रत्ययो भवति स च ङिट्, अनयोश्च सरूपे द्वेरूपे
पूर्वस्थाने पिपादेशश्च भवति । पृणाति च्छायया पिप्परी वृक्षजातिः ।
प्लति आतुरं पिप्पली औषधजातिः ॥ ११ ॥

दृकृन्मृदृष्टृष्टृस्तुकुक्षुल्लिचरिचटिकटिकण्टिकचणिकपिक-
लिवमितम्यविदेविवन्धिकनिजनिमशिक्षारिकूरिटिवडि-
मल्लिसल्लयल्लिभ्योऽकः ॥ २७ ॥

एभ्यो धातुभ्य अकः प्रत्ययो भवति । दृणाति द्रकः भीलः ।
करकः जलभाजनम् कमण्डलुश्च । करका कर्षपापाणः । नरकः
निरयः । सरकः मद्यविशेषः । सरका मधुपानवारः । भरकः गौ-
प्यादिः । धरकः सुवर्णोन्माननियुक्तः । वरकः वधूनातिसहायः
वृक्षजातिविशेषश्च । मरकः जनोपद्रवः । स्तवकः पुष्पगुच्छः ।
कवकम् अभक्ष्यद्रव्यविशेषः । क्षवकः राजसर्पपः । लहकः रङ्गोप-
जीवी । चरकः मुनिः । चद्रकः पक्षी । कद्रकः बलयः । कण्टकः तरु-
रोम । चणकः मुनिः धान्यविशेषश्च । चपकः पानभाजनम् ।
फलकः खेटकम् । वमकः कर्मकरः । तमकः व्याधिः क्रोधश्च । अक्का
शैबलम् । देवका अप्सराः । देविका नदी । वन्वकः चारकपालः ।
कनकं सुवर्णम् । जनकः सीतापिता । मशकः क्षुद्रनन्तुः ।
क्षारकं बालमुकुलम् । कोरकं प्रौढमुकुलम् । वर्तका वर्तिका वा
शकुनिः । बल्लकी वीणा । मल्लकः शरावः । मल्लिका पुष्पजातिः
दीपाधारश्च । सल्लः सौत्रो धातुः सल्लकी वृक्षः । अलकः केशवि-
न्यासः । अलका पुरी ॥ २७ ॥

कीचकपेचकमेनकार्भकभमकवधकलघकनहकैरकैडकाश्मक-
लमकक्षुल्लकवद्रकादकादयः ॥ ३३ ॥

कीचकादयः शब्दा अकप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । कचि-

बन्धने कीचकः वंशविशेषः । पर्चीष् पाके पेचकः करिजघनभागः ।
मच्चि कल्कने मेचकः वर्णः । मर्निच् ज्ञाने मेनका अप्सराः ।
ऋ गतौ अर्भकः बालः । घ्मां शब्दाग्निसंयोगयोः धमकः कीटः
कर्मारश्च । हन्क् हिंसायां वधकः हन्ता व्याधिश्च । वधकं पद्मबीजम् ।
वृत्रवधः शकः । लघुङ् गतौ लघकः असमीक्ष्यकारी । जहकः
निर्मोचकः कालः क्षुद्रश्च । ईरिक् गति-कम्पनयोः एरका
उदकनृणजातिः । ईडिक् स्तुतौ एडका अविजातिः । अशौटि
व्याप्तौ अश्मका जनपदः । रमि क्रीडायां लमकः ऋपिविशेषः ।
क्षुदंपी संपेधे । क्षुल्लकं दभ्रम् । क्षुधं लातीति क्षुल्लः, क्षुल्ल
एव क्षुल्लकः । वट वेष्टने वट्क्का तृणपुञ्ज । आङ्पूर्वाद् ढौकतेः
आढकं मानम् । आदिग्रहणात् कला आपिबन्तीति कलापकाः
शाखाणि । कथयतीति कथक' तोटकानामाख्यायिकादीनां च
वर्णयिता ॥ ३३ ॥

शलिबलिपतिवृत्तिनभिपटितटितडिमडिभन्दिवन्दिमन्दिनमिकु-
दुपूमनिखजिभ्य आकः ॥ ३४ ॥

एन्यो धातुभ्य आकः प्रत्ययो भवति । पल फल शल गतौ,
शलि चलने वा शलाका एपणी पूरणरेखा द्यूतोपकरणं सूची च ।
चल प्राणनधान्यावरोधयोः बलाका जलचरी शकुनिः । पल्ल गतौ
पताका वैजयन्ती । वृत्तूङ् वर्तने वर्ताका शकुनिजातिः । णभच्
हिंसायां नभाकः चक्रवाकजातिः तमः काकश्च । पट गतौ पटाका
वैजयन्ती पक्षिजातिश्च । तट उच्छ्राये तटाकं सरः । तडण् आघाते

तडाकं सरः । गड संचने गडाकः शाकनातिः । भडुड् सुखकल्याणयोः भन्दाकं शासनम् । वडुड् स्तुत्यभिवादनयोः वन्दाकः चीवरभिक्षुः । मडुड् स्तुत्यादिषु मन्दाका औपवी । णमं प्रहुत्वे नमाकाः स्लेच्छनातिः । कुंड् शब्दे कवाकः पक्षी । टुडुड् उपनापे द्वाकः स्लेच्छः । पूड् पवने पवाका वात्या । मनिच् ज्ञानं मनाका हस्तिनी । खज मन्ये खजाकः आकरः मन्याः दर्विः आकाशं बन्धकी शरीरं पक्षी च ॥ ३४ ॥

मवाक-श्यामाक-वार्ताक-वृन्ताक-ज्योन्ताक-गूवाक-भद्राकादयः ॥ ३७ ॥

एत आकप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । मध्य बन्धने मवाकः ऐणुः । श्येड् गतौ श्यामाकः जयन्त्यो व्रीहिः । वृनुड् वर्तने वार्ताकी शाकविशेषः तत्कठं वार्ताकम् । स्वरात्रोन्तश्च वृन्ताकी उच्चरुहती तत्कठं वृन्ताकम् । ज्युड् गतौ स्विद्यमानो ज्यवत्रेऽस्मिन्निति ज्योन्ताकम् स्वंदमशविशेषः । गुंत् पृगीपोत्सर्गं, गुड् शब्दे वा गूवाकं पृगाकठम् । भडुड् सुखे कल्याणे च भद्राकः अकृष्टि ॥ ३७ ॥

क्रीकल्यलिदलिस्फटिदूपिभ्य इकः ॥ ३८ ॥

एभ्य इकः प्रत्ययो भवति । डुर्नीगुश् द्रव्यविनिमये क्रयिकः क्रेता । कलि शब्द-संख्यानयोः कलिका कोरकः । उन्कलिका उर्मिः । अली मूषणादौ अलिकं ललाटम् । दल विशरणे दलिकं दारु । स्फट स्फुट विशरणे स्फटिकः मणिः । दुपंच् वैरुत्ये दूपिकः नेत्रमलः ॥ ३८ ॥

आडः पणि-पनि-पदि-पतिभ्यः ॥ ३९ ॥

आड्परेभ्य एभ्य इरु प्रत्ययो भवति । पणि व्यवहारस्तुत्यो आपणिक पत्तनवासी व्यवहारज्ञो वा । पनि स्तुतौ आपणिक स्तावरु इन्द्रनील इन्द्रकीलो वा । पदिच् गतौ आपदिक इन्द्रनील इन्द्रकीलो वा । पल्लु गतौ आपतिरु पथि वर्तमान मयूर श्येन कालो वा ॥ ३९ ॥

नसि-वसि-कीसभ्यो णित् ॥ ४० ॥

एभ्यो णिद् इरु प्रत्ययो भवति । णसि कौटिल्ये नासिका घ्राणम् । वसि निवासे वासिका माल्यदामविशेष । कसि गतौ कासिका वनस्पति ॥ ४० ॥

पापुलिकृपिक्रुशित्रिभ्यः कित् ॥ ४१ ॥

एभ्य कित् इरु प्रत्ययो भवति । पापाने पिक कोकिल । पुल महत्त्वे पुलिक मणि । कृपीत् विलेखने कृपिक पामर । क्रुश आह्वानरोदनयो क्रुशिक क्रोष्टुक उलूकश्च । ओत्रश्चौत् छेदने वृश्चिक सविप कीट राशिश्व नक्षत्रपादनवरूप ।

प्राडः पणि-पनि-कपिभ्यः ॥ ४२ ॥

प्राड एतस्मादुपसर्गसमुदायात् परेभ्य एभ्य कित्क प्रत्ययो भवति । पणि व्यवहारस्तुत्यो प्राणिक वणिक् । पनि स्तुतौ प्राणिक पथिक । कपि हिंसाया प्राकृषिक वायु खल नर्तक मालाकारश्च ॥ ४२ ॥

मृर्षाकास्तीकप्रतीरूपूतोकसमीकवाहोकवाह्लीकवलमीककल्म-
लीकतिन्तिडीककडुणीककिङ्किणीकपुण्डरीकचञ्चरीक-
फर्फरीकझरीकघरीकादयः ॥ ५० ॥

एते किद्वीरुप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । स्र गतौ लृणीकः वायुः
अग्निः अशनिः उन्मत्तश्च । लृणीका लाला । असूक् सुवि अ-
स्तीकः जरत्कारमुतः । प्राक् पूरणे प्राति शरीरमिति प्रतीकः
वायुः अत्रयव मुखं च । सुप्रतीकः दिग्गनः । पृङ् पवनं पृतीकं
तृणनाति । इण् गतौ संयन्ति अस्मिन्निति ममीकं संग्रामः । वर्ही
प्रापणे, वह गतौ वाहीकः वाह्लीकः एतौ देशौ । कळ मंत्रणे
वलमीकः नाकु । कळ मंत्र्याने कळमलीकं ज्वाला । तिमः तिन्ति-
डीकः पक्षी वृक्षाम्लश्च । चङ्गण्यतः कङ्कण च कङ्कणीकः घाशाना-
लम् । किमः परात् कणतः किङ्किणीका वण्टिका । पुणः
पुण्डरीकं पद्मं छत्रं व्याघ्रश्च । चञ्चेः चञ्चरीकः भ्रमरः । पिप-
तेद्वित्वं गुणः पकारयोः फल्वं रश्च पूर्वस्यान्तः फर्फरीकं पल्लवं
पादुका मर्दलिका च । श्रीयतेः द्वित्वं तृतीयाभावः पूर्वस्य रश्चान्तः
मर्मरीकः देहः । मर्मरीका वादिनभाण्डम् । घन्तेः घर्षरीका
वण्टिका ॥ ५० ॥

रुऽनुकांशु रुंशु रुषा कुरुहिवु रुचिवु रुतम्बुकुलुरुचुवुतो-
त्युरुभावुरुपृषुरुमधुकादयः ॥ ५१ ॥

एते किद्वीरुप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । कचि वन्धनं, अशौट्टि

व्यासा, नशौच् अदर्शने एषा स्वराजोन्तश्च कञ्चुक कूर्पास ।
 अंशुक वल्लम् । नशुक रणरेणु प्रवासशील चन्द्र प्रावरण च ।
 पचे पाक् च पाकुक. लजुपाची सूप्. सूपकार. अञ्चर्युश्च । हिनो-
 तिचिनोतिनमतीना बोऽन्तश्च हिवुकं लग्नाच्चतुर्थस्थान रसातल च ।
 चिवुक मुखाधोभाग । जम्बुक शृगाल । चुलुम्प सौत्रो धातुः
 अन्त्यस्वरादिलोपश्च चुलुक करकोश । चतेशूच् च चूचुक
 स्तनाग्रभाग । ज्वलेरुल्म् च उल्मुकम् अलातम् । भातेर्वोन्तश्च
 भावुक भगिनीपति । प्रधिप् प्रख्याने पृथुक शिशु ब्रीह्याद्य-
 भ्यूपश्च । मचि कल्कने धन्तादेशश्च मकुक् यष्टिमधु ॥ ९७ ॥

मृमन्यञ्जिजलिवलितलिमलिमल्लिभालिमण्डिवन्धिभ्य

ऊकः ॥ ९८ ॥

एभ्यो धातुभ्य ऊक प्रत्ययो भवति । मृत् प्राणत्यागे
 मरुक मयूर मृग निदर्शनेभ तृणं च । मनिच् ज्ञाने मनूक. कृमि-
 जाति । अञ्जौप् व्यक्तिप्रक्षणगतिषु अञ्जूक हिंस्र । जल घात्ये
 जलूक् जलजन्तु । बल प्राणनधान्यावरोधयो बलुक उत्पलमूल
 मत्स्यश्च । तलण् प्रतिष्ठाया तलूक त्वक्कृमि. । मलि धारणे मलूक
 सरोजशकुनि । मल्लि धारणे मल्लूक कृमिजाति । मलिण् आमण्डने
 मालूक ऋक्ष । मडु भूषाया मण्डूक दुर्दुर । बन्धश् बन्धने
 बन्धूक बन्धूजीव ॥ ९८ ॥

शम्बूरुशाम्बूकट्टधूकमधूकोलूकोरवूकवरूकादयः ॥ ६१ ॥

एतं ऊरुप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । शमूच् उपशमे शम्बूकः,
शाम्बूकः शङ्खः । वृश् वरणे वृधूकः मातृनाहकः । वृधूकं नलम् ।
मदेः मधूकः वृक्षः । अलेः उलूकः काकारिः । उरुपूर्वाद् वातेः
उलूकः एरण्डः । वृधेः वरूकः तृणजातिः ॥ ६१ ॥

जीवरातृको जैव् च ॥ ६७ ॥

जीव प्राणकारणे इत्यस्मादातृकः प्रत्ययो भवति, जैव् इत्या-
देशश्च । जैवातृकः आयुषमान् चन्द्रः आस्रः वैद्यः मेवश्च । जैवा-
तृका जीवद्वत्मा स्त्री ॥ ६७ ॥

कृत्ति-पुत्ति-लत्ति-भिदिभ्यः कित् ॥ ७६ ॥

एभ्यः कित् निरुः प्रत्ययो भवति । कृत्तत् छेदने कृत्तिका नस्त-
त्रम् । पुत्तिलती सौत्रौ पुत्तिका मधुमत्तिका । लत्तिका वाद्यविशेषः
गौः गोधा च । गोपूर्वाद् गोलत्तिका गृहगोलिका । अवपूर्वाद् अक्-
लत्तिका गोधा । आलत्तिका गानप्रारम्भः । भिद्वंपी विदारणे
भित्तिका कुड्यन् मापादिचूर्णं शरावती नदी च ॥ ७६ ॥

चण्डि-भङ्गिभ्यामातकः ॥ ८२ ॥

आभ्यामातकः प्रत्ययो भवति । चण्डि कौपं चण्डातकं
तत्रयादिवासः । भङ्गि परिभाषणार्हिसादानेषु भङ्गातकः वृत्तः ॥ ८२ ॥

श्लेषमानकान्नानकामिलानरुपिष्ठातकादयः ॥ ८३ ॥

एतं आतकप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । दिष्टयेः श्लेषमातकः

ऋफेळु । अमण् रोगे आम्रातक वृक्ष । नञ्पूर्वात् म्लैघातोः
मिलादेशे अमिलातकवर्णपुष्पम् । पिपे पिष्टातक वर्णचूर्णम् ॥ ८३ ॥
गम्यमिरम्यजिगद्यदिछागडिखडिगृभृवृस्वृभ्यो गः ॥ ८२ ॥

एभ्यो ग प्रत्ययो भवति । गम्ल गतौ गङ्गा देवन्दी ।
अम् गतौ अङ्गम् शरीरावयव । अङ्ग समुद्रः वह्नि राजा च ।
अङ्गा जनपद । रमि क्रीडाया रङ्ग नाट्यस्थानम् । अज क्षेपणे
च वेग त्वरा रेतश्च । गट व्यक्ताया वाचि गद्ग वाग्विकल ।
अट्क भक्षणे अट्ट समुद्र अग्नि पुरोडाशश्च । छोच् छेदने
छाग वस्त । गड सेचने गड्ग मृगजाति । खट्ण भेदे खङ्गः
मृगविशेष असिश्च । गृत् निगरणे गर्ग ऋषि । ट्टुमृगंक् पोषणे
च भर्ग र्द्र सूर्यश्च । वृगृत् वरणे वर्ग सप्तात । औस्व शब्दो-
पतापयो. स्वर्ग नाक ॥ ९२ ॥

पति-तमि-तृ-पृ कृ-शृ-ल्वदेरङ्गः ॥ ९८ ॥

एभ्योऽङ्ग प्रत्ययो भवति । पत्ल गतौ पतङ्ग पक्षी
शलभ सूर्य शालिविशेषश्च । तमूच् काङ्गाया तमङ्ग हर्म्यनिर्यूहः ।
तृ प्लवनतरणयोः तरङ्गः ऊर्मि । पृश् पालनपूरणयो परङ्गः
स्वग वेगश्च । कृत् विशेपे करङ्ग. कर्मशील । शृश् हिंसायाम्
शरङ्ग पक्षिविशेषः । लृगश् छेदने ल्वङ्ग सुगन्धिवृक्ष ॥ ९८ ॥

मनेर्मत्-मातौ च ॥ १०० ॥

मनिच् ज्ञाने इत्यस्माद् धातो अङ्ग प्रत्ययो भवति, मत्मातौ

चादेशौ भवतः । मतङ्गः ऋपिः हस्ती च । मातङ्गः हस्ती
अन्त्यजातिश्च ॥ १०० ॥

पिशोराचक् ॥ ११६ ॥

पिशत् अवयवं इत्यस्मादाचक् प्रत्ययो भवति । पिशाचः
व्यन्तरजातिः ॥ ११६ ॥

म्रिपतेरीचण् ॥ ११८ ॥

मृत् प्राणल्यागे इत्यस्मादीचण् प्रत्ययो भवति । मारीचः
रावणमातुलः ॥ ११८ ॥

तुदिमदिपद्यदिगुगमिकचिभ्यश्छक् ॥ १२४ ॥

एभ्यः छक् प्रत्ययो भवति । तुर्दीत् व्ययने तुच्छः स्तोकः ।
मदैच् हर्षे मच्छः मत्स्यः प्रमत्तपुरुषश्च । मच्छा स्त्री । पदिच्
गतौ पच्छः शिला । अदंक् भक्षणे अच्छः निर्मलः । गुंद् शब्दे
गुच्छः स्तत्रकः । गम्लं गतौ गच्छः क्षुद्रवृक्षः । कचि नन्वने
कच्छः कूर्मपादः कुक्षिः नद्यवकुटारश्च । कच्छा जनपदः ॥ १२४ ॥

पी-पूडो ह्रस्वश्च ॥ १२५ ॥

आभ्यां छक् प्रत्ययो ह्रस्वश्च भवति । पीड्च् पाने पिच्छं
शकुनिस्रम् । पिच्छः गुणविशेषः, यद्वा न् पिच्छिल उच्यते । पूड्
पवने पुच्छं बालविः ॥ १२५ ॥

वियो जक् ॥ १२७ ॥

वीक् प्रजनरान्त्वसनस्तादनेषु च इत्यस्माद् घातोः जक्
प्रत्ययो भवति । बीजम् उत्पत्तिहेतुः ॥ १२७ ॥

भिपेभिष-भिष्णौ च वा ॥ १३१ ॥

भिपेरज प्रत्ययो भिषभिष्णौ चादेशौ वा भवत । भिषिः-
सौत्रो धातु भिषज, भिष्णन वैद्य । भेषजमौषधम् ॥१३१॥

मुर्वेमुर् च ॥ १३२ ॥

मुर्वे बन्धने इत्यस्मादज प्रत्यय, अम्य च मुरित्यादेशश्च
भवति मुरज मृदङ्ग ॥ १३२ ॥

उटजादयः ॥ १३४ ॥

उटजादय शब्दा अजप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । क्तेर्वम्योत्त्वं
च उट्ज मुनिकुटीर । आदिशब्दाद् भूर्त् भरुज इत्याद-
योऽपि ॥ १३४ ॥

दिव्यविश्रुकुर्बिशक्तिक्किक्किपिचपिचमिक्रम्येधिकर्किमर्कि-
कक्खितृकृष्टभृष्टभ्योऽटः ॥ १४२ ॥

एभ्यो धातुभ्योऽट प्रत्ययो भवति । द्विचू क्रीडादौ
देवट देवकुलविशेष शिल्पी च । अव रक्षणादौ अवट प्रपात-
कूपश्च । श्रुत् श्रवणे प्रवट उत्त्रम् । कुह् शब्दे कवट उच्छिष्टम् ।
कर्ब गतौ कर्बट क्षुद्रपत्तनम् । शक्लट् शक्तौ शकटम् अनः ।
ककुब् गतौ ककुब् सत्राह । कङ्कट सीमा । कृषौड् सामर्थ्यं कर्पटं
चास । चप सान्त्वने चपट रस । चम् अग्ने चमट घस्मर ।
कम्बुड् कान्तौ कमट वामन । एधि वृद्धौ एषट वल्मीक ।
कर्कि-पत्ती सौत्रौ धातु कर्कट कपिल कुलीरश्च । कर्कटी त्रपुसी ।

मर्कटः कपिः क्षुद्रजन्तुश्च । कवख हसने कवखटः कर्कशः । तू-
 प्लवनतरणयोः तरटः पीनः । डुडुंम् करणे करटः काकः करिक-
 पोलश्च । सुं गतौ सरटः कुक्लासः । टुडुभृग्क् पोपणे च भरटः
 भृत्यः कुलालः प्लवविशेषश्च । वृग् वरणे वरटः क्षुद्रधान्यं
 प्रहारश्च ॥ १४२ ॥

कपट-कीकटादयः ॥ १४४ ॥

कपटादयः शब्दा अटप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । कम्पनलोपश्च
 कपटं माया । कक्केरत ईच्च कीकटः कृपणः । आदिशब्दात् लघटः,
 पर्पटः इत्यादयः ॥ १४४ ॥

तृ-कृ-कृपि-कम्पि-कृपिभ्यः कीटः ॥ १५१ ॥

एभ्यो घातुभ्यः किटीटः प्रत्ययो भवति । तृ प्लवनतरणयोः
 तिरीटं कूलवृक्षः सुकुटं वेष्टनं च । कृत् वित्तेपं किरीटं सुकुटं
 हिरण्यं च । कृपौड् सामर्थ्यं कृपीटं हिरण्यं जलं च । कपुड् चलने
 कम्पीटं कम्पः कम्पं च । कृपीत् विलेखने कृपीटं जलम् ॥ १५१ ॥

वन्धेः ॥ १५७ ॥

वन्धश्च वन्धने इत्यस्मात् किट्टः प्रत्ययो भवति । वधूटी
 प्रथमवयाः स्त्री ॥ १५७ ॥

कृ-शक्-शाखेरोटः ॥ १६० ॥

एभ्यो घातुभ्य ओटः प्रत्ययो भवति । डुडुंम् करणे करोटः

मृत्यः शिरः कपालं च । करोटं भाजनविशेषः । शकलं शक्तौ
शकोटः बाहुः । शाखु श्छाखु व्याप्तौ शाखोटः वृक्षविशेषः ॥ १६० ॥

वनि-कणि-काश्युपिभ्यः ॥ १६२ ॥

एभ्यो धातुभ्यः ठः प्रत्ययो भवति । वन भक्तौ वण्टः
अनिविष्टः । कण शब्दे कण्ठः कन्धरा । काशृङ् दीप्तौ काष्ठं दारु ।
काण दिक् अवस्था च । उषू दाहे ओष्ठः दन्तच्छदः ॥ १६२ ॥

पो-विशि-कुणि-पृषिभ्यः कित् ॥ १६३ ॥

एभ्यः कित् ठः प्रत्ययो भवति । पीड्च् पाने पीठम्
आसनम् । विशत् प्रवेशने विष्टा पुरीषम् । कुणत् शब्दोपकरणयोः
कुण्ठः अतीक्ष्ण । पृषु सेचने पृष्ठ अङ्कुशः शरीरकैदेशश्च ॥ १६३ ॥

कुपेर्वा ॥ १६४ ॥

कुपुश् निष्कर्षे इत्यस्मात् ठः प्रत्ययो भवति, स च किद्वा कुष्ठं
च्योधि. गन्धद्रव्यं च । कोष्ठः कुशूलः उदरं च ॥ १६४ ॥

शमेर्लुक् च वा ॥ १६५ ॥

शमूच् उपशमे इत्यस्मात् ठः प्रत्ययो भवति, अन्त्यत्य
च वा लुक् । शठ. धूर्त । शण्ठः धूर्त. नपुंसकं च ॥ १६५ ॥

मृजृशृरुम्यमिरमिरपिभ्योऽठः ॥ १६७ ॥

एभ्यो धातुभ्यः अठः प्रत्ययो भवति । मृत् प्राणत्यागे
अरठः अतिद्वीभूतं दधि कृमिजातिः कण्ठः प्राणश्च । जूपृच्

कृणत् शब्दोपकरणयोः कुण्डं भाजनं जलाधारविशेषश्च । कुण्डः
 भर्तरि जीवति जारेण जातः अपद्विन्द्रियश्च । तुणत् कौटिल्ये तुण्डं
 सुखम् । पुणत् शुभे पुण्डः भिन्नवर्णः- । सुणत् प्रतिज्ञाने मुण्डः
 परिवापितकेशः । शुनत् गतौ शुण्डा सुरा हंस्तिहस्तश्च । आदि-
 ग्रहणादन्येभ्योऽपि भवति ॥ १७० ॥

शमि-पणिभ्यां ढः ॥ १७१ ॥

आभ्यां ढः प्रत्ययो भवति । शमूच् उपशमे शण्डः नपुंसकम् ।
 पण् भक्तौ पण्डः स एव ॥ १७१ ॥

कुणेः कित् ॥ १८० ॥

कुणत् शब्दोपकरणयोरित्या मात् कित् ढः भवति । कुण्डः
 घूर्तः ॥ १८० ॥

नञः सहेः पा च ॥ १८१ ॥

नञ्पूर्वात् षडि मर्षणे इत्यस्माद् ढः प्र वयः, पा चास्यादेशो
 भवति । आपादा नक्षत्रम् ॥ १८१ ॥

इण्विशावेणिङ्कृवृत्तृट्मृपिपणिभ्यो णः ॥ १८२ ॥

एभ्यो णः प्रत्ययो भवति । इङ्क् गतौ एण कुटङ् । उर्वे
 हिंसायाम् उर्गा मेपादिलोम हुवोरन्तरावर्तश्च । शौच तक्षणे शाणः
 पस्मिण शस्त्रतेजनं च । देणुग् गतिज्ञानचिन्तानिरामनवादित्रग्रह-
 णेषु वेण्णा कृष्णवेण्णा च नाम नदी । पृश, पालनपूरणयोः एण्वे

एभ्यो धातुभ्य आणक् प्रत्ययो भवति । कृपौङ् सामथ्य
 कृपाण खड्ग । विधू सेचने विषाण शृङ्ग करिदन्तश्च । वृषू सेचने
 वृषाण । जिधृषाट् प्रागल्भ्ये धृषाण देव । मृषू सहने च मृषाण ।
 युषि सेवने सौत्रो धातु युषाण । दुहौच् जिघासाया दुहाण
 मुखर । ग्रहीश उपादाने गृहाण । विषाणादय स्वप्रकृत्यर्थ-
 षाचिन कर्तरि कारके ज्ञेया । १९१ ॥

पपो णित् ॥ १९२ ॥

पपी बाधनस्पर्शनयो इत्यस्माद् आणक् प्रत्यय , स च णिट्
 भवति । पापाण प्रस्तर ॥ १९२ ॥

सु-सि-नि-तुसेर्दीर्घश्च वा ॥ २०३ ॥

एभ्य कित् त प्रत्ययो दीर्घश्च वा भवति । पुगट् अभिष्व
 सूत सारधि । सुत पुत्र । पिंगट् बन्धने सीता जनकात्मजा
 सस्य हलमार्गश्च । सित वर्ण बन्धश्च । तनूयी विस्तारे तातः
 पिता पुत्रेष्टनाम च । तत विस्तीर्ण वाद्यविशेषश्च । तुस् शब्दे
 सूस्तानि वल्लदशा । तुस्ता जग प्रदीपन च ॥ २०३ ॥

ह-श्या-रुहि-शोणि-पलिभ्य इतः ॥ २१० ॥

एभ्य इत प्रत्ययो भवति । हग् हरणे हरित वर्ण । श्येङ्
 गतौ श्येत वर्ण मृग मत्स्य श्येनश्च । रुह बीजजन्मनि रोहित
 वर्ण मत्स्य मृगजातिश्च लत्वे लोहित वर्ण । लोहितम् अस्त्व् ।
 शोणृ वर्णगत्यो शोणित रुधिरम् । पल गतौ पलित् श्वेतकेश ॥ २१० ॥

कुलि-मयिभ्यामृतक् ॥ २१५ ॥

आभ्यामृतक् प्रत्ययो भवति । कुल वन्दुसंस्त्यानयोः कुलूताः
ननपदः । मयि गतौ मयूता वभतिः ॥ २१५ ॥

कवेरोतः प् च ॥ २१७ ॥

कवृङ् कणे इत्यस्माद् ओतः प्रत्ययः, पश्चान्नादेशो भवति ।
कपोतः पक्षी वर्णश्च ॥ २१७ ॥

सीमन्त-हेमन्त-भद्रन्त-दुष्यन्तादयः ॥ २२२ ॥

एतं अन्तप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । सिनोतेः सीम् च
सीमन्तः केशमार्गः ग्रामक्षेत्रान्तश्च । हन्तेर्हिनोतेर्वा हेम् च हेमन्तः
ऋतुः । भन्दतेः नलुक् च भन्दतः निर्धन्येषु शाक्येषु च पूज्यः ।
दुमयोऽन्तश्च दुष्यन्तः राजा ॥ २२२ ॥

शकैरुन्तः ॥ २२३ ॥

शकलृट् शक्तौ इत्यस्माद् उन्तः प्रत्ययो भवति । शकुन्तः
पक्षी ॥ २२३ ॥

कमि-मु-गाऽतिभ्यः यः ॥ २२५ ॥

एभ्यः यः प्रत्ययो भवति । कमृङ् कान्तौ कन्या प्रावरणं
नगरं च । मुङ् गतौ प्रोथः प्रियः युवा शूकरमुखं घोणा च । मै-
शब्दे गाया श्लोकः आर्या वा । ऋं गतौ अर्थः जीवामीवादिपदार्थः
प्रयोजनम् अभिधेयं घनं याञ्जा निवृत्तिश्च ॥ २२५ ॥

अवाद् गोऽच्च वा ॥ २२६ ॥

अवपूर्वाद् गायतेः थः प्रत्ययः, अच्चान्तादेशो वा भवति ।
अवगयः, अवगायः अक्षसंवात्. प्रात.सवनं रययानं साम पन्थाश्च
॥ २२६ ॥

नीनूरमितृतुदिवचिरिचिसिचिभिहनिपागोपात्रोद्गाम्यः
कित् ॥ २२७ ॥

एभ्यः कित् थः प्रत्ययो भवति । णींङ् प्रापणे नीथं जलम् ।
मुनीयो नाम राजा नीतिमान् धर्मशीलः ब्राह्मणश्च । णूत् स्तवने
नूथं तीर्थम् । रमि क्रीडायां रथः स्वन्दनः । तृ प्लवनतरणयोः
तीर्थं जलाशयावगाहनमार्गः पुण्यक्षेत्रमाचार्यश्च । तुर्दीत् व्ययने तुत्यं
चक्षुष्यो धातुविशेषः । वचंक् भाषणे उक्त्यं शास्त्रं सामवेदश्च ।
उक्त्यानि सामानि । रिचृपी विरेचने रिक्त्यं धनम् । पिर्चीत् क्षरणे
सिक्त्यं मदनं पुलकश्च । ट्वोश्चि गतिवृद्धोः शूथः यज्ञप्रदेशः ।
हनंक् हिंसागत्योः हयः पन्थाः कालश्च । पां पाने पीथं बालघृत-
पानम् अम्भः नवनीतं च । पीथः मकरः रविश्च । गोपूर्वाद् गोपीयः
तीर्थविशेषः गोनिपानं जलद्रोणी कालविशेषश्च । गै शब्दे अवगी-
थम् यज्ञकर्मणि प्रातःशंसनम् । उद्गीयः शुनामूर्ध्वमुखानां विरावः
सामगानं प्रथमोच्चारणं च ॥ २२७ ॥

न्युद्भ्यां शीङ् ॥ २२८ ॥

न्युत्पूर्वात् शीङ्क् स्वप्ने इत्यस्मात् कित् थः प्रत्ययो

भवति । निशीथः अर्करात्रः रात्रिः प्रदोषश्च । उच्छीथः स्वप्नः
टिट्ठिथश्च ॥ २२८ ॥

सर्तेणित् ॥ २३० ॥

सुं गतौ इत्यस्मात् णित् थः प्रत्ययो भवति । सार्थः समूहः
॥ २३० ॥

पथपूयगूयकृयतिथनियमूरथादयः ॥ २३१ ॥

एतं यान्ता निपात्यन्ते । पलतेः लो लुक् च पयः पन्थाः ।
यौतेर्गुर्वदेश्च दीर्घश्च यूयं समूहः । गूपम् अमेध्यं विष्ठा च ।
क्रितं करोतेर्वा कुश्च कुषः कृषा वा आस्त्रणम् । तनोतेः तिष्ठ-
तेर्वा तिश्च तियः कालः । तिम्यतेः तियः प्राग्दृक्कालः । नयतेः
ह्रस्वश्च नियः पूर्वक्षत्रियः कालश्च । सुपूर्वाद् रमेः मूरयः दान्तः
॥ २३१ ॥

मृशीअपिशमिगामिरमिवन्दिवञ्चिजीविमाणिभ्योऽथः ॥ २३२ ॥

एभ्यः अयः प्रत्ययो भवति । दृडुभृङ्गर् पौपणे च मरयः
कैकेयीमुतः अग्निः लोक्पालश्च । शीङ्क् स्वप्ने शयय, अजगरः
प्रदोषः मत्स्यः वराहश्च । शर्षी आकोशे शपथः प्रन्थयकरणमा-
कोशश्च । शमृच् उपशमं शमयः ममाधि आश्रमपदं च । गम्ळं
गतौ गमथ, पन्थाः पयिकश्च । रमि क्रीडायां रमयः प्रहर्षः ।
वदुङ् स्तुत्यभित्तादनयोः वन्दय म्नाता स्तुत्यश्च । वञ्चू गतौ
वञ्चयः अञ्चा कोकिलः काकः दम्भश्च । जीव प्राणधारणे जीवथः

अर्यवान् जलम् अन्नं वायुः मयूरः कूर्मः धार्मिकश्च । अनक् प्राणने
प्राणयः बलवान् ईश्वरः प्रजापतिश्च ॥ २३२ ॥

आपोऽप् च ॥ २३८ ॥

आप्लंत् व्याप्तौ इत्यस्माद् दः प्रत्यग्रो भवति, अस्य चाप
आदेशः । अब्दं वर्षम् ॥ २३८ ॥

गोः कित् ॥ २३९ ॥

गुत् पुरीपोत्सर्गे इत्यस्मात् किद् दः प्रत्ययो भवति । गुदम्
अपानम् ॥ २३९ ॥

कुमुद-बुद्बुदादयः ॥ २४४ ॥

एते उद्प्रत्ययान्ता निरात्यन्ते । कमेः कुम् च । कुमुदं कै-
वम् । बुन्देः किन् वोऽन्तश्च बुद्बुदः जलस्फोटः । बुद्बुदं नेत्रजो
व्याधिः । आदिशब्दाद् दोहदः अमिलापः ॥ २४४ ॥

स्कन्धमिभ्यां धः ॥ २५१ ॥

आभ्यां धः प्रत्ययो भवति । स्कन्दं गतिशोपणयोः स्कन्ध
बाहुमूर्धा ककुदं विभागश्च । अम गतौ अन्धः चक्षुर्विकलः ॥ २५१ ॥

नेः स्यतेरधक् ॥ २५२ ॥

निपूर्वात् पोच् अन्तर्कर्मणि इत्यस्माद् अधक् प्रत्ययो भ-
वति । निपधा जनपदः । निपधः पर्वतः ॥ २५२ ॥

पराच्छ्रो ङित् ॥ २५५ ॥

परपूर्वात् शूश् हिंसायामित्यस्माद् डिद् वधः प्रत्ययो भवति ।
परश्वधः आयुधनातिः ॥ २९९ ॥

कोरन्धः ॥ २९७ ॥

कुंङ् शब्दे इत्यस्माद् अन्वः प्रत्ययो भवति । क्वन्धः
छिन्नमूर्धा देहः ॥ २९७ ॥

प्याधापन्धनिस्वदिस्वपिबस्वजप्रतिसिबिभ्यो नः ॥ २९८ ॥

● एभ्यो नः प्रत्ययो भवति । प्येङ् वृद्धौ प्यानः समुद्रः च-
न्द्रश्च । दुधांग् धारणे च धाना भृष्टो यवः अङ्कुरश्च । पनि
स्तुतौ पत्रं नीचैः करणं सर्वं जिह्वा च । अनक् प्राणने अन्नं भक्तम्
आचारश्च । प्वदि आस्वादेने स्वन्नं रचितम् । जिप्वपंक् शये
स्वप्नः मनोविकारः निद्रा च । वसं निवासे वस्नं वासः मूल्यं
मेद्रम् आगमश्च । अन क्षेपणे च वेनः प्रजापतिः ध्यानी राजा
वायुः यज्ञ प्राज्ञः मूर्खश्च । अत सातत्यगमने अत्नः आत्मा वायुः
मेवः प्रजापतिश्च । पिबूच् उतौ स्योनें सुखं तन्तुवायसूत्रसंतानः
मसुद्रः सूर्यः रश्मिः आस्तरणं च ॥ २९८ ॥

पसेर्णित् ॥ २९९ ॥

पसक् स्वप्ने इत्यस्माद् णिद् नः प्रत्ययो भवति । साक्षा
गोक्तात्रलम्बि चर्म निद्रा च ॥ २९९ ॥

जीण्शीदीबुध्वन्निमीभ्यः कित् ॥ २६१ ॥

एभ्यः कित् नः प्रत्ययो भवति । नि अभिभवं जिनः भर्हन्
११२

बुद्धश्च । इण्क् गतौ इनः स्वामी सन्निपातः ईश्वरः राजा सूर्यश्च ।
 शीङ्क् स्वप्ने शीनः पीलुः । दीङ्क् क्षये दीनः खिन्नः कृपणश्च ।
 बुधिच् ज्ञाने बुध्नः मूलं पृष्ठान्तः रुद्रश्च । अव रक्षणादौ ऊनम्
 अपरिपूर्णम् । मीङ्क् हिंसायां मीन मत्स्यः राशिश्च ॥ २६१ ॥

सोरु च ॥ २६३ ॥

पुंगूत् अभिपवे इत्यस्माद् नः प्रत्ययः, उकारश्चान्तादेशो
 भवति । सूना घातस्थानम् दुहिता पुत्रः प्रकृतिः आघाटुस्थानं
 च ॥ २६३ ॥

रमेस्त् च ॥ २६४ ॥

रमिं क्रीडायाम् इत्यस्माद् नः प्रत्ययः, तश्चान्तादेशो भवति ।
 रत्न वज्रादि ॥ २६४ ॥

यवसिरसिरुचिजिमस्त्रिदेविस्थन्दिचन्दिमन्दिमण्डिमदिद-
 हिवह्लादेरनः ॥ २६९ ॥

एभ्यः अनः प्रत्ययो भवति । युक् मिश्रणे यवनाः जनपद ।
 यवनं मिश्रणम् । असूच् क्षेपणे असनः बीजकः । रसण् आस्वा-
 दनस्नेहनयोः रसना जिह्वा । रुचि अभिप्रीत्यां च रोचना गोपि-
 त्तम् । रोचनः चन्द्रः । विपूर्वाद् रोचतेः विरोचनः अग्निः सूर्यः
 इन्दुः दानवश्च । जि अभिभवे जयनम् ऊर्णापटः । टुमस्त्रोत् शुद्धौ
 मज्जनं स्नानं तोयं च । देवृङ् देवने देवनः अक्षः कितवश्च । म्य-
 न्दौङ् स्ववणे स्यन्दनः रथः । चट्टु दीप्त्याह्लादयोः चन्दनं गन्धद्र-

व्यम् । मडुङ् स्तुत्यादौ मन्दनं स्तोत्रम् । मडु भूषायां मण्डनम्
 अञ्कारः । मदैच् हर्षे मदनः वृक्षः कामः मधुञ्छिष्टं च । दहं
 भस्मीकरणे दहनः अग्निः । वर्हो प्रापणे वहनं नौः । आदिप्रह-
 णात् पचेः पचनः अग्निः । पुनातेः पवनो वायुः । विभर्तेः भरणं
 त्तावनम् । नयतेः नयनं नेत्रम् । द्युतेः द्योतनः आदित्यः । रचे
 रचना वैचित्र्यम् । गृजे गृजनम् अभक्ष्यद्रव्यविशेषः । प्रस्क-
 न्दनः । प्रपतनः इत्यादयो भवन्ति ॥ २६९ ॥

पटेर्णित् ॥ २८७ ॥

पठ व्यस्तायां वाचीत्यम्माद् णिद् ईन भवति । पाठीन
 मत्स्यः ॥ २८७ ॥

पिशि-मिथि-क्षुधिभ्यः कित् ॥ २९० ॥

एभ्यः क्रिदुनः प्रत्ययो भवति । पिशत् अवयवं पिशुनः
 खलः । पिशुनं मैत्रीभेदकं वचनम् । मिपृच् भेषार्हितयोः मिशुनं
 स्त्रीपुंसद्वन्द्वम् राशिश्च । क्षुधंच् वृमुक्षायां क्षुधुनः कीटकः ॥ २९० ॥

फलेर्गोऽन्तश्च ॥ २९१ ॥

फल् निष्पत्तौ इत्यस्मादुनः प्रत्ययः, गश्चान्तो भवति । फल्गुन-
 अर्जुनः । फल्गुनी नक्षत्रम् ॥ २९१ ॥

वी-पति-पटिभ्यः तनः ॥ २९२ ॥

एभ्यः तनः प्रत्ययो भवति । वीक् प्रजनादौ वेतनं भृतिः ।
 पल्ल गनौ पत्तनम् । पट गतौ पटनं द्वावपि नगरविशेषौ ॥ २९२ ॥

पृ-पूभ्यां कित् ॥ २९३ ॥

आभ्या कित् तन प्रत्ययो भवति । पृङ्त् व्यायामे पृतना
सैना । पूग्श् पवने पूतना राक्षसी ॥ २९३ ॥

कृत्यशौभ्यां स्नक् ॥ २९४ ॥

आभ्या स्नक् प्रत्ययो भवति । कृतेत् छेदने कृत्स्न सर्वम् ।
अशौटि व्याप्तौ अक्ष्य नयन व्याधि रज्जु तेजनम् अखण्ड
च ॥ २९४ ॥

भापाचणिचमिविषिसृपृतृशीतल्यलिशमिरमि-
वपिभ्यः पः ॥ २९६ ॥

एभ्य प प्रत्ययो भवति । भाक् ढीप्तौ भाप आदित्य ज्येष्ठश्च
भ्राता । पाक् रक्षणे पाप कल्मषम् । पाप पोर । चण हिसादा-
नयोश्च । चण्पा नगरी । चण्व वृक्ष । चमू अदने चम्पा नगरी ।
विष्मि व्याप्तौ वष्प परमात्मा स्वर्ग आकाशश्च । निषूर्वाद्
निषेष्प अपा गर्भ कूप वृक्षजाति अन्तरिक्ष च । सृ गतौ सर्प
अहि । पृश् पालनपूरणयो पर्ष ष्व शङ्ख समुद्र शङ्ख च ।
तृ ष्वनतरणयो तर्ष उडुप नौश्च । शीङ्क् स्वप्ने रोष पुच्छम् ।
तल्ण् प्रतिष्ठाया तल्प शयनीयम् अङ्ग दारा युद्धं च । अली
भूषणादौ अल्प स्तोकम् । शमूच् उपशमे शम्पा विद्युत् काञ्ची
च । विषूर्वाद् विशम्प दानव । रमि क्रीडाया रम्पा चर्मकारोपक
रणम् । डुवर्पी बीजसताने वष्प पिता ॥ २९६ ॥

युसुसुसुसुच्युस्त्वाढेरुच्च ॥ २९७ ॥

एभ्य ष, ऊकारश्चान्तादेशो भवति । युक् मिश्रणे यूप
यज्ञपशुबन्धनकाष्ठम् । पुगूर् अभिपवे सूप मद्रादिभित्तकृत । कुर
शब्दे कूप प्रहि । रुक शब्दे रूप श्वेतादि ऋष्य स्वभावश्च ।
तुक् वृत्त्यादौ तूप आयतनविशेष । च्युङ् गतो च्यूप आदित्य
वायु सग्रामश्च । पुगूर् स्तुतो स्तूप बोधिमत्त्वभवनम् उपायतन
जिननिर्वाणस्थानोपरि चिह्नविशेष ॥ २९७ ॥

कृ-शू-सृभ्य उर् चान्तस्य ॥ २९८ ॥

एभ्य ष प्रत्ययो भवति, अन्तस्य च उर् । कृत् विक्षप
कूर्प अमव्यम् । शूश हिंसाया शूर्प वान्यादिनिष्पवनमाण्
सख्या च । सृ गतो सूर्प भुजगम मत्स्यजातिश्च ॥ २९८ ॥

नियो वा ॥ ३०२ ॥

णीग् प्रापणे इत्यस्मात् ष प्रत्ययो भवति, स च रिद् वा ।
नीप कदम्ब । नष नय पुगोहित वृत्त भूतरश्च । नेपम्
उत्तर वान च ॥ ३०२ ॥

शंसैः स इचातः ॥ ३०६ ॥

शसु स्तुतौ चेत्यस्मात् ष प्रत्यय, ताल्य शकारोऽन्ता
दश, अकारस्य चकारो भवात् । रि शष्ठा वृक्षविशेष ॥ ३०६ ॥

विष्टपाल्प-वातपादयः ॥ ३०७ ॥

विष्टपादयः शब्दाः किदपप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । विषे-
स्तोऽन्तश्च । विष्टपं जगत् सुकृतिनां स्थानं च । वल्लेस्ल् च उल्पं
पर्शतलृणं पङ्कजं जलं च । उल्पः ऋषिः । वातेस्तोऽन्तश्च वातपः
ऋषिः । आदिप्रहणात् खरपादयो भवन्ति ॥ ३०७ ॥

कलेरापः ॥ ३०८ ॥

कलि शब्दसंख्यानयोः इत्यस्माद् आपः प्रत्ययो भवति ।
कलापः काञ्ची समूहः शिखण्डश्च ॥ ३०८ ॥

दलेरीपो दिल् च ॥ ३१० ॥

दल विशरणे इत्यस्मादीपः प्रत्ययो भवति, दिल् चास्या-
देशः । दिलीपः राजा ॥ ३१० ॥

उडेरुपक् ॥ ३११ ॥

उड् संघाते इत्यस्मात् सौत्रादुपक प्रत्ययो भवति । उडुपः
प्लवः । जगदित्त्वद् वत्वं उडुवः ॥ ३११ ॥

अश ऊपः पश्च ॥ ३१२ ॥

अशौटि व्यासौ इत्यस्माद् ऊपः प्रत्ययः, पश्चान्तादेशो
भवति । अशूपः पक्कानविशेष ॥ ३१२ ॥

सर्तेः पपः । ३१३ ॥

सुं गतौ इत्यस्मात् पपः प्रत्ययो भवति । सर्पपः रक्षोवन्
द्रव्यं शक च ॥ ३१३ ॥

री-शं.भ्यां फः ॥ ३१४ ॥

आभ्यां फः प्रत्ययो भवति । रींङ्च् लवणे रेफः कुत्सितः ।
शीङ्क् स्वप्ने शैफः मेदूः ॥ ३१४ ॥

कलि-गलेरस्योच्च ॥ ३१५ ॥

आभ्यां फः प्रत्ययः, अकारस्य चोकारो भवति । कलि
शब्दसंख्यानयोः, गल अदने कुल्फः, गुल्फः जङ्घाङ्घ्रिमन्विः ।
गुल्फः पदोपरिग्रन्थिः ॥ ३१५ ॥

शफ-रुफ-शिफा-शोफादयः ॥ ३१६ ॥

शफादयः शब्दाः फप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । श्यतेः
कायतेश्च ह्रस्वश्च । शफः खुरः प्रियंवदश्च । कफः श्लेष्मा ।
श्यतेरित्विमोत्वं च शिफा वृक्षजटा । शोफ श्वयधुः खुरश्च ।
आदिशब्दाद् रिफा नफा-मुनफादयः ॥ ३१६ ॥

- शम्भमेर्णिद् वा ॥ ३१७ ॥

आभ्यां वः प्रत्यय, स च णिद् वा । शमूच् उपशमे शम्भः
वन्न कर्षणविशेषः वैशुदण्डः तोत्रम् अरिञ्च च । शम्भ-शाम्भौ
जाम्भवतेयौ । अम्भा माता । आम्ब अपहवः ॥ ३१७ ॥

शल्यलेरुच्चातः ॥ ३१८ ॥

आभ्यां वः प्रत्यय, अकारस्य चोकारो भवति । पल फल
शल गतौ शुल्वं ताम्रम् । अली भूषणादौ उल्वं रजतं गर्भवेष्टनम् ।
शुल्वं वधुः तरक्षुश्च ॥ ३१८ ॥

कृ-कडि-कटि-वटेरम्बः ॥ ३२१ ॥

एभ्योऽम्बः प्रत्ययो भवति । डुङ्गु करणे कम्बः दध्यो-
 वन दधिसक्तवः पुष्पं च । कडत् मदे कडम्बः जातिविशेष
 जनपदश्च । कटे वर्षाविरणयो. कटम्बः पक्वान्नविशेष. वादित्रं च ।
 कडम्बकटम्बौ वृक्षौ च । वट वेष्टने वटम्ब शैल' तृणपुञ्जश्च ॥३२१॥

ढीर्नाबन्धिशृधिचलिभ्यो ङिम्बः ॥ ३२२ ॥

एभ्यो ङिङ्मिम्बः प्रत्ययो भवति । डीङ् विहायसा गतौ
 ङिम्ब. राजोपद्रव । णीङ् प्रापणे निम्ब वृक्षविशेषः । बन्धंश
 बन्धने विम्बं प्रतिच्छन्द देहश्च । विम्बी बह्निजातिः । शृधूङ्
 शब्दकुत्साया शिम्ब मृगजाति, शिम्बी निष्पाववह्नी च । चल
 कम्पने चिम्बा यवागूजाति ॥ ३२५ ॥

गृदूरमिहनिजन्धतिदलिभ्यो षः ॥ ३२७ ॥

एभ्यो भ प्रत्ययो भवति । गृत् निगरणे .गर्भ' जठरस्थ
 प्राणी । दृश् विदारणे दर्भ कुश । रमि त्रीळाया रम्भा अप्सरा
 कदली च । हनक् हिंसागत्यो हम्भा गोधेनुनादः । जनैचि
 प्रादुर्भावे जम्भ दानव दन्तश्च । जम्भा मुखविदारणम् । ऋङ्क
 गतौ अर्भ शिशु । दल विदारणे दल्भ ऋपि वल्कलं विदा-
 रणं च ॥ ३२७ ॥

इणः ङित् ॥ ३२८ ॥

इणरु गतौ इत्यस्मात् ङिट् भ. प्रत्ययो भवति । इभ.
 हस्ती ॥ ३२८ ॥

कृन्मृगशलिकलिकडिगर्दिरासिरमिवडिवल्लेरभः ॥ ३२९ ॥

एभ्योऽभः प्रत्ययो भवति । कृन् विशेषे करभः त्रिवर्षः
उट्टः । शृन् हिंसायां शरभः श्वापदविशेषः । गृन् निगरणे गरभः
उदरस्थो जन्तुः । पल फल शल गतौ शलभः पतङ्गः । कलि शब्द-
संख्यानयो कलभः यौवनाभिमुखो हस्ती । कटत् मदे कडभः
हस्तिपोतकः । गर्द शब्दे गर्दभः खरः । रासृद् शब्दे रासभ
खरः । रमि क्रीडायां रमभः प्रहर्षः । वटः सौत्रो धातुः वडर्भा
वेरमाग्रभूमिना, लत्वं च कलभी । वल्लि संवरणे वल्लभः स्वामी
दयिनश्च ॥ ३२९ ॥

ऋपि-वृषि-लुसिभ्यः कित् ॥ ३३१ ॥

एभ्यः विदभः प्रत्ययो भवति । ऋपैत् नतौ, वृत् सेचने
ऋपभः, वृषभश्च पुङ्गवः भगवाञ्चादिर्नार्थिङ्करः । ऋपभः वायुः ।
लुसिः सौत्र. लुमभ. हिंश. मत्तहस्ती वन च ॥ ३३१ ॥

सि-ट्टिभ्यामिभः सैर-ट्टिदौ च ॥ ३३२ ॥

आभ्यामिभः प्रत्ययो भवति, दन्त्यादिः सैरः ट्टिद्व्यादेशौ
ययासंख्यं भवतः । पिगट् बन्धने सैरिभः महिपः । ट्टिकि गतौ
ट्टिभः पत्नी । ॥ ३३२ ॥

अर्त्ताभिरत्सुसुहुर् घृष्टृशृक्षयाक्षिभावाद्यांवापायादलिपदिर्नी-
भ्या षः ॥ ३३८ ॥

एभ्यो म प्रत्ययो भवति । ऋक् गतौ अर्म अक्षिरोग
 ग्राम स्थल च । ईरिक् गतिकम्पनयो ईर्म व्रण । एगृक् स्तुतौ
 स्तोम समूह यज्ञ स्तोत्र च । पुगृट् अभिपवे सोम चन्द्र क्ली
 च । हुक् दानादनयो होम आहुति । सृ गतौ सर्म नद कालश्च ।
 सर्म स्थान सुख च । घृ सेचने घर्म ग्रीष्म । धृङ्त् स्थानेधर्म उत्त
 मक्षमादि न्यायश्च । शृश् हिंसाया शर्म सुखम् । शित् निवास-
 गत्यो क्षेम कल्याणम् । यक्षिण् पूजाया यक्ष्म व्याधि । भाक्
 दीप्तौ भाम क्रोध । भामा स्त्री । वाक् गतिगन्धनयो वाम
 प्रतिकूल सव्यश्च । व्येग सवरणे व्याम वक्षोमुजायति । डुधागृक्
 धारणे च धाम निलय तेजश्च । पा पाने पामा कच्छ । याक्
 प्रापणे याम प्रहर । वलि सवरणे वल्म ग्रन्थि । पर्दिच् गतौ
 पद्म कमलम् । णीग् प्रापणे नेम अर्ध समीपश्च ॥ ३३८ ॥

ग्रसि-हाग्भ्या ग्रा-जिहौ च ॥ ३३९ ॥

आभ्या म प्रत्यय , अनयोश्च ग्राजिहौ आदेशौ यथासत्य
 भवत । ग्राम समूहादि । जिह्व कुटिलश्च ॥ ३३९ ॥

विलिभिलि सिधीन्धिधूसृशाभ्यारुसि विशुपिमुपीपिसुहियुधि-
 दसिभ्य त्रित् ॥ ३४० ॥

एभ्य किद् म प्रत्ययो भवति । विलत् वरणे विलम प्रकाश ।
 भिलि सौत्र भिलभ भास्वरम् । पिधू गत्या सिष्म रिक्षम् । श्यैङ्
 गतौ श्याम वर्ण । श्याम नभ । श्यामा रात्रि औपधिश्च ।

अं चिन्तायां ध्यामः अव्यसतवर्णः । स्क् शब्दे स्मा ल्वण-
भूमिः । पितृच् उतौ स्यूमः रश्मिः दीर्घः सूत्रतन्तुश्च । स्यूमं
जटम् । शुपंच शोपणे शुप्मं बलं जलं संयोगश्च । सुपद् स्तेये
नुम्भः मुपिकः । ईष उञ्छे ईप्सः वसन्तः वाणः वातश्च । पुहृच्
शक्तौ मुह्नाः जनपदः । मुहः राजा । युधिच् संप्रहारे युध्मः
शरत्कालः शूरः शत्रुः संप्रामश्च । दसूच् उपसये दस्मः हीनः
बहिः यज्ञश्च ॥ ३४० ॥

धु-हिभ्यां वा ॥ ३४१ ॥

आभ्यां मः प्रत्ययः, स च ऋद् वा भवति । टुक्षुक् शब्दे
धुमा भतसी । क्षोभं क्वम् । हिद् गतिवृद्धयोः हिमं तुषारः ।
हेमं सुवर्णम् ॥ ३४१ ॥

स्थाद्यामासासूमन्यनिरुनिपसिपलिरुलिशलिश्चर्त्वा-
र्त्विपसहिवन्धिभ्यो यः ॥ ३५७ ॥

एभ्यो यः प्रत्ययो भवति । धां गतिनिवृत्तौ स्यायः स्थानम् ।
स्थाया भूमिः । दौं छौच् छेदने छाया तमः प्रतिरूपं कान्तिश्च ।
मांकू माने माया छद्म दिव्यानुभावदर्शनं च । पांच् अन्तर्कर्मणि
सायं दिनावसानम् । पूत् प्रेरणे सत्यः वामः दक्षिणश्च । मर्निच्
ज्ञाने मन्या घमनिः । श्नक् प्राणनं अन्यः परः । कनै दीप्त्यादिषु
रुन्या कुमारी । पसक् स्वप्ने सस्यं क्षेत्रस्यं गौघूमादि । पठ
गतौ पत्यः ऋद्धसूळः । कलि शब्दमंत्वानयोः कत्यः नीरोगः ।

पल फल शल गतौ शल्यम् अन्तर्गतं लोहादि । शकलं शकतौ
 शक्यमसारम् । ईर्ष्यः ईर्ष्यार्थः ईर्ष्यति ईर्ष्यणं वा ईर्ष्या मात्सर्य-
 र्यम् । पृहि मर्षणे सह्यः पश्चादर्णवपार्श्वशैल । बन्धंश्च बन्धने बन्ध्या
 अप्रसूतिः ॥ ३९७ ॥

नञो हलि-पतेः ॥ ३९८ ॥

नञ्पूर्वाभ्यामाभ्यां यः प्रत्ययो भवति । हल विलेखने अहत्या
 गौतमपत्नी । पत्ल गतौ अपत्यं पुत्रसन्तानः ॥ ३९८ ॥

सञ्जे च ॥ ३९९ ॥

पञ्जं सञ्जे इत्यस्माद् य प्रत्यय , धकारश्चान्तादेशो भवति ।
 सन्ध्या दिननिशान्तरम् ॥ ३९९ ॥

मृ-र्शा-पसि-वस्यनिभ्यस्तादिः ॥ ३६० ॥

एभ्यस्तकारादिः च प्रत्ययो भवति । मृत् प्राणत्यागे मर्त्यः
 मनुष्यः । शीङ्क् स्त्रप्ने शैत्य शकुनि संवत्सरः अजगरश्च ।
 पसि निवासे सौत्रो ढन्त्यान्त पस्यं गृहम् । वसं निवासे वस्य-
 गुरुः । अनक् प्राणने अन्त्य निरवसितः चण्डालादिश्च ॥ ३६० ॥

ऋशि-जनि-पुणि-कृतिभ्यः क्ति ॥ ३६१ ॥

एभ्यः क्ति यः प्रत्ययो भवति । ऋश् गतौ स्तुतौ वा स्व-
 रादिस्तालव्यान्तः ऋश्यः मृगजातिः । जनैचि प्रादुर्भावि जन्य
 संग्रामः । जाया पत्नी ' ये नवा ' इत्यात्त्वम् । पुणत् शुभे पुण्यं
 सन्कर्म । वृत्तैत छेदने वृन्तति वृत्त्या दुर्गा ॥ ३६१ ॥

(३४६)

कुलेई च वा ॥ ३६२ ॥

कुल चन्धुसंस्त्यानयोः इत्यस्मात् किट् यः प्रत्ययः, डकार-
श्चान्नादेशो वा भवति । कुञ्चं भित्तिः । कुल्या सारणी ॥ ३६२ ॥

अग-पुलाभ्यां स्तम्भेडित् ॥ ३६३ ॥

अग पुल इत्येताभ्यां परस्मात् स्तम्भेः सौत्रात् डिट् यः
प्रत्ययो भवति । अगस्त्यः पुलस्त्यश्च ऋपि ॥ ३६३ ॥

कुगुवलिमलिकणितन्याम्यक्षेरयः ॥ ३६५ ॥

एभ्यः अय प्रत्ययो भवति । कुंक् शब्दे कवयः ऋपिः
पुरोडाशश्च । गुंक् शब्दे गवय गवाकृतिः पशुविशेषः । बलि
मंत्रणे बलयः कटकः । मलि धारणे मलयः पर्वतः । कण शब्दे
ऋणयः आयुर्विशेषः । तन्वयी विस्तारे तनयः पुत्रः । अमणू रोगे
णित्ति च आमयः व्याधिः । अक्षौ व्याप्तौ च अक्षयः विष्णुः
॥ ३६५ ॥

चायेः केरु च ॥ ३६६ ॥

चायगू पूजानिशासनयोः इत्यस्मादयः प्रत्ययः, अस्य च
केरु इत्यादेशो भवति । केरुयः क्षत्रियः ॥ ३६६ ॥

कुलि-लुलि-कलि-कपिभ्यः कायः ॥ ३७२ ॥

एभ्यः किदाय प्रत्ययो भवति । कुल चन्धुसंस्त्यानयोः

कुलायः नीडम् । लुलिः सौत्रः लुलायः महिपः । कलि शब्द-
संख्यानयोः कलायः त्रिपुटः । कष हिंसायां कषायः कल्कादिः
॥ ३७२ ॥

वेतेस्तादिः ॥ ३७८ ॥

वीक् प्रजनादावित्यस्मात् तकारादिर्णिवालीयः प्रत्ययो
भवति । वैतालीयं छन्दोनातिः ॥ ३७८ ॥

धाग्राजिशूरमियाज्यर्त्तंस्यः ॥ ३७९ ॥

एभ्योऽन्यः प्रत्ययो भवति । डुधांग्क् धारणे च धान्यं
सस्यजातिः । राजृग् दीप्तौ राजन्यः क्षत्रियः ज्योतिः अग्निश्च ।
शूश् हिंसायां शरण्यः त्राता । रमि क्रीडायां रमण्यं शोभनम् ।
यर्जी देवपूजादौ यजन्यः क्षत्रियः यज्ञश्च । ऋक् गतौ अरण्यं
वनम् ॥ ३७९ ॥

वदि-सहिभ्यामान्यः ॥ ३८१ ॥

आभ्यामान्यः प्रत्ययो भवति । वद व्यक्तायां वाचि वदन्यः
दाता गुणवान् चारुभाषी वा । पदि मर्पणे सहान्यः शैलः ॥ ३८१ ॥

भीष्टपिहृथिवज्यगिरमिवमिवपिजपिशकिस्फायिवन्दीन्दिप-
दिमदिमन्दिचन्दिदसिघसिनसिहस्यसिवासिदहिसहिभ्यो
रः ॥ ३८७ ॥

एभ्यो रः प्रत्ययो भवति । जिर्भीक् मये भेरः भेदः कर्मः
 शरः मण्डूकः दुन्दुभिः कातरश्च । ऋफिडादित्वात् लवे भेदः
 चिकित्साग्रन्थकारः शरः मण्डूकः प्रहीणः अप्राज्ञश्च । वृधूक्
 वृद्धौ वर्धः चर्मविकारः चन्द्रः मेघश्च । रुधूपी आवरणे रोधः
 वृक्षविशेष । वज गतौ वज्रं कुलिशं रत्नविशेषश्च । भग कुटि-
 लायां गतौ अग्र. प्राग्भागः श्रेष्ठश्च । रमि क्रीडायां रघ्नः कामुकः ।
 टुवम् उद्दिरणे वघ्नः धर्मविशेषः धूमश्च । वघ्नी उपदेहिका । टुवर्षी
 वीजसंताने वघ्नः केदारः प्राकारः वास्तुभूमिश्च । जघ्न मानसे च
 जघ्नः नाह्वणः मण्डूकश्च । शक्लं शरतौ शकः इन्द्रः । स्फायैक्
 वृद्धौ स्फारम् उल्लङ्घनं प्रभूतं च । वदुक् स्तुत्यभिवादनयोः वन्द्रः
 चन्दी केतुः कामश्च । वन्द्रं समूहः । इदु परमैश्वर्ये इन्द्रः शकः ।
 पदिच् गतौ पद्रे ग्रामादिनिवेशः शून्यं च । मदैच् हर्षे मद्राः
 ज्ञानपदः क्षत्रियश्च । मद्रं सुखम् । मदुक् स्तुत्यभिवादनयोः मन्द्रः
 मधुरः स्वरः, मन्द्रं गभीरम् । चद्रु दीप्त्वाह्लादयोः चन्द्रः शशीः
 सुवर्णं च । दसूच् उपक्षये दस्रः शिशिरं चन्द्रमाः अश्विनोर्न्येष्टश्च ।
 दस्रौ अश्विनौ । घस्लं अदने घस्रः दिवसः । णसि कौटिल्ये नस्रः
 नासिकापट्टः ऋषिश्च । हसे हसने हस्रः दिनं घातुकः हर्षुत्श्च ।
 हस्रं बलाघानं संनिपातश्च । सहस्रं दश शतानि । असूच् क्षेपणे
 अस्रम् अश्रु । वासिच् शब्दे वास्रः पुरुषः शब्दः संवातः शरभः
 रासभः पक्षी च । वास्रा धेतुः । दहं भस्मीकरणे दह्रः अग्निः शिशुः
 सूर्यश्च । पहि मर्षणे मह्रः शैलः ॥ ३८७ ॥

ऋज्यजितश्चिवश्चिरिपिमृपितृपिटपितृपिसिपिधुपिधुदिमुदिरुदि-
 छिदिभिदिखिद्युन्दिदम्भिभुभ्युम्भिदंशिचिसिवहिवि-
 सिवसिधुचिसिधिमृधिवीन्धिन्धितिवृतिनीशीमु-
 सूभ्यः कित् ॥ ३८८ ॥

एभ्यः कित् रः प्रत्ययो भवति । ऋजि गतिस्थानार्जो-
 र्जनेषु ऋजः नायकः इन्द्रः अर्धश्च । अज क्षेपणे च वीरः वि-
 क्रान्तः । तञ्चू वञ्चू गतौ तक्रम् उदश्चित् । वक्रः कुटिलः अङ्गा-
 रकः विष्णुश्च । उभयत्र न्यङ्क्वादित्वात् कत्वम् । रिपेः सौत्रः
 रिपं कुत्सितम् । स्रष्टं गतौ स्रष्टः चन्द्रः । स्रष्टं मधु । स्रष्टा नदी ।
 तृपौच् प्रीतौ तृपं मेघान्तर्घर्मः आन्यं काष्ठं पापं दुःखं वा ।
 दृपौच् हर्षमोहनयो दृपं बलं दुःखं च । दृष्टा बुद्धिः । चुप
 मन्दायां गतौ चुपः वायुः । क्षिपींत् प्रेरणे क्षिपं शीघ्रम् । क्षुपि
 मादने सौत्रः क्षुप तुहिनं कण्टकिगुल्मरुश्च । क्षुदृपी सपेपे क्षुद्रम्
 अणु जलार्गथ । क्षुद्रा मधुर्यः । क्षुद्रः हिंस्रः । मुदि हंपं मुद्रा
 चिह्नकरणम् । रुद्रः अश्रुविमोचने रुद्रः शम्भुः । छिदृपी द्वेषीकरणे
 छिद्रं विवरम् । भिदृपी विदारणे भिद्रम् अदृढम् । भिद्रः शरः ।
 विदंत् परिधाते खिद्रं विघ्नः । खिद्रः विषाणं विपादः चन्द्रः
 दीनश्च । उन्दैप् क्लेदने उद्रः ऋषिः मत्स्यश्च । सम्पूर्वात् समुन्दन्ति
 आर्द्राभवन्ति वेलाकाले नद्योऽऽमादिति समुद्रः सागरः भीमादित्वा-
 द्वादाने । दम्भृद् दम्भे दध्रः अल्पः चन्द्रः कुशः कुशलः सूर्यश्च ।

शुभि दीप्तौ शुभ्रः अवदातः । उम्भत् पूरणे उभ्रो मेघः
 पेलवश्च । दंशं दशने दशुः दन्तः सर्पश्च । चिंगूट् चयने
 चिरम् अशीघ्रम् । पिण्णू बन्वने मिरा रुविरव्रोतोवाहिनी
 नाडी । वहीं प्रापणे उहः अनड्वान् । विसच् प्रेरणे विन्नम् आम-
 गन्धि । वसं निवासे उखः रश्मिः । उखा गौः । शुच शोके शुक्रः
 ग्रहः मासः शुलुश्च । शुक्रं रेत । लत्वं शुलुः वर्णः, कत्वं तु
 न्यङ्क्वादिन्वात् । पिधू गत्यां सिध्रः साधुः वृक्षः मांसप्रभेदश्च ।
 गृधूच् अभिकाङ्क्षायां गृध्रः श्येनः लुम्बकः कङ्कश्च । जिङ्न्वैपि
 दीप्तौ विपूर्वान् वीध्रः अग्निः वायुः नभः निर्मलः पूर्णचन्द्रमण्डलम् ।
 धिताड वणं धिन्नं श्वेतकृष्टम् । वृतूड् वर्तने वृत्रः दानवः बलयान्
 रिपुश्च । वृत्रं पापम् । णींन् प्रापणे नीरं जलम् । शीङ्क् स्वप्ने
 शीरः अजगरः । पुंण्ड् अभिपवे सुरः देवः । सुरा मद्यम् ।
 पूडौच् प्राणिप्रसवे सुरः आदित्यः रश्मिश्च ॥ ३८८ ॥

इण्-धाग्भ्यां वा ॥ ३८९ ॥

आभ्यां रः प्रत्ययो भवति, स च वा कित् । इण्णू गतौ
 इरा मदनीयपानविशेषः मेदीनी च । एरा एडका । डुधांणू धारणे
 च धीरः सत्त्वयान् धृतिमांश्च । धारा जलयष्टिः स्रङ्गावयवः अश्व-
 गतिविशेषश्च ॥ ३८९ ॥

भन्देर्वा ॥ ३९१ ॥

भदुड सुखकल्याणयोः इत्यस्माद् रः प्रत्ययः, नकारस्य च
 लुग् वा भवति । भद्रं भन्दं च कल्याणं सुखं च ॥ ३९१ ॥

चिजिशुसिमितम्यम्पदेर्दीर्घश्च ॥ ३९२ ॥

एभ्यो र प्रत्ययो दीर्घश्चेपा भवति । चिगूट् चयने चीर
जीर्णं वस्त्रं वल्गुलं च । जि अभिभवे जीर अजात्री अग्नि वायु
अश्वध । जीरम् अन्नम् । लत्वे जील चर्मपुत्र । शु गतौ शूर
विक्रान्त । पिगूट् बन्धने सीर हलम् । मीरा हलविनेखिता लेखा ।
डुमिगूट् प्रक्षेपणे मीर समुद्र । मीर जन्म । मीरा मास्पचनी
देवसीमा च । तमून् काङ्गाया ताम्र वर्णं शुल्बं च । अम गतौ
आम्रं दृप्त । अर्द्धं गतियाचनयो ओर्द्धं सरमम् ॥ ३९२ ॥

अवेर्ध् च वा ॥ ३९८ ॥

अत्र रक्षणादावित्यस्माद् अर प्रत्ययो धकारश्चान्तादेशो
वा भवति । अधर हीन उपरिभावस्य प्रतियोगी दन्तच्छ्रद्धश्च ।
अवर परप्रतियोगी ॥ ३९८ ॥

मृद्युन्दिपिठिकुरिकुहिभ्यः कित् ॥ ३९९ ॥

एभ्योऽर प्रत्यय षिट् भवति । मृदश् लोदे मृदर
व्याधि अतिक्रम्य लोदश्च । उन्डप् क्लेदने उदर जठर व्याधिश्च ।
पिठ हिमासहशयो पिठर भाण्डम् । कुरत् शब्दे कुरर जल्पसि-
जाति । कुहणि विस्मापने कुहर गम्भीरगतं ॥ ३९९ ॥

राशपमिपसिमसिमव्युन्दिमन्दिचतिचङ्गयद्विकृतिच-
स्त्रियभ्य उरः ॥ ४२३ ॥

एभ्य उर प्रत्ययो भवति । काशिच् शब्दे वाशुर शकुनि
 गर्भश्च । वाशुरा रात्रि । असूच् लेपणे असुर दानव । वासण्
 उपसेनाया वासुरा रात्रि मसुरा च । मसेच् परिमाणे मसुरा
 पण्यस्त्री । मसुर उर्मासिन वान्यविशेषश्च । मये विरोधेन मथुरा
 नगरी । उन्प स्तन उन्दुर सुपिद । महुड् स्तुत्यादौ मन्दुरा
 वाग्निशाला । चतस्र याचने चतुर, विग्य । यद्धि सौत्र चङ्कति
 चेष्टते चङ्क रय जनवम्पितश्च । अङ्क रत्तणे अङ्कुर
 प्ररोह तरुप्रदानभश्च । मन्मुण्पर्यास्य बहुलमिति बहुलवचनात्
 दीर्घत्व अङ्कुर । कर्म गतो कर्तुर शबल । चकि तृप्तिप्रतिपा-
 तयो चकुर दशन । मन्वशा वन्पने वन्दुर मनोज्ञ नम्रश्च ॥

श्वशुरकुट्टन्दुरददुर्निचुरप्रचुरचिकुरकुचुरकुचुरकुचुरकुचुरकुचुर-
 १ नृपुरनिष्ठुरिपुरमद्गुरराशुरादयः ॥ ४१६ ॥

एत क्रिदुरप्र-ययान्ता निपात्यन्त । आशुपूर्वात् शुपूर्वाद्
 वा अनान अक्षातर्वा आकारलोपश्च । श्वशुर जम्पत्यो पिता ।
 कुपूर्वात् क्वदुच् आप्रपणे इत्यम्मात् सलुर् च । कुट्टन्दुरौ
 नितम्बकूपौ । दृणातर्जाज्न्तश्च ददुर मण्डूक मयश्च । निपूर्वात्
 प्रपूर्वात् चिनात उरतर्वा डिच्च निचुर तरुविशेष । लत्वे
 निचुत् । प्रचुर प्राय । चकरिद्यास्य चिकुर युवतीनामी-
 पन्निमीलितमसि । चिकुरा केशा । कुक कौज्न्तो वा कुचुर
 यादव । कुचुर वा । किर कूर् कौज्न्तश्च कुर्कुर श्वा ।

शृशु हिंसाया गुण कोऽन्तश्च शर्कुरं तरुण । णूत् स्तवने
 षोऽन्तश्च नूपरं तुलाकोटि । निपूर्वात् तिष्ठते निष्ठुरं कर्कश ।
 निष्ठुरं काहलम् । व्ययोर्विधु च व्यथतेऽस्माज्जन इत्यपादानेऽपि
 मिथुरं राक्षस । मट्टिवात्योर्गोऽन्तश्च मदगुरं मत्स्यविशेष ।
 वागुरा मृगानाय । आट्टिग्रहणाद् मन्यतेर्धश्च मधुरं रसविशेष
 इत्यादि ॥ ४२८ ॥

मीमसिपशिखटिखट्टिस्यर्जिकर्जिसर्जिकृपिवल्लिपण्डभ्य

ऊरः ॥ ४२९ ॥

एभ्य ऊर प्रत्ययो भवति । मीडच् हिंसाया मयूर शिखी ।
 महा रौतीति वा मयूर पृषोदरादिषु सञ्ज्ञाशब्दानामनकधा
 व्युत्पत्तिं लक्षयति । मसेच् परिमाणे मसूर अवरधान्यजाति
 चर्मासन च । पशि सौत्र पश्यते गम्यते इति पशूर ग्राम ।
 खट काङ्क्षे खटूर मणिविशेष । खड्गण भेदे खडूर खुरलीस्थानम् ।
 खर्ज मार्जने च खर्नूर वृक्षविशेष । कर्ज व्यथने कर्जूर स, एव
 मलिनश्च । सर्ज अर्जने सर्जूर अह । कृपौड् सामर्थ्ये कर्पूर
 गन्धद्रव्यम् । वह्नि सवरणे बल्लूर शुष्क मासम् । मडु भूषाया
 मण्डूर धातुविशेष ॥ ४२९ ॥

अश्रोतेरीच्चादेः ॥ ४४२ ॥

अशौटि व्याप्तौ इत्यस्मात् वरट् प्रत्यय, इकारश्चादेर्भवति ।
 ईश्वर विभु । ईश्वरी स्त्री ॥ ४४२ ॥

त्रद ॥ ४४६ ॥

(३९७)

सर्वधातुभ्यः ऋ प्रत्ययो भवति । छादयतीति छत्रं छत्वी
वा धर्मवारणम् । पातीति पात्रम् ऊर्जितगुणाधारः साध्वादिः ।
पात्री भाजनम् । स्नायते स्नात्रं स्नानम् । राजते इति राष्ट्रं देशः ।
शिष्यतेऽनेनेति शास्त्रं गन्यः । असूच् क्षेपणे अस्त्रं धनुः ॥ ४४६ ॥

स्त्री ॥ ४५० ॥

स्यतः सूतेः स्त्यायतेः स्तृणातेर्वा ऋ भवति, स च दित् ।
स्त्री योपित् ॥ ४५० ॥

शामाशयाशक्यम्ब्यमिभ्यो लः ॥ ४६२ ॥

एभ्यो लः प्रत्ययो भवति । शौच् तक्षणे शाला सभा । माक्
माने माला म्बु । श्वेद् गतौ श्वालः पत्नीध्राता । शम्लद् शम्तौ
शम्लः मनोऽदर्शनः मधुरवाक् शम्तश्च । अमुद् शब्दे, अम गतौ
अम्बलः अम्बलश्च रसः ॥ ४६२ ॥

शुक्र-शी-मूभ्यः कित् ॥ ४६३ ॥

एभ्यः कित् लः प्रत्ययो भवति । शुक्र गतौ शुम्लः सितो
वर्णः । शीद् स्वप्ने शीलं स्वभावः व्रतं धर्मः समाविश्व । मूद्
बन्धने मूलं वृक्षपादावयवः आदिः हेतुश्च ॥ ४६३ ॥

नहि-लङ्गेदीर्घश्च ॥ ४६६ ॥

आभ्याम् अलः प्रत्यय, अनयोश्च दीर्घो भवति । णर्हीच
बन्धने नाहलः स्तेच्छः । ल्गु गतौ लाङ्गलं हलम् ॥ ४६६ ॥

ऋ-ङ्गोर्गोऽन्तश्च ॥ ४६७ ॥

आभ्यामलः प्रत्ययो गकारश्चान्तो भवति । कञ् गतौ
अर्गला परिधः । जनैचि प्राङ्भवि जङ्गलं निर्मलो देशः ॥४६७॥

कुलिपिलिविशिचिडिमृडिकुणिपीपीभ्यः कित् ॥ ४७६ ॥

एभ्यः कित्तालः प्रत्ययो भवति । कुल वन्मुसंस्त्यानयोः
कुलालः कुम्भकारः । पिलत् क्षेपे पिलालं क्षिप्रम् । विशत् प्रवेशने
विशालं विस्तीर्णम् । विड आम्रेशे विडालः मार्जारः । लत्वे
विलालः म एव । मृणत् हिमायां मृणालं विमम् । कुणत् शब्दोप-
करणयोः कुणालः कृतमालः कट्टविशेषश्च । कुणाले नगरं कटिनं च ।
पीड्न् पाने पियालः वृक्षः, पियालं शाकं वीरुश्च । पीड्न् प्रीतौ
प्रियालः पियालः ॥ ४७६ ॥

कलयनिमहिद्रमिजटिभटिकुटिचण्डिशण्डितुण्डिपिण्डिभृकुक्तिभ्य
इलः ॥ ४८१ ॥

एभ्य इलः प्रत्ययो भवति । कलि शब्द-संस्त्यानयोः कलिलं
गहने पापम् आत्माधिष्ठितं च शुक्रार्तवम् । अनक् प्राणनं अनिलः
वायुः । मह पृजायां महिला स्त्री । द्रम गतौ द्रमिला । वैरान्य-
वासितः । जट जट संयाते जटिलः जटयान् । भट भृतौ भटिलः
श्वा सेवकश्च । कुट्न् कौटिल्ये कुटिलं वक्रम् । चटुड् कोपे
चण्डिलः श्वा क्रोधनः नापिनश्च । शटुड् रुजायां शण्डिलः ऋषिः ।
तुटुड् तोटने तुण्डिलः वाग्माली । पिटुड् संयाते पिण्डिलः मेघः
हिमः हिमः गणकश्च । भृ सत्तायां भविलः मुनिः समर्थः गृहं
पट्टनेता च । कुक्ति आदाने कोकिलः परभृतः ॥ ४८१ ॥

गुपि-मिधि-धुम्भ्यः कित् ॥ ४८३ ॥

एभ्यः कित् इत्यः प्रत्ययो भवति । गुपौ रक्षणे गुपितं
गहनम् । मिथुम् मेवाहिमयोः मिथिला नगरी । धुं स्थये च धुक्चिः
ऋषिः ॥ ४८३ ॥

महेरेलः ॥ ४९२ ॥

मह पृजायामित्यम्मादेशः प्रत्ययो भवति । महेला
स्त्री ॥ ४९२ ॥

कटिपटिरुण्डिगण्डिशकुरुपिचहिभ्य ओलः ॥ ४९३ ॥

एभ्य ओलः प्रत्ययो भवति । कटे कर्पावरणयोः कटोलः
कटविशेषः वादित्रविशेषश्च । कटोला ओषधिः । पट गतौ पटोल
वह्नीविशेषः । कटु मदे कण्टोल. विदलभाजनविशेषः । गडु
वदने कटुगो गडोल. कृमिविशेषः । शकलं कटु शकूलः शस्तः ।
कपिः मौत्रः कपोलः गड । चह कल्के चहोलः उपद्रवः ॥ ४९३ ॥

ग्रयाद्भ्यः कित् ॥ ४९४ ॥

महेराकारान्तंभ्यश्च धातुभ्यः कित् ओलः प्रत्ययो भवति ।
ग्रहीश् उपादाने गृहोलः मालिशः । कायतेः कोलः कदरी वरा-
हश्च । गायनेः गोलः कृत्तावृनिः । गोल्य गोदासरी कायमण-
काष्ठं च । पातेः पोल ताडार्यं कराटवन्वनं परित्ता च । लानेः
लोलः चान्तः । दशतेर्दयनेर्दनेर्वा दोला प्रेक्षणम् ॥ ४९४ ॥

शमि-कमि-पलिभ्यो वलः ॥ ४९९ ॥

एभ्यो वलः प्रत्ययो भवति । शमूच् उपशमे शम्बलं पाथे-
यम् । कमूङ् कान्तौ कम्बलः ऊर्णापटः । पल गतौ पल्वलम् अकृ-
त्रिमोदकस्यानविशेषः ॥ ४९९ ॥

लटिखटिखलिनलिकण्यशौष्टृशुकृदृपृशपिश्याशालापदिह-
सीण्भ्यो वः ॥ ५०५ ॥

एभ्यो व. प्रत्ययो भवति । लट् बाल्ये लट्वा क्षुद्रचटका
कुसुम्भं च । खट् काङ्क्षे खट्वा शयनयन्त्रम् । खल संचये च खल्वं
निम्नं खलीनं च । खल्वा दृति । णल गन्धे नल्व भूमानविशेष ।
कण शब्दे कण्वः ऋपिः । कण्वं पापम् । अशौटि व्याप्तौ अश्वः
तुरगः । सं गतौ सर्वः शम्भु । शृश् हिंसायां शर्व शम्भुः । कृन्
विक्षेपे कर्वः आखु. समुद्रः निष्पत्तिक्षेत्रं च । गृन् निगरणे गर्वः
अहङ्कार. । दृश् विदारणे दर्वा जनपदः । दर्व. हिंस्र. । पृश् पाल-
नपूरणयो पर्व रुद्रः काण्डं च । शर्पी आक्रोशे शप्व. आक्रोशः ।
श्यैङ् गतौ श्याव वर्णं । शौच् तक्षणे शाव तिर्यग्वालः । लाक्
आदाने लाव. पक्षिगाति । पदिच् गतौ पद्वः रथ. वायुः भूर्लो-
कश्च । हस शब्दे हम्बः लज्जु. । इक् गतौ एवः केवलः । एव
इत्यवधारणे निपातश्च ॥ ५०५ ॥

शीङ्गपो ह्रस्वश्च वा ॥ ५०६ ॥

आभ्या व. प्रत्ययः, ह्रस्वश्च वा भवति । शीङ्ग् स्वप्नं शित्

क्षेम सुख मोक्षपदं च । शिवा हरीतकी । शैवं धनम् । शेषः
अजगरः सुखरुच । शेवा प्रचला निद्राविशेषः मेदूश्च । आप्लंष्ट
व्याप्तौ अप्वा देवासुधम् । आप्वा वायुः ॥

उर्ध्वं च ॥ ५०७ ॥

उर्दि. मानक्रीडयोश्चेत्यस्माद् वः प्रत्ययः, धश्चान्तादेशो
भवति । ऊर्ध्वः उर्ध्वर्मा । ऊर्ध्वम् उपरि । ऊर्ध्वं परस्तात् ॥ ५०७ ॥

लिहैर्निह् च ॥ ५१३ ॥

लिहैर्क् आस्वादिने इत्यस्माद् वः प्रत्ययः, अस्य च निह्
इत्यादेशो भवति । निहा ॥ ५१३ ॥

मणि-वसेर्णित् ॥ ५१६ ॥

आभ्यां णिद् अवः प्रत्ययो भवति । मण शब्दे माणवः
शिष्य । वसं निवासे वासवः शक्रः ॥ ५१६ ॥

मलेर्वा ॥ ५१७ ॥

मलि धारणे इत्यस्माद् वः प्रत्ययः, स च णिद् वा भवति ।
मलखा जनपदः । मल्वः दानवः ॥ ५१७ ॥

प्रथेरिवद् पृथ् च ॥ ५२१ ॥

प्रथिंप् प्रथ्याने इत्यस्माद् इवद् प्रत्ययः, अस्य च पृथ् इत्य-
देशो भवति । पृथिनी भः ॥ ५२१ ॥

पा-दा-वन्धमिभ्यः श्चः ॥ ५२७ ॥

कनै दीप्त्यादावित्यस्मादाशः प्रत्ययः, ईकारश्चाकारस्य भवति ।
कीनाशः कर्षकः वर्णसंकरः कदर्यश्च । तथा ' लुब्धः कीनाशः
स्यात् कीनाशोऽप्युच्यते कृतन्नश्च । योऽश्नाति वाऽऽममांसं स च
कीनाशो यमश्चैव ॥ ५३४ ॥

कुलिकनिकणिलिवडिभ्यः क्लिशः ॥५३५॥

एभ्यः कित् इशः प्रत्ययो भवति । कुल बन्धुसंस्त्यानयोः
कुलिशं वन्नम् । कनै दीप्त्यादौ कण शब्दे कनिशं कणिशं च
सस्यमजरी । पल गतौ पलिशं यत्र स्थित्वा मृगा व्यापाद्यन्ते ।
वड आग्रहणे सौत्रः वडिशं मत्स्यग्रहणम् ॥ ५३५ ॥

वलेर्षिद् वा ॥ ५३६ ॥

बल प्राणनवान्यावरोधयोरित्यस्मात् क्लिशः प्रत्ययः, स च
णिद् वा । वलिशः, वलिशः मूर्खः । वलिशं वडिशम् ॥५३६॥

मस्ज्यङ्गिभ्यामुशः ॥ ५३८ ॥

आम्ब्यामुशो भवति इमस्नोत् शुद्धौ ' न्यङ्कुद्गमेवादयः '
इति गः मद्गुशः नकुलः । अङ्कुड् लक्षणे अङ्कुशः चणिः ॥५३८॥

ट्-कृ-तृ-मीङ्-माभ्यः पः ॥ ५४० ॥

एभ्यः पः प्रत्ययो भवति । वृग्द् वरणे वर्षः भर्ता । वर्ष संवत्सरः ।
वर्षा ऋतुः । कृत् विशेषे कर्षः उन्मानविशेषः । तृ प्लवनतरणयोः
तर्षः ह्रवः हर्षश्च । मीङ्क् हिंसायां मैपः उरध्रः । मांक् माने
मापः धान्यविशेषः हेमपरिमाणं च ॥ ५४० ॥

एभ्यः शः प्रत्ययो भवति । पांक् रक्षणे पाशः बन्धनम् ।
 जुदांग्क् दाने दाशः कैमर्त । टुवमू उद्विरणे वंशः वेणुः । अम
 गतौ अंशः भागः ॥ ५२७ ॥

कृ-वृ-भृ-उनिभ्यः कित् ॥ ५२८ ॥

एभ्यः कित् शः प्रत्ययो भवति । डुकृङ् करणे कृशः तनुः ।
 वृगृ वरणे वृशं शृङ्गवेरं मूलकं लशूनं च । डुडुभृङ्क् पोषणे च
 भृशम् अत्यर्थम् । वन भक्तौ वश आयतः ॥ ५२८ ॥

कोर्वा ॥ ५२९ ॥

कुङ् शब्दे इत्यस्मात् शः प्रत्ययः, स च क्तिद् वा भवति ।
 कुश दर्भः । कोशः सारं कुङ्मलं च ॥ ५२९ ॥

क्लिशः के च ॥ ५३० ॥

क्लिशौश् विवाधने इत्यस्मात् शः प्रत्ययः, अस्य च के
 इत्यादेशो भवति । केशाः मूर्धजाः ॥ ५३० ॥

कलेष्टित् ॥ ५३२ ॥

कलि शब्दमन्व्यानयोरित्यस्मात् क्तिद् अशक् प्रत्ययो भवति ।
 कलशः कुम्भः । कलशी दधिमन्त्यनभाजनम् ॥ ५३२ ॥

पलेराशः ॥ ५३३ ॥

पल गतावित्यस्मादाशः प्रत्ययो भवति । पलाशः ब्रह्मवृक्षः
 ॥ ५३३ ॥

कनेरीश्वातः ॥ ५३४ ॥

कनै दीप्त्यादावित्यस्मादाशः प्रत्ययः, ईकारश्चाकारस्य भवति ।
कीनाशः कर्षकः वर्षसंज्ञः कदर्यश्च । तथा ' एवः कीनाशः
स्यात् कीनाशोऽप्युच्यते कृतग्रन्थ । योऽश्नाति वाऽऽममांसं स च
कीनाशो यमश्चैव ॥ ९३४ ॥

कुलिकनिकणिलिवडिभ्यः किशः ॥९३५॥

एभ्यः किद् इशः प्रत्ययो भवति । कुल बन्धुसंस्त्यानयोः
कुलिशं वज्रम् । कनै दीप्त्यादौ ऋण शब्दे कनिशं कणिशं च
सस्यमजरी । पल गतौ पलिशं यत्र स्थित्वा मृगा व्यापाद्यन्ते ।
वट आग्रहणे सौत्रः वटिशं मत्स्यग्रहणम् ॥ ९३५ ॥

वलेर्णिद् वा ॥ ९३६ ॥

बल प्राणनवान्यावरोधयोरित्यस्मात् किशः प्रत्ययः, स च
णिद् वा । बालिशः, बलिशः मूर्खः । बलिशं बडिशम् ॥९३६॥

मस्ज्याङ्गिभ्यामुशः ॥ ९३८ ॥

आभ्यामुशो भवति द्रुमस्नोत् शुद्धौ ' न्यङ्कुद्गमेवादयः '
इति गः मद्रुशः नकुलः । अकुङ् लक्षणे अङ्कुशः छणिः ॥९३८॥

वृ-कृ-तृ-मीङ्-माभ्यः पः ॥ ९४० ॥

एभ्यः पः प्रत्ययो भवति । वृग् वरणे वर्षः भर्ता । वर्ष संवत्सरः ।
वर्षा ऋतुः । कृन् विसर्पे कर्षः उन्मानविशेषः । तृ प्लवनतरणयोः
तर्षः छत्रः हर्षश्च । मीङ् हिंसायां, मेपः उरभ्रः । माङ् माने
- मापः धान्यविशेषः हेमपरिमाणं च ॥ ९४० ॥

योरुच्च वा ॥ १४१ ॥

युक् मिश्रणे इत्यस्मात् प प्रत्यय , ऊकारश्चान्तादेशोवा ।
यूप पेयविशेष । यूपा ठाया । योपा स्त्री ॥ १४१ ॥

मह्यविभ्यां टित् ॥ १४७ ॥

आभ्या टिदिप प्रत्ययो भवति । मह पूजाया महिष स-
रिभ राजा च । महिषी राजपत्नी सरिषी च । अव रक्षणार्थौ
अविप समुद्र राजा पर्वतश्च । अविपी द्यौ भूमि गङ्गा च ॥ १४७ ॥

विदि-पृभ्यां कित् ॥ १५८ ॥

आभ्या विदुप प्रत्ययो भवति । विदक् ज्ञाने विदुप विद्वान् ।
पृश् पालनपूरणयो पुरुष प्रुमान् आत्मा च ॥ १५८ ॥

कलेर्मपः ॥ १६२ ॥

कलि शब्दसख्यानयोः इत्यस्मात् मप प्रत्ययो भवति ।
कल्मष पापम् ॥ १६२ ॥

मात्राद्यभिकमिहनिमानिकप्यशिपचिमुचियजिवृत्तृभ्यः
सः ॥ १६४ ॥

एभ्य स प्रत्ययो भवति । माक् माने मात् त्रिशद्धान् ।
वाक् गतिगन्धनयो वास आटख्यरु । कद् व्यस्ताया वाचि वत्सः
त्तर्गत् ऋषि प्रियम्य च पुत्रत्याग्यात्मम् । अन्न. गर्भौ असः
सुनशिखरम् । न्यूङ् क्वन्तौ कम लोहनाति षिणोरराति. हिस्-

ण्यमानं च । हनेर् हिसागत्योः हंसः श्वेतच्छदः । मानि
 मांसं तृतीयो घातुः । कप हिसायां कक्षः तृणं गहनारण्यं शरीराक्-
 यवश्च । अशौटि व्याप्तौ अक्षाः प्राप्तकाः । अक्षाणि इन्द्रियाणि
 रथचक्राणि च । दुपचीप् पाके पक्षः अर्धमासः वर्गः शकृन्त्ययवः
 सहायः साध्यं च । मुचरंती मोक्षणे मोक्षः मुक्तिः । यज्ञी देव-
 पूजादौ यक्षः गुह्यरुः । वृग्द् वरणे वर्म देशः समुद्रश्च । त प्लव-
 न्तरणयोः तर्षः वीतंसः सूर्यश्च ॥ ९६४ ॥

सृ-वयिभ्यां णित् ॥ ९७० ॥

आभ्यां णित्सः प्रत्ययो भवति । सृ गतौ सारसः पक्षिविशेषः
 वयि गतौ वायसः काकः ॥ ९७० ॥

कृ-कुरिभ्यां पासः ॥ ९८३ ॥

आभ्यां पासः प्रत्ययो भवति । कृङ्ग करणे कर्पासः पित्त-
 प्रकृतिः वीरुच । कुरत् शब्दे कूर्पासः कञ्चुकः ॥ ९८३ ॥

कलि-कुलिभ्यां मासरु ॥ ९८४ ॥

आभ्यां कित् मासः प्रत्ययो भवति । कलि शब्दसंख्यानयोः
 कन्मासं शकलम् । कुल बन्गुसंख्यानयोः कुल्मासः अधस्विन्नं
 मापादि ॥ ९८४ ॥

लृगो हः ॥ ९८६ ॥

लृनातेः हः प्रत्ययो भवति । लोहं मुग्णादि ॥ ९८६ ॥

कितो गे च ॥ ५८७ ॥

कित निवासे इत्यस्माद् हः प्रत्ययः, अस्य च गे इत्यादेशो
भवति । गेहं गृहम् ॥ ५८७ ॥

अनेरोकहः ॥ ५९५ ॥

अन प्राणने इत्यस्मादोक्कहः प्रत्ययो भवति । अनोक्कहः
वृक्षः ॥ ५९५ ॥

इति सिद्धहेमव्याकरणत उद्धृतोऽयमुणादिसंक्षेपः समाप्तः ।
नत्समाप्तौ च समाप्तमिदं पूर्वकृदन्तप्रकरणम् ॥

अथोत्तरकृदन्तप्रकरणम् ।

तत्र वचमु-कानौ तद्वत् । १ । २ । २ ।

सर्वधानुभ्य परोक्षादिषु क्वमुक्तानौ भवतः, तौ च परोक्षादिवत्
स्यानाम् । पेचिमान्, पेचानः । शुश्रुवान्, शुश्रवाणः । सेदिवान् ।
ऊपिवान् । भायाम्बभूवान् ।

धैयिञ्जनाश्चदनुचानम् । ५ । २ । ३ ।

एतं वृत्तार्थेऽप्ये उदात्तानान्ता कर्नरि वा निपात्यन्ते ।
समीयिवान् । अनाथान् । अनूचानः । पक्षे । अगात् । ऐत् ।
इयाय । नाशीत् । नाभान् । नाश । अन्यसोचन् । अन्ववक्र ।
अन्ववनीत् । अनूराच ।

चर्त्स्यन्ति गम्यादिः । ५ । ३ । १ ।

भविष्यदर्थं गम्यादयः शब्दा इवन्ता यथायोगं साध्वो
भवन्ति । गमी ब्राह्मणम् । आगामी जिनमुत्तमम् । भारी पुत्रः ।

वा हेतुसिद्धौ क्तः । ५ । ३ । २ ।

चर्त्स्यदर्थं भानोः चात्त्वहेतोः सिद्धौ मत्यां क्तप्रत्ययो
वा भवति । मेरुश्चेद् वृष्टः, मन्थलाः सम्प्रत्यन्ते वा शाक्यः ।

क्रियायां क्रियार्थायां तुम्णरुच् भविष्यन्ती । ५ । ३ । १३ ।

यस्माद् धातोः तुमादिन्तद्वाच्या क्रिया अर्थः प्रयोजनं
 यस्याः क्रियायाः, तस्यां क्रियायामुपपदे सत्यां धातोः तुम् णकच्,
 भविष्यन्ती भवन्ति । कर्तुं याति । कारकं याति । करिष्यामीति
 याति । क्रियायामिति किम् ? याचिष्ये इत्यस्य पुस्तकम् ।
 क्रियार्थायामिति किम् ? धावतस्ते वामः पतिष्यति ॥

कर्मणोऽण् । ९ । ३ । १४ ।

क्रियायां क्रियार्थायामुपपदे कर्मणः पराद् भविष्यदर्थाद् धातोः
 अण् प्रत्ययो भवति । कुम्भकारो गच्छति । काण्डलावो याति ।

भाववचनाः । ९ । ३ । १५ ।

क्रियार्थायां क्रियायामुपपदे भविष्यदर्थाद् धातोः भाववचना
 शब्दादयः प्रत्यया भवन्ति । पाकाय व्रजति । पक्तये गच्छति ।
 पचनाय याति ।

पद-रु-जविश-स्पृशेर्घञ् । ९ । ३ । १६ ।

एभ्यो धातुभ्यो घञ् प्रत्ययः कर्तरि भवति । पद्यते पत्स्यते
 अपादि वा इति पादः । रुजतीति रोगः । विशति वेशः । स्पशः ।

भावाकर्त्रोः । ९ । ३ । १८ ।

* सर्वधातुभ्यो भावे कर्तृवर्जिते च सर्वस्मिन् कारकं वाच्ये
 घञ् प्रत्ययो भवति । पाकः । रागः ।

ट वा । ९ । ३ । १९ ।

निम्बदः । निगदः, निगादः । निपठः, निपाठः । निस्वनः,
निस्वानः । निक्वणः, निक्वाणः ।

वैणे क्वणः । ५ । ३ । २७ ।

वीणायां भवो वैणस्तस्मिन् वर्तमानादुपसर्गपूर्वात् क्वणेः भा-
वाकर्त्रोरल् वा भवति । प्रक्वणः, प्रक्वाणो वा वीणायाः । एवं
निक्वणः, निक्वाणः ।

युवर्णवृद्धवशरणगमृद्ग्रहः । ५ । ३ । २८ ।

इवर्णान्तेभ्य उवर्णान्तेभ्यो वृद्धवशरणगमिभ्यः ऋकारान्तेभ्यो
अहश्च भावाकर्त्रोरल् भवति । घञोऽपवादः । चयः । निश्चयः । जयः ।
क्षयः । यवः । रवः । पवः । स्तवः । लवः । वरः । दरः । वशः ।
रणः । गमः । अवगमः । विगमः । करः । गरः । तरः । ग्रहः ।

समुदोऽजः पशौ । ५ । ३ । ३० ।

आभ्यां परादजेः पशुविषयधात्वर्थे सति भावाकर्त्रोरल् भ-
वति । समजः पशूनाम् समूह इत्यर्थः । उदजः पशूनां प्रेरण-
मित्यर्थः । अन्यत्र समाजः ।

सृ-ग्लहः प्रजनाक्षे । ५ । ३ । ३१ ।

• प्रजनविषयेऽक्षविषये च धात्वर्थे ययासंख्यम् आभ्यां भावा-
कर्त्रोरल् भवति । प्रजनो गर्भग्रहणं तदर्थं स्त्रीषु पुंसां प्रयमं सरणम्
उपसरः । अक्षाणां ग्लहः ग्रहणमित्यर्थः ।

पणेमनि । ५ । ३ । ३२ ।

माने वर्तमानात् षणेः भावाकर्त्रोरल् भवति । मूलकस्य षणः । शाकषणः । मूलकादीनां व्यवहारार्थं परिमितो मुष्टिः इत्यर्थः । 'संमदमदौ ह्ये निपात्यौ' । संमदः कोकिलानाम् । प्रमदः कन्यानाम् । अन्यत्र संमादः, प्रमादः इति धनु ।

हनोऽन्तर्यनान्तर्यणौ देशे । ९ । ३ । ३४ ।

अन्तःपूर्वाद् हन्धातोः अल् प्रत्ययः वनवणादेशौ च देशेऽभिधेये भावाकर्त्रो निपात्येते । अन्तर्हन्यतेऽस्मिन्निति अन्तर्घनः अन्तर्यणो वा वाहीकेषु देशविशेषः । अन्यत्र तु अन्तर्घातः ।

प्रघण-प्रघाणौ गृहांशे । ९ । ३ । ३५ ।

प्रपूर्वाद् हन्धातोः गृहांशेऽभिधेये अल् प्रत्ययस्तद्योगे च घणघाणौ निपात्येते । प्रहन्यतेऽसौ प्रघणः, प्रघाणो वा गृहद्रा-
रालिन्दरुः । अन्यत्र प्रघातः ।

निघोद्वयसंघोद्वयनापयनोपघ्नं निमितप्रशस्तगणात्याधाना-
द्भासन्नम् । ९ । ३ । ३६ ।

हन्धातोः निघादयः यथासंख्यं निमिताद्विषयेषु वाच्येषु अल्प्रत्ययान्ता निघाल्यन्ते । समन्ततो मितं तुल्यं वाऽविशेषेण मितं निमितं तुल्यारोहपरिणाहमित्यर्थः । निघा वृक्षाः, निघाः शालयः तुल्यारोहपरिणाहवन्त इत्यर्थः । यद् वा निर्विशेषं निश्चयेन वा हन्यन्ते ज्ञायन्ते इति निघा वृक्षाः निश्चयेन निर्विशेषेण वा ज्ञाता इत्यर्थः । निघा वृहत्तिका । निघं वल्लम् । उर

अशस्त । गण समूह । सहति संघ । अत्याधीयन्ते छेदनार्थं
काष्ठादीनि यत्र तदत्याधान उद्घन । काष्ठोद्घन । अङ्ग शरीरा-
वयः अपहन्यतेऽनेनेत्यपघन अङ्गम् । उपहन्यते समीपं ज्ञायते
इत्युपघ्न आसन्न । गुरूपघ्न । ग्रामोपघ्न ।

मूर्तिनिचिताभ्रे घनः । ५ । ३ । ३७ ।

मूर्त्यादिष्वयषु हन्तेरल् प्रत्यय, घनादेशश्च निपात्यते ।
मूर्ति काठिन्यम् । अभ्रस्य घन काठिन्यमित्यर्थः । निचितगिरन्तरम्,
घना केशा । घना शालय । अभ्र मेघ, घन मेघ ।

व्ययोद्घोः करणे । ५ । ३ । ३८ ।

वि अयम् द्रु इत्येतेभ्य पराद् हन्धातो करणेऽल्, घनादे-
श्च निपात्यते । भावस्य कारकान्तरस्य च निषधार्थं करणग्रहणम् ।
विहन्यते तिमिरमनेनेति विघन । वय पक्षिणो रन्यतेऽनेनेति
वा विपय । अयो हन्यतेऽनेनेति अयोघन । द्रु हन्यन्तेऽनेनेति
द्रुघन कृठार । क्रिया तु परत्वादनद्वेव विहन्यतेऽनया विहननी ।
अयोहननी । द्रुहननी ।

स्तम्बाद् घनश्च । ५ । ३ । ३९ ।

स्तम्बशब्दात् पराद् हन्धातोर्ल् प्रत्यय, घन-घनो चादेशौ
करणे निपात्येते । स्तम्ब हन्यतेऽनेन स्तम्बघन दण्ड । स्तम्ब-
घनो यष्टि । क्रियामनडेय ।

व्यध-जप-मद्भ्यः । ५ । ३ । ४७ ।

एभ्योऽनुपसर्गोभ्यो भावाकर्त्रोरल् भवति । व्यध । जप ।
मद । अनुपसर्गादित्येव आव्याध । उपजाप । उन्माद ।

नवा क्वण-यम-हस-स्वनः । ५ । ३ । ४८ ।

अनुपसर्गोभ्य एभ्यो भावाकर्त्रोरल् वा भवति । क्वण,
क्वाण । यम, याम । हस, हास । स्वन, स्वान ।

वर्षविन्नेऽवाद् ग्रहः । ५ । ३ । ५० ।

अवपूर्वाद् ग्रहेर्वर्षविन्ने वाच्ये भावाकर्त्रोरल् वा भवति ।
अवग्रह, अवग्राह वृष्टे प्रतिबन्ध इत्यर्थे ।

वृगो वस्त्रे । ५ । ३ । ५२ ।

प्रपूर्वाद् वृगोते वस्त्रविशेषे वाच्ये भावाकर्त्रोरल् वा भवति ।
प्रवर, प्रावार ।

यु-पू-द्रोर्धञ् । ५ । ३ । ५४ ।

उत्पूर्वोभ्य एभ्यो भावाकर्त्रोरिञ् भवति । उद्यान । उत्साव ।
उद्द्राव । 'समाह्वय इति द्यूते, आह्वय इति च सम्भ्रजाया निपात्यौ' ।
समाह्वय द्यूतम् । आह्वय नाम ।

चित्तिदेहावासोपसमाधाने कश्चादेः । ५ । ३ । ७२ ।

चित्ति यत्नेऽग्निविशेष, तदाधारो वा । देह शरीरम् ।
आनाम निवास । उपसमाधानमुपर्युपरि राशीकरणम् । एष्वर्थेषु

चिनोते भावाकर्त्रांश्च तत्सन्निभे चाह कशरादशो भवति ।
आकायमग्निं चिन्वीत । देहं कायं शरीरम् । आवासे ऋषि-
निकाय । उपसमाधानं गोमयनिकाय । गोमयपरिहाय ।

माने । ५ । ३ । ८१ ।

मानं गम्ये धातो भावाकर्त्रांश्च भवति । मानमियत्ता,
सा च द्वेषा सख्या परिमाणं च । एते निवास । द्वा निवासौ ।
समित्तस्य ग्राह । तण्डुल्यस्य ग्राह मुष्टिरित्यर्थः । मन्त्र्यस्य वात्स्य पूर्वान्
विधीन् वाचन्त नोत्तरानिति अल एवायमपवादः, कत्यादिभिस्तु
वाच्यते । एका तिलोच्छ्रिति । द्वे प्रसूती ।

स्थाऽऽट्टिभ्यः कः । ५ । ३ । ८२ ।

स्थादिभ्यो धातुभ्यो भावाकर्त्रांश्च प्रत्ययो भवति । आम्बू-
नामुत्यानम् आम्बूत्य वर्तते । शत्रुभोत् । प्रतिष्ठन्त्यस्मिन्निति
प्रत्ययान्तु । सतिष्ठन्तस्य्यामिति सस्या । व्यसत्या । प्रपिबन्त्य-
स्यामिति प्रपा । विष । आविष । विन ।

द्वितोऽयुः । ५ । ३ । ८३ ।

द्वितो धातो भावाकर्त्रांश्च प्रत्ययो भवति । कथु । कथु ।
अथु । स्फूर्णु । भ्रामु । नन्थु । क्षवु । श्वु ।

इहितस्त्रिमश्च तत्तूनम् । ५ । ३ । ८४ ।

द्वितो धातो भावाकर्त्रांश्च भवति, तं इति

कृतं निर्वृत्तमित्यस्मिन्नर्थे । पाकेन निर्वृत्तं पक्वित्रमम् । कृत्रिमम् ।
लब्धिमम् । याचित्रिमम् ।

यजिस्त्रपिरक्षियतिप्रच्छो नः । ५ । ३ । ८९ ।

एभ्यो भावाकर्त्रोः न प्रत्ययो भवति । यज्ञ । स्वप्न ।
रक्षण । यत्न । प्रश्न ।

उपसर्गाद् दः क्रिः । ५ । ३ । ८७ ।

उपसर्गपूर्वाद् दामञ्जकाद् धातोः भावाकर्त्रो क्रिः भवति ।
आदिः । प्रधि । आविः । निधिः । संधि । समाधि ।

व्याप्यादाधारे । ५ । ३ । ८८ ।

कर्मण. पुराद् दामञ्जकाद् धातो. आधारे कारके क्तिर्भवति ।
जलं धीयतेऽस्मिन्निति जलधि । शरधिः । इपुवि । बालधि ।
शेवधि ।

अभिव्याप्तौ भावेऽनञिन् । ५ । ३ । ९० ।

क्रियया स्वसन्वन्विन साकल्येनाभिसम्बन्धोऽभिव्याप्तिः ।
तस्या गन्यमानाया धातो भावेऽनञिन् इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ।
समन्ताद् रायः संखणम् । साराविण वर्तते सेनायाम् ।

स्त्रियां क्तिः । ५ । ३ । ९१ ।

धातोः भावाकर्त्रोः स्त्रियां क्तिर्भवति । स्त्रियामिति प्रत्ययार्थ-
विशेषणम् । कृतिः । हृतिः । चिति । नीति । नृतिः । विभति ।

श्वादिभ्यः । १ । ३ । ९२ ।

शृगोत्यादिभ्यो धातुभ्यः व्रीळिङ्गे भावाकर्त्रोः क्तिर्भवति इ
 वक्ष्यमाणेः क्तिन्वादिभिः सह समावेशात् वचनम् । श्रुतिः,
 प्रतिश्रुत् । स्तुतिः, प्रतिस्तुत् । संपत्तिः, संपत् । विपत्तिः,
 विपद् । आसत्ति, संमद् । संवित्ति, संवित् । पक्तिः, पचा ।
 दृष्टि, दृच्छा । मतिः, मन्या इत्यादि ।

सपिणामृगः । ५ । ३ । ९३ ।

सन्पूर्वादिण आ-पूर्वात् सुगश्च द्वियां क्ति भवति । क्यपोऽ-
 पवादः । समितिः । आसुति । अन्यत्र इत्या, सुत्या इति
 क्यप्तेन ।

सातिरिति नूनिजूतिज्ञप्तिर्कीर्ति । १ । ३ । ९४ ।

एते क्तितप्रत्ययान्ताः क्त्रिया निपात्यन्ते । मिनोतेः सुनोतेः
 स्यतेर्वा आत्वमित्वाभावश्च निपात्यते सातिः । हिनोतेः हन्तेर्वा
 हेति । यौतं चूति । जवतं जूति । जपयतं जप्तिः । कीर्तयतेः
 कीर्तिः । जपि-क्रीत्योः ण्यन्तश्चक्षणोऽनो न भवति ।

गा-पा-पचो भावे । १ । ३ । ९५ ।

एभ्यो भावेऽर्थे क्त्रियां क्तिर्भवति । संगीतिः । पिबतेः
 प्रपीतिः । पक्तिः । भावप्रहणादन्यत्र कर्तृभिन्ने कारके क्तिन्वाव-
 कोऽडेन भवति गापचो; पाघातोस्तु आचारे स्यादिभ्यः कः,
 अपादाने उपसर्गादातः इत्यङ् । 'स्थावातोः भावे वा क्तितर्वाच्यः'

प्रस्थिति । उपस्थिति । पक्षेऽपि प्रस्था । आस्था । व्यवस्था ।
उपस्थेत्यादयोऽपि ।

आस्यटि-ग्रञ्-यजः क्यप् । ५ । ३ । ९७ ।

एभ्यो भावे स्त्रिया क्यञ् भवति । आस्था । अद्या ।
अन्या । इज्या ।

भृगो नाम्नि । ५ । ३ । ९८ ।

भृग परो भावेऽपि स्त्रिया सञ्ज्ञाया क्यञ् भवति । भरणं
भृत्या । नाम्नीति किम् ? भृति । भाव इत्येव भ्रियते इति
भार्या वधू ।

समजनिपन्निपद्शीदसुग्विदिचरिमनीण । ५ । ३ । ९९ ।

एभ्यो घातुभ्यो भावाकर्त्रो स्त्रिया क्यञ् भवति । समजन्ति
अस्यामिति समज्या । निपतन्त्यस्यामिति निपत्या । एव निपद्या ।
शेतेऽस्या शय्या । सुत्या । हिताहित विदन्ति तयेति विद्या ।
चर्या । मन्या । इत्या ।

कृगः श च वा । ५ । ३ । १०० ।

कृधानो भावाकर्त्रो स्त्रिया श प्रत्ययो वा भवति,
चकारात् क्यप् च । न्रिया, वृत्या । पक्षे कृति ।

मृगयेच्छायाच्चावृष्णाकृपाभाश्रद्धाऽन्तर्धा । ५ । ३ । १०१ ।

एते स्त्रिया निपात्यन्ते । तत्रेच्छा भावे, शेषा भावाकर्त्रो ।
मृगयते मृगया । इच्छते इच्छा । अनयो श प्रत्यय ।

याचितृष्योः ननडौ याञ्जा । तृष्णा । कपेरड् रेफस्य च ऋकारः ।
 कृपा । भातेरड् भा । श्रत्पूर्वाद् अन्त.पूर्वाच्च दधानेः अड्
 श्रद्धा । अन्तर्वा ।

परेः छ-चरेर्यः । ९ । ३ । १०२ ।

परिपूर्वाभ्यां सृचरिभ्यां भावाऋर्षोः स्त्रिया यः प्रत्ययो
 भवति । परितः सरणं परिसर्या । परिचर्या ।

वाऽट्टाद्यात् । ९ । ३ । १०३ ।

यदन्ताद्दन्तेः स्त्रियां यः प्रत्ययो वा भवति भावाऋर्षोः ।
 अट्टाद्या पक्षे अट्टाटा ।

जागुरश्च । ९ । ३ । १०४ ।

जागृवान्तोः भावाऋर्षोः स्त्रियामः यश्च प्रत्ययो भवति ।
 जागरा; जागया ।

संसिप्रत्ययान् । ९ । ३ । १०५ ।

संभ्रवातो. प्रत्ययान्ताच्च धातोः भावाऋर्षोः स्त्रियामः प्रत्ययो
 भवति । प्रशंभा । गोपाया । ऋनीया । मीमांसा । चिसीर्षा ।
 पुत्रकाम्या । पुत्रीया ।

स्तेषो गुरोर्व्यञ्जनान् । ९ । ३ । १०६ ।

क्तस्येड् यस्मात् तस्मात् स्तेषो गुरुमतो व्यञ्जनान्ताद्धातोः
 भावाऋर्षोः स्त्रियामः प्रत्ययो भवति । ईहा । उहा । ईसा ।
 शिशा । भिशा । दीक्षा । व्यनीहा । कनेट इति हिम् ? व्यस्तिः ।
 ध्वस्तिः । आस्तिः । गुरोरिति हिम् ? स्फूर्तिः । व्यञ्जनादिति
 हिम् ? संशीतिः ।

पितोऽङ् । ५ । ३ । १०७ ।

पिट्वातुभ्य भावाकर्त्रोः स्त्रियामङ् भवति । डुपचीप् पाके
पचा । क्षमा । घटा । त्वरा । व्यथा । प्रथा । जरा ।

भिदादयः । ५ । ३ । १०८ ।

भिदादयः शब्दाः स्त्रियामङ्प्रत्ययान्ताः भावाकर्त्रोः निपा-
त्यन्ते । भेदनं विदारणं भिदा । एवं छिदा । विदा । मृजा । दया ।
रुजा । अनुकम्पा । पृच्छा । क्षिपा । चूडा ।

भीषिभूषिचिन्तिपूजिकृधिकुम्बिचर्चिस्पृहितोलिदोलिभ्यः

५ । ३ । १०९ ।

एभ्यो ण्यन्तेभ्यः भावाकर्त्रोः स्त्रियामङ् भवति । ण्यन्तत्वा-
दने प्राप्तं वचनम् । भीषा । भूषा । चिन्ता । पूजा । कथा ।
कुम्भा । चर्चा । स्पृहा । तोला । दोला ।

उपसर्गादातः । ५ । ३ । ११० ।

उपसर्गपूर्वादाकारान्ताद् धातोः भावाकर्त्रोः स्त्रियामङ्
भवति । उपदा । उपधा । प्रधा । विधा । संधा । प्रमा । प्रमि-
तिस्तु श्र्वादित्वान् ।

णिषेस्यासथ्रन्धघट्टवन्देरनः । ५ । ३ । १११ ।

ण्यन्तेभ्यो वेत्यादिभ्यश्च धातुभ्यः स्त्रियां भावाकर्त्रोः अन-
प्रत्ययो भवति । कारणा । वारणा । धारणा । कामना । भारणा ।

वेदना । आसना । श्रन्यना । घट्टना । वन्दना । वेत्तीति तित्त्वि-
देशाद् ज्ञानार्थ एव परिग्राह्य ।

इपोऽनिच्छाराम् । ५ । ३ । ११२ ।

अनिच्छाया वर्तमानादिषु भावाकर्त्रो द्वियामनो भवति ।
एषणा । अन्वेषणा । पिण्डेषणा । अनिच्छायामिति किम् ? इष्टि ।
वित्तैषणा, प्राणेषणा, परलोकेषणा त्याग्यस्तु बहुधाधिरारात् ।

पर्यवेर्वा । ५ । ३ । ११३ ।

पर्यपिपूर्वादिषु भावाकर्त्रो द्वियामनिच्छाया वर्तमानाद् अनो
वा भवति । पश्यणा, परीष्टि । अव्येषणा, अर्वाष्टि ।

कु-सम्पदादिभ्यः क्विप् । ५ । ३ । ११४ ।

अनुपसर्गपूर्वेषु कृधादिभ्यः समादिपूर्वभ्यश्च पदादिभ्यः
द्विया भावाकर्त्रो, क्विप् भवति । कुन् । कुत् । क्षुत् । कृड् ।
रुक् । शुरुक् । मुत् । सम्पद् । विपद् । आपद् । प्रतिपद् । मसत् ।
परिपत् । आशी । प्रतिशुत् । उपानत् । समित् । आकृति-
गणोऽयम् ।

भ्यादिभ्यो वा । ५ । ३ । ११५ ।

विभेत्यादिभ्यो घातुभ्यः द्विया भावाकर्त्रो क्विप् वा भवति ।
भी, भीति । ह्री, ह्रीति । लू, लूनि । भू, भूति ।
कण्डू, कण्डूया । कृन्, कृति । भिद्, भिति । वृक्, वृष्टि ।
नक्, नष्टि । श्वरे लू, लूर्ति ।

व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो नः । ५ । ३ । ११६ ।

अन्योन्यस्य कृतप्रतिकृतिः व्यतिहारः । व्यतिहारविषयेभ्यः
घातुभ्यो ईहादिवर्जितेभ्यः स्त्रियां नः प्रत्ययो भवति । परस्परमा-
क्रोशनं व्यावक्रोशी । व्यावमोपी । व्यावहासी । व्यावलेखी ।
व्यावचर्ची । व्यात्युक्षी । व्यातिचारी । ईहादिवर्जनाद् व्यतीहा ।
व्यतिपृच्छ ।

नवोऽनिः शापे । ५ । ३ । ११७ ।

नवः पराद् धातोः शः ण्ये भावाकर्त्रोः स्त्रियामनिः भवति ।
अनननिः ते वृषल भूयात् । एवम् अजीवनिः, अगमनिः, अक-
रणिः, अप्रयाणिः ।

ग्ला-हा-ज्यः । ५ । ३ । ११८ ।

एभ्यो भावाकर्त्रोः स्त्रियामनिः भवति । ग्लानिः । हानिः ।
न्यानिः ।

प्रश्नाख्याने वेब् । ५ । ३ । ११९ ।

प्रश्ने आख्याने च गम्ये स्त्रियां भावाकर्त्रोः धातोः इन्
प्रत्ययो वा भवति । प्रश्ने कां त्वं कारिमकार्पीः ? । कां कारिकां
त्रियां कृत्यां कृतिं वाऽकार्पीः ? । आख्याने सर्वा कारिमकार्पम् ।
सर्वा कारिकां त्रियां कृत्यां कृतिं वाऽकार्पम् ।

पर्यायार्हणोत्पत्तौ च णकः । ५ । ३ । १२० ।

प्रश्नाख्यानयोः गम्यमानयोः एषु चार्थेषु स्त्रियां भावाकर्त्रोः

धातोः णकः प्रत्ययो भवति । क्त्याद्यपवादः । पर्यायः क्रमः परि-
पाटिरिति यावद् । भवतः आसिका, शायिका, अग्रगामिका
आसितुं शयितुमग्रे गन्तुं च भवतः क्रम इत्यर्थः । अर्हणमर्हः यो-
ग्यता । अर्हति भवान् इक्षुभक्षिकाम्, ओदनभोजिकाम्, पय.पायि-
काम् । ऋणं यत् परस्मै धार्यते इक्षुभक्षिकां मे धारयसि । उत्पत्तिः
जन्म इक्षुभक्षिका मे उदपादि । प्रश्ने कां त्वं कारिकामकार्षीः ।
आख्याने सर्वा कारिकामकार्षम् ।

नाम्नि पुंसि च । ५ । ३ । १२१ ।

धातोः स्त्रियां भावाकर्षोः सञ्ज्ञाया णकः प्रत्ययो भवति ।
यथादर्शनं पुंसि च । प्रच्छर्दनं प्रच्छर्द्यतेऽनया वा प्रच्छर्दिका । एवं
प्रवाहिका । विचर्चिका । विपादिका । एता रोगसञ्ज्ञा । उद्दाल-
कपुष्पाणि भञ्जन्ते वस्यां सा उद्दालकपुष्पभञ्जिका । एवं
वांरणपुष्पप्रचायिका । अभ्योपस्त्रादिका । शालभञ्जिका । एवंनामानः
ऋडाः । पुंसि अरोचनं न रोचतेऽस्मिन्निति, वा अरोचकः ।
अनाशकः । उत्कन्दकः । उत्कर्णकः ।

भावे । ५ । ३ । १२२ ।

भावे धात्वर्थनिर्देशे स्त्रियां धातोः णकः प्रत्ययो भवति ।
आसिका । शायिका । जीविका । कारिका ।

कलीवे क्तः । ५ । ३ । १२३ ।

नपुंसकलिङ्गे भावेऽर्थे धातोः क्त. प्रत्ययो भवति । हसितं

छात्रस्य । नृत्तं मयूरस्य । व्याहृतं कौकिलस्य । गतं गजस्य । स्त्रीय
इति किम् ? हसः । हासः ।

अनट् । ५ । ३ । १२४ ।

क्लीने भावेऽर्थे धातो अनट् प्रत्ययो भवति । गमनम् ।
वचनम् । हसनम् ।

यत्कर्मरूपान् कर्त्रङ्गमुखं ततः । ५ । ३ । १२५ ।

येन कर्मणा संस्पृश्यमानस्य कर्तुः अङ्गस्य सुखमुन्वयते ततः
कर्मणः पराट् धातो क्लीने भावेऽनट् भवति । पूरणं सिद्धे नित्य-
समाप्तार्थं वचनम् । पय पानं सुखम् । ओदनभोजनं सुखम् ।
कमेति किम् ? तूष्णिकाया उत्थानं सुखम् । स्पर्शादिति किम् ?
अग्निकुण्डस्योपासनं सुखम् । कर्त्रिति किम् ? क्षिप्येण गुरोः
स्नापनं सुखम् । अङ्गेति किम् ? पुत्रस्य परिप्लवणं सुखम् ।
सुखमिति किम् ? कण्ठकानां मर्दनं सुखम् ।

रम्यादिभ्यः कर्त्तरि । ५ । ३ । १२६ ।

रम्यादिभ्यो धातुभ्यः कर्त्तर्यनट् भवति । रमणी । कमनी ।
नन्दनी ।

कारणम् । ५ । ३ । १२७ ।

कुम्भातोः कर्त्तर्यनट् प्रत्ययो वृद्धिश्च निगत्यने । करोतीति
कारणम् ।

भुजि-पत्त्यादिभ्यः कर्मापादाने । ५ । ३ । १२८ ।

मुज्यादिभ्यः पत्यादिभ्यश्च धातुभ्यो यथासंख्यं कर्मण्यपादाने चानङ् भवति । मुज्यते इति भोजनम् । निरदन्ति तदिति निरदनम् । अपादाने-प्रपतत्यस्मादिति प्रपतनः । प्रस्कन्दनः । निर्मरणः । अपादानम् ।

करणाधारे । ५ । ३ । १२९ ।

करणे आधारे चार्थो धातोरनङ् भवति । करणे एषणी । लेखनी । विचयनी । इध्मत्रश्चनः । पलाशशातनः । श्मधुवर्तनः । आधारे गोदोहनी । सक्तुधानी । तिलर्पाडनी । शयनम् । आसनम् । अधिकरणम् । आस्यानम् ।

पुंतास्मि घः । ५ । ३ । १३० ।

पुंसः नाम पुंताम्, तत्र गम्यमाने करणाधारयोः धातोः वः भवति । करणे प्रच्छदः । उरच्छदः । दन्तच्छदः । आधारे आकरः । भवः । लयः । विषयः ।

गोचरसंचरवहव्रजव्यजखलापणनिगमत्रकभगकपाकपनिकर्षम् । ५ । ३ । १३१ ।

एते करणाधारयोः वप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते पुंतास्मि । गावश्चरन्त्यस्मिन्निति गोचरः देशः । इदं व्युत्पत्तिमात्रं विषयस्य तु सञ्ज्ञा । सर्वसंविदामनेकान्तात्मकं वस्तु गोचरः । संचरन्तेऽनेनेति संचरः । वहन्ति येन वहः वृषस्कन्वदेशः । व्रमन्त्यस्मिन्निति व्रनः । व्यजत्यनेनेति व्यजः । खलन्त्यस्मिन्निति खलः । एत्य

पणायन्ति यस्मिन् स आपण । निगच्छन्ति यत्रेति निगम ।
वक्तीति वक । भज्यतेऽस्मिन्निति भग । भगमिति तु बाहुलकात्
क्रीवऽपि घे सिद्धे सिद्धम् । कपत्यस्मिन्निति कप । एवमाकप ।
निकप ।

व्यञ्जनाद् घञ् । ५ । ३ । १३२ ।

व्यञ्जनान्ताद् घातो पुनाम्नि करणाधारे घञ् भवति । विद-
न्त्यनेनेति वेद । चेष्टतेऽनेनेति चेष्ट बलम् । एवमापाक । आ-
राम । लेख । वन्व । वेग । राग । रङ्ग । प्रामाड । अपामार्ग ।

अवात् तृस्तृभ्याम् । ५ । ३ । १३३ ।

अवपूर्वाभ्या तृस्तृभ्या करणाधारे पुनाम्नि घञ् भवति । अव-
तरन्त्यस्मिन्निति अवतार । अवस्तृणन्त्यस्मिन्निति अवस्तार-
बाहुलकादसञ्ज्ञायामपि । अवतारो नया ।

न्यायावायाभ्यायोद्यावसंहारावहाराधारदारजारम्
। ५ । ३ । १३४ ।

एते शब्दा घनन्ता पुनाम्नि करणाधारयो निशत्यन्ते ।
वस्यापवाद । निपूर्वस्येण नीयतेऽनेनेति न्याय । एत्य वयन्ति
यस्मिन्निति अवाय । अवीर्यतेऽनेनास्मिन्निति वाऽध्याय । उबु-
वन्ति येनेत्युद्याव । सहरन्ति येन सहार । अवहरन्ति येनाव-
हार । आध्रियत यत्रेत्याधार । दीर्यन्ते एभि दारा ।

नीर्यतेऽनेनेति जार । दारयन्तीति दारा इत्यपि । ' जाले वाच्ये
आनायो निपात्य ' आनायो जाल मत्स्याना मृगणा वा ।

उदङ्कोऽतोये । ५ । ३ । १३५ ।

उत्पूर्वादिञ्चते पुनामिन् करणाधारयो षञ् निपात्यते, अतोये
तोयविषयश्चेद् धात्वर्थो न भवति । तेलोदङ्क । घृतोदङ्क । अतोय
इति णिम् उदङ्कोदञ्चन ।

खनो ढडरेकेकवक्यं च । ५ । ३ । १३७ ।

खने पुनामिन् करणाधारयो ढडरइङ्ङवक्यषञ् च
प्रत्यया भवन्ति । आखायते आखन्यते वाऽननास्मिन् वा आख ।
आखर । आखनिक । आखनिक्क । आखन । आखान ।

इकिस्तिव् स्वरूपार्थे । ५ । ३ । १३८ ।

धातो स्वरूपार्थेऽभिधेये च इकिस्तिव् इत्येते प्रत्यया
भवन्ति । भञ्जि । कुषि । कुषि । मनि । अर्थे यजेरङ्गानि ।
मुञ्जि क्रियते । पचतिर्वर्तते । गच्छति ।

दुःस्वीपनः कृच्छ्राकृच्छ्रार्थात् खल् । ५ । ३ । १३९ ।

कृच्छ्रं दु खम्, अकृच्छ्रं सुखम्, कृच्छ्रार्थवृत्ते दुः साम-
र्थ्यादिदृच्छ्रार्थवृत्तिभ्या स्वीपद्भ्या पराद् धातो भावकर्मणोरर्थयो
खल् प्रत्ययो भवति । दु खेन शय्यते इति दु शयम्, सुखेन शय्यते
इति सुशयम्, ईपच्छय भवता । सुखेन क्रियते इति सुकर,

दुःखेन क्रियते इति दुष्करः, ईपत्करः कर्तो भवता । दुष्करम्, सुकरम्, ईपत्करं भवता ।

च्यर्थे कर्त्राप्याद् भूकृगः । ५ । ३ । १४० ।

कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेभ्यो दुःस्वीपद्भ्यः पराभ्यां च्यर्थे वर्तमानाभ्यां कर्तृकर्मवाचिभ्यां शब्दाभ्यां पराभ्यां यथासंख्यं भूकृगभ्यां परेः खल् प्रत्ययो भवति । दुःखेनानाढ्येनाढ्येन भूयते दुराढ्यंभवं त्वया । सुखेनानाढ्येनाढ्येन भूयते स्वाढ्यंभवं मया । ईपदाढ्यंभवं भवता । दुःखेनानाढ्य आढ्य. क्रियते दुराढ्यंकरः मैत्रो भवता । सुखेनानाढ्यः आढ्यः क्रियते स्वाढ्यंकरो मैत्रो भवता । ईपदाढ्यंकरो मैत्रो भवता । वीरणानि सुखेनाऋटः कटः क्रियन्ते इति सुकटंकराणि वीरणानि । मृत् सुखेनाघट. घटः क्रियते इति सुघटंकरा मृत् । च्यर्थ इति किम् ? दुराढ्येन भूयते । स्वाढ्येन भूयते । ईपदाढ्येन भूयते । आढ्य एव किञ्चिद् विशेषमापद्यते । एवं दुराढ्यः क्रियते ।

शासूयुधिदृशिधृषिमृषातोऽनः । ५ । ३ । १४१ ।

कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेभ्यो दुःस्वीपत्पूर्वेभ्यः शासूप्रभृतिभ्य आदन्तेभ्यश्च धातुभ्यो भावकर्मणोरनः प्रत्ययो भवति । दुःखेन शिष्यते इति दुःशासन. । सुखेन शिष्यते सुशासनः । ईपच्छासनः । एवं दुर्योधन. । दुर्दर्शनः । दुर्धर्षणः । दुर्मर्षणः । आदन्तः दुस्त्यानं त्वया । सूत्यानं चैत्रेण । ईपदुत्यानं भवता । दुष्पानं दुग्धं कण्ठरोगमता । सुपानं पयः भवता । ईपत्यानमित्यादि ।

निषेधेऽलं-खल्वाः क्त्वा । ५ । ४ । ४४ ।

निषेधार्थयोरलंखल्वोरूपपदयोः धातोः क्त्वा प्रत्ययो वा भवति । अलं कृत्वा । खलु कृत्वा । न कर्तव्यमित्यर्थः । पक्षे यथाप्राप्तम् । अलं वत्स रोदनेन । अलं रुदितेन ।

परावरे । ५ । ४ । ४५ ।

परावरयोः गम्यमानयोः धातोः क्त्वा प्रत्ययो वा भवति । अतिरम्य वलभीं शनुज्जय', वलभ्याः परः इत्यर्थः । यौवनमति-
क्रम्य वार्धकम् यौवनान् परमित्यर्थः । अवरे अप्राप्य नदीं
पर्वतः नद्या अर्वागित्यर्थः । अप्राप्य यौवनं बाल्यम् ।

निमील्यादि-मेडः तुल्यकर्तृके । ५ । ४ । ४६ ।

धात्वर्थान्तरेण तुल्यः कर्ता यस्य स तुल्यकर्तृकः, तस्मिन्नर्थे, वर्तमानेभ्यो निमील्यादिभ्यो, मेडश्च धातोः सम्बन्धे सति क्त्वा वा भवति । नेत्रे निमील्य ह्मति । मुखं व्यादाय स्वपिति । दन्तान् प्रकाश्य जल्पति । अपमाय अपमित्य याचते । निमील्यादीनां समा-
नकारार्थः, मेडः परकारार्थधारम्भः । पूर्व हि याचते पश्चादपमयते ।

प्राक्काले । ५ । ४ । ४७ ।

परकालेन धात्वर्थेन तुल्यकर्तृके प्राक्कालेऽर्थे वर्तमानाद् धातोः धातोः सम्बन्धे क्त्वा वा भवति । आसित्वा मुह्यते । मुक्त्वा न्नति । स्नात्वा मुह्यते । पीत्वा न्नति । पक्षे आस्यते भोस्तु-
मित्यादि । प्राक्काल इति किम् ? आस्यते, मुन्यते, पीयते ।

खणम् चाभीक्ष्ये । ९ । ४ । ४८ ।

आभीक्ष्ययुक्ते परकालिकधात्वर्थेन सह तुल्यकर्तृके प्राक्का-
लेऽथ वर्तमानाद् धातोः धातोः सम्बन्धे खणम् चकारात् क्त्वा च
वा भवति । भोजं भोजं व्रजति । मुक्त्वा मुक्त्वा व्रजति । पायं
पायं गच्छति । पीत्वा पीत्वा गच्छति ।

पूर्वाग्रे प्रथमे । ९ । ४ । ४९ ।

पूर्वादिभूषपदेषु प्राक्कालार्थे वर्तमानाद् धातोः धातोः सम्बन्धे
खणम् वा भवति । अनाभीक्ष्यार्थवचनम् । पूर्व भोजं व्रजति । पूर्व
मुक्त्वा व्रजति । अग्रे भोजं याति । अग्रे मुक्त्वा याति । प्रथमं
भोजं गच्छति । प्रथमं मुक्त्वा गच्छति । पूर्व भोजनं कृत्वा ततः
एतीत्यर्थः ।

अन्यथैवंकथमित्थमः कृगोऽनर्थकात् । ९ । ४ । ५० ।

एभ्यः परात् तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानात् करोतेरनर्थकाद् धातोः
सम्बन्धे खणम् वा भवति । अन्यथाकारं मुङ्क्ते । एवंकारं मुङ्-
क्ते । कयंकारं मुङ्क्ते । इत्यंकारं मुङ्क्ते । पक्षे क्त्वा अन्यया
कृत्वा मुङ्क्ते इत्यादि । करोतेरन्यथादिभ्यः पृथगर्याभावादनर्थक-
त्वम् । यावता अन्यया मुङ्क्ते इत्युच्यते, तावता अन्यपाकार-
मित्यप्युच्यते । अत्र समाप्तोऽपि नित्यः उऽस्त्युक्तत्वात् ।

यया-तयादीप्योत्तरे । ९ । ४ । ५१ ।

ययातयाभ्यां परात् तुल्यकृत्येऽथ वर्तमानाद् अनर्थकात्
 कृगः घातोः सम्बन्धे षण्म् वा भवति, ईर्ष्यश्चेदुत्तरं करोति तत्र ।
 क्व भवान् भोक्ष्यते ? इति षष्ठः सन् असूयया तमुत्तरयति यया-
 कारमहं भोक्ष्ये, तयाकारमहं भोक्ष्ये किं तवानेन ? ।

ज्ञापे व्याप्यात् । १ । ४ । १२ ।

कर्मणः परात् तुल्यकृत्येऽर्थे वर्तमानात् कृगः घातोः सम्बन्धे
 षण्म् वा भवति, आक्रोशे गम्यमाने । चौरंकारमाक्रोशति—चौरं
 कृत्वा चौरशब्दमुच्चार्याक्रोशतीत्यर्थः, चौरोऽस्मीत्याक्रोशति इति
 फलितोऽर्थः ।

स्वाद्ध्याददीर्घात् । १ । ४ । १३ ।

स्वाद्ध्ये वर्तमानाददीर्घान्ताद् व्याप्यात् परम्मात् तुल्यकृत्येऽर्थे
 वर्तमानात् करोतेः घातोः सम्बन्धे षण्म् वा भवति । स्वाहुंकारं
 मुञ्चते । मिष्टंकारं मुञ्चते । पक्षे स्वाहुं कृत्वा, मिष्टं कृत्वा
 मुञ्चते । अदीर्घादिति किम् ? स्वाद्धीं कृत्वा यत्राहुं मुञ्चते ।

विद्-दृग्भ्यः कात्स्न्ये णम् । १ । ४ । १४ ।

कात्स्न्येषुस्तथाप्यात् परेभ्यस्तुल्यकृत्ये वर्तमानेष्यो विदि-
 म्यः दृशेऽथ घातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । अतिपिर्वदं भोजयति ।
 यं यमतिपिं जानाति लभने विचारयति वा त तं भोजयतीत्यर्थः ।
 कन्यादश वरयति यां यां कन्यां पश्यति तां सर्वा वरयतीत्यर्थः ।
 बहुवचनात् श्रयोऽपि विदो गृह्यन्ते ।

यावतो विन्द-जीवः । १ । ४ । ११ ।

। कोत्स्न्ययुक्तव्याप्याद् यावच्छब्दात् पराभ्यां विन्दजीविभ्यां तुल्यकर्तृके वर्तमानाभ्यां धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । यावद्वेदं मुङ्क्ते यावद्वभते तावद् मुङ्क्ते इत्यर्थः । यावज्जीवमधीते यावन् जीवति तावदधीत इत्यर्थः ।

चर्मोदरात् पूरेः । १ । ४ । १६ ।

चर्मोदराभ्यां व्याप्याभ्यां परात् तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानात् पूरेः णम् प्रत्ययो वा भवति । चर्मपूरमास्ते चर्म पूरयित्वा आस्ते इत्यर्थः । उदरं शोते उदरं पूरयित्वा शोते इत्यर्थः ।

वृष्टिमाने ऊलुक चास्य वा । १ । ४ । १७ ।

कर्मणः परात् पूरयतेर्धातोः धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । अस्य च पूरयतेर्ङकारस्य लुग् वा भवति । समुदायेन चेद् वृष्टेरियत्ता गम्यते । गोष्पदप्रं गोष्पदपूरं वा वृष्टो मेघः । गङ्गाप्रं गंगापूरं वा वृष्टो देवः । यावता गोष्पदादिः पूरणो भवति तावद् वृष्ट इत्यर्थः ।

चेलार्थात् कनोपेः । १ । ४ । १८ ।

। चेलार्थाद् व्याप्यात् परात् तुल्यकर्तृकार्यात् कनोपयतेः वृष्टिमाने गम्ये धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । चेलकनोपं वृष्टो देवः । एवं वज्रकनोपं वसनकनोपं वा वृष्टो मेघः । यावता चेलमार्द्राभिः तावद् वृष्ट इत्यर्थः ।

गात्र-पुरुषात् स्तः । ५ । ४ । ५९ ।

गात्ररूपात् पुरुषरूपाच्च व्याप्यात् परादन्तर्भूतण्ययात् स्नाते-
स्तुल्यकर्तृकेश्ये वर्तमानाद् वृद्धिमाने गम्ये धातोः सम्बन्धे णम् वा
भवति । गात्रस्त्रायं वृष्टो देवः । पुरुषस्त्रायं वृष्टो मेघः । यावता गात्र
पृथग् च चाप्यन्ते तावद् वृष्टः ।

शुष्क-चूर्ण-रूक्षात् पिपस्तस्यैव । ५ । ४ । ६० ।

एभ्यो व्याप्येभ्यः परात् पिपेः तस्यैव धातोः सम्बन्धे णम्
वा भवति । शुष्कपेपं पिनष्टि । चूर्णपेपं पिनष्टि । रूक्षपेपं पिनष्टि ।
शुष्कं चूर्णं रूक्षं वा पिनष्टीत्यर्थः ।

कृग्-ग्रहोऽकृन्-जीवात् । ५ । ४ । ६१ ।

अकृत-जीवाभ्यां व्याप्याभ्यां पराभ्यां कृग्-ग्रहिभ्यां यथा-
संख्यं तस्यैव धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । अकृतकारं करोति
अकृतं करोतीत्यर्थः । जीवग्राहं गृह्णाति जीवन्तं गृह्णातीत्यर्थः ।

निमूलात् कपः । ५ । ४ । ६२ ।

निमूलाद् व्याप्यात् परात् कपेस्तस्यैव धातोः सम्बन्धे णम् वा
भवति । निमूलकापं कपति निमूलं कपतीत्यर्थः । पक्षे निमूलस्य कापं
कपति ।

हनश्च समूलात् । ५ । ४ । ६३ ।

समूलाद् व्याप्यात् पराद् हन्तेः कपेश्च तस्यैव धातोः सम्बन्धे

णम् वा भवति । समूलकापं कपति समूलं कपतीत्यर्थः । समूलघातं हन्ति समूलं हन्तीत्यर्थः ।

करणेभ्यः । ५ । ४ । ६४ ।

करणत् कारकात् पराङ् हन्तेः णम् वा भवति तस्यैव धातोः सम्बन्धे । पाणिघातं कुड्यमाहन्ति, पाणिना कुड्यमाहन्तीत्यर्थः, बहुवचनात् करणपूर्वाद् हिंसार्यादपि हन्तेरनेनैव णम्, न तु ' हिंसार्यादेकाप्यात् ' इत्यनेन । अस्युपघातमरीन् हन्ति । अनेन णमि नित्यसमासः ।

स्वस्नेहार्थात् पुष-पिपः । ५ । ४ । ६५ ।

करणवाचिनः स्वार्थात् स्नेहार्थाच्च पराङ् यथासंख्यं पुषः पिपश्च तस्यैव सम्बन्धे संति णम् वा भवति । स्वपोषं पुष्णाति । आत्मपोषं पुष्णाति । स्वशब्दस्यात्मात्मीयज्ञातिधनार्थत्वेन गोपोषं महिषीपोषं मातृपोषं धनपोषं च पुष्णातीत्याद्यपि । स्वादिभिः पुष्णातीत्यर्थः । स्नेहार्थाद् उदपेपं पिनष्टि । घृतपेपं तैलपेपं क्षीरपेपं वा पिनष्टि । उदकादिना पिनष्टीत्यर्थः ।

हस्तार्थाद् ग्रह-वर्ति-वृतः । ५ । ४ । ६६ ।

हस्तार्थकरणावाचिनः पराङ् ग्रहवर्तिवृतः तस्यैव सम्बन्धे णम् वा भवति । हस्तग्राहं गृह्णाति । करग्राहं गृह्णाति । पाणिग्राहं गृह्णाति । हस्तेन् गृह्णातीत्यर्थः । हस्तवर्तं वर्तयति हस्तेन वर्तयतीत्यर्थः । हस्तवर्तं वर्तते । करवर्तं वर्तते । हस्तेन वर्तत इत्यर्थः वर्तिवृत इति वृतेर्ष्यन्तस्याप्यन्तस्य च ग्रहणम् ।

बन्धेनांमि । ५ । ४ । ६७ ।

बन्धिः प्रकृतिः नामविशेषणं च, बन्धनस्य यद् नाम तद्वि-
 षयात् बन्ध्यर्पस्य बन्धेः करणवाचिनः परात् तस्यैव सम्बन्धे णम्
 वा भवति । क्रौञ्चबन्धं बद्धः । मरुटबन्धं बद्धः । मयूरिकाबन्धं बद्धः ।
 क्रौञ्चाद्याकारो बन्धः क्रौञ्चादिशब्देनोच्यते, तेन बन्धेन बद्धः ।
 क्रौञ्चाद्याकारकेण बन्धेन बद्ध इत्यर्थः ।

आधारात् । ५ । ४ । ६८ ।

आधारवाचिनः पराद् बन्धेस्तस्यैव सम्बन्धे सति णम् वा
 भवति । चक्रबन्धं बद्धः । चारकबन्धं बद्धः । गुप्तिबन्धं बद्धः
 चक्रादिषु बद्ध इत्यर्थः ।

कर्तृर्जात्रि-पुरुषाद् नश्-वहः । ५ । ४ । ६९ ।

कर्तृवाचिभ्यां जीव-पुरुषाभ्यां पराम्भ्यां ययासंख्यं नशि-
 वहिभ्यां तस्यव धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । जीवनाशं
 नश्यति जीवन् नश्यति । पुरुषवाहं वहति पुरुषः प्रेष्यो
 भूत्वा वहतीत्यर्थः ।

ऊर्ध्वात् पूःशुपः । ५ । ४ । ७० ।

कर्तृवाचकाऊर्ध्वशब्दात् पूः शुपश्च तस्यैव धातोः सम्बन्धे
 सति णम् वा भवति । ऊर्ध्वपूरं पूयते । ऊर्ध्वः पूयते इत्यर्थः ।
 ऊर्ध्वशोषं शुष्यति ऊर्ध्वः शुष्यतीत्यर्थः ।

न्याप्याचेवात् । ५ । ४ । ७१ ।

उपमानार्याद् व्याप्यात् कर्तुश्च पराद् धातोः तस्यैव सम्बन्धे
णम् वा भवति । सुवर्णनिधायं निहितः सुवर्णमिव निहित इत्यर्थः ।
रत्ननिधायं निहित । ओदनपाकं पक्वः । कर्तुः काकनाशं नष्टः ।
काक इव नष्ट इत्यर्थः । जमालिनाशं नष्टः । अभ्रविलायं विलीनः
अभ्रमिव विलीन इत्यर्थः ।

उपात् किरो लवने । ९ । ४ । ७२ ।

लवनेऽर्थे वर्तमानाद्गुपपूर्वात् किरतेः अन्यधातोः सम्बन्धे णम्
वा भवति । लवनग्रहणात् तस्यैव संबन्धे इति निवृत्तम् । उपस्कारं
मद्द्रुका लुनन्ति विक्षिपन्तः लुनन्ति इत्यर्थः ।

दंशेऽस्तृतीयया । ९ । ४ । ७३ ।

तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद्गुपपूर्वाद् दंशेऽस्तृतीययान्तेन योगे सति
अन्यस्य धातोः सम्बन्धे सति णम् वा भवति । मूलकेनोपदंशं
मुङ्क्ते । अत्र ' तृतीयोक्तं वा ' इति समासस्य विकल्पनाद्
मूलकोपदंशं मुङ्क्ते इत्यपि । पक्षे मूलकेनोपदस्य मुङ्क्ते । एव-
मार्द्रकोपदंशम्, आर्द्रकेणोपदंशम्, आर्द्रकमुपदस्य मुङ्क्ते इत्यादि।

हिंसार्यादेकाप्यात् । ९ । ४ । ७४ ।

हिंसार्याद् धातोः सम्बन्धमानेन धातुना सहैकाप्यात् तृतीया-
न्तेन योगे तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद् णम् वा भवति । दण्डेनोपघातं
दण्डोपघातं गाः सादयति । खड्गेन प्रहारं खट्वप्रहारं जघन विज-
न-

यते । दण्डेनातोडं दण्डाताडं गाः कलयति । पक्षे दण्डेनोपहत्ये-
त्यादि । हिंसार्यादिति किम् ? चन्द्रनादिना महावीरं पूजयति ।
एकाप्यादिति किम् ? दण्डेनाहत्य वैत्रं गोपाल धनुः खेद्यति ।

उपपीड-रुध-कर्षस्तत्सप्तम्या । ५ । ४ । ७५ ।

तृतीयायुक्ता सप्तमी तत्सप्तमी । तृतीयान्तेन सप्तम्यन्तेन
च योगे सति उपपूर्वभ्यः पीडरुधर्भ्यस्तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानेभ्यो
धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । पार्श्वीभ्यामुपपीटं पार्श्वोपपीटं शेते ।
पार्श्वयोरुपपीडं पार्श्वोपपीड शेते । व्रजेनोपरोधं व्रजोपरोधं गाः
साद्यति । व्रजे उपरोधं व्रजोपरोधं गाः स्थापयति । पाणिनीपकर्षं
पाण्युपकर्षं धानाः पिनष्टि । पाणाउपकर्षं पाण्युपकर्षं धानाः गृह्णाति ।
कर्षतेः शवो निदेशाद् भौवादिभ्यश्च ग्रहणं न तौदादिभ्यश्च । तेन
भूमौ उपट्टप्यं तिष्ठान् वपति इति विलेखनार्थस्य न णम् ।

प्रमाण-समासत्त्योः । ५ । ४ । ७६ ।

आयाममानं प्रमाणम्, समासत्तिः संसम्भूर्धकः सन्निकर्षं,
तयोः गम्यमानयोः तृतीयान्तेन सप्तम्यन्तेन च योगे तुल्यकर्तृ-
केऽर्थे वर्तमानाद् धातोः धातोः सम्बन्धे सति णम् वा भवति ।
द्वयद्गुलेनोत्कर्षं द्वयद्गुलोत्कर्षं गण्डिकाः त्रिनत्ति । द्वयद्गुले
उत्कर्षं द्वयद्गुलोत्कर्षं गण्डिकाः त्रिनत्ति । समासत्तिः केशप्राहं
केशप्राहं युच्यन्ते । केशेषु प्राहं केशप्राहं युच्यन्ते । पक्षे
द्वयद्गुलेनोत्कर्षं द्वयद्गुले उत्कर्षं गण्डिकाः त्रिनत्ति इत्यादि ।

पञ्चम्या त्वरायाम् । ५ । ४ । ७७ ।

त्वरा औत्सुक्यम्, तस्यां गम्यमानायां पञ्चम्यन्तेन योगे तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद् घातोः घातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । शय्याया उत्थायं शय्योत्थायं धावति । पक्षे शय्याया उत्थाय धावति ।

द्वितीयया । ५ । ४ । ७८ ।

द्वितीयान्तन योगे तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद् घातोः सम्बन्धे णम् वा भवति त्वरायां गम्यायाम् । लोष्ठान् ग्राहं लोष्ठग्राहं युध्यन्ते । एवं यष्टीः ग्राहं यष्टिग्राहं युध्यन्ते । दण्डमुद्यमं दण्डोद्यमं धावति । एवं योद्धुं त्वरन्ते यदायुधग्रहणमपि नाद्रियन्ते । यत्किञ्चिदासन्नं तद् गृह्णन्ति । पक्षे लोष्ठान् गृहीत्वा युध्यन्ते इत्यादि ।

स्वाङ्गेनाध्रुवेण । ५ । ४ । ७९ ।

व्याकरणशास्त्रोक्तं स्वाङ्गमत्र ग्राह्यम् 'अविकारोऽद्रवमित्यादिद्विक्षणम्, यस्मिन्नङ्गे च्छिद्ये प्राणी न म्रियते तद्रध्रुवम्, अध्रुवेण स्वाङ्गेन द्वितीयान्तेन योगे सति तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद् घातोः सम्बन्धे सति णम् वा भवति । भ्रुवौ विक्षेपं भ्रुविक्षेपं जल्पति । अक्षिणी निक्रान्तम् अक्षिनिक्रान्तं हसति । केशान् परिधायं केशपरिधायं नृत्यति । पक्षे भ्रुवौ विक्षिप्य जल्पति । स्वाङ्गेनेति किम् ? कफमुन्मूल्य जल्पति । अध्रुवेणेति किम् ? शिरः उत्क्षिप्य कथयति ।

परिक्लेशयेन । ५ । ४ । ८० ।

परिपीड्यमानेन द्वितीयान्तेन स्वाङ्गेन योगे तुल्यकर्तृकैर्ध्वं
वर्तमानाद् धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । उरांसि प्रतिपेयन् उरः
प्रतिपेयं युध्यन्ते । शिरांसि च्छेदं शिरश्छेदं युध्यन्ते । पक्षे
उरांसि प्रतिपिप्य शिरांसि छित्त्वा युध्यन्ते ।

विश-पत-पद-स्कन्दो वीप्साऽऽभीक्ष्ण्ये । ५ । ४ । ८१ ।

क्रियाभिः पदार्थानां व्याप्तुमिच्छा वीप्सा, प्रकृत्ययस्य
पौनःपुन्येनासेवनम् आभीक्ष्ण्यम्, द्वितीयान्तेन योगे विशादिभि-
स्तुल्यकर्तृकैर्ध्वं वर्तमानेभ्यो धातुभ्यो वीप्सायामाभीक्ष्ण्ये च गम्य-
माने धातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । गेहं गेहमनुप्रवेशं गेहानु-
प्रवेशमास्ते । गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशं गेहानुप्रवेशमास्ते । गेहं गेह-
मनुप्रपातं गेहानुप्रपातमास्ते । गेहमनुप्रपातमनुप्रापतं गेहानुप्रपा-
तमास्ते । एवं गेहं गेहमनुप्रादं गेहानुप्रपादमित्यादि । गेहं गेह-
मवस्कन्दं गेहावस्कन्दमित्यादि । पक्षे गेहं गेहमनुप्रविश्यास्ते ।
गेहमनुप्रविश्यानुप्रविश्यास्ते । गेहानुप्रवेशमित्यत्र वीप्सायामाभीक्ष्ण्ये
च न द्वित्वं, शब्दशक्तिस्थानाभाव्यान् समासेनोक्तत्वाद्, न च
स्वभावः पर्यनुयोगमर्हतीति । विकल्पेनोपपदममासार्थं वचनम् ।

कालेन नृप्यस्वः क्रियान्तरे । ५ । ४ । ८२ ।

क्रियामन्तरयति व्यववत् इति क्रियान्तरः, तस्मिन्नर्थे वर्त-
मानाभ्यां नृप्यमूर्भ्यां धातुभ्यां द्वितीयान्तेन कालवाचिना योगे

यताः सम्बन्ध णम् वा भवति । द्व्यहं तर्प द्व्यहर्तर्प गावः पिबन्ति ।
द्व्येहमत्यासं द्व्यहात्यासं गावः पिबन्ति । अद्य पीत्वा द्व्यहम-
तिक्रम्य पिबन्तीत्यर्थः ।

नाम्ना ग्रहादिशः । ५ । ४ । ८३ ।

द्वितीयान्तेन नामशब्देन योगे तुल्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद्
घातोः ग्रहेरादिशश्च घातोः सम्बन्धे णम् वा भवति । नामानि ग्राहं
नामग्राहमाह्वयति । नामान्यादेशं नामादेशं ददाति । पक्षे नाम
गृहीत्वाऽऽह्वयति, नामादिश्य दत्ते ।

कृगोऽव्ययेनानिष्टोक्तौ क्त्वा-णमौ । ५ । ४ । ८४ ।

अव्ययेन योगे कृग्घातोरनिष्टोक्तौ गम्यायां तुल्यकर्तृकेऽर्थे
वर्तमानाद् घातोः सम्बन्धे णम् क्त्वा च वा भवतः । ब्राह्मण !
पुत्रस्ते जातः, किं तर्हि वृषल ! नीचः कृत्वा नीचैः कृत्य नीचैः
कारं नीचैः वृषल ! कारं कथयसि । प्रियं नामोच्चैराख्येयम् । हे
ब्राह्मण ! कन्या ते गर्भिणी जाता किं तर्हि शूद्र ! उच्चैः कृत्य
उच्चः कृत्वा उच्चैः कारम् उच्चः नाम कारं कथयसि । अप्रियं
हि नीचैराख्यातव्यं भवति । अनिष्टोक्ताविति किम् ? उच्चैः
कृत्वाऽऽचष्टे हे ब्राह्मण ! तव पुत्रः जातः, नीचैः कृत्वाऽऽचष्टे
कन्या तं गर्भिणी जातेत्यत्र न भवति ।

तिर्यचाऽपरर्गे । ५ । ४ । ८५ ।

क्रियाममाप्तिरपवर्गः, वा क्रियासमाप्तिपूर्वकस्त्यागः । तस्मिन्

गम्ये तिर्यच् इत्यव्ययेन योगे करोतेः तुल्यकर्तृकेऽप्ये क्त्वा णम् च वा भवतः । तिर्यक् कृत्वा, तिर्यक्कृत्य, तिर्यक्कारमास्ते । समाप्य विरम्य उत्सृज्य वाऽऽस्त इत्यर्थः ।

स्वाङ्गतः च्छ्वये नानाविधाधार्येन भुवश्च । १ । ४ । ८६ ।

तत्प्रत्ययान्तेन स्वाङ्गेन च्छ्वयेधृत्तिभि नानाविनाभ्यां धार्यप्रत्ययान्तैश्च योगे भुवः कृगश्च तुल्यकर्तृकेऽप्ये वर्तमानाद् धातोः सम्बन्धे क्त्वा णम् च भवतः । नात्र यथासंख्यं वचनभेदात् । मुखतो भूत्वा, मुखतोभूय, मुखतोभावमास्ते । मुखतः कृत्वा, मुखतः कृत्य, मुखतः कारमास्ते । पार्श्वतो भूत्वा, पार्श्वतोभूय, पार्श्वतोभावं शेते । पार्श्वत कृत्वा, पार्श्वतः कृत्य, पार्श्वतः कारं शेते । च्छ्वये अनाना नाना भूत्वा गत इति नानाभूत्वा, नानाभूय, नानाभावं गतः । अनाना नाना कृत्वा गत इति नानाकृत्वा, नानाकृत्य, नानाकारं गतः । एवं विनाभूत्वा, विनाभूय, विनाभावं गतः ; विनाकृत्वा, विनाकृत्य, विनाकारं गतः । धार्यं न द्विधा अद्विधा अद्विधा द्विधा भत्वा यातः इति द्विधाभूत्वा, द्विधाभूय, द्विधाभावं यातः । एवं द्विधाकृत्वा, द्विधाकृत्य, द्विधाकारं यातः । ऐक्यं भूत्वा, ऐक्यंभूय, ऐक्यंभावं गतः । द्वेषाकृत्वा, द्वेषाकृत्य, द्वेषाकारं गतः । स्वाङ्गेति किम् ? सर्वतो भत्वाऽऽस्ते । तसिति किम् ? मुखे भूत्वा गतः । च्छ्वये इति किम् ? नाना कृत्वा भक्ष्याणि मुडक्ते ।

तूष्णीमा । ९ । ४ । ८७ ।

तूष्णींशब्देन योगे सुबोः धातोः सम्बन्धे क्त्वाणमौ प्रत्ययौ भवतः । तूष्णींभूत्वा, तूष्णींभूय, तूष्णींभावमास्ते । तूष्णींशब्दस्य मौने मौनवति च वर्तमानत्वेन मौनेन सह भूत्वा वा मौनवान् भूत्वाऽऽस्ते इत्यर्थः ।

आनुलोम्येऽन्वचा । ९ । ४ । ८८ ।

परिचित्ताराधनमानुलोम्यमनुकूलता इत्यर्थः । अन्वचव्ययेन योगे भूधातोः तुल्यकतृकार्यस्य धातोः सम्बन्धे क्त्वा णम् च भवतः आनुलोम्ये गम्ये । अन्वग्भूत्वा, अन्वग्भय, अन्वग्भावमास्ते । अनुकूलो भूत्वा तिष्ठतीत्यर्थः । आनुलोम्य इति किम् ! अन्वग् भूत्वा शत्रून् जयति—पश्चाद् भूत्वा जयतीत्यर्थः ।

शकधृपज्ञारभलभसहाईगलाघटास्तिसमर्थार्थे च तुम्
। ९ । ४ । ९० ।

शक्त्याद्यर्थकेषु धातुषु समर्थार्थकेषु च नामसु चकारादिच्चञ्ज-
र्थकेषु च धातुषूपपदेषु कर्मभूताद् धातोः तुम् प्रत्ययो भवति ।
शक्नोति भोक्तुम् । पारयति भोक्तुम् । धृष्णोति भोक्तुम् ।
अध्यवस्यति भोक्तुम् । भोक्तुं वृत्ति वा जानाति । प्रक्रमते आर-
भते वा भोक्तुम् । लभते विन्दते वा भोक्तुम् । सहते क्षमते वा
भोक्तुम् । अर्हति प्राप्नोति वा भोक्तुम् । ग्लायति म्लायति वा
भोक्तुम् । घटते गुण्यते वा भोक्तुम् । अस्ति भोक्तुम् । विद्यते

भोक्तुम् । समर्थः भोक्तुम् । अलं भोक्तुम् । प्रभवति भोक्तुम् ।
 ईष्टे भोक्तुम् । इच्छार्थेषु इच्छति भोक्तुम् । वाञ्छति पठितुम् ।
 अभिलषति जिनें पूजितुम् । आकाङ्क्षति प्रतिष्ठाप्यमानां श्रीविजय-
 धर्मसूरेर्मूर्तिं द्रष्टुं पूजितुं वा । इति समाप्तमुत्तरकृदन्तप्रकरणम् ।
 तत्समाप्तौ च समाप्तं धर्मदीपिकाव्याकरणम् ।

इति नन्द-ऋषि-ग्रह-भूमिमिते विग्रमीयेऽन्दे नयनमिते
 च श्रीविजयधर्मीयेऽन्दे विजयदशान्यां शास्त्रविशारद-
 नैनाचार्य-श्रीमद् विजयधर्मसूरीध्वस्वरणारविन्दे भृङ्गाय-
 माणेन श्रीमन्न्यायविशारदन्यायतीर्थेत्युपाधियुक्तेन रचित-
 न्याय-धर्मविषयानेकशास्त्रेण प्रवर्तकेन साम्प्रतं समुपजातो-
 पाध्यायपदेन मुनिरानश्रीमद्गुलविजयेन रचिता धर्मदीपिका
 समाप्ता । ॐ शान्तिः । शान्तिः । शान्तिः ।

ग्रन्थकर्तुः प्रशस्तिः ।

[१]

चेतश्चमत्करणकारितया विपश्चितां .

तत्त्वप्रबोधनविधौ समता-विकासने ।

विभ्राजते कलियुगेऽपि यदीय-शासनं

तस्मै नमो भगवते “ त्रिशलाङ्गजन्मने ”

[२]

जीयाद् गणेशोऽय महेश्वरस्य

“ श्रीइन्द्रभूति ” हतविघ्ननालः ।

पयोनिधिर्लब्धि-तरंगिणीनां

दावानलः कष्टवनावनीनाम् ॥

[३]

नन्द्यात् सुधर्मा भगवान् “ सुधर्मा ”

श्रीवीरपट्टादिमसूत्रधारः ।

यदीय एकादश-संख्यकाङ्ग-

दीपो जगद् दीपयतेऽधुनापि ॥

(४०९)

[४]

नेत्रपट्टानोऽजनि नाम “ जम्बू ”—
स्वामी, महामुन्दर-रूपधेयम् ।
आसाद्य यं निर्मृति-मुन्दरीह
नाद्याप्यहो ! कंचन सवृणीते ।

[५]

ततो बभूवत्सु महामहत्सु
सूरिष्वनेक्रेषु तदीयपट्टे ।
ऋमाद् बभूवान् प्रभु-“ हीरसूरिः ”
सूरीन्द्रमौलीमुकुटायमानः ॥

[६]

महीमुज श्रीमदरुच्यरादयोऽ
नेके यदीयं पद पञ्चचामलम् ।
स्वनम्रमौलीमुकुटप्रभाम्बुना
प्रक्षालयन्ति स्म गुह्युर्गुह्युर्गुदा ॥

[७]

तदीयपट्टेशपरम्पराया
तपोधनाग्रेसरपूजितायि ।
नि शेषदृष्ट्याऽऽगमपारद्वया
ः ऋमाद् बभूवान् गुरु-“ वृद्धिचन्द्रः ” ॥

[८]

भार्चञ्च “ भावनगरा ” धनिनायको यं
सद्भक्तिभावभरनिर्भरमानसेन ।
चारित्र-संयम-शमाः सुभटाः कषायान्
नैव प्रवेष्टुमददुर्निकटे यदीये ॥

[९]

तदीय-सम्पन्निधि-पादनीरजो—
पास्ति-प्रभावोदितगौरवश्रियः ।
स्वनाम-धन्या गुरुः।जशेखरा
जयन्ति विश्वे प्रभु-“ धर्ममूरयः ” ॥

[१०]

इंग्लीशवाङ्मयविगाहसमर्थबुद्धिः
साहित्य-शोधक-पुरागततत्त्ववेत्ता ।
प्राप्तेतिहासविषयप्रखरप्रभुत्वो
वेदीप्यते क्षितितले “ विजयेन्द्रसूरिः ” ॥

[११]

धर्मोपदेशाद्भुतशक्तिशाली
सम्प्राप्त-“ पं०न्यास ” पदप्रभुत्व. ।
सैद्धांतिकः शासनदीप्रदीप—
श्यास्ति “ भक्तेर्विजयो ” महात्मा ॥

(४०७)

[१२]

प्रचण्डवक्तृत्वबल-प्रसारि-

यशःप्रभोद्दीपितदिङ्मुखान्नः ।

विद्वन्मणिः प्रौढनिबन्धकर्ता

विभाति “ विशाविजयो ” मुनीन्द्रः ॥

[१३]

कविचशक्तिप्रसरद्यशः श्री—

स्तर्कप्रबन्धाप्रतिशक्तिमेव ।

न्याये गतमूर्तीर्य-विशारदत्वं

न्यायादिमोक्षौ विजयो वमस्ति ॥

[१४]-

गभीरशास्त्रानुभवाप्रगम्यः

परोपकारप्रवणान्तरात्मा ।

शान्तेषु दान्तेषु मतस्त्रिंशत् च

ध्रीमान् “ जयन्ताद्-विजयो ” महर्षिः ॥

[१५]

“ श्रीरत्न ”-“ सिद्धौ ” श्रमगौ, “ नृहृदय ”—

स्तथा “ मृगेन्द्र ” प्रमुखा वृन्नेधराः ।

अदृष्यैर्दृष्यनुषा विशोपमा

पुमत्प्रदेशं कविचिन् मनाऽन्यन् ॥

[१६]

नैयायिका केचन केऽपि शाब्दिका
ज्यौतिर्विदश्चागमिकाश्च केचन ।
कवित्वसाहित्य-धुरन्वराः परे
सुग्रन्थकाराश्च महोपदेशकाः ॥

[१७]

तपस्विनः केऽपि निवृत्तिसङ्गिनः
कण्ठीरवाः केचन वादि-कुम्भियु ।
ईदृग् यदीयः परिवार उत्तमो
भ्रमण्डले गर्जति विष्फुरत्प्रभः ॥

[१८]

तेषां प्रज्ञाविजितदिविपन्नायकाचार्यधीनां
सचारित्रोञ्ज्वलरुचिसमाकृष्टभूमीषवानाम् ।
स्फूर्नत्कर्काशुगभरपराभूतवादीश्वराणां
चञ्चच्चन्द्रद्युतिसितयशोऽन्यासविधावनीनाम् ॥

[१९]

जगद्वर्चितपादानो माहात्म्यश्रीमणीपयोधीनाम् ।
“ शास्त्रविशासद्-जैनाचार्यश्रीविनयधर्मसूरीणाम् ” ॥

(४०९)

[२०]

पादद्वयेनैव महोदयेनाऽ-

भ्युद्धृत्य मादकं नदत्तात्मपङ्कत् ।

ईदृक्कृतिव्यारचनस्य पर्मा

सम्प्रापितो नाम किमत्र चित्रम् । ॥

(एकादशमिः कुलकम् ।)

[२१]

यतः—

रविस्तंतापित्वाद् रजनिरमणो लाञ्छनितया

पयोधिः क्षारत्वात् सुरमणिरपि प्रस्तरतया ।

पशुत्वात् स्वर्धेनुर्विबुधफलिनः काष्ठकंतया

न यत्साम्यं धत्ते सचपलतया वारिमुगपि ॥

[२२]

“ लौच ”—ग्राम उदार “ गूर्जर ” मुवामर्हन्निकेतोज्ज्वले

“ म्हेसाणा ” भिव-पत्तनस्य निकटे यस्य प्रतिष्ठास्पदम् ।

श्रेष्ठी “ श्रीभगवान् ” भूजनयिता जनेन्द्रमार्गाध्वगः

“ श्रीअम्बा ” शुचिशीलशीलनपरा सुश्राविकाऽम्बा पुनः

[२३]

यः “ श्रीकाश्यां ” गुलदयुगं सेवमानोऽष्टवर्षी

शाब्द-न्याय-प्रभृति-विषयप्रत्यविद्यां पठित्वा

न्याये “ तीर्थ ”—स्थितिमुपगतः कालिकाता-नगर्ष्या
“ वैशारद्य ” प्रयनमपि सम्पादितो “ बहू ”—विज्ञैः ॥

[२४]

श्रीमद्गुरुणां कृपया प्रभूतया
“ प्रवर्त्तकत्वे ” विनियोजितो यकः ।
स्वनन्धु—वात्सल्यमपि स्फुरत्तरं
व्यधाद् “ उपाध्याय ” पदान्वितं च यम् ॥

[२५]

सतामनुचरः सोऽहमेतद् बालक—चारलम् ।
यथाशक्ति शुभं कार्यमित्यभिप्रायतो व्यधाम् ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)

[२६]

जानाम्यहं व्याकरणस्य निर्मितिः
काठिन्यपूर्णा, तदपीह चेष्टितम् ।
व्युत्पत्तिसिद्धये सरलाञ्चयोजना—
प्रादुष्चिकीर्षावशतो ममाभवत् ॥

[२७]

दोषान् समीक्षा—सुलभान् विलोक्य
संशोधयिष्यन्ति कृपार्दचित्ताः ।

(४११)

परोपकाराऽऽशयनोदितस्य
घाटूर्ये ममोपेक्ष्य मनीषिणोऽत्र ॥

[२८]

इदं लघु व्याकरणं पठन्तु
व्युत्पिप्तसवोज्ज्वलश्रमतः सहर्षम् ।
शान्दप्रबोधं प्रतिपद्य सम्यक्
कल्याणलक्ष्मीं च समृद्धवहन्तु ॥

इति प्रशस्तिः ।

परिशिष्टम् ।

[१]

परिभाषाप्रकरणम् ।

स्वं रूपं शब्दरूपाशब्दसंज्ञा ॥१॥ आद्यन्तवदेकस्मिन् ॥२॥
एकदेशविकृतमनन्यवत् ॥ ३ ॥ भूतपूर्वरूपान्द्वन्द्वुपचारः ॥ ४ ॥
याविनि भूतवद्वुपचारः ॥५॥ यथासख्यमनुदेशः समानाम् ॥६॥
विवक्षातः कारकाणि ॥ ७ ॥ अपेक्षातोऽधिकारः ॥ ८ ॥ अर्थ-
वशाद्धिमक्तिपरिणामः ॥ ९ ॥ अर्थवदग्रहणे नान्यकस्य ॥१०॥
लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम् ॥ ११ ॥ नामग्रहणे
लिङ्गविशिष्टस्यापि ॥१२॥ प्रकृतिग्रहणे यद्बलुबन्तस्यापि ॥१३॥
सनिनातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विधातस्य ॥१४॥ असिद्धं बहि-
रङ्गमन्तरङ्गे ॥ १५ ॥ गौणमुख्ययोर्मुख्ये कार्यसंप्रत्ययः ॥१६॥
कृत्रिमाकृत्रिमयोः कृत्रिमे ॥ १७ ॥ कचिदुभयगतिः ॥ १८ ॥
सिद्धे मत्यास्मो नियमार्थः ॥१९॥ धातोः स्वरूपग्रहणे तत्प्रत्यये
कार्यविज्ञानम् ॥ २० ॥ उक्तार्थानामप्रयोगः ॥ २१ ॥ निमि-
त्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावः ॥२२॥ सन्नियोगशिष्टानामेकापाये-
ऽन्यतरस्याप्यपायः ॥ २३ ॥ निरनुबन्धग्रहणे न सानुबन्धकस्य
॥ २४ ॥ एकानुबन्धग्रहणे न द्वयनुबन्धकस्य ॥ २५ ॥ पूर्वेऽप-

वादा अनन्तरान् विधीन् बाधन्ते नोत्तरान् ॥२६॥ मध्येऽवादाः
 पूर्वान् विधीन् बाधन्ते नोत्तरान् ॥ २७ ॥ बलवन्नित्यमनित्यात्
 ॥ २८ ॥ उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिः ॥ २९ ॥ लुक्प्रत्यय-
 म्यः ॥३०॥ मर्वेभ्यो लोपः ॥३१॥ नित्यादन्तरङ्गम् ॥ ३२ ॥
 उत्सर्गादपवादः ॥ ३३ ॥ अपवादात् कचिदुत्सर्गोऽपि ॥ ३४ ॥
 नानिष्टार्था शास्त्रप्रवृत्तिः ॥३५॥ प्रकृतिग्रहणे स्वार्थिकप्रत्ययान्ता-
 नामपि ग्रहणम् ॥ ३६ ॥ प्रत्ययाप्रत्ययोः प्र-ययस्यैव ॥ ३७ ॥
 वर्णग्रहणे नातिग्रहणम् ॥ ३८ ॥ वर्णैकदेशोऽपि वर्णग्रहणेन गृह्यते
 ॥ ३९ ॥ तन्मध्यपतितमन्द्ग्रहणेन गृह्यते ॥ ४० ॥ आगमा यद्-
 गुणीभूतास्तद्ग्रहणेन गृह्यन्ते ॥ ४१ ॥ स्त्राङ्गमव्यवधायि ॥४२॥
 उपमर्गो न व्यवधायी ॥ ४३ ॥ ऋकारापदिष्ट कार्यं लृकारस्यापि
 ॥ ४४ ॥ सकारापदिष्ट कार्यं तदादेशस्य शकारस्यापि ॥ ४५ ॥
 ह्रस्वदीर्घापदिष्टं कार्यं न प्लुतस्य ॥ ४६ ॥ श्रुतानुमितयोः
 श्रौतो विधिर्विधीयान् ॥ ४७ ॥ अन्तरङ्गानपि विधीन् यत्रादेशो
 बाधते ॥ ४८ ॥ पूर्वं पूर्वोत्तरपदयोः कार्यं कार्यं पश्चात् सन्धि-
 कार्यम् ॥ ४९ ॥ मापेक्षमसमर्थम् ॥ ५० ॥ णौ यत्कृतं कार्यं
 तत्सर्वं स्थानियद् भवति ॥ ५१ ॥ आत्मनेपदमनित्यम् ॥ ५२ ॥
 अनित्यो णिच्चुरादीनाम् ॥५३॥ णिलोपोऽप्यनित्यः ॥ ५४ ॥
 णिच्प्रतियोगे एव चुरादीनामदन्तता ॥ ५५ ॥ घातवोऽनेकार्थाः
 ॥ ५६ ॥ गत्यर्था ज्ञानार्थाः ॥ ५७ ॥ उगादयो अव्युत्सन्नानि
 नामानि ॥५८॥ येन घातुना युक्ताः प्रादयस्त्वं प्रत्येवोत्सर्गसंज्ञा

॥ ९९ ॥ सम्भवे व्यभिचारे च विशेषणमर्थवत् ॥ ९० ॥ सर्व
 वाक्यं सावधारणम् ॥ ९१ ॥ द्वौ नञौ प्रकृतमर्थं गमयतः ॥ ९२ ॥
 व्याख्यातो विशेषार्थप्रतिपत्तिः ॥ ९३ ॥ शित् स्त्रस्य ॥ ९४ ॥
 षष्ठ्या निर्दिष्टस्य तदन्तस्यैव ग्रहणम् ॥ ९५ ॥ तपरः तत्कालस्य
 ॥ ९६ ॥ मप्तम्या निर्दिष्टस्य तदन्यवहितपूर्वस्य ॥ ९७ ॥
 पञ्चम्याः परस्य ॥ ९८ ॥ स्रुदुच्चारितशब्दः स्रुदेवार्थं गमयति
 ॥ ९९ ॥ निर्दिश्यमानस्यैवादेशा भवन्ति ॥ १०० ॥ कृद्ग्रहणे
 गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणम् ॥ १०१ ॥ सुत्रे छिन्नवचनमतन्त्रम्
 ॥ १०२ ॥ प्रकृतिवदनुकरणम् ॥ १०३ ॥ तत्रा शवाऽनुवन्धेन
 निर्दिष्टं यद् गणेन च । एकस्वानिमित्तं च पञ्चैतानि न यद्भ्रुपि
 ॥ १०४ ॥ समासतद्धितानां वृत्तिर्विकल्पेन वृत्तिविषये च नित्यैवापवा-
 दवृत्तिः ॥ १०५ ॥ द्विर्बद्धं मृबद्धं भवति ॥ १०६ ॥ क्विन्ता धातुत्वं
 नोद्भ्रान्ति शब्दत्वं च प्रतिपद्यन्ते ॥ १०७ ॥ नामग्रहणे प्रायेणो-
 पसर्गस्य न ग्रहणम् ॥ १०८ ॥ सामान्यातिदेशे विशेषस्य नातिदेशः
 ॥ १०९ ॥ प्रत्ययलोपेऽपि प्रत्ययलक्षणे कार्यं विज्ञायते ॥ ११० ॥
 न्यायाः स्वविर्याष्टिप्रायाः ॥ १११ ॥

अथ संग्रहश्लोकाः ।

। संहितानिरूपणम् ।

संहितैकपदे नित्या नित्या धातुपसर्गयोः ।
नित्या समासे वाक्ये तु सा विवक्षामपेक्षते ॥ १ ॥

। माननिरूपणम् ।

उद्ध्वं मान किलोन्मानं परिमाणं तु सर्वतः ।
आयामस्तु प्रमाणं स्यात् संख्या बाध्या तु सर्वतः ॥ २ ॥

। स्वांगनिरूपणम् ।

अविकारोऽद्रव मूर्त प्राणिस्थं स्वांगमुच्यते ।
च्युतं च प्राणिनस्तत्तन्निभं च प्रतिभादिषु ॥ ३ ॥

। जातिनिरूपणम् ।

आकृतिग्रहणाज्जातिर्लिङ्गानां न च सर्वभाक् ।
सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या गोत्रं च चरणैः सह ॥ ४ ॥

। गुणनिरूपणम् ।

सत्त्वे निविशतेऽपैति पृषग्जातिषु दृश्यते ।
भाषेयश्चाक्रियानश्च सोऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः ॥ ५ ॥

। गौणमुख्यकर्मनिरूपणम् ।

न्यादीनां कर्मणो मुख्यं प्रत्ययो वक्ति कर्मजः ।

नयते गौर्द्विनैर्ग्रांभं भारो ग्राममयोद्यते ॥ १३ ॥

गौणं कर्म दुहादीनां प्रत्ययो वक्ति कर्मजः ।

गौः पयो दुहनेऽनेन शिष्योऽयं गुरुणोच्यते ॥ १४ ॥

। धातूपसर्गजन्यभेदप्रकाशनिरूपणम् ।

वीजकालेषु सम्बद्धा यथा लाक्षारसादयः ।

वर्णादिपरिणामेन फलानामुपकृर्वते ॥ १५ ॥

बुद्धिस्थादपि सम्बन्धात् तथा धातूपसर्गयोः ।

अभ्यन्तरीकृतो भेदः पदकाले प्रकाश्यते ॥ १६ ॥

निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेत्यमी त्रयः ।

अनेकार्थाः स्मृताः सर्वे पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥ १७ ॥

[३]

। अनुबन्धफलनिरूपणम् ।

उच्चारणेऽस्त्यवर्णाद्य आस्त्ययोरिग्निषेधने ।

इकारादात्मनेपदमीकाराचोभयं भवेत् ॥ १ ॥

उदितः स्वरात्त्रोन्तश्चोक्तादाविटो विकल्पनम् ।

रूपान्त्ये के परे ह्रस्व ऋकारादङ्विकल्पकः ॥ २ ॥

लृकारादङ् समायास्येः सिचि वृद्धिनिषेधकः ।
ऐस्क्तयोरिणिनपेधः स्यादोस्क्तयोस्तस्य नो भवेत् ॥ ३ ॥
औकार इङ्विकल्पार्थेऽनुस्वारोऽनिङ्विशेषणे ।
लृकारश्च विसर्गश्चानुबन्धे भवतो नहि ॥ ४ ॥
कोऽदादिर्न गुणी प्रोक्तः खे पूर्वस्य मुमागमः ।
गेनोभयपदी प्रोक्तो वधश्च चजोः कगौ कृतौ ॥ ५ ॥
आत्मने गुणारोधे ङश्चो दिवादिगणो भवेत् ।
नो वृद्धौ वर्तमाने क्तः टः स्वादिष्टद्युक्कारकः ॥ ६ ॥
त्रिमूर्षो ङकारः स्याण् णचुरादिश्च वृद्धिकृत् ।
तस्तदादौ नकारश्चेच्चापुंसीति विशेषणे ॥ ७ ॥
रुधादौ नागमे पो हि मो दामः सम्प्रदानके ।
यस्तनादेरकारः स्यात् पुंवद्भावार्थमूचकः ॥ ८ ॥
स्त्रीलिङ्गार्थे लृकारो हि उत और्विति वो भवेत् ।
शः क्रयादिः वयः शिति प्रोक्तः पः पितोऽङ्विशेषणे ॥९॥
पदत्वार्थे सकारो हि नोक्ता अत्र न सन्ति च ।
घातूनां प्रत्ययानां चानुबन्धः कथितो मया ॥ १० ॥

॥ इत्यनुबन्धफलम् ॥

। गौणमुख्यकर्मनिरूपणम् ।

न्यादीनां कर्मणो मुख्यं प्रत्ययो वक्ति कर्मजः ।

नयते गौर्द्विजैर्ग्रामं भारो ग्राममथोद्यते ॥ १३ ॥

गौणं कर्म दुहादीनां प्रत्ययो वक्ति कर्मजः ।

गौः पयो दुह्यनेऽनेन शिष्योऽर्थं गुरुणोच्यते ॥ १४ ॥

। धातूपसर्गजन्यभेदप्रकाशनिरूपणम् ।

बीनकालेषु सम्बद्धा यथा लाक्षारतादयः ।

वर्णादिपरिणामेन फलानामुपकूर्वते ॥ १५ ॥

बुद्धिस्थादपि सम्बन्धात् तथा धातूपसर्गयोः ।

अभ्यन्तरीकृतो भेदः पदकाले प्रकाश्यते ॥ १६ ॥

निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेत्यमी त्रयः ।

अनेकार्थाः स्मृताः सर्वे पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥ १७ ॥

[३]

अनुबन्धफलनिरूपणम् ।

उच्चारणेऽस्त्यवर्णाद्यि आस्त्ययोरिण्निषेधने ।

इकारादात्मनेपदमीकाराच्चोभयं भवेत् ॥ १ ॥

उदितः स्वरात्रोन्तश्चोक्तादादितो विकल्पनम् ।

रूपान्त्ये छे परे ह्रस्व ऋकारादङ्विकल्पकः ॥ २ ॥

लृकारादङ् समायात्येः सिचि वृद्धिनिषेधकः ।
ऐस्क्तयोरिग्निपेवः स्यादोस्क्तयोस्तस्य नो भवेत् ॥ ३ ॥
औकार इङ्विक्त्वर्थेऽनुस्वारोऽनिङ्विशेषणं ।
लृकारश्च विसर्गाश्चानुबन्धे भवतो नहि ॥ ४ ॥
कोऽदादिर्न गुणी प्रोक्तः स्वे पूर्वस्य नुमागमः ।
गेनोमयपदी प्रोक्तो घश्च चनोः रुगौ कृतौ ॥ ५ ॥
आत्मने गुणारोधे उञ्चो द्वित्रादिगणो भवेत् ।
वो वृद्धौ वर्तमाने क्तः टः स्वादिष्ट्युकारकः ॥ ६ ॥
त्रिमगर्थो ढकारः स्याण् णचुरादिश्च वृद्धिकृत् ।
तस्तुदादौ नकारश्चेच्चापुंसीति विशेषणे ॥ ७ ॥
रुचादौ नागमे पो हि मो दामः सम्प्रदानके ।
यस्तनादेरकारः स्यात् पुंस्त्रावार्धसूचकः ॥ ८ ॥
स्त्रीलिङ्गार्थे लृकारो हि उत और्विति वो भवेत् ।
शः क्रचादिः क्यः शिनि प्रोक्तः पः पितोऽङ्विशेषणं ॥ ९ ॥
पदत्वार्थे सकारो हि नोक्ता अत्र न सन्ति च ।
धातूनां प्रत्ययानां चानुबन्धः रुयितो मया ॥ १० ॥

॥ इत्यनुबन्धफलम् ॥

शृत्गणफलनिरूपणम् ।

श्रुतादेरघतन्यां चाडात्मनेपदमिष्यते ।
 वृदादिपञ्चकेभ्यो वा स्यसनोरात्मनेपदम् ॥ १ ॥
 ज्वलादेर्णौ भवेद् वृद्धिर्यजादेः संप्रसारणम् ।
 घटादीनां भवेद् ह्रस्वो णौ परेऽनीघटत् सदा ॥ २ ॥
 अघतन्यां पुषादित्वादङ् परस्मैपदे भवेत् ।
 स्वादिस्वाच्च कयोस्तस्य नकारः प्रकटो भवेत् ॥ ३ ॥
 ष्वादीनां गदित्तो ह्रस्वो ल्वादेस्त्कक्तयोश्च नो भवेत् ।
 गुजादयो विकल्पेन ज्ञेयाञ्चुरादिके गणे ॥ ४ ॥
 मुचादेर्नागमः शे च कुश्रदित्वात् सिचि परे ।
 गुणवृद्धेरभावश्च कथितो हेमसूरिणा ॥ ५ ॥
 अदन्तानां गुणो वृद्धिर्यञ्चुरादे श्च नो भवेत् ।
 संक्षेपेण फलं चैतदीपितं वा नरेण हि ॥ ६ ॥

पृ. २६

द्वै शोधने
 ध्वै चिन्तायाम्
 ग्लै हर्षक्षये

पृ. २७

म्लै मात्रविनामै
 व्लै न्यङ्करणे
 व्लै स्वप्ने
 व्लै तृप्तौ

कै, गै, रै शब्दे
 ह्यै, स्तयै संवाते च
 खै, जै, तै क्षये
 खै, श्रै पाके
 पै, ओवै शोधने
 ष्णै वेष्टने
 फक्क नीचैर्गतौ

पृ. २८

तक हसने
 तक्क कृच्छ्रजीवने
 शुक्क गतौ
 शुक्क भा(भ)पणे

भोख्, राख्, लाख्, द्राख्,
 ध्राख् शोधनाद्यमर्थयोः

पृ. २९

शाख्, श्वाख् व्याप्तौ
 उख्, नख्, णख्,
 वख्, मख्, रख्, लख्,
 मख्, रख्, लख्, रिख्,
 इख् गतौ

पृ ३१

वल्ग, रगु, लगु, तगु, श्रगु, श्मृ,
 अगु, वगु, मगु, स्वगु, इगु, उगु,
 रिगु, लिगु गतौ
 त्वगु कम्पने च
 युगु, जुगु, वुगु वर्जने
 गग्ग हसने
 दवु पाठने
 शिवु आघ्राणे
 मवु मण्डने

पृ. ३२

लवु शोधने
 शुच शोके

कृच शब्दे तारे

कच्च गतौ

कृष्य च कौटिल्यान्धीभावयोः

कृष्य अपनयने

अर्च पूनायाम्

१. ३३

अञ्चू गतौ च

वञ्चू, चञ्चू, तञ्चू,

स्वञ्च, मञ्चू, मुञ्चू,

सुञ्चू, सुचू, म्लुचू,

म्लुञ्चू, पश्न गतौ

१. ३४

पुष्य, म्लुचू संये

म्लेच्छ अयच्छायां तानि

लड, लडु लक्षणं

वाडु वान्छायाम्

भाडु आयामि

ह्रीच्छ लञ्जायाम्

मूर्च्छा मोहममुच्छ्वाययोः

स्मूर्च्छा स्मूर्च्छा विस्मृती

मुञ्च प्रमादे

धृन, धृनु, ध्वन, ध्वनु, धन, ध

वन, वन, पश्न गतौ

१. ३५

अन क्षेपणे च

१. ३६

कृनु, खुनु स्तेये

अर्न, सर्न अर्नने

कर्न व्यथने

सर्न मार्नन् च

खन मन्थे

एनृ कम्पने

द्वेष्टहर्मा वज्रनिर्वोपे

सीन, कून, गुन, गुनु अव्यक्ते शब्दे

लन, लनु, तर्न मत्सने

लान लानु भर्नने च

१. ३७

नन, ननु युद्धे

तुन हिमायाम्

तनु वञ्चने च

गर्न, गनु, एम, गनु,

मज् शब्दे
 मुज्, मुञ्ज्, मृज्,
 गज् मद्ने च
 त्यज् हानौ
 पञ्ज् सङ्गे

पृ. ३८

कटे वर्षावरणयोः

शट्, रुजाविशरणगत्यवसादनेषु
 षट् वेष्टने

किट्, खिट् उत्त्रासे

शिष्ट्, पिष्ट् अनादरे

जट्, झट् संघाते

पिट् शब्दे च

पृ. ३९

मट् भृतौ

तट् उच्छ्राये

खट् काङ्क्षे

णट् नृत्तौ

हट् दीप्तौ

पट् अवयवे

लुट् विलोढने

चिट् प्रैष्ये

विट् शब्दे

हेट् विशावायाम्

कट्, पट्, इट्, किट्,

कट्, कट्ट्, कैट् गतौ

कुट्ट् वैकल्ये

मुट् प्रमर्दने

चुट्, चुट्ट् अल्पीभावे

वट्ट् विभाजने

रुट्, लुट् स्तेये

स्फट्, स्फुट्ट् विशरणे

रट्, रठ् परिमाणे

पठ् व्यक्तायां वाचि

वठ् स्थौल्ये

मठ् मद्-निवासयोश्च

कठ् कृच्छ्रजीवने

पृ. ४०

हठ् नलात्कारे

उठ्, रठ्, लुठ् उपघाते

पिठ् हिंसा-संक्षेशयोः

शठ् कैलवे च

शुठ गतिप्रतीकात्वे
 कृठु, लृठु आलस्ये च
 शुठु शोषणे
 अठ, रुठु गतौ
 पृठु प्रमर्दने
 मुठु खण्डने च
 मठु भूपायाम्
 गठु वदनैरुददेशे
 शौठु गर्वे
 यौठु सम्बन्धे
 मेठु, त्रेठु, म्ठेठु, छोठु उन्मादे
 रोठु, रौठु, तौठु अनादरे
 कीठु विहारे
 तृठु तोडने
 दृठु, हृठु, ह्रृठु, हौठु गतौ
 स्तोठु प्रतीकात्वे
 भिठु आक्रोशे
 अठ उद्यमे
 एठ विज्ञाप्ते
 कठु मर्दे
 ऋठु कार्पादये

अठु अभियोगे
 चुठु हावकरणे
 अण, रण, वण, व्रण,
 बण, मण, अण, मण,
 घण, ध्वण, धण, कण,
 'क्वण, चण शब्दे
 ओणु अपनयने
 पृ. ४१
 शोणु वर्णगत्योः
 ध्रोणु, -श्चोणु संवाते
 पैणु गति-प्रेरण-स्त्रेपणेषु
 चित्ते संज्ञाने
 अत सातत्यगमने
 च्युतु आसेचने
 चुतु, अचुतु, अच्युतु क्षाणे
 जुतु भामने
 अतु कथने
 मित्ति निवासे
 ऋन शृणागतिस्त्रेषु
 कुषु, प्रषु, लुषु, मषु, नन्षु, मन्षु,
 हिषा-मंहेषयोः

पृ ४२

खाह मक्षणे

बद स्थैर्ये

खद हिंसाया च

गद व्यक्ताया वाचि

रद विलेखने

णद विश्वदा अव्यक्ते शब्दे

अर्द गति-याचनयोः

नर्द, णर्द, गर्द शब्दे

तर्द हिंसायाम्

पृ ४३

कर्द कुत्सिते शब्दे

खर्द दशने

अदु बन्धने

इदु परमैश्वर्ये

विदु अवयवे

णिदु कुत्सायाम्

डुनदु समृद्धौ

चदु दीप्त्याह्लादयोः

निवृदु परिदेवने

अदु चेष्टायाम्

कदु, क्रदु, कृदु रोदनाह्वानयोः

स्कन्दं गतिशोषणयोः

पिधु गत्याम्

पृ. ४४

पिधौ शास्त्रमाङ्गल्ययोः

शुन्ध शुद्धौ

स्तन, धन, ध्वन, चन,

स्वन, वन शब्दे

वन, पन भक्तौ

कनै दीप्ति-कान्ति-गतिषु

गुणौ रक्षणे

: पृ. ४५

तपं, धूप सतापे

रप, लप, जल्प व्यक्ते वचने

जप मानसे च

पृ. ४६

चप सान्त्वने

पप समवाये

सृष्टं गतौ

चुप मन्दायाम्

तुप, तुम्प, तुप, तुम्प, तुफ,

तुम्फ, तुफ, तुम्फ हिंसायाम्

पृ. ४७

वर्फ, रफ, रफु गतौ
अर्ब, कर्ब, खर्ब, गर्ब, चर्ब, तर्ब,
नर्ब, पर्ब, बर्ब, शर्ब, पर्व, सर्व,
रिबु, रबु गतौ

कुबु आच्छादने

खुबु, तुबु अर्दने

चुबु वक्त्रसयोगे

सुभू, सुम्भू, त्विभू, पिम्भू, भर्भ
हिंसायाम्

शुम्भ भाषणे च

यभ, जभ मैथुने

पृ. ४८

चमू, उमू, जमू,

ममू, निमू अग्ने

कमू पादविक्षेपे

यमू उपरमे

पृ. ४९

स्यमू शब्दे

णमं प्रहृत्वे

पम, प्म वैङ्ग्ये

अम शब्द-मत्तयोः

अम, द्रम, हम्म, मीमृ,

गम्लं गतौ

हय, हर्य क्लान्तौ च

पृ. ५०

मव्य वन्धने

सुक्ष्य, ईक्ष्य, ईष्य ईष्यार्थाः

शुच्यै, चुच्यै अभिषेवे

त्तर छद्मगतौ

वमर हृच्छेन

अभ्र, वभ्र, मभ्र गतौ

चर भक्षणे च

घोरृ गतिवातुर्ये

खोरृ प्रतिघाते

दल, निरुद्धा विशरणे

मील, श्मील, स्मील, क्षमील निमेषणे

पील प्रतिष्टम्भे

णील वर्णे

शील समाधौ

कील बन्धे

कूळ आवरणे
 शूळ रुजायाम्
 तूळ निष्कर्षे
 पूळ संवाते
 मूळ प्रतिष्ठायाम्
 फळ निष्पत्तौ

पृ. ९१

फुल्ल विकसने
 चुल्ल हावकरणे
 चिल्ल शैथिल्ये च
 पेल्ल, फेल्ल, शेल्ल, पेल्, सेल्,
 वेह्ल, सल्ल, तिल्ल, तिल्ल, पल्ल,
 वेह्ल गतौ
 केल्ल, क्वेल्ल, खेल्ल, वेल्,
 चेल्ल, स्खल्ल चलने
 खल्ल संचये च
 धल्ल, श्वल्ल आशुगतौ
 गल्ल अदने
 पूर्व, पर्व, मर्व
 गर्व अमिनिवेः
 छिवु, शिवु नि

जीव प्राणधारणे
 पीव, मीव, तीव,
 नीव स्यौल्ये
 पिवु, मिवु, निवु सेचने
 हिवु, दिवु, जिवु प्रीणने
 पृ. ९२

इवु व्याप्तौ च

अव रक्षण-गति-कान्ति-प्रीति-
 तृप्ति-भवगमन-प्रवेश-श्रवण-
 स्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीप्त्यवा-
 प्त्यालिङ्गनहिंसादहनभाववृद्धिपु
 कश्च शब्दे
 मिश, मश रोपे च
 शश प्लुतिगतौ
 णिश समाधौ

ईप ७७७

कृपं विलेखने

कप हिंसायाम्

पृ. १४

शिप, जप, जप, वप, मप,

मुप, रुप, रिप, यूप, जूप, शप,

चप हिंसायाम्

वृषू संवाते च

मप मःसने

निषू, विषू, मिषू, निषू,

पृषू, वृषू सेचने

मृषू सहने च

उप, श्रिप, श्लिप, मुषू, प्लुषू दाहे

घृषू संवर्षे

हृषू अलीके

पृषू पृष्टौ

मृषू, तमु अलङ्कारे

लस श्लेषणक्रीडनयोः

घसलं अदने

हसे हमने

पिषू, पेषू, वेषू गतौ

पृ. १९

शमु हिंसायाम्

शसु स्तुतौ च

मिहं सेचने

दहं मग्मीकरणे

रह त्यागे

रहु गतौ

दृह, दृह, वृह वृद्धौ

वृह, वृह शब्दे च

उह, उह, दुह अर्दने

अह, मह पृज्ञायाम्

उक्ष सेचने

रक्ष पाठने

मक्ष, मुक्ष संवाते

अक्षौ व्याप्तौ च

पृ. १६

तक्षौ, त्वक्षौ तनुकरणे

णित चुम्बने

वक्ष रोपे

त्वक्ष त्वचने

मूर्क्ष अनादरे

काक्षु, वाक्षु, माक्षु काङ्क्षायाम्

सं गतौ

इति परस्मैपदम् ।

कूल आवरणे
 शूल रुजायाम्
 तूल निष्कर्षे
 पूल संघाते
 मूल प्रतिष्ठायाम्
 फल निष्पत्तौ

पृ. ९१

फुल विकसने
 चुल हावकरणे
 चिल्ल शैथिल्ये च
 पेल, फेल, शेल, पेल्, सेल्,
 वेह्ल, सल, तिल, तिह्ल, पल्ल,
 वेह्ल गतौ
 केल्, क्वेल्, खेल्, वेल्,
 चेल्, स्खल् चळने
 खल संचये च
 धल, श्वल आशुगतौ
 गल अदने
 पूर्व, पर्व, मर्व पूरणे
 गर्व अपिनिवेशे
 छिवू, शिवू निरसने

जीव प्राणधारणे
 पीव, मीव, तीव,
 नीव स्यौल्ये
 पिवु, मिवु, निवु सेचने
 हिवु, दिवु, जिवु प्रीणने
 पृ. ९२

इवु व्याप्तौ च
 अव रक्षण-गति-कान्ति-प्रीति-
 तृप्ति-भवगमन-प्रवेश-श्रवण-
 स्वाम्यर्पणचक्रियेच्छादीप्यवा-
 प्त्यालिङ्गनहिंसादहनभाववृद्धिषु
 कश शब्दे
 मिश, मश रोपे च
 शश प्लुतिगतौ
 णिश समावौ
 दृशूं प्रेक्षणे
 दंशं दशने
 पृ. ९३

धुपू शब्दे
 पूष प्रसवे
 ऊष रुजायाम्

डंप उब्डे

कृपं विलेखने

कप हिंसायाम्

पृ. १४

शिप, जप, झप, वप, मप,

मुप, रुप, रिप, यूप, जुप, शप,

चप हिंसायाम्

वृषू संघाते च

मप मत्सने

निषू, विषू, मिषू, निषू,

शृषू, वृषू सेचने

सृषू सहने च

उषू, श्रिषू, श्रिषू, सुषू, षुषू दाहे

घृषू संघर्षे

हृषू अलीके

प्रप पृष्टौ

मृप, तमु अलङ्कारे

लस श्लेषणक्रीडनयोः

घसलं अदने

हसे हसने

पिस्र, पेस्र, वेस्र गतौ

पृ. १५

शामु हिंसायाम्

शंसु स्तुतौ च

मिहं सेचने

दहं भस्मीकरणे

रह त्यागे

शु गतौ,

दृह, दृह, वृह वृद्धौ

वृह, वृह शब्दे च

उह, तृह, दुह अर्दने

अह, मह पूजायाम्

उक्ष सेचने

रक्ष पालने

मक्ष, मुक्ष संघाते

अक्षौ व्याप्तौ च

पृ. १६

तक्षौ, त्वक्षौ तनुकरणे

णिक्ष चुम्बने

वक्ष रोषे

त्वक्ष त्वचने

सूर्क्ष अनादरे

काक्षु, वाक्षु, माक्षु काङ्क्षायाम्

सं गतौ

इति परस्मैपदम् ।

अथात्मनेपदम्

पृ. ५७

गाड् गतौ

पृ. ५८

प्मिड् ईपद्धसने

डीड् विहायसां गतौ

पृ. ५९

उड्, कुंड, गुड्, घुंड्, डुंड् गब्दे

च्युंड्, ज्युड्, जुंड्, पुंड्, प्लुंड् गतौ

रंड् रेपणे च

पूड् पवने

मूड् बन्धने

धूड् अवध्वंसने

मैंड् प्रतिदाने

दैंड्, रैंड् पालने

पृ. ६०

वकुड् कौटिल्ये

अकुड् लक्षणे

शीकृड् सेचने

लोकृड् दर्शने

श्लोकृड् संघाते

द्रुकृड्, ध्रेकृड् शब्दोत्साहे

रेकृड्, शकृड् शब्दायाम्

ककि लौल्ये

कुकि, वृकि आदाने

चकि तृप्ति-प्रतीघातयोः

ककुड्, श्वकुड्, प्रकुड्, श्रकुड्,

इलकुड्, ठौकृड्, त्रौकृड्, प्वकि,

वसिक, मसिक, तिकि, टिकि,

ठीकृड्, सेकृड्, खेकृड्, रघुड्,

लघुड् गतौ

अघुड्, वघुड् गत्याक्षेपे

मघुड् वैतवे च

श्लाघुड् कस्थने

लोचृड् दर्शने

पचि सेचने

कचि बन्धने

वचि दीप्तौ

मचि, मुचुड् कल्कने

पृ. ६१

पचुङ् व्यकतीकरणे
 एजुङ्, भ्रेजुङ्, भ्रानि दीप्तौ
 इजुङ् गतौ
 ऋजि गतिस्थानार्जनोर्जनेषु
 ऋजुङ्, भृजुङ् भर्जने
 तिति क्षमानिश्चानयोः
 एठि, हेठि विवाधायाम्
 मडुङ्, कडुङ् शोके
 मुडुङ् पलायने
 अडुङ्, पडुङ् गतौ
 ह्रुडुङ्, पिडुङ् संवाते
 तडुङ् ताडने
 शडुङ् रुजाया च
 हिडुङ् गतौ च
 विणुङ्, युणुङ्, घृणुङ् ग्रहणे
 पणि व्यवहार-स्तुत्योः

पृ. ६२

यतैङ् प्रयत्ने
 युतुङ्, जुतुङ् मासने
 नाथुङ् उपतापैर्न्याशी.पु च

श्रयुङ् शैथिल्ये
 मयुङ् कौटिल्ये
 कल्पि श्लाघायाम्
 थिदुङ् श्वेत्ये
 वदुङ् स्तुत्यभिरादनयोः
 मदुङ् सुखकल्याणयोः
 स्पदुङ् किञ्चिच्चष्टने
 क्लिदुङ् परिदेवने
 मुदि हर्षे
 ददि दाने
 हदि पुरीषोत्सर्गे
 प्वदि, स्वदि, स्वादि आस्वादाने
 उदि मान-क्रीडनयोश्च

पृ. ६३

पृदि क्षरणे
 पदि कुत्सिते शब्दे . . .
 स्कुदुङ् आप्रवणे
 एषि वृद्धौ
 स्पर्वि संवर्षे
 गाधुङ् प्रतिष्ठादिष्वाग्रन्थेषु

बाधृङ् रोटने
दधि धारणे.
नाधृङ् उपतापैश्वर्याशीर्याध्वासु
पनि स्तुतौ

मानि पूजायाम्
तेपृङ् कम्पने च
त्रपौपि लज्जायाम्
गुपि गोपन-कुत्सनयोः
अबुङ्, रबुङ् शब्दे
कवृङ् वर्णे

कलीवृङ् आधाष्ट्ये
क्षीवृङ् मदे
वलिभ भोजने
गलिभ धार्ष्ट्ये
रभिं राभस्ये

पृ. ६४

डुलभिप् प्राप्तौ
भामि क्रोधे
क्षमौपि सहने
कमूङ् कान्तौ

अयि, वयि, पयि, मयि, नयि,

चयि, रयि गतौ

पृ. ६५

तयि, णयि रक्षणे च
दयि दान-गति-
हिंसा-दहनेषु च
क्षमायैङ् विधूनने
स्फायैङ् ओष्यायैङ् वृद्धौ
तायृङ् संतानपालनयोः
वलि, वलि संवरणे

पृ. ६६

शलि चलने च
कालि शब्द-संख्यानयोः
काशृङ् दीप्तौ
भापि व्यक्तायां वाचि
ईपि गतिहिंसादर्शनेषु
कासृङ् शब्दकुत्सायाम्
भासि दुभ्रासि दुम्भासृङ् दीप्तौ
रासृङ् णासृङ् शब्दे
णसि कौटिल्ये
भ्यसि भये
आठः शसुङ् इच्छायाम्

इहि चेष्टायाम्
ऊहि तर्के
गाहौद् निलोढने
ग्लाहौद् ग्रहणे
दक्षि शैध्ये च

पृ. ६७

शिक्षि विद्योपादाने
मिक्षि याञ्जायाम्
दीक्षि मौण्ड्येज्योपनयन—
नियमनतादेशेषु
ईक्षि दर्शने

इत्यात्मनेपदिनः ।

अभ्योभयपदिनः ।

श्रिग सेवायाम्
र्णीग् प्रापणे
हृग् हाणे

पृ. ६८

ग् मरणे
डुडुग् करणे

28

पृ. ६९

धृग् धारणे
डुवाचृग् याञ्जायाम्
डुपर्चीप् दाके

पृ. ७०

राजृग् दुभ्रानि दीप्तौ
मर्जी सेवायाम्
रर्जी रागे
रेटृग् परिमाण—याचनयोः
वेणृग् गति-ज्ञान-चिन्ता-
निशामन-वादित्रग्रहणेषु
चतेग् याचने
प्रोथृग् पर्याप्तौ

पृ. ७१

मिथृग् मेघार्हिसयोः
मेघृग् संगमे च
चदेग् याचने
ऊसुन्दृग् निशामने
णिहृग्, णेहृग् कृत्सासंनिकर्षयोः
गिहृग्, भेहृग् मेघार्हिसयोः
मेघृग् संगमे च

बुधूग् बोधने

खनूग् अवदारणे

शर्पी आक्रोशे

चायृग् पूजानिशामनयोः

व्ययी गतौ

धावृग् गतिशुद्धयोः

दाशृग् दाने

लपी कान्तौ

पृ. ७२

चपी भक्षणे

छपी हिंसायाम्

त्विपी दीप्तौ

अपी, असी गत्यौदानयोश्च

दासृग् दाने

माहृग् माने

गुहौग् संवरणे

इत्युभयपदिनः ।

पृ. ७३

यर्जी देवपूजासंगतिकरणदानेषु

पृ. ७४

व्येग् संवरणे

वेग् तन्तुसंताने

पृ. ७५

ह्वेग् स्पर्शाशब्दयोः

पृ. ७६

टुवपी बीजसंताने

वहीं प्रापणे

द्वेश्चि गतिवृद्धयोः

पृ. ७७

वद् व्यक्तायां वाचि

वसं निवासे

वृत् यजादयः ।

द्युति दीप्तौ

पृ. ७८

रुचि अभिप्रीत्यां च

घुटि परिवर्तने

रुटि, लुटि, लुठि प्रतीघाते

श्विताङ् वरणे

त्रिमिदाङ् स्नेहने

त्रिक्षिदाङ्,

त्रिष्विदाङ् मोचने च

शुभि दीप्तौ

सुमि सन्चलने
णमि, तुमि हिंसायाम्
मृ इ विश्वासे
श्रेण्ड्, संसुइ अवससने
ध्वंसुइ गतौ च
वृत्तुइ वर्तने

पृ. ७२

स्यन्दौइ स्ववणे
वृधुइ वृद्धौ
शृधुइ शब्दकुत्तायाम्
कृधौइ सामर्थ्ये
वृत् सुतादयः ।

पृ. ८०

ज्वल दीप्तौ
कुच सम्पन्नकौटिल्य-
प्रतिष्ठम्भविलेखनेषु
पल्ल गतौ
मधे विलोडने
पद्मं विशरणगत्यवसादनेषु
शदलं शातने

पृ. ८१

बुध अवगमने
दुवम् उद्दिग्रणे
त्रम् चलने
क्षर संचलने
चल कम्पने
जल घात्ये
टल, दूल वैल-ये
पल म्याने
हल विलेखने
णल गन्धे
वल प्राणनवान्यावरोधयोः
पुल महत्त्वे
कुल बन्धुसंस्थानयोः
पल, फल, शल गतौ
पृ. ८२
हुल हिंसामरणयोश्च
कुश आह्वानरोदनयोः
कम गतौ
रुहं मन्त्रे
रमि स्त्रीज्ञायाम्

पहि मर्षणे

वृत् ज्वलादयः ।

वटिष् चेष्टायाम्

क्षजुङ् गतिदानयोः

व्यथिष् भयचलनयोः

ग्रथिष् प्रख्याने

अदिष् मर्दने

स्वदिष् खदने

कदुङ्, क्रदुङ्, कृदुङ् वैकृत्ये

कपि कृपायाम्

जित्वरिष् सम्भ्रमे

पृ. ८३

प्रसिष् विस्तारे

दक्षि हिंसागत्योः

श्रां पाके

स्मृं आध्याने

दू भये

न नये

एक, स्तक प्रतीघाते

चक तृप्तौ च

अक कुटिलायां गतौ

कखे हसने

अग कुटिलायां गतौ

रगे शङ्कायाम्

लगे सङ्गे

हगे, ह्लगे, पगे, सगे,

एगे, स्थगे संवरणे

वट, भट परिभाषणे

णट न(रु)तौ

गड सेचने

हेडं वेष्टने

लड जिह्वोन्मथने

फण, कण, रण गतौ

चण हिंसादानयोश्च

शण, श्रण दाने

स्नथ, वनथ, क्रथ, कृथ हिंसायाम्

छद ऊर्जने

मदै हर्षग्लपनयोः

एन, स्तन, ध्वन शब्दे

स्वन अवतंसने

चन हिंसायाम्

पृ. ८४

ज्वर रोगे

चल कम्पने

ह्वल ह्मल चलने

ज्वल दीप्तौ च

वृत् घटादयः ।

इति भ्वादिगणः ।

अथ अदादिगणः ।

अटं, प्लाक् मसणे

पृ. ८५

माक् दीप्तौ

याक् प्रापणे

वाक् गतिगन्धनयोः

ष्णाक् शौचे

पृ. ८६

श्राक् पाके

द्राक् कुत्सितगतौ

पाक् रक्षणे

लाक् आदाने

दाक् लवने

स्याक् प्रप(कथ)ने

प्राक् पूरणे

माक् माने

इक् स्मरणे

पृ. ८७

इण्क् गतौ

पृ. ८८

वीक् प्रजनकान्त्यमनसादने च

हुक् अमिगमने

पुक् प्रसवैश्वर्ययोः

दुक् वृत्तिहिंसापूरणेषु

युक् मिश्रणे

णुक् स्तुतौ

पृ. ८९

क्षुक् तेजने

स्तुक् प्रसन्वने

दृष्टु, रु, कुंक् शब्दे

स्टुक् अश्रुविमोचने

निष्पपंक् शये

पृ. ९०

अन, श्वसक् प्राणने

पृ. ९१

जक्षक् भक्षहसनयोः

दरिद्राक् दुर्गतौ

पृ. ९२

जागृक् निद्राक्षये

पृ. ९३

चकासृक् दीप्तौ

पृ. ९४

शासूक् अनुशिष्टौ

वचंक् भाषणे

पृ. ९५

सृजौक् शुद्धौ

विदक् ज्ञाने

पृ. ९६

हनंक् हिंसागत्योः

पृ. ९७

वशक् कान्तौ

पृ. ९८

असक् सुनि

पृ. ९९

अधात्मनेपदिनः ।

इङ्क् अध्ययने .

शीङ्क् स्वप्ने

पृ. १००

ह्नुङ्क् अपनयने

पृञ्जौक् प्राणिगर्भविमोचने

पृचैङ्, पृजुङ्, पिजुकि सम्

वृजैकि वर्जने

णिजुकि शुद्धौ

पृ. १०१

शिजुकि अव्यक्ते शब्दे

इङ्कि स्तुतौ

ईरिक् गतिकम्पनयोः

ईशिक् ऐश्वर्ये

वसिक् आच्छादने

आडः शासूकि इच्छायाम्

पृ. १०२

आसिक् उपवेशने

वसुकि गतिशासनयोः

णिमुकि चुम्बने

चक्षिक् व्यक्तायां वाचि

पृ. १०३

ऊर्णुङ्क् आच्छादने

पृ १०४.
 हुंग्क् स्तुतौ
 व्रुंग्क् व्यक्तायां वाचि
 पृ. १०५
 द्विर्पीक् अप्रीतौ
 पृ. १०६
 दुर्हीक् क्षरणे
 दिर्हीक् उपलेपे
 लिर्हीक् आस्वादनं

 पृ. १०७
 अथ ह्लादयः ६
 हुक् दानादनयोः
 पृ. १०८
 ओहांक् त्यागे
 जिर्मीक् भये
 पृ. १०९
 न्नीक् लजायाम्
 पृक् पालनपूरणयोः
 पृ. ११०
 ऋर्क् गतौ

ओहांक् गतौ
 मांक्क् मानशब्दयोः
 पृ. १११
 डुदांग्क् दाने
 डुवांग्क् धारणे च
 पृ. ११२
 डुडुमंग्क् पोषणे च
 पृ. ११३
 णिर्जूकी शौचे च
 विर्जूकी पृथग्भावे
 विप्लंकी व्याप्तौ

 अथ दिवादिगणः ६
 पृ. ११४
 दिवृक् क्रीडामयेच्छा—
 पणित्युतिस्तुतिगतिपु
 नृप् ऋप्त् जराति
 पृ. ११५
 शौक् तक्षणे
 पृ. ११६
 दौं छौक् छेदने

घोच् अन्तःकमणि

घ्रीडच् लज्जायाम्

घृतैच् नर्तने

कुपच् पूतिभावे

घुपच् हिंसायाम्

गुघच् परिवेष्टने

पृ. ११७

राघंच् वृद्धौ

व्यघंच् ताडने

क्षिपंच् प्रेरणे

घुष्पच् विक्रसने

तिम, तीम, टिम,

घीमच् आर्द्रभावे

पिबूच् उतौ

पृ. ११८

श्रिवूच् गतिशोषणयोः

छिवू क्षिवूच् निरसने

इपच् गतौ

ष्णसूच् निरसने

वनसूच् हृत्ति-दीपयोः

मसूच् भवे

न्युसच् दाहे

पह, पुहच् शक्तौ

पुपंच् पृष्टौ

पृ. ११९

उचच् समवाये

लुट्च् विद्योत्ते

द्विदांच् मात्रप्रक्षरणे

क्षिदौच् आर्द्रभावे

त्रिमिदाच् स्नेहने

त्रिद्विदाच् मोचने च

क्षुधच् भुमुक्षायाम्

शुधंच् शौचे

कुधंच् कोपे

पिधूच् संराद्धौ

कधूच् वृद्धौ

पृ. १२०

गृधूच् अभिज्ञाप्तायाम्

रघौच हिंसासंराध्योः

तृषौन् प्रीतौ

दृषौच् हृषमोहनयोः

कुपच् क्रोधे

पृ. १२१

गुपच् व्याकुलत्वे
 उप, रुच, छुपच् विमोहने
 छिपच् क्षेपे
 एपच् समुच्छ्रय्ये
 लुपच् गाढ्ये
 क्षुपच् संचष्टने
 णम, तुमच् हिंसायाम्
 नशौच् अदर्शने
 कृशच् श्लेषणे
 मृश, अंशूच् अध.पतने

पृ. १२२

वृशच् वरणे
 कृशच् तनुत्वे
 शृपच् शोषणे
 दुपंच् वैकृत्ये
 श्लिपच् आलिङ्गने
 प्लुपूच् दाहे
 नितुपच् पिपासायाम्
 तुपं, ह्यच् तुष्टौ
 ह्यच् रोपे

विसच् प्रेरणे

पृ. १२३

कृसच् श्लेषे
 असूच् क्षेपणे
 यसूच् प्रयत्ने
 जसूच् मोक्षणे
 तसू, दसूच् उपस्ये
 वसूच् स्तम्भे
 वुसच् उत्सर्गे
 मुसच् खण्डने
 मसूच् परिणामे
 शसू, दसूच् उपशमे
 तसूच् काङ्क्षायाम्
 श्रसूच् खेदतपसोः
 भ्रसूच् अनवस्थाने

पृ. १२४

क्षमौच् सहने
 मदैच् हर्षे
 कलमूच् ग्लानौ
 मृहौच् वैचित्त्ये
 दुहौच् निवासायाम्

ष्णुहौच् उद्गिरणे
ष्णिहौच् प्रीतौ

पृ. १२५

षूडौच् प्राणिप्रसवे

दूडूच् परितापे

दीडूच् क्षये

धीडूच् अनादरे

पृ. १२६

मीडूच् हिंसायाम्

लीडूच् श्लेषणे

डीडूच् गतौ

नीडूच् वरणे

पीडूच् पाने

ईडूच् गतौ

प्रीडूच् प्रीतौ

युजिच् समाधौ

सृजिच् विसर्गे

वृतूचि वरणे

पदिच् गतौ

पृ. १२७

विदिच् सत्तायाम्

खिदिच् दैन्ये

युधिच् संप्रहारे

अनो रुधिच् कामे

बुधि, मनिच् ज्ञाने

अनिच् प्राणने

जनैचि प्रादुर्भावे

पृ. १२८

दीपैचि दीप्तौ

तपिच् ऐश्वर्ये वा

पूरैचि आप्यायने

घूरैडू, जूरैचि जरायाम्

धूरैडू, गूरैचि गतौ

तूरैचि त्वरायाम्

घूरादयो हिंसायाम् च

चूरैचि दाहे

क्लिशिच् उपतापे

लिशिच् अल्पत्वे

काशिच् दीप्तौ

पृ. १२९

शकीच् मर्षणे

शुचूगैच् ूतिभावे

रज्जोच् रागे

शर्पोच् आक्रोशे

मृषीच् तितिक्षायाम्

पृ. १३०

गर्हीच् बन्धने

इति दिवादिगणः †

अथ स्वादयः ।

पुंगुट् अभिषवे

पृ. १३१

पिंशूट् बन्धने

पृ. १३२

शिंशूट् निशाने

बुमिंशूट् प्रक्षेपणे

चिंशूट् चयने

धूशूट् कम्पने

पृ. १३३

स्तुंशूट् आच्छादने

शुंशूट् हिंसायाम्

वृशूट् वरणे

पृ. १३४

हिंद् गतिवृध्योः

शुंद् ध्वणे

डुंद् उपताये

गुंद् प्रीतौ

स्मृद् पालने च

पृ. १३५

शक्लूट् शक्तौ

तिक, तिग, पघद् हिंसायाम्

राघं, साघंद् संसिद्धौ

ऋधूद् वृद्धौ

आप्लूट् व्याप्तौ

तृपद् प्रीणने

पृ. १३६

दम्भूट् दम्भे

कृशूट् हिंसाकरणयोः

षिवुट् गतौ

त्रिधृपाट् प्रागल्भ्ये

ष्टिधिट् आत्कन्दने

पृ. १३७

अशौटि व्याप्तौ

इति स्यादयः ।

अथ तुदादिगणः ।

तुदीत् व्ययने

पृ. १३८

क्षिपीत् प्रेरणे

अस्नीत् पाके

पृ. १३९

दिशीत् अतिसनन

रूपीत् विलेखने

मुच्छंती मोक्षणे

पृ. १४०

पिचीत् क्षरणे

विद्वंती लाभे

बुध्दंती छेदने

लिरीत् उन्नेहे

पृ. १४१

कृतौत् छेदने

खिदंत् परिघाते

पिशत् अवयवे

रिं, पित् गतौ

धित् धारणे

क्षित् निरासगत्यो

षूत् प्रेरणे

मृत् प्राणत्यागे - - -

पृ. १४२

कृत् विक्षेपे

गृत् निगरणे

लिखत् अक्षरविन्यासे

जर्च, स्र्चत् परिमाणे

त्वचत् संवारेण

ऋचत् स्तुतौ

ओग्रधौत् छेदने

ऋञ्त् इन्द्रियप्रलयमूर्तिमाषयो।

विञ्त् गतौ

पृ. १४३

उच्छेत् विवासे

प्रच्छेत् ज्ञीप्सायाम्

उञ्जत् आर्जवं
 स्रजत् विसर्गं
 रुजोत् भङ्गे
 मुजोत् कौटिल्ये
 डुमस्जोत् शुद्धौ
 जर्ज, शर्शत् परिमाणे
 उद्मत् उत्सर्गे
 जुडत् गतौ
 कडत् मदे

पृ. १४४

पृणत् प्रीणने
 वृणत् कौटिल्ये
 मृणत् हिंसायाम्
 दुणत् गति-कौटिल्ययोश्च
 घृण, घृणोत् अमणे
 णुदन्त प्रेरणे
 षड्लन्त अवसादने
 तृफ, तृम्फत् तृप्तौ
 वृफ, वृम्फत् उत्कलेशे
 गुफ, गुम्फत् ग्रन्थने
 उफ, उम्फत् पूरणे

शुभ, शुम्भत् शोभायै
 दृभैत् ग्रन्थे
 लुभत् विमोहने
 डुरत् शब्दे
 छुरत् विघ्नने
 खुरत् छेदने च

पृ. १४५

धुरत् भीमार्थशब्दयोः
 प्रुरत् अग्रगमने
 मुरत् संवेष्टने
 मुरत् ऐर्ष्यदीप्तयोः
 स्फुर, स्फुरत् स्फुरणे
 इष्टत् गतिस्वप्नक्षेपणेषु
 चष्टत् विद्वत्तने
 चिष्टत् वसने
 विष्टत् वरणे
 मिष्टत् श्लेषणे
 स्पृशत् संस्पर्शे
 रुशं, रिशंत् हिंसायाम्
 विशंत् प्रवेशने
 मृशंत् आमर्शने

पृ. १४६

लिशं, ऋषैत् गतौ
 इषत् इच्छायाम्
 मिषत् स्पर्धायाम्
 वृहौत् उद्यमे
 वृहौ, वृंहौ, स्तृहौ, स्तृंहौत् हिंसायाम्
 कुट्ट कौटिल्ये
 गुत् पुरीषोत्सर्गे

पृ. १४७

भुत् गतिस्थैर्ययोः
 णूत् स्तवन
 धूत् विधूनने
 कुचत् संकोचने
 व्यचत् व्याजीकरणे
 गुजत् शब्दे
 घुत् प्रतीघाते
 चुट्, छुट्, घुत् छेदने
 वृट् कलहकर्मणि
 श्रुत् आक्षेपप्रमर्दनयोः
 स्फुट् विक्रमने
 प्रुट्, लुट् संश्लेषणे

कुडत् घसने
 कुडत् बाल्ये च
 गुडत् रक्षायाम्

पृ. १४८

जुडत् बन्धे
 तुडत् तोडने
 लुड, थुड, स्थुडत् संवरणे
 वुडत् उत्सर्गे च
 वुड, भ्रुडत् संघाते
 वुड, ह्रुड, वुडत् निमज्जने
 चुणत् छेदने
 डिपत् क्षेपे
 स्फुरत् स्फुरणे
 स्फुलत् संचये च

अथात्मनेपदिनः ।

कुंङ्, कूङ्त् शब्दे

गुरैति उद्यमे

पृंङ्त् व्यायामे

हंङ्त् आदरे

घृंङ्त् स्थाने

ओविनैति भयचलनयो

ओलनैद्, ओलस्नैति ग्रीडे

पृ. १४९

ष्वन्निंत सद्गो

जुपैति प्रीतिसेवनयोः

इति तुदादिगणः ।

अथ रुधादिगणः ।

पृ. १५०

रुधूंपी आवरणे

पृ. १५१

रिचूंपी विरेचने

विचूंपी पृथग्भावे

युर्नूंपी योगे

पृ. १५२

सुदूंपी संपंषे

मिदूंपी विदारणे

छिदूंपी द्वैधीकरणे

उत्तूंपी दीप्तिदेवनयोः

उत्तूंपी हिंसाऽनादयोः

पृ. १५३

पृचेष संपंके

वृचेष वरणे

तञ्चू, तञ्जौप संकोचने

मञ्जौप् आमर्दने

भुजप् पालनाभ्यवहारयो

अन्नौप व्यक्ति-न्नसग-गति

पृ १५४

ओविनैप् भयचलनयोः

कृनैप् वेष्टने

उन्दैप् कलेदने

शिण्ड्लप् विशेषणे

पिण्ड्लप् सञ्चूर्णने

हिष्ट, लहप् हिंसायाम्

प. १५५

खिदिप् दैन्ये

विदिप् विचारणे

जिद्वैपि दीप्तौ

इति रुधादिगणः समाप्तः ।

पृ. १५६

अथ तनादिगणः ।

तन्नीपि विस्तारे

पृ. १९७

पण्यी दाने

क्षण्य, क्षिण्यी हिंसायाम्

पृ. १९८

ऋण्यी गतौ

तृण्यी अदने

घृण्यी दीप्तौ

वन्धयि याचने

भण्यि बोधन

इति तत्रादिगणः ।

अथ ऋचादिगणः ।

पृ. १९९

डुर्नाग्यश्च द्रव्यविनिग्रहे

धिग्यश्च गन्धने

पृ. १९०

प्रीग्यश्च तृप्तिक्लान्त्योः

श्रीग्यश्च पादने

मीग्यश्च हिंसायाम्

सुंग्यश्च बन्धने

स्कृंग्यश्च आप्रवणे

पृ. १९१

क्वृंग्यश्च शब्दे

द्रुंग्यश्च हिंसायाम्

प्रहीग्यश्च उपादाने

पृ. १९२

पृंग्यश्च पवने

लृंग्यश्च छेदने

धृंग्यश्च कम्पने

स्तृंग्यश्च आच्छादने

पृ. १९३

गृग्यश्च हिंसायाम्

वृग्यश्च वरणे

ज्यांश्च हानौ

पृ. १९४

रींश्च गतिरेषणयोः

लींश्च श्लेषणे

र्लींश्च वरणे

र्वींश्च गतौ

कृ, मृ, शश्च हिंसायाम्

पृश्च पाठनपूरणयोः

भृश्च भ(व)रणे

५. १६५

मृश मर्जने च

दृश विदारणे

जूश वयोहानौ

नृश नये

गृश शब्दे

कृश गतौ

ज्ञाश अवबोधने

क्षिप्रश हिंसायाम्

म्रीश वरणे

भ्रीश भरणे

हेठश मूतप्रादुमवि

मृडश सुखने

५. १६६

श्रन्यश मोचनप्रतिहर्ययोः

मन्यश विलोढने

प्रन्यश संदर्भे

कुन्यश सङ्केशे

मृदश क्षोदे

गुधश रोषे

बन्धश बन्धने

णम, तुमश् हिंसायाम्

ह्रिशौश् विवाधने

५. १६७

अशश् भोजने

इपश् आभीक्ष्ण्ये

विपश् विप्रयोगे

मुपश् स्तेये

पुपश् पृष्टौ

कृपश् निष्कर्षे

५. १६८

वृद्धश् संमक्तौ

इति क्रयादिगणः ।

अथ चुरादिगणः ।

५. १६९

चुरण् स्तेये

५. १७०

पृण् पूरणे

५. १७१

घृण् त्वरणे

श्लक, वल्कण भाषणे

नक्क, धक्कण् नाशने
 चक्क, चुक्कण् व्यथने
 टक्कण् बन्धने
 अर्क्कण् स्तवने

पृ. १७२

पचुण् विस्तारे
 म्लेच्छण् म्लेच्छने
 ऊर्जण् बल-प्राणनयोः
 तुजु, पिजुण् हिंसाबलदाननिकेतनेषु
 पूजण् पूजायाम्
 तिजण् निशाने
 वज, व्रजण् मार्गणसंस्कार-गत्योः
 रुजण् हिंसायाम्
 नटण् अवस्यन्दने
 तुट, चुट, चुट्ट, छुटण् छेदने
 कुट्टण् कुत्सने च
 पुट, मुटण् संचूर्णने
 छुष्टण् स्तेये
 स्फुट्ट(ट)ण् परिहासे

पृ. १७३

वटुण् विभाजने
 शुठण् आलस्ये
 गुठण् वेष्टने
 लडण् उपसेवायाम्
 स्फुडुण् परिहासे
 ओलडुण् उत्क्षेपे
 पीडण् गहने
 तडण् आघाते
 कडुण् क्षण्डने च
 चुडुण् छेदने
 मडुण् मूषायाम्
 भडुण् कल्याणे
 ईडण् स्तुतौ
 चडुण् कोपे
 चूण, तूणण् संकोचने
 श्रणण् दाने
 चितुण् स्मृत्याम्
 पुस्त, बुस्तण् आदरानादरयोः
 मुस्तण् संघाते
 कृतण् संशब्दने

पृ. १७४

श्रयण् प्रतिहर्षे
 पृथण् प्रक्षेपणे
 प्रथण् प्ररूयाने
 छटण् संवरणे
 चुदण् संचोदने
 मिदुण् स्नेहने
 छर्दण् वमने
 बुधुण् हिंसायाम्
 वर्धण् छेदन-पूरणयो
 गर्धण् अभिक्वाड्ज्ञायाम्
 वन्ध, बधण् सयमने
 छपुण् गतौ
 क्षपुण् क्षान्तौ
 दूषण् समुच्छ्राये
 डिपण् क्षेपे
 ढपु, डिपुण् सवाते
 शूर्पण् माने
 ढवु, डिवुण् क्षेपे
 लवु, तुवुण् अर्दने
 पुर्वण् निकेतने

यमण् परिवेषणे
 व्ययण् क्षपे
 यत्रुण् संकोचने
 तिलण् स्नेहने
 जळण् अपवारणे
 क्षळण् शौचे
 पुलण् समुच्छ्राये
 विलण् भेदे
 तळण् प्रतिष्ठायाम्
 तुळण् उन्माने
 दुळण् उत्क्षेपे
 बुळण् निमज्जने
 मूळण् रोहणे
 कळ, किल, पिलण् क्षेपे
 पळण् रक्षणे
 इळण् प्रेरणे
 चळण् भृतौ
 सान्त्वण् सामप्रयोगे
 घूशण् कान्तीकरणे
 ल्यण् हिंसायाम्
 रुयण् रोपे

जसुण् रक्षणे

भक्षण् अदने

पक्षण् परिग्रहे

पृ. १७५

लक्षीण् दर्शनाङ्कनयोः

ज्ञाण् मारणादिनियोजनेषु

भृण् अवकल्कने

लिगुण् चित्रीकरणे

वर्चण् अध्ययने

अञ्चण् विशेषणे

मुचण् प्रमोचने

अजण् प्रतियत्ने

मजण् विश्राणने

चट, स्फुटण् भेदे

पृ. १७६

षटण् संघाते

यतण् निकारोपस्कारयोः

शब्दण् उपसर्गाद् भाषाविष्कारयोः

ष्वदण् आस्वादने

मुदण् संसर्गे

जसुण् नाशने

अमण् रोगे

चरण् असंशये

पूरण् आप्यायने

दलण् विदारणे

पश, पपण् बन्धने

पुपण् धारणे

घुषण् विशब्दने

भूष, तसुण् अलङ्कारे

पृ. १७७

जसण् ताडने

त्रसण् वारणे

वसण् स्निहच्छेदावहरणेषु

ध्रसण् उत्क्षेपे

ग्रसण् ग्रहणे

लसण् शिल्पयोगे

अर्हण् पूजायाम्

मोक्षण् असने

लोक, तर्क, रघु, लघु, लोच, लघु,

विच्छ, भजु, वजु, पिजु, लजु,

लुञ्ज्, मञ्ज्, पट्, पुट्, लुट्, घट्,
 घट्ट्, वृत्, पृथ्, नद, वृथ्, गुण्,
 धूप, कुण्, चीव, दशु, कुशु, घसु,
 पिसु, कुसु, दसु, वर्ह, वृद्ध, वल्ह,
 अहु, बहु, महुण् भासार्थाः

अथात्मनेपदिनः ।

युणि जुगुप्तायाम्

पृ. १७८

गृणि विज्ञाने
 वञ्चिण् प्रलम्भने
 मदिण् तृप्तियोगे
 विदिण् चेतनारूयाननिवासेषु
 मनिण् स्तम्भे
 बलि, भटिण् आमण्डने
 द्विदिण् षडिकूजने
 लक्षिण् आलोचने
 कूटिण् अप्रमादे
 शटिण् श्लाघायाम्
 कूणिण् संकोचने
 तूणिण् पूरणे

भ्रूणिण् आशायाम्
 चितिण् संवेदने
 वस्ति, गन्विण् अर्द्धने
 शमिण् आलोचने
 पृ. १७९

गृणिण् उद्यमे
 ललिण् ईप्सायाम्
 दशिण् दशने
 अथादन्ताः ।

यक्षिण् पूजायाम्
 अङ्कण् लक्षणे
 सुख, दुःखण् तत्क्रियायाम्
 रचण् प्रतिषत्ने
 सूचण् पैशून्ये
 माजण् पृथक्कर्षणि
 सभान्ण् प्रीति-सेवनयोः
 कूटण् दाहे
 पट्, वटण् ग्रन्थे
 खेटण् मक्षणे
 खोटण् क्षेपे
 पृ. १८०

दण्डण् दण्डनिपातने
 गणण् संख्याते
 पतण् गतौ वा
 वातण् गतिसुख-सेवनयोः
 कथण् वाक्यप्रबन्धे
 छेदण् द्वेषीकरणे
 गदण् गर्जे
 अन्धण् दृष्ट्युपघाते
 स्तनण् गर्जे
 ध्वनण् शब्दे
 स्तेनण् चौर्ये
 ऊनण् परिहाणे
 रूपण् रूपक्रियायाम्
 भामण् क्रोधे
 गोमण् उपलेपने
 सामण् सान्त्वने
 स्नोमण् श्लाघायाम्
 व्ययण् वित्तममुत्सर्गे
 सूत्रण् विमोचने
 मूत्रण् प्रस्रवणे
 पार, तीरण् कर्मसमाप्तौ

चित्रण् चित्रक्रिया-कदाचिद्दृष्टयोः
 वरण् ईप्सायाम्
 शारण् दौर्बल्ये
 कुमारण् क्रीडायाम्
 कलण् संख्यात-गतयोः
 शीलण् उपधारणे
 बेल, कालण् उपदेशे
 पल्लूलण् लवन-पवनयोः
 गवेपण् मार्गणे

श्रु. १८१

मृषण् क्षान्तौ
 रसण् आस्वादन-स्नेहनयोः
 वासण् उपसेवायाम्
 निवासण् आच्छादने
 चहण् कलकने
 महण् पूजायाम्
 रहण् त्यागे
 स्पृहण् ईप्सायाम्
 रूक्षण् पारुष्ये
 मृगणि अन्वेषणे

अर्थणि उपयाचने
 पदणि गतौ
 संप्रामणि युद्धे
 शूर, वीरणि विक्रान्तौ
 सत्रणि संदानक्रियायाम्
 स्पूलणि परिवृंहणे

गर्भणि माने
 गृहणि ग्रहणे
 कुहणि विस्मापने

पुत्रण् संपर्चने
 श्रेण् द्रवीकरणे

पृ. १८२

प्रीण् तर्पणे

धूण् कम्पने

वृण् आवरणे

जूण् वयोहानौ

चीक, शीकण् आमर्षणे

मार्गण् अन्वेषणे

पृचण् सम्पर्चने

रिचण् वियोजने च

वचण् भाषणे

अर्चिण् पूनायाम्

वृनैण् वर्जने

मृनौण् शौचालङ्कारयोः

कटुण् शोके

क्रय, अर्दिण् हिंसायाम्

पृ. १८१

वदिण् भाषणे

छदण् अपवारणे

आङ्कः सदण् गतौ

मानण् पूनायाम्

तपिण् दाहे

आप्लुण् लम्भने

ईरण् क्षेपे

मृपिण् तितिक्षायाम्

शिषण् असर्वापयोगे

धृषण् प्रसहने

हिंसुण् हिंसायाम्

गर्हण् विनिन्दने

पहण् मर्षणे

इति चुरादिगणः ।

अथ णिगन्तप्रक्रिया ।

पृ. १८४

जु गतौ

सुक् मिश्रणे

रि गतौ

श्रुद् श्रवणे

पृ. १८५

छां गतौ

पृ. १८९

क्त्वि गव्दे

पृ. १९०

इक् स्मरणे

इणूक् गतौ

इति णिगन्तप्रक्रिया ।

अथ यङ्लुबन्तप्रक्रिया ।

पृ. २०४

स्पर्ध संवर्षे

पृ. २०५

गापृ प्रतिष्ठाद्विष्णुप्रन्धेषु

नापृ याञ्जायाम्

दधि धारणे

मुदि हर्षे

कुर्दि, गुर्दि (खुर्दि), गुदि क्रीडायाम्

पृ. २०६

वृ वरणे

पृ. २०९

कू विक्षेपे

दैव् शोधने

दाव् षवने

पृ. २११

गृह ग्रहणे

ग्रह उपादाने

पृ. २१२

प्रच्छ ज्ञीप्सायाम्

हय गतौ

हर्षं गति—कान्त्योः

पृ. २१३

तूर्वी, शूर्वी, दूर्वी, धूर्वी हिंसायाम्

इति यङ्लुबन्तप्रक्रिया ।

अथ कण्ठ्वादिगणः ।

पृ. २२३

कण्ठुग् गात्रविषयणे
 महीङ् पूजायाम्
 वरुग् पूजा-माभुर्ययोः
 अमु, असृग् उपतापे च
 छेद्, छोट् धौत्ये दीप्तौ
 इरम्, इरज्, इरग् ईर्ष्यायाः
 लपम् प्रभातीभावे
 वेद् धौत्ये स्वप्ने च
 मेवा आशुग्रहणे
 कुपुम् क्षेपे
 मगम् परिवेष्टने
 नीच दास्ये
 तन्तस्, पम्पस् दुःखे
 सुम्ब, दुःख तत्क्रियायाम्
 सपम् पूजायाम्
 अरर आराकर्षणि
 भिपन् चिकित्सायाम्
 भिष्णन् उपसेवायाम्
 इपुष् शरधारणे

घाण्, वण् गतौ
 चुरण् चौर्ये
 तुरण् त्वरायाम्
 मुरण् धारणे पोषणे च
 गद्गद् वाक्स्मृतने
 एळा, केळा, खेळा विळासं
 लिट् अरूपकुत्सनयोः
 लाट् नीवने
 हणीद् लज्जा-रोपयोः
 रेखा श्लाघासादनयोः
 पृ. २२४

द्रवस् परिताप-परिचरणयोः
 तिरस् अन्तर्धौ
 अगद् नीरोगत्वे
 उरम् बलाधे
 तण् गतौ
 पयस् प्रसृतौ
 सम्मृयम् प्रभूतभावे
 अम्ब्र, सम्मर सम्मरणे
 इति कण्ठ्वादिगणः ।
 समाप्तोऽयं धातुपाठः

॥ अर्हम् ॥

धर्मदीपिकाया उत्तरार्धस्य सूत्रानुक्रमणिका ।

अ	अ.	पा.	सू.	पृ.	
अकलाद्यपान्ते पाठे वा	१	२	३	८०	६
अकट्टघिनोश्च रज्जेः	१	४	२	९०	७०
अग्निचित्या	१	९	१	३७	२७२
अघञ्क्वयबलच्यजेर्वा	१	४	४	२	३९
अघोषे शिटः	१	४	१	४९	१८
अढाद् निरसने णिड्	१	३	४	३८	२१९
अडे हिहनो हो घः पूर्वात्	१	४	१	३४	१३४
अच्	१	९	१	४९	२७८
अचि	१	३	४	१९	२७८
अचित्ते टक्	१	९	१	८३	२८३
अजातेः शीले	१	९	१	१९४	२९४
अट्यत्तिमूत्रिमूत्रिसुच्यशूर्णोः	१	३	४	१०	१९८
अह् धातोरादिर्घस्तन्यां चामाडा	१	४	४	२९	७
अणिमि प्राणिकर्तृकानाप्याणिगतः	१	३	३	१०७	२४२
अतः	१	४	३	८२	१७९
अतः प्रत्ययान्तलुक्	१	४	२	८९	९

	. अ.	पा.	सु.	पृ.
अनः शित्युत्	। ४ । २ ।	८९ ।	६८	
अदश्वाट्	। ४ । ४ ।	९० ।	८४	
अदुरुपसर्गान्तरो णहिनुमीनानेः	। २ । ३ ।	७७ ।	९	
अदोऽनन्नात्	। ९ । १ ।	१९० ।	२९३	
अद्यननी	। ९ । २ ।	४ ।	११,	२९३
अद्यतन्यां वा त्वात्मने	। ४ । ४ ।	२२ ।	९७	
अद्यर्याच्चाधारे	। ९ । १ ।	१२ ।	२२७	
अधीष्टौ	। ९ । ४ ।	३२ ।	२६६	
अनट्	। ९ । ३ ।	१२४ ।	३८४	
अनतोऽन्तोऽदात्मने	। ४ । २ ।	११४ ।	१३	
अनद्यतने श्वस्तनी	। ९ । ३ ।	९ ।	९	
अनद्यतने ह्यस्तनी	। ९ । २ ।	७ ।	६	
अनातो नश्चान्त ऋदाद्यशौ-				
संयोगस्य	। ४ । १ ।	६९ ।	३२	
अनादेशादेरेक्यजनमध्येऽतः	। ४ । १ ।	२४ ।	२८	
अनुनासिके च च्छ्वः शूट्	। ४ । १ ।	१०८ ।	१९४	
अनुपसर्गाः क्षीवोलाघ-कृश-परिकृश-				
फुल्लोत्फुल्लसंफुल्लाः	। ४ । २ ।	८० ।	३१०	
अनोः कर्मण्यसति	। ३ । ३ ।	८१ ।	२३७	

	अ.	पा.	सु	पृ.
अनोर्जनेर्दः	१	१	१६८	२०६
अन्तो नो लुक्	४	२	९४	९१
अन्यथैवंकथमित्थमः कृगोऽन- र्धकात्	१	४	१०	३९०
अन्वाङ्परः	३	३	३४	२२९
अपस्किरः	३	३	३०	२२८
अभिऽयाप्तौ भावेऽननिन्	१	३	९०	३७६
अमाव्ययात् कथन् च	३	४	२३	२१४
अमोऽकम्यमिचमः	४	२	२६	१८८
अयदि स्मृत्यर्थे भविष्यन्ती	१	२	९	२६४
अयि रः	४	१	६	१०३
अतिरीळीङ्गीकृन्विष्माम्यातां पुः	४	२	२१	१७६
अहं तृच्	१	४	३७	२७८
अर्होऽच्	१	१	९१	२८४
अवहसासंज्ञोः	१	१	६३	२८०
अवात् तृस्तृभ्याम्	१	३	१३३	३८६
अविति वा	४	१	७६	७६
अवित्परोक्षासेद्वोरेः	४	१	२३	११७
अविवक्षिते	१	२	१४	२६६

	अ.	पा.	सू.	पृ.
अव्याप्यस्य मुचेर्माङ् वा	। ४ । १ ।		१९ ।	१९६
अशवि ते वा	। ३ । ४ ।		४ ।	४४
अशित्यस्सन्णकच्चूणकानटि	। ४ । ३ ।		७७ ।	२२
अश्रद्धाऽमर्षेऽन्यत्रापि	। ५ । ४ ।		१५ ।	२६२
असमानलोपे मन्त्रल्लवुनि डे	। ४ । १ ।		६३ ।	१७१
अमरूपोऽपवादे वोत्सर्गः प्राक्				
क्तेः	। ५ । १ ।		१६ ।	२७७
अस् च लौल्ये	। ४ । ३ ।		११५ ।	२२०
अस्तेः सि हस्त्वेति	। ४ । ३ ।		७३ ।	९८
अस्यादेराः परोक्षायाम्	। ४ । १ ।		६८ ।	२४
असंयोगादोः	। ४ । २ ।		८६ ।	६९

आ

	अ.	पा.	सू.	पू.
आतो डोऽह्वावामः	१	१	७६	२८५
आतो णत्र औः	१	२	१२०	१४
आत् सन्ध्यक्षरस्य	१	२	१	२६
आदिन	१	४	७१	२१२
आधाराच्चोपमानादाचारे	१	३	२४	२१६
आधारात्	१	१	१३७	२९१
आधारात्	१	४	६८	२९५
आमः कृग	१	३	७९	२५६
आयुषादिभ्यो धृगोऽदण्डावेः	१	१	९४	२८९
आरम्भे	१	१	१०	२७६
आशिपि तुह्योस्तातद्ध	१	२	११९	९
आशिपि नाथः	१	३	३६	२२५
आशिपि हन	१	१	८०	२८४
आशिपीण	१	३	१०७	८७
आशिप्यङ्गन्	१	१	७०	२८१
आशिप्याशीः—पञ्चम्यौ	१	२	३८	८
आशीः कयात् कयास्ताम् ।	१	३	३३	८
क्यासुस्—	१	३	३३	८
आसुसुवपिरपिठपित्रपिडिपिदिमिचन्या-	१	१	२०	२६५
नमः	१	१	२०	२६५

	अ.	पा.	सू.	पृ.
अन्याप्यस्य मुचेर्मोग् वा	। ४ । १ ।	। १९ ।	। १९६ ।	
अशवि ते वा	। ३ । ४ ।	। ४ ।	। ४४ ।	
अशित्यस्सन्णकच्चणकानटि	। ४ । ३ ।	। ७७ ।	। ९२ ।	
अश्रद्धाऽमर्षेऽन्यत्रापि	। ५ । ४ ।	। १५ ।	। २६२ ।	
असमानलोपे मन्वल्लुनि डे	। ४ । १ ।	। ६३ ।	। १७१ ।	
अपरूपोऽपकादे वोत्सर्गः प्राक्				
क्तेः	। ५ । १ ।	। १६ ।	। २७७ ।	
अस् च औद्ये	। ४ । ३ ।	। ११५ ।	। २२० ।	
अस्तेः सि हस्त्वेति	। ४ । ३ ।	। ७३ ।	। ९८ ।	
अस्यादेराः परोक्षायाम्	। ४ । १ ।	। ६८ ।	। २४ ।	
असंयोगादोः	। ४ । २ ।	। ८६ ।	। ६९ ।	

आ

आढः शीले	। ५ । १ ।	। ९६ ।	। १८५ ।	
आढो ज्योतिहृद्गमने	। ३ । ३ ।	। ५२ ।	। २३३ ।	
आढो यमहनः स्वेऽङ्गे च'	। ३ । ३ ।	। ८६ ।	। २३८ ।	
आढो युद्धे	। ५ । ३ ।	। ४३ ।	। ३७३ ।	
आ च हौ	। ४ । २ ।	। १०१ ।	। १०८ ।	
आतामाते आयामाथे आदिः	। ४ । २ ।	। १२१ ।	। १२ ।	
आ तुमोऽस्यादिः कृत्	। ५ । १ ।	। १ ।	। २६९ ।	

	अ.	पा.	सू.	पृ.
आतो ङोऽङ्गावामः	१	१	७६	२८२
आतो णव औः	४	२	१२०	१४
आत् सन्ध्यक्षरस्य	४	२	१	२६
आदिन.	४	४	७१	३१३
आधाराच्चोपमानादाचारे	३	४	२४	२१६
आधारात्	१	१	१३७	२९१
आधारात्	१	४	६८	३९५
आमः कृगः	३	३	७५	२३६
आयुषादिभ्यो धृगोऽदण्डावेः	१	१	९४	२८५
आरम्भे	१	१	१०	२७६
आशिपि तुह्योस्तातङ्	४	२	११९	५
आशिपि।नायः	३	३	३६	२२९
आशिपि।हनः	१	१	८०	२८३
आशिपीणः	४	३	१०७	८७
आशिप्यङ्गन्	१	१	७०	२८१
आशिप्याशीः—पञ्चम्यौ	१	४	३८	८
आशीः कयात् कयास्ताम्	१	३	१३	८
क्याप्तुस्—	१	३	१३	८
आसुसुवपिरपिडपित्रपिडिपिदिभिवम्या-				
नमः				

	अ.	पा.	सु.	पृ.
आस्यटि-मन्-यजः क्यप्	। ९ । ३ ।	२७ ।	३७८	
आहावो निपानम्	। ९ । ३ ।	४४ ।	३७६	
इ				
इकिस्तिव् स्वरूपार्थे	। ९ । ३ ।	१३८ ।	३८७	
इको वा	। ४ । ३ ।	१६ ।	८६	
इङितः कर्तारि	। ३ । ३ ।	२२ ।	२२६	
इङितो व्यञ्जनाद्यन्तात्	। ९ । २ ।	४४ ।	३०१	
इङोऽपादाने तु टिद् वा	। ९ । ३ ।	१९ ।	३६८	
इच्छार्थे सप्तमी-पञ्चम्यौ	। ९ । ४ ।	२७ ।	२६४	
इट् ईति	। ४ । ३ ।	७१ ।	१८	
इट् सिनाशिपोरात्मने	। ४ । ४ ।	३६ ।	१३३	
इडेत् प्रसि चातो लुक्	। ४ । ३ ।	९४ ।	१४	
इणः	। २ । १ ।	५१ ।	८७	
इणिकोर्गा	। ४ । ४ ।	२३ ।	८७	
इन्ध्यसंयोगात् परोक्ष किद्वत्	। ४ । ३ ।	२१ ।	३२	
इरम्मदः	। ५ । १ ।	१२७ ।	२९०	
इर्दस्त्रिः	। ४ । २ ।	९८ ।	९१	
इश्च स्यादः	। ४ । ३ ।	४१ ।	६०	
इपोऽनिच्छायाम्	। ९ । ३ ।	११२ ।	३८१	
इसासः शासोऽङ्गव्यञ्जने	। ४ । ४ ।	११८ ।	९४	

	अ.	पा.	सू.	पृ.
इंगितः	१	३	१	१
इ च गणः	१	४	१	१८०
ईर्यञ्जनेऽयपि	१	४	१	२०१
ईशीडः सेध्वेस्वध्वमोः	१	४	१	१०१

उ

उत और्विति व्यञ्जनेऽद्वेः	१	४	१	९९	८८
उति शवर्हाद्भ्यः कर्तौ					
भावारम्भे	१	४	१	२६	२०६
उत्स्वराद् युजेरयत्तत्पात्रे	१	३	१	२६	२२७
उदः पचिपतिपदिमदेः	१	९	१	२९	२९९
उदङ्कोऽतोये	१	९	१	२३९	२८७
उदितः स्वरान्नोऽन्तः	१	४	१	९८	२८
उदोऽन्ववेहे	१	३	१	६२	२३४
उपपीड—रुध—कर्पस्तत्सप्तम्याः	१	९	१	७९	३९७
उपसर्गास्यायौ	१	२	१	१००	६४
उपसर्गात् सुगुप्तोस्तुस्तुभोऽय्य- द्वित्वे	१	२	१	३९	१३१
उपसर्गादस्योहो वा	१	३	१	२९	२२७
उपसर्गादातः	१	९	१	११०	३८९

	अ.	पा.	सू.	पृ.
उपसर्गादातो डोऽश्रयः	१	५ । १ ।	५६ ।	२७९
उपसर्गाद् दः किः	१	५ । ३ ।	८७ ।	३७६
उपात्	१	३ । १३ ।	५८ ।	२३४
उपात् क्तिरो छवने	१	५ । ४ ।	७२ ।	३९६
उपात् स्थः	१	३ । ३ ।	८३ ।	२३८
उपान्त्यस्यासमानलोपिशास्त्र-				
दितो डे	१	४ । २ ।	३५ ।	१७०
उपान्त्ये	१	४ । ३ ।	३४ ।	१९३
उवर्णात्	१	४ । ४ ।	९८ ।	३११
उवर्णादावश्यके	१	५ । १ ।	१९ ।	२६९
उभोः	१	४ । ३ ।	२ ।	५६

ऊ

ऊद् दुपो णौ	१	४ । २ ।	४० ।	१८६
ऊर्वात् पृःशुपः	१	५ । ४ ।	७० ।	३९५
ऊर्वादिभ्यः कर्तुः	१	५ । १ ।	१३६ ।	२९१

क

कतः	१	४ । ४ ।	७९ ।	२२
कतः स्वरे वा	१	४ । ३ ।	४३ ।	९५
कतोऽत्	१	४ । १ ।	३८ ।	२२

	अ.	पा.	सू.	पृ.	
ऋतो रीः ।	१	४	३	१०९	२०९
ऋद् ऋवर्णस्य	१	४	२	३७	१७३
ऋद्वुपान्त्यादृरुपिचृद्वचः	१	९	१	४१	२७३
ऋव ईर्त्	१	४	१	१७	१९४
ऋमतां रीः	१	४	१	९९	२००
ऋत्त्वं कृपोऽकृपीटादिषु	१	२	३	९९	७९
ऋवादेरेषां तो नोऽप्रः	१	४	२	६८	३०७
ऋवर्णदृशोऽङि	१	४	३	७	९२
ऋवर्णन्यञ्जनान्ताद् व्यण्	१	९	१	१७	२६९
ऋवर्णश्र्यूर्णुगाः कितः	१	४	४	९७	१९१
ऋवृव्येऽद् इद्	१	४	४	८०	२४
ऋस्मिपृञ्जशौकृमृदृमृच्छः	१	४	४	४८	१९३
ऋ.शृदृप्रः	१	४	४	२०	१६४
ऋ-ह्री-प्रा-घ्रा-त्रोन्द-					
नुद-विन्तेर्वा	१	४	२	७६	३०९

ऋ

ऋतां विडतीर्	१	४	४	११६	२६
ऋदिच्छित्तम्भुचूम्भुचूम्भुचू-	१	३	४	६९	३३
गुचृगुञ्चूजो वा					

लृ	अ.	पा.	सु.	५
लृद्धिद्युतादिपुष्यादेः परस्मै	। ३ । ४ ।		६४ ।	४६

ए

एकद्विवहुषु	। ३ । ३ ।		१८ ।	३
एकघातौ कर्मक्रिययैकाकर्म- क्रिये	। ४ । ४ ।		८६ ।	२४९
एकस्वरादनुस्वारेतः	। ४ । ४ ।		९६ ।	१४
एताः शितः	। ३ । ३ ।		१० ।	७
एत्यस्तेर्वृद्धिः	। ४ । ४ ।		३० ।	८६
एषामीर्व्यञ्जनंऽऽः	। ४ । २ ।		९७ ।	१०८
एष्यत्यवधौ देशस्यार्वाग्भागे	। ५ । ४ ।		६ ।	२५९

ओ

ओनोऽप्सरसः	। ३ । ४ ।		२८ ।	२१७
ओतः श्ये	। ४ । २ ।		१०३ ।	११५
ओन्त्यादुर्	। ४ । ४ ।		११७ ।	१०९

क

कगेवनूननैनुपुत्तस्तञ्जः	। ४ । २ ।		२५ ।	१८८
कण्द्वादेस्तृतीयः	। ४ । १ ।		९ ।	२२४
क्यमि सप्तमी च वा	। ५ । ४ ।		१३ ।	२६१

	अ.	पा.	सु.	शु.
कदाकश्चोर्नवा	।	९ । ३ ।	८ ।	२९७
कर्मणिङ्	।	३ । ४ ।	२ ।	६४
करणक्रियया क्वचित्	।	३ । ४ ।	९३ ।	२९१
करणाद् यजो सूत्रे	।	९ । १ ।	१५८ ।	२९६
कतजावारे	।	९ । ३ ।	१२९ ।	३८५
करणेभ्यः	।	९ । ४ ।	६४ ।	३९४
कर्त्तरि	।	९ । १ ।	३ ।	२७६
कर्त्तर्यनद्धम्भः शब्	।	३ । ४ ।	७१ ।	३
कर्तुः ऋश्च् मरुमकलीबहोटात्				
तुङित्	।	३ । ४ ।	२९ ।	२१६
कर्तुः ऋश्	।	९ । १ ।	११७ ।	२८९
कर्तुर्नीध-पृष्पाद् नश्-बहः	।	९ । ४ ।	६९ ।	३९६
कर्तुर्णिन्	।	९ । १ ।	१५३ ।	२९४
कर्तृस्थामूर्ताऽऽप्यात्	।	३ । ३ ।	४० ।	२३०
कर्मणोऽण्	।	९ । १ ।	७२ ।	२८२
कर्मणोऽण्	।	९ । ३ ।	१४ ।	३६८
कर्त्तव्यमन्यये	।	९ । १ ।	१६५ ।	२९६
कपेः कृच्छ्र-गहने	।	४ । ४ ।	६७ ।	३१२
कष्टकश्चकृच्छ्रसत्रगहनाय	।			
पापे क्रमणे	।	३ । ४ ।	३१ ।	२१८

	अ.	पा.	सु.	पृ.	
कामोक्तावकचिति	१	५	४	२६	२६४
कारणम्	१	५	३	१२७	३८४
कालस्यानहोरात्राणाम्	१	५	४	७	२००
कालेन तृप्यस्व क्रियान्तरे	१	५	४	८२	३९९
किंकिञ्चास्त्यर्थयोर्भविष्यन्ती	१	५	४	१६	२६२
किंवृत्ते लिप्सायाम्	१	५	३	९	२५७
किंवृत्ते सप्तमीभविष्यन्त्यौ	१	५	४	१४	२६२
कुक्ष्यात्मोढराद् भृगः खिः	१	५	१	९०	२८४
कुटादेर्द्विद्वद्भिः	१	४	३	१७	१४६
कुप्यभिद्योध्यसिद्यतिप्य-					
पुष्ययु.याज्यसूर्य नाम्नि	१	५	१	३९	२७२
कुमारशीर्षाणिन्	१	५	१	८२	२८३
कुपिरब्जेर्व्याप्ये वा परस्मै च	१	३	४	७४	१६७
कुलादुदुजोद्बहः	१	५	१	१२२	२९०
कुलाभ्रकरीपात् कपः	१	५	१	११०	२८८
कृग ग्नत् करणे	१	५	१	१२९	२९७
कृगः श च वा	१	५	३	१००	३७८
कृगः सुषुण्यपापकर्मन्त्रपदात्	१	५	१	१६२	२९५
कृगस्तनादेरुः	१	३	४	८३	६८
कृगो यि च	१	४	२	८८	६८

रुगोऽन्ययेनानिटोक्तौ क्त्वा-
णमौ

अं. पा. सू. पृ.

कृतचूनमृतचट्टुदोऽसिचः
सादेर्वा

। ९ । ४ । ८४ । ४००

कृतास्मरणातिनिहने परोक्षा

। ४ । ४ । ९० । ११६

कुरः श्वस्तन्याम्

। ९ । २ । ११ । २९४

कृष्टपिमृनिशंसिगुहिदुहि-
नपो वा

। ३ । ३ । ४६ । ८०

क्त-क्तवृ

। ९ । १ । ४२ । २७३

क्तेरो गुरोर्ब्यञ्जनात्

। ९ । १ । १७४ । ३०६

क्यः शिति

। ९ । ३ । १०६ । ३७९

क्यद्पो नवा

। ३ । ४ । ७० । २४३

क्यनि

। ३ । ३ । ४३ । २३१

क्ययडाशीये

। ४ । ३ । ११२ । २१९

कमो दीर्यः परम्भै

। ४ । ३ । १० । २२

कमोऽनुपसर्गात्

। ४ । २ । १०९ । ४८

कव्यः क्यार्थे

। ३ । ३ । ४७ । २३२

क्यादेः

। ४ । ३ । ९१ । २७१

क्यात्-क्याद् वावा-

। ३ । ४ । ७९ । १९९

क्रियापो घातुः

। ९ । १ । १९१ । २९३

। ३ । ३ । ३ । १

	अ.	पा.	सु.	पृ.
क्रियाव्यतिहारेऽगतिर्हिंसा-	१	३	२६	२२६
क्रीडोऽंकुर्नने	१	३	३३	२२८
कृत्संपदादिभ्यः क्विप्	१	५	११४	३८१
क्लीवे क्तः	१	५	१२३	३८३
क्वभित्	१	५	१७१	२९६
क्विप्	१	५	१४८	२९३

ख

खनो डडरेकेरुवकवं च	१	५	१३७	३८७
खित्यनव्ययाखपो मोन्तः-	१	३	१११	२८९.
खणम् चाभीक्ष्ण्ये	१	५	४८	३९०
ख्याते दृश्ये	१	५	८	२५४

ग

गत्यर्थाकर्मकपिचमुनेः	१	५	११	२७७
गत्यर्थात् कुटिले	१	३	११	१९८
गन्धनावक्षेपसेवासाहस्रप्रति-	१	३	७६	२३६
गमहनजनखनघसः स्वरेऽ-	१	४	४४	५४
गमिषद्यमश्च्यः	१	४	१०३	४८
गमेः क्षान्तौ	१	३	५५	२३३
गमोऽनात्मने	१	४	५१	४९

	अ.	पा.	सु.	घ.
गस्थकः	१	१	१६	२८१
गहोर्जः	४	१	४०	१७
गान्नपुरुपात् स्नः	१	४	१९	३९३
गापापचो भावे	१	३	९९	३७७
गापास्यासादामाहाकः	४	३	९६	१४
गाः परोक्षायाम्	४	४	२६	९९
गायोऽनुपसर्गात् ट्क्	१	१	७४	२८२
गुणोऽरेदोत्	३	३	२	३
गुपौधूपविच्छिपणिपनेरायः	३	४	१	४४
गुप्तिनो गह्रिक्षान्तौ सन्	३	४	१	१९९
गुरुनाभ्यादेरनृच्छूर्णाः	३	४	४८	३०
गृह्णोऽपरोक्षायां दीर्घः	४	४	३४	१६१
गृह्णसदचरनपनमदशदहः—	३	४	१२	१९९
गृहे ग्रहः	१	१	११	२७९
गोचरसंचरवहननयनलला—	१	३	१३१	३८९
गोहः स्वरे	४	२	४२	०२
ग्रहगृहध सनः	४	४	१९	१९२
ग्रहमधभ्रस्नप्रच्छः	४	१	८४	१३८
ग्रहादिभ्यो णिन्	१	१	१३	२७९
ग्लो-हा-चपः	१	३	११८	३८२

	अ.	पा.	सू.	पृ.
चित्रे	१	५	१९	२३६
चिस्फुरोर्नवा	१	४	१२	१८६
चुरादिभ्यो णिच्	१	३	१७	१६९
चैः किरा	१	४	३६	१
चेठार्थात् कनोपेः	१	५	५८	३९२
च्यर्थे कर्त्राप्याट् भ्रूहणः	१	५	१४०	३८८
च्यर्थे-भुशादेः स्तोः	१	३	२९	२१७

छ

छाशोर्वा	१	४	१२	३११
----------	---	---	----	-----

ज

जागुः किति	१	४	६	९३
जायुपसमिन्धेर्नवा	१	३	४९	९३
जाज्ञाजनोऽन्यादौ	१	४	१०४	१२७
जानुयद्यदाप्यदौ सप्तमी	१	५	१७	२६२
जायात्तेदिचन्हवति	१	५	८४	२८४
जिघ्रतेरिः	१	४	३८	१८५
जिघ्रिष्यो हटिभुञ्जइल्के	१	५	४३	२७३
जभ्रनवयत्रसकृणस्वमस्वन-	१	४	२६	८१
न्योऽन्तः	१	५	१७३	२९७

	अ.	पा.	सू.	पृ.
जेर्गिः सन्परोक्षयोः	। ४ । १ ।	३९ ।	२०	
ज्याव्यधः क्ङिति	। ४ । १ ।	८१ ।	११३	
ज्याव्येव्यधिन्यचिन्यधेरिः	। ४ । १ ।	७१ ।	७४	
ज्वल-ह्रवल-झल-मला-स्ना-वनू-	। ४ । २ ।	३२ ।	१८९	

ज

जिह्वगमोर्वा	। ४ । ४ ।	१०६ ।	२४८	
जिन् ते षदस्तलुक् च	। ३ । ४ ।	६६ ।	१२६	
जिणवि धन्	। ४ । ३ ।	१०१ ।	९७	
जिगिति	। ४ । ३ ।	९० ।	२९	
जिगिति घात्	। ४ । ३ ।	१०० ।	१८६	

ट

टूधेवाशाच्छामो वा	। ९ । ३ ।	६७ ।	१७	
टूधेधेर्वा	। ३ । ४ ।	९९ ।	२९	
टिवतोऽप्युः	। ९ । ३ ।	८३ ।	३७९	

ण	अ.	पा.	सू.	५
णावज्ञाने गमुः	। ४ । ४ ।	२४ ।	१९०	
णिञ् बहुलं नाम्नः कृगादिषु	। ३ । ४ ।	४२ ।	२२०	
णिञ् चावश्यकावर्ण्ये	। ९ । ४ ।	२६ ।	२७८	
णिनेत्यामश्नन्धट्टवन्देनः	। ९ । ३ ।	१११ ।	३८०	
णित्रिद्रुल्लुक्कमः कर्त्तारि ङः	। ३ । ४ ।	९८ ।	२१	
णिस्तुञ्पात्मनेपद्राकर्षकात्	। ३ । ४ ।	९२ ।	२६१	
णैरिति	। ४ । ३ ।	८३ ।	१७०	
णौ ऋजीङः	। ४ । २ ।	१० ।	१८६	
णौ इमनि	। ४ । १ ।	८८ ।	१८७	
णौ दान्तगान्तवृष्णदस्तस्त्वष्ट-				
चञ्जज्ञसम्	। ४ । ४ ।	७४ ।	३१४	
णौ मृगरमणे	। ४ । २ ।	९१ ।	१८९	

त

तत्र षमु—कानौ तद्वत्	। ९ । २ ।	२ ।	२१०	
तस्माप्यानाप्यात् कर्षमावे-	। ३ । ३ ।	२१ ।	२४३	
तनः क्ये	। ४ । २ ।	६३ ।	२४६	
तन्यवीण्थसातः	। ९ । १ ।	४४ ।	२८१	
तन्म्यो वा तथासि न्गोश्च	। ४ । ३ ।	४८ ।	२६७	
तरसः त्पन्	। ३ । ४ ।	३६ ।	२१९	

	अ.	पा.	सू.	पृ.
जेर्गिः सन्परोक्षयोः	। ४ । १ ।	३९ ।	२०	
ज्याव्यघः किङ्कति	। ४ । १ ।	८१ ।	११३	
ज्याव्येव्यधिष्यचिष्यथेरिः	। ४ । १ ।	७१ ।	७४	
ज्वल-ह्वल-सल-मला-स्ना-वनू-	। ४ । २ ।	३२ ।	१८९	

ज

जिल्णमोर्वा	। ४ । ४ ।	१०६ ।	२४८	
जिच् ते पदस्तलुक् च	। ३ । ४ ।	६६ ।	१२६	
जिणवि धन्	। ४ । ३ ।	१०१ ।	९७	
जिणति	। ४ । ३ ।	९० ।	२९	
जिणति घात्	। ४ । ३ ।	१०० ।	१८७	

ट

ट्रुषेवाशाच्छासो वा	। ९ । ३ ।	६७ ।	१७	
ट्रुषेधेर्वा	। ३ । ४ ।	९९ ।	२९	
ट्रिषतोऽयुः	। ९ । ३ ।	८३ ।	३७९	

ड

डाच्चलोहिनादिभ्यः पित्	। ३ । ४ ।	३० ।	२१७	
डीयश्च्यैदितः क्तयोः	। ४ । ४ ।	६१ ।	३११	
ड्वितस्त्रिमक् तत्कृतम्	। ४ । ३ ।	८४ ।	३७९	
णरु-तृचौ	। ९ । १ ।	६८ ।	२७७	

प	अ.	पा.	सू.	रु.	
णावज्ञाने गमुः	१	४	१	२४	१९०
णिन् बहुलं नाम्नः कृगादिपु	१	३	४	४२	२२०
णिन् चावश्यकावमर्षे	१	५	४	२६	२७८
णिनेत्यासश्रन्यनद्वन्द्वेरेनः	१	५	३	१११	३८०
णिश्रिद्रुसुस्रमः कर्तारि डः	१	३	४	५८	२१
णिस्तुष्टपात्मनेपदाकर्षकात्	१	३	४	९२	२३१
णेरनिटि	१	४	३	८३	१७०
णौ क्रीनीडः	१	४	२	१०	१८६
णौ डसनि	१	४	१	८८	१८७
णौ दान्तरान्तपूर्णदक्षस्तद-					
चडन्नक्षत्रम्	१	४	४	७४	३१४
णौ मृगरमणे	१	४	२	५१	१८९

ल

तत्र कमु—कानौ वदत्	१	५	२	२	२६७
तस्माप्यानाप्यात् कर्मभावे-	१	३	३	२१	२४३
तनः क्ये	१	४	२	६३	२४१.
तनन्यभीष्णुभसातः	१	५	१	६४	२८१
तन्म्यो वा तथासि न्योथ	१	४	३	६८	२५७.
तरमः त्वन्	१	३	४	३६	२१९

	अ.	पा.	सू.	पृ.
तपेः कर्त्रनुतापे च	१	३ । ४ ।	९१ ।	२४७
तपेस्तपःकर्मकात्	१	३ । ४ ।	८५ ।	२५२
तव्यानीघौ	१	५ । १ ।	२७ ।	२७१
तिक्कृतौ नाम्नि	१	५ । १ ।	६१ ।	२८२
ति चोपान्त्यातोऽनोदु	१	४ । १ ।	५४ ।	१९९
तिर्यचापवर्गे	१	५ । ४ ।	८५ ।	४००
तिर्वा षिवः	१	४ । १ ।	४३ ।	५१
तिर्वा णवः परस्मै	१	४ । २ ।	११७ ।	९५
तिष्ठतेः	१	४ । २ ।	३९ ।	१८५
तुदादेः शः	१	३ । ४ ।	८१ ।	१३७
तुमर्हादिच्छायां सन्नतत्सन'	१	३ । ४ ।	२१ ।	१९१
तृपिधृपिस्वपो नजिङ्	१	५ । २ ।	८० ।	३०५
तृहः श्वादीत्	१	४ । ३ ।	६२ ।	१५५
तत्रपकलभनाम्	१	४ । १ ।	२५ ।	२५
ते कृत्याः	१	५ । १ ।	४७ ।	२७४
त्यदाद्यन्यसमानानुपमानाद्--	१	५ । १ ।	१५२ ।	२९४
घसि-गृधि-धृपि-सिपः कनुः	१	५ । २ ।	३२ ।	२९९
श्रीणि श्रीण्यन्ययुष्मदस्मदि	१	३ । ३ ।	१७ ।	२

ध

ये वा १ ४ । १ । २९ । १३३

द	अ.	पा.	सू.	पृ.
दत्	४	४	१०	३११
दम्भः	४	१	२८	१३६
दम्भो धिप् धीप्	४	१	१८	१९४
दयायास्कासः	३	४	४७	६६
दरिद्रोऽद्यतन्यां वा	४	३	७६	९२
दश्चाडः	५	१	७८	२८३
दंशसब्जः शवि	४	२	४९	३७
दंशेस्तृतीयया	५	४	७३	२९६
दागोऽस्वास्त्यप्रसारविकाशे	३	३	५३	२३३
दा-धे-सि-शद-सदोरुः	५	२	३६	३००
द्विद्युद्-दहज्जगज्जुहूवाक्प्राड्-	५	२	८३	३०५
दिवादेः श्यः	३	४	७२	११४
दीपजनबुधिपूरिताधिप्यायो वा	३	४	६७	६६
दीय् दीङः किङ्गति स्वरे	४	३	९३	१२६
दीप्तिज्ञानयत्नविमत्युपसंभा-	३	३	७८	२३७
दीर्घमवोऽन्त्यम्	४	१	१०३	१६३
दीर्घश्चिच्चयङ्ग्यक्क्येषु च	४	३	१०८	२०
दुगोरु च	४	२	७७	३०९
दुहदिहलिहगुहोदन्त्यात्मने वा				
सकः	४	३	७४	७३

	अ.	पा.	सू.	पृ.
दुहेर्दुवः	१	१	१४५	१०२२३
दुःस्वीपतःकृच्छ्राकृच्छ्रार्थात् खल्	१	३	१३९	३८७
दृति-नाथात् पशाविः	१	१	९७	२८५
दवृग्स्तुजुपैतिशासः	१	१	४०	२७३
दृशः क्वनिप्	१	१	१६६	२९६
देर्दिगिः परोक्षायाम्	१	१	३२	५९
देव-वातादापः	१	१	९९	२८६
देवार्चामैत्रीसंगमपधिकर्तृकम- न्त्रकरणे स्थः	१	३	६०	२३४
द्युतेरिः	१	१	४१	७७
द्युद्भ्योऽद्यतन्याम्	१	३	४४	७८
द्वितीय-तुर्ययोः पूर्वं	१	१	४२	७
द्वितीयया	१	४	७८	३९८
द्वितीयायाः काम्यः	१	४	२२	२१४
द्वित्वे हवः	१	१	८७	७५
द्विर्घातुः, परोक्षाडे प्राक् तु स्वरे				
स्वरविधेः	१	१	१	७-
द्रयुक्तनक्षपञ्चतः	१	३	९३	९१
द्रयुक्तोपान्त्यस्य शिति स्वरे	१	३	१४	२०४

घ	अ.	पा.	सू.	पृ.	
धनुर्दण्डत्सरुलाङ्गलाङ्कुशष्टिय-	१	१	१	२२	२८५
ष्टिशक्तिनोगरघटाद् ग्रहः	१	४	४	१५	३११
धागः	१	२	१	७८	१११
धागस्तपोश्च	१	३	४	८	२२३
धातोः ऋण्वादेर्यक्	३	४	४	४६	९२
धातोरनेकस्वरादाम् परोक्षायाः	१	१	४	४१	२६६
कुम्भस्ति धानु तदन्तम्	१	१	१	२४	२७०
धातोः सम्बन्धे प्रत्ययाः	१	१	२	२५	२९८
धात्यापाय्यनानास्यनिकायग-	१	१	१	११३	२८८
मृगमानहविर्निवासं	१	१	३	७०	३७
धागीढोऽकृच्छ्रेऽतृश्	१	४	४	३८	२३
धारैर्धर् च	१	४	२	१८	१८२
धुद्दस्त्राल्लुगनिटस्तपोः	१	४	४	८५	२२
धूगौदितः	१	४	४	६६	३१२
धूग्प्रीगोर्नः					
धूग्मुस्तोः परस्मै					
धूपशसः प्रगल्भं					

	अ.	पा.	सु.	पृ.	
न कवतेर्यङः	१	४	१	४७	१९८
नेगरादगजे	१	५	१	८७	२८४
न गृणाशुमरुचः	१	३	४	१३	२००
नम्लपलितप्रियान्धस्थूलसुमगाढ्य-					
तदन्ताच्छयर्धेऽच्चेर्भुवः खिष्णु-					
खुकञौ	१	५	१	१२८	२९७
न जनवधः	१	४	३	५४	१२७
नञोऽनिः शापे	१	५	३	११७	३८३
न ङीङ्शीङ्पुङ्बुपिक्विदिस्विदि-					
मिदः	१	४	३	२७	३०६
न णिङ्-यसूद-दीप-दीक्षः	१	५	२	४५	३०१
न दिस्थोः	१	४	३	६१	१०३
ननौ पृष्टोक्तौ सद्भत्	१	५	२	१७	२५६
नन्धादिभ्योऽनः	१	५	१	५२	२७९
नन्वोर्वा	१	५	२	१८	२५६
न प्रादिरप्रत्ययः	१	३	३	४	१
नमोवरिवश्चित्रहोऽर्त्तसेवाऽऽध्वर्ये	३	४	४	३७	२१९
न वयो य्	१	४	१	७३	७४
नवा क्वण-यम-हस-स्वनः	१	५	३	४८	३७४
नवा परोक्षायाम्	१	४	४	५	१०२

	अ.	पा.	सु.	पृ.
नवा भावारम्भे	१४	१४	७२	३१३
न वृद्धिश्चाविति किञ्चोपे	१४	३	११	२७८
न वृद्ध्यः	१४	४	९९	७९
न शसद्दिवादिगुणिन	१४	१	३०	३८
नशः शः	१२	३	७८	१२१
नशेर्नेश् वाऽङ्कि	१४	३	१०२	१२१
नशो धुटि	१४	४	१०९	१२१
न शिवनागृशसक्षणह्म्येदितः	१४	३	४९	३८
नाडीवटीखरीमुष्टिनासिकावाताद् घमश्च	१९	१	१२०	२८९
नानद्यननः प्रक्न्वासत्त्योः	१९	४	९	२९९
नामिनोऽकलिहलेः	१४	३	९१	२०
नामिनो गुणोऽकिञ्चति	१४	३	१	३
नाम्ना ग्रहादिशः	१९	४	८३	४००
नाम्नि पुंसि कः	१९	३	१२१	३८३
नाम्नो गपः खड्गौ च विहायस- स्तु विहः	१९	१	१३१	२९०
नाम्नो द्वितीयाद् ययेष्टम्	१४	१	७	२२४
नाम्नो वदः क्यपू च	१९	१	३९	२७२
नाम्नुपान्त्यप्रीकृगून्. कः	१९	१	९४	२८९

	अ.	वा.	सू.	पृ.
पर्ययात् स्वदः	४	२	२७	१८८
पर्यायार्हणोत्पत्तौ च णकः	५	३	१२०	३८२
पाणिकरात्	५	१	१२१	२८९
पाणिमभवाभ्यां सृजः	५	१	१८	२६९
पातेः	४	२	१७	१८७
पार्श्वादिभ्यः शीङ्	५	१	१३५	२९१
पाशाच्छासावेभ्याह्रवो यः	४	२	२०	१८७
पिबेतिदामुस्थः सिचो लुप् परस्मै न चेट्	४	३	६६	११
पुच्छादुत्परिव्यसनं	३	४	३९	२१९
पुंनाग्निवः	५	३	१३०	३८५
पुरन्दर-भगन्दरौ	५	१	११४	२८८
पुरा-यावतोर्वर्तमाना	५	३	७	२५७
पुरोऽप्यतोऽप्ये सतेंः	५	१	१४०	२९२
पृद्-यन. शानः	५	२	२३	२९८
पृनाऽऽचार्यकभृत्युत्क्षेपज्ञान	३	३	३९	२३०
विगणनव्यये नियः	४	२	७२	३०८
पृद्व्यधेर्नाशाद्युत्तानपादानं	४	१	३७	२१
पूर्वस्यास्वे स्त्रे य्वोरियुव्	५	४	४९	३९०
पूर्वाग्ने प्रथमे				

	अ.	पा.	सू.	पृ.
परावरे	। १ । ४ ।	४१ ।	३८९	
परावेर्जेः	। ३ । ३ ।	२८ ।	२२७	
परिक्लेश्येन	। १ । ४ ।	८० ।	३९९	
परिचाद्योपचाद्यानाद्यसमू- ह्यचित्यमग्नौ	। १ । १ ।	२१ ।	२७०	
परिमाणार्थमितनखात् पचः	। १ । १ ।	१०९ ।	२८८	
परिमुहायमायसपाटूधेवदवसद्व- मादरुचनृतः फलवति	। ३ । ३ ।	९४ ।	२४०	
परिव्यवात् क्रियः	। ३ । ३ ।	२७ ।	२२७	
परैर्मृपश्च	। ३ । ३ ।	१०४ ।	२४२	
परे वा	। १ । ४ ।	८ ।	२१०	
परेः सृ-चोर्यः	। १ । ३ ।	१०२ ।	३७९	
परोक्षा णव् अट्टस् उस्, थव अष्टुस् अ, णव् व म, ए आते इरे, से आथे ध्वे, ए वहे महे	। ३ । ३ ।	१२ ।	७	
परोक्षायां नवा	। ४ । ४ ।	१८ ।	८४	
परोक्षे	। १ । २ ।	१२ ।	७	
परोपात्	। ३ । ३ ।	४९ ।	२३२	
पदधेर्वा	। १ । ३ ।	११३ ।	३८१	

पर्ययात् स्वदः अ. पा. सू. पृ.

पर्यायार्हणोत्पत्तौ च णः १ ४ । २ । २७ । १८८

पाणिकरात् १ ९ । ३ । १२० । ३८२

पाणिमभवाभ्यां सृजः १ ९ । १ । १२१ । २८९

पातेः १ ९ । १ । १८ । २६९

पार्धादिभ्यः शीङः १ ४ । २ । १७ । १८७

पाशाच्छासावेभ्याह्वो यः १ ९ । १ । १३९ । २९१

पिनैतिदाभूत्यः सिचो लुपू परस्मै १ ४ । २ । २० । १८७

न चेद् १ ४ । ३ । ६६ । ११

पुच्छादुत्परिव्यसनं १ ३ । ४ । ३९ । २१९

पुनाम्निभः १ ९ । ३ । १३० । ३८९

पुरन्दर-भगन्दरौ १ ९ । १ । ११४ । २८८

पुरा-यावतोर्वर्तमाना १ ९ । ३ । ७ । २९७

पुरोऽग्रतोऽग्ने सतैः १ ९ । १ । १४० । २९२

पृङ्-यज्ञ. शानः १ ९ । २ । २३ । २९८

पूजाऽऽचार्यकभृत्युत्क्षेपज्ञान- १ ३ । ३ । ३९ । २३०

विगणनभ्यये नियः १ ४ । २ । ७२ । ३०८

पृदिव्यञ्चेर्नाशाद्यूतानपादाने १ ४ । १ । ३७ । २१

पूर्वस्थात्वे स्वरे य्वोरियुव् १ ९ । ४ । ४९ । ३९०

पूर्वाग्ने प्रथमे

	अ.	पा.	सू.	पृ.
पूर्वात् क्तु	१	१	१४१	२९२
पभृमाहाडामि	१	४	१८	१०९
प्यायः पी	१	४	९१	६९
प्रषण-प्रषणौ गृहाशे	१	६	३९	३७१
प्रचये नत्र सामान्यार्थस्य	१	९	४३	२६७
प्रणारयो निष्कामासम्भते	१	९	२३	२७०
प्रतिज्ञायाम्	१	३	६९	२३६
प्रत्यभ्यनः क्षिपः	१	३	१०२	२४२
प्रमाण-समासतयोः	१	९	७६	२९७
प्रयोक्तृवापारे णिग •	१	३	२०	१८४
प्रलम्भे गृधि-वञ्चेः	१	३	८९	२३९
प्रवचनीयादयः	१	९	८	२७६
प्रश्नाख्यानि वेञ्	१	९	११९	३८२
प्राक्काले	१	९	४७	३८९
प्राग्वत्	१	३	७४	२३६
प्राङ्गथ	१	९	७९	२८३
प्रात् तुम्पनेगवि	१	४	९७	२२८
प्रात् सू-नोरिन्	१	९	७१	३०९
प्राद् दागस्त आरम्भे के	१	४	७	३१०
प्राद् षट्	१	३	१०३	२४२

	अ.	पा.	सू.	पृ.
प्रियवशाद् वदः	१	१	१०७	२८७
मुच्यन्तोऽकः साधौ	१	१	६९	२८१
प्रेगाऽनुज्ञाऽवमरे कृत्यपद्यम्यौ	१	४	२९	६
प्रोपादाश्मो	३	३	५१	२३२
प्रादेर्ह्रस्वः	४	२	१०५	१६२
फ				
फेनोप्मत्रापधूमादुद्धमने	३	४	३३	२१८
घ				
बन्धेर्नाम्नि	१	४	८७	३९५
बलिस्थूठे दृढः	४	४	३९	३१३
बहुलम्	१	१	२	२७५
बहुलं लुप्	३	४	१४	२०३
बहुविध्वरुस्तिळात् तुदः	१	१	१२४	२९०
विभेतेर्भाप् च	३	३	९२	२३१
ब्रह्मणो वदः	१	१	१५६	२९४
ब्रह्म-भ्रूण-वृत्रात् निवप्	१	१	१६१	२९५
ब्रह्मादिभ्यः	१	१	८५	२८४
ब्रूगः पञ्चाना पञ्चाहश्च	४	२	११८	१०५
भूतः परादिः	४	३	६३	१०५

भ	अ.	पा.	सू.	पृ.
भन्नो विण्	। १ । १ ।	१४६ ।	२९३	
भन्नि-भासि-मिदो घ्राः	। १ । २ ।	७४ ।	३०४	
भञ्जेर्ज्ञो वा	। ४ । २ ।	४८ ।	२४६	
भवतेः सिञ्जुपि	। ४ । ३ ।	१२ ।	११	
भविष्यन्ती	। १ । ३ ।	४ ।	९	
भविष्यन्ती स्यति स्यतस्				
स्यन्ति, स्यसि स्यथस्				
स्यथ, स्यामि स्यावस				
स्यामस्	। ३ । ३ ।	११ ।	१०	
भव्यगोयज-यस्यावात्पाप्याब्धं				
नवा	। १ । १ ।	७ ।	२७५	
भाण्डात् समाचितौ	। ३ । ४ ।	४० ।	२१९	
भावकर्मणोः	। ३ । ४ ।	६८ ।	२४४	
भाववचनाः	। १ । ३ ।	११ ।	३६८	
भावाकर्णोः	। १ । ३ ।	१८ ।	३६८	
भावं	। १ । ३ ।	१२२ ।	३८३	
भावं चाशिताद् भुवः स्वः	। १ । १ ।	१३० ।	२९७	
भावेऽनुपसर्गात्	। १ । ३ ।	४१ ।	३७३	
भित्तं शकलम्	। ४ । २ ।	८१ ।	३१०	
भिदादयः	। १ । ३ ।	१०८ ।	३८०	

	अ.	पा.	सू.	पृ.
भृतौ कर्मण	। ५ । १ ।	१०४ ।	२८७	
भृवृजितृतपदमेश्व नाग्नि	। ५ । १ ।	११२ ।	२८८	
भृशाभीक्ष्ण्ये हिस्वौ यथाविधि				
तध्वमौ च तदूयुष्मदि	। ५ । ४ ।	४२ ।	२९७	
भ्यादिभ्यो वा	। ५ । ३ ।	११५ ।	३८१	
भ्राज्यलंकृग्निराकृगूमूसदि-				
रुचिगृत्तिवृद्धिचरिप्रनना-				
पत्रप इष्णुः	। ५ । २ ।	२८ ।	२९९	
भ्राजभासभापदीपपीडजीवमी-				
लक्षणरणवणमणश्रणह्वेहेठ-				
लुटलुपलषा नवा	। ४ । २ ।	३६ ।	१७३	
भ्रासभ्लासभ्रमक्रमकृमत्रसित्तु-				
टिञ्चपियसिसंयसेर्षा	। ३ । ४-।	७३ ।	४८	
म				
मनुवन्त्स्वनिपूषिचू क्वचित्	। ५ । १ ।	१४७ ।	२९३	
गन्याष्णिन्	। ५ । १ ।	११६ ।	२८९	
मन्यविश्रिविन्वदित्वरेहपान्त्येन	। ४ । १ ।	१०९ ।	२१२	
मन्थस्याः	। ४ । २ ।	११३ ।	४	
मस्जे सः	। ४ । ४ ।	११० ।	१४३	
नाड्यद्यतनी	। ५ । ४ ।	३९ ।	२९६	

	अ.	पा.	सु.	शु.
मा।णनोषणनिगाने ज्ञश्च	। ४ । २ ।		३० ।	१७६
मिग्भीगोऽखलवलि	। ४ । २ ।		८ ।	१३२
मिथ्याकृगोऽभ्यासे	। ४ । ३ ।		९३ ।	२३९
मिदः श्ये	। ४ । ३ ।		९ ।	११९
मिमोमादामित् स्त्रस्य	। ४ । १ ।		२० ।	१९६
मुचादिनृफट्टफगुफशुभोभः शे	। ४ । ४ ।		९९ ।	१३९
मुरतोऽनुनासिकस्य	। ४ । १ ।		९१ ।	२००
मूर्तिनिचिनाम्ने वनः	। ९ । ३ ।		३७ ।	३७२
मूलविमुनादयः	। ९ । १ ।	१४४ ।		२९२
मृगयेच्छायाच्चातृष्णाकृषामा- ध्रदाऽन्वर्वा	। ९ । ३ ।	१०१ ।		३७८
मृजोऽस्य रुद्धिः	। ४ । ३ ।	४२ ।		९९
मेवर्तिमयामयात् खः	। ९ । १ ।	१०६ ।		३८७
म्रियतेरच्यतन्याशिपि च य	। ३ । ३ ।	४२ ।		१४१
य एचानः	। ९ । १ ।	२८ ।		२७१
यद्गुरुस्तोर्बहुलम्	। ४ । ३ ।	६४ ।		१०४
यजादिवचेः किति	। ४ । १ ।	७९ ।		७३
यजादिवश्वचः सस्वरान्नस्या यूत्	। ४ । १ ।	७२ ।		७३

	अ.	पा.	सू.	पृ.
यनि-नपि-दंशि-वदादूकः	। ९ । २ ।	४७ ।	३०२	
यनिस्वपिरक्षयतिप्रच्छो नः	। ९ । ३ ।	८९ ।	३७१	
यत्कर्मस्पर्शात् कर्त्रङ्गसुखं ततः	। ९ । ३ ।	१२९ ।	३८४	
ययातथादीर्घ्योत्तरे	। ९ । ४ ।	९१ ।	३९०	
यत्रकिञ्चति	। ४ । २ ।	७ ।	१२९	
यममदगदोऽनुपसर्गात्	। ९ । १ ।	३० ।	२७१	
यमः स्वीकारे	। ३ । ३ ।	९९ ।	२३४	
यमिरमिनमिगमिहनिमनिवन-				
तितनादेर्धुटि किञ्चति	। ४ । २ ।	९९ ।	९९	
यमिरमिनम्यातः सोऽन्तश्च	। ४ । ४ ।	८६ ।	१८	
यः सप्तम्याः	। ४ । २ ।	१२२ ।	४	
याज्यादानर्चि	। ९ । १ ।	२६ ।	२७१	
याम्बुसोरियमिभुसौ	। ४ । २ ।	१२३ ।	९	
यावतो विन्द-नीवः	। ९ । ४ ।	९९ ।	२९२	
यि लृक्	। ४ । २ ।	१०२ ।	१०८	
यिःमन् वेर्ष्यः	। ४ । १ ।	११ ।	२२९	
युजभुजभनत्यजः जद्विपदुपदुहदु-				
हाभ्याहनः	। ९ । २ ।	९० ।	३०२	
युनादेर्नवा	। ३ । ४ ।	१८ ।	१८१	
यु-पू-द्रोर्षम्	। ९ । ३ ।	९४ ।	३७४	

युवर्णवृद्धवशाणगमृद्ग्रहः

ये नवा

ज्योः प्वयु व्यञ्जने लुक्

अ.	पा.	सू.	पृ.
१९	३	२८	३७०
१४	२	६२	७१
१४	४	१२१	१८९

र

रजःकलेमलाद् ग्रहः

रदादमूर्च्छमदः क्तयोर्दस्य च

रघ इटि तु परोक्षायामेव

रमञ्जमशकपनपदामिः

रमोऽररोक्षाशवि

रम्यादिभ्यः कर्तरि

राश्रौ वसोऽन्त्ययामाम्बन्तर्धच

राधेर्वधे

राल्लुक्

रिरी च लुपि

रिः शक्त्याशीर्षे

रुच्याव्यत्यवास्तव्यम्

रुत्वश्चञ्चिद्वयः

रुद्विदमुपग्रहम्बन्प्रच्छः मन् च

रुधः

१९	१	९८	२८६
१४	२	६९	३०७
१४	४	१०१	१२०
१४	१	२१	१९५
१४	४	१०२	१८९
१९	३	१२६	३८४
१९	२	६	२५३
१४	१	२२	१९६
१४	१	११०	२१३
१४	१	५६	२०५
१४	३	११०	२३
१९	१	६	२७५
१४	४	८८	८९
१४	३	३२	१९२
१३	४	८९	२५०

	अ.	पा.	सू.	४.
रुषां स्वराच्छनो नलुक् च	। ३ । ४ ।	८२ ।	१९०	
रुहः पः	। ४ । २ ।	१४ ।	१८६	
रोमन्थाद् व्याप्यादुच्चर्षणे	। ३ । ४ ।	३२ ।	२१८	
रोरुपसर्गात्	। ५ । ३ ।	२२ ।	३६९	

ल

लघोरुषान्त्यस्य	। ४ । ३ ।	४ ।	२९	
लघोर्दीर्घोऽस्वरादेः	। ४ । १ ।	६४ ।	१७०	
लभः	। ४ । ४ ।	१०३ ।	१८९	
लडाटवातशर्धात् तपाजहाकः	। ५ । १ ।	१२५ ।	२९०	
लिप्स्यसिध्वौ	। ५ । ३ ।	१० ।	२५७	
लिम्पविन्दः	। ५ । १ ।	६० ।	२८०	
लियो नोऽन्तः स्नेहद्रवे	। ४ । २ ।	१५ ।	१८१	
लिहादिभ्यः	। ५ । १ ।	५० ।	२७८	
लीङ्लिनोऽर्वाभिभवे चाच्चा- कर्तर्यपि	। ३ । ३ ।	९० ।	२३९	
लीङ्लिनोर्वा	। ४ । २ ।	९ ।	१२६	
लुप्यप्यृञ्जेनत्	। ७ । ४ ।	११२ ।	२१२	
लू-धू-सू-खन-चर-सहार्तेः	। ५ । २ ।	८७ ।	३०६	
लौ षः	। ४ । २ ।	१६ ।	१८०	

व	अ.	पा	सु.	पृ.
वञ्चसंश्वंसभ्रंशकसपतपदस्क-				
न्दोऽन्तो नीः	। ४ । १ ।	। १० ।	२००	
वदन्नल्ल.	। ४ । ३ ।	। ४८ ।	३९	
वटोऽपात्	। ३ । ३ ।	। ९७ ।	२४०	
वम्यविति वा	। ४ । २ ।	। ८७ ।	१३०	
वर्त्तमाना तित् तस् अन्ति.				
सित् थस् थ, पित् वस्				
मस्, ते आत् अन्ते, से				
आधे धं, र वहे महे	। ३ । ३ ।	। ६ ।	२	
वर्तेवृत्तं ग्रन्थे	। ४ । ४ ।	। ३१ ।	३१२	
वस्म्यति गम्यादिः	। ५ । ३ ।	। १ ।	३६७	
वस्स्यति हेतुफले	। ५ । ४ ।	। २५ ।	२६४	
वर्योपसर्गविद्यपण्यमुपेयर्तुमतीग-				
र्षविक्रये	। ५ । १ ।	। ३२ ।	२७२	
वपेविष्नेऽवाद् ग्रह.	। ५ । ३ ।	। ५० ।	३७४	
वशेरयडि	। ४ । १ ।	। ८३ ।	९७	
महाभ्राह्मिहः	। ५ । १ ।	। १२३ ।	२९०	
वक्ष वरणे	। ५ । १ ।	। ३४ ।	२७२	
वाऽऽफाङ्क्षाय म्	। ५ । २ ।	। १० ।	२५४	
वाऽऽफोऽदैन्ये	। ४ । २ ।	। ७५ ।	३०९	

	अ	पा.	सू.	पृ.
वाऽक्ष	। ३ । ४ ।	। ७६ ।	। ५५	
वा ज्वलादिदुनीभूग्रहास्त्रोर्णः	। ५ । १ ।	। ६२ ।	। २८०	
वाऽगत्यात्	। ५ । ३ ।	। १०३ ।	। ३७९	
वाऽऽत्मने	। ३ । ४ ।	। ६३ ।	। ७६, २०१	
वादेश्च णक्	। ५ । २ ।	। ६७ ।	। ३०३	
वाऽद्यननीक्रियातिपत्त्योर्गीड्	। ४ । ४ ।	। २८ ।	। ९९	
वाऽद्यननी पुरादौ	। ५ । २ ।	। १५ ।	। २५५	
वा द्विषातोऽनः पुम्	। ४ । २ ।	। ९१ ।	। ८५	
वाऽऽधारेऽमावस्या	। ५ । १ ।	। २१ ।	। २७०	
वा परोक्षायडि	। ४ । १ ।	। ९० ।	। ७६	
वा वेत्ते क्फु.	। ५ । २ ।	। २२ ।	। २९८	
वा वेष्टचेध.	। ४ । १ ।	। ६६ ।	। १९०	
वा हेतुसिद्धौ त्तः	। ५ । ३ ।	। २ ।	। ३६७	
विजेरिट्	। ४ । ३ ।	। १८ ।	। १५४	
स्वित्त घन-प्रतीतम्	। ४ । २ ।	। ८२ ।	। ३१०	
विद्-हृग्भ्यः कात्स्न्ये णम्	। ५ । ४ ।	। ५४ ।	। ३९१	
विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्ट-				
संप्रश्नप्रार्थने	। ५ । ४ ।	। २८ ।	। ४	
विन्दिच्छू	। ५ । २ ।	। ३४ ।	। ३००	
विय प्रजने	। ४ । २ ।	। १३ ।	। १८६	

	अ.	पा.	सू.	पृ.
विश-पत-पद स्फन्दो				
वीक्ष्णाऽऽमीक्ष्ये	१	५	४	८१
विशेषाविश्वाद्यामिश्रे	१	५	२	९
वृगो वल्ले	१	५	३	५२
वृह्मिदिलुण्टिजलि-				
कुट्यात् टाकः	१	५	२	७०
वृत्तिसर्गतायनं	१	३	३	४८
वृद्ध्य स्यसनोः	१	३	३	४५
वृषाद्वाट्टु मैथुने म्मोऽन्तः	१	४	३	११४
वृष्टिमाने उल्लुक् चाम्य वा	१	५	४	५७
वृनो न्वाऽऽनाशीः सिचिरस्मै च	१	४	४	३५
वेगे मत्तेर्वाव्	१	४	२	१०७
वेटोऽपतः	१	४	४	६२
वेत्तिच्छिदमिः कित्	१	५	२	७५
वेत्ते कित्	१	३	४	५१
वेयिवदनाद्यदन्तानम्	१	५	२	३
वेरयः	१	४	१	७४
वेर्वय्	१	४	४	१९
वेर्विचरत्यस्त्रम्पकसलसहन.	१	५	२	५९
वेः कृगः शब्दे चानाशे	१	३	३	८५

	अ.	पा.	सू.	पृ.
शेषं भविष्यन्त्ययदौ	१	४	२०	२६३
शोकापनुद-तुन्दपरिमृज-स्त- मोरम-कण्ठनपं-भियालस- -हस्तिसूचके	१	१	१४३	२९२
शंभिप्रत्ययात्	१	३	१०५	३७१
शं-सं-स्वयं-वि-प्राद् मुबो डु.	१	२	८४	३०५
श्नश्चातः	१	४	९६	९१
श्रास्पोर्लुक्	१	४	९०	९८
श्रुवोऽनाद्-प्रतेः	१	३	७१	२३५
श्रुसद्वस्भ्यः परोक्षा वा	१	५	१	२५३
श्रुश्रुद्रुप्रुच्योर्वा	१	४	६१	१८४
श्रौतिकृनुधियुपात्रा-मास्थाम्न'- दामद्ध्यतिशदमदः शृकृधि- पिबजिघ्रवमतिष्ठमनयच्छ्रय- र्देशीयसीदम्	१	४	१०८	१३
श्र्वादिभ्यः	१	५	९२	३७७
श्र्लिपः	१	३	५६	१२२
श्र्लिपशीङ्स्याऽऽसवसजनरुहृजू- मजेः क्त.	१	५	९	२७६
श्र्यत्यसूचपतः श्रास्थवोचपसम्।	४	३	१०३	८०

	अ.	पा.	सू.	४.
द्विणोरप्वितिष्यौ	१	४	३	८७

क्ष

क्षिप्राशंसार्थयोर्भविष्यन्ती-

सप्तम्यौ

१ ९ | ४ | ३ | २५२

क्षुत्तृङ्गर्धेशनायोदन्यधनायम्

१ ४ | ३ | ११३ | ३१९

क्षुब्धविरिब्धस्वान्तध्वान्तलस-

म्लिष्टफाण्टवाटपरिवृढं मन्य-

स्वरमनस्तमःसक्कास्पष्टाना-

यासभृशप्रमौ

१ ४ | ४ | ७० | ३१३

क्षेपे च यच्च-यत्रे

१ ९ | ४ | १८ | २४३

क्षेपेऽपिजात्वोर्वर्तमाना

१ ९ | ४ | १२ | २४१

क्षेमप्रियन्द्रभद्रात् खाण्

१ ९ | १ | १०९ | २८७

क्षेः क्षो चाङ्गापे

१ ४ | २ | ७४ | २०८

क्षे-शु-पे-पत्रो म-क-वम्

१ ४ | २ | ७८ | २०२

क्ष

क्षयन्तो क्षेपोष् न च द्विः

१ ४ | १ | ११ | १९१

क्षिनन्ति

१ ३ | ३ | १४ | २१४

क्षेज्ज-क्षेपे

१ ३ | ३ | २१ | २१०

क्षे-क्षे-क्षे-क्षे

१ ३ | ३ | ८२ | ११८

उत्तरार्द्धस्य शुद्धिपत्रकम् ।

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृ.	पं.
गिद्वित्कार्यावा	गिद्वित्कार्याथौ	७	१५
स्पशि	स्पशि	१५	४
निघत्	निघेत्	"	१६
स्कृच्छृतोऽकि	स्कृच्छृतोऽकि	२५	४
तत्रपफलभनां	तत्रपफलभनां	"	७
प्रपमः	प्रपमस्तु	२७	९
भवति च न	भवति न	३०	९
मयतीत्यर्थः	मवति चेत्यर्थः		
चक्रथ	चक्रथ	३२	८
गुञ्जतु	गुञ्जतु	३४	१७
ललति	•	४०	१३
अस्कन्दत् इत्यादि	अस्कन्दद् इत्यादि	४३	१७
असिध्यात्	असेधिप्यत्	"	२२
नुमप	नुमृप	५४	६
पस्पध	पस्पधं	६३	६
अन्यास्यत्	अन्यास्यत	७४	११

	अ.	पा.	सू.	४.
द्विणोरध्वितिव्यौ	।	४ । ३ ।	१९ ।	८७

क्ष

क्षिप्राशंसार्थयोर्भविष्यन्ती-

ससम्यौ	।	९ । ४ ।	३ ।	२९९
क्षुत्तूङ्गर्धेऽशनायोदन्यधनापम् ।	।	४ । ३ ।	११३ ।	२१९
क्षुब्धविरिब्धस्वान्तध्वान्तलस्र-				
म्बिष्टफाष्टनादपरिवृदं मन्य-				
स्वरमनस्तमःसक्तास्पष्टाना-				
यासभृशप्रभौ	।	४ । ४ ।	७० ।	३१३
क्षेपे च यच्च-यत्रे	।	९ । ४ ।	१८ ।	२६३
क्षेपेऽपि नात्वोर्वर्तमाना	।	९ । ४ ।	१२ ।	२६१
क्षेमप्रियमद्रभद्रात् खाण्	।	९ । १ ।	१०९ ।	२८७
क्षेः क्षी चाध्याधे	।	४ । २ ।	७४ ।	३०८
क्षै-शुपि-पचो म-रु-३म्	।	४ । २ ।	७८ ।	३०९

ज्ञ

ज्ञप्यापो ज्ञीपीप् न च द्विः

सिसनि	।	४ । १ ।	१६ ।	१९४
ज्ञीप्ता-स्थये	।	३ । ३ ।	६४ ।	२३४
ज्ञोऽनुपमर्गात्	।	३ । ३ ।	९६ ।	२४०
ज्ञः	।	३ । ३ ।	८२ ।	२३८

उत्तरार्द्धस्य शुद्धिपत्रकम् ।

अशुद्धम्	शुद्धम्	शु.	प.
गिद्वित्कार्याथा	गिद्वित्कार्यार्थौ	७	१५
सशिशि	सृशिशि	१७	४
निघत्	निघेत्	"	१६
'स्कच्छृतोऽकि	स्कृच्छृतोऽकि	२५	४
तत्रपफलभनां	तृत्रपफलभनां	"	७
प्रपमः	प्रपमस्तु	२७	९
भवति च न	भवति न	३०	९
भवतीत्यर्थः	भवति चेत्यर्थः		
चनच्च	चनृच्च	३२	८
गुञ्जेतु	गुञ्जतु	३३	१७
उल्लति	०	४०	१३
अस्कन्दत् इत्यादि	अस्कन्दट् इत्यादि	४३	१७
असिच्यत्	असेधिष्यत्	"	२२
बुमप	बुमृष	५४	६
पस्पघ	पस्पघं	६३	६
अन्यास्यत्	अन्यास्यन	७३	११

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृ.	पं.
अनन्तर	अयन्तस्य	७६	१
वेगोऽन्तस्य	वेगोऽयन्तस्य	"	४
हृयात्	हृवेयात्	"	१४
स्यन्देत्	स्यन्देत	७९	७
भूङ्	शृभूङ्	"	१३
शशृष	शशृषे	"	१४
अशृषत्	अशृषत	"	१४
०रर्वा	०रेर्वा	८१	७
यथासंख्य	यथासंख्यं	१०६	१
शृषून् अभिर्क्षायां	शृषून् अभिर्क्षायां	१२०	२
उम्पति	उमति	१४४	१३
उमति	उम्पति	"	"
दमेन्	दमेन्	"	१९
दधिना	दधिना	"	१८

अशुद्धम्	शुद्धम्	८	१०
मां वित्त	मां विद्धि	२१८	१३
इत्योमं	इत्ययं	२६७	१२
०	आनाम्यम्	२७०	३
ीवतात्	जीवतात्	२८१	१८
क्षिण्णुः	क्षिण्णुः	२९९	२१
म्यः	एम्यः	३०४	१९
पद्-रु-नविरा०	पद्-रुन-विश-सशेर्दन् ३६८	३६८	१३
स्पर्शः	स्पर्शः	"	१५
समावेशाय	समावेशार्थं	३७७	३
नागया	जागर्या	३७९	११
शप-	शाप इत्यर्थे	३८२	८
मर्दनं सुत्रं	मर्दनं	३८४	१३
सुगन्धिः	सुगन्धिः	३९६	९
ममंढले	मूमण्डले	४०८	८
मूर्ध्नि	मूर्ध्नि	४०९	३
न नये	नृ नये	४३६	१७